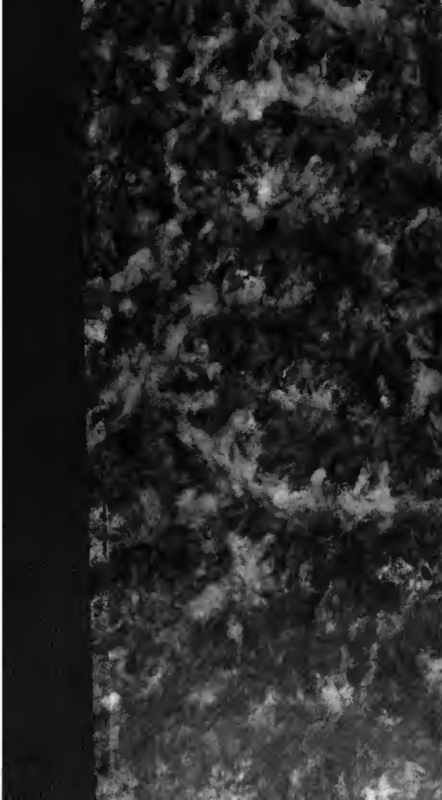

DER

LEKEN SPIEGHEL,

LEERDICHT VAN DEN JARE 1330,

DOOR

van

JAN BOENDALE,

GEZEGD JAN DE CLERC,

SCHEPENKLERK TE ANTWERPEN.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. M. DE VRIES.

DERDE DEEL.

LEIDEN,

D. DU MORTIER EN ZOON,

1848.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING

TER BEVORDERING DER

OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING

TER BEVORDERING DER

OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

DERDE JAARGANG.

TWEEDE AFLEVERING.

DER LEKEN SPIEGHEL.

DERDE BOEK.

LEIDEN,

D. DU MORTIER EN ZOON,

1846.

Ieder Exemplaar is met de eigenhandige onderteekening van één der Hoofd-Redacteuren voorzien.

Jonckbloet

DER

LEKEN SPIEGHEL,

LEERDICHT VAN DEN JARE 1330,

TOEGEKEND AAN

JAN DECKERS,

KLERK DER STAD ANTWERPEN.

UITGEGAVEN DOOR

Dr. M. DE VRIES.

DERDE DEEL.

LEIDEN,

D. DU MORTIER EN ZOON,

1846.

HIER BEGHINT DIE DERDE BOEC.

(E. Fol. LXXXVII. v. 2. I, Fol. II. r. 1.) Die derde boec gaet hier ane,
Die u sal doen te verstane
Scone zeden ende manieren,
Die dat volc sal hantieren;
Watmen minnen sal ende haten,
(I. Fol. II. r. 2.) Watmen doen sal ende laten,
(E. Fol. LXXXVIII. r. 1.) Hoemen ghenoech doen sal
Gode ende den mensch over al;
Want moraliteit (*) salt meest wesen
Dat ghi in desen boec sult lesen,
Dat zielen ende live mede
Sal in bringhen salichede.
Dat ic dese dinghen nemen can
Uut mi selven, en versta nieman;
Maer ic hebt ghesocht voorwaer
Uten boeken, hier ende daer,

Vs. 1. H. b. volghet daer na. 2. H. Die hout in, alsict versta. 7. I. H. Hoe datmen. 8. I. H. mensche. 9. I. H. moraliteit. 10. H. dese. 11. I. Datter z. e. den l. 12. I. H. In sal br. 13. H. dinghe. 14. H. Ute; I. en *ontbr*. 15. I. hebbe. 16. H. Ute den b.

(*) Lezing van I. en H. Het tekst-HS. heeft *moraliter*, waarschijnlijk uit de verkeerd begrepene verkorting *moralitẽ*.

Die de wise wilen screven
Op dit cranke menschelijc leven.
Dese boec heeft ooc in
Sevenendetwintich capittelen, meer noch min.

(I. Fol. CXII v. I.) HIER BEGHINT DIE TAFLE VANDEN DERDEN BOEKE.

Vs. 19. I. Ende hevet in te sinen deele; H. Ende hout in te sinen dele. 20. I. H. Achte ende tw. capitele. — m. n. m. *ontbr.*

Titel. I. tafele; H. Hier beghint *ontbr.* — vd. der b. C. I. I. H. *Twee afzonderlijke hoofdstukken, aldus:* Van Gods minnen. — I; Van Gode te dienene voir (H. dienne vor) al. — II. *Daarna volgt in* I. *nog een hoofdstuk, dat in* E. *en* H. *ontbreekt, getiteld:* Hoemen Gode aenbeden sal. — III. — II. (I. IIII). I. Van smenschen. III. (I. V). I. lieden. — ende a. w. *ontbr.*; H. wijshede. IIII. (I. VI). H. hoefscheiden; I. H. h. ende van doenc ende van latene. V. (I. VII). I. H. Wele beter es so rijcheyt soe eere, ende oic van armoedicheden (H. armheiden). VI. (I. VIII). I. jalosye scuwen sal; H. jalousie scuwen sal ende breken. VII. (I. IX). I. H. Hm. gr. ende quade melancolye verdriven sal. IX. (I. XI). H. hen; I. H. houden selen. X. (I. XII). I. kinder — wes.

(*) Het HS. heeft *jasolie*.

C. XI. (I. XIII). I. heeren toebehoort. XII. (I. XIIII). I. die de h. h. selen te haren rade. XIII. (I. XV). I. H. Wat lieden die (H. liede) heeren hebben zelen te haren (H. thoren) rade. XIIII. (I. XVI). I. *De beide* der *ontbr.* — litteren. XV. (I. XVII). H. dichtren. XVI. (I. XVIII). I. Van ghetrouwicheden; H. Van ghetrouheiden. XVII. (I. XIX). I. H. Van drien manieren van vrienden, ende welc gherecht vrient es. XVIII. (I. XX). H. viere; I. H. lieden, daer sonder die werelt niet sijn en mochte. XXI. (I. XXIII). I. H. omme ende waer toe men; I. tgoet. XXII. (I. XXIIII). I. Ofte men; H. Oftmen; I. H. maghen ende vrienden. XXIII. (I. XXV). I. H. Wat miltheit es, ende wat zoe (H. si) doen ean. XXIIII. (I. XXVI). H. Oft; I. H. *Het tweede* wel *ontbr.* XXV. (I. XXVII). I. ende van onl. XXVI. (I. XXVIII). I. Eene d. — ende eens r.; H. poertre ende sridders. XXVII. (I. XXIX). I. *De negen eerste woorden ontbr.*; H. *Het eerste* doen *ontbr.*

DAT PROLOGUS VANDEN DERDEN BOEKE.

(I. Fol. cxiii. r. 1.)

Dattie mensche werken sal,
Moet mids twee dinghen sijn al:
Dat sijn wijsheit ende cracht:
Mar wijsheit heeft meerre macht;
Want men doct mit wisen rade
Dat cracht allene niet cn dade;
Nochtan bleve wijsheit dicke versmoort,
En holpe haer smenschen cracht niet voort.
Wijsheit gheeft den raet,
Hoemen twerc best bestaet;
Maer en volcoomt nict alsoe,
Des menschen cracht cn moetter toe.
Nemmermeer, verstaet wel dat,
En worde volmaect borch noch stat
Mids des menschen wijshede,
Des menschen cracht en waer daer mede.
Ende dit selve moghedi merken
Van allen aerdschen werken.
Ja, wijsheit ende ghelove met,
Daer alle doghet binnen set,
En brochten u niet, wacrlike,

Titel. I. *ontbr.*; H. De prologhe. Vs. 1. I. H. Dat die. 2. H. tween; I. d. wesen al. 4. I. meere. 7. I. dicke *ontbr.* 8. I. En *ontbr.*; H. hare. 9. H. Wijsheit die gh. 10. I. H. dwerc. 12. I. H. Smenschen — mooter. 13. I. wel *ontbr.* 15. I. Mits eenegherande w. 16. I. H. Smenschen; I. en warer m.; H. en waerre m. 17. I. moeghdi; H. moghdi. 19. I. U w. 20. H. doeght; I. zedt. 21. I. brachte; H. brachten.

Sonder werc (*) te hemelrike.
Wijsheit is vrouwe na recht,
Ende des menschen cracht is haer knecht;
Ende so wat dese knecht bestaet
Sonder sijnre vrouwen raet,
Dat wort gherne cranclijc gheënt,
Want ten heeft gheen fondament.
(E. Fol. LXXXVIII. v. 1.) Daer omme moeten, alse wi lesen,
Dese twee te zamen wesen,
Wijsheit ende crachte met:
Dus hevet Salustus gheset.
Ende want wijsheit, ghewes,
Boven al dus vrouwe es,
So laet ons ter wijsheit keren,
Ende onse crachte voeghen leren
(I. Fol. CXIII. r. 2.) Nader wijsheiden rade,
So dat wi vrooch noch spade
Niet en sneven alse keytive
Aen der zielen noch aenden live,
So dat wi in onsen daghen
Wijslijc ons hier bedraghen,
Ende dat wi ten lesten stonden
Claer ende zuver worden vonden.

Vs. 22. I. Sonder dwerc te; H. Sonder werc te. 24. I. H. smenschen. 25. I. Ende dat dese. 26. H. sire. 27. I. wert gh. crauckelijc ghehent; H. werdt gh. crankelijc gheint. 28. I. H. Want en h. 29. H. om; I. H. als. 30. H. samene. 31. I. H. cracht. 32. I. H. h. Salustius. 33. I. Ende *ontbr.* — w. w. sijts gh.; H. w. w. sijds gh. 36. I. H. cracht. 38. I. vroe ende sp. 42. I. Wijselic. 43. H. ter lester. 44. I. H. werden.

(*) Het HS. heeft *Sonder doghet*, maar de variant behelst de ware lezing. *Werc* staat dan in denzelfden zin als *cracht*. Werk namelijk is een uitvloeisel van kracht, een krachtsbetoon.

Want die dan hemelrike heeft,
Heeft wijslijc hier gheleeft,
Ende anders niement, waerlike.
Die dan wil leven wijslike,
Lese desen boec dat hine versta,
Ende pijnre hem te werkene na,
Ende verlesene dicke ghenoech:
Hi vinter in sijn ghevoech
Van menigherhande wijsheden,
Van manieren ende van zeden,
Die goet sijn, dat ghijt wet,
Der zielen ende den live met,
Also ons claerlike doen weten
Philosophen ende poëten
Inden boeken die si screven,
Die tote noch sijn bleven;
Anders so waert mi te hoghe:
Hier mede latic dese prologhe.
  Nu helpe mi Jhesus die vrie
Ende sijn moeder, Sinte Marie,
Dat ic dese materie zwaer
Toe moete bringhen so claer,
Datter sijn ere in si,
Ende dat niement mi,
(E. Fol. LXXXVIII.v.2.) In aernste noch in scheren,
Daer in en moghe blameren.

Vs. 45. I. wie. 46. I. wijselic. 47. H. nieman. 48. I. Dan die wilt l. wijselike; H. wil *ontbr.* 50. H. pijnder; I. pine h. te levene na. 51. I. Ende lesen d.; H. gnoech. 55. I. sijn, wel wedt. 56. I. Ter. 57. I. Als — claerlije. 61. H. so *ontbr.* 62. I. H. met. 64. H. m. ver M. 66. H. moet. 67. I. H. sine. 68. I. H. dat oec n.; H. nieman. 69. I. neernste. 70. H. Daer *ontbr.*; I. Met redenen en moghen.

HIER BEGHINT DIE DERDE BOEC.

(I. Fol. CXIV. r. 1.) Onser herten overste ruren
Dat sal sijn in allen uren
God selve, die ons schiep
Ende tote sijnre glorien riep.
Dien sullen wi mit allen zinnen
Boven alle dinghen minnen.
Hebben wi hem, wi hebben al;
Anders en hebben wi groot noch smal.
Wat wi hebben, als ghi wel siet,
Sonder hem, dat is al niet;
Want hi sal altoos staen,
Maer ander dinghen si vergaen.
Salomon seit dus properlike:
Alre eerst soect Gods rike,
Ende alle dinghen sullen u toe

Titel. I. H. *ontbr. Doch in beiden staat hier, als titel van het eerste hoofdstuk:* Van Gods minnen. Vs. 1. I. Ons heeren. 4. I. tot — glorie; H. sire. 6. H. allen. 9. I. Dat. 12. I. dinc sal te nieute gaen; H. dinghe si tegaen. 13. H. Dewangelie seeght daer pr.; I. Sal. seghet pr. 14. I. Talre; H. Talder. 15. H. dinghe.

Warden gheworpen alsoe:
Dats Gode selve, hoement keert.
Die Gode mint, hi regneert,
Hogher vele, des sijt vroet,
Dan enich aerdsch coninc doet;
Want sijn rike ewelijc staet,
Maer dat aerdsche rike dat vergaet.
  David, die prophete, ooc seit:
Gods vrese is beghin der wijsheit.
Hi seit waer, Gods vrese es
Beghin der wijsheit, sijts ghewes.
Die Gode ontsaghe van gronde,
En dade nemmermeere zonde;
Ende die zonder zonde leven can,
Dats verre die wijste man.
Daer bi spruut, als wi lesen,
Wijsheit uter Gods vresen.
Der werelt wijsheit, alsmen daer ziet,
Is sotheit voor Gode ende anders niet.
(E. Fol. LXXXIX. r. 1. I. Fol. CXIV. r. 2.) Want so wat die wijsheit werft
Begheeft den mensche, als hi sterft;
Mar wijsheit, die God mint,
Staet ewelike ongheënt
Ende en can niemene begheven,
Maer doet den mensche ewelike leven.

Vs. 16. I. Worden; H. Werden. 17. I. Dat is God. 19. I. vele, sijts. 20. I. eerdts. 21. H. euwelike. 22. I. H. *Het eerste* dat *ontbr.*; I. rijcheit die v.; H. dat tegaet. 23. I. Salomon, die wijse, oic. 24. I. H. is *ontbr.*; I. beghint. 25. H. seeght. 26. H. w., des sijt. 28. I. Die en; I. H. nemmermeer. 29. I. Ende *ontbr.* 30. H. Dat es; I. Hij is. 31. H. alse. 33. I. daer *ontbr.* 36. H. m. al als. 37. I. die Gode. 38. I. onghehent. 39. I. nieman; H. niemanne. 40. I. eewelic.

Minnen wi creaturen mere
Ofte goet dan onsen here,
So sijn [si] dan onse God,
Want wi doen haer ghebod
Ende setten ons sceppers beheet achter,
Daer wi hem mede doen lachter.
Dese Gode moghen cort duren,
Maer die scepper der creaturen,
Die allene is God ende here,
En begheeft ons nemmermere.
Daer omme moet, als wi lesen,
God dalre overste wesen
In onse ghedachte, vrooch ende spade:
Die dat liete, hi misdade.

Van Gode te dienen voor al. — I.

Wi sullen ooc algader
Minnen moeder ende vader,
Suster, broeder, wijf ende kinder,
Ende alle die liede, meerre ende minder,
Met sulker minnen dat wi
Gods niet en vergheten daer bi,
So dathi in onsen sin
Dies twint en si te min.
Voor al sal gaen Gods ghebod,
Anders waren si onse God.

Vs. 42. I. Off; H. Oft. 43 I. H. sijn si dan; I. ons. 45. I. onsen scepper; I. H. beheet *ontbr.* 48. I. sceppere; H. sceppre. 50. I. Ende b. 51. H. alse. 52. H. dalre ierste w. 53. I. vro.

Titel. H. dienne vore; I. (*Cap.* 2). Vs. 4. H. al; I. meerder. 6. H. niene v. 8. I. H. Des. 9. H. Vore. 10. I. zij alle sodt.

Al soude die werelt verzinken,
Nochtan en sullen wi niet winken
Uut Gods ghebode ene ure:
Dus seit ons die scrifture;
Want hi is meerre, sijts ghewes,
(I. Fol. CXIV. v. 1.) Dan alle dinc die es
In hemele ende optie aerde,
Ende ooc van meerre waerde.
Dien God so vele heeft ghegheven,
(E. Fol. LXXXIX. r. 2.) Datsi van haers selfs moghen leven
Sonder pinen ende arbiden,
Sijn sculdigher tallen tiden
Gode te dienen in innicheiden,
Dan die ghene die arbeiden
Ende pinen moeten door dien noot,
Om te winnen daghelics broot;
Want si hebbens beter macht
Ende ooc stade, dach ende nacht,
Gode te deelne van dien
Daer hise of heeft voorsien,
Ter kerken te gane mede
Ende te sprekene haer ghebede.
Die ghene ooc die [te] werke gaen,
Des morghens, als si op staen,
Sullen si gaen te werke,

Vs. 12. H. en *ontbr.* 13. H. Ute; I. H. een. 14. H. sceght. 15. H. hijs m. sijds. 17. I. H. hemel — op eerde. 20. I. moghen *ontbr.*; H. mochten. 21. I. pine — arbeiden. 22. I. sculdich in allen. 23. H. dienne. 25. I. moet om die; H. die. 26. I. winnenne; H. winne. 28. I. ooc *ontbr.* 29. I. te dienen. 30. I. hij hem af; H. af. 32. I. spreken. 33. I. ghene *ontbr.* — die *ontbr.*; I. H. te w. 34. I. Smorghens; H. alsi op.

Ende niet (*) ooc in die kerke
Duren alte langhe;
Want ter zonnen opganghe
Sullen si opt werc sijn,
Ende alsi laet haren schijn,
Sullen si vanden werke beten,
Sonder datsi daer binnen eten.
Merren si hier binnen ene ure,
Si verletten hare dach hure.
Al warensi, in waerre dinc,
Des daghes ghehuert om enen penninc,
Si souden doen na haerre macht
Ghelijc of sire hadden acht,
Alse ons heren Cristus mont
In die ewangelie maket cont;
Want voorwaerde dat is scult,
(I. Fol. CXIV. v. a.) Hoe datment set ofte hult.
Aldus sullen si, die doen
Arbeit om haren dach loen,
Gode alreoverste zetten,
Ende werken, zonder letten,
Na hare macht, so si best moghen:
So hebben si Gode voor hare oghen,

Vs. 36. I. H. niet; H. inde k. 39. I. H. op dwerc. 40. I. als zo I. hair. 42. I. daer tusschen e. 43. I. sij dair b. een. 44. I. verliesen haer; H. hoer. 45. I. in warer. 46. I. Sdaechs; H. Sdaeghs. 47. I. hare; I. H. machte. 48. I. ofte; H. oft; I. H. achte. 49. I. Also. 50. I. H. In dewangelye; I. doet condt. 51. I. dat *ontbr.* 52. I. sedt off. 53. I. Ende aldus. — die *ontbr.* 55. I. talre overste; H. talder overst. 57. I. Al haer; H. hoer. 58. I. hare *ontbr.*; H. hoer.

(*) Het HS. heeft *mede*, doch door eene latere hand op den kant in *niet* verbeterd.

So dat hem God is hout,
(E. Fol. LXXXIX. v. 1.) Om datsi quiten haren scout.
Die rike man en sal ooc niet
Tote des anders daghes, wats ghesciet,
Des arbeiders loon houden,
Opdat hine eyscht onvergouden;
Want sijn vleisch ende sijn bloet heeft
Besuert datmen hem daer gheeft,
Ende diet hem daer onthout dan,
Behout an hem tbloet vanden man,
Dat wrake roept voor onsen here,
En si datment weder kere.
Dus sullen wi altoos aenscouwen
Gode in gherechter trouwen,
Ende int overste altoos setten,
So en mach ons niement letten;
Want wi sijn hulde behouden dan,
Die ons niement beroven en can.
Alst coomt inder morghenstont
Ende ghi ontsprinct al ghesont,
Sal wesen in n eerste ghedochte
God selve die ons wrochte,
Ende sult opstaen sonder beiden
Ende u tsinen dienste ghereiden.
Een cruce suldi dan maken,

Vs. 59. H. hen. 60. I. hair; H. hore. 62. I. tsanderdaechs; H. sander daeghs. 63. I. arbeyts. 64. I. Op dat heescht vergouden. 67. I. diedt. — daer *ontbr.*; H. onthoudet. 68. I. H. Behoudt; H. ane; I. H. dbloet. 70. I. dm. hem w. 73. I. H. in doverste. 74. I. Sone m.; H. nieman. 75. H. sine. 76. I. H. Dier; H. niemen. 77. H. Alset. 79. I. H. in *ontbr.*; H. uwe. 80. I. die u wr.; H. die u ghewrochte. 82. I. bereiden.

Siele ende lijf ende ander zaken
Suldi Gode bevelen al,
Die u niet of gaen en sal.
Ter kerken suldi dan tien,
(I. Fol. CXV. r. 1.) Misse horen, macht gheschien,
Innichlike spreken u ghebede,
Ende bliven ter selver stede
Tote dattie misse is ghedaen.
Daer tenden so machmen gaen
Oorbaer doen, weder ende voort,
Datter lijfneren toe behoort,
In gherechticheit mit trouwen,
Daer men Gode in sal aenscouwen,
Also dat God al over al
Die overste wesen sal
In al datmen begaet:
(E. Fol. LXXXIX. v. 2.) Anders so ist al quaet.
Alse ghi ter maeltijt sijt gheseten,
So en suldi niet vergheten
Ghine sult segghen enich ghebet,
Seghenen u ende u spise met;
Sobe[r]lijc eten ende drincken,
Ende uwes sceppers mede ghedincken;
Om die arme suldi dincken mede,
Want dat sijn die Gods lede,
U arme broedre, dien ghi

Vs. 88. I. H. maeght; H. u gh. 89. I. Innich; H. Innechlee. 91. I. H. dat die. 92. I. so *ontbr.* 93. I. H. Orborc. 94. I. lijfneringhen. 95. I. gherechticheden. 96. I. sal scouwen. 100. I. so *ontbr.* 101. I. H. Als. 102. I. Sone s. 103. I. zelt spreken e. 104. H. Sechenen u e. uwe. 106. I. u se. met. 107. H. Om darme. 109. H. Uwe; I. H. broedere; I. die.

Sculdich sijt te stane bi;
Want sterven si van breken,
God die sout aen u wreken,
Hier of ghinder, sijt zeker das,
Op dat u sijn breke kenlijc was.
Ende alse die maeltijt is ghedaen,
So suldi Gode dancken zaen
Van dien dat hi u gheeft,
Daer ghi daghelijcs bi leeft,
Ende bidden voor alle die
Die u goed daden ye
Ende daer of comen is dat
Dies ghi daghelijcs hebt te bat.
Des avonts ooc, dat verstaet,
(I. Fol. CXV. r. a.) Alse ghi te rusten gaet,
Suldi spreken enich ghebede,
Daer ghi Gode sult loven mede,
Ende ooc bidt voor uwe zonden.
Ghi sult ooc ten selven stonden
Bidden mit goeder herten fijn
Voor die leven ende doot sijn,
Ende sonderlinghe, dat wilt verstaen,
Voor die u goet hebben ghedaen.
Dat is van rechte u recht,
Anders so doedi hem onrecht.

Vs. 111. I. storven. 112. I. die *ontbr.*; H. soud ane. 113. H. oft. 114. I. u *ontbr.*; H. u hoere br. 115. I. als. 118. I. daghelijc; H. daghelike. 119. H. vore. 120. I. Die *ontbr.* 121. I. H. daer u af; H. es comen. 122. H. Des; I. daghelijc. 123. I. Savonts. 124. I. H. Als; H. ghi oec te rasten. 125. H. eneghe. 126. I. H. sult *ontbr.* — lovet. 127. I. u. 128. I. H. tien. 130. H. Vore; I. H. e. die doot. 131. I. dat *ontbr.* 132. H. Vore. 133. I. rechte trecht. 13 . I. hem *ontbr.*; H. hen.

Want ondanckelicheit, sijts ghewes,
Boven alle dinc scande es:
Wie hi is die goet doen verghet,
Es (*) uut alre eren ontset.
 Dan suldi opheffen u hant,
(E. Fo'. KC. r. 1.) Ende sult n zeghenen te hant
Inden name der drivoudichede,
Datsi u beware ende bevrede
Aen ziele ende aen lijf dien nacht
Jeghen alle des viants macht (†).
 Des nachts, alse ghi ontsprinct
Ende ghi u keert ofte omme wrinct,
Suldi also dicke segghen dit vaers:
»Here! ontfermt mijns zondaers (§)!"
Ende ofte u des daghes yet
Van misgripe is gheschiet
In woorden ofte in daden,
Dat ghi also sijt beraden
Dat u dat van herten si leet,
Ende te beteren dat sijt ghereet,
Also wel den armen als den riken.

Vs. 135. I. ondanchaerheit; H. ondanclecheit, sijds. 138. I. H. Es uut; I. ghezedt; H. gheset. 139. I. H. uwe. 140. H. seldu; I. H. sechenen. 141. I. driefoudichede; H. drievoldechede. 142. I. beware — bevreden. 143. I. H. Ane. — ende *ontbr.* — ane. 144. I. alle *ontbr.*; H. al; I. H. macht. 145. I. H. als. 146. I. Als ghij — of; H. oft. 148. I. ontfermet; H. ontfarmt. 149. H. oft — daghs. 151. I. off; H. oft. 152. I. Als ghij. 153. I. H. u dat zij v. h. l. 154. I. H. beterne; I. dat *ontbr.* — bereet. 155. H. Als.

(*) Het HS. heeft *Ende*.

(†) Het HS. heeft *machts*.

(§) Tusschen vs. 148 en 149:

» Deus! propicius esto michi peccatori!'

Dus suldi den eweliken
God altoos setten voort;
Want hem wel toe behoort
Dat hi van al, gheloves mi,
(I. Fol. CXV. v. 1.) Beide beghin ende einde si;
Want hi spreect, alsict vinde:
»Ic ben beghin ende dat inde (*).”

Vs. 156. I. Dus so sult ghij eenwelike. 157. I. H. Gode. 158. H. Want het hem. 159. H. gheloavets. 161. H. sprect selve, a.; I. als ie. 162. I. H. dat *ontbr.* — *Hierna in* I. *het volgende hoofdstuk, dat in* E. *en* H. *ontbreekt:*

Hoemen Gode aenbeden zal. — III.

Als ghij wilt met innieheden
Uwen sceppere aenheden,
Soe doet den raet ter selver tijt,
Op dat ghij mueght, dat ghij sijt
Alleene, daer ment niet en zie;
Want ghelaet ende aenschijn die
Werdes gheerne ontzedt van dien
Dat beter bleve onghesien;
Ende ghij zelt oie te min horen
Ende sien dat u mach storen
Uut nwen inneghen ghebede;
Want sonder goede innichede
En acht God der beden twint,
Want hij alle herten kint:
Hine acht der woirde meer no min,
Maer wat dat herte hevet in.
Heeft hij onse herte, hij heeft al
Dat wij hebben, groot ende smal.
Starckelic, met hoepen groot,
Ende altemale met herten bloot
Seldy doen uwe ghebede
In reehter oetmoediehede
Ende hidden dat orbore zij;
Soe sal God, gheloeves mi

(*) Na vs. 162:
» *Ego sum alpha et o, principium et finis.*”

Van des menschen zeden. — II.

Die mensche sal, dat verstaet,

U bede boren tallen stonden,
Sijdy elair van boefsonden.
Lano sal sijn u orisoen,
Ende dat seldi dicke doen.
Kiest vriende ende vriendinnen
Van santen ende van santinnen,
Die u voir doghen ons heeren
Orbore helpen impetreren.
(I. Fol. CXV. v.'2.) Wien maehmen kiesen badt
Dan dat zalighe suver vat,
Dair hij in neghen maent
Rusten wilde onghewaent?
Diene moederlike bi haer leide,
Bevaen in hare arme beyde,
Tetene gaff ende drincte,
Ende vriendelike seinete
Met haren borsten in sinen mont,
Daer hemèl ende eerde ane stont
Ende bij hem sette dair boven,
Dair dinghelen Gode loven.
Wye mach van uwer sake
Bat wesen u voirsprake
Namelic dan dese coninghinne?
Niement, als ic versinne.
Dair by eest goet, dat ghij haer dient
Ende macet van hare uwen vrient:
Soe sal u vriendelike bystaen
Ende in gheenre noot af gaen;
Ende so ghij meer vriende hebt daer,
Zoet u beter es voirwaer.
Ende als ghij Gode hebt ghebeden,
Soe seldi met innicheden
Vriendelic aenroupen saen,
Dat so u in staden staen
Voir Gods aenschijn alsoe
Dat u bede come toe,
Esst dat Gods eere zij
Ende u orbore ligghe daer by.

Titel. I. (*Cap.* 4) Van smenschen.

Altoos hebben scoon ghelaet,
Scone zeden ende maniere.
Al waert ooc thuus biden viere,
Ofte in enen wilden woude,
(I. Fol. CXVI. r. 1.) Daert niement zien en soude
Nochtan so sijn scone zeden goet;
Want somen die dinc dicker doet
So mense can vele te bat,
Alsmen coomt in vreemder stat,
Datmen daer of heeft ere,
Dit is Socrates lere.
  Scone zeden ende daer toe goede
Comen uut ghestadighen moede;
(E. Fol. XC. r. 2.) Want uut onghestadicheden
En quamen noit goede zeden,
Wijsheit noch ooc doghet,
Dat merct men aen die joghet:
Die joghet die heeft zelden in
Wijsheit ofte subtilen zin;
Want der joghet vlisheit
Beneemt haer ghestadicheit,
Ende daer ghestadichede
Niet en is, coomt node wijshede.
Ghestadich ende scamel, dat ghijt wet,
Goedertieren ende gherecht met

Vs. 2. I. h. goet g. 4. I. H. ooc *ontbr.* 5. H. Oft — welden. 6. I. Dair; H. nieman. 7. I. H. so *ontbr.* 11. I. Heeft mer daer aff groote eere; H. af. 13. I. daer toe *ontbr.* 14. I. H. ghestaden. 17. I. ooc *ontbr.*; H. doeght. 18. I. Dit — ane; H. Dit machmen merken ane die joeght. 19. H. joeght; I. H. die *ontbr.* 20. I. off; H. oft. 21. I. Want die j. der wijsheit; H. joeght vlijtecheit. 22. I. H. hare. 24. H. Niene es; I. o. na w. 25. I. Ghestadicheit. 26. I. Goederticre.

Sal elc sijn, lude ende stille,
Die met eren leven wille.
Nu hoort, wat manieren
Comen uut desen vieren.
Uut ghestadicheit men seecht
Dat wijsheit te comene pleecht;
Uut scamelheden coomt voort
Al datten doochden behoort;
Ende uut der goedertierenhede
So coomt liefghetalhede;
Ende nut gherechticheden gaet
Ons sceppers hulde, dat verstaet,
Dat tbeste is, gheloves mi,
Maer deen is goet den andren bi.
Nu hoort van dese vier meer:
(I. Fol. CXVI. r. 2.) Wijsheit, daer ic of sprac eer,
Die is herde menigherhande,
Diemen hantiert inden lande.
Sulke heten wijs, om dat
Si gadren rente ende scat,
In wat manieren ende hoe
Hem die comen toe.
Sulc heet ooc een wijs man,
Om dathi des lants recht can
Ende daer ane hem verstaet

Vs. 30. I. Comt; H. ute. 31. I. ghestadicheden; H. ghestaedecheiden. 32. I. comen. 33. H. Ute; I. scamelheit. 34. H. Alle; I. H. d. d. hoort. 35. I. H. nter; I. goedertierhede; H. goedertiernhede. 36. H. liefghetallichede. 39. I. Dat best; H. dheste — gheloevets. 40. I. anderen. 41. I. H. desen vieren. 42. I. H. af. 44. I. h. achter l. 46. I. H. gaderen renten. 47. H. m. ofte h. 48. I. Dat hem; H. Dat hen. 49. I. Selke. 50. H. hi slands r. wel c. 51. H. an.

Ende den lieden ghevet raet.
Sulc heet ooc van wisen treken,
Om dathi can subtijllijc spreken,
(E. Fol. XC. v. I.) Ende met groter scalcheiden
Sijn saken wel can beleiden
Ende bedectelijc can bringhen voort
So dat elken dunct, diet hoort,
Dat sijn zake is goet ende waer,
Die nochtan al is contraer
Der rechter waerheit, diet wiste.
Dit bringhet hi toe met liste.
Dit en is ghene wijshede,
Maer het is een scalke valschede.
Die enen andren, des sijt vroet,
Of wint sijn rechte goet,
Dits also quaet, sijts ghewes,
Alse roef ofte diefte es,
Ofte quader, dat duncket mi
Ende segghe u redene waer bi:
Die roven ofte stelen,
Willen hare quaetheit helen;
Maer dese ander, als ghi ziet,
En scaemt hem sijnre valscheit niet,
Want hi voor der liede oghen

Vs. 53. I. heedt. 54. I. H. hi s. can spr. 56. I. H. Sine; H. zake I. H. c. leeden. 57. I. H. can *ontbr.*; I. brinct. 58. I. So *ontbr.* — elke — die dat h. 59. H. sine; I. sake goet ware. 60. H. n. es al c.; I. contrare. 61. I. Dier gherechter w., die w. 62. I. Die; I. H. bringt. 64. H. et; I. H. eene. — scalke *ontbr.* 65. I. anderen, sijts. 66. I. H. Af; H. sine gherechte. 67. I. Dit es; H. Dats — sijds. 68. I. Alse d. off r. es. 69. H. Oft; I. Of — dinct. 70. H. segghn. 71. I. off. 72. I. hair. 73. I. anderc. 74. I. scamen h. harer v.; H. sire. 75. I. sij — lieder.

Sine valscheit wil voort toghen;
Die hem haerre blamen
(I. Fol. CXVI. v. 2.) Voor die menschen niet en scamen,
Dat sire hem en scamen twint
Voor Gode die de waerheit kint:
Daer omme is hi algader quaet,
Die met deser valscheit omme gaet.
Sulc heet wijs, omme dathi
Hovesch ende verstandel si,
Wijslijc hem can gheneren,
Ende winnen sijn verteren,
Ende sijn dinghen can beleiden
Met goeder voorsienicheiden,
Wel zwighen ende nauwe merken
Ende Gode ontsien in allen zinen werken:
Dese wijsheit in alre wisen
Salmen voor die ander prisen.
Tander point, dat ic voren nu
Vanden vieren noemde u,
(E. Fol. XC. v. 2.) Die is gheheten scamelheit,
Daer menighe grote doghet uut gheit,
Dier ic u twee nu ter stont,
So ic best can, make cont:
Deerste dat is danckelichede;

Vs. 76. I. Hair v. willen; H. wilt. 77. H. hen horre. 78. H. Vore de m. niene so. 79. I. Weet dat; H. hen; I. en *ontbr.* 82. I. metter v.; H. om. 83. I. heedt; H. wijs oeo; I. H. om. 84. I. Hooeschs; H. Hoefsch. 85. I. Die hem wiselic can. 86. I. sijn broot ende v. 87. I. H. sine; H. dinghe. 88. I. Met groter v. 89. I. ende *ontbr.* 90. H. Ende *ontbr.*; I. H. zinen *ontbr.* 91. H. allen. 92. I. vor dandere; H. andre. 93. I. H. Dander; I. vor u; H. vore u. 94. I. vierden; I. H. n. nu. 95. I. Die *ontbr.* 96. I. duecht; H. doeght. 97. I. Die ic u nu teere st. 98. I. b. mach, sal maken. 99. I. dat *ontbr.*

Want scamelheit heeft den zede,
Datsi en gheenrehande weldoen
Laten en can zonder wederloen.
Dats een point van groter eren,
Alse ons die wise leren;
Want ondanckelicheit
Is die meeste dorperheit
Die in die werelt mach wesen,
Dit hebbic dicke ghelesen.
  Tander point dat scamelhede
Uut gheeft, dats coenhede:
Coenheit dat is grote ere,
Want si doet bi sinen here
Den man altoos bliven,
(I. Fol. CXVI. v. a.) Alsoudemen hem ontliven,
Alsmen dicke heeft ghesien.
Hi staet daer quadyen vlien,
Ende verweert mitter spoet
Ere, lijf ende ooc goet,
Daer hi lof ende ere of heeft
Alle die daghe die hi leeft.
Metter coenheit houtmen lant,
Coenheit versaecht den viant,
Coen ghenindc (*) can wonder maken

Vs. 100. I. h. die z. 101. I. H. en *ontbr.* 103. I. Dat es. 104. I. Alao. 105. I. ondanckelichede. 106. I. dorperhede. 108. I. Alsoe ic dicke hebbe gh. 109. I. H. Dander. 110. H. Ute; I. dat es. 111. I. dat *ontbr.*; H. dats gr. 114. H. Alsoudemenne; I. H. hem *ontbr.* 115. I. dicwijle. 118. I. H. ooc *ontbr.* 119. I. H. af. 121. I. H. Metten coenen; I. houdt men tlant; H. houdmen dlant. 122. I. verslaet. 123. I. H. gheninde; I. can weder m.

(*) Het HS. heeft *gheminde.*

In herde menigherhande zaken,
Dat hier blijft al ongheseit:
Dus goet so is coenheit.
  Dat derde point, dat ic seide,
Is ghenaemt liefghetalheide:
Dats een point van groter ere,
Ende coomt al uut onsen here;
Want al pijnder [s]elc om zere,
Hine ghewonse nemmermere,
Want sine manieren noch sijn aenschijn
Van sulker gracien niet en sijn.
(E. Fol. XCI.r.I.) Daer coomt of sulke vrome:
Waer hi coomt, hi is wellecome,
Alle liede sijn hem hout;
Sijn voordeel is menichfout;
Sijns nerghent en ghebrect,
Daer men achter van hem sprect:
Al seide yement van hem quaet,
Een ander dat van monde slaet.
Men vint liede, dats zonder waen,
Die vele meer daer na staen
Datmense ontsie dan datmense minne:
Dese duncken mi dwaes van sinne;
Want die ghene diemen ontsiet
En mach ghemint wesen niet;

Vs. 124. I. herde *ontbr.* 128. I. ghenoemt; H. liefghetallecheide. 129. I. Dat es — eeren. 130. H. *Dit vers ontbr.* 131. I. p. sulo om; H. p. selc omme. 132. I. Hij en; H. ghecregher n. 133. H. mainiere; I. zijn manire ende zijn. 135. I. Daer af c. grote vr.; H. af groete vr. 136. H. hijs w. 137. I. lieden. 139. H. nerghen; I. nieuwerincx gh. 140. I. lachter. 141. H. ieman. 143. I. dats *ontbr.* 145. I. H. *Het tweede* dat *ontbr.* 146. I. dincken. 147. I. den ghenen.

139. Verdam (Versl. en Meded. Kon. Acad. v. Wet. III R. dl. 2 p. 303) leest Sijns vrients nerghent en ghebreect.

Al ist datmen hem vrienscap toont,
(I. Fol. CXVII. r. 1.) Met dier vrienscap is hi ghehoont,
Alse Ovidius seit voorwaer:
Bedwonghen minne en was noit claer.
Valt hi ooc cleine ofte groot,
Hem en heft niement op thoot,
Noch en salne niement claghen
Vanden ghenen diene ontsaghen;
Cume vercoevert hi mere,
Is hi knape of is hi here.
Daer omme hout u liefghetal
Daer ghi moghet over al,
So mint u God ende die mensche,
Dit so is een point van wensche.
Dat vierde point van desen,
Daer wi hier voren of lesen,
Dat is (*) gherechtichede:
Gherechticheit heeft den zede
Datsi elken gheeft tsine,
Dus leestmen in Latine.
Weet dattie duvel niet en heeft,
Daer men elken tsine gheeft.
Die mensche en dooch meer no min
Dan hi trouwe hevet in.

Vs. 150. I. Van diere. 151. I. Alsoe; H. seeght. 152. H. Bedwonghene. — en *ontbr.*; I. m. es selden cl. 153. I. H. cleen; I. of; H. oft. 154. I. Niement en hout hem op; H. niemen. 155. H. nieman. 156. I. dien. 158. I. off; H. oft. 159. H. houdt. 160. I. Dat ghij mueght; H. moeght; I. H. al over al. 161. I. Gaen, so. — die *ontbr.* 162. I. so *ontbr.* 164. H. vore; I. H. af. 165. I. H. Dat es. 166. I. die z. 168. I. Dus soe lm. int. 169. I. H. dat die. 171. I. en mach meer. 172. H. tronwen; I. heeft.

(*) Het HS. heeft: *Is dat.*

Daer alle dinc sal vergaen,
Moet gherechticheit staen:
(E. Fol. XCI.r.a.) Al machmense weder spreken,
Die en can niement ghebreken,
Si blijft altoos dat si es
In haer selven, sijts ghewes,
Ende sonder haer, zekerlike,
En coomt niement te hemelrike;
Want God selve, also men vint,
Is van haer dat fundamint,
Ende niement en dooch meer die leeft
Dan also vele als hi trouwen heeft.

Hoe hem die mensche houden sal onder die (I. Fol. CXVII.r.a.) liede, ende alrehande wijsheide. — III.

Alse die mensche, des sijt vroet,
Onder die menschen wandelen moet,
Sal hi hem houden hoveschlike
Onder arme ende onder rike,
Groeten ende antwoorden gherne
Ende wachten van quaden scherne,
Te tide spreken, te tide maten,
Enen andren spreken laten
Tote hi volseit heeft al,

Vs. 173. I. dingen; I. H. sal *ontbr.*; H. te gaen. 176. I. Ten canse n.; H. nieman. 178. H. sijds. 179. I. H. hare. 180. H. nieman. 181. H. alsoement; I. alsmen vendt. 182. I. H. hare; I. tfundament. 183. H. nieman; I. en *ontbr.* 184. I. tronwe.

Titel. H. m. hebben sal; I. (*Cap.* 5) lieden. *Het overige ontbr.* Vs. 1. H. Als; I. m. sijts. 2. I. die liede w. 3. I. hoveschelike; H. hoefschelike. 5. I. ende *ontbr.* 6. I. w. hem van. 7. I. H. spr. ende te m. 8. I. anderen. 9. H. volseeght; H. hevet.

Eer hi weder spreken sal,
Al waert dat hem die tale
En gheliefde niet wale.
Opten sprekere sal hi zien,
Hi sal vele te bet van dien
Beide woort ende sin verstaen,
Die uten sprekere dan gaen;
Want taensichte toont gherne dat
Datter binnen is int vat.
Hoortmen datmen node hoort,
Men sal daer omme niet zijn ghestoort:
Gaet u ofte uwen vrient an,
Ghi sult daer op antwoorden dan
Ghestadelijc mit zinne,
Also dathi wel kinne
Dat ghi merct ende verstaet
Weder hi goet seide of quaet,
Ende sal hem sconfieren also zaen
Ende kennen dathi heeft misdaen.
(E. Fol. XCI. v. 1.) Alse ghi van desen ofte van dien
Spreken wilt, so suldi sien
Wie dat daer omtrent staet,
Dien u redene ane gaet;
Want een woort is zaen ontvloghen,
Daer men langhe om moet doghen:

Vs. 12. H. gh. oec n.; I. n. vore w. 13. H. sprekre. 14. I. te *ontbr.*; I. H. bat. 15. I. Beide *ontbr.* — woirde. 16. I. unt des sprekers monde g.; H. sprekre. 17. I. H. daensiehte; I. toech. 18. I. Dat dair. 21. H. Gaedt u oft — vr. oec sn; J. off — vrienden. 23. I. Ghestadelike m. zneten z. 25. H. Dat hi m. 26. I. seit off; H. ofte. 27. I. scoffieren; H. scouffieren. 29. I. H. Als; I. ghij dan van — of. 32. H. uwe.

Te sprekene hoort grote hoede.
(I. Fol. CXVII. v. 1.) Salomon seit, die vroede:
Die sine lippen maten can,
Dat is dalre wijste man.
Seneca seit: Soetelike spreken
Can grote gramscap breken,
Ende dathi die herdelijc sprect,
Den mensche ter gramscap wect.
Daer omme sal onverbolghen
Die man sinen rechte volghen.
Alse ghi in gheselscepe sijt,
So suldi u in alre tijt
Houden ootmoedelike,
Al waerdi noch also rike;
Ende so ghi bat sijt gheboren,
Soot u bat sal toe horen
Dat ghi u neder hout ende clene:
So hebdi die ere allene,
Ende sijts ooc te beter vele.
Hoet u van quaden spele,
Want daer is groot verdriet
Den menighen ave ghesciet.
Alse ghi voor u recht sult spreken
Ofte uwes vrients woort vertreken,
So suldi u te voren versinnen,

Vs. 36. H. seeght. 37. H. leppen. 38. H. es die alre. 39. H. zeeght: zoetelec; I. suetelic. 41. I. Ende om dat hij die hardelike. 43. I. H. Hier o.; I. o. soe sal. 45. I. H. Als; I. in gramscepen zijt. 46. I. u *ontbr*. 47. I. U houden. 50. I. H. Soe; I. toebehoren. 51. H. houd. 53. H. sijds. 54. I. H. Hoedt u oic van. 55. I. H. daer af es. 56. I. m. dickent g.; H. af. 57. I. H. Als; H. vore uwe. 58. H. Oehte; I. vertrecken. 59. I. u *ontbr*.

Hoe ghi u redene sult beghinnen
Ende tuwen scoonsten leiden voort:
Want te sprekene wijsheit hoort.
Ghine sult niet spreken weekelike,
Maer onvervaert ende vromelike.
Een man mach met vervaerder tale
Sijn recht verliesen herde wale;
Alse hi hem te barenteert
Ende scaemt, wert hi dicke ghekeert
(E. Fol. XCI. v. a.) Buten zinne, also dat hi
Sine zake verliest daer bi:
Dit is menichwerf gheschiet.
(I. Fol. CXVII. v. a.) En condi ooc wel spreken niet,
Noch des lants recht niet en kint,
So doet den raet dat ghi ghewint
Enen man die uwe recht toont,
Waer bi dat ghi niet en sijt ghehoont,
Ende dan spreke (*) mids ripen rade:
Onraet brinct in menighen scade.
Alse ghi een[s] menschen redene hoort,
So en spreect daer in niet een woort,
Voor dat hi al heeft gheseit:
Dat is grote hovescheit.
Ghi sult ooc in allen steden
Met sinne ende mit hovescheden

Vs. 62. I. ten sprekenne w. behoirt. 63. I. Ghij en. 66. I. herde *ontbr.* 67. I. H. Als hem een man te. 68. H. werd; I. werdt. — hi *ontbr.* 71. I. Dies es. 73. H. slands; I. slans r. n. wel en. 75. I. u. 76. H. niene sijt. 77. H. spreke; I. spreken mel. 78. I. Onrecht; I. H. meneghe. 79—82. I. *Deze vier verzen ontbr.* 79. H. Als ghi eens. 81. H. Vore. 82. H. hoefscheit. 83. I. in meneghe st. 84. H. hoefseheden.

(*) Het HS. heeft *spreken*.

Uwe dadinghen houden altoos;
Maer vindi liede die sijn loos,
Ongheraect ende quadertieren,
Die in deser felre manieren
U dus willen voor gaen,
Die so moghedi weder staen
Metten selven datsi leren:
So moghedi hart met herde keren.
Alse ghi nuwe maren hoort,
Die en moghedi niet zegghen voort.
Is si quaet, hebt liever dan
Datse voort segghe een ander man;
Is si goet, gheloves mi,
Ende men vint dat loghene si,
So ist scande dat ghijt voirt bracht:
Men mach wanen dat ghijt dacht.
Van uwen viant en spreect gheen quaet:
Dat is een dorperlike daet,
Ende diet horen, hem is wel cont
Dat ghi hem niet bat en ont.
Al waert waer dat ghi segt daer,
Men sout niet houden voor waer (*).
Beloofdi yet desen ofte dien,
So suldi te voren wel besien

Vs. 85. I. U peysinghe h.; H. dadinghe. 86. I. lieden. 88. I. feller. 89. I. vort; H. vore. 90. I. H. moeghdi. 91. I. dat sij n l. 92. I. H. moeghdi; I. hard met harden. 93. I. H. Als. 94. I. H. en suldi n. 95. H. hebd. 97. I. Es soe oic g.; H. si oec g., gheloevets. 98. I. ment. 99. H. ghi. 100. I. ghijt jacht. 101. H. en *ontbr.* 102. H. ene. 103. H. hen. 104. I. badt en jont. 105. H. seidt. 106. I. H. soudt; H. houder; I. H. over waer. 107. I. H. Gheloefdi; I. of; H. oft. 108. I. Ghij selt te.

(*) Het HS. heeft *voorwaer.*

(E. Fol. XCII. r. 1.) Of ghijt doen wilt of doen moghet;
Want waer dat sake dat ghi loghet
(I. Fol. CXVIII. r. 1.) Ende ghi niet en daet u belof,
Ghi souter scande hebben of;
Want hi en is niet beter die man
Dan hi sijn (*) belof wel houden can.
Heimelicheit, die u gheschiet,
En suldi voort zegghen niet
Yemene die ghi zo vrient sijt;
Want (†) alse ghijs hem hebt ghelijt,
So heeft hi u dan ghevaen,
Ende moet hem dan sijn onderdaen
Ende blijft sijn eyghen voort an,
Die te voren was een vri man;
Want het mochte u grote vrienscap
Wel verkeren in viantscap,
Ende dan na dat verkeren
So mochte hi u onteeren
Ende u heimelicheit so verre melden
Dat ghijt jammerlijc sout ontghelden.
U selven, dats wel ghedaen,
En suldi niet gheloven te zaen

Vs. 109. I. Off; H. Oft — oft; I. H. moeght. 110. I. H. waert; H. dat sake *ontbr.*; I. H. loeght. 111. H. niene daedt; I. belooft. 112. H. soudter; I. se. af h. of. 113. I. H. hi nes. 114. I. H. hi sijn; I. belofte; H. ghelof. 116. I. Die en zeldy; H. seldi versegghen. 117. I. Doer yemene. — zo *ontbr.* 118. I. H. Want als; I. ghijt. 119. H. heefti u. 120. I. H. dan *ontbr.* 122. H. waert en. 123. I. het mochte *ontbr.* 124. I. Moehte wel keeren. 126. I. moeti u; H. onderen. 128. I. jammerlike soudt; H. sond. 129. I. H. dat is.

(*) Het HS. heeft: *Dan hi die sijn*, maar in I. en H. ontbreekt *die* te regt.

(†) Lezing van I. en H. Het tekst-HS. heeft *Ende*.

Van dinghen die ghi niet
Seker en hoort noch en siet;
Want bi wane, sijts ghewes,
Menich mensche bedroghen es.
Siedi liede heimelijc spreken,
Dat en suldi an u niet treken,
Noch ooc peinsen dat van u si:
Hout u selven emmer vri;
Want die quade waent altoos des,
Watmen ruunt, dat van hem es.
Ghi sult wel te voren mecken,
Hoe verre dat u renten strecken,
Ofte hoe groot mach sijn u nere,
Ende daer na set dan u teere;
Want het is herde zaen vertaert
Datmen langhe heeft ontspaert.
(I. Fol. CXVIII. r. 2.) Donwaerdste dinc van aertrike
Dats een arm die was rike.
(E. Fol. XCII. r. 2.) Met hem die clappen gherne,
Ofte die sijn van quaden scherne,
Ofte van aerde gherne scelden,
Ofte ter gramscap lichte helden,
Ofte archeit minnen voor doogt,
Suldi wandelen so ghi minst moogt.
Want dic hem quaets onderwint,

Vs. 133. I. wanen; H. sijds. 135. I. lieden. 136. H. ane. 138. I. Houdt; H. Houd; I. s. over vry. 140. I. H. Datmen; I. ruyndt. 142. I. H. dat *ontbr.*; H. uwe; I. H. r. mogen str. 143. I. Off; H. Oft. 144. I. na zo sette u; H. uwe. 145. H. hets h. 147. I. Donweerste — eerderike. 148. I. Dat es; I. H. arm man d. 149. H. hen. 150. H. die *ontbr.* 151. H. Oft; I. van herde gh. 152. H. Oft; I. Om gr. 153. I. Off; H. Oft — vore; I. doghet. 154. I. moget. 155. I. quaet.

Wart daer gherne of gheschint.
Want al ware een goet, dat verstaet,
Men souden houden over quaet;
Maer wandelt een quaet mitten goeden,
Men salne te beter vermoeden.
Daer omme seit, alsic versta,
Cathoen: » *Cum bonis ambula.*"
Want biden goeden machmen leren
Vele duechden ende eren,
Ende biden quaden anders niet
Dan scade, scande ende verdriet.
Ghine sult u niet ledich maken,
Maer onledich in goeden zaken
Suldi wesen vrooch ende spade,
So werdi bi Cathoens rade;
Want ledicheit, sijts ghewes,
Van alre quaetheit voetsel es.
Ghelijc een lant dat ledich legher,
Doorne, distele ende oncruut dreghet,
Also wast, meer noch min,
Alle archeit in ledighen zin;
Want die viant [vint] daer stade,
Ende werpt daer in van sinen zade,
Eerstwerf tghepeins quaet,
Daer dicke na volghet die daet.

Vs. 156. I. Werter gh. aff; H. Werdter gh. af. 158. I. over een q. 159. H. quaet *ontbr.* 161. I. seghet; H. seeght. 163. H. goedem. 166. I. Dan scande, scade ende. 170. I. w. na Cath. 171. H. sijds. 172. I. aller. 173. I. leecht; H. leeght. 174. I. Dat doornen, dijstelen, o. dreecht; H. destele — dreeght. 175. H. Alsoe soe w. 176. H. inden l. 177. I. viant vint d.; H. viant die vind d. 178. H. werpter in. 179. I. ghepeins. 180. H. volght; I. v. quade daet.

En is coninc, bisscop noch pape,
Vrouwe, ridder noch knape,
(I. Fol. CXVIII. v. I.) Die in ledicheit vertraecht,
Hine worde van eren gheknaecht;
Want dat recht der menscheiden
Dats pinen ende arbeiden.
Houdt van sprekene mate:
Daer leit in grote bate.
(E. Fol. XCII. v. I.) Vele spreken, seit dat Latijn,
En mach zonder zonde niet zijn.
Swighen, alse wi scouwen,
Is selden berouwen;
Maer spreken, des seker zijt,
Is berouwen te menigher tijt.
Ghine sult niet te zere versmaden
Die mesgrepen hebben in daden;
Want en is niement zonder zonde,
Ende ghi hebt lichte in uwen stonde
Also zere misdaen als een ander doet;
Ende peinst ooc in uwen moet,
Dat menschelike creaturen
Broosch sijn van naturen.
Ist dat ghi dinghen mint
Daer ghi uwen orbaer niet in en kint,
Ist creature of ander goet,

Vs. 181. H. Ens c.; I. o., no b. 182. I. Riddere, vrouwe, noch; H. Ridder, vr. no. 183. I. Dien l. 184. I. H. werde. 185. I. dats r. der meinscheiden. 186. I. Dat sij p. 187. H. Houd; I. spreken. 188. I. Daer in leeght gr.; H. leeght. 189. I. sprekens; H. seeght; I. H. dLatijn. 191. I. als. 193. I. des *ontbr.* 195. I. Ghij s. — seer. 196. I. Die u m. 197. I. ten es niemant; H. ens nieman; I. sonder zonden. 198. H. licht in u; I. stonden. 199. H. Als — en. 202. I. Broeschs. 203. H. dinghe. 204. I. oirbare; H. orbore; I. in *ontbr.* 205. I. cr. eest a.; H. eft.

Dies doet u of metter spoet.
Men sal te rechte minnen meere
Salicheit ende daer toe eere,
Dan goet of creature:
Dus leert mi die scrifture.
Ist dat u vrient dinc doet
Die hem oorbaerlic en is no goet,
Dat so suldi hem blameren;
Ende al en wil hijs niet of keren,
Nochtan en staet niet of des
Ghine castijtten alst tijt es.
En mint niemene zo zere
Ghi en mint u selven mere:
(I. Fol. CXVIII. v. 2.) Die sijns selfs orbare laet
Om dinc die enen andren baet,
Dat en hoort der wijsheit niet toe.
Hebt enen andren lief alsoe
Dat ghire niet in en wert ghescaet:
Soe doedi dat Cathoen raet.
Dinc die u ghelooft es,
Dier ghi niet en sijt ghewes,
Die en ghelooft niet voort;
Want alle die liede haer woort
(E. Fol. XCII. v. 2.) Van datsi beloven en houden niet,
Alse ghi daghelijcs hoort ende ziet.

Va. 206. I. H. Des; I. aff; H. af. 208. H. Saleeheide. 209. I. off; H. ofte. 210. I. H. Dus soe l.; H. l. ons d. 212. I. H. hem eerlije en. 214. I. en *ontbr.*; I. H. wilt; H. af; I. n. ontbeeren. 215. I. en *ontbr.*; I. H. af. 216. I. H. castitene. 217. I. niemant. 218. I. H. Ghine m. 219. H. orbore latet. 220. I. anderen; H. batet. 221. H. ter. 222. I. anderen. 223. I. n. by werdt bescaedt; H. n. bi en werd ghescaedt. 224. H. raedt. 226. I. Diere. — en *ontbr.* 227. I. beloeft. 228. I. Want als die lieden hare. 229. H. gheloven. 230. I. Alsoe; H. Als.

Die op anders belof tiet
Ter merct om te copene yet,
Moet dicke keren onghecocht:
Dits dicke ter waerheit ghebrocht.
Alse ghi op weghe gaet of rijdt
Ende gheselscap daer ane u tijdt,
Wat si u zegghen ofte tonen,
Hoet u altoos jeghen honen.
Na dien datmen ghene trouwe en vint
In die ghene diemen kint,
Hoe soudemen dan ghetrouwen dien
Diemen voren niet en heeft ghesien?
En hebt ghenoechte in gheenre wijs
Datmen u voor u oghen gheeft prijs,
Want ghine sijts te beter twint.
Peinst dat ghi u selven kint
Vele bat dan yement el.
Ja, doedi noch also wel,
Hem ooc die u dus prijs gaf
En ghelooft niet te bat daer af:
Al seide hi voor u goet nu,
Hi seide licht arch achter u.
Is u ere of doghet gheschict,
Dat en suldi voort segghen niet;

Vs. 231. I. belofte; H. ghelof. 234. I. Dit es; I. H. menichwerf t. w. brocht. 235. I. H. Als; I. off; H. oft. 236. H. gh. den an. 237. I. off. 238. H. Hoedt; I. jeghens. 239. I. dien *ontbr.* 240. I. den ghenen. 241. I. hetrouwen. 242. H. vore niene hadde gh. 243. H. ghere. 244. I. *Het eerste* u *ontbr.*; H. vore — ghevet. 245. H. ghi en sijds. 247. H. ieman. 248. I. H. Ja, dat doedi; I. n. zoe. 249. I. Hem die u oec pr.; H. u aldus. 250. I. Gheloeft hem n. 251. H. seidi vore; I. hij g. v. u nu. 252. H. seeght; I. seide arch lichte achter. 253. I. off dueght; H. oft doeght. 254. I. H. s. versegghen.

(I. Fol. CXIX. r. 1.) Want lof in eyghenen mont
Wart onsuver talre stont;
Maer eens anders doghet ende ere
Die en verberghet nemmermere,
Al waert openbare
Dat hi u viant ware.
Alse die jonghe hoort ghewaghen
Ere ende doghet die doude plaghen,
So sette hem dan daer toe
Dathi ooc doe alsoe,
Datmen sijns in sulker doghet
Ooc vermane na sine joghet.
Ist dat ghi en hebt ghenen spoet
Te winnen enich aerdsch goet,
(E. Fol. XCIII. r. 1.) Dies en sijt te droever twint.
Peinst in u selven ende kint
Dat ghi naect quaemt op aertrike,
Ende dat ghi ooc dier ghelike
U goet hier laten selt,
Ende dat ghi en hebt ghewelt
Lijf[s] noch goets mere
Dan God wille, onse here.
Al sidi mate van goede,
Sijt blide in uwen moede.
Dat sekerste dinc dat enich es,

Vs. 256. I. H. Werdt; H. ontsnvert; I. taller. 257. I. dueght of eere; H. doeght. 258. I. verbercht; H. verberght. 260. H. uwe. 261. I. Als ghij die. 262. I. duecht dies; H. doeght dier. 264. I. hij alsoe na doe; H. oec na alsoe doe. 265. H. doeght. 266. H. joeght. 267. I. en *ontbr.* 268. I. Te ghewinnen; H. Te ghewinne; I. H. enich *ontbr.*; I. eerts; H. erdersch. 269. H. Des. 271. I. eerderike. 272. I. dies; H. die. 274. I. ghine h. gheen gh. 275. I. Lijf; H. Lijfs n. oec goeds. 278. I. in u armoede; H. in armoede.

Dat[s] blide armoede, sijt zeker des;
Want die blide is ende wel ghemoet,
Hem en ghebreect gheen goet:
Die ghene is arme allene,
Dien dat zine dunct te clene;
Ende wien dat sine dunct groot,
Hi is rike, al waer hi bloot;
Want dien ghenoecht dathi heeft,
Hi is die rijcste die leeft.
Alse ghi sijt in voorspoede,
So sijt altoos op uwe hoede
(I. Fol. CXIX. r. a.) Jeghen rampspoet ende misval;
Want teinde al over al
En ghelijct den beghinne niet,
Alse ghi daghelijcs wel ziet.
Hets menich scone beghinsel,
Daer na volghet een cranc insel;
Ende sulc beghin heeft cranken spoet,
Daer of teinde wart herde goet.
Daer omme en sal hem nieman
Te zere verheffen van
Enen ghelucke dathi heeft,
Want davonture dicke sneeft.
Ghine sult cleine noch groot
Hopen op niemens doot,

Vs. 280. I. Dat es; H. Dats; I. H. sijts (H. sijds) ghewes. 282. I. en onbreect; H. en gh. en gh. 283. H. arm. 284. I. dat tsine; H. te *ontbr*. 285. H. w. tsine dunket; I. dat tsine. 286. H. Die es; I. H. ware. 289. I. Als. 290. I. H. u. 291. I. ramspoet; H. ranspoet. 292. I. H. dende; I. *Het eerste* al *ontbr*. 294. I. H. Alsoe; I. d. hoirt ende siet. 295. I. Het es; H. Ets. 296. I. H. volght; I. eynsel. 298. I. H. af; I. dende werdt; H. dinde werd. 300. H. Tsere; I. H. v. dan. 301. I. Teenen; H. Van enen. 304. H. iemans.

Want ghine hebt zelve ghenen morghen.
Ghine sult ooc niet zorghen
Jeghen die doot noch die ontsien:
Ghi sult altoos sijn in dien
(E. Fol. XCIII. r. a.) Dat ghi ghereet wesen selt,
Alse u God hebben welt;
Want die hem altoos woude
Vander doot vervaren, soude
Verliesen dathi soude leven,
Alse Cathoen heeft bescreven.
Alse u u mate vrient
Van eenre cleenre ghiften dient,
Die outfaet danckelike,
Hoe groot ghi sijt of hoe rike.
Vermochte hijt bat, lichte
Hi gave u beter ghichte:
En aen siet niet wat hi u gheeft,
Maer die onste die hi tuwaert heeft.
Sidi mit kindren verladen,
Die ghi niet wel en cont beraden,
So doetse dan daer toe keren
Datsi hare amboclit leren,
(I. Fol. CXIX. v. a.) Also datsi hem gheneren
Ende winnen selve datsi verteren.
Ende dat ghi hebt, ist cleine of groot,

Vs. 307. I. *Het tweede* die *ontbr.* 309. I. bereet. 310. I. H. Als. 311. I. Want hij d. h. a. hebben w. 312. H. ververen. 314. I. Als ons Cath.; H. Alsoe Cat. ons heef. 315. I. H. Als u uwe. 316. H. ere. 317. I. Dat o. 318. I. H. oft. 319. I. hij. 320. I. u een b. ghifte. 321. I. En *ontbr.*; H. n. dat hi. 322. H. Maer donste; I. jonste. 323. I. kinderen. 324. H. niene c. w. b.; I. en *ontbr.* 325. H. doese. 326. I. hare *ontbr.* — ambachten; H. ambacht. 327. H. hen. 329. I. ist *ontbr.* — cleen; H. clein oft.

Dat hout selve tuwer noot.
Die sinen kindren so vele doet
Dathi hem namaels [bidden] moet,
Hi en is niet beraden wale.
Ic hoorde zegghen tenen male,
Dat een man was herde rike,
Ende gaf zinen zone te huwelike
Sijn lant, sijn have, sijn gout.
Daer na so wart die man so out,
Cranc ende zere onvermoghen.
Doe en woude die vrouwe niet ghedoghen,
Sijns zoons wijf, dattie oude
Biden haert zitten zoude
Hoesten, bulghen, spade ende vroe.
Een bedde dede si hem maken doe
In enen stal verre besiden,
Daer die man lach tallen tiden,
Ende herde luttel dranc ende at,
Want men sijns al vergat.
(E. Fol. XCIII. v. 1.) Sonder een kint hadde sijn zone,
Dat was sulcstont ghewone
Te comene toten goeden man.
Eens sprac hi den kinde dus an:
»Lieve kint, ganc, sech dinen here,
Dat mi vriest harde zere,

Vs. 330. H. houd s. tote nwer. 331. I. kinderen. 332. H. hen; I. H. n. bidden m. 333. H. Hine es. 336. H. Die g.; I. gaff; H. thnwelike. 337. H. sine h. 338. I. Nu so werdt die man ont; H. Na soe wart hi out. 340. I. wilde. 341. I. H. dat die. 342. I. H. Inden. 343. I. bulsen. 344. H. deedsi; I. hem *ontbr.* 345. I. stal dair b. 347. I. dr. of at; H. dr. oft at. 348. I. algader v. 349. I. h. die sone. 351. I. comenne. 352. I. dus *ontbr.* 353. H. ganc *ontbr.*; I. segt.

Dathi mi yet over zindc."
Dat kint liep mit gheninde,
Die den vader dit vertrac.
— »Nem," sprac hi, »desen zac,
Ende draechen hem, hets mi lief."
Doe tkint dien zac op hief,
Spract: »Vader, snijtten in tween:
Ic wille hem draghen maer teen."
(I. Fol. CXIX. v. 2.) — »Neen," sprac doe die vader,
»Draech hem dien zac algader."
Dat kint sprac, alst God woude:
»Vader, alse ghi coomt ter oude,
So sal ic u, mach ic leven (*),
Dit stucke over gheven."
Doe dat die vader hoorde
Dat tkint sprac dese woorde,
Peinsde hi dathi hadde misdaen,
Ende dede den vader halen zaen
Ende leidene daer hi eerlike lach,
Daer hine daghelike aen sach
Ende dede hem ere ende waerde
Endc gaf hem alles dies hi vertaerde,
Dies gheschiet en hadde twint,

Vs. 357. H. Die sinen v. 358. I. Neemt. 359. I. draechtene hem, het es; H. draghen hem, ets. 360. I. H. den. 361. I. Sprac tkint: v. snijtenne in twee; H. Spraect — snijdtene. 362. I. H. h. m. dr. deen. 364. I. Draeght; H. Drach; I. H. den. 365. I. also. 366. I. H. als; I. c. tnwer o. 367. I. H. ic u, m. ic l. 368. I. Dander st.; H. Dit ander st. 369. I. Als die v. den kinde h. 370. I. Vertrecken d. w. 373. I. leydenne; I. H. eerlic. 374. I. daghelics; I. H. ane. 376. I. al van dies hi begheerde; H. des hi gherde. 377. H. Des gh. en ware tw.

(*) Het HS. heeft: *So sal ic, mach ic u leven.*

En hadt God niet ghedaen mids tkint.
Hier bi duncken si mi riesen,
Die ziele ende lijf verliesen
Om goet datsi tot cleinre baten
Haren kindren sullen laten.
Als u God so vele heeft ghegheven
Dat ghi vanden uwen moghet leven,
So hout u dan eerlike;
Want een oneersaem man rike
Is onwaert so waer hi coomt
Ende versmaet so waer men noomt.
(R. Fol. XCIII. v. 2.) En spaert in gheenre stonde
Goet jeghen uwe ghesonde.
Ghine hebt der live mar een:
Verliesdi dat, ghine hebt gheen;
Maer goet mach comen ende gaen,
Also alst dicwile heeft ghedaen.
Dinghe daer ghi of castijt
U kindre in enigher tijt,
Die en doet selve, meer noch minder;
Meestre die ooc leren kinder,
(I. Fol. CXX. r. 1.) En sullen selve twint hanteren
Datsi haren jongheren blameren.
Predicaers ooc, dat ghijt wet,

Vs. 378. I. hadde; I. H. niet *ontbr.*; I. m. een kint. 381. I. tgoedt; I. H. te cl. 382. I. kinderen. 383. H. so vele *ontbr.* 384. I. H. moeght. 385. I. H. houdt. 387. I. H. so *ontbr.* 388. H. versmaedt; I. H. so *ontbr.*; H. daer; I. H. menne. 390. I. n. 392. I. Verliest ghi dat; H. h. en gh.; I. h. ne gh. 394. I. Also *ontbr.* — dicwijl. 395. I. Dinghen; I. H. af. 396. H. Uwe kinder; I. Uwe kinderen teenegher. 397. I. Dies. 398. I. Meesters oic die I. k.; H. Meestre oec die l. u k. 400. H. jongren; I. h. kinderen hl. 401. I. wedt.

Die (*) den volke leren die wet
Ende den wech te hemelrike,
Sullen ooc al die ghelike
Doen datsi leren voort,
So dat hare werke ende haer woort
Vrooch ende spade concorderen:
So sijn sij rechte lereren.
Alse ghi wilt bidden yet,
So merct wel ende voorsiet,
Of die bede hovesch si
Ende ooc redenlijc daer bi,
Ende ofte hi machtich is dan
Te doene dat ghi hem legt an.
Ghi sult u gherne daer toe keren
Dat ghi vreemde liede sult eren:
So misselijc ist in welker stat
Ghi daer of mocht hebben te bat.
En set ooc den vreemden twint
Boven hem dien ghi wel kint;
Want ghi niet en sijt ghewes
Ofte een vreemde des waert es;
Ende alse hi ooc van u tiet,
Lichte dat ghine meer en ziet.

Vs. 402. I. H. Die. 404. H. al *ontbr.*; I. dies. 406. I. H. haer werc. 408. I. leereeren. 409. I. Als. 410. I. ende besiet. 411. I. Ofte; H. Oft — hoefsch. 412. I. Ende redelic oic d.; H. Ende r. oec d. 413. I. ofment m.; H. oftmen m. 414. I. H. hem *ontbr.* 417. H. meslijc. 418. I. Ghij des h. m. te hadt; H. af noch moeght. 419. I. Ende seght den vr. oic niet twint. 420. H. Boven den ghenen dien; I. die. 422. I. H. Oft; I. een vrient der waerheit es. 423. I. H. als. 424. H. Licht; I. ghine nemeer.

(*) Het HS. heeft *Dien.*

Daer omme doet den vreemden ere,
Ende uwen bekinden noch mere;
Want die sinen vrient verwerct
Om enen vreemden dien hi sterct,
(E. Fol. XCIV. r. 1.) Is dullike bedacht, te waren.
Alse die zwaluwen henen varen,
Bliven die musschen onse ghebure:
Dits ghescit te menigher ure.
  Ghine sult ooc in gheenre wisen
Enighe dinc prisen ofte mesprisen,
(I. Fol. CXX. r. 2.) En si u teerst wel cont.
Hout besloten uwen mont
Tote dat ghijs sijt wel vroet,
Eer ghi u vonnesse luden doet.
  Ic rade u dat ghi en selt
Houden en gheen ghescelt,
Noch ooc gheen perlement
Jeghen den ghenen dien ghi kent,
Die u vrient ofte gheselle si.
Al waerdi machtigher dan hi
Ende ghine wel mocht verwinnen,
Ghi sult u nochtan versinnen
Ende hem verdraghen, dat is goet;
Ende sult peinsen in uwen moet,
Dat mids een cleine discoort

Vs. 428. I. die. 429. I. Es zottelie b.; H. dullije b. twaren. 430. I. Als. 431. I. H. ghebueren. 432. I. Dit es; H. gheseeght; I. H. uren. 433. I. ooc *ontbr.*; H. gheere. 434. I. Enighe *ontbr.*; H. Enech — ocht; I. off. 435. I. teersten. 436. I. H. Houdt. 438. H. uwe. 440. I. en *ontbr.* 441. H. gheen *ontbr.* 442. I. H. Jeghen hem dien. 443. I. of; H. oft. 445. I. gh. m. w. v. 447. I. es u g. 448. I. H. Ghij selt.

Vrienscap wart dicke ghescoort,
Ende dat vriende sijn te luttel,
Ende datmen ooc also wel
Luttel vriende vinden can:
Die hier op dinct, is een wijs man.
Ghi en sult in ghenen zaken
U selven sonderlinghe maken
Onder hem daer ghi mede
Houden wilt meensaemhede;
Want sonderlicheit over al
En was noit waert noch lieftal.
Als u bode heeft misdaen,
So en suldine niet slaen;
Maer ghi sult temperen uwen moet,
Ende sparen u selven ende ooc u goet;
Want men waent in grammen tide
Slaen sulcstont ter lide,
Ende slaet den mensche doot:
Daer of coomt groten noot.
(E. Fol. XCIV. r. a.) So watmen in gramscepen bestaet,
Is selden goet, mar dicwile quaet.
(I. Fol. CXX. v. a.) Knechte sijn ooc quaet van moede:
Alse ghijs niet en waert op u hoede,
Mochten si u vermoorden te hant

Vs. 450. I. Vr. selc stont wel ghestoort; H. Vr. selestont werd gh. 452. I. Ende om dm. 453. I. vrienden. 454. I. h. om d.; H. een *ontbr.* 455. I. Ghine — gheenre. 457. H. hen. 458. I. ghemeensamichede. 459. H. zunderlineheit; I. s. boven al. 460. I. H. liefghetal. 461. H. Also nwe. 462. I. Sone. 463. H. tempren. 464. I. H. ooc *ontbr.* 465. I. tijden. 466. I. lijden. 467. I. H. Endo men sl. 468. I. H. af e. groote. 469. I. So *ontbr.* — gramscap; H. gramscape. 470. I. g. ende diekent q. 471. I. Knechten sijn oic van quaden m. 472. I. Als; H. niene w. 473. H. Mochtens u — thant.

Ofte in u huus steken den brant.
Nemmermeer so en ghetrout
Knecht dien ghi eens blout;
Want hine wart meer u vrient,
Hoe wel hijs ooc hadde verdient.
  Dune sout in en ghenen stonden
Na hemelschen dinghen gronden,
Noch ooc ondersoeken mede
Na ons heren Gods heimelichede;
Want dat ware al pine verloren,
En sal ghenen mensche toe horen:
So ware God een nedere zake,
Ende die mensche hadde grote rake.
Soude hi die Godheit versinnen?
Hi can hemselven cume bekinnen.
  Ic rade u dat ghi niet en bestaet
Dinc die boven u macht gaet;
Want hets scande den man
Dat hi niet volbringhen en can
Dinc die hi begonnen heeft,
In wat state dathi leeft.
  Die van armer cleinre haven
Te groten state wart verhaven,
En sal niet te hoghe climmen:
Hets goet biden lande zwimmen;

Vs. 474. H. Oft in u goet st. 475. I. so *ontbr.* — betrout. 476. I. Knechten die; H. Knechte. 477. I. H. werdt; I. nemmeer. 478. I. w. oic hijs h. 479. I. sult. — en *ontbr.* 480. I. H. hemelsche; H. dinghe. 481. I. ooc *ontbr.* 482. I. H. Van; I. ons heren *ontbr.* 485. H. ene; I. H. neder. 488. I. Hine e. h. s. niet kinnen. 489. H. niene b. 491. I. het es; H. ets. 492. H. hi v. niene can; I. en *ontbr.* 495. I. arme cleener. 496. I. Ten — werdt; H. werd 498. I. Het es; H. Ets; I. biden seepe zw.

Want die alte hoghe begaert,
Aerselt sulcstont achter waert
Ende valt neder ondervoet.
Alte vele en is niet goet.
So van hogher coomt die val,
So hi zwaerre wesen zal.
Mate is goet tallen spele,
Dat heeft in harde vele.
(I. Fol. CXX. v. 2.) Niement en sal verwillen,
Elc sal hem selven stillen
(E. Fol. XCIV. v. 1.) Ende hem houden in maten,
Ende ooc enen andren laten
Mede winnen ende ghenieten,
So en sal niement sijns verdrieten:
So mach hi in eren becliven
Ende in goeden state bliven.
Al ist dat enich mensche pleecht
Des daer begrijp of arch in leecht,
Dies en suldi versegghen niet:
Lichte het is u selven ghesciet
Des ghelijcs ofte uwen vrient,
Die des ooc heeft verdient:
So moehtmen u dan weder biten
Ende dat selve ooc verwiten.
Ist dat ghi eere, goet of let
Verbuert mit gherechter wet,

Vs. 500. I. Eerselt; H. Erselt. 501. I. H. v. weder. 504. I. zwaerder. 506. I. H. Dit; H. inne. 507. I. Niemen; H. Nieman. 510. I. Ende den armen oic l.; H. Ende den andren oec l. 511. I. ghewinnen. 512. I. Sone; H. niemanne. 516. I. Des *ontbr.*; H. Dies — oft; I. off a. an l. 518. H. ets. 519. I. of; H. oft. 521. I. machmen. 523. H. oft.

Dat en wijt niement die leeft
Dan u selven, dies verdient heeft:
Tfonnesse en verdoemt u niet daer,
Maer u werke doemen u, dats waer.
Alse ghi plaghe hebt of ongheval,
Suldi peinsen dat u dat al
Bi uwer verdienten coomt toe,
Ende sult verduldich sijn alsoe,
Ende van dien u sculdich gheven,
Ende beteren dan u leven,
Ende bidden Gode, onsen here,
Dathi uwen rampspoet kere;
Mar altoos, lude ende stille,
Set uwen wille in Gods wille,
Ende verduldichliken emmer leeft
Van allen dien dat hi u gheeft;
Want hi niemens en verghet
Die sinen wille in hem set.
(I. Fol. CXXI. r. 1.) Van eenre nonnen is bescreven,
Die leidde een heilich leven,
Datsi van Gode weten woude
Te wat lone si comen soude:
Des so bat si menich jaer.
Ten lesten so quam een stemme daer,
(E. Fol. XCIV. v. 2.) Die haer seide sonder sparen,
Datsi ter hellen soude varen.

Va. 525. I. Dan wijt; H. en wit niemanne. 527. I. Tvonnesse. 528. I. werken. 529. I. H. Als; H. oft. 534. H. uwe. 536. I. ramspoet; H. ranapoet. 538. I. Sedt. 539. I. verduldelije; H. verduldechlijc; I. emmer *ontbr.* 540. I. al; H. alle. 541. I. verghedt. 542. I. zedt. 543. H. ere. 547. I. so *ontbr.* 548. H. Te lest; I. H. so *ontbr.*; H. ene.

Die nonne antwoorde doe:
» Sint dat mijn God wille alsoe,
So willic gherne inder pinen:
Mijn wille is inden sinen:
Waer hi ghebiedt, daer willic wesen."
Si diende Gode na desen
Ghelijc datsi te voren plach.
Daer na over menighen dach
Quam een stemme ende seide:
» Mids dijnre verduldicheide
Hebstu Gode so verwonnen,
Dat hi di des wil onnen
Dattu hemelrijc hebben sult."
Dus so soutu goet ghedult
Hebben van alle dien
Datti God doet gheschien;
Want God, dies sijt vroet,
Niet zonder sake en doet.
Al es dat ghi die zondaren
Op aertrike wel ziet varen
Ende ghemint metten heren,
Daer omme en suldi niet keren
Ter archeit in gheenre wijs.
Al hebben si hier den prijs,
Hi vergaet hem metter vaert.

Vs. 552. I. Sijt mijns Gods. 553. I. wil ic. 555. I. Dair hij ghebiet, wil ic. 559. H. ene. 560. H. diere. 561. I. Hebstu God also; H. Heefstu — verwonne. 562. I. des *ontbr.* — wille jonnen; H. wilt. 563. I. H. hemelrike; I. soudt; H. sout. 564. I. souttu; H. soude elc g.; I. H. ghedout. 565. I. al. 566. I. Dat dy; H. Dat hem God. 567. I. H. des. 568. H. Sonder s. gheen dinc en. 569. I. eist. 570. I. eerderike; . ertrike siet w. v. 571. I. gh. sijn m. 572. I. seldi u n. 574. I. Want rechte als een yys. 575. I. Hi *ontbr.*; H. hen.

Die lichtste wech ter hellen waert
Dat is voorspoet in zonden,
Alse ons die wise orconden.
(I. Fol. CXXI. r. 2.) En hebt niet te groot toeverlaet
Op u goet leven, dats mijn raet;
En meshoopt ooc in gheenre tijt
Daer omme dat ghi in zonden sijt.
Heeftmen huden een goet leven,
Men mochter morghen uut sneven;
Is men huden een zondaer,
Men is morghen van zonden claer.
Daer omme ist al belanc
Aen des menschen uutganc:
(E. Fol. XCV. r. 1.) Aen tende dien lof al leit,
Als ons een wijs man seit.
Dat sal u toghen openbaer
Dat bispel dat volghet hier naer.
Een rover hier voormaels lach
In enen woude, daer hi plach
Die coopmanne mit ghewelt
Te vermoordene om haer ghelt.
Nochtan had hi enen zede
Dathi dicke sijn biechte dede
An enen clusenaer, die daer

Vs. 576. I. liehte; H. liehste. 577. I. Dats v. 578. I. Alsoe. 579. I. H. gr. verlaet. 580. I. dat es. 581. I. m. u in; H. ghere. 583. I. H. heden; H. en. 584. H. marghen ute. 585. I. H. men oie heden; H. een *ontbr.*; I. H. sondare. 586. I. H. es van sonden m. (H. marghen) clare. 588. I. H. Ane. 589. I. Aent eynde; H. An dende; I. H. die. 590. H. Alsoe ons. 591. H. u *ontbr.* 592. I. Dbispel d. h. v. n.; H. Dbijspel d. volght. 593. H. roevere. 594. I. een woudt, al d. 595. H. coemanne. 596. I. vermoordenne. 597. I. H. haddi; I. eene. 598. H. sine. 599. H. Ane e. clusenere; I. clusennare.

Op enen boem woondc; maer
Hi en dede der penitencien niet,
Die hem sijn biechtere doen hiet.
Eens quam hi te biechten daer;
Doe seide hem die clusenaer:
» Wat holpe, dat ic u
Penitencie sette nu?
Ghi en pleechter niet te doene.
Onse here en is niet ghewoene
Sonden te vergheven alsoc:
Hi wil datmen penitencie doc
Ende ooc die zonden late,
Anders en coomt u bate
Van uwer biechten nemmermere."
Die moordenare sprac: » Lieve here,
(I. Fol. CXXI. v. 1.) Ic en mach niet wollen gaen,
Vasten noch discipline ontfaen:
Het is te zwaer te doene mi.
Set mi yet dat lichter si."
Doe sprac die goede man:
» Dat ghi nemmermeer voort an
En lieghet, in aernste noch in scherne."
Hi seide, hi daedt ghaerne.
Van dacr so schiet hi te hant
Niet verre al daer hi vant

Vs. 600. I. w. voirwaer. 601. I. Hine; H. Hijn. 602. I. biechtheere. 603. I. H. dare. 604. I. clusennare; H. clusenare. 605. I. helpt. 607. I. Ghine. 608. H. h. nes. 609. I. H. verghevene. 610. I. H. wilt. 613. I. uwen. 614. H. mordre. 615. I. Ic *ontbr.* — wullen; H. wllen. 617. H. Ets. 618. I. Zedt. 619. H. Doen soe sprac. 620, 621. I. *aldus:* Nemmeer en seldi dan Lieghen in neernste no in scherne. 621. H. lieght. 622. I. daet. 623. I. so *ontbr.*; H. thant. 624. I. v. tote hij; H. v. tote d. hi.

Enen man, dien hi ontmoete,
Dien hi onhovesschelike groete,
Want hine moordelike sloech,
Ende nam tselve dathi droech.
(E. Fol. XCV. r. a.) Nu quamen te hant opter steden
Een deel liede ghereden,
Die ooc door twout wouden tien.
Teerst datsi deñ doden zien,
Vraechden si dien moordenaer zacn
Of hi die moort hadde ghedaen.
Doe peinsde hi also houde
Dathi niet lieghen en soude,
Want sine voorwaerde also ware
Tusschen hem ende den clusenare.
Doe lijdde hijs thant albloot,
Ende die liede sloeghene doot.
Die clusenare die sach,
Die daer optien boom lach,
Dattie ynghel quam ter vaert
Ende voerde die ziele ten hemel waert.
Doe peinsde hi in sinen sinne:
»Wat mach dit hebben inne,
Dat desc, die al zijn leven
Roof ende moort heeft bedreven

Va. **625.** I. die; I. H. ontmoette. **626.** I. onhoeaehelijc gruette; H. onhoefschelike groette. **627.** I. moordadelike dootslouch; H. mordelinghe doet al. **628.** I. H. n. hem ts. **629.** H. thant; I. q. dair ter. **630.** I. lieden. **631.** I. ooc *ontbr.*; I. H. dore dwont; I. wilden. **633.** I. den mordennare; H. den mordre. **634.** I. H. Oft. **639.** I. H. lijde; I. te hant. **640.** I. aloughen; H. sloeghenne. **641.** I. elusennare. **642.** I. H. opten. **643.** I. Dat dinghele; H. Dat dingle; I. H. quamen. **644.** I. H. voerden; H. te hemele; I. te Gode w. **645.** I. peynsdi in. **648.** H. ghedreven.

Ende noit penitencie en dede,
Is met deser waerdichede
(I. Fol. CXXI. v. a.) Ghevoert in die blijscap groot?
Di en is nu des gheen noot
Te ligghene op desen boem:
Ganc, nem ter werelt goem,
Et ende drinc ende hebbe spel:
Hemelrike wort di wel."
Ende daer hi of soude gaen,
So mistc hi des voets zaen
Ende brac den hals optie aerde.
Die duvele voerden haerre vaerde
Die ziele inder hellen,
Daer si ewelijc sal quellen.
Hier omme en sal nemmermere
Mensche hem verlaten te zere
Op goet leven daer hi in staet;
Maer hi sal altoos doen den raet,
Dat hire wijslijc in volsta
Met goeden hope, voor ende na:
(E. Fol. XCV. v. 1.) So mach hi behouden bliven,
Alse ons die wise scriven.
Ghi en sult ooc in gheenre tijt
Schelden als ghi erre sijt
Om dinc die u niet cont en es;

Vs. 651. I. H. Ghevuert; H. inde bl. 652. I. des *ontbr.* — gheenen. 653. I. ligghenne. 654. I. H. n. der w. 655. I. Et *ontbr.* — drinct e. hebbes. 656. I. H. werdt. 657. I. H. af. 658. I. So *ontbr.* 659. I. op deerde. 660. I. duvelen v. harer; H. duvle v. horre. 663. I. nemmeere. 664. H. te *ontbr.* 667. I. wijselic. 668. I. goeder hopen; H. vore. 670. H. Alsoe ons; I. Also als ons. 671. I. H. ooc *ontbr.*

Want erscap, sijts ghewes,
Hout u so stijf ghesint,
Dat ghi die waerheit niet en kint:
Watmen u seit, dunct u quaet,
Want gramscap gheeft u den raet.
  Dat ghi vroedelike leeft
Van dien dat u God gheeft,
Dat moet u emmer vromen;
Maer als u vriende over comen,
Ofte alst eyscht die tijt,
Willic dat ghi costelijc sijt
Na dattie tijt is ofte die vrient:
So hebdi der (*) wijsheit ghedient.
(I. Fol. CXXII. r. 2.) Alse ghi wel doet, en acht niet
Wie dat dat in arghe tiet;
Want weldoen is altoos goet,
Wie dat verstaet ofte en doet.
Al en verstoets die mensche twint,
Hier is God boven diet al kint,
Wies loon beter is allene
Dan alder werelt ghemene.
Alse die quade die goede haten,
Dats hem een troost van groter baten;

Vs. 674. H. errescap, sijds; I. gramscsp. 675. I. Houdt. 677. I. Want wst men seget; H. seeght. 678. I. Dies gh. u gr. d. r. 680. I. H. dieu *ontbr.* 682. I. alse u vrienden over u c. 683. H. Oft; I. also eist den t. 684. I. Wil ic. 685. I. H. dat die; I. off; H. die *ontbr.* 686. I. H. der. 687. I. H. Als. 688. I. Wie dadt in. 689 *en* 690. I. *in omgekeerde volgorde aldus:* Wie dat verstaet of sn doet, Wijsdom es altoes goet. 690. H. oft. 691. I. en *ontbr.* · verstaets; H. verstoeds. 693. I. loene. 694. I. Dsn van a. 695. H. den goeden. 696. I. Dst es een tr. v. goeder b.

(*) Het HS. heeft *des*.

Want haer loon is tweevuldich,
Op dat sire in sijn verduldich.
Scuwet der vrecheden name,
Want vrecheit is ene blame,
Die den mensche onwaert maect
Over al daer hi ghenaect;
Maer beschedene miltheit can
Waerden ende hoghen haren man
Ende bringhen ter hogher ere,
Die einde en heeft nemmermere.
Alse ghi met Gode wilt sijn (*) mare
Ende van zonden reinc ende clare,
(E. Fol. XCV. v. 2.) So suldi alle dinghe vlien
Die u van Gode moghen tien,
Ende vertien daer toe voort
Alles datter werelt toe hoort;
Want God ende aerdsche dinghe
Houden node sameninghe:
Niement en mach, na Cristus leren,
Te pointe dienen twee heren.
Een nonne was, alsmen leest,
Ende hadde in een clooster gheweest
Menich jaer ende menighen dach,
Datsi daer binnen noit en sach

Vs. 697. I. H. Want sijn l. 698. I. H. hire in es v. 699. I. H. Scuut. 700. I. een. 702. I. gheraect. 704. I. hoghen den m. 705. I. eeren. 706. I. einde *ontbr.* 707. I. H. Als — wilt sijn. 709. I. dingen. 712. I. Alle; I. H. toe *ontbr.* 713. I. dingen. 714. H. Houde; I. sameninghen. 715. H. Nieman. 716. I. Te dancke d.; H. tween. 717. I. H. Eene; H. alsoe men. 718. I. Die h.; H. Ende *ontbr.*; I. H. eenen.

(*) Het HS. heeft *met Gode sijt.*

Vader noch moeder, noch vrient en ghenen,
Die haer ontboden al teenen
(I Fol. CXXII. r. 2.) Datsi tote hem quame spelen;
Maer ontbieden noch bevelen
En mochte daer toe helpen niet
Datsi uten cloostre quame yet;
Want si hadde die werelt al begheven
Ende leidde een heilich leven,
Ende en minde dinc en ghene
Dan haren scepper allene.
Doe dit langhe hadde gheduert,
Worden vader ende moeder beruert
Datsi wouden zonder sparen
Te haerre dochter spelen varen
Ende die sien ende visiteren,
Eer si vander werelt keren.
Dus so voeren si te samen,
Ende met hem ooc so quamen
Een deel der maghe mede
Met harde groter chierhede,
Om die ere vander joncfrouwen
Die si daer wouden scouwen.
Doe si ten clooster quamen binnen,
Dedemen dier joncfrouwen bekinnen,

Vs. 721. I. H. *Het eerste* noch *ontbr.*; I. vr. ne gh. 722. I. hare; H. haere nochtan o. 723. I. te hemlieden q.; H. hen. 726. I. Datse — cloester quam; H. cloestere. 727 *en* 728. I. H. *in omgekeerde volgorde aldus:* Want so leedde een (H. en) h. l. Ende hadde die (H. de) w. al b. 729. I. d. ne gh. 730. I. sceppere; H. sceppre. 733. I. wilden. 734. I. Tot haerder; H. Thorre. 735. I. visenteeren. 737. I. so *ontbr.* 738. H. hen. 740. I. Met harer gr. rijchede; H. sierhede. 741. I. Om deere vd. jonfrouwen; H. van dier j. 742. I. wilden. 743. H. cloestre. 744. I. H. diere j. kinnen.

Dat haer moeder ende haer vader
Comen waren beide gader
Ende ooc andre vriende mede.
Die joncfrouwe lach in ghebede (*),

[Ende seide met corten rade,
Dat si en hadde engheene stade
Te comene daer si waren,
Datsi weder thuiswert varen:
Si sal vor hen ghetrouwelike
Bidden Gode van hemelrike.
Doen die moeder dat verstoet,
Wart si droeve in horen moet
Ende weende soe ende karmde
Dats hen allen ontfarmde.
*(I. Fol. CXXII. v. 1.) Si sprac: » In kere nemmermeer
In hebbe mijn kint ghesien eer:"
Nieman en constse ghechissen.
Doen ghincmen toter abdissen,
Datsi der nonnen raden zoude
Datsi hoer vriende spreken woude.
Die abdisse ghinc doe
Ende sprac der nonnen dus toe:
» Lieve dochter, ets quaet ghedaen

Vs. 747. I. ander. 748. H. in hoer gh.
750. *Het tweede* en *ontbr.* 751. comenne. 753. hem. 756. Werdt. 758. hem. 759. sprac: En k. 760. En h. 761. Niement en conste haer ghecissen. 764. Datse h. vrienden. 766. n. aldus. 767. hets.

(*) Hier ontbreken in ons tekst-handschrift twee bladen of acht kolommen, loopende tot vs. 1069 van dit Cap. Wij hebben deze leemte weder uit HS. H. aangevuld, met de verschillende lezingen van I.

Dat ghi niene wilt spreken gaen
Uwer moeder ende uwen vader
Ende andre u vriende algader,
Die hier van verren sijn ghetiet
Om u te sprekene ende anders niet.
Gaet te hen, dats mijn raet;
Want daer ghescreven staet,
Alsoe selve sprect onse here:
» Doet vader ende moeder ere." "
— » Vrouwe," sprac die nonne mettien,
» Ga ic nu die liede zien,
Soe es mijn duchten boven al,
Dat in mi verwandelen sal
Alsoe mijn herte ende mijn sin,
Datter God sal hebben te min,
Daer ic van enen ghedinke
Nemmermeer uut en winke."
Doe sprac die abdisse voert:
» Lieve dochter, nu hoert:
Seldi vader ende moeder laten
Bedroeft dus utermaten,
Alleene om een spreken?
Dat mochte God ane u wreken.
Daeromme willic dat ghire gaet:
Lietijt, dat ware herde quaet."
— » Vrouwe," sprac die nonne, » nu siet,
Dat ghi mi en raedt niet
(I. Fol. CXXII. v. a.) Daer ic bi werde ghescaedt;

Vs. 768. niet en w. 770. anders uwe. 772. sprekenne. 773. hem, dat es. 788. dus zeere u. 790. an. 791. wil ic d. ghiere. 792. Laet ghijt, het w. q.

Want ons God selve raedt,
Dat wi laten selen algader
Broeder, zuster, moeder, vader,
Ende alle erdsche dinc ghemene,
Ende volghen hem allene:
Hi es die ghene die mi sciep
Ende tsire ewegher glorien riep;
Hijs mijn solaes tallen uren:
Anders enghene creaturen."
Doe diere abdissen dochte
Dat sire niet an hebben en mochte,
Gheboet si hare handelinghe
Op ghehoersamheit, dat sire ghinghe.
Doen stoet si op ten selven stonden;
Hoer oeghen heeft si wel verbonden,
Soe datsi niet en sach en haer,
Ende dede hare leiden tote daer,
Ende boet hen allen goeden dach.
Die moeder sprac, doe sise sach:
» Dochter, waer hebwijs verdient
Dat ghi niene siet op u vrient,
Die hier van verren sijn ghetreken
Om u te siene ende te spreken,
Die u in langhen en saghen?
Hoe moeghdi dus vertraghen
Tonswert? Wi waenden wel
Solaes, vreude ende spel

Vs. 797. wij s. l. a. 798. m. ende v. 800. v. Gode a. 802. tsijnre. 803. Hij es. 804. en *ontbr*. 805. der. 807. haer. 808. dat so gh. 809. stont so opten. 810. h. zo beede v. 811. een h. 812. haer. 813. hem. 815. hebben wijs. 816. niet en ziet. 817. ghestreken. 819. l. niet en. 822. vruechde.

Met u hebben ghedreven
Eens doch in onse leven.
Hoe mach dit comen toe?"
Die joncfrouwe andwerde doe:
» Moeder, ic weet wel ende ghevreesche,
Dat ghi na bloede ende vleesche
Mijn vader sijt ende mijn moeder,
Mijn moye, mijn zuster ende mijn broeder;
(I. Fol. CXXIII. r. 1.) Maer mijn solaes leeght algader
In minen gherechten vader,
Die mi van nieute maecte,
Ende die doet om mi smaecte,
Ende, als hi wilt, ontmaken sal.
An hem soe leghet mi al:
Hebbic hem, ic hebbe gnocch.
Ets waer, in goet ghevoech
Minnic u, spade ende vroe,
Daer ic mi selven gnoech in doe
Ende oec in Gode quite.
Ic bidde vore u met vlite
Ende sal al mijn leven doen:
Laet u daer met ghecroen.
Ghi en selt mi achter nu
Nemmer sien, noch ic u,
Vore dat wi comen hier boven,
Daer dingle Gode loven,
Daer onse eweghe solaes leit:

Vs. 824. ons. 826. jonfrouwe. 827. e. verheesche. 828. e. na vl. 830. *Het tweede en derde* mijn *ontbr.* 836. Ane — leyt. 837. Heb ic — ghenouch. 838. Noohtan na der werelt ghevouch. 839. Min ic. 840. ghenoech. 842. voir. 844. mede. 845. Ghine s. 846. Nemmermeer. 847. Vor. 848. dinghelen. 849. ons ecuwelijc.

Dander es al idelheit."
Hier met streec si te cloestre waert,
Entie andre namen hare vaert
Thuiswert, met groten mesbare:
Hen ne mochts nemmer werden dare.
Dus selen wi al dat vlien
Dat ons van Gode mach tien,
Ende vereeneghen alleene
In hem met herten reene,
Soe dat onse overste minne gheheel
In hemė si, niet en deel.
Des die liede volghen ghemenę,
Dat en wederseght niet allene.
Veelre liede ract, dat verstaet,
Es beter dan eens man[s] raet;
Endc woudi daer jeghen stunen,
Men soudu vore sot runen,
(I. Fol. CXXIII. r. 2.) Endc soe soude dan u name
Over al sijn onbequame.
Ghi selt met beschedenheden
Overpeinsen wat ghi hebt leden
Ende wat u hier na mach ghespoeden,
Ende selt wijslec verhoeden,
Vroech ende spade, van alle dien
Daer u ave mach messchien;
Want die worp diemen comen siet,

Vs. 851. ten cloester. 852. Ende die ander n. haer. 854. Hem mocht nemmeer. 856. ons m. v. G. t. 860. hem — een. 861. Dies d. lieden. 862. Dan w. 863. Vele lieder. 864. mans. 865. wildi d. teghen. 866. sonde u voir. 867. Ende dan soude n. 869. selt zeere m. bescedenhede. 872. selt u zo wijselic vort hoeden. 873. sp. voir al. 874. sf. 875. den w.

Quetst men dan diemen ensiet niet.
  Als ghi der riesheit wilt afstaen,
Soe en seldi dan nemmer gaen
Met (*) hen daer ghise daedt mede,
Ende u oec hoeden vander stede
Daer ghi die zonden daedt gherne,
Waest bourdeel oft waest taverne.
  Alse wilen dede een jonghelinc,
Die metter werelt omme ghinc,
Die weert was ende liefghetal
Metten ghesellen over al;
Want hi met hen verteerde algader
Tgoet dat hem liet sijn vader.
Ende doen den ghesellen dochte
Dat hi nemmer gheven en mochte,
En wouden sine sien noch horen:
Dus heeft hi goet ende vrient verloren;
Soe dat hi van groeter breken
Uten lande es ghestreken,
Ende diende enen goeden man,
Daer hi weder goet wan.
Doen hi dus quam te goede,
Quam hem te voren in moede,
Dat hi te lande woude keren
Vriende ende maghe visiteren.
Doen hi te lande quam alsoe zaen,

Vs. 876. Quest min d. dm. n. en siet. 877. ter. 878. Sone s. d. nemmeer. 879. Met hem — daet. 881. daet. 882. of. 887. hij v. met hem a. 890. hij niet meer gh. 891. wilden. 896. ghewan. 898. in sinen m. 899. wilde. 900. maghen visenteeren.

(*) Het HS. heeft *Mer*.

Entie ghesellen hadden verstaen
(I. Fol. CXXIII. v. 1.) Dat hi comen was soe rike,
Sprakensi tote hem hoefschelike:
»Lieve gheselle, willecome sijt!
Ghi hebt ghemerret langhen tijt:
Ons heeft sere ghelangt na u.
Comt, gawi drinken nu,
Ghinder es ontslaghen goet wijn:
Wi willen met u blide sijn."
— »Neen, neen," sprac die cnape dan,
»Ic ben nu een ander man
Dan ic was wilen ere:
In ben u gheselle nemmere.
Ghi hadt mi levende doet
Ende van goede ende eren bloet
Ghemaect: ghine achtes niet en caf.
Ic ga uwer gheselscap af
Ende die willic altoes scuwen,
In willu nimmer ghetruwen."
Sine mochtens nemmer hebben daer.
Die cnape hoedde hem daer naer
Van personen ende steden mede
Daer hi riesheit ende sonde dede.
Dus sal hem elc mensche hoeden
Ende wandelen metten goeden,
Ende steden ende persone vlien
Die hem ter archeit mochten tien.

Vs. 902. Ende die. 904. hoveschelike. 907. verlanct om u. 910. Wij selen m. 911. *Het tweede* neen *ontbr.* 913. eer. 914. u *ontbr.* — gh. niet meer. 916. ende van eeren. 918. uwes gheselscaps. 919. wil ic. 920. En wille u niet meer betruwen. 921. m. niet meer h. 922. hoe-de. 927. personen. 928. te.

Ter taflen, daer ghi vremde sijt,
Soe sprect luttel talre tijt.
Die u niene kennen, souden
U over dronken houden,
Oft over sot oft ongheraect,
Waert dat ghi te vele spraect.
Die vele spraken wilt ute legghen,
Moet in eneghe stont messegghen.
Vele spraken oec, als wi lesen,
En mach zonder zonde niet wesen.
(I. Fol. CXXIII. v. 2.) Ghi selt ten ghedinghe gaen,
Ende nauwe horen ende verstaen
Watmen daer zecght ende doet:
Soe moeghdi te bat wesen vroet
Vanden rechten rechte vanden lande;
Want die zaken sijn menegherande
Dicmen hoert te diere stat,
Ende soe moeghdi weten te bat
Wat u goet si ende quaet,
Als u te dinghene staet.
Sidi beter oft riker dan
U ghebuer oft een ander man,
Daeromme en versmaedtene niet;
Maer merct in u ende besiet,
Dat hi doch alsoe edel si
Nader cranker menscheit als ghi,
Ende dat ghi oec sterflec sijt,

Vs. 929. tafelen. 931. niet en k. 933. Ofte — of. 935. spreken w. unt. 936. eenegher tijt m. 937. spreken. 939. tien gh. 941. seghet. 943. rechten *ontbr.* 945. h. in d. 947. sij off q. 949. Sijt ghij b. of. 950. off. 951. Dair om en versmaetten. 954. Na cr. 955. sterffelic.

Ende uwer gheen en weet den tijt.
Met hem die in armoede leeft
Ende ongheval ende ranspoet heeft
En seldi spot maken no sceren;
Want dat soude hen meer deren
Ende quetsen in horen moet
Dan al hoer ranspoet;
Oec en wetti niet van dien
Wat u namaels mach ghescien.
Scuut altoes, soe doedi wel,
Alrehande weddespel;
Want daer af comt, ghetrout dies,
Niet dan gramscap oft verlies.
Als ghi den tijt corten wilt,
In u camere ghi u sluten silt
Ende roepen uwen sceppre an;
Oft ghi selt boeke hebben dan
Van Gode oft van goeden zeden
Ende niet van idelheden,
(I. Fol. CXXIV. c. 1.) Ende selse lesen oft doen lesen;
Oft ghi selt die wile wesen
In enegher sameninghen,
Daermen van goeden dinghen
Sprect ende houdt die tale:
Soe cortti den tijt wale;
Maer die in weddespel heeft jolijt,
Cort onnuttelec sinen tijt.

Vs. 956. uwer ne gh. en w. ten t. 957. in aventueren l. 958. ramspoet. 960. hem. 961. in sinen m. 962. al sijn ander rampspoet. 963. weet hij n. 965. Seuwet. 966. wedt spel. 968. off. 971. scepper. 972. Off — boucken. 973. Ende die van G. of. — goeden *ontbr.* 975. selt l. off. 976. Off. 979. e. onthoudt. 980. c. uwen t. 981. int.

Scuut luxurie talre stede,
Daer toe nijt ende ghierechede.
Luxurie struert, des sijt vroet,
Smenschen ziele, lijf ende goet,
Ende es oec blame, dat ghijt wet,
Vore Gode ende den mensche met.
Nijt ende ghierecheit maken kaytijf
Den mensche ane ziele ende an lijf,
Ende si quetsen meest hen
Dicse draghen inden sen,
Ende maken oec den mensche onwert,
Waer hi comt ocht waer hi vert.
Alse die man verdienet des
Dat sijn wijf gram op hem es,
Soe sal hise verdraghen dan,
Ende dwijf oec alsoe den man;
Want die vroede Socrates seit,
Dat het es groete wijsheit
Dat hem die mensche daertoe keert
Dat hi thuis verdraghen leert,
Soe mach hijt connen dan te bat
Als hi comt in vremder stat;
Want verdrach bringhet in
Meneghen raet ende groet ghewin.
Alse ghi wilt bestaen iet
Daer ghi bate ende orbore in siet,
Soe en seldi beiden twint

Vs. 983. Scondt l. telker st. 985. strueert, sijts. 988. Voir G. e. die m. m. 990. aen z. 991. hem. 992. sin. 993. oec *ontbr.* 994. off. 995. Als — verdient. 1000. het *ontbr.* 1003. hij conen veel te. 1004. in een vremde. 1005. verdraghen brinet. 1006. Meneghe ruste ende goet gh. 1007. Als. 1009. Sone s.

Vore dat ghi dat hebt gheïnt;
(I. Fol. CXXIV. r. a.) Want beiden, sijt seker dies,
Bringht dicke in groet verlies;
Want lidentheit maken can
Vanden riken encn armen man.
Sijt ernstech tal uwen dinghen:
Dat sal u groet bate in bringhen.
Ghi cn selt niet lieghen
Noch oec niemene bedrieghen.
Dscrifture zeeght al bloet:
Loghene slaet die ziele doet,
Ende soe wier mede omme gheet,
Es onder die liede leet
Ende altoes onwillecome;
Want hine bringt niemen vrome.
Sinen brueder, ghelocvets mi,
Soudi honen, mochte hi,
Op [dat] sire an waenden winnen:
Hoer nature hevet binnen.
Nochtan werdensi int lest ghehoent
Ende met hoer selfs quaetheit gheloent,
Als eens gheviel tween ghesellen,
Dat ic vorwaer hoerde tellen:
Drie ghesellen tenen stonden
Quamen daer si en vonden

Vs. 1010. Voir. 1013. lidenesse. 1014. een arm. 1015. neernstich al tuwen. 1016. grote. 1018. oec *ontbr.* — niemenne. 1019. Die scriftuere zeit. 1020. Lieghen — z. ter d. 1021. Ende wiere. 1022. Die es — lieden. 1024. hij en br. niemant. 1025. Sine brueders, gheloeves. 1026. Soude hij honem, mocht hij. 1027. Op dat hire an mochte winnen. 1028. Sine n. 1030. hsers. 1031. drien. 1032. io over waer.

Spise te cope no broet,
Soe datsi baden dore die noet;
Want hongher dede hen verdriet.
Hen en gaf nieman niet,
Sonder een wijf gaf hen niet vele
Met ere scotlen tarwen mele.
Enen coeke si daer af maken,
Dien si thant in dasschen raken.
Die twee consten scalken raet,
Maer die derde en conste gheen quaet.
Doen dochte den tween dat,
Datsi anden coeke sat
(I. Fol. CXXIV. v. 1.) Alle drie niet eten en souden,
Ende leident doen in deser vouden
Datsi souden alle drie
Gaen ligghen slapen, ende die
Den wonderlecsten droem zaghe
Die wile de coeke int vier laghe,
Soude den coeke eten allene:
Onder hen drien waer hi te clene.
Dit seidens[i] om datsi
Den derden gheselle daer bi
Verscalken wouden alsoe,
Dat hi des coeken worde onvroe.
Die twee scalke roncten sere
Oft si sliepen, min no mere.
Doen die derde gheselle sach

Vs. 1036. doir den n. 1037. hem. 1038. Want hem — niemant. 1039. hem. 1040. eenre scotelen. 1041. koeo. 1042. Die sij te hant — staken. 1045. dien. 1048. leyden. 1052. w. dat die koucke. 1054. hem. 1055. seiden sij. 1057. Honen wilden. 1058. hij vanden cuecke werde.

Dat sijn gheselscap in slape lach,
Ghinc hi heimelec toten viere,
Ende rac uut den coeke sciere
Ende attene altemale.
Hi dochte hem smaken herde wale,
Hine was hem niet te roe.
Tfier rac hi weder toe,]

(E. Fol. XCVI. r. 1.) (*) Ende en sprac cleine noch groot.
Hier na hieven op thoot
Dander twee (ende en wisten niet
Hoet mitten coeke was gheschiet),
Alse quisquans: »Wi sijn ontwaect,"
Ende hebben hem gheranbraect
Ende haer oghen ghebroemt beide.
Doe sprac deen ende seide:
»Mi dochte, ic was in hemelrikc."
Dander seide dies ghelike,
Dat hi was in die helle.
Wat holpet dat ic langhe telle?
Si seiden wonder groot van dien
Datsi daer hadden ghesien.
(I. Fol. CXXIV. v. 2.) Si seiden toten derden doen:
»Gheselle, nu segt ons u visioen."
Die onnosele sprac daer naer:

Vs. 1063. heymeliken. 1064. trac utc. 1066. herde *outbr*. 1068. reecte. 1069. I. cleen. 1071. H. Dandre twee die en. 1072. I. H. c. es gh. 1074. H. hen; I. H. gheranebraeet. 1077. H. d. dat ic. 1078. H. die. 1079. I. inder hellen. 1080. H. helpt; I. helpet d. io u I. 1084. I. H. ons *ontbr*. 1085. H. onnoesle; I. na.

(*) Hier vangt ons tekst-handschrift weder aan.

»Ghesellen, seker, ghi segt waer:
Doe ic sach mit minen oghen
Dat beide u gheesten vloghen,
Deen ten hemel, dander ter hellen,
Ic waende wel, goede ghesellen,
Dat ghi niene sout sijn weder comen.
Daer omme so hebbic ghenomen
Den coeke ende hebben ghegheten;
Maer, ghesellen, haddic gheweten
Dat ghi weder sout sijn comen hier,
Die (*) coeke laghe noch int vier;
Want men seit: die darwaert vaert,
Dathi niemeer en comt harwaert."
Dus was die hoonre ghehoont
Ende met sijns selfs quaetheit gheloont;
Ende noch sietmen des ghelike
Dicke gheschien in aertrike.
Ghi sult mit goeder trouwen
Minnen vrouwen ende joncfrouwen;
Niet om datsi scone sijn,
Rike ofte van gheboorten fijn,
Mar om doghet ende zuverhede
Ende om hare grote hovesschede.
(E. Fol. XCVI. r. 1.) Uwes selves wijf suldi meest minnen

Vs. 1086. I. Seker, geselle, nu seght ghij w. 1088. I. beedde u gh. uut vl.; H. uwe gheeste. 1089. I. te hemelrijke; H. te hemle. 1091. H. nien soudt; I. niet en. — sijn *ontbr.* 1092. I. so *ontbr.* — heb ic. 1093. I. H. gheten. 1095. H. sondt; I. sout ghecomen. 1096. I. H. Die. 1097. I. H. zeeght; I. die daer v. 1098. H. hi meer; I. niet meer. 1099. I. Daer w. d. hoondere; H. hoendre. 1100. I. H. selfs rade gh. 1102. H. ghevallen; I. op eerderijke. 1106. I. off; H. oft. 1107. I. om hair duecht; H. doeght. 1108. I. H. haer; I. hoveschede; H. hoefschede. 1109. I. H. selfs.
(*) Het HS. heeft *Dien*.

Ende ghene andre bekinnen;
Ende die so eert, lude ende stille,
Op datsi is van goeden wille;
Mar is si quaet van naturen
Ende wil si daer dan in dueren,
So verret u dan van haer, dats mijn raet.
Slaen ende schelden sijn al quaet:
So meer gheslaghen, so meer verloren;
So meer ghescelds, so meerre toren:
(1 Fol. CXXV. r. 1.) Daer en is en ghene bate an,
Dit so leert ons een wijs man.
U en sal niet ghescien dit,
Dat ghi enighe mensche verwit
Enighe blame ofte archede
Die yement van sinen vorders dede,
Ofte sijn maech ofte sijn kint;
Want hine en is targher twint
Dat sijn maghe quadien sijn,
Op dat hi selve goet is ende fijn.
Hem ooc die was in armoede
Ende comen is te groten goede
En verwites nemmermere;
Want dats hem grote ere,
Dat hi hem sette so wijslike

Vs. 1110. H. Ende enghene; I. Ende *ontbr.* — andere salt ghij b. 1114. I. wilt sore dan; H. wilt sire dan inne. 1115. I. So keert u; I. H. dan *ontbr.* — hare. 1116. H. scelden es al; I. scelden es altoes q. 1117. I. H. *Het eerste so ontbr.*; H. *Het tweede so ontbr.* 1118. I. ghescelt — meere; H. meerren. 1119. H. Daer nes; I. H. *Het tweede en ontbr.* 1120. I. H. so *ontbr.* 1122. I. H. eeneghen. 1123. I. off; H. oft. 1124. H. ieman. 1125. H. Oft — oft. 1126. I. en *ontbr.*; H. hi en ees. 1127. I. H. sine; I. maghen. 1128. I. H. s. es g. e. 1129. I. armoeden. 1131. I. v. hem n. 1132. I. Want het es h. 1133. I. wiselike.

Dathi goet man wart ende rike.
En verwit ooc niemene das
Dathi wilen een quaet mensche was;
Want ten is niement so quaet,
Als hi sire quaetheit afstaet
Ende sijn leven betert dan,
Hi en [si] dan een goet man.
Ende die seide dathi quaet ware,
Hi loghe, dats openbare.
Alse veete of discoort versoent es,
En sal niement vermanen des
In arghe, in gheenre wisen,
Want die veete mochte weder risen.
Versoen haer, versoen daer,
Nemmermeer en worden si clare
(E. Fol. XCVI. v. 1.) Die eens gheviande sijn:
Dit seit een vroet man in Latijn.
Ghi sult werken, vrooch ende spade,
Met uwer vrienden rade,
Ende sult ooc vraghen van dien
Hem tween, hem vieren, ofte hem drien,
(I. Fol. CXXV. r. 2.) Ende daer uut suldi nemen dat beste;

Vs. 1134. I. m. es e.; H. werde. 1135. I. Ende en verwijt oic njemen; H. niemanne. 1136. H. en; I. mensche *ontbr.* 1137. I. H. Want en es; H. nieman. 1138—1142 *in* I. *aldus:* Als hij sijnre qnaetheit af staet, Hine werdt gheerne een wijs man. Ende die zeide van hem dan Dat hij een quaet ware, Hij logher an openbare. 1138. H. avestaet. 1140. H. en si d. 1141. H. Entie s. 1143. I. vrede; H. veede oft. 1144. H. nieman. 1146. H. veede. 1147. I. Versoenen hare, versoenen dare; H. here — dere. 1148. I. en werdt zij; H. en werdens clere. 1150. I. Dat; H. seeght; I. H. int. 1152. H. vriende. 1153. H. s. vr. oec van. 1154. H. Hen — hen — oft hen; I. ofte *ontbr.* 1155. I. dair toe s.; I. H. n. dbeste.

Mar dunct u in dat leste
Dat beter si uwes selfs raet,
So rade ic u dat ghine anegaet.
Ist dat u raet gheven can
Een knecht, een kint, of een arm man,
Daer ghi orbare in ziet,
Dien raet en versmaet niet.
Een die al ware verdoort,
Mochte spreken een vroet woort.
Een arm man is dicke also vroet
Alse een die heeft groot goet;
Want nature gheeft den wisen zin,
Ende si en gheefter meer noch min
Den armen dan den riken,
Want si en can smeken noch wiken:
Daer bi hout die wijshede
Onder die arme also wel haer stede
Als onder die rike, na minen zin,
Al achtmen der armer min,
Want men den armen en hoort niet
Also wel alst den riken pliet.
Die ghene is wijs allene,
Die hem van zonden hout rene,
Ende verre can voren zien
Die dinghen die moghen gheschien,

Vs. 1157. I. b. es ws. 1158. I. H. radic — aengaet. 1159. I. dattu. 1160. I. Eest kn. wijf off man; H. oft. 1161. H. inne. 1162. I. H. versmaedt. 1163. I. die waer al v. 1164. H. en; I. een goet w. 1166. I. H. Als. 1168. I. sine gh.; H. si gheeftene. 1169. I. a. als den. 1170. I. sine c. niemant w. 1171. I. houdt. 1172. H. Onder darme als; I. Houdt daerme. 1173. I. r. in m. 1174. H. armere te m. 1175. I. en *ontbr.* 1176. H. Als; I. alsmen den. 1178. H. hem hont van sonden r.; I. houdt. 1179. I. H. vore. 1180. I. H. Die *ontbr.*; H. Dinghe.

Ende daer jeghen sijn op sijn hoede,
Ende altoos draghen inden moede
Dat sijn leven enden moet:
Die aldus doet, hi is vroet.
Cracht noch wijsheit van
Enen onghedeghenen man
En suldi versmaden niet;
Wantmen daghelike siet
(R. Fol. XCVI. v. 2.) Die cleine sulc van zinnen,
Datsi die grote dicke verwinnen.
(I. Fol. CXXV. v. 1.) Wildi eersaem gheheten sijn
Ende name hebben goet ende fijn,
So vliet alle saken
Die oneersaem leven maken.
Als ghi den quaden wel behaccht
Ende u die goede van hem jaecht,
So sijts zeker ende ghewes
Dat u doen niet goet en es.
Ghi sult uwen zin daer toe keren,
Dat ghi altoos sult leren
Ende onthouden: daer in leit
Ere, doghet ende wijsheit;
Want leren is grote eere,
Ende so wie versmaet die lere,
Hi is alder scanden waert,
Ende hets recht dathi misvaert.
Alse vader ende moeder tonrechte

Vs. 1181. I. Ende die d. — op hair h.; H. op sine h. 1183. I. sij l. in den m. 1185. I. w. dan. 1186. I. Jondi gheenen man. 1193. I. H. alle die s. 1196. I. die vroede. 1197. I. H. zijt. 1200. H. eren. 1202. I. dueght; H. doeght. 1204. H. versmaedt. 1205. H. alre. 1206. I. het es; H. ets. 1207. H. Als v. oft m.; I. v. of m.

Op u schelden ofte te rechte,
So wacht dat ghi u niet en stoort,
Noch en antwoort niet een hert woort;
Maer vervolchse mit zoeticheden
Tote dattie gramscap is leden.
Hebdi een scone wijf ghetruwet,
So radic u dat ghi scuwet
Ghcselscap van ghesellen
Die vrouwen ere gherne quellen;
Want scone wijf, te voort schine brocht,
Blijft zelden onversocht:
Men moet twerc hoeden vanden viere,
Ofte het ontfunct harde schiere.
Wat ghi laet of wat ghi doet,
Altoos peinst in uwen moet,
Dat ghi een andren, vrooch ende spade,
Doet als ghi wout datmen u dade.
Opten gherechten man, waer ghi sijt,
En hout gheschelt noch strijt,
(I. Fol. CXXV. v. 2.) In aernste noch in scherne;
Want God wreect den gherechten gherne.
(E. Fol. XCVII. r. 1.) Ist dat u scade gheschiet,
Daer omme en droevet niet;
Want doet si u int herte wee,
So hebdi der scaden twee.

Vs. 1208. I. of met r. 1209. H. niene st. 1210. I. antwoordt. — niet *ontbr.*; H. andwerd n. en. 1211. I. vernouehse met zoetheden. 1212. I. dat die. 1213. I. scoen; I. H. ghetrnnt. 1214. I. H. scnnt. 1216. I. gh. vellen; H. gh. bevellen. 1217. I. voirscine; H. vorscijn. 1219. I. H. dwero. 1220. I. Off; H. Oft et. 1221. H. oft. 1223. I. H. eenen; I. anderen. 1224. I. wilt; H. wondt. 1226. I. H. houdt. 1227. I. neernste; H. n. oec in. 1231. I. Want het d. int; H. doetse u.

Bevelet onsen here God al
Ende hoopt dat hijt verstoren sal,
Als hi den goeden Job dede
Om sine grote verduldichede.
Hier einden dese blomen,
Die algader sijn ghenomen
Uut vier duechden cardinale
(Diese wel vest, hi doet wale),
Alsose die oude wise screven
In boeken die na hem bleven.
Hebbic yet misseit daer inne,
Dats ghebrec van minen zinne:
Ontsculdicht mi, so doedi wel,
Hier of dichten en is gheen spel.

Van hovesscheden ende van andren goeden zeden. — IIII.

Hier voren hebdi ghehoort
Van wijsheden menich woort;
Nu willic u van hovescheden
Segghen ende van sconen zeden,
Die hier oorbaerlic zijn gheset
Der zielen ende den live met.
Ghi sult Gode boven al,

Vs. 1233. H. Bevelet Gode o. h. al. 1234. I. versoenen sal. 1235. H. Alse. 1239. H. doeghden. 1241. H. Alsoe die. 1242. H. hen. 1243. I. Heb ic — m. hier i. 1245. H. Onsculdecht. 1246. I. H. af; I. te dichtenne; H. en *ontbr.*

Titel. I. (*Cap.* 6) hovescheden; H. hoefscheiden; I. H. h. ende van doene ende van latene. Vs. 1. H. vore. 3. I. wil ic; H. hoefscheden. 5. I. ghesedt.

Die u sciep ende ontmaken zal,
Reverencie doen ende eere
Boven elken andren here;
Want hi is here allene
Op hemel ende aerde ghemene.
Daar men hem noemt, sijts ghewes
Dat anders gheen here en es.
(I. Fol. CXXVI. r. 1.) Sijn rike so soeet mede
Boven alle rijchede;
Want rijcheit, macht ende jolijt
Duren hier onlanghen tijt,
Maer dat rike, zonder meswende,
Duert ewelike zonder ende.
Die dat langhe rike verliest
(E. Fol. XCVII. r. 2.) Om dit corte, seker, hi riest.
Ghi sult u altoos daer toe keren,
Dat ghi papen ende clerken sult eren
Ende algader also voort
Datter kerken toe behoort:
Daer of so hebdi groten loon.
Al en dochts u niet waert die persoon,
Hi is wel waert, sijts ghewes,
Daer hi na ghetekent es:
Dats Cristus, dat ghijt wet,
In wies steden die priester set.
Het was een ridder hier te voren
In Zassen, hebbic zegghen horen,

Vs. 10. I. anderen. 12. H. ende op erde. 13. H. sijds. 14. I. H. ander; I. gheene. — en *ontbr.*; H. engheen. 15. I. so *ontbr.* 16. I. rijcheden. 20. I. H. eeuwelio. 22. I. dat. 24. H. clerke. 27. I. aff; H. af. 29. I. oist; H. ees — sijds. 31. I. H. Dat is; I. widt. 32. I. H. stede; I: st. dat die persoen zidt. 34. I. heb ic.

Die papen hadde onwaert zere
Ende selden hem dede ere;
Want hem dochte, te waren,
Datter veel te vele waren.
Hi seide, dathi woude
Dat mar één pape en soude
Sijn in elken lande,
Ende dat die in een mande
So hoghe hinghe inder lochte
Datten elc mensche scouwen mochte,
Ende daer Gode hieve dan
So datten elc mochte scouwen an.
Eens so gheviel dat
Hi in sijns selfs dorp zat,
Daer en sine viande saghen
Ende over doot hebben gheslaghen.
(I. Fol. CXXVI. r. 2.) Men liep om den paep te hant,
Diemen int dorp niet en vant.
Doe sendemen boden schiere
In drien dorpen ofte in viere
Om enen pape die vollic quame
Ende tes mans ziele ware name.
Watsi sochten, watsi rinden,
Sine consten enen pape niet vinden.
Dus sterf die man omberecht,

Vs. 35. I. Die de p. onw. herde z.; H. p. onw. h. sere. 36. H. hen d. eneghe ere. 37. H. twaren. 38. I. H. vele te v. 42. H. ene. 43. I. in die l. 44. I. Datten een yeghelic sc. 46. I. So *ontbr.* — moeht. 47. I. so *ontbr.*; I. H. gh. alsoe dat. 48. H. sijn. 49. I. H. Daerne s. 50. I. Ende h. ov. d. gh. 51. I. H. pape; H. thant. 52. H. niene v. 54. I. H. drie; H. dorpe oft; I. of in vieren. 56. I. H. des; H. zielen. 59. H. starf; I. H. onberecht.

Sonder biechte ende zonder recht
Ende algader papeloos;
(E. Fol. XCVII. v. 1.) Nochtan dochte hem altoos
Dat papen waren te vele!
  Hier omme ic u bevele
Dat ghi u herte daer toe keert,
Dat ghi tpaepscap altoos eert,
Om Cristum, den Gods zone fijn,
Daer si alle na ghetekent sijn.
  Der kerken goet, wats ghesciet,
Dat en haelt aen u niet;
Maer helpter toe in allen vouden
Datsi thare moghe behouden,
Ende setter vore lijf ende gout:
So quiti van rechte uwen scout;
Ende sonderlinghe lands heren,
Die onrecht moghen keren.
Want die kerke is onse moeder,
Die Cristus, onse behoeder,
Cochte met sinen bloede fijn,
Der welker kinder dat wi sijn.
Daer omme sijn wi ghebonden
Daer toe in allen stonden,
Dat wi met woorden ende met werken
Onser moeder recht sullen sterken.
  Gode, uwen sceppre, dien
Suldi dienen op beide u knien,
(I. Fol. CXXVI. v. 1.) Ende den mensche mar op een.

Vs. 60. I. ende *ontbr.* 61. H. papenloes. 65. I. hu. 66. H. paepscap. 67. I. Omme. 68. I. H. alle *ontbr.* 70. H. ane. 72. I. Dat sijt hare. 73. I. a. toe l. 74. I. quijt di u rechte sc.; H. quijtti uwe rechte sc. 85. I. sceppere.

Ende als ghi spreect int ghemeen,
Daer ghi u selven noemt mede,
So sal altoos sijn u zede
Dat ghi u ten lesten noemt.
Ende alst ooc also coomt
Dat ghi van andren lieden sprect
Enighe dinc die ghi vertrect,
So noemt den besten altoos voren:
Dat sal tuwer hovesscheit horen.
Alse ghi yemene ontmoet,
Siet dat ghine teerst groet,
Al ware hi minder dan ghi zijt:
Dats u eerlijc talre tijt.
Ghi sult ooc uwen caproen
(E. Fol. XCVII. v. a.) Jeghen den betren of doen;
Ende is hi u ghelike, soe
Doet dat ghi wilt daer toe;
Is hi minder, des niet en doet,
Want alte hovesch en is niet goet.
Laet den betren voren gaen,
Voren staen, sitten, drincken ende dwaen;
Ende hout manierlic u ghelaet
Van buten, dats mijn raet;
Maer int herte so sijt
Een man in alre tijt.

Vs. 91. I. uten. 92. H. alset. 03. I. anderen. 94. I. dinghen; H. dinghe. 95. I. den lesten. (!) 96. I. hovescheit; H. hoefscheit. 97. I. H. Als; I. yement; H. ontmoetet. 08. I. ierst; H. groetet. 99. I. waer. 100. I. Dat es — in alder; H. in alre. 101. I. sel. 102. I. dinen beteren; I. H. af. 103. I. gh. also. 104. I. H. Doeter. — daer *ontbr.*. 105. I. des no ne d. 106. I. hoosch; H. hoefsch. 107. I. beteren; H. vore. 108. I. H. Vore; I. sitten *ontbr.* — dr. eten ende. 109. I. H. houdt. 110. I. dat es. 112. H. m. talre; I. alder.

Wilt vader ende moeder eren:
So moghedi gaen ende keren
Langhe op dit aertrike,
Ende dan hebben hemelrike.
Ghi die jonc sijt van daghen,
Sult den ouden verdraghen,
Eren, wiken ende maken stede:
Dat sal van rechte sijn u zede;
Want wilen so was hi
Sterc ende lustich alse ghi:
(I. Fol. CXXVI. v. 2.) Dat so heeft hem doude benomen,
Daer toe dat u mochte comen.
Allen lieden sonder u scade
Suldi vordren, vrooch ende spade,
Ende met uwer wijsheit bi staen,
Die ghi van Gode hebt ontfaen;
Want hise u van gracien gaf,
So suldi voort dienen daer af.
Ist dat u vrient aen u soect
Dinc die ghi te doene roect,
Dat doet saen mit bliden zinne:
Daer leit danc tweevout inne.
Wildijt hem ooc ontsegghen,
Dat wilt so hoveschelijc oflegghen
Ende so bedectelijc, dat hire

Vs. 114. I. H. moeghdi. 115. I. eerderike; H. erterike. 118. H. Selt altoes den. 121. I. wilen eer was. 122. I. lichtich; I. H. als. 123. I. so *ontbr.* — ghenomen. 124. I. Daert u toe m. c.; H. u noch m. 125. I. Alle liede; I. H. vrouch ende spade. 126. I. vorderen; I. H. sonder u scade. 130. I. Dies seldi. 131. H. *Het eerste* u *ontbr.* 13^{3}. H. Die d. — sinnen. 134. H. leeght; I. tweefout. 136. I. hooeschelike ontleggen; H. hoefschelijc omlegghen. 137. I. bedectelike.

Hem niet omme en sconfire;
Want die bidt, sijt seker des
Dat hi lichte ghesconfiert es.
Sijt ootmoedich in die mate:
(E. Fol. XCVIII. r. 1.) Daer of coomt u grote bate;
Want Aristoteles seit:
Alte ootmoedich is zotheit.
Dient der gherechtichede,
Daer blijfdi behouden mede,
Ende u oor, spreect David albloot,
En sal niet bidden broot.
Sijt haestich te verstane
Dinc diemen u spreket ane,
Mar te sprekene en sijt niet snel,
Voren dat ghi u bepeinst wel.
Mint paeys ende eendrachticheit,
Twist ende discoort hebt altoos leit.
Dinc die ghi hebt misdaen
Pijnt u te beteren zaen,
Maer hebt ter wrake traghe den voet
Van dinghen diemen u misdoet.
(I. Fol. CXXVII. r. 1.) En ghelooft alden lieden niet;
Want die scalke dies gherne pliet
Dathi dicke subtijllic liecht,
Daer hi den andren mede bedriecht.

Vs. 138. H. ecouffiere. 140. I. ghescoffiert; H. ghescouffiert. 141. H. inde m. 142. I. aff; H. af; I. H. u *ontbr.* 146. I. behouwen. 147. I. Dat voreepreect David bloot; H. uwe — bloet. 148. I. Sij en e. n. gaen om haer br.; H. En s. n. gaen om sijn br. 150. I. spreect. 151. I. sprekenne. 152. I. H. Vore. 156. I. H. beterne. 157. I. H. wraken; I. tragen epoet. 159. I. allen. 160. I. diee *ontbr.* — H. dee. 162. I. anderen.

Met corten redenen ende met waren
Suldi alle u redene baren;
Want die loghene, sonder waen,
Beide ziele ende ere verslaen.
Peins altoos in therte dijn
Wattu waers ende du souds zijn:
So sultu in allen stonden
Di te bet hoeden van zonden.
Dat ghi ghelooft onsen here
Ofte zinen santen in hare ere,
Dat so doet hem, wats ghesciet,
So dat God en wreke niet.
Weduwen ofte dochtren van wisseleren (*),
Meyeren, papen ofte dobbeleren,
Van canoniken ofte van persemieren (†),
Van ta[e]lmanne ofte ostelieren,
Scuwet te (§) wive, dats mijn raet,
Want onrecht [goet] gherne te gaet.
Dinc die u te heelne staet,
(E. Fol. XCVIII. r. a.) Die u an u ere gact,

Vs. 163. H. c. woerden e. 164. I. H. al; H. nwe. 165. H. loghenen. 167. I. Peinst; I. H. int herte. 168. I. Wattu sijs ende soudt; H. waers, sijs, of souds. 169. I. souttn dij in; H. soutu. 170. I. Di *ontbr.* 171. I. belooft. 172. I. Off — hair; H. Oft — hoer. 173. I. hem *ontbr.*; H. hen. 175. H. Wednwe oft dochter; I. off dochteren van wijser leeren. 176. I. Meyere — of; H. oft. 177. I. H. canoencken; I. of; H. oft; I. H. persemieren. 178. H. taelmannen oft; I. of ostelgieren. 179. I. H. Scuut te. 180. I. o. goet gh. vergaet; H. ongherecht goet zaen te gaet. 181. I. helene. 182. I. H. ane; H. uwe ere.

(*) Boven dit woord is met eene latere hand geschreven: *woeckeneren.*

(†) Het HS. heeft *persenieren.*

(§) Het HS. heeft *de.*

En ontdect uwen wive niet:
U mochter of comen groot verdriet.
Het was, hebbic zegghen horen,
Een yraude hier te voren,
Die zelden thuus te comen plach;
Want thuus gaut hi tghelach,
Ende te hove was hi quite:
Dats der yrauden vite,
Datsi thaers selfs huse node beten,
Alsi elre om niet moghen eten.
Dese yraude was liefghetal
Ter heren hove over al,
(I. Fol. CXXVII. r. 2.) Ende wiste dicke van haren rade;
Ende als hi thuus quam, vrooch ende spade,
Bat hem sijn wijf dathi hare
Segghen soude nuwe mare;
Maer hine seide haer min noch mere.
Dies plach si haer harde zere
Te belghen op haren man,
Ende en beschoot niet nochtan;
Want die goede man kinde wele
Dat twijf is van crancker hele,
Ende was altoos op sine hoede.
Eens peinsde hi in sinen moede,
Dat hise emmer proeven woude

Vs. 183. H. ondect. 184. I. H. af; I. groot *ontbr.* 185. I. heb ic. 186. I. Een cranc man h.; H. yerant. 187. H. comene. 188. I. galt; H. gout; I. H. dat ghelach. 190. I. Dat es der hyranden; H. hierau-de. 191. I. te haers — huis. 192. I. Als sij elder. 193. I. H. yrant. 194. H. hove al o. 198. I. nyemare. 199. I. H. hi en s.; I. haer *ontbr.*; H. hore. 200. I. H. Des — hare. 201. I. H. helghene. 203. I. H. wale. 204. I. het wijf; H. dwijf; I. H. hale. 205. I. H. sijn. 206. I. H. peinsdi in.

Ofte si yet wel helen soude.
Van huus is hi ghetreken,
Ende merrede wel ses weken,
Ende quam op enen avont inne
Als een man droeve van zinne,
Ende en dranc noch en at,
Maer ghinc slapen opter stat.
Twijf ghinc ligghen biden man.
Hi suchte zere ende stan
Ende gheliet hem droevelike.
Nu so hadde hi heymelike
Ghesteken enen vossen staert
In sijn fundament, wel ghehaert.
Twijf sprac hem dus toe:
(I. Fol. XCVIII. v. 1.) » Segt mi, lieve minne, hoe
Ghelaetti dus? wats u gheschiet?"
— » Ic en machs u segghen niet,"
Sprac die man, » om ghenen noot:
Wistet yement, ic ware doot."
Doe antwoorde weder twijf:
» Ic hebbe u liever dan mijn lijf;
Dat u miscoomt, miscomet mi.
Waer omme en soudi
(I. Fol. CXXVII. v. 1.) Mi u doghen niet ghewaghen?
Wie mocht u bet helpen draghen?"

Vs. 208. I. H. Oft. 209. I. ghestreken. 210. I. Ende beide wel. 212. H. Alse; I. m. van drouven s. 214. I. Maer hij gh. sl. op die stadt. 215. I. H. Dwijf. 217. I. droefclike; H. droeflike. 218. H. haddi. 219. I. vos staert; H. vostaert. 221. I. H. Dat wijf; I. aldus. 222. I. Lieve m., zegt my h. 224. I. Ic *ontbr.* — maechs; H. maeghs. 225. I. H. gheene. 226. I. H. Wist; H. ieman. 227. I. H. dwijf. 228. H. hebbu. 229. I. m. dat m.; I. H. *Beide keeren* mescomt. 230. I. omme so ne s.; H. omme soe en. 231. I. n. claghen. 232. I. mochte bat u h.

Die goede man antwoorde danne:
» En woudijs segghen niemanne,
Ic sout u segghen albloot;
Mar, seker, ic ware doot,
Wistet die minste vanden dorpe."
— » Ic hadde liever datmen mi worpe,"
Sprac dat wijf, » in die zee,
Dan ics ghewoeghe emmermee."
Die goede man sprac daer naer:
» Ic ben een weerwolf, dats waer.
Daer toe ben ic verscapen;
Ende alle die paerde, coeye ende scapen,
Die nu int dorp sijn ghestorven,
Hebbic verbeten ende verdorven.
Ende om dat ghijs ghelooft te bat,
So tast hier achter, hoe dat
Mi een groot staert uut wast."
Doe si den staert hadde ghetast,
Gheloofde sijs wel ende clare
Dat haer man een weerwolf ware.
Alst dach was, stont si op saen
Ende is in die kerke ghegaen,
Daer si een haer ghevadre vant,
Die si in biechten ontbant
Al dat ghi hier hebt ghehoort.

Vs. 234. I. wildijs. 235. I. soude. — u *ontbr.*; H. sondt. 237. H. Wist; I. Wist eenich mensche vd. d. 240. I. icx; H. nemmermee. 242. I. dat es. 243. I. Ende daer; H. toe soe b. 244. I. H. al; I. die coyen, peerden ende. 245, 246. I. *aldus:* Die int dorp zijn, die sijn doot, Die heb io verbeten, cleen ende groot. 247. H. dat *ontbr.* 248. H. tastet. 249. I. vuyt; H. nte. 251. H. Gheloeve; I. ende *ontbr.* 253. H. stoet. 255. I. Daer zo eene h. ghevadere; H. Daerse ene hore. 256. I. H. Diere.

Dus ghinct in biechten voort,
So dat eer der noenen stont
Alder prochien wart cont
Dat een weerwolf was die man,
(E. Fol. XCVIII. v. 2.) Ende dathi die beesten van
Dien dorpe hadde verbeten,
Ende dat sijn wijf hadde doen weten.
Doe worden die ghebure
Altemale daer in rure,
(I. Fol. CXXVII. v. 2.) Ende quamen met groten hopen
Tes mans huse waert ghelopen,
Om dat sine doot wouden slaen.
Met pinen is hi ontgaen;
Want hi ontreet met haesten groot,
Ofte hi ware daer bleven doot.
Aldus hadde hem sijn wijf
Bina ghenomen tlijf.
Om datsi en conste niet
Ghehelen als hi haer riet.

Daer om en si niement te ghercet
Te segghen den wive al dathi weet:
Hele haer dat te heelne si:
Dats wijsheit, ghelovets mi.

Vs. 258. I. Dus zo gh.; H. Dus soe gh. 259. I. der *ontbr.*; H. die; I. H. noene. 260. I. pr. es c.; H. pr. was c. 261. H. de. 262. I. den h. dan. 263. I. Vanden d. h. gheheten. 268. I. Tot smans. — waert *ontbr.* 269. I. H. doot *ontbr.*; I. wilden; I. H. verslaen. 270. I. Cume es hij hem o.; H. hi hen o. 271. I. Ontreden es hi met. 272. H. Oft; I. Anders waer hij daer. 273. H. haddem sijn. 274. I. Bij na ghedaen nemen; H. benomen dlijf. 276. I. H. also — hiet. 277. I. H. omme; H. nieman; I. niemen zo g. 278. H. Tsegghene sinen w.; I. zegghene. — al *ontbr.* 279. I. H. hare; H. al dat; I. helene. 280. I. Dat es w. gheloeves.

Drie manieren sijn van lieden
Die de waerheit gherne bedieden:
Die zot, die dronckene ende dat kint,
Want dese en veinsen hem twint.
So wanneer u kint misdoet,
So castijttet mitter spoet,
So dat ghi in gheenre tijt
Occusoen sire quaetheit en sijt.
Als ghi hebt goede knechte
Die u dienen wel te rechte,
Die en verheft niet te zaen,
Want haer goede dienst waer ghedaen.
Hout in allen uren
Te vriende uwe gheburen;
Want willen sire hem toe keren,
Si (*) moghen u eren ende onteren.
Hebdi stiefmoeder ofte stiefvader,
Die so suldi beide gader
Smeken in allen zinnen
Ende mit duechden hem verwinnen.
Hebdi ooc een stiefkint (†),

[Al eest dat ghijt niet en mint,

Vs. 283. I. dronckenne. 284. H. hen. 285. I. w. dat k. 286. I. H. castiet. 288. H. Ocsuin; I. Occassoen van sijnre. en *ontbr.* 289. H. Alse; I. Wanneer ghij — knechten. 292. I. dienste; H. ware. 293. I. H. Houdt. 295. H. hen. 296. I. H. Si; H. onderen. 297. I. of; H. oft. 298. I. so *ontbr.* 300. H. doeghden hen.

(*) Het HS. heeft *So.*

(†) Hier is in ons tekst-handschrift eene laatste, doch tevens zeer belangrijke leemte, die wij echter weder uit HS. H. (met de verschillende lezingen van I.) hebben kunnen aanvullen. Zij beslaat niet minder dan negen bladen of 36 kolommen, en loopt tot Cap. 14, vs. 55.

(1 Fol. CXXVIII. r. 1.) Doet hem goetlijc: ets wel ghedaen.
Des seldi groeten lof ontfaen.
Alse twist ofte strijt es gheheven
Tusschen broedere oft gheneven,
Soe en sijds met harre engheen;
Maer valt in dat ghemeen,
Ende scheldse om dat sijt deden,
Ende, oft ghi moeght, zetse te vreden.
En drinct oec niet die stont
Dat ghi broet hebt inden mont.
Inden nap oec, des bedinct,
Daer een ander met u uut drinct,
En sopt niet; want sijds ghewes
Dat dat onhoefscheit es.
Broet oft spise, wildijt weten,
Daer ghi eens ane hebt ghebeten,
En stect int scotele niet weder,
Maer legghet vore u neder.
Alse enen groeten here gheniedt
Dat hi u sinen nap biedt,
Soe drinct hoefschelec ende ghiet dat
Daer in blijft in een ander vat,
Ende spuelt den nap al onghelet
Eer ghine weder vore hem zet.
Wildi trecken tc huwelike,

Vs. 303. godlijo, het es. 304. gr. loen o. 305. off — gegheven. 306. T. twee ghebroderen ende gh. 307. Sone sijts met haer ne gheen. 309. scheltse — sij. 310. of — sctse in vr. 311. oec *ontbr.* — n. tier st. 312. Als ghij. 313. ghedinct. 315. sijts. 316. onhoescheyt. 317. of. 318. e. af h. gheten. 319. Ende steect in die sc. 320. voir. 321. Als een groot. 323. hoeschelijo e. ghiedt. 325. spoelt — ongheledt. 326. ghij en w. voir h. zedt.

Soe nemt en wijf u ghelike;
Want twee ossen onghelijc
Trecken selden eenparlijc.
  In vier dinghen, alsmen zeeght,
Hem die mensche te verheffene pleeght:
In gheboerte ende in rijcheit,
In wive (*) ende oec in scoenheit;
Maer wijsheit en ghebiedt niet
In desen te verheffene iet.
  Ghebroedere oft een gheslachte,
Die langhe willen staen in machte,
(1.Fol.CXXVIII. r. 1.) Selen altoes wel concorderen,
Soe moghensi hen verweren;
Maer twistensi onderlinghe,
Soe gaen te nieute hoer dinghe.
  Raetsmanne oec, wet wel dat,
Die toe behoren ere stat,
Selen eendrachtech sijn mede,
Oft si verderven hoer stede;
Want discoert doet, zonder waen,
Groete dinghe te nieute gaen.
  Raetsmanne zonderlinghe
Behoren toe twee dinghe:
Eendrachtecheit es deen,
Dander es datmen ghemeen

Vs. 328. een w. nwes. 332. verheffen. 333. gheboirten — rijcheden. 334. wive. — oec *ontbr.* — scoenheden. 335. ghebiet. 336. verheffenne. 337. Ghebroederen off. 339. wel *ontbr.* 340. hem altoes v. 342. dingen. 343. Raets man, weet oec wel dat. 344. toe heren eenre. 346. hare. 347. doet *ontbr.* 348. Doet goede dinghen. 350. dinghen. 351. Eendrachtich es.

(*) Het HS. heeft *wine.*

Orboer altoes sette voert:
Dit es dat recht van ere poert;
Ende daermen deser twee niene pliet,
En mach die stat ghedien niet.
  Ic hebbe horen doen ghewach
Van enen ridder die ziec lach,
Die twalef sonen na hem liet,
Die vore hem quamen eer hi versciet,
Ende vraghden hem hoe si souden
Hen regeren ende houden.
Die goede man seide na desen:
» Ghi selt eendrachtech wesen,
Ende niemene doen onrecht,
Ende hoefscelijc volghen u recht."
Doen soe dede die goede man
Twalef roeden halen dan,
Ghebonden in enen bant,
Ende gafse elken in die hant,
Om datsi souden die
Ontwee breken vore hoer knie;
Ende het ontfacht hen allen.
Doen dit dus was ghevallen,
(1. Fol. CXXVIII. v. 1.) Dede hire elken nemen ene,
Ende si brakense al ghemene.
Doen soe sprac die vader:
» Houdi u aldus te gader,
Soe seldi wesen machtech;

Vs. 353. Orbore. 354. es trecht v. eenre. 355. dese — niet en. 360. voer. 361. vraechden. 362. Hem. 365. niemant. 366. hoesche-lijc. 370. in sijn h. 372. voir. 373. ontvacht hem. 374. dat. 375. hiere. 376. Ende doen braken zij al. 377. soe *ontbr*. 378. Hout u.

Ende en sidi niet eendrachtech,
Ende u sceedt in partien,
Soe en moghdi niet ghedien."
  En onderwint u niet, dats mijn raet,
Dier dinghe dier u niet en bestaet;
Want die hem alles onderwint,
Werdter dicke bi ghescint.
  Twee dinghe men in ertrike vint
Die verborghen en doghen twint,
Diemen beghert te menegher stat:
Deen es wijsheit, dander scat.
  Gherechte wijsheit, des sijt vroet,
En begherde noit erdersch goet
Boven rechte noetdorftecheit;
Want rijcheit die ziele versleit,
Ende ghierecheit doet wassen soe
Dats die ziele werdt onvroe.
  Soe meer wast die rijcheit,
Soe meer wast die ghierecheit:
Dats alse die dwater laedt,
Drancs niene werdt versaedt;
Want soe hi swaters meer in heeft,
Soe die dorst meer an hem cleeft.
  Alle mainieren van sonden
Gaen inden ouden stonden
Den mensche af ghemene,
Sonder ghierecheit allene;

Vs. 381. u verscheedt. 382. Sone moeghdi. 383. onderwindt dij n. 384. Der dingen die. — en *ontbr.* 385. onderwijnt. 386. Werter — gheschent. 387. dingen. 389. ter. 391. w. sijts. 392. En gheerde n. erds. 393. recht noodtdorstheyt. 395. Ende *ontbr.* 399. Dat es als. 400. Des drancs niet en wert. 401. hij m. waters h. 404. Gaen ten.

Want die vreeheit meneehfoudt
Te met dat die mensche oudt.
Soe hi teerghelds bedarf min,
Soe daer meer na gaept die sin,
(I.Fol.CXXVIII. v. 2.) Ja tote inder doet ure.
Dits ene selsene nature
Ende der zielen onsienlec mede,
Noehtan eest een ghemeen sede.
Als u ieman ontmoetet
Ende u dan niene groetet
Oft u toent ront ghelact,
Des en acht niet en saet:
Hi heeft licht op die stont
Ghepeins in sijns herten gront,
Dat hem soe verlast den sin
Dat hi uwes dan miet te min:
Hi soude u alsoe gherne lieve doen
Als hi te voren hadde gheploen.
Alse ghi iemene siet ghestoert,
Soe en andwerd hem niet en woert,
Maer beid, alse die vroede pleghen,
Tote dattie gramscap es gheleghen.
Vrouwen ende jonefrouwen,
Al gaensi buten trouwen
Oft al sijnsi wandelbere,
Nochtan soe doet hen altoes ere,

Vs. 407. menichfout. 408. Altemet — m. wert out. 410. Soe m. d. na g. sijn zin. 412. Dit es een. 415. yement. 416. niet en. 417. Off u niet en toeght. 418. n. een. 419. lichte. 420. siere. 422. ws dan acht te. 423. soudn. 424. heeft. 425. Als — yement. 426. Sone antwoordt. 427. Maer doet als. 428. Ende hoedt u dair jeghen. 429. Vr. off j. 431. Off — wankelbare. 432. soe *ontbr.* — hem.

Daer ghi moght, lude ende stille,
Omder goeder vrouwen wille;
Want der goeder vrouwen, wats ghesciet,
En machmen te vele eren doen niet.
  Ghi en selt in ghenen stonden
Beroemen u van uwen sonden:
Want diet doen, si luttel oft vele,
Sijn des duvels menistrele;
Want si versegghen hoers selfs quaet,
Daer hen die duvel af gaf raet,
Ende bringhen sduvels werc voert,
Dattie duvel gherne hoert.
Maer vore Gode optie stonde
Soe werdt vernuwet dan die sonde;
(I. Fol. CXXIX. r. 1.) Want al hadder God vergheten,
Men doese hem dan weder weten.
  Tuwes vriends huise en seldi
Niet dicke gaen, want ghi
En wet niet wel oft hi
Uwer comsten ghestaed si,
Oft iet gaens heeft al stille
Dat hi allene wesen wille;
Want dat huis es die stede
Vandes menschen heimelijchede:
Daer omme salmen, sijds ghewes,
Wachten wel alst tijt es.
  Waert dat u vrient over u quame

Vs. 433. moegt. 435. der *ontbr.* 437. Ghine s. te gh. 439. W. die doet, sijnt l. of. 442. hem. 444. Dat die. 445. vor — op die. 446. Soe *ontbr.* — vermalendijt die. 447. haddes. 448. dan *ontbr.* 449. Te uwes. — huise *ontbr.* 450. diewile. 451. Niet wel en weet of. 452. comst ghestaet. 453. Of. 457. sijts. 458. Wel wachten als. 459. u een vr. — u *ontbr.*

Alst u niet en ware ghename,
Nochtan toent hem goet ghelaet
Ende doet hem ere na sinen staet,
Na dien dat ghi vermoghet dat.
Men moet selestont ghelaten bat
Dan dat herte hevet in
(Daer toe hoert een stare sin),
Ende beter es u danc verdient
Dan ondanc an uwen vrient;
Want vrient es ghehouden goet,
Men heefter toe soe cranken spoet.
  Scuut altoes achtersprake;
Want dat es die quaedste wrake
Entie scandeleeste, waerlike,
Diemen doet op ertrike.
  Mannen van wijfliken ghelate
Ende wive van manliken state
En ghelocft niet tallen stonden:
Daers dicke ontrouwe in vonden.
  Wet dat een volcomen man
Vier poente moet hebben an:
Dierste dat sijn die jare,
Beschecdenheit volght daer nare,
(I. Fol. CXXIX. r. 2.) Daer na goede vromechede
Ende sine manlike lede.
  Elc man, alsoe wijt vinden,
Sal hem sijns ghelijcs onderwinden:
Die machtcghe metten groten,

Vs. 461. toecht h. scoen gh. 466. eenen stercken. 472. W. het es. 473. Ende die. 474. d. in eerderike. 475. wijffeliken. 476. wiven. 478. Dair is. 479. Weedt. 480. Viere poynten. 481. Deerste die s. 482. volget hier n. 483. Ende daer toe vr.

Darme met horen ghenoten;
Die rike met sinen goede,
Darme met sinen aermoede.
Alse die arme wilt striken
Metten mechteghen riken
Ende volghen met sire dade,
Soe mach hire lichte af scade
Hebben ende groet verdriet;
Ende eest datter iet messciet,
Soe moet over den weecsten gaen,
Alsoe alst dicke heeft ghedaen.
Die machteghe ontgaet wel dan,
Des darme niet ghedoen en can.
Hebbensi oec iet ghemeene
Te deelne, eest groet oft cleene,
Die rike hevet dbeter deel,
Al waert int scotele een morseel;
Want die arme tallen daghen
Moet den riken verdraghen,
Ende daertoe smeeken menech werf,
Want hi sijns goeds bedarf.
Aldus sal arm ende rike
Wandelen met sinen ghelike,
Ende hem niet onderwinden van
Dinghen die hem niene gaen an.
Werdet oec alsoe ghevreescht,

Vs. 488. Die arme. 489. met haren g. 490. Die arme met haere a. 491. Als — wil. 493. daden. 494. m. l. dat h. af scaden. 497. weecxsten. 498. Alsoe *ontbr.* — dickent. 500. Dies derme. 502. gr. eist cl. 503. dbeste. 504. in die scotel. 507, 508. *aldus:* Ende om dies hem bedaerf, Smeken wel menichwaerf. 509. darme. 510. sijns. 511. o. dan. 512. Van dinghen — niet g. 513. oec zoc.

Dat een arm man werdt gheescht
Toter machtegher liede rade,
Hoede hem dan, vroech ende spade,
Dat hi hem dan soe bedraghe,
Dat hi gheenen ondanc en bejaghe
(I. Fol. CXXIX. v. 1.) In deene noch in dander side;
Want men pleeght van ouden tide,
Alse quaellec gaen die zaken,
Datsi over den nedersten craken.
Daer bi en onderwinde hem nieman
Van dinghen die hem niene gaen an.
Den mensche comt, spade ende vroe,
Twist ende onrasten gnoech toe
Van sijns selfs dinghen allene,
Al en werpt hi hem niet int ghemene.
Ets waer, vrienden ende maghen
Moet men selcstont helpen draghen
Hoer onraste te redenen waert,
Ende anders niet, hoe dat vaert.
Een mechtech man, sijds ghewes,
Die rike ende onwettech es,
Vrec, fel, ghierech ende stuur,
Es en harde quaet ghebuur.
Hi es des duvels bailliu
Op ertrike, dat segghic u;
Want hijt al te quiste maect,
Op dat hi can, dat hem ghenaect.

Vs. 514. gheheescht. 515. lieden. 517. dan *ontbr.* 521. qualike. 522. traken. 523. D. omme en. 524. niet g. 526. onrusten ghenouch. 529. Maer vriende. 530. Salmen. 531. onruste te redene. 532. hoedt v. 533. sijts. 534. onwetich. 536. een. 537. es sduvels. 538. eerderike. — dat *ontbr.* 539. al in twiste m.

Des arms mans hof, pert ende ploech
Es algader sijn gheyoech;
Ende can hijt niet ghewinnen
Met scalcheiden oft met minnen,
Soe dreight hi den armen man
Ende heves sinen wille dan.
Dusdanen ghebuur soe sal
Die arm man scuwen over al.
Nu willic dese wijsheit deelen
Voert ane met capitteelen;
Maer hier vore int ghemeen
Hebbicse ghesayt over een,
Alsoe ghi wel siet ende hoert,
Om dat te corter vallen die woert.

(I. Fol. CXXIX. v. a.)

Welc beter es, soe rijcheit soe ere, ende oec van armheiden. — [V.]

Een mensche vraeghde wilen ere
Enen clerc van groeter lere,
Welc dat alre beste were (*),

Vs. 541. hofpaerde. 544. of. 548. arme. — man *ontbr.* 549. willic n dese. 550. capiteele. 551. voren. 552. Heb ic se. 553. Als.

Titel. (*Cap.* 7) armoede, et cetera. Vs. 3—4, *met vijf verzen meer, aldus:*

Welc dat alder beste weere,
Soe rijcheyt zoe eere.
Die clerc antwoirde ende seide
Van tweerhande rijcheyde:
Deen ware rijcheit sonderlinge,
Die der ander rijcheyt ane ghinge,
Dat ware rijcheit ende eere,

(*) De zamenhang en het rijm doen duidelijk zien, dat hier de afschrijver, door gelijke rijmklanken van het spoor gebragt, eenige verzen heeft overgeslagen. De variant behelst ook werkelijk vijf verzen ter aanvulling, maar de beide laatsten daarvan zoo verknoeid, dat ik ze niet in den tekst heb durven opnemen.

* * * * * * * * * * * * * * * * *

Dat ware rijcheit ende oec ere,
Die en verghinghe nemmermere;
Want die mensche vuertse vor hem
In doverste Jherusalem.
  Doen soe sprac die clerc voert
Vander rijcheit (*) die ter werelt hoert
Ende vander werelt eren mede.
Hi seide dat erdsche rijchede
Beter ware, des sijt vroet,
Dan erdsche ere sonder goet;
Want die rike mach, wille hi,
Ere wel hebben daer bi,
Ende hi mach doen sijn bedrijf
Beide ane ziele ende ane lijf.
Sine noetdorfte heeft hi mede:
Waer hi comt in elke stede,
Hi vint die hem sijn onderdaen
Ende tsinen dienste gherne staen
Ende die hem doen, lude ende stille,
Ere om sijns goeds wille;
Ende hi mach hem selven helpen
Ende sijns vriends commer stelpen.
  Eens arms mans ere, wet wel,
Doech hem harde luttel;
Want merct in uwen moet,
Vander eren diemen hem doet

Vs. 6. voerse. 7. Int overste. 8. soe *ontbr.* 9. Vd. rijcheyt. 10. eere. 12. w. s. d. vr. 14. mach *ontbr.* 15. Mach wel eere h. 17. aen — aen. 18. Ende sine nootdorste mede. 24 en 25. *Deze beide verzen ontbr.*

(*) Het HS. heeft *wijsheit.*

Oft van prise diemen hem mach gheven,
Soe en mach die mensche niet leven,
Want hi en esser niet af ghesaedt.
Van vele lieden es hi versmaedt;
(I. Fol. CXXX. r. I.) Men borcht hem noch en leent niet,
Ghelijc alst den riken pliet,
Noch hine es niet alse willecome.
Daer bi es beter, als ict gome,
Nader werelt ende sliehamen staet,
Dat men zegghe: » Ghinder gaet
Een harde rijc dorpre," dan
Men seide: » een arm gheert man."
  Als die rike verliest sine rijcheit,
Verliest hi ere ende doghentheit,
Macht ende oec vriende mede;
Men scntene in elke stede.
Dan heet sine wijsheit al verloren,
Nieman en wilt van hem horen;
Al waert wijsheit dat hi seide,
Men soudt houden vore sotheide;
Sijn voere en prijst nieman (*),
Men roeptene niet te rade dan,
Hijs onwert ende onghemint:
Ets cume ieman diene kint.

Vs. 30. Off wat pr. 31. Sone m. 32. hine esser af n. versaedt. 33. versmaet. 35. alsmen den. 36. hine en es n. so w. 37. D. omme eest b. als ic. 38. ende *ontbr.* 39. zegt. 40. rijcke dorp man. 41. Dan arm ende gheëert dan. 42. Alse. 43. doechdaehticheit. 44. M. oic ende vryheit m. 46. heedt. — al *ontbr.* 47. wille. 49. h. over z. 50. Sine — prijst n. 51. roupten. 52. Hij wert hlode ende. 53. Hets c. yement.

(*) Het HS. heeft *prijstmen nieman.*

Ende alse die arme es worden rike
Ende verhaven uten slike,
Ja een rechts dorpers sone,
Soe heet hi wijs ende vroet die gone
Ende es wel ghehoert over al,
Hi vint vriende zonder ghetal,
Men doet hem gherne lieve ende ere
Ende prisenne dicwile sere;
Men borght hem ende leent ghereet,
Hi es willecome waer hi gheet,
Te rade werdt hi gheroepen dan,
Want hijs vernaemt een wijs man.
Die de dinc verstaet na recht,
Soe es die rike man maer knecht,
Die sijns heren goet vuert
Ende om winnen aventuert
(I. Fol. CXXX. r. a.) Ende niet daer af en heeft
Anders dan hire af leeft;
Ende alse die here wilt sijn betaelt
Ende sijn goet na hem haelt,
En hads die knecht nemmeer te bat
Dan hijs cleedde, dranc ende at.
Aldus es die rike man:
Alse hem die doet comet an,
Soe werdt hi quite vanden goede:
Hi wasser knecht af ende hoede.
Hi vaert als arm sire verde,

Vs. 54. Ende *ontbr.* — Als. 55. verheven. 57. heedt. 59. vindt. 60. lief. 61. prijstenne. 64. wort. 65. hij es. 66. Die die dinc. 67. Sone es. 70. aff. 71. hiere. 72. Ende sijn heere. 74. Heves d. kn. niet meer. 75. vercleedde. 77. Als — comt. 78. wert. 79. Daer hij kn. af was ende. 80. Also arme v. hij siere.

Als hi ierst quam op derde.
Een wijs man maect ons ghewes,
Dattie arme sekerre es
Dan die rike ende oec sorght min
Beide om gheniet ende om ghewin;
Want darme en sorght nacht no dach
Dan hoe hi dlijf bedraghen mach,
Maer des rijcs sorghe es menechfout,
Om sijn selver ende om sijn gout,
Om sine rente ende om sijn vee,
Ende om sijn goet dat vaert in dzee.
Hi ducht dieve ende mordeneren,
Oft dat hem nemen moghen heren
Vele bedarf tsire maisnieden.
Hi heeft versoec van allen lieden.
Met arbeide hi sijn goet wan,
Met sorghen moet [hijt] houden dan,
Met jammerecheiden laet hijt mede:
Dus eest al keytivechede
Des hem die mensche onderwint,
Van beghinne tote dat hi int.
Ons seeght die wisc Aristotiles,
Dat blide aermoede alder sekerst es;
Want nieman rike en es die leeft,
Dan dien dunct dat hi gnoech heeft;
Maer dier es luttel, dat segghic u:

Vs. 81. op die eerde. 83. Dat die. 84. ende sorget oic m. 85. B. om goet ende. 86. W. die arme ne sorget d. no n. 87. ontdregen. 88. r. mans s. 90 *en* 91. *Deze beide verzen ontbr.* 92. duch dieven. 93. Off — mochten. 95. van vele liede. 97. m. hijt h. 98. jammerheden. 100. Dies. 101. dat *ontbr.* — endt. 102. zeit. 103. alder *ontbr.* — seker. 104. niement. 105. genoech. 106. diere. — dat *ontbr.*

Hier met laetic dit capitteel nu.

(I. Fol. CXXX. v. I.)

Hoemen jalousie scuwen sal ende breken. — [VI.]

Die jalousie es menegherande
Dier men pleeght achter lande:
Selc es jalous ende ghestoert,
Alshi disputeren hoert,
Oft vermanen enegher dinc
Die jeghen sinen God ghinc,
Oft die hoert oft siet echt
Dinc die es jeghen recht.
Dese jalousie es loenlijc sere,
Want si wel becomt onsen here.
Een mensche es oec jalous ghemoet
Om sijns vriens ofte maechs ranspoet,
Oft om dat hem onrecht ghesciet,
Des hi en can ghebetren niet.
Die jalousie, alsic scouwe,
Es goet, reene ende ghetrouwe;
Want en es gheen vrient, alsmen toeght,
Die met sinen vrient niet en doeght.
Mijn vrient es mijn ghemic,
Want hi es een ander ic

Vs. 107. Hier laet ic met dit.

Titel. (*Cap.* 8) ende breken *ontbr.* Vs. 3. Sel es jalours. 5. Ofte. 7. Ofte. — *Het tweede* oft *ontbr.* 10. *Dit vers ontbr.* 11. *in twee verzen aldus:* Een ander meinsche es meere Jalours ghemoedt. 12. vrients of. 13. Off. — om *ontbr.* 14. Die hij hem en kan ghebeteren. 15. Die *ontbr.* 16. groet. 17. als zij ons t. 18. Die n. m. s. vr. en.

Ende ic ben een ander hi:
Wats beter? dat segghet mi.
Men heeft meneghe werven
Den riken sien bederven,
Maer selden sietmen dat hi sneeft
Die goede ghetrouwe vriende heeft:
Dit seeght Aristotiles.
Enc andre jalousie es,
Die quaet es ende sere verdoemt:
Dats die van wiven coemt;
Want si verbrand nacht ende dach
Smenschen herte, zonder verdrach.
Soe heet ende fel es si
Ende onghetimpert daer bi,
Datter om doet es menech man,
(I. Fol CXXX. v. 2.) Ende al om sotheit nochtan;
Ende maect den mensche alsoe ghemoet,
Dat hem dunct oft hi hadde die woet,
Ende en mach drinken noch eten;
Nochtan en can hi gheweten
Orboers daer inne een oert
Dat sijn wille ghinghe voert,
Maer zonde, scande ende verlies.
Elc mensche hoedem dies,
Dat hi niene werpe sine sinne
In jalousie van wijfs minne;

Vs. 21, 22 *aldus:* Ende ic bin, segghic dy, Daer jeghen een ander hij. 23. menichwerven. 26. vrienden. 27. Dat zeyt. 28. Een ander. 30. Dat es. 31. verbrant. 33. ende soe fel. 35. omme. 36. omme. 37. d. m. so ghemoedt. 38. dinct dat hi heeft den woed. 39. E. dr. en m. no. 40. N. c. hij niet gh. 41. in — ort. 44. hoede hem. 45. niet en w. 46. wiven.

Ende die daer met beswaert si,
Maeghs hem hoeden, wille hi.
Hi sal peinsen in sinen moet,
Dat hi hem selven quaet doet,
Ende dat sine sorghe ende pine al
Cort ende quaet inde nemen (*) sal,
Want hi daer omme ziele ende lijf
Quaellec verteert als en kaytijf,
Ende datsi, des sijt ghewes,
Die beste die leeft niet en es,
Noch half soe goet licht alshi waent:
Houdt hi hem hier in ene maent,
Hi sal dan van sire quale
Te bat hebben, dat wet wale.
  Mestrout oec die man iet
Sijns selfs wive, daer hi niet
Die rechte waerheit af en weet,
Dat soe sal die man ghereet
Uut sire herten werpen al,
Ende peinsen dat sijn wijf sal
Hoeden hoer selven wel
Ende vele bat dan ieman el:
Meer ghehoedt, verloren mere.
Aldus sal jalousie sere
Uter herten sijn verjaeght;
(I. Fol. CXXXI. r. 1.) Want soe mense meer jaeght,
Soe si vele te meer berret.

Vs. 52. Corts een q. 54. Qualike. 57. licht *ontbr.* 58. een. 59. sijnre qualen. 62. wive *ontbr.* 63. aff. 65. sijnre. 67. Haer s. behoeden w. 68. yement. 69. ghehort. 72. draecht.

(*) Het HS. heeft *nemēl.*

Daeromme es si goet gheverret;
Want soe mense meer vliet,
Soe si meer te cuelne pliet.
Es een man oec soe caytijf,
Dat hi mint eens anders wijf
Ende daeromme jalousie dreeght,
Die es herde sere ontweeght,
Dat hi hem selven verteert alsoe
Om dinc die hem niene hoert toe,
Ende ziele, lijf ende tijt verliest.
Wet dat dese vele meer riest
Dan die met spere ende met schilde
Den wint met crachte keren wilde.
Dus es jalousie quaet
Van allen dinghen, dat verstaet.
Hoeder hem elc jeghen, dats mijn raet;
Want si sin ende lijf verslaet.

Hoemen gramscap ende quade melancolie verdriven sal. — [VII.]

Die gramscap wille verduwen
Ende felle melancolie scuwen,
Sal gaen daer hi es alleene
Ende peinsen met herten reene
Om sinen God, sinen here,
Ende danken hem herde sere,
Dat hi ghewerdechde dat hi

Vs. 74. Daer bij es. 76. coelene. 82. niet en h. 83. z. ende lijf v. 84. vele *ontbr.* 89. hem af elc, dats.
Titel. (*Cap.* 9). Vs. 1. w. scuwen. 2. Die f. m. verduwen.

Na sine ghelike sciep di,
Ende dat hi om di bereet heeft
Dat rike darmen euwelike leeft.
Du sout oec peinsen daer toe
Om die doet, die di spade ende vroe
Na volght, soe waer du gaes,
Waer du sits oft waer du staes,
Die du van di, des seker sijs,
Ghewerpen en cans in gheenre wijs.
Du en hebs gheen let dat di God gaf,
Du en souti verren bat daer af
Ende vandi werpen inder noet,
(I. Fol. CXXXI. r. a.) Dan du sout alleene die doet.
Daerne helpt toe gheen curen,
Si naect ons van uren turen
Ende en houdt op nemmermeer
Sine hebbe ons verbeten eer.
Peinst om die ghene mede
Die ghebrec hebben an hoer lede
Ende oec vele armer sijn dan ghi,
Dat ghijt vele beter hebt dan si,
Ende danct des Gode zaen.
Dan seldi u voeghen gaen
Biden goeden daermen sprect
Van Gode ende oec vertrect
Bijspele ende exemple goet,
Ende keren daer toe uwen moet,

Vs. 10. Trijcke daermen eenwelic in l. 11. Ghij soudt. 12. die di *ontbr.* 13—16. *Deze vier verzen ontbr.* 17. Dune h. — dat n G. 18. Ghine sondt u v. 20. soudt. 21. Daer en h. 22. Soe n. dij v. u. te uren. 24. Sone h. u v. 27. oec *ontbr.* 28. vele *ontbr.* 33. exemplen.

Ende werpen u ghepeins verre
Vander dinc die u maect erre.
Hier met verdrijft di, dat ghijt wet,
Gramscap ende melancolie met
Ende felle ghepeinse, dat verstaet,
Ende alle begherte die es quaet.

Hoemen luxurie wederstaen sal. — [VIII.]

Alse luxurie u becoert
Oft iet dat ten zonden toe hoert,
Soe seldi in ene innechede
Peinsen om die edelhede
Die u sceppre verleent heeft
Uwe[r] zielen, daer si bi leeft:
Dats dat hise maken wilde
Ende beelden na sijns selfs bilde;
Ende selt dan dat beelde alleene
Houden van smetten reene,
In sine ere, gheloevets mi,
Daer na dat ghemaect si.
Oft u een herde groet here
Doen woude alselke ere
(I. Fol. CXXXI. v. 1.) Dat hi u cleedre met hem gave,
Ghi soudt u hoeden daer ave
Dat ghise niene smettet dan;
Alse ghise te hove brachtet an,

Vs. 37. verdrijfdy, d. g. wedt.

Titel. (*Cap.* 10). Vs. 2. Off — den. — toe *ontbr.* 3. een. 5. sceppere. 6. Uwer z. d. ghi bi. 7. Dats *ontbr.* — m. weelde. 8. s. s. beelde. 11. ghelneves. 12. dat ghebeelt zij. 13. Ofte. 14. wilde selke. 15. cleeder. — met hem *ontbr.* 17. niet en sm. 18. Als — h. soudt bringen an.

Dat si dan scoene waren ende clare,
Wet dat den here dat lief ware
Ende dat ghire oec bi waert gheert.
Aldus selen wi, alsmen ons leert,
Reine houden sonderlinghe
Der zielen edele cleedinghe,
Die ons na sijns selfs ghedane
God heeft ghegheven ane,
Soe dat wi eerlijc ende met love
Ghecleedt comen tsinen hove,
Ende den heileghen Lamme volghen na,
Daermen singht Alleluya.
  Oec seldi ghedinken des
Dat svleeschs ghenoechte cort es,
Ende datmen daeromme besuurt
Groet torment dat euwelijc duert.
Aldus soe mach, wildijt verstaen,
U quaede begherte te nieute gaen.
Ende soe ghi die coringhen quaet
Meer wedervecht ende wederstaet,
Soe ghise van daghe te daghe bat
Wederstaen selt oec na dat.
  Alse dat vier es soe groet
Datter af comt vreese oft noet,
Soe salment blusschen altehant:
Aldus sal der luxurien brant
Ghebluscht werden, groet ende cleene,

Vs. 19. claer. 20. Weedt dat hem harde l. waer. 21. dat *ontbr.* — oec *ontbr.* — gheëerdt. 22. Dus sellen. 24. e. ghedinghe. 26. God selve h. 27. ende *ontbr.* 32. tvleesch in genonchten. 35. Dus m. 37. coringhe. 40. oec *ontbr.* 42. Datter scade af comen moet. 43. al *ontbr.* 44. Dus saelt der. 45. Ghehlust.

Met ghepeinse starc ende reene,
Alsic vore hebbe gheseit:
Die hier op dinct, doet wijsheit;
Want oncuischeit van lichamen
Doet der zielen vele blamen.
(I. Fol. CXXXI. v. a.) Nochtan maectmen ons ghewes,
Datsi verre die minste es
Van allen den hoeftsonden
Die de ziele ter doet wonden;
Want oncuischeit niemene en doet quact
Dan hem diere met omme gaet;
Maer moerden, stelen oft verraden
Bringt ander liede in groeten scaden.
Daeromme es beter een oncuisch man
Die hem van andren zonden hoeden can,
Dan hi es die cuischlijc leeft
Ende hem tandren sonden gheeft.
Hijs wel ghetelt metten vroeden,
Die hem van allen wel can hoeden!

Hoe man ende wijf hen houden selen. — [IX.]

Man ende wijf in allen zinnen
Selen elc den andren minnen
Met herten puur ende reene.
Hoer dinc dat sal sijn ghemeene,

Vs. 46. Met luxurien goet ende. 47. Als ic hier op h. 50. ter. 52. verre *ontbr.* 53. alle. 54. Die die z. 55. niemen. 57. st. ende v. 58. lieden in groter. 60. anderen — hoet dan. 61. cuysschelic. 62. tanderen. 63. Maer hij es gh.

Titel. (*Cap.* 11) hem. Vs. 2. elc malcanderen. 3. puere. 4. Haer beeder dinc sal.

Ende si selen oec, lude ende stille,
Beide sijn van énen wille,
Ghelijc dat si sijn één lijf.
God gaf Adame een wijf
In dat erdsche paradijs,
In dier mainieren, in dier wijs,
Datsi twee één vleesch sijn souden,
Ende daeromme den huweleec houden
Datsi kinder souden te gader
Winnen, die den hemelschen vader
Die[nen] souden ewelijc.
Hieromme was thuwelijc
Puerlec ghemaeet alleene,
Ende om ander dinc engheene.
Die te huweleeke treet om dat
Hi sine oneuischeit sal te bat
Doen sonder scande na sijn ghevo[e]ch,
(I. Fol. CXXXII. r. 1.) Wet datti Gode niene doet gnoech.
Docsuin moet wesen al
Datmen kindre winnen sal
Die te Gods eren dien,
Als ghi mi horet lien.
Die man, als ghi horen moeght,
Es met rechte swijfs voeght,
Daer hi goet es ende bescheiden,
Ende sal bestimmen ende beleiden
Sijn goet ter bester baten,
Ende en sal om dwijf niet laten;

Vs. 5. oec *ontbr.* 10. diere — diere. 11. sij beide een. 12. dat h. h. 15. Dienen. 18. en *ontbr.* 19. ten. 21. na *ontbr.* 22. dat hij G. niet en d. genouch. 23. Dockyzoen. 24. kinder. 26. Also — hoirdet. 27. moget. 28. rechte *ontbr.* — tswijfs voghet. 32. saelt om twijf.

Want hi es meester, wet wale,
Van wive, van goede te male.
Die man sal in allen sinnen
Sijn goede wijf eren ende minnen,
Niet alleene om hoer scoenheit,
Maer om hare doeght ende wijsheit
Ende om hare scoene zeden,
Die beter sijn tallen steden
Dan scocnheit van live si.
Die man sal oec daer bi
Sijn wijf na sine macht versien
Van cleedren ende van alle dien
Dat behoert te horen state,
Ende daer in oec houden mate.
Hebt liever dat ghi haer gheeft
Tamelijc daer si bi leeft
Dan dadt hare een ander gave,
Daer ghi beide scandc hadt ave,
Oft dan sijt u heimelijc name,
Daer u meerre scade af quame;
Want wijf, te nauwe ghespaent
Oft oec ghehouden te verwaent,
En es orboer noch oec goet,
Si en ware van naturen vroet.
Ende alse die man ghevoelt des
(I. Fol. CXXXII. r. 2.) Dat sijn wijf goet ende vroet es,
Late hore alles ghebruken dan,

Vs. 34. g. alte. 36. goede *ontbr*. 37. hare. 38. haer duecht, om haer w. 43. sijn m. 44. clederen — al. 46. d. moet mede h. 48. Tamelike d. ghij bij. 49. Ende zo, dan hare eenen anderen g. 51. Of dat s. u heimelike. 52. meere. 54. Ofte gh. 55. oirboerlijc. — occ *ontbr*. 56. Sine w. 57. als een m. 59. al.

Ende danke Gode dat hise ghewan.
Valt oec alsoe datsi doet
Enech dinc die niene es goet,
Dat blameert hare soetelike
Tusschen u tween al heimelike,
Ende toent hare redene waerbi
Dattet quaet ghedaen si,
Vriendelec ende met minnen.
Heeft si eneghe doeght van binnen,
Si saels haer hoeden voert mere
Ende wachten u raste ende haer ere.
Ende alse ghijt hare ene werf,
Anderwerf, derdewerf, vierdewerf
Gheseit hebt, som stuur, som soete,
Ens dan en es gheene boete,
Soe sijt des seker ende ghewes
Datsi van arde quaet es,
Ende dat schelden niene besciet.
Maer emmer soe en slase niet:
Soe meer gheslaghen, soe meer verloren.
Ic segghe u dat wel te voren:
Soemen quade wijf meer slaet,
Soe haer quade wille meer angaet;
Maer verret u van hare, dats mijn raet,
Want bi hare te sine dats quaet.
Ens quader dinc no meer gheblaemt

Vs. 60. dancxs. 61. Vallet. 62. Eenighe — niet en sij g. 63. h. harde zoetelike. 64. al *ontbr.* 65. toecht baer. 66. Dat bet. 67. Vriendelike. 68. doghet. — van *ontbr.* 69. Soe sal. 70. ruste. 71. als — haer een. 73. Hebt gheseit, som. 74. Eens dan niet en es b. 75. des *ontbr.* 77. dat tscelden niet en b. 78. sone slaetse. 80. zeg u w. d. te. 81. Soe men een quaet. 82. quaden 84. sine es q. 85. Hens.

Dan en quaet wijf die hoer nien scaemt,
Ende daer af en machmen hebben niet
Dan al scande, scade ende verdriet.
Daeromme eest wijsheit dattie man
Hem verret van hare, op dat hi can.
Dwijf sal haer houden in dien,
Datsi horen man sal ontsien
Ende sire rasten altoes wachten
(I. Fol. CXXXII. v. I.) Ende sire eren nauwe achten,
Ende sal sijn ghetrouwe hoede
Van sinen live ende sinen goede.
Si en mach, alsic verstoet,
Wech gheven en gheen goet,
Hier no daer, lude no stille,
En si bi hoers mans wille;
Want hi es voeght altemale
Hoers lijfs, hoers goeds alsoe wale.
Wilt u wijf emmer sijn quaet
Ende niet doen uwen raet
Ende in hoer quaetheit voert gaen,
Daeromme en seldi u niet verslaen.
Om haer quaede ghenoechte soe
En maect u niet alte onvroe;
Want si en laetet, min no mere,
Om u raste noch om u ere.
Daer bi set u te rasten dan,
Soe doedi als en wijs man.

Vs. 86. een — niet en. 88. alle. — scade *ontbr.* 89. dat die. 90. Hem van haer verret, op. 92. Datse. 93. rusten. 94. eere n. hachten. 96. l. van s. 97. Sone m. 98. en *ontbr.* 101. voghet. 102. g. weet w. 105 *en* 106. *Deze beide verzen ontbr.* 108. n. tonvroe. 110. ruste. 111. rusten. 112. een.

Ende en segt openbare
Selve gheen quaet van hare,
Maer deet hoer quaetheit, waer ghi moeght,
Daer an soe doedi uwes selfs doeght.
  En wrect oec in gheenre wijs
U selven over uwes wijfs amijs;
Want die ghene es sere verdoert (*),
Die sijn lijf oft goet verboert
Om die feeste die sijn wijf drijft.
Een wijs man ons oec scrijft,
Dat des wijfs scout meer es
Dan des mans, des sijt ghewes.
Woude dwijf, si bleve wel reene,
Want men vercraehter cume ene
Van honderden die des pleghen,
Al segghensire selestont jeghen.
  Dat goede wijf, dat ghijt verstaet,
Es des mans troest ende toeverlaet,
Sijn tresoer, sine sierhede,
Sijn ere, sijn raste ende sijn vrede,
(1. Fol. CXXXII. v. 2.) Sine lieve ghesellinne mede:
Waer hi es in elke stede,
Si es vore hem met trouwen dan.
Aldus es oec die goede man

Vs. 113. Ende zegt niet o. 114. S. eeniel q. 115. q. als gi. 116. soe *ontbr.* — uns. 118. ws. 119. sere *ontbr.* 120. l. om g. 122. ons beserijft. 123. Dat swijfs se. meere. 124. mants. 125. Wilde. — wel *ontbr.* 129. ghijt *ontbr.* 131. tr. sijn rijchede. 132. Sine e., sine ruste, sine vr. 135. voer. 136. Dus.

(*) In het HS. is dit vers bij vergissing tweemalen geschreven, eens als laatste regel eener bladzijde en andermaal als eerste op de keerzijde.

Sinen wive, als ghi hier hoert:
Hier met laetic dese woert.

Hoemen kindre houden sal, ende wies jonghe liede pleghen selen. — [X.]

Alse dat kint gheboren es,
Soe salment dan, des sijt ghewes,
Teederlee houden ende voeden
Ende herde nauwe hoeden,
Ende groete sorghe daertoe draghen
Beide bi nachte ende bi daghen;
Want en verstaet noch en kint,
Maer leeght als een worm ende wint.
Diermen wel pleeght inder joncheit,
Sijns te vromer inder outheit.
Salmen hem ene voestre gheven
(Want het bi melke moet leven),
Dat sal sijn een vrome wijf,
Die ghesont ende soete hebbe dlijf
Ende oec soete den adem met,
Dat melc dicke ende vet;
Want melc dunne ende watcrachtech
Maect dat kint al ommachtech,
Al waert oec van cre coe:
Dacromme moet mer zien toe.

Vs. 137. hier *ontbr.*

Titel. (*Cap.* 12) Hm. jonghe kinder — wes. Vs. 1. Als. 2. dan des *ontbr.* — sijts. 4. E. hare n. oie h. 6. Beide *ontbr.* — e. oick bij daghe. 7. v. noen k. 8. windt. 10. Sijn. 11. een mamme gh. 12. het *ontbr.* 14. tlijf. 16. Die m. zoete e. vedt. 17. dmelc. 18. Maec. 19. waer — eenre.

Dus es melc des kints onthout
Tote dat vier jaer es out
Endet hem ter spisen mach keren.
Dan soe salmen hem leren
Hoefscheide metter roeden
Ende van mesgane verhoeden.
Ten sevenden jaren, zonder letten,
Salmen tkint ter scolen zetten,
(I. Fol. CXXXIII. r. 1.) Al en soudter niet an bliven,
Om lesen leren ende scriven;
Want en es knecht noch here,
Hine hebber af bate ende ere
Ende oec dicke groet gherief,
Can hi lesen enen brief.
Die tkint heeft inder hoeden,
Saelt houden onder der roeden,
Dwinghen met bescheedenheden
Ende leren alle goede zeden.
Die wise Salomon seeght dit waert:
Hi haet sijn kint die de roede spaert.
Men saelt leren hoefschelike
Grueten beide arme ende rike.
An hoefschelijc grueten ende te maten
Soe leeght een deel groeter baten,
Want et maect den man liefghetal
Ende en cost hem nochtan groet no smal.

Vs. 21. m. tskints. 23. Ende het h. 24. soe *ontbr.* 26. m. voert hoeden. 27. Tote seven. 28. Dan salment tk. 29. s. al niet bl. 30. Daert leert lesen ende. 31. ten es. 32. heefter. 35. Diet tk. 36. die. 37. Dwinghent m. besceydenhede. 38. E. hem l. — alle *ontbr.* 39. zeit. 41. hoveschelike. 42. arm. 43. Ende hoveschelijc. — grueten *ontbr.* 44. Soe *ontbr.* 45. Want *ontbr.* — Het. 46. nochtan *ontbr.*

Men sal oec kindre der heren,
Die ter werelt willen keren,
Vroech doen leeren riden,
Op ende af gaen telker siden;
Want an riden leeght hen vele:
Tornoye, tafelronde, spele,
In orloghen jaghen ende vlien,
Moet men meest met ridene plien.
Daer bi hebbens te meneghen tiden
Vordeel die wel connen riden.
Men sal hen oec mede leren
Wandelen ende wapene hanteren
Ende varen talselken spelen
Daer goede liede versamen selen,
Datsi horen moghen ende sien
Wies die goede liede daer plien.
En sidi oec daer af comen niet,
Soe siet dat ghi u kint tiet
(I. Fol. CXXXIII. r. 2.) Ter scolen om clergie leren;
Want daer af comt vele eren
Ende vordeels te meneghen male
Hen die hen besetten wale.
Oft leert hen coemanscap hanteren
Ende daeromme varen ende keren,
Daer hi hem met staende houde
Oft hem anders ghebreken soude.
En hebdi oec des gheene macht,

Vs. 47. kinderen. 51. hem. 52. Tornoy, tafelronden. 54. Daermen meest moet ridens. 55. hebben zij te. 57. hem. 58. wapenen. 59. v. ten selken spele. 60. versamenen vele. 62. Dies — lieden. 63. oec *ontbr.* 68. Hem d. hem bestieren w. 69. Oec l. hem. 72. Ofte. 73. Ende b. — oec *ontbr.*

Soe doet hen leren een ambacht,
Daer si hen met gheneren
Ende winnen datsi verteren,
Soe datsi om noet van breken
Hare hant niene dorven steken
Daer si sonde begaen oft scande;
Want si van lande te lande
Hoer conste moghen draghen,
Sonder pert ende zonder waghen;
Want conste en weeght niet.
Ende die de dinc te rechte besiet,
Soe eest groete zalecheide
Broet winnen met arbeide:
Ic en vant noyt bescreven,
Dat enech salech leven
In broet bidden ligghen mach.
David doet ons ghewach
Inden soutre daer hi seit:
Uwer hande arbeit
Seldi eten, ende van desen
Seldi goet ende salech wesen.

Jonghe liede selen leren,
Die comen willen ter eren,
Ende daertoe setten horen moet;
Want en was noyt man soe vroet
Hine wart van leerne gheert;
Want en es nieman volleert.

Vs. 74. hem. 75. hem mede. 78. Haer hande niet d. 79. off. 81. Hare consten. 82. paerden. 83. konst. 87. In v. 89. In br. b. laeh. 91. soutere. 92. handen. 98. was nieman so goet. 99. Hij en weert. 100. ten es niement.

(I. Fol. CXXXIII. v. r.) Ende wie in hem selven meet
Dat hem wijsheiden vele ghebrect,
Hi es van naturen wijs;
Ende die hem selven ghevet prijs
Van wijsheiden in sinen sin,
Hine heeft der wijsheit meer no min.
Ende soe wie sal hebben doeght,
Moeter beghinnen inder joeght;
Want wijsheit, dat si u cont,
En heeft inde noch oec gront,
Ende die en heeft nieman volmaectelike
Dan God allene van hemelrike.
Hi es fonteine der wijsheit,
Daer alle wijsheit ute gheit.
Viere poente sijn die al
Elc goet kint an hem hebben sal:
Dat ierste poent van desen
Dats dat kindre selen wesen
Onderdaen altenengader
Beide moeder ende vader,
Thoren ghebode sijn ghereet
Ende niet doen dat hen si leet,
Maer altoes hen eren ende ontsien:
Des selen goede kindre plien.
Menech mensche, des sijt vroet,
Heeft vernoy ende ranspoet,
Ende selc ere ende groet gheval,

Vs. 104. Ende *ontbr.* 105. in haren sin. 106. Sine hebben der. 108. Moet b. 109. dat *ontbr.* 110. oec *ontbr.* 111. niemant. 115. poynten. 116. an hem *ontbr.* 118. Dat es, die kinder. 121. Te haren. 122. hem es l. 123. hem. 124. Dies — kinder. 125. m. sijts. 126. v. oie e. ramspoet.

Des vore verdient es al
Ane vader oft ane moeder mede;
Want et es ons heren zede,
Dat hijt beide openbaerlike
Gherne loent op dit ertrike;
Want et es een dmeeste ghebod
Dat ons ghebiedt onse here God.
  Dander poent dat es dat
Die kindere in elke stat
Ghedienstech sijn ende clene
Armen ende riken ghemene,
Ende neder hebben dat ghelaet;
Want vroech verheffen dat es quaet.
Sijn si clene metten groeten
Ende met dien die hen ghenoeten,
Soe hebbensi des ere ende lof,
Waer si comen in elc hof;
Sijn [si] clene onder die mate,
Daer af comt hen groete bate,
Want si werden liefghetal
Metten lieden overal,
Ende mede anesiet onse here,
Dien hi verleent goet ende ere
Ende werdecheit ende voerspoet,
Ende al om sinen oetmoet.

Vs. 128. Dies voren. 129. oft *ontbr.* 130. het. 132. Gh. wreect op. 133. het es een dat meeste. 134. ons. 135—149. *Deze vijftien verzen ontbr. De afschrijver heeft zich waarschijnlijk verzien door de gelijkheid der woorden* onse here *in vs.* 134 *en* 149; *en daarop zijne vergissing bemerkende, heeft hij die zoo veel mogelijk trachten te herstellen, door* 150—152, *met weglating van* 151, *aldus te verminken:* Die hem verleent eere ende goet, Ende al doir sinen oetmoet.

(I. Fol. CXXXIII. v. a.) Daer es den meneghen af ghesciet
Grote scade ende lanc verdriet,
Die hem te vroech als here sciep
Ende sinen meester te vroech ontliep;
Want eer hi wiste oft conste verstaen
Wat hi laten soude oft anegaen,
Was hi soe sere met allen
In scade ende in scande ghevallen,
Dat hire ewelec in moeste bliven
Ende ghetelt [sijn] mettien caytiven.
Quaede haeste es onspoet;
Want lijf, ere ende goet
Heeftmer dicke bi verloren:
Nu moeghdi tderde poent horen.
Dat derde poent dat kindre
Hebben selen, meerre ende mindre,
Dats stille sijn ende ghedwade,
Lopen te niemans rade,
Niet vele sprekens onderwinden,
Daer si niene legghen niene vinden,
Want vroech leren vele spreken
Ende vroech leren besiden steken
Sijn twee dinghe, dat verstaet,
Die tonleerne sijn herde quaet.
Wie hen daertoe keren
Datsi ghenieten leeren,
En staens nemmermeer af:

Vs. 155. also. 156. to saen o. 157. of. 158. of. 160. ende *ontbr.* 161. Daer hij e. 162. Ende sijn gh. metten. 165. Heeftmen d. dair hij. 166. terde. 167. kindere. 168. mindere. 169. Dat es. 172. niet en l. niet en v. 175. dingen. 176. tontleerne. 177. hem. 179. Ende.

Datmen hen ghistren gaf,
Dunet hen heden wesen niet:
Si peinsen thant om ander gheniet
Ende hebben des iersts vergheten.
Hoer dorst es onghemeten
Om hebben ende om ghenieten.
Ghelije si meer in ghieten
Die swaters al vol wesen,
Alsoe eest recht van desen:
(I. Fol. CXXXIV. r. 1.) Soe si meer te hope tassen,
Soe hoer begherten meer wassen.
Hoer herte heeft een hol,
Dat nemmermeer en werdt vol.
Hoer dunet altoes dat hoer ghebrect,
Tote datse die doet verstect:
Dan es vol die herte ghier.
Dat goet moet dan bliven hier,
Dziele vaert daer si verdient heeft,
Den lichame men den wormen gheeft,
Tgoet dat blijft den maghen,
Die int herte luttel claghen
Den ghenen daert hen af bleef,
Daer hi dicke zorghe om dreef;
Want die blijscap vanden goede
Drijft hen den rouwe uten moede.
Hier omme es hi wel caytijf,
Die sijn ziele ende sijn lijf

Vs. 180. Want wat men hem ghisteren. 181. hem. 182. te hant om haer gh. 183. ierst. 184. Hare. 185. ende *ontbr.* 187. Dies sw. 189. eest met d. 190. h. zorgen m. 192. wert. 193. Hem — hem. 195. dat h. 196. Dan m. tgoet al bl. 197. Die ziele — d. hij v. 201. hem. 202. d. omme sorghe dr. 204. hem. 206. sine z.

In avonturen set om goet
Dat sinen maghen bliven moet.
Die goede kindre selen
Hoerre vordre ziele bevelen
Gode met goeder innecheden,
Met aelmoesenen ende met beden.
Ende die oec dat versumen,
Wet dats hen becumen
Die zielen, daer si staen
In dat vaghevier ghevaen.
Si roepen jammerlijc ende carmen:
» Des moete Gode ontfarmen,
Dat ic u ie dat goet liet,
Daer ic om ben in dit verdriet,
Dat ghi [mi] mettien selven goede
Niene helpt uut deser gloede!"
Dat vierde poent es dat
Jonghe liede telker stat
(I. Fol. CXXXIV. r. 2.) Gherne sijn biden goeden
Ende biden gheleerden vroeden,
Daersi an sien ende leeren
Alle poente van eren,
Van doeghden ende wijsheiden,
Ende hen oec alsoe beleiden.
Een wijs man seeght dit woert,
Dat wijsheit niet toe en hoert
Van rechte den jonghen man;

Vs. 207. zedt. 209. kindere. 210. Hoerre vriende zielen. 211. groter. 213. versinnen. 214. Weedt d. hem bekinnen. 217. jammerlike. 219. yet. 220. omme sta in. 221. ghij mi metten. 222. Niet en h. 227. e. an l. 228. poynten. 229. duechden e. van w. 230. hem. 232. n. en t. h. 233. den wijsen m.

Want de wijsheit en can
Tsire herten niet comen inne,
Om die vlijfsheit vanden zinne,
Ende dat hi van desen ende vandien
Niene heeft gheproeft no ghesien;
Want van siene arch ende goet
Machmen te bat werden vroet.
En was man nie op ertrike
Van naturliken zinne soe rike,
Soudi hem wel ter wijsheit keren,
Hi en moeste an andren leren
Wijsheit, doeght oft eersam leven;
Want dat hem niene es ghegheven
Van naturleken zinnen,
Leert hi an enen andren kinnen.
Oec eest gheseit te menegher tijt,
Dat hem die ghene zaechte castijt,
Die an andren leert ende verstaet
Wat hem goet si ofte quaet.
David seeght daer int Latijn:
Metten goeden soutu goet sijn
Ende metten verkeerden verkeert.
Catoen eest die oec leert
Sinen zone, dat hi emmer sal
Metten goeden wandelen over al.
Dus selen jonghe liede leven
Die an die doeght willen cleven,

Vs. 234. die. 235. niet *ontbr.* 236. die erancheit vd. 238. Niet h. 241. was noyt niemen op eertderike. 242. zinnen. 244. en moehte ane anderen. 245. oft *ontbr.* 246. Wat d. h. es niet g. 248. ane andere. 251. an *ontbr.* — anderen. 253. seit in tLatijn. 254. soutstu. 256. Catho eest oic diet l. 257. emmer *ontbr.*

(I. Fol. CXXXIV. v. 1.) Ende alsi soe verre sijn comen
Datsi goet cnde arch begomen,
Soe selensi al hoer dinghen
Met gherechtecheiden minghen,
Ende peinsen om dit corte leven
Dat ons hier es ghegheven,
Ende dat onse here God al
Goet ende quaet loenen sal,
Ende dat nieman wel en heeft gheleeft
Dan die ghene die hemelrike heeft.
Die goede kindre willen wesen,
Ic raden datsi over lesen
Dit capiteel ende daer na werken:
God salse dan ghesterken
In eren ende in voerspoede
Ende in dyen van allen goede.

Wat rechterscape ende herien toe hoert. — [XI.]

Wilcn soe vraeghde een coninc
Enen wisen clerc dese dinc,
Welc starker ende meerre weerc,
Soe tgherechte, soe die here?
Die meester seide openbare,
Dat tgherechte meerre ware;
Want die coninc na al recht
Ware des gherechten knecht

Vs. 261. als zij. 264. gherechter meeninghen. 269. Ende niemen wel dan h. 270. die ghene *ontbr.* 271. kinder wel w. w. 272. rade hem. 274. God bij s.

Titel. (*Cap.* 13) ende den heeren toebehoort. Vs. 1. soc *ontbr.* 3. meerder. 6. meerder. 7. W. een c. — alle. 8. gherechte.

Ende moeste staen tsinen ghebode;
Want tgherechte quame van Gode,
Om datmen na recht soude leven
Ende elken mensche tsine gheven;
Ende dat en mochte oec die coninc niet
Met redenen breken, wats ghesciet,
Maer tgherechte ware soe stijf,
Et soude den coninc nemen dlijf:
Des mochte hi verdienen wel.
Tgherechte en es gheen spel;
(1. Fol. CXXXIV. v. a.) Want hem behoert starc te sinc
Ende elken te ghevene tsine,
Te nemene lijf, goet ende let,
Alsoe gheordineert heeft die wet.
Aldus eest tgherechte dan
Boven coninc ende alle man.
Om sgherechten wille es die here,
Maer tgherechte en es, min no mere,
Om des heren wille ghemaect:
Soe wel hem diet wel gheraect!
Heerscapien sijn van Gode
Ende comen ute Gods ghebode,
Om te houdene gherechtechede
Ende tfolc te bestierne mede;
Want en dadent die gherechten,
Tfolc soude altoes vechten,
Moerden, stelen ende roven;
Nieman soude andren gheloven;

Vs. 11. rechte. 13. oec *ontbr.* 15. waer. 16. Het — tlijf. 17. Dies. 19. het b. 20. gheven. 21. nemen. 22. Alsoet. 23. es. 24. B. den c. 25. Om tgherechte. 26. en es *ontbr.* 27. Es om. 30. uut. 32. tvolck. 33. daden. 34. Tvolc. 36. Niemen ne s. anderen.

Die best mochte, wildijt weten,
Soude andren scoren ende eten,
Ghelijc den voglen ende den dieren
Ende den vischen inder rivieren.
Daeromme salmen starkelike
Beide over mate ende over rike
Rechten ende oec ghelike,
Wel ende bescheedenlike.
  Alse die rechtre, wildijt weten,
Tien ghedinghe es gheseten,
Soe sal hi alsoe wel horen dan
Den armen alse den riken man,
Ende oec hem stat ende stonde maken
Soe dat hi toghen mach sine zaken
Ende oec verandwerden mede:
Dit sal van rechte sijn sijn sede.
Daer en sal sijn gheen vordeel;
Want God in sijn ordeel
(I. Fol. CXXXV. r. 1.) Sal te rechte ende te gheliken
Elken sijn ordeel doen striken,
Welken ordeele, zonder waen,
Nieman en sal moghen ontgaen,
Daer die gherechte rechtre sal
Tgoede ende tquade ordeelen al.
  Inden soutre sprect her Davijt:
Salech sijn si talre tijt,
Die ghcrechtecheit doen voert gaen

Vs. 38. S. den anderen. 39. *Het eerste* den *ontbr.* — voghelen. 40. in die r. 42. over arm ende. — *Het tweede* over *ontbr.* 45. rechtere. 46. Te dien. 47. Soe *ontbr.* 48. als. 49. oec *ontbr.* 50. zijn. 52. Dat. 55. te gherechte. 57. oerdeel. 58. Niement. 59 *en* 60. *Deze beide verzen ontbr.* 61. soutere. — her *ontbr.* 62. zij die talre. 63. Die *ontbr.*

Ende daer in altoes volstaen.
Tullius sprect oec dit woert:
Tes rechters ambachte behoert,
Dat hi dat recht altoes voert steke
Ende onrecht velle ende breke.
Doet hi anders, dat verstaet,
Soe es hi valsch ende quaet.
Die de quade doemen dan,
En mesdoenre twint an,
Noch diese tormenten mede;
Want et wijst gherechtechede.
Maer waert dat sijs en daden niet
Om onste oft oec om ghenict,
Si mesdaden herde sere
Vore Gode, onsen here;
Want tgherechte, dit wilt leren,
Zaecht die gramscap ons heren,
Ende wrect die overdaet, om dat
Ander liede des doen te bat.
Die de quade tormenten dan,
En mesdoenre twint an;
Want si vervullen daer mede
Tghebod der gherechtechede.
Die ghene die in dat gherechte
Iemanne verdoeme[n] tonrechte,
Sijn met Gods vinghere ghewijst
Ende verdeelt ende verwijst
Van Gods monde, sijds ghewes.

Vs. 66. rechtes. 67. Dat *ontbr.* — rechte. 70. valschs. 74. het. 76. jonste ende om. 78. Voir. 79. gherechte, vant l. 80. Sachtet. 84. Ende m. 88. Yemene verdoen. 89. vingheren. 90. Verdoemt ende. 91. sijts.

Ende hi die verwijst daer es
(I. Fol. CXXXV. r. 2.) Jeghen recht, zonder sine scout,
Saels loen hebben meneehfout
In dat eweghe hemelrike,
Op dat hijt nam verduldechlike.

Van seven poenten die heren hebben selen. — [XII.]

Here te sine en es gheen spel;
Want hen meer dan iemanne el
Altoes behoert te sine
Beide in sorghe ende in pine,
Hoe si dlant moghen regeren
Sfolcs orbore ende te Gods eren;
Want hoer lijf ende hoer ziele sijn pant,
Waer si hen bekeren vore hare lant.
Seven poente hebbie ghelesen
Die in elken here selen wesen,
Waer [hi] coninc, hertoghe oft grave.
Dit es dierste poent der ave:
Die heileghe kerke sal hi minnen
Ende hoer recht hare altoes kinnen
Ende hoer onrecht wederstaen;
Dander poent es, sonder waen,
Ghereeht sijn in werken ende spreken
Ende gherecht ordeel niet breken;

Vs. 93. Jeghent rechte — zijn. 96. neemt.

Titel. (*Cap.* 14) die de h. h. zelen te haren rade. Vs. 2. hem — iement. 4. sorghen e. oic in. 5. tlant. 6. Tslans. — te *ontbr.* 7. W. h. z. e. l. s. p. 8. hem b. voir hair. 9. poynten heb ic. 11. W. hij c. h. of. 12. poent *ontbr.* 14. hare *ontbr.* 17. w. in spr. 18. tgherecht.

Terde, vorsienech ende vroet;
Tfierde, hoefsch ende wel ghemoet;
Tfijfte, vrome ende coene van live;
Dat seste, melde ende rive;
Tsevende, hert ende fel den quaden,
Elken na sine mesdaden.
Nu willic u ele ontbinden,
Wat baten ghiere in selt vinden.
Eest datsi Gode minnen
Ende hem vore almachtech kinnen,
Soe hebbensi binnen sijn ontsien,
Ende hoeden hen te bat vandien
(1. Fol. CXXXV. v. 1.) Dat es jeghen Gods wille,
Beide openbare ende stille,
Ende quiten daertoe sine scout;
Ende God die es hen hout
Ende verleent hen goet ende ere,
Alsoe betaemt enen here.
Dander es ghereehteeheide
In woerden ende in werken beide
Ende elken reeht ordeel gheven,
Vrienden, niehten ende neven:
Soe houdensi tghebod ons heren
Ende sijn vol groeter eren
Ende volvullen ghereehteehede,
Daer in leeght al saleehede.
Oec hebbensi groten lof vandien;

Vs. 20. Tvierde, hovesch. 21. Tvijfste. 22. Tseste oick milde. 25. wil io u oic o. 26. hate. 29. h. sij van h. — sijn *ontbr.* 30. hem. 32. openbaer. 34. die *ontbr.* — hem lieden h. 35. hem. 36. Alsoet h. onsen h. 38. ende *ontbr.* 39. recht *ontbr.* 43. vervullen. 44. inne l. alle.

Die quade selense ontsien,
Ende si quiten mede hoer scout;
Want dat landshere ierst ghewout
Ende macht op ertrike ghewan,
Dat was om dat elc man
Den andren tsine soude gheven
(Dus was landshere ierst verheven),
Ende cracht ende valscheit achter steken,
Ende alle quade dinghe breken,
Ende houden die mate knechte
Jeghen die mechteghe te rechte.
  Terde es vroescap ende bescheden sin:
Hen en bedarf oec twint te min;
Want die een landscap berechten sal,
Bedarf wel wijsheit zonder ghetal
Ende oec wise liede daertoe,
Die hem gheraden, spade ende vroe;
Want die zaken sijn menegherande,
Die ghevallen achter lande.
Dacrtoe hoert vele wijsheiden,
Salmense alle wel bescheidcn.
(I. Fol. cxxxv. v. 2.) Een wijs man seeght: Wee den lande
Dat staet in eens kints hande!
Een ander wise doet ons oec weten:
Wce den lande wies prinche vroech etcn!
Dats te verstane, dat die heren
Hen daer toe selen kercn,
Dat si nuchter ende sober sijn

Vs. 47. si *ontbr.* — hare. 51. anderen s. ts. g. 54. dingen. 57. es *ontbr.* — ende een b. 58. Hem en darf oio een tw. m. 59. een *ontbr.* 60. Hem behoirt wijsheit. 65. behoort. 66. al. 68. steect in tkints. 69. ons *ontbr.* 70. prineen. 71. Dat es. 72. Hem.

Ende altoes sparen den wijn,
Dat hi hoer sinne niet en leide
Ute rechter bescheedenheide;
Want danxtelecste dinc dat es,
Dats een landshere, sijds ghewes,
Die haestech es ende onbescheeden man
Ende uut hem selven wilt werken dan.
Daeromme selensi leiden
Met groeter bescheedenheiden
Al hoer dinghen ende met rade,
Ende daer in bliven vroech ende spade.

Dat vierde es hoefsch ende goedertieren:
Dat hoert wel thoren mainieren;
Want enen here voeght wale
Ghestade ende hoefsche tale,
Goedertieren onder die liede,
Niet fel op sine maisniede,
Oetmoedech ende sachte:
Soe sal hi met crachte
Ghemint sijn ende liefghetal
Onder sine liede over al.
Nochtan soe en costet twint
Hem die alsoe es ghesint.
Soe hogher es die here,
Soe bat betaemt sire ere
Beide oetmoet ende mate
In woerde ende in ghelate;
Want uut oetmoede spruten can

Vs. 75. hare. 76. Ute ter eechter. 77. dancxstelijcste d. die es. 78. Dat es — zijts. 79. ombesceden. 80. wil. 82. goeder. 85. hoesch e. goedertiere. 86. behoirt w. te harer maniere. 87. voughet. 88. hoessche. 90. f. onder s. 95. soe *ontbr.* 98. Soet. 100. woirden.

Al dat volmaken can den man.
(I. Fol. CXXXVI. r. 1.) Ets gheseit over vele jare:
Soe hogher hals, soe weeker bare.
Niet daer bi, onder die grote
Oft onder overmoedeghe ghenote
Machmen toghen hoghen moet,
Alst emmer alsoe sijn moet.
Die dit te poente doen can,
Daer soe hangt wijsheit an.
Dat vijfte es scamel ende melde:
Wat holpe dat ic langhe telde?
Meltheit es soe hoghen (*) have,
Datter cume gnoech ave
Seiden alle die leven.
Here die te poente can gheven
Hem nes twint te swaer te doene.
Sijn tenten ende pauwelioene
Winnen starke borghe ende staden;
Hem en wille nieman scaden;
Al die werelt es sijn vrient:
Des heeft sijn gheven verdient.
Al tfolc poeght om sine vrome;
Waer hi comt, hijs willecome
Ende vint vriende in elke stat
Ende vordert sinen wille te bat.

Vs. 102. Alle dat volmaect den. 103. Het es. 106. Ende onder die o. 110. hanghet. 111. vijfste — milde. 112. holpt — tilde. 113. soe hoghe gave. 114. Dat mer o. ghenouch spreect ave. 115 *en* 116. *Deze beide verzen ontbr.* 117. En es hem tw. 118. Sijnt t. off p. 120. Hem ne mach n. 123. tvolc — vrame. 124. hij es. 125. Hij vint. 126. Hij v.

(*) Het HS. heeft *hanghen.*

Vrec, ghierech landshere
Mach alse wel hebben ere,
Als een jarech kint mach sijn
Een volmaect astronomijn.
Gheven hoeght ende werd den man,
Die te poente gheven can
Ende sijn gheven wille leiden
Met groeter bescheedenheiden.
Van ghevene willic neder legghen,
Want ic wilder hier na af segghen.
Dat seste poent es stout ende coenc:
Dat staet enen here wel te doene.
Als en here comt te stride
Met sinen volke, soe sal hi blide
(1. Fol. CXXXVI. r. a.) Ghelaet toenen ende onvervaert,
Ende hem sceppen te wighe waert
Soe coenlcc dat tfolc al
Mids sijn ghelaet vercoenen sal.
Oec soe sal hi spreken dan
Sinen volke troestelec an:
Dat salse vercoenen sere.
Oec soe sal die lands here
Talre vorst vore tiden,
Alsmen ute port om striden,
Ende sal helpen dan viseren
Sine scaren ende ordeneren
Ende wijslec die bedriven;

Vs. 128. also. 131. weerdt. 133. wilt. 135. ghevenne wil ic. 136. wilre. 138. Dat elken h. w. st. te. 139. Alse een h. c. in str. 140. soe *ontbr.* 141. toeghen. 142. te strijde. 143. Soen coenlike dat tvolc. 144. sinen ghelate. 145. soe *ontbr.* 146. v. coenlic an. 149. Dalre ierst voren rijden. 150. uut porret. 151. dat v. 153. wijselec.

Ende selve sal hi bliven
Achter inder lester scaren
Ende metten besten hem (*) bewaren;
Want hi, des sijt ghewes,
Van hen allen thoeft es;
Ende ghebrake sijns allene,
Soe sonde al there ghemene
Ontdaen sijn ende ghescoufiert;
Want alse thoeft failgiert,
Soe failgiere[n] alle die lede.
Daeromme sal des heren stede
Sijn in die achterste scare.
Ende al werdt die here gheware
Dattie vorste scaren vlien,
Nochtan sal hi voert tien,
Oft op sine stede bliven
Ende eoene ghelaet driven:
Soe selen hen die vluchteghe zaen
Scamen datsi hebben mesdaen,
Ende die hant weder omme keren
Ende zeghe lichte vechten met eren.
Maer es die here ververt,
Oft trect hi iet achterwert,
(I. Fol. CXXXVI. v.-1.) Soe verliest hi thant den strijt:
Dits bekent te menegher tijt;
Want tsheren lichame, sijt gh wes,

Vs. 156. hem. 158. hem. 161. gheseonfiert 163. faelgieren. 164. der. 166. Ende als d. h. w. gh. 167. Dat die. 168. Nochtans — vorwaert t. 169. Ofte. 171. hem. 172. Hem sc. — gedaen. 173. Ende te h. 174. Ende l. v. z. m. 176. Off. 177. te hant. 178. Dat es. 179. sheeren — sijts.

(*) Het HS. heeft *hen*.

Vore alle sijn volc daer pant es.
Oec selenne sine omsaten
Vele te bat in rasten laten
Ende jeghen hem steken node,
Dan oft hi fadde ware ende blode.
Hier bi, alsic hebbe ghelesen,
Selen here[n] coene wesen.
  Dat sevende poent voeght heren wel:
Dats datsi stuer ende fel
Selen sijn den quaden,
Die met overdaden
Ende met valscheiden om gaen
Ende donnoesele gherne bevaen,
Sijn si groet, sijn si clene.
Hier met selensi rene
Hoer lant maken ende vrien
Van alrehande quadien;
Want si sijn lant selen vlien,
Om datsi dien here ontsien.
Die goede selen om dese zake
Bliven in rasten ende in ghemake.
  Dit sijn seven poente van eren,
Die wel voeghen landsheren;
Ende soe wie (*) datter een laect,
En es niet landshere volmaect.

Vs. 180. Voer al [illegible] v. p. d. es. 181. omme zaten. 182. rusten. 184. vadde. 186. [illegible]eren. 188. Dat es. 190. Hem die. 191. omme. 192. gh. bijstaen. 196. alderhande. 198. den. 199. saken. 200. In rusten bl. met g. 201. pointen met eeren. 203. wye.

Na dit hoofdstuk volgt in H. (*te dezer plaatse ons tekst-HS.*) *nog een ander, dat in* I. *ontbreekt, en in* E. *desgelijks ontbroken moet hebben.*

(*) Het HS. heeft *wien.*

Wat liede heren hebben selen thoren rade. — [XIII.]

Heren selen thoren rade
Goede liede ende ghestade
Nemen ende oec vroede,
Comen van goeden bloede,

Immers dit bewijst de volgorde van de nommers der hoofdstukken, alsmede het aantal van **1440** *regels, waaruit de leemte van negen bladen moet hebben bestaan. Ook komt de titel van dit Cap. op de* Tafel *der hoofdstukken in geen der drie HSS. voor, en is het zelfs door den afschrijver ongenommerd gelaten, terwijl het vorige Cap. met* CXXIII, *het volgende met* CXXIIII *gemerkt is. Reden genoeg om te besluiten, dat de afschrijver van* H. *het toevallig van elders ontleende; waarom het dan ook door ons in den tekst niet kon worden opgenomen. Het luidt aldus:*

Hoemen ene stat regeren sal.

Die ene stat willen regeren,
Selen dese poente hanteren:
Eendrachteeh sijn met trouwen,
Ghemene orhore anscouwen,
Hoer vriheit niet laten breken,
Om ghemeen dinc dicke spreken,
Dstat bevelen den vroeden,
Tghemeene ghelt nauwe hoeden
Ende keren te meester haten,
Te vriende honden domsaten,
Te reehte houden ghelike
Als wel darme als de rike,
Vaste honden hóer statnte,
Die quade altoes werpen nte,
Ghetrouwe sijn den here.
Dits der oudere wisere lere;
Ende waer een ghebrect van desen,
Daer staet die stat in vresen.

Titel. (*Cap.* 15) W. l. lants h. h. s. toot haren Rade. Vs. 1. te haren.

Die ghesien hebben ende ghehoert,
Die weten wat toe behoert
(I. Fol. CXXXVI. v. 2.) Enen landshere van rechte;
Ende seuwen scalke knechte,
Die van nieute sijn op ghetreken,
Die met twee tonghen spreken
Ende den here volghen al sire daet,
Weder si goet si ofte quaet,
Ende hoers selfs bate mere
Minnen dan hoers heren ere.
Dat van goeden tronke es,
Sijt des seker ende ghewes
Dat het ter doeght ieer tiet
Dan datter af en quam niet.
Noehtan valt selestont contrare,
Maer men werd dicst gheware
Dat ele te sinen aerde keert,
Als ons Aristotiles leert.
Al es een here landshere,
Hine heeft der wijsheit nimmere,
No coenheit no heren leven,
Dan hem nature heeft ghegheven,
Ende hi en es maer een man;
Daer bi sal hi hem nemen an
Vrome liede ende wise,
Die van heren avise
Ghehoert hebben ende ghesien,
Ende hem wijslec met dien

Vs. 6. wat dair toe. 9. op *ontbr.* 10. Ende met. 12. off. 15. g. struke es. 17. Dat dat eer ter d. t. 18. aff. 19. vallet. 20. werdet dicste. 21. s. achterkeert. 24. Hij en — w. min no meere. 27. hine es. 32. wiselec.

Bewaren, vroech ende spade,
Ende werken met horen rade.
Landshere ende elc hoeghe man,
Die heren voere niene can,
Es als ene tortise die
Licht no claerheit en gaf nie.
Die eens heren raet sal sijn,
Viere poente scone ende fijn
Horen hem van rechte toe:
Nu hoert, ic sal u segghen hoe.
(1. Fol. CXXXVII. r. 1.) Dierste, alsoe ic scouwe,
Dats gherecht sijn ende ghetrouwe;
Want hi bewaren sal sinen here
Ane lijf, ane goet ende ane ere,
Ende recht ende redene oec anesien
Van allen dinghen die ghescien;
Want die rechtre es van onrechte,
Sal onrecht scuwen met rechte
Ende recht altoes doen voert gaen,
Alsic u hier vore dede verstaen.
Dander poent es wijshede,
Daermen den here ende dlant mede
Berechten sal, vroech ende spade;
Want sonder cracht van wisen rade
En machmen dlant berechten niet:
Soe meslijc eest dat ghesciet.
Ende altoes salmen zonderlinghe
Wel bewaren twee dinghe:

Vs. 34. w. bij h. 36. vuere niet en e. 37. een. 40. pointen. 42. Nu *ontbr.* 43. als. 44. Dat es. — sijn *ontbr.* 46. ende *ontbr.* 47. oec *ontbr.* — aensien. 49. rechtere. 50. sc. van r. 52. hier doe verstaen. 54. Dm. eere ende lant. 57. tlant. 58. messelijc.

Dierste es datmen bestimme alsoe
Sheren renten dat hi ghedoe
Eerlije na sinen staet,
Dat hi en darf, hoe dat gaet,
Sine hant van eneghen treken
Ane sire liede goet steken,
Waer bi dat hi valle om dat
In Gods ende des menschen hat.
Dander es, als menegherande
Diseoert comt tusschen die lande,
Datmen dat payse metter spoet;
Want orloghe en was noyt goet
Noch eerlijc, alsoe men leest,
En hadde op Gods viande gheweest,
Oft om te behoudene dlant,
Als ons Catoen doet bekant,
Die dat ghebiedt van rechte
Datmen omme dlantscap vechte.
(I. Fol. CXXXVII. r. a.) Dat derde poent volght hier an:
Dats dat eens heren raedsman
Niene si ghier om gheniet.
Daer mochte groet verdriet
Af comen ende onneere,
Beide den lande ende den here;
Want ghierecheit maect soe ontsint
Dicke den man dat hi en kint
Trouwe noch waerheit, wats ghesciet,

Vs. 61. beslelle. 62. Tsheeren. 64. derf, hoe soet g. 65. eenegher breken. 66. Aen siere lieder. 68. ende inder m. 69. eenegherande. 70. c. inden l; 71. Dm. dat wel verhoedt. 74. h. om G. 75. Of. 76. Also. 77. bediet. 78. om lantscap. 79. volghet. 81. Niet en zij ghierich. 83. oneere.

Die dinc daer hi hem toe riet;
Want dat ware scande boven scande,
Dat een raetsman enegherande
Dinc sinen here raden soude,
Die hi selve niet doen en woude.
  Dese vier poente soe sal
Elc raetgave hebben al,
Die bewaren wilt sinen here
Ende daertoe sijns selfs ere.

Vander lettren ende vander clergien. — [XIIII.]

  Een die scoenste vont die
Ter werelt wart vonden ie
Ende daer meer orboers leeght in,
Dats die lettre, na minen sin;
Want tfolc soude leven als vee,
En daedt die lettre, min no mee;
Want al vergheten bliven soude
Dnuwe testament ende doude,
Daer al onse gheloeve in leit;
Want smenschen ghedinkelecheit
Metten mensche cort vergaet.
Nu merct noch meer ende verstaet:
Gramarie ende Logike,
Geometrie ende Visike,
Rethorike, Astronomie,

Vs. 88. Die dade daer hem yemen toe. 89. W. het w. 91. s. rade den h. geven s. 92. Dat hij. 93. pointen sal. 94. raets ghevere.

Titel. (*Cap.* 16) letteren ende der. Vs. 1. vant. 2. was. 4. Dat sijn die letteren, meer no min. 5. tvolck. 6. daet die letteren. 8. Dat nieuwe. 9. gh. aen l. 11. corts.

Ende die heileghe Theologie,
Decrete ende Decretale
(I. Fol. CXXXVII. v. I.) Ende dat Loy altemale
Ende meneghe scone Hystorie,
Daer af goet es die memorie,
Ende vorwaerden daertoe mede
Die mids chartren houden stede,
Waren langhe te nieute ghegaen,
En hadt die lettre ghedaen.
Nochtan en dochte die lettre twint,
En daedt dscrivere diese kint
Ende in den boec formeren can.
Lettre noch scrivere nochtan
En dochten beide niet een oert,
En daedt die dichtre die de woert
Ende den sin vandier materien
Scone can setten ende scerien,
Te rechte poenten ende spellen
Ende op sijn recht dat voert vertellen.
Vanden dichtre latic nu staen,
Ende wille op clergie voert gaen;
Want van dichtene salic u mere
Hier na segghen, ans mi ons here.
  Die hoghste conste die es
Ende dedelste, sijds ghewes,
Ende die swaerste, dats clergie.
Hine wart gheboren nie

Vs. 20. D. g. af es. 21. toe *ontbr.* 22. tsaerteren. 24. hadden d. letteren. 25. en *ontbr.* — lettere. 26. daet die scrifture. 28. Lettere. 29. dochte — hort. 30. daet d. dichtere. 31. vander. 32. ende *ontbr.* 34. dat *ontbr.* 35. dichten laet ic st. 36. Ic w. 38. jans — onse. 40. Ende die meeste, sijts. 41. dat es. 42. wort.

Diese te gronde conste gheslaen;
Want clergie, sonder waen,
Comt ute Gode, die nieman
Te volle verstaen en can.
Al die consten, sekerlike,
Die behoren ten ertrike,
Die sijn met allen rechte
Der edelre clergien knechte
Ende bastaerde jeghen hare;
Want clergie, dats openbare,
Es gheesteleke conste van dien
(I. Fol. cxxxvii. v. 2.) Datmense tasten en mach no sien,]

(E. Fol. xcix. r. 1.) (*) Mar al gripen moet metten zinne;
Ende sine wil ooc nerghent inne
Dan daer puer si die zin,
Daer gheen quaet wille en si in;
Want hi seit, die wise man,
Dat wijsheit niet comen en can
Inden ghenen, lude noch stille,
Die binnen is van quaden wille.
Het esser zeven, dat weet wale,
Consten gheheten liberale,
Die edel sijn ende zonderlinghe fijn

Vs. 43. verslaen. 45. uut. 46. vullen. 47. Alle. 48. tote e. 52. dat es. 53. gheestelijc. 54. en *ontbr.*

55. I. begripen met sinne; H. sinnen. 56. I. sinen wille nyewerinc inne; H. wilt. 57. I. p. sijn den z.; H. de. 58. I. en es in. 59. I. Want het; I. H. seeght. 63. I. dat *ontbr.* 64. H. Conste.

(*) Hier vangt ons tekst-handschrift weder aan.

Ende der andre consten vrouwe zijn.
  Deerste sijn Gramaria ende Logike,
Daer na Geometrie ende Musike,
Arismetrike ende Astronomie
Ende die heylighe Theologie.
  Gramarie leert ons spreken
Ende te pointe uut reken
Beide sin ende ooc woort
Ende pointelijc dat zegghen voort.
Te rechte scriven ende spellen,
Te pointe dat voort vertellen,
Ten minsten hoort dit den dichtren toc:
Ic sal u wel namaels zegghen hoe.
  Logike die leert openbare
Dat bescheet tusschen valsch ende warc.
  Geometrie, wildijt weten,
Leert te rechte lant meten
Ende ooc alrehande mate,
Daer aen leghet grote bate.
  Musike die leert u voort
Sanc ende al dat dacr toe hoort.
  Arismetike, dat en is gheen spel,
Leert u rekenen ende tellen wel.
  Astronomie can leren

Vs. 66. I. Ende daer ander; I. H. vrouwen. 67. I. Deerste es gr.; H. sijn *ontbr.* 69. H. Arismetike e. Astromie. 70. H. Entie h. 72. I. H. ute. 73. I. ooc *ontbr.* 74. I. Ghepointelic te seggen. 76. I. dat wordt; H. voort *ontbr.* 77. I. H. dit *ontbr.*; H. den *ontbr.*; I. H. dichters. 78. I. u z. n. hoe; H. u wel z. n. hoe. 79. I. H. die *ontbr.* H. l. ons openbaer. 80. I. Dbescheedt t. tvalsche te ware; H. Dbescheet — waer. 84. I. H. leeght. 85. die *ontbr.* 86. I. datter toe. 87. I. Arismerijke, dats gh.; H. dans gh. 89. H. Astromie; I. H. die can.

(I. Fol. CXXXVIII. r. 1.) Vanden firmamente dat keren,
Hoe die sterren houden haer stede,
Hare cracht ende hare virtuut mede.
Die Theologie coomt int leste:
Dats die heilichste ende die beste
(E. Fol. XCIX. r. 1.) Van dien ghi mi horet (*) ruren;
Want si ontbint die scrifturen,
Daer alle onse salicheit
Ende onse ghelove mede in leit,
Ende leert ons daer toe salichlike
Den rechten wech te hemelrike.
Dit sijn die aerten liberale,
Daer uut spruten, weet dat wale,
Alle die consten die
Behoren ter clergie.
Sulke ooc consteneren
Willense anders (†) termineren;
Maer aldus als ghi nu hoort
Gafse mi mijn meester voort.
Ghelijc als ghi mi nu hoordet lien
Van zeven consten der clergien,
Also sijn inder leekere hant
Ooc zeven consten becant,
Daer dandre alle uut risen.

Vs. 90. H. Van dien; I. firmamenten. 92. I. Haer keeren ende hair virtute; H. Hoer — hoer: 94. I. Dat is die. 95. I. hoeret; H. horet. 96. H. ontbindt. 97. I. H. alle *ontbr.* 98. H. Ende al o.; I. H. mede *ontbr.* 102. H. ute, I. H. dat *ontbr.* 104. I. H. Hooren; H. tier. 106. I. H. anders. 107. I. H. ghi hier h. 109. I. nu *ontbr.*; H. hoeret. 111. I. leecker. 112. I. Met z.; H. conste. 113. I. dander al; I. H. ute.

(*) Het HS. heeft *horen*.
(†) Het HS. heeft *altoos*.

Nu hoort, ic salse u wisen:
Smeden ende lantwinninghe,
Wolle werc ende sccpinghe,
Nayen ende arsatrie dan,
Conste van ghietene (*) volghet hier an,
Gout, metael, zilver ofte loot,
Ofte ander mine (†), cleine of groot.
Dese sijn bastaerde ghenant,
Om dat mense werct mitter hant.
Die sijn die zeven principale,
Daer bina uut comcn te male
Die ander ambochte diemen pliet,
(I. Fol. CXXXVIII. r. a.) Diemen en mochte ontberen niet.
Maer die zwaerste conste, sekerlike,
Diemen weet in aertrike,
Die subtijlste cnde meest ghcëert met,
Dats die lettre, dat ghijt wet.
Datsi van allen die zwaerste es,
Moghedi hier bi sijn ghewes:
Met allen ambachten, wildijt weten,
Machmen lachen, spreken ende eten,

Vs. 114. I. Hoert na mi, ic. — u *ontbr.* 116. I. Wollen. 117. I. ersatryen; H. eersatrie. 118. I. ghietenne volgt; H. ghietene volght. 119. I. silver ende lood; H. oft. 120. H. andre; I. H. mine; I. eleen; H. oft. 121. I. genaemt. 123. I. H. Dit s. 124. H. ute; I. c. altemale. 125. I. Dander ambachten diere men; H. andre — diermen. 126. I. H. Diermen m. 128. I. Diermen pleecht in eerderike. 129. H. Die *ontbr.*; I. Tsubtijlste ende dmeeste. 130. I. Dat es d. lettere — wedt. 131. I. a. tzwaerste. 132. I. H. Moeghdy; I. h. an zijn. 134. H. Mm. spr. l. oft eten.

(*) Het HS. heeft *ghietinghe*. Ten onregte; want er wordt een werkwoord vereischt, waarvan *goud* en de verdere z. nw. in den vierden naamval afhangen.

(†) Het HS. heeft *minre*.

(E. Fol. XCIX. v. 1.) Ofte yet peinsen weder ende voort
Dattien ambochte niet en behoort;
Maer in die arte der scrifturen
Machmen cume een lit ruren,
Peinsen, lachen noch singhen,
Noch anders dincken om ghene dinghen
Dan die scrifture hevet in:
Daer toe so gaet al die sin
Die wile datmen daer over es
Ende anders niet, des sijt ghewes;
Maer die smeedt, weeft ofte nayt,
Ofte met scepen in die zee wayt,
Mach anders peinsen, wille hi,
Eten, lachen, spreken daer bi.
Weet ooc dattie arbeit
Die aen die scrifture leit,
Moeyet alle des (*) menschen leden
Van boven tote beneden,
So dat niement dat weten en mach
Van den ghenen dies noit en plach.
Hooft, scouderen, rugghe, bene
Ende die lichame al ghemene
Worden moede van dier scrifturen;

Vs. 135. I. H. Oft. 136. I. Datten ambachten; I. H. en hort. 137. I. H. in daerte. 140. I. H. a. doen gheen. 141. I. heeft. 142. I. al den zin. 144. I. n. sijts. 145. I. of; H. oft. 146. I. Off; H. Oft; I. H. scepe. 147. I. wilt; H. wil. 149. H. Wett; I. Weedt — dat die. 151. I. Moeydt al des smenschen; H. Moyt aldes m. 153. H. nieman; I. niemen. — dat *ontbr.* — en *ontbr.* 154. I. en sach. 155. H. seondren; I. ruggen. 156. H. Entie I. 157. H. Werde; I. Werden m. diere.

(*) Het HS. heeft *den*.

Nochtan en sietmen nemmermeer ruren
Dan cume deene hant:
Dits den scrivers wel becant.
Die zekerste conste, die
(I. Fol. CXXXVIII. v. 1.) Salichste die was ye,
Dats den volke die waerheit leren
Ende wisen die ghebode ons heren,
Hoe si comen ten ewighen lande;
Ende dese sijn tweerhande:
Sulc predict dat Gods woort
Ende leert den volke voort
Ende leefter ooc selve na.
Dese sal, alsic versta,
Voor Gode sijn ghecroont
Ende met groten lone gheloont;
Want hi slacht der zonnen dan,
Die haer licht uut gheven can
(E. Fol. XCIX. v. 2.) Optie werelt, hier ende daer,
Ende blijft zelve even claer.
Sulke connen Gods woort uut gheven,
Diere selve en twint na leven.
Dese slacht der kaersen, hoe soot vaert,
Die enen andren licht ende haer selven vertaert.
Dese sullen ewelike
Sitten inden helschen slike,
Om datsi andren tgoede leren

Vs: 158. I. H. en *ontbr.* — nemmeer. 159. I. c. die een. 160. I. Dit es. 161. H. c. ende die. 162. I. Ende die s. 163. I. Dat es die den. 164. I. gheboden. 168. H. leret. 170. H. alsict. 171. H. Vore. 175. I. Op die. 176. I. Ende nochtan zo blijf zij even. 178. H. Dier s. tw. na en I.; I. en *ontbr.* 179. I. slachten; I. H. hoet v. 180. I. H. enen *ontbr.*; I. anderen; H. hare; I. H. selven *ontbr.* 183. I. anderen.

Ende selve nochtan archeit hanteren.
Met gheenre consten, waerlike,
En machmen climmen so hoochlike
Alse met consten van clergien,
Dies ghi mi wel sult lien:
Eens smeeds ofte eens wevers zone,
Die selve in sinen persone
Wel gheseedt is ende goet,
Mach ghewinnen sulken spoet
Dathi paeus wort of cardinalc,
Bisscop ofte officiale,
Of coomt tot also groter machte,
Dathi wel al sijn gheslachte
Te groten state heffen mach,
(I. Fol. CXXXVIII.v.a.) Dat voren also neder lach,
Als ghi daghelijcs moghet sien;
Want die kerke heeft in dien
Hare ordinancie gheset,
Dat haer goet, als ghi wel wet,
En mach emmer versterven twint
Op neve, op nichte noch op kint,
Maer den ghenen te ghevene
Dies waerdich is van levenc
Ende ghelettert also voort,
Also te sinen state behoort.

Vs. 184. I. nochtan *ontbr.* 186. I. hoechelike. 188. H. Des; I. ghij nu w. 189. I. of; H. oft. 193. I. H. werdt; H. oft cardenael; I. cardennael. 194. H. oft; I. H. officiael. 195. H. Ofte c. talsoe; I. e. te also. 196. H. al *ontbr.* 198. H. vore, 199. I. Also; I. H. moeght. 200. I. Wat. 201. I. ghezedt. 202. I. also — wedt. 203. I. H. Emmer en m. v. 205. I. ghevenne. 207. H. gh. daer toe v. 208. I. Als tsinen ambachte hoort; H. hoert.

Men sal aensien ghene edelhede,
Rijcheit noch maechscap mede,
Ghifte noch ander onste en ghene,
Dan onsen here Jhesum Cristum allene
Ende doghet ende conste vanden man,
Wiene droech of wiene wan.
(E. Fol. C. r. 1.) Wie anders doet in dese sake,
Is rechte een symoniake;
Want Symon hiet deerste man
Die provende met cope ghewan,
Ende na dien Symon, wildijt weten,
Is symonie gheheten.
Sijn gheslachte ende sine maghe
Meerren noch alle daghe
Inder heyligher kerken zere:
Dat beter God, onse here!
Alle princhen ghemene
Ende al tfolc groot ende clene
Sullen die clergie eren,
Ende sonderlinghe lands heren,
Die uter clergien leren
Hoe datsi sullen regeren;
Want hem al niet kenlijc en es.
Die wise clerc Aristoteles
Ende ander meestre screven,
(I. Fol. CXXXIX. r. 1.) Hoe lands heren soude[n] leven.

Vs. 209. H. gheen. 211. I. Om ghifte no om jonste gh. 212. I. H. Jhesum *ontbr.*; H. Cristus. 213. I. H. doeght. 214. H. oft. 215. I. Die. 216. I. H. Es een recht s. 217. H. die ierste. 218. I. coep. 220. I. Soe es; H. Soe eest. 221. I. Sine — sijn. 224. I. betere; H. betre. 226. I. tvolc. 230. I. dat *ontbr.* 231. H. hen; I. h. n. al k. 233. H. andre; I. meesters; I, H. die scr. 234. I. H. souden.

In ouden tiden, alsic merke,
Waren princhen meest clerke,
Wel gheleert inder scrifturen,
Beide van rechte ende van naturen,
So datsi selve mochten verstaen
Welc goet of quaet ware ghedaen.
Ende want nu of gheleit is dat,
So behoeven si vele te bat
Wise clerke te hebben bi hin;
Want alse die natuerlike zin
Wijs is ende wel gheraect,
Ende hi ooc dan mede smaect
Wijsheit die clergie gheeft,
Ende deen mitten andren cleeft,
So is die wijsheit meerre dan
In enen pueren leken man.
Mar ghierichede vanden goede
Verwint so der clerken moede,
Datsi haer wijsheit meest keren
Om hulde te hebbene der heren,
(B. Fol. C. r. 2.) Daer si provende ende goet of ontfaen,
Ende laten die wijsheit stille staen,
Ende en segghen hem dat ware niet.
Al dit selve ooc ghesciet
Haren biechtren, dats jammer groot

Vs. 235. I. tijde; H. alsiet. 236. I. clercken. 240. I. Waer g. ende arch waer goet gedaen; I. Wat g. ocht arch w. 241. I. Ende *ontbr.*; I. H. af; H. gheleeght. 242. I. vele *ontbr.* 243. H. hebne bi hen; I. hem. 244. I. die *ontbr.* — natuerliken; H. sen. 248. I. deen dan m. anderen leeft. 249. I. meere. 250. I. H. Dan in; I. leken *ontbr.* 251. I. ghierieheit. 252. H. elerke. 254. H. hebne. 255. I. provenen; H. provenden; I. H. af. 257. I. hem *ontbr.* — tware; H. hen dware. 258. I. s. es gh. 259. I. biechtheeren.

Clergie soude met rechte bloot
Hare wijsheit baren, waer si ware;
Want si slacht der zonnen clare,
Die haer licht sprayt op al dat leeft,
Ende lichts nochtan niet te min en heeft.
Aldus is clergie, alsict versinne,
Boven alle consten coninghinne.
Wel hem diese binnen heeft
Ende clerkelijc dan daer mede leeft,
Sonder nijt ende ghierichede!
(I. Fol. CXXXIX. r. a.) Dit so laet ic hier mede.

Hoe dichters dichten sullen ende wat si hantieren sullen. — XV.

Om dat die leeke van allen zaken
Rime ende dichte willen maken
Ghelijc clerken, dat wonder es,
So hebbic mi bewonden des
Dat ic nu wil bringhen voort
Wat enen dichter toe behoort,
Die te rechte sal dichten wel;
Want dichten en is gheen spel.
Drie pointen horen toe
Elken dichtre, ende segghe u hoe:

Vs. 261. I. Haer; H. Hoer. 263. I. spreit. 264. I. lichs. — nochtan *ontbr.*; H. l. n. te m. niene h. 265. I. H. Dus; I. als ic. 266. I. H. allen. 267. I. die b. 268. H. clerclec; I. dan *ontbr.* 269. I. n. of gh. 270. H. latic; I. hier ter stede.

Titel. I. (*Cap.* 17) dichteren; H. dichtren. Vs. 1. I. H. die *ontbr.* 2. H. Rimen; I. dicht. 3. I. clerke. 4. I. heb ic mi onderwonden. 5. I. H. wille. 6. I. dichtere; H. dichtre. 9. H. poente. 10. H. Enen d. — segghu; I. dichtere, ic zeg u.

Hi moet sijn een gramarijn,
Warachtich moet hi ooc sijn,
Eersaem van levene mede:
So mach hi houden dichters stede.
Gramarie is deerste sake;
Want si leert ons scone sprake,
Te rechte voeghen die woordc
Elc na sinen scoonsten accoorde,
Te rechte scriven ende spellen
Ende dat pointelijc voort vertellen.
Men sal ooc voren versinnen,
Hoemen dat dicht zal beghinnen,
(E. Fol. C. v. 1.) Middelen ende daer toe enden,
Ende uter materien niet wenden.
Dat prohemium int beghin
Sal verstandenisse hebben in
Van datter volghet na;
Auctoriteitc, alsic verstâ,
Ende exemple daer toe mede
Sullen hebben propre stede,
Daer hem behoort te stane
Na datter materien hoort ane;
Dat einde vanden dichte sal
(I. Fol. cxxxix. v. 1.) Dat voorste besluten al,
Ende daer toc sctten proper woort

Vs. 14. I. d. zede. 16. I. H. Die ons l. (H. l. ons) spreken goedo sprake. 18. I. H. Elc tsinen. 20. I. pointclike v. tellen. 21. H. vore. 25. I. Tproh. dat b.; H. Dproh. 26. I. H. verstannesse; I. brenghen in. 27. I. dat daer; H. volght. 28. I. Auct. dat v. 29. I. exempele. 30. I. proper. 31. I. Na dat hem; H. hen. 32. I. Alsoe der; I. H. m. gaet ane. 33. H. Dinde; I. Dende vd. dichten al. 34. I. Dat eerste b. al gader sal. 35. I. toe *ontbr.*; H. propre.

Also tier materien hoort.
Aldus moet die dichtre sijn
Van rechte een gramarijn;
Want die niet en versinnet des
Wat consten gramarie es,
Alse leecke liede, die en moghen
Te goeden dichters niet doghen;
Want sinc hebben gheen fundament
Daer men recht dichten in kent.
Wat helpter vele of ghelesen?
Hi moet een gramarijn wesen
Ende te minsten connen sine parten:
Dat is tbeghin van allen arten:
Die des niet en weet, sijts ghewes
Dat hi gheen goet dichter en es
Noch dichter ooc en mach sijn,
Is hi Walsch, Dietsch of Latijn.
  Tander point dat ic seide,
Dat is warachticheide.
Met rechte sullen dichters plien
Datsi loghene sullen vlien;
Want een dichtere dats een poëte,
Die wel wil datmen wete
Sinc lere ende sine scrifture,

Vs. 36. I. Alsoet te diere materie toe h. 37. I. diehtere. 38. I. een goet gr. 39. I. en *ontbr.*; H. niene; I. H. versint. 40. I. H. konste. 41. H. Als. 42. I. Ten g. diehte. 44. I. rechte diehters in bekent; H. inne. 45. I. H. af. 46. I. een goet gr. 47. I. H. ten. 48. I. H. dbeghin. 49. H. niene w. sijds. 50. I. diehtere; H. dichtre. 51. I. diehtere. — ooc *ontbr.*; H. dichtre. 52. I. hij Walschs, Dietsehs; H. oft. 53. I. H. Dander. 55. I. d. vlien. 56. I. Daer sij loghenne s. plien; H. loghenen. 57. H. dichtre. 58. I. wille; H. wilt. 59. H. Sijn l.; I. *Het tweede* sine *ontbr.*

Ende dattie ooc ewelike dure.
Vintmen sine scrifture valsch dan,
So en sal nemmermeer man
(E. Fol. C. v. a.) Hem van rechte gheloven voort;
Want hi heeft dichten verboort
Ende verloren dichters name,
Ende sal hebben des ewelike blame.
Twee dinghen sijn onder dandre al
Daer men niet in lieghen en sal.
Hystorien dat sijn deene;
(I. Fol. CXXXIX. v. a.) Want om saken en ghene
En salmen daer in lieghen een haer;
Want wilen in doude jaer
En moeste dichten nieman
Dan hi diese scouwede an,
Alse Darijs Troyen dede:
Hi sach selve die waerhede
Vanden orloghe altemale,
Dat hi screef scone ende wale
Also hijt sach mitten oghen;
Want en hadde niement moghen
Bescriven dan hi diet sach;
Wantmens doe ghemeenlijc plach,
Ende noch met rechte soude,
Wacrt datmen trecht doen woude.

Vs. 60. I. H. dat die — eeuwelic. 61. I. sijn ghescrifte; H. sinen ghescriften. 62. I. Sone s. 64. I. H. Ende hi; I. dichtens. 66. I. Ende saels eeuwelijc h. bl.; H. Ende ewelec des h. bl. 67. H. dinghe; I. d. o. dander s. al. 69. H. dat es deene. 70. H. zake; I. ne gh. 71. I. H. salmer in. 72. I. int donde. 73. I. H. En mochtse d.; I. gheen man. 74. I. H. sconde. 78. I. scoen. 80. I. niemen; H. nieman. 81. I. Doen dan. 84. I. H. recht.

Daer omme heet ment hystoria:
Hystoria, alsic versta,
Coomt van *hysteron*, ic hout in dien:
Dats Griecsch ende luudt also vele als *zien*,
Om datmens niemene betrouwe
Dan den ghenen diet aen scouwe.
Hier bi zullen die dichtens plien
Harde nauwe voor hem zien,
Als si van hystorien maken.
So nauwe vallen die zaken
Datmen uut der waerheit keert,
Als ons een wijs man leert,
Ende tyen sulken ere an
Dies noit scout en ghewan,
Ende sulken werpen si in donnere
Die wel waert is alre ere.
Dit doet een deel onwetenthede,
Ende nijt wereter dicke mede
(E. Fol. CI. r. 1.) Ende ooc onste van gronde,
Die de waerheit slaet van monde.
Hier bi blijft, voorwaer gheseit,
(I. Fol. CXL. r. 1.) Verholen menighe vromicheit,
Menighe duecht ende scone daet,
Die nidicheit van monde slaet.
Dat jammer is sonder verdrach,

Vs. 85. I. men. 87. I. *ystoria* — houdt; H. houd. 88. I. Dat es; I. H. Griex; H. als v. 89. I. dat ment niet en betrouwede; H. n. en betroude. 90. I. Dan hem d. gh. d. scouwede; H. aensconde. 91. I. H. dichters. 92. H. vore hen. 93. H. Alsi van. 94. I. Dat messelijc v.; H. Soe meslijc v. 95. I. H. uter w. 97. I. dien s. c. jan. 98. H. Des hi n.; I. Dies hij n. sc. ende gh. 99. I. si *ontbr.* 100. H. wel *ontbr.* — alder; I. aller. 101. H. en; I. deel *ontbr.* 102. H. werctter; I. dicwijl m. 103. I. jonste. 104. I. slaen. 107. I. Menich.

Dat elc niet ghenieten en mach
Sijnre doghet ende sijnre archeit met:
Dit ware nochtan gherechte wet.
Die heilighe scrifture seit albloot
Dat loghenen die ziele slaen te doot,
Ende dat wi zullen antwoorden
Van allen ydelen woorden,
Daer die rechte rechtre sal
Doemen dese werelt al.
  Jacob van Maerlant, die vader
Is der Dietsche[r] dichtren algader,
Schelt zere die loghenieren,
Die valsche materien visieren,
Die si subtijllijc connen cleden
Ende met sconen woorden leden:
Alse Kaerlen ende Octaviane,
Den welken si draghen ane
(Ende ooc andren goeden lieden)
Dinc die hem noit en gheschieden.
En betaemt haerre eren niet
Datmen dese belieghe yet,
Want men machse ghenoech prisen
Metter waerheit in vele wisen.
  Men leest dat Kaerle vocr stelen:
Ic segt u, al zonder helen,

Vs. 111. I. Siere duecht e. siere; H. Sire doeght e. sire. 113. I. H. spreect bloot. 114. I. H. l. sl. d. z.; I. te *ontbr.* 117. I. reehtere. 118. I. H. Dese w. d. al. 119. H. v. M. oec, d. 120. I. Der Dietscher dichter es a.; H. Der Dietscher d. es a. 121. I. Scheltse z.; H. Scelse s. 123. I. subt. willen cl. 124. I. m. valschen w. willen l. 125. I. Alse Kaerle. 127. I. anderen. 128. H. hen. 129. I. haere. 131. H. gnoech. 132. I. in eenegher w. 133. I. vuer. 134. H. segdu, al; I. seggu u dat, sonder h.

Dat Kacrl noit en stal.
Sulke maken ooc ghescal,
Dathi Kaerle hiet die man,
Om datten sijn vader wan
Op enen waghen (*), aen cen dienst wijf.
God die gheve hem onlanghe lijf,
Die dese loghene dachte
(I. Fol. CXL. r. a.) Ende eerst in plaetsen brachte!
(E. Fol. CI. r. a.) Want Puppijn, sijn vader, was
Een heilich man, sijt zeker das,
Ende wan Kaerle aen sijn vrouwe,
Die hi ghegheven hadde trouwe
Mids der heiligher kerken raet.
Sijn moeder hiet ver Baertraet,
Ende was dochter, wi lesent dus,
Eens keisers, hiet Eraclius.
Sijn ouder vader, wildijt weten,
Was Kaerl Marteel gheheten
Ende was in overspele ghewonnen;
Maer niet wi gheweten en connen
Weder op karre ofte op waghen:
Ic en hoords noit boec ghewaghen.
Si doen ons ooc verstaen,

Vs. 135. I. H. Dat Kaerle. 139. I. w. als een. 140. I. die *ontbr.*; I. H. onlane. 141. I. loghenne daehten. 142. I. braehten. 145. H. w. Karlen ane; I. H. sine. 146. I. Dier; H. Diere. 148. I. verBertraert; H. v. Bertraet. 149. H. doehte. 150. I. h. Traelins; H. h. Eraelens. 152. I. H. Was Kaerle. 154. I. H. Maer wi n. gh. 155. I. k. so op; H. oft. 156. I. In hoirdet in boueken n. g.; H. In hoerets n. boeke gh.

(*) Tot verstand dezer naamsafleiding denke men aan het woord *kar*. Vgl. vs. 155.

Dat keyser Octaviaen
Bi Lueven wart gheboren
In een stede, die wi horen
Noemen Ten Zeven Tommen.
Mi dunct datsi zere dommen
Die dese loghene maken cont,
Daer si mede verliesen haren stont.
Octavianus moeder was
Julius zuster, alsic las,
Gheboren uut Romen der stat.
Wat node hadde dese vrouwe dat
Si vier hondert milen van daer,
Op een velt woeste ende blaer,
In couden ende in winde,
Ligghen zoude van kinde?
Ondanc hebben si diet peinsen
Ende dusdane loghene veinsen!
Want si daer moort werken an,
Die belieghen dus goeden man:
Men soude hem diehten verbieden.
(I. Fol. CXL. v. 1.) Hets waer, si willen den lieden
Yet nuwes bringhen te voren,
Om dat sijt gherne horen,
Ende dat sire lichte aen winnen
Ofte haren name doen kinnen.

Vs. 158. I. Dat die k. 159. I. H. Bi Lovene; I. oic w. 160. H. ene. 161. H. Tnmmen. 162. H. dummen; I. *Dit vers ontbr. (doch er is een regel voor wit gelaten).* 164. I. H. met; H. hoer; I. hare seout. 167. H. ute Rome. 168. I. hadde *ontbr.* — deser vrouwen. 170. I. woest. 171. I. coude. 173. I. die. 174. H. loghenen. 175. I. siere m.; H. sire m. 177. H. hen. 178. H. Ets. 179. I. nieus. 180. I. gh. sellen h. 181. I. Om dat ziere yet an zelen w.; H. licht ane. 182. H. Oft; I. Off — bekinnen.

(R. Fol. CI. v. 1.) Hets waer, Ysopus ende Aviaen
Diehten ende doen verstaen
Ghedichten van vele zaken,
Van dieren alse datsi spraken:
Dats om leringhe diere uut gaet,
Daer men des volcs wesen bi verstaet;
Ende menighe ander rime,
Als van Reynaerde ende Ysegrime,
Brunen den bere ende den das.
Dat dese dinc vonden was,
Was al om lere ende wijsheit,
Als ic u voren hebbe gheseit;
Want een sin, die is zwaer,
Die maken exemple claer;
Want in parabolen God selve sprac
Sine sermoene die hi vertrac.
Men mach ooc, dat ghi dat wet,
Een boerdekijn vertrecken met,
Al ist dat nie en gheschiede,
Daer omme lachen die liede,
Op dat en is niemens lachter.
Nochtan so bleeft beter achter;
Want wi van allen ydelen woorden
Ten oordele sullen antwoorden.
Dus en salmen lieghen niet

Vs. 183. I. Het es w. Ysope; H. Ets w. Ysoep. 185. I. Menegherande saken. 186. I. Van d. oft sij. 187. I. Dat es; H. dier. 188. I. Dm. tsvolcx; H. Dm. svolcs. 189. I. menegherande r. 190. I. H. Alse. 191. I. beer. 193. I. leeren. 194. H. vore. 196. H. Dien. 197. H. parablen; I. selve *ontbr.* 198. I. sermoenen. 199. I. ghij wel wedt. 200. I. Te eenre buerden v.; H. burdeken. 201. I. niet en; H. niene gh. 203. I. dit. 204. I. so *ontbr.* — bet.

In hystorien, wats gheschiet.
Dander willic u ruren:
Dat sijn heilighe scrifturen,
Alse viten van heilighen lieden.
Van dinghen die hem ghescieden
Ende van wat ter heiligher kerken hoort,
(I. Fol. CXL. v. a.) En salmen lieghen niet een oort;
Want die heilighe kerke is ghesticht
Op Jhesum Cristum, themelsche licht,
Die allene is die waerhede,
Daer ghene loghene en wil mede.
Dat derde point vanden drien
Dies die dichters sullen plien,
Dat is eerachtiche[i]de,
Alsic u hier voren seide;
(K. Fol. CI. v. a.) Want dichters die in haer dichten
Al aertrike willen berichten,
Papen, riddren ende ander heren
Duecht ende wijsheit willen leren
Ende hem dicke spreken na,
Dese sullen, alsic versta,
Hem ten duechden keren mere.
Hets den lerare leellijc zere,
Dathi selve niet en hanteert
Doghet die hi enen andren leert,

Vs. 209. H. Dander poent w.; I. wil ic. 212. H. hen. 213. H. van *ontbr.* 214. I. een wort; H. een woert. 216. I. dat heilige l. 217. I. Die al es. 218. I. l. in en; I. H. wilt. 219. I. van desen dr. 220. H. Des; I. Dst. — die *ontbr.* 221, 222. H. *in omgekeerde volgorde.* 222. H. vore. 223. I. die *ontbr.* — haren. 224. I. eerderike. 225. I. ridders. — ende *ontbr.* 227. H. hen. 229. H. Hen; I. te. 230. H. Ets; I. Het es den letteren. 231. H. niene h. 232. H. Doeght; I. Dueght die hij anderen.

Alse Cathoen, die wise man,
In sinen boec wel spreken can.
Nu merct dan wie dichtren waren
Wilen inden ouden jaren:
Moyses, onse heilighe vader,
Die wilen maecte algader
Die vijf boeke scone ende fijn,
Die dat beghin vander biblen zijn.
Josephus, die wel gheraecte,
Die der Joden hystorien maecte
Ende menich boec, als een clerc,
Was eersaem in al sijn werc.
Aristoteles ende Catho,
Seneca ende Plato,
Oracius ende Ovidius,
Boëcius ende Orosius,
Die dichtren waren al haer leven
(I. Fol. CXLI. r. 1.) Ende some van hystorien screven
Ende eersaemlije altoos hanteerden
Ende selve hilden datsi leerden.
Jheronimus, die heilighe verlichtere
Ende die edele waerde dichtere,
Trac die bible met zire pine
Uten Ebreeusche in Latine
Ende den zouter mede alsoe

Vs. 233. I. Alsoe. 234. I. houeke:. 35. I. dan die dichters. 239. H. vive; I. honcken scoen. 240. I. H. Die dbegin I. hybclen. 242. I. H. hystorie. 244. I. al *ontbr.* 246. I. H. e. oic Pl. 249. I. dichters. — waren *ontbr.* 251. I. H. eersaemheit. 253. I. h. dichtere; H. verlichtre. 254. I. edel w. verlichtere; H. dichtre. 255. I. hybele. 256. I. Uten Hehreuschen; H. Uten Hehrensche. 257. H. soutre; I. soutere. — mede *ontbr.*

Ende menich groot werc daer toe.
Hi hilt altoos waerhede,
Waer hi quam telker stede;
Want dat Latijn, waerlijc,
Den Ebreeuschen is so ghelijc,
(E. Fol. CII. r. 1.) Datmen niet en wert gheware des
Dat teen yet dan tander es.
Aldus sullen dichters mecken,
Die scrifturen unt trecken
Van eenre spraken in dander sprake,
Datsi om ghene zake
Te scrivene en onderwinden
Anders dan sijt daer vinden;
Want unt des auctoors woort
En salmen niet gaen een oort
Ende uter materien winden twint,
Alsic u voren dede bekint.
Seghebrecht ooc van Gembloos
Screef die waerheit altoos;
Want hi was een coroniste,
Een die beste die men wiste.
Vincent ooc die Jacoppijn,
Die vier partien in Latijn
Vanden Spieghel Hystoriale
Scone toe brochte ende wale,

Vs. 258. I. m. goet w. 259. I. Hi *ontbr.* 260. I. q. in elke. 262. H. Den Abreusche. 263. H. niene w.; I. das. 264. I. H. deen — dander; I. was. 266. I. scriftuere; H. ute. 267. H. ere; I. in ander. 268. H. enghene. 269. I. scr. hem o. 270. I. daer *ontbr.* 272. I. H. s. m. g. n. een. 274. H. vore. 275. I. ooc *ontbr.* 278. I. Een *ontbr.*; H. Die b. een d. 280. I. viere p. int. 281. H. Vd. Spiegle. 282. H. brachte.

Was goet gramarijn, dat ghijt wet,
Warachtich ende eersaem met.
Dit waren die clerke,
(I. Fol. CXLI. r. 2.) Die wilen die goede werke
Toe leiden in ghescrifte,
Niet om onste noch om ghifte,
Maer om ghemeen oorbaer daer toe
Datse nature vermaende doe.
Noit men ooc en ondervant,
Dat Jacob van Maerlant
Loghene dichte of voort brochte,
Hoe nauwe datment ondersochte;
Want sijn leven was eersaem,
Als enen dichter wel betaem.
Wie recht dichter wesen sal,
Dat moet hem meest ofte al
Van naturen in sijn gheboren
Met dinghen die daer toe horen.
Dient nature niet en hadde ghegheven,
Alle die ghene die nu leven
(H. Fol. CII. r. 2.) En soudent hem niet leren wel;
Want dichten dat en is gheen spel:
Het moet comen uut reynen zinne,
Daer gheen commer en is inne,
Ghiericheit noch felheit met,

Vs. 283. I. gr., wel wedt. 288. I. jonste; H. onste, maer om. 289. I. ghemeenen oirbaer doe. 290. I. v. daer toe. 291. I. en *ontbr.* 293. I. Loghenne; H. oft. 295. H. eersam. 296. I. Alse — dichtere; H. dichtre; I. H. wel *ontbr.*; H. betam. 297. I. rechte dichtere; H. dichtre. 298. I. of; H. oft. 299. I. n. s. in g. 300. I. H. Van d. 301. H. niene h.; I. en heeft g. 302. H. Al. 304. I. dat *ontbr.*; H. dan nes. 306. H. c. nes. 307. I. Grootheit no.

Daer de menighe mede is besmet.
Rechte dichters, hoe dat vaert,
Sijn groots loons wel waert,
Die doghet houden ende waerhede
Ende eersaem leven daer toe mede.
Men mochter ontberen twint;
Want dat nuwe ende toude testamint,
Alle rechte ende onse wet
Ende onse ghelove daer toe met,
Hant vesten ende hystorien,
Daer goet of sijn die memorien,
Waren te niete al ghegaen,
En hadde die dichter ghedaen,
Bi wien si behouden bliven
(I. Fol. CXLI. v. I.) Mids sijn dichten ende sijn scriven.
Nu willic u segghen ter vaerde,
Welke dichters sijn van aerde.
Sulc is die dicht van minnen,
Om dat hi sijn lief wil ghewinnen;
Sulc dicht openbare,
Om dat hi gherne name cont ware;
Sulc dicht ooc om gheniet;
Maer dat dichten en is niet
Van naturen gheboren in;
Want si dichten om ghewin,
Sonder der naturen beheet.

Vs. 308. H. Daer menech; I. Daer mede menich is. 309. I. hoet v. 310. I. groten. 311. I. duecht; H. doeght. 314. I. Want dnieuwe; H. Want dnuwe; I. H. doude. 315. I. ende alle wedt. 318. H. Daer af g. s.; I. af. 320. I. hadden die dichters; H. hadt die dichtre. 323. I. wil ic. 324. I. H. Welc. 326. I. hij wille zijn l. g.; H. wilt. 327. I. H. d. oco o. 328. H. naemcont. — ware *ontbr.* 330. I. H. dit.

Een rechte dichtere, God weet,
Al waer hi in enen woude,
Dathi nemmermeer en soude
Van dichtene hebben danc,
Nochtan soude hi herde onlanc
Sonder dichten daer gheduren,
Want het hoort te sire naturen:
Hi en mochts niet laten, al woude hi.
Dichten moet uut herten vri
(E. Poj. CII. v. 1.) Comen ende uut claren zinne,
Daer God behoude inne
Elken dichter die waerheit mint!
Hier mede is dit dicht gheïnt.

Hoe goet ghetrouwicheit is. — XVI.

Een man vraechde, als ic las,
Enen clerc die meester was,
Welc hem dat beste dinc dochte
Dattie mensche hebben mochte?
Die clerc seide openbare
Dat dat ghetrouheit ware;
Want die ghetrouwe waer int ghevocch,
Dade altoos sinen scepper ghenocch,
Hem selven ende den mensche mede.

Vs. 334. H. recht dichtre. 335. H. ware. 336. I. H. Daer hi. 338. H. sondi. 340. I. tsiere; H. tsire. 341. I. H. Hine mocht l.; I. wilde. 344. I. behouden. 345. I. dichtere; H. dichtre. 346. I. H. met; H. dichten.

Titel. I. (*Cap.* 18) Van ghetrouwicheden; H. Van ghetrouheiden. Vs. 1. I. H. Een goet m. 3. I. H. hem dbeste. 4. H. Dat die; I. Die een m. 6. I. ghetrouwichede; H. ghetruwecheit. 7. I. H. ware. 8. I. scepperc; H. sceppre gnoech.

Ende dat mids ghetrouwichede
(I. Fol. CXLI. v. 2.) Dynghele staende bleven
Hier boven int ewelike leven,
Doe die quade yngle vielen
Neder in die helsche wielen,
Om die ontrouwe van overdaden
Die si haren scepper daden.
Ende dat (*) Noe ooc bleef te live,
Sine drie zonen ende hare wive,
Doet al verdranc, clene ende groot,
Ende een nuwe werelt van hem sproot;
Dat onse heilighe vader Abraham
Toter groter eren quam;
Dat ooc Moyses, in waerre dinc,
Van onsen here die wet ontfinc;
Dattie Joden ooc voort mee
Droghe ghinghen over die zee;
Dattie propheten propheteerden
Ende ons heren toecoomst leerden;
Dat Maria also scone
Ontfinc den edelen Gods zone,
Ende om ons aenden cruce sterf,
Daer hi ons hemelrike mede verwerf;
Dat hem die heilighen doden lieten

Vs. 10. I. Ende al d.; H. m. der gh. 11. I. Dinghelen; H. Dingle. 12. I. H. in deenwelike. 13. I. inghelen. 14. I. inder helscher; H. inden helschen. 15. H. Om dontrouwe; I. Ende dontrouwe vander o. 16. I. sceppere; H. aceppre. 17. H. dat; I. doen. — ooc *ontbr.* 18. H. hoer. 19. I. cleen. 20. H. ene — hen. 23. I. Daer oic — ware. 25. I. H. Dat die. 27. I. Dat die. 30. I. den heyligen; H. godsone. 31. I. H. Die om; I. aent cr.; H. starf. 32. H. met verwarf. 33. H. hen; I. heilige.

(*) Het HS. heeft *doe*.

Om tghclove, sonder verdrieten:
Dit heeft algader toe bracht
(E. Fol. CII. v. 2.) Ghetrouheit mit haerre macht.
Dat ooc die goede in hemelrike
Ten joncsten daghe salichlike
Comen sullen in godlijc scouwen,
Dat sal al comen mids trouwen
Die elc sinen scepper dede
Ende sinen evenkersten mede.
Trouwe is scoonre of also scone
Alse die zonne aenden trone;
Trouwe scuwet alle zaken
Die den mensche arch maken;
(I. Fol. CXLII. r. 1.) Trouwe gheeft elken tsine,
Sine pleecht niet ghierich te zine.
Want also ghelijc, des sijt ghewes,
Alse (*) trouwe een tbeste der duechden es,
Also ghelike is ghierichede
Van archeden een dat quactste mede.
Ghiericheit bringhet gherne voort
Perseme, roof, diefte ende moort
Ende alle scalke neringhen,
Die den mensche ter hellen bringhen.
Ghiericheit den mensche so verwint,

Vs. 34. H. Omt gh. 36. I. H. Ghetrouwicheyt; I. harer; I. H. cracht. 39. H. int. 40. I. al sijn met; H. al sijn m. 41. I. sceppere; H. sceppre. 43. H. es scone oft. 44. I. Dan die; H. Als die sonne es vanden. 47. H. Tr. si gh.; I. ghevet. 49. I. H. des *ontbr.*; I. zijt seker des. 50. I. H. Alse; H. ene de beste; I. dbeste der doghet. 51. I. H. ghelijc; I. ghiericheit, wedt. 52. I. een tquaetste met; H. een dquaedste. 53. I. brinct; H. bringht. 54. I. Persem, d. r. e.; H. Perseme, d. r. e.

(*) Het HS. heeft *Also*.

Dat hi niemens noot en kint
Ende begheeft vader ende moeder,
Kinder, zuster ende broeder.
Hem en roect niet wat yement zeecht
Van dien daer sijn wasdom an leecht;
Hi laet die scande voor donnere gaen.
Ic segghe u dat zonder waen,
Dat elc mensche altoos zal
Den ghierighen scuwen over al;
Want hi en spaert ghenen man
Hine wilre emmer winnen an.
Hets herde sorchlijc, dat ghijt wet,
Datmen den ghierighen set
Te berechten lant ofte stat,
Daer men uut mach trecken scat;
Want si om scat laten liden
Die waerheit te menighen tiden
Ende ghemenen oorbaer daer toe mede,
(E. Fol. CIII. r. 1.) Daer menich lant ende stede
Sere om heeft misvaren.
Men leest also, te waren,
Dattie Romeine wilen ere
Crassuse, den groten here,
Int lant van Orienten zanden,
Om te winnen daer die landen

Vs. 60. H. Kindre ende oec suster. 61. H. ieman. 62. I. Van hem daer; H. w. in l. 63. H. l. tscande vore. 64. H. segghu dat; I. u *ontbr.* 67. I. H. hine sp. 68. I. H. wilter. 69. H. Ets; I. Het es h. sorghelic, dat wedt. 70. I. zedt. 71. H. berechtene; I. off. 73. I. omme. 75. H. ghemene orbore; I. oirbare. — daer toe *ontbr.* 76. I. lantscap ende. 77. I. H. omme. 78. I. al men te; H. twaren. 79. I. Dat die Romeynen. 80. I. Crassus. 82. H. winne.

(I. Fol. CXLII. r. a.) Ende te makene vromelike
Onderdaen den Roomschen rike.
Doe hijt al hadde verwonnen daer,
Was zine ghiericheit zo zwaer
Den volke om te hebbene scat,
Datten tfolc greep na dat
Ende hebben ten selven stonden
Op ene tafle ghebonden,
Ende goten hem also vele
Ghesmoutens gouds in die kele,
Dat hire doot of bleef versmoort
Ende scats versaet meer voort.
Als ooc her Jacob van Simpole dede,
Die overmids sine ghierichede
Brugghe ende al Vlaender lant
Den coninc werp uter hant;
Want die coninc, weet dat wale,
Hadde Vlaendren ghewonnen te male,
Also dat Jacob van Simpole waert
Van Vlaendren ghemaect ruwaert;
Ende wert mids sijnre ghiericheit
Onder dat lant volc also leit,
Dathi om [des] volcs ontsien
Uut Brugghe moeste vlien
Bi nachte ende met haesten groot,

Vs. 83. I. H. Ende die te; I. maken. 87. I. hebben; H. hebne. 88. I. tvole; I. H. ghegreep. 89. H. hebne. 90. I. tafele. 92. I. H. Ghesmoltens; H. inde k. 93. H. hier; I. H. af. 94. I. Ende bleefs sc.; H. Ende bleef sc.; I. H. verzaedt doe v. 95. I. Also. — her *ontbr.* — Simpol; H. van Simpoel. 96. H. sire. 98. I. H. warp. 99. I. c. hadde wale. 100. I. Hadde *ontbr.* — Vlaenderen. 101. I. van Simpol; H. van Simpoel. 102. I. Van Vlaenderen; H. rewaert. 103. I. H. wart; I. sijnre *ontbr.*; H. sire. 105. I. H. om des v. 106. I. H. Ute. 107. I. H. ende *ontbr.*

Endc dcr Fransoyse bleven daer doot
Meer dan dusent inder nachte,
Dat sine ghierichcit al toe brachte.
Die coninc verloos tlant al weder,
Ende daer storven omme zeder
Menich grave ende groot here
Ende hondertdusent volcs ende merc;
Want torloghe stont daer nare
(E. Fol. CIII. r. 2.) Een deel meer dan dertich jaer,
Tote dat her Philips, her Kaerls zone,
Op wien versterf die Vrancsche crone,
(I. Fol. CXLII. v. 1.) Die Vlaminghe te Cassele verwan.
Daer storven twalcf dusent man.
Dertienhondcrt screef men doen
Ende achtendetwintich dat carnacioen,
Doe der Vlaminghe overmoet
Gheworpen wort onder voet,
Ende hare cracht ende haer ghewelt
Al te nict wert ghevelt.
Ooc is sul[c]stont ghevallen dat,
Dattie berechters van eenre stat
Om haers selfs quadc ghenicten
Ghemenen oorbaer achter lieten,
Of datsi den here, lude of stille,

Vs. 108. I. der Fransoysen. 109. I. dusentich. 110. I. H. al *ontbr.* 111. I. H. dlant. 112. I. omme *ontbr.* 113. I. grave, menich h. 114. I. volcx of m. 115. I. H. dorloghe; I. naer. 116. H. jare. 117. I. H. *Het eerste* her *ontbr.*; H. tser; I. tsheere Karels. 118. H. verstarf. 119. I. H. Die de Vl.; H. te Cassle. 122. I. int c.; H. dcarnatioen. 123. I. der Vlaminghen. 124. I. werdt; H. wart. 125. I. H. haer cr. 126. I. H. nieute; I. werdt; H. wart. 128. I. H. Dat die; I. berechter es v.; I. H. eere. 129. H. haer. 130. I. H. Ghemeene; I. oirbare; H. a. stieten. 131. I. Off; H. Oft — oft.

Lieten doen al zinen wille
Jeghen trecht vander stat gulde,
Om te hebben des heren hulde.
Die dit doen, sijn quadere
Dan dief is ofte verradere;
Want si allene om hare baten
Ghemene bate achter laten,
Dies si van rechten scouden
Over quaet ende valsch zijn ghehouden.
Hier omme so en salmen niet
Den ghierighen (*), wats ghesciet,
In voordele van ambachte setten;
Want si alle tgoet beletten
Dat hem te baten niet en coomt,
Wient anders scaet of vroomt.
Daer omme segghic, alsic zeide,
Dat goede ghetrouwicheide
Gaet boven al te wensche
Dat hebben mach die mensche,
Biden redenen die ghi
Hier voren hoordet zegghen mi.
Die trouwe niet en mint, hi is sot;
Want men seit: daer trouwe is, daer is God.
(I. Fol. CXLII. v. a.) Ooc hebbic ghehoort datmen sprac,

Vs. 133. I. Jeghent recht. 134. H. Omme te hebbene tseren; I. h. tsheeren. 136. I. is *ontbr.* — off; H. oft. 138. I. H. b. te nieute l. 139. I. H. Datsi van gherechten. 140. I. H. Metten live weren souden. 141. I. so *ontbr.* 143. H. vordeel; I. ambachten. 144. H. al; I. H. goet. 145. H. hen — niene c. 146. I. H. scaedt ofte. 148. I. Die g. 150. I. Die h. 151. I. Bider. 152. H. vore horet. 153. H. niene m. 154. I. H. zeeght; I. daer se es, d.; H. *De beide is ontbr.* 155. I. Ghij hebt gh.

(*) Het HS. heeft *ghierichghen.*

(E. Fol. CIII. v. 1.) Dat trouwe noit broots en brac.
David doet ons bekint,
Dathi des gherechts mans kint
Noit en sach soeken broot;
Want God inder meester noot
Helpt ghetrouwelijc den zinen,
Die hem ter doghet willen pinen;
Want God selve, sijts ghewes,
Tbeghin van allen trouwen es.

Hoe goet ghetrouwe vrient es. — XVII.

Boven alle dinc, alsict scouwe,
So gaet een vrient goet ende ghetrouwe,
Maer selden mense vinden can;
Ende als si vonden sijn dan
Sal mense houden wijslike,
Sijn si mate, zijn si rike,
Ende sal hem mit herten fijn
Tharen oorbaer ghereet sijn
Ende hem lieve doen, vrooch ende spade,
Beide mit rade ende mit dade.
Mijn vrient is altoos mijn ghemic,
Want hi is een ander ic

Vs. 156. I. H. trouwen; I. broot; I. H. en ghebrac. 157. I. ons oic b. 160. I. Want God onse heere; H. Want God ons here; I. H. meester *ontbr.* 161. I. ghetrouwelike. 162. H. hen t. doeght. 163. H. sijds. 164. I. H. Dbeghin; I. van haere tr.

Titel. I. (*Cap.* 19) *en* H. Van drie manieren van vrienden, ende welc een (H. *ontbr.*) gherecht vrient es (H. si). Vs. 1. H. dinc *ontbr.*; I. H. alsic. 4. H. alsi v.; I. zij zijn v. d. 5. I. wijselijke. 7. H. hen. 8. I. Thorer oirbare bereet; H. Thoren orbora. 9. H. hen. 12. I. a. dan ic.

Ende ic ben een ander hi.
Mijn vernoye helpt hi mi
Draghen ende ic hem tsine.
Wats beter bi te sine?
Om minen voorspoet is sijn zin
Also blide alsic selve bin.
Daer mijn vrient is, sijts ghewes
Dat mijns daer ghene breke en es;
Want hi voor mi is voorwaer
Of ic selve ware daer.
Den maten vrient en salmen niet
Versmaden, want hets dicke ghesciet
(I. Fol. CXLIII. r. r.) Dattie mate vrient heeft bestaen,
En hadde die rike niet ghedaen.
Gherecht vrient inder noot
En spaert goet, let noch doot,
Hine settet voor sinen vrient al;
Mar dese vriende zijn smal.
(B. Fol. CIII. v. r.) Si en sijn alle niet vriende fijn
Die vriende nochtan willen sijn,
Want die vriende, als ghi hier ziet,
En sijn van eenre manieren niet.
Sulc schijnt andren vrient, om dat
Hi vanden zinen heeft te bat
Ende volcht hem, lude ende stille,

Vs. 13. I. a. dan hij. 14. I. H. vernoy. 15. I. hem *ontbr.* 16. I. Was es. 17. I. sinen sin. 19. H. sijds. 20. I. m. gheen br. dair en es; H. gheen. 22. H. Oftic; I. Ghelijc ofte ic s. waer d. 24. I. het es; H. w. es d. 25. I. H. Dat die. 28. I. g. no ledt. 29. I. No lijf, hine sette; H. vore. 30. I. vr. die sijn. 31. I. H. Sine; I. sijn niet al vrienden. 32. I. Die n. vrient w. 34. H. ere. 35. I. anderen. 37. I. volget.

Algader sinen wille,
Weder hi si quaet of goet.
Al ist dat hi doet
Dinghen die hem moghen deren,
Die en sal hi hem niet blameren,
Maer sal hem alles volghen,
Om dat hine niet verbolghen
En wil maken te hem waert.
Dese vriende, hoe dat vaert,
En es gheen vrient, mar viant,
Dat si u over waer becant;
Want hi meer om sijn gheniet
Dan sijns vrients ere an siet.
Noch so is een ander maniere
Van vrienden die vergaen schiere:
Dat sijn vriende, wildijt weten,
Die tsamen drincken ende eten,
Gaen of staen of vrien mede
Ofte hantieren ydelhede:
Dese vrienscap onlanghe duert,
Want si int einde gherne zuert
Ende dicke keert in viantscap,
Want die gront is laeu ende slap.
(I Fol. CXLIII. r. 2.) Onnutte gheselscap, des sijt vroet,
Heeft herde zelden dat einde goet.

Vs. 39. I. hij q. zij ofte; H. oft. 40. I. H. Ende al. 41. H. Dinghe. 42. I. H. Dat en; I. hem *ontbr.* 43. I. altoes v. 45. I. wille; H. wilt m. them. 46. I. H. vrient; I. hoedt v. 48. I. u vore waer; H. u vorwaer. 49. H. om *ontbr.* 51. I. so *ontbr.*; H. eoe. 52. I. H. vergaet. 53. I. vrienden. 55. I. Gaeo ende st. io vr.; H. oft — oft. 56. H. Oft. 57. I. vrientscap. 58. H. indiode; I. besuert. 62. I. Heeft dat eynde z. g.; H. Heeft dat inde h. s. g.

Ende al hadde deen enigherhande
Scade, vernoy ofte scande,
Dander soude om die zake
Luttel sijn tonghemake;
Ende misdede deen den andren yet,
Dander soude weder verdriet
Den ghenen doen ofte scade (*),
Waert in rade of in dade,
(E. Fol. CIV. r. 1.) Ende soude der vrienscap van dien man
Al vergheten hebben dan.
Dese vrienscap dooch luttel ghenoech;
Want elc van hem sijn ghevoech
Voorwaert settet allene
Ende acht sijns ghesellen clene.
Dusdane vrient salmen scuwen
Ende ten nausten niet betruwen.
Maer dien vrient in allen zinnen
Salmen gheloven ende minnen,
Die sinen vrient in alre tijt,
Alse hi misdoet, heymelijc castijt
Ende hem seit dat hem si goet,
Weder hijs hem belghet of en doet,
Ende sijn vernoye hem draghen helpt,

Vs. 63. H. had. 64. I. Vernoy, scade o. 67. I. H. mesdade; I. anderen. 68. I. H. scade ende *ontbr.* 69. I. H. weder *ontbr.*; H. d. ende so. 70. I. r., waert in; H. oft. 71. I. die vr.; I. H. vonden m. 73. H. gnoech. 74. H. hen. 75. I. setten wilt a. 77. I. H. vriende. 81. I. vr. talre. 82. I. H. Als. 83. I. Ende hij hem; I. H. zeeght; I. h. es g. 84. I. Weder dat hij h. b. sone d.; H. belght ocht. 85. I. H. vernoy.

(*) Lezing der variant. Het HS. heeft: *Dander soude weder scade ende verdriet Den ghenen weder doen ofte scade.*

Ende sinen commer gherne stelpt,
Ende sinen voorspoet sijns selfs acht,
Ende sijure eren altoos wacht:
Dits een vrient ter waerheide,
Als ic u hier voren seide.
Van Bruesele Heyne van Aken,
Die wel dichte conste maken
(God hebbe die ziele sine!),
Maecte dese twee vaersekine:
» Vrient die wart langhe ghesocht,
Selden vonden, schiere verwrocht."
(I. Fol. CXLIII. v. 1.) Hi seide waer, dat verstaet:
Vrient is te vindene quaet;
Maer gherecht vrient, na mijn verstaen,
En is niet verwrocht so saen;
Want die zinen vrient begheeft
Om een luttel dathi heeft
Ghedaen jeghen sijn gherief,
En heeft den vrient niet herde lief.
Men seit dat openbare,
Dat vrient beter ware
Inden weghe dan ghelt:
Hier bi rade ic dat ghi selt
Vriende maken telker stede
Ende die connen houden mede;
(E. Fol. CIV. r. 2.) Want men seit dat gheselscap
Eens deels gaet voor broederscap.

Vs. 87. I. H. sijns selfs *ontbr.* 88. I. siere; H. sire. 89. I. Dat es. 90. I. Also; H. vore. 95. I. werden; H. werdet. 96. I. v., saen v.; H. v. ende saen v. 102. H. Om alluttel. 104. I. H. dien. 105. H. seeght; I. zeghet al o. 107. H. danne. 108. I. H. radic; I. u dat. 111. H. seeght. 112. I. Een; H. vore.

Van vier manieren van lieden. — XVIII.

Van lieden sijn vele manieren,
Die dese werelt bestieren
Naest Gode ende staende houden,
Die te lanc gherisen soude[n]
Soudemense alle noemen schiere;
Maer zonderlinghe isser viere,
Sonder die welke niet en dochte
Die werelt noch staen en mochte.
Deerste dat sijn die heren,
Die den volke die wet leren
Ende die scrifturen ontbinden
Daer si hemelrike mede vinden,
Ende biechten ende absolveren
Ende die sacramente ministreren.
Dander sijn die heerscapien,
Die tfolc dwinghen ende castien
Van crachte ende van over daden
(I. Fol. CXLIII. v. 2.) Ende van allen quaden daden,
Ende doen tfolc in rusten leven
Ende elken ooc tsine gheven.
Dat derde is die ackerman,
Die dat lant wel breken can,
Te tide misschen ende sayen
Ende sine vrucht te tide mayen,

Titel. I. (*Cap.* 20) *en* H. lieden, sonder welc (H. daer sonder) die weerelt niet zijn en mochte. Vs. 4. I. H. souden. 5. I. n. hiere. 9. I. dat *ontbr.* 10. I. den wech l.; H. de w. 11. I. scriftuere. 12. I. hemelrijc; H. met. 14. I. sacramenten. 15. I. sijn *ontbr.* 16. I. tvolc. 18. I. Quite maken van q. d.; H. a. d. q. 19. I. tvolc; H. rasten. 20. I. ooc *ontbr.*; H. ts. doen gh. 23. I. H. messen.

Bome, planten ende cruut,
Die ten tide bringhen haer fruut,
Daer die menighe, gheseit voorwaer,
Bi leven moet tlanghe jaer.
Die vierde maniere es
Die coopman, sijts ghewes,
Die tgoet van lande te lande vuert
Ende hem dicke daer omme avontuert.
Hi halet tgoet daer ment wint
Ende voeret daer mens niet en vint
Ende daer mens niet hebben en mochte,
Waert dat ment daer niet en brochte
Daer sonder men niet en mach sijn,
(E. Fol. CIV. v. 1.) Ist ghewant, coren of wijn,
Ofte goet van ghewichte mede;
Want het is des coopmans zede,
Dathi tgoet deelt ghelike
In elc lant, in elc rike,
Dattie liede sliten ende verteren,
Des si niet en mochten ontberen.
Dese vier, als ghi wel ziet,
En mochte aertrijc ontberen niet;
Ende hem salmen wesen hout
Ende ooc van gherechter scout
Voor hem bidden, vrôoch ende spade:

Vs. 26. I. te. 27. I. H. die mensche; I. gheseit *ontbr.*; H. gheseeght. 28. H. m. al; I. H. dlanghe. 30. H. sijds; I. sijt seker des. 32. H. hem *ontbr.* 33. I. haelt goet d. men ane w. 34. H. niene v. 36. I. mens; H. niene br. 37. I. Daermen s. n.; H. niene mach. 38. I. off H. oft. 39. I. Of; H. Oft. 43. I. Dat die. 44. I. Dies; H. niene m.; I. en *ontbr.* 45. I. H. Deser viere. 46. I. eerderijck; H. ertrike. 47. H. hen. 49. I. Vore; H. hen.

Die dat liete, hi misdade.

Van vijfterhande minnen. — XIX.

Vijfterhande minne so es,
Die de (*) mensche, sijts ghewes,
(I. Fol. CXLIV. r 1.) Draghen sal ende hanteren.
Deerste, die minne ons heren,
Des vaders van hemelrike,
Die ons na sine ghelike
Van niet ghescapen heeft,
Ende onse nootdorft daghelics gheeft,
Ende ons na dit arme leven
Sijn ewelike rike sal gheven.
Dien sullen wi minnen boven al,
Ghelijc als hi ons selve beval.
Dander minne is, sonder blijf,
Dattie man sijn goede wijf
Eren sal ende minnen
Met ghetymperden sinnen,
Ende twijf weder den man;
Ende elc sal, waer hi can,
Ruste doen ende daer toe vrede:
Dit sal van rechte sijn haer zede.
Nu hoort hier die derde minne:

Titel. I. (*Cap.* 21) minne. Vs. 1. I. m. die es. 2. I. den; H. de m. sijds. 3. I. zoude. 4. I. H. Deerste es die. 5. H. vader. 7. I. H. nieute. 8. I. ons nootdorst; H. noetdorste. 10. I. eeuwelijo. 12. H. Gh. dat hi; I. selven. 14. I. Dat die. 16. H. ghetempenden. 17. I. dat wijf; H. dwijf. 19. H. Andren raste.

(*) Het HS. heeft *den*.

Dats dat wi mit gansen zinne
Minnen sullen onsen lants here
Ende hem doen waerde ende ere
Ende hem bi staen, vrooch ende spadc,
Beide mit rade ende mit dade,
(E. Fol. CIV. v. 2.) Ende hem bewaren van alle dien
Daer hem of mochte misschien;
Want hi onse bescermer es
Na die were[l]t, sijts ghewes.
Tfierde point is een ghebod
Dat ons ghebiet onse here God:
Dats dat wi allegader
Minnen sullen moeder ende vader,
Ende altoos sullen sijn ghereet
Te doene hare goet beheet;
Want nader naturen ghebode
En hadden wi niet gheweest, naest Gode,
(I. Fol. CXLIV. r. 2.) En hadt onse vader ghedaen dan,
Die ons aen onser moeder wan.
Onse moeder ons ooc ontfinc,
Die ziec ende zwaer mit ons ghinc,
In zwaren anxte, in groter noot,
Ende dan een maniere vander doot
Liden moeste eert quam ten eynde.
Doe wi quamen in dit elleynde,
Cranc van zinne ende van machte,

Vs. 22. I. Dat es. 24. I. d. goet ende. 27. I. hem *ontbr.*; I. H. waernen v. al. 28. I. H. af. 29. H. bescermere. 30. H. sijds. 31. I. Tvierde; H. p. dats. 32. I. H. ghebiedt; I. ons. 33. I. Dat es d. wij selen a. 34. I. snllen *ontbr.* 35. I. H. sullen *ontbr.* 36. I. H. haer. 38. H. badde. 39. H. bad; I. hadde o. v. geweest dan. 40. H. onse m. 41. I. m. oic ons ontfinc. 44. I. dan *ontbr.*; H. enc.

Doe namen si ons in hare wachte
Ende hieven ende leiden moederlikc
Uut onsen misschc, nut onsen slike.
Dan nemen si ons in hare hoede
Ende deelen ons van haren goede,
Dat hem verleent onse here,
Daer si lichte om pijnden zere
Met anxte ende zorghen groot.
Ende alse vers[l]aet die doot,
Laten si hem al haer goet,
Dat sulc qualike verdoet
Ende sule leeft eerlike van dien,
Also als wi daghelics zien.
Tkint en sal, wildijt verstaen,
Om en ghenen noot ofgaen
Vader noch moeder, hoe dat si,
Mar ghetrouwelic staen bi.
Die monie ofte clusenare ware,
Ende wel wiste openbare
(E. Fol. CV. r. 1.) Dat vader of moeder hadden breke,
Met rechtc soude hi haestelcke
Dan unt sinen clooster scheiden,
Ende met pinen ende met arbeiden
Hem winnen dan haer broot

Vs. 48. I. H. hair. 49. I. Ende l. e. h. m. 50. I. H. messe. 51. I. namen; I. H. haer. 52. I. deelden. 53. H. hen; I. verleende. 54. I. omme minden z. 55. I. e. met z. 56. I. H. verslaet. 57. H. hen. 58. H. quaellec. 59. H. eerlije. 60. I. Alse wij; I. H. daghelike. 61. H. Dkint. 62. I. Omme; I. H. en *ontbr.* — gheene n. af. 63. I. Vader ende m. 64. I. ghetrouwelike hem st. 65. I. monck of; H. moenc. 67. H. oft. 68. I. H. soudy h. 69. I. Dan *ontbr.*; H. ute s. cloestre; I. cloestere. 70. I. p. gaen a.; H. *Het tweede* met *ontbr.* 71. H. Hen; I. Ende w.

Ende anders dies si hadden noot,
Ende sal hem lieve doen ende ere
Naest Gode, onsen here,
(I. Fol. CXLIV. v. I.) Vader ende moeder talre tijt:
Dies niet en doet, is vermaledijt.
Men heeft ooc dicke ghesien
Op aertrike hem scande gheschien;
Nochtan volchter na die pine
Dies gheen ende en pleecht te zine.
Die vijfte minne is ghemene:
Dats dat elc, groot ende clene,
Minnen sal sine kinder
Ende al zine maghe, meerre ende minder,
Ende hem helpen, vrooch ende spade,
Beide mit rade ende mit dade,
Also verre alse recht ende redene si
Ende anders niet, ghelovets mi.
Een mensche sal ooc hebben mede
Minne ende goede vriendelichede
Met allen menschen die goet zijn,
Ende hem ooc met herten fijn
Bi staen ende helpen inder noot,
Can hi sonder sine scade groot
Sijn scande ende sijn scade verren
Ende al dat hem mach werren;
Want [nader] naturen eesch

Vs. 72. H. des. 73. I. H. Men s.; H. hem *ontbr.* 76. H. niene d.; I. d. hij es. 78. I. eerderike; H. hen. 79. I. volght daer na. 80. I. H. Dier; I. en *ontbr.* 81. I. vijfste. 82. I. Dat es. 84. I. al *ontbr.* — maghen. 85. H. hen. 87. H. als; I. alst — redenne. 88. I. ghelnves. 89. I. Ende men sal. 92. H. hen. 93. I. h. uter n. 95. I. Sine; I. H. sine. 97. I. H. Want nader n.; I. heesch.

So sijn wi alle één vleesch
Ende ghebrocdre allegader,
Ghecomen van énen vader,
Even edel, voorwaer gheseit,
Na die arme crancke menscheit.

Hoe die mensche hemselven minnen sal. — XX.

Boven allen creaturen
Sal die mensche telker uren
Hemselven minnen, des sijt vroet;
(E. Fol. CV. r. a.) Ende so wie des niet en doet
Ende enen andren liever heeft,
Weet dathi onwijslijc leeft;
Want die om enen andren bestaet
(I. Fol. CXLIV. v. a.) Dine die hemselven targhe vergaet,
Weet dathi enen andren dan
Liever heeft, diet merken can:
Alse een man die om een wijf
Hemselven maect keytijf
Ende goet ende ere leit neder,
Ende twijf om den man weder,
Datmen daghelijc ondervint;
Ofte liede die om haer kint
Ofte om vriende ofte om maghe

Vs. 99. I. ghebruederen; H. ghebroedere. 100. I. H. Comen. 101 *en* 102. H. *Deze beide verzen ontbr.* 102. I. Na derme cr. menschelicheyt. *Titel.* I. (*Cap.* 22). Vs. 1. I. H. alle. 3. I. m. zijt d. vr. 4. H. niene d. 5. I. anderen. 6. I. Weedt — onwiselike. 7. I. anderen. 8. I. selven *ontbr.* 9. I. anderen. 11. H. Als. 13. I. H. leeght. 14. I. Ende *ontbr.*; I. H. dwijf. 15. I. Alsomen dagelixs. 16. H. Oft oec l.; I. die *ontbr.* 17. H. Oft — oft — maghen; I. omme vrienden — omme magen.

Hem ontgoeden (*) tewighen daghe:
Dese minnen enen andren meer
Dan hemselven, alsic seide eer.
  Elc sal enen andren minnen zoe
Dathi sijns selfs scade niet en doe,
Daer hi hemselven mede onteere.
Elc mensche sal sijn een heere
Van sijns selfs herte ende wille,
So dathi lude noch stille
Om bedwanc van enigher minne
Anders yet kere (†) sine zinne
Dan hem oorbaer ende eerlijc si:
So is hi sijns selfs here vri;
Maer mint hi enen andren mere,
So is die ander sijn here
Ende hi moet dan sijn sijn knecht:
Dit verbiedt natuerlijc recht.
Een mensche die leit ghevaen,
Moete tes gheens wille staen
Dienc heeft in sijn prisoen,
Hine mach anders niet doen.
Daer omme sullen hem die vroeden
Van dommer minnen altoos hoeden.

Vs. 18. I. Hem ontg. ten euwigen; H. Hen ontg.; I. H. dagen. 19. I. mint — anderen. 20. H. hen. 21. I. een anderen. 22. H. niene d. 23. I. Ende dat hij h. s. niet en onneere; H. met ondeere. 25. I. H. herten. 26. H. *Dit vers ontbr.* 27. H. bedwans — minnen. 28. I. keert; H. kere. 29. I. hem *ontbr.* — oirboerlic. 30. I. selfs al vry. 31. I. anderen. 33. I. dan *ontbr.* 35. I. H. leeght. 36. I. H. Moet. 37. H. int pr. 39. H. hen. 40. I. Jeghen domme minne h.; H. hoede.

(*) Het HS. heeft *Hem om ontgoeden.*
(†) Het HS. heeft *keren.*

In een boec hebbic ghelesen:
Hine sal niet eens anders wesen,
Die sijns selfs wel wesen mach.
(E. Fol. CV. v. 1. I. Fol. CXLV. r. 1.) Cathoen doet ons ooc ghewach
In sinen boec, dattu sout
Diselven meest wesen hout.
Der ewangelien hoort men bevelen,
Dat wi onsen evenkersten zelen
Minnen ghelijc ons selven, als God hiet,
Maer meer dan ons en staet daer niet;
Want daer is den menighen of comen
Vele scaden, scanden ende onvromen.
Elc sal so hemselven minnen,
Dathi hemselven wel sal kinnen
Ende sinen evenkersten mede
In goeder ghevoechlijchede.
Maer die hem selven mint soe
Dat hem dunct, spade ende vroe,
Dathi die beste is vanden spele,
Ende van hemselven hout te vele
Ende hem selven te zere aysiert
Ende te zonderlinghe verchiert,
Weet dathi hemselven niet en mint,
Want hi name, ziele ende lijf schint.
Die hem selven mint, hi sal

Vs. 41. H. enen; I. eene h. heb ic. 43. I. H. wel *ontbr.* 45. I. soudt. 46. I. Dij s. w. m. houdt. 47. I. ewangelisten. 49. I. H. selven *ontbr.*; I. a. G. ons h. 51. I. H. af. 52. I. Scade, schande e. vele o. 54. I. selven *ontbr.* — bekinnen. 57. I. H. m. alsoe. 60. I. H. houdt. 61. I. H. h. oic te. 62. I. Ende oic sond.; H. sond. hem versiert. 63. I. Weedt; I. H. selven *ontbr.* 64. I. n. l. e. z. scindt.

Middelheit houden over al,
Hovesch sijn ende goedertieren
Ende dese tien pointen hantieren:
Scone zeden zonder overmoet (*),
Luttel spreken ende tselve goet,
Te tide connen nemen ende gheven,
Wel ende gherechtelike leven,
Vreemde dinc niet onderwinden,
Ghiericheit verre wech zinden,
Onrecht vromelike wederstaen,
Metten goeden gherne gaen,
Te tide wel connen verdraghen
Ende te redenen helpen den maghen.
Die dese tien pointen wel houden can,
(I. Fol. CXLV. r. a.) Mach te rechte wel heten een wijs man.
Die hem selven mint, hi mint doghet
Ende al dat sine ziele verhoghet;
Ende die hemselven werpt in sduvels bant,
(H. Fol. CV. v. a.) Is sijns selfs grote viant;
Want alle viande en daden hem niet
So groten scade noch verdriet,
Als hi hemselven daer doet

Vs. 67. I. Hoosch; H. Hoefsch. 68. H. poente. 70. H. e. dat selve. 71. H. connen *ontbr.* 72. I. reehtelike; H. ghereehtelee. 73. I. H. Vreemder. 75. I. H. vromelije. 76. I. H. Gods geboden te sijn (H. ghebode sijn) onderdaen. 78. I. H. Ten rechte h. 79. I. tien *ontbr.*; H. poente; I. H. wel *ontbr.* — ghehonden. 80. I. H. Mach heeten een (H. en) goet w. m. 81. I. H. doeght. 82. I. al *ontbr.*; I. H. verhoeght. 83. I. H. selven *ontbr.* 84. I. sijn — groot. 85. I. alle die vianden d. 86. I. groot; H. groete. 87. H. Alse.

(*) Hiernevens staat op den kant: *nõ exr* d. i. *notabel exemplaer.* In H. alleen *nõ*, in I. niets.

In die ewighe helsche gloet.
Hier omme is hi sijns selfs vrient,
Die duechden ende eren verdient;
Ende die sonde begaen ende scande,
Sijn haers selfs doot viande.

Waer omme datmen goet hebben zal. — XXI.

Drie redene sijn int ghetal
Daer omme datmen goet hebben zal:
Deerste is, dat ghijt wet,
Datmer Gode sal dienen met
Ende jeghen die arme mildelike
Copen dat ewighe hemelrike;
Want God spreect selve: »Dat ghi
Den armsten doet, dat doedi mi."
Dander redene willie u gheven:
Dats datmer of sal leven,
Eten, drincken ende cleden,
Met groter ghevoechlicheden;
Want overtallicheit, dat verstaet,
Is voor Gode ende die mensche quaet:
Ten is gheen meer verloren goet
Dan datmen boven mate verdoet.

Vs. 88. I. H. In deuweghe. 90. I. eere. 91. I. b. of sc.

Titel. I. (*Cap.* 23) *en* H. omme ende waer toe men (H. datmen). Vs. 1. H. Die; I. H. redenen. 2. I. Waer; I. H. dat *ontbr.* 3. I. wedt. 5. I. jeghens; H. j. darme. 6. H. deweghe. 7. I. sprac. 8. I. H. Den minsten d. 9. H. Dandere; I. wil ic. 10. I. Dat es; I. H. af. 12. I. H. goeder; I. soherlijcheden. 13. I. H. overtollijcheit; I. es, dat. 14. I. Is *ontbr.*; H. vore; I. H. e. den m. 15. I. H. En es; I. gh. verlorenre. 16. I. dat *ontbr.* — maten.

Ooc en sal men, te waren,
Tgoet niet te zere sparen:
Men sal in allen uren
Ghenoech doen ter naturen.
Donsalichste dinc die leeft,
(I. Fol. CXLV. v. I.) Dats hi die ghenoech heeft
Ende niet en toont dathi daer ave
Sinen lichame ghenoech gave,
Maer jammerlijc dat verspaert
Teens anders behoef, diet vertaert.
Die derde redene, alsic verstoet,
Daer omme datmen sal hebben goet,
Dats daer omme datmen sal
Onrecht weren over al
(E. Fol. CVI. r. I.) Ende maghen ende vrienden bi staen,
Die in node sijn bevaen.
Rechte in dese drie manieren
Sal die mensche sijn goet bestieren;
Ende die des twint en doet,
En besit niet wel sijn goet,
Want tgoet is sijn here dan
Ende hi is des goets dienst man:
Dit is scande boven scande!
Nochtan vintment inden lande.

Vs. 17. H. twaren. 18. H. tsere. 20. H. Gnoech; I. H. der. 21. H. dat I. 22. I. Dat es die goets gh.; H. die goets gnoech. 23. H. en taemt d. h.; I. en beteemt dat hiere ave. 24. H. gnoech. 25. I. jammerlike; I. H. ontspaert. 26. I. bouf. 29. I. Dat es dm. d. o. s. 31. I. maghe — vriende. 33. I. H. Recht in desen drien. 36. I. besidt. 38. I. es tsgoets; H. es sgoeds. 40. I. vindtmer; H. vintmer.

Ofmen vrienden ende maghen bi staen sal ende helpen. — XXII.

Men vraechde wilen, als ic las,
Enen meester die wijs was,
Oftie menschen van rechter scouden
Maghen ende vrienden helpen souden
Ende hem gheven ende bi staen?
Die meester antwoorde zaen
Ende seide aldus op dese vraghe:
Ist datmen hevet mate maghe,
Die hem niet en connen gheneren
Noch ghewinnen datsi verteren,
Ofte mids rampspoede
Comen sijn uut haren goede,
Ende die dan goede liede sijn,
Hem salmen mit herten fijn
Gheven ende staen in staden,
Helpen ende ooc gheraden,
Ja, tuwer minster scaden:
Die dat lieten, si misdaden.
(I. Fol. CXLV. v. a.) Maer hebdi maghe, dat verstaet,
Die loos zijn, sot ende quaet,
Ende thaer qualijc verteren
Ende hem niet en willen gheneren,

Titel. I. (*Cap.* 24) Ofmen m. e. vriende helpen sal; H. Oftmen m. e. vr. h. sal. Vs. 1. I. Een vraeghede. 2. I. Een. 3. I. Off een mensche — scoude; H. Oft die — rechten. 4. I. soude. 5. H. hen. 7. I. seyt dns. 8. I. H. heeft. 9. H. hen niene c. 11. I. Of midts eeneghen ramspoede; H. Oft m. eneghen ranspoede. 14. H. Hen. 16. I. beraden. 17 *en* 18. I. *Deze beide verzen ontbr.* 19. I. maghen. 20. I. Die fel l. sijn ende q.; H. sot oft q. 21. I. thare qnalike; H. thore quaellec. 22. H. hen niene w.

Ofte quade feite hanteren,
Die suldi van u weren
Ende hem raden noch helpen,
Want ghine mocht niet ghestelpen
Hare behoefte in gheenre wise.
Recht ofmen een tortise
(E. Fol. CVI. r. a.) Voor enen blinden man hilde,
Om dat hire of ghesien wilde,
Also sijn, weet te voren,
Cost ende pine al verloren
Van datmen door den quaden doet:
Dies hem hoet, hi is vroet.

Van bescheidenre miltheit. — XXIII.

Onder alle duechden ghemene
So is besceiden miltheit ene
Die te prisene is zere;
Want gracie, goet ende ere
Sijn daer dicke ghecomen af
Hem die bescheidelijc gaf.
Bescheiden dat zegghet daer bi,
Dat elc man, wie hi si,
Altoos met maten gheven sal
Ende ooc te tide groot ende smal,

Vs. 23. I. Off q. feyten; H. Oft q. faite. 25. H. hen. 26. I. moeght; H. niet *ontbr.* 27. H. Hoer; I. Hser — wijs. 28. H. Rechte oftmen ene; I. tortijs. 29. I. H. Vore. 30. I. Om *ontbr.*; I. H. af. 31. I. weedt. 33. I. H. dore. 34. I. H. hoedt.

Titel. I. (*Cap.* 25) *en* H. Wat m. es, ende wat sij doen kan. Vs. 2. I. H. So *ontbr.*; H. bescheedene; I. m. alleene. 3. I. prisenne. 5. I. H. comen. 6. I. beschedelike. 7. I. Bescheediohede seg ic d.; H. Bescheeden segghic d. 8. I. Daer elc. 9. I. Altoes te maten hebben s.

Also den persoon betame:
So is sine miltheit zonder blame.
  Sulc is blide ende te ghemake,
Alse hem coomt redelike zake
Milde te sine mit eren;
  Sulke sijn ooc die keren
Miltheit van hem, spade ende vroc,
Ende soeken occusoen daer toe
Hoe si der miltheit moghen ontgaen.
(I. Fol. CXLVI. r. 1.) Nu hoort hier of exemple zaen:
  Een arm man bat wilen eer
Antigonuse, den groten heer,
Dathi hem gave enen peninc.
— » Dat ware mi te cleinen dinc,"
Sprac hi, » te ghevene di."
— » Ay, here! so gheeft mi
Een pont," sprac die arme man doe.
— » En hoort dinen persoon niet toe
Dattu so vele hebben sout."
Nu siet, dese sochte onscout
Dathi der miltheit ontghinc dan,
Ende was here van Romen nochtan.
  Een arm man ooc wilen bat
(E. Fol. CVI. v. 1.) Den coninc Alexander dat
Hi hem gave enen peninc.

Vs. 11. I. den mensche es b.; H. persone. 13. I. Selke. 14. I. H. Als. 17. H. hen. 18. I. a. af seuwen d.; H. ocsuin. 20. H. af; I. of *ontbr.* — exempel. 21. H. arm *ontbr.* — ere; I. seere. 22. I. H. heere. 23. I. H. penninc. 24. H. clene een d. 25. I. ghevenne. 27. I. Hondert p., spr. derme m. — doe *ontbr.*; H. spr. darme. 28. I. n. an. 29. I. soudt. 30. I. sochte *ontbr.* 31. I. H. Hoe hi; H. ontghinghe. 32. I. H. v. Rome. 34. H. c. Alexandre. 35. I. H. penninc.

— »Het ware mi te cleinen dinc,"
Sprac hi, »te ghevene mi:
Hout dese stat, ic gheefse di."
Die man wart doe bescaemt:
— »Here!" sprac hi, »en betaemt
Mijnre eren niet so groot goet."
Doe sprac die coninc hooch ghemoet:
»Ic en aensie niet wat di betame,
Maer wat betaemt minen name.
Ten is niet te groot te gheven mi,
Al ist te groot te nemen di."
Dese en woude ghevens niet ofkeren,
Maer milde sijn met groter eren.
Weet dat der miltheit hoghe virtuut
Uut den ewighen God spruut
Ende ghiericheit uut den viant,
Als ic u nu sal doen becant:
Doe niet en was groot noch clene
Dan die ewighe God allene,
So stont hem altoos sijn moet
(I. Fol. CXLVI. r. a.) Ter miltheit, alst noch doet;
Daer hi die waerheit toonde af,
Doe hi ons tenen male gaf,
Alsoot zine miltheit gheerde,

Vs. 36. H. Et; I. w. alte cleene. 38. I. Hondt desen scat. 39. I. wert. 40. I. Ende sprac: heere, en. 41. H. Mire; I. Miere. — niet *ontbr.* 42. I. hoge. 43. I. In ane zye; H. In a. n. watti b. 45, 46. I. H. *in omgekeerde volgorde.* 45. I. En es; H. Ens; I. H. gevene. 46. H. es — nemene. 47. I. wilde; I. H. geven — *af.* 48. I. s. van gr. 49. I. Weedt datter m. — hoghe *ontbr.* 50. I. H. Uten; I. helegen; I. H. Gode. 51. I. H. nten. 52. I. nn *ontbr.* 54. I. die heleghe. 55. I. H. stoet; I. aldus s. 56. I. H. m. ende n. 57. I. toecht.

Hemele (*), firmament ende aerde,
Lucht, licht ende die zee diep,
Dathi mit enen woorde al sciep,
Dyngle inden hemele daer,
Int firmament die zonne claer,
Mane, sterren ende die planeten,
Die daer scone in sijn gheseten,
Vogle in die lucht, optie aerde diere,
Vissche in die zee menighertiere:
Seker ben ic wel daer ave
Dat noit en was scoonre gave,
Dat anders niet en dede
Dan puerlic sine milthede,
Die hi emmer wilde baren.
(K. Fol. CVI. v. 2.) Verstaet nochtan, te waren,
Hine behoefde gheens hemelrijcs
Noch der creaturen des ghelijcs;
Want eer yet was van desen,
Was sijn ewich godlic wesen
Also volmaect in blijscapen
Alse doe hijt al hadde ghescapen;
Ende dat al weder worde niet,
Hine hads rouwe noch verdriet;
Want sine vruechde zonder beghin

Vs. 60. I. Hemel; H. Hemele. 61. I. ende *ontbr.* 62. I. H. al *ontbr.* 63. I. Die inghele; I. H. hemel. 65. H. entie pl.; I. die *ontbr.* 66. I. H. Diere se.; I. sc. sijn ane gh. 67. I. In die l. voghele, op deerde d.; H. inde l., op derde d. 68. I. Visschen. 70. I. Dat nie en. 72. I. Dan sine grondeloese m. 74. H. twaren. 75. I. gheen. 80. H. Als. 82. I. hadde. 83. H. vroude.

(*) Het HS. heeft *Hovele*, doch de lezing der variant is duidelijk de ware.

En mach worden meer noch min.
Hier bi merct dat alle dinghen
Puerlijc uut Gods miltheit springhen,
Ende dat miltheit, sijts ghewes,
Puerlijc uut Gode ghecomen es
Ende voor Gode oyt crone droech,
Ja, die milde es int ghevoech.
  Ende also ghelijc, dat verstaet,
Alse (*) miltheit uut Gode gaet,
(I. Fol. CXLVI. v. 1.) Also neemt ghiericheit haer beghin
Uut Luciferre, meer noch min.
Dit merct men wel in desen:
Want doe hem God hadde doen wesen
Vanden ynglen den claersten
Ende den alre voorbaersten,
En liet hi hem ghenoeghen niet,
Also hem sine hovaerde riet,
Maer hi woude climmen tier stat
Daer God sijn sceppere sat;
Daer omme hi wart ter selver stont
Gheworpen inder hellen gront,
Daer ewelijc is sine stede.
Aldus quam ghierichede
Uut Luciferre, sijts ghewes,

Vs. 84. I. Ne m.; I. H. werden. 86. H. ute. 87. H. m. des sijt. 88. H. ute; I. H. comen. 89. H. vore; I. v. G. er. oyt dr. 92. I. Alse; H. Als. 94. H. Ute. 95. I. H. Dat; I. men *ontbr.* — wel bij d. 96. H. doene God had. 97. I. inghele die claerste. 98. I. die aller vorbaerste. 99. I. Ende l. — hi *ontbr.* 100. I. sijn. 101. I. H. hi *ontbr.*; I. wilde. 102. H. sceppre; I. zadt. 103. I. Ende daer o. wert hij ter. 104. I. helscher. 105. I. eeuwelike. 107. H. sijds.

(*) Het HS. heeft *Dat*.

Diet beghin alre quaetheit es;
Ende voort meer van dier ure
So en mochte ghierighe creature
In hemelrike niet comen.
Die waerheit hebdi nu vernomen.
Hier na bedroech hi nochtan
(E. Fol. CVII. r. 1.) Adaem, den eersten man,
Om dat hine hebben woude
Ende al dat na hem comen zoude,
Als hi ooc dede, te waren;
Want binnen vijf dusent jaren
Moest alle die helle becoren
Dat van menschen wart gheboren,
Ende noch zoude, zonder waen,
En hadde die Gods miltheit ghedaen;
Want hi sinen zone daer toe gaf,
Dat hi dit jammer dede af
Met sijnre ghebenedider doot.
Wie sach ye miltheit so groot?
Gods miltheit heeft ons ghegheven
Wesen, zinne, lijf ende leven,
(I. Fol. CXLVI. v. 2.) Gras, lovere, coren ende cruut,
Ende daer toe menighe grote virtuut.
Miltheit is van groter baten;
Want miltheit mit caritaten

Vs. 108. I. H. Die b.; I. van aller. 109. I. meere — diere. 110. I. So *ontbr.* 114. I. H. Adame. 116. H. heme. 117. I. Alst oec; H. Alsoe oec d. twaren. 118. I. Want *ontbr.* — dunst. 119. H. al; I. al ter hellan. 120. I. wert. 122. H. hadt sina m.; I. die *ontbr.* 124. I. hij dese j. 125. H. sire. 126. I. s. oeyt m. 128. I. zin, ziele ende. 129. I. lovere *ontbr.* 130. I. Ende *ontbr.* — menich goet v. 132. H. m. can m.

Can den hemel ontdoen zaen
Ende coomt voor Gods oghen staen
Ende bidt voor haren man,
Ende God hoortse daer lieflijc an.
Miltheit maect ons dyngle hout;
Haer man die is altoos stout
Ende waert daer hi hem bekeert.
Miltheit is altoos gheëert.
Miltheit can zoene maken
Ende tes viants vrienscap gheraken.
Het staet al te haren ghebode:
Hets recht, si coomt van Gode.
Miltheit can hare manne
Bringhen uten banne
Ende uten kerkere mede,
Ende maect hem paeys ende vrede.
Miltheit can den coninc maken
Ende setten opten stoel tAken,
Ende bringhen daer toe scone
Toter hogher keiser crone,
Ende maecten gheweldelike
(B. Fol. CVII. r. a.) Here van al aertrike;
Ende sal hire ooc in staende bliven,
Dat moet sine miltheit bedriven;
Want vrecheit heeft menighen here

Vs. 133. H. Can *ontbr.* 134. H. vore. 135. I. H. b. daer v.; H. vore. 136. I. H. hoerse. — daer *ontbr.* 137. H. dinghe. 139. I. Ende verwaert dat hij b.; H. Ende werdt waer hi. 140. I. gheheert; H. gheert. 141. H. soenen. 142. I. H. Ende *ontbr.* 143. H. thoren. 144. I. Miltheyt comt; H. Ets. 145. H. hoer. 146. I. Wel bringhen. 147. H. kerkre. 148. H. hen. 149. I. can doen c. 151. H. bringten. 152. I. hogher *ontbr.* — keyserliker cr. 153. I. maken; H. maectene. 154. I. eerderike. 155. I. ooc in *ontbr.* 157. I. H. heeft *ontbr.*

Ghecranct aen sine ere.
Miltheit can ooc maken wale
Bisscoppe ende cardinale,
Ende si doet meer provende gheven
Dan clergye of goet leven.
Miltheit doet des paeus poorten op gaen
Ende impetreert (*) haren wille zaen.
(I. Fol. CXLVII. r. 1.) Ten is poorte, wiket noch dore,
Miltheit en brinct den man daer dore
Ende doet hem hebben sijn begheren.
Scriveren ende ooc zegheleren
Sijn hem ghereit mit beiden handen:
Dus so vintment in allen landen.
Miltheit bejaecht sulken danc,
Beide in hof ende in dinghe bane,
Datsi haer saken wint daer bi,
Weder het recht of onrecht zi.
Miltheit can borghe breken
Ende ooc scone vrouwen spreken;
Si can tlijf den menighen gheven
Die verbuert heeft sijn leven.
Miltheit doet haren man wiken,
Hoet ende caproen of striken;

Vs. 158. I. H. Heeft gh.; H. ane. 159. I. ooc *ontbr.* 160. I. Bisscoppen. 161. I. provene; H. provenden. 162. I. off; H. oft. 163. I. H. doet spaeus porte. 164. H. impetreert. 165. I. H. En es; I. wincket. 168. I. ooc *ontbr.* 170. I. H. vintmen; I. achter l. 172. I. Beide *ontbr.* — hoven; H. dingbanc. 173. H. zake; I. verwinnen. 174. I. H. Weder zij r.; H. oft. 175. H. c. wel b. 176. I. ooc *ontbr.* — vrouwe. 177. I. H. dlijf; I. den *ontbr.*; H. oec m. 180. H. capruin af; I. aff doen str.

(*) Het tekst-HS. en I. hebben *impetreren*.

Si maect recht crom ende crom recht
Ende een here van enen knecht.
Rike man die gherne gheeft
Hem so dient al dat leeft
Ende sijn wille gaet gherne voort:
Dats recht, hi is wel ghehoort.
Rike man ghierich ende vrec
Valt dicwile inden strec
Ende ontghelt ooc menichfout
Dies hi noit en hadde scout;
Want die menighe is hem ghehat
Ende werpen omme dan dat rat,
Alse die waghen heldet yet:
(E. Fol. CVII. v. 1.) Dits datmen daghelijcs ziet.
Alse dat vier is zonder hitte,
Ende een goede stat sonder smitte,
Ende goeden wijn sonder coop,
Firmament zonder omme loop,
Ende aertrike zonder here,
Dan eerst sal hebben ere
(I. Fol. CXLVII. r. 1.) Een rike vrecke ghierich man
Die door niement niet doen en can.
Ghi rike, die gheven moocht,
Peinst om dese grote doocht

Vs. 182. I. Ende van eenen h. eenen kn.; H. enen h. 184. I. Hem d. gheerne al. 185. I. sinen. 186. I. Dat es. 187. I. H. Rijc. 189. I. Ende gheeft onghelt m.; H. ontgheldt. 190. H. Des; I. hij niet en. 191. I. die *ontbr.* — menich. 192. I. werpt. — dan *ontbr.* 193. I. Als — helt. 194. I. Dit es; H. daghelike. 195. H. Als; I. Also als tvier. 196. H. en. — goede *ontbr.* 197. I. H. goet; I. w. es s. 198. I. Ende tfirm. es sonder; H. omloep. 199. I. eerderike es sonder. 200. H. Dan sal ierst h. 201. I. Die r. vr. ghiereghe; H. rijc vrec. 202. H. dore niemene; I. niet *ontbr.* 203. I. moghet. 204. I. doghet.

Die miltheit is gheheten,
Ende laetse in u beeten,
Ende deelt Gode van dien
Daer hi u of heeft voorsien.
Weet, ghine hebt groot noch smal
Hi en hevet u ghegheven al.
Deelt Gode van dat hi u gheeft
Die wile dat u is ende ghi leeft;
Want sijts seker, na uwe doot
En hebdire aen cleine noch groot.
Die ghene ooc dien ghi laten selt
U lant, u huse, u renten, u ghelt,
Sullen blidelic daer mede leven
Ende luttel voor uwe ziele gheven.
U ware beter dat uwe kinder
Ende uwe maghe, meerre ende minder,
Broot baden ewelike,
Dan ghi verloort hemelrike.
Ende sonderlinghe so wilt keren
U gheven te Gods eren:
Dat ghi gheeft om der werelt lof,
Daer loont u die werelt of;
Maer gheefdi om die Gods ere,
Die loon duert u emmermere

Vs. 206. I. u niet b. 208. I. aff; H. af; I. H. versien. 209. I. Want gh. 210. H. Hine h. — u *ontbr.*; I. En es van hem comen al. 211. H. Gode *ontbr.* 212. I. H. uwe. 213. I. zijt; H. sijds; I. H. u d. 214. H. ane; I. H. cleen. 215. I. Den ghenen; I. H. ghijt. 216. I. h. ende u gh. 217. I. blidelike — met. 218. H. vore; I. H. u z. 219. I. H. u k.; I. kindere. 220. I. H. u m.; I. meere e. mindere. 222. I. verboert. 223. I. sond. seldi k. 224. I. U ende gh. ter. 225. I. Want die gheeft. 226. I. Die w. zelen loenen dair of. 227. I. gheeft dij doir die; H. die *ontbr.* 228. I. U l. sal dueren e.

Hier boven in hemelrike,
Daer wi alle ghemeenlike
Comen moeten te samen!
Segt allegader Amen!

Of wel eten ende wel drincken zonde is. — XXIIII.

(E Fol. CVII. v. 2.) Men vraechde wilen, alsic verstoet,
Enen man die was herde vroet,
Ofte wel eten zonde ware?
(I. Fol. CXLVII. v. 1.) Die man antwoorde openbare,
Datmen nutte goede spise
Ende goeden dranc in goeder wise,
Dat en ware zonde noch blame
Hem diese ghevoechlijc name
Ende dies hadde die macht;
Want die heilighe Gods cracht
Alrehande aerdsch goet
Tsmenschen behoef wassen doet;
Maer datmen goet strueert
Ende overtallic verteert,
Dats zonde ende ooc scande,
Ende die misdaet is drierhande:
Deerste is datmen daer met
Den lichame sere tachter set;

Vs. 232. I. Nu zegt.

Titel. I. (*Cap.* 26) Ofte; H. Oft; I. H. *Het tweede* wel *ontbr.* Vs. 1. I. Een vr.; I. H. als ic las. 2. I. Een meester die vroet was; H. die wijs was. 4. I. Die meester a.; H. m. seide o. 5. I. goeder. 6. I. dr. te g. 8. I. Op dat hijse ghevouchelike. 9. I. Ende hijs h. 11. I. eerdsche. 12. I. H. Smenschen; I. bouf. 13. H. struweert. 14. I. Ende onnuttelike v.; H. overtollec. 15. I. H. Dat es; I. ooc *ontbr.* 18. I. zedt.

Want over aet ende over dranc
Maect den lichame ziec ende cranc,
Ende menighe grote onghesonde
Coomter of te menighen stonden.
Het sterven liede vele meer
Van eten ende drincken te zeer
Dan van des honghers onghevoech,
Want die nature heeft lichte ghenoech.
 Dander misdaet, diet merken can,
Die so gaet der zielen an;
Want over dranc ende over aet
Sijn der zielen harde quaet;
Want tfleesch dan dicke gheert
Dat der zielen zere deert
Van dronckenscapen ende luxuren,
Daer zonden vele uut ruren.
 Die derde misdaet, wildijt leren,
Gaet jeghen die arme ons heren;
Want, ist spise ofte ander goet
Datmen overtallic verdoet,
Dat zoudemen den armen gheven
(I. Fol. CXLVII. v. a.) Die in groten hongher leven;
(H. Fol. CVIII. r. a.) Want die rike man van rechter scout
Sijn den armen hare onthout

Vs. 20. I. den mensche z. 22. I. Comt daer; I. H. af te menegher stonde. 23. I. Ende het st. lieden meere; H. Et — mere. 24. I. etene, van drinckene te zeere; H. ende van dr. tsere. 25. H. van shonghers. 26. I. licht; H. gnoech. 27. H. Dandere. 31. I. H. tvleesch. 32. I. H. Datter; I. zielen zwaerlike d.; H. zielen swaerlec d. 33. I. Want van; H. dronkenscape. 34. I. v. af r.; H. ute. 36. I. Die gaet j. derme; H. j. darme. 37. I. off; H. oft. 38. I. overtallijke; H. overtollec. 40. I. Die met gr. honghere; H. hongre. 41. I. H. man *ontbr.*; I. met r. 42. I. der armer lieden o.; H. hoer.

Sculdich te ghevene van dien
Daerse God of heeft voorsien.
Hi ghevet al, des zeker sijt,
Ende, alse hi wil, so neemt hijt;
Ende so watmen den armen doet,
Dat acht hi sijns selfs goet,
Want hine behoeves anders niet.
Hier bi so merct ende besiet,
Dat ghi te maten drijnct ende et
Ende der armer niet en verghet:
Daer ghi jeghen moghet, ghi rike,
Copen tewighe hemelrike.

Van ledicheden ende onledicheden. — XXV.

Een mensche en sal niet leyden
Sinen tijt mit ledicheyden;
Want dat God den tijt gheeft,
Dats om dat elc die leeft
Sinen tijt al over al
Nuttelijc bestaden sal.
Wat wi hebben in dit leven,
Dat moet ons die tijt gheven,
Maer smenschen arbeit moeter toe;
Ende meer noch min ist alsoe.

Vs. 43. I. Ende sijn sc. te ghevenne. 44. I. H. af h. versien. 45. I. Want God gh. — des *ontbr.* 46. I. als hijt wille; H. wilt; I. so *ontbr.* 47. H. so *ontbr.* 49. H. behoevets; I. a. twint. 50. I. so *ontbr.* — m. wel e. kint. 51. I. Dat hij te. 52. H. niene v. 53. I. H. moeght. 54. I. H. deeuweghe.

Titel. I. (*Cap.* 27) ende van onl. Vs. 4. I. Dat es om elken. 6. I. Nuttelijke besteden. 7. I. Want dat wij. 10. I. Noch min no meer dan alsoe; H. Ende no min no meer eest alsoe.

Salmen ghinder loon ontfaen,
Men moet in deser tijt begaen;
Salmen ghinder maeyen,
So moet men hier zaeyen.
Dus is hi dwaes, des sijt vroet,
Die sinen tijt qualijc verdoet;
Want den ledenen tijt en can
Nemmermeer verhalen man.
Daer bi sal elc, nacht ende dach,
(I. Fol. CXLVIII. r. 1.) Arbeiden wat hi mach
Die wile dathi den tijt heeft,
Want die mensche onlanghe leeft;
Ende dats ons een groot verhoghen,
Dat wi in corter tijt moghen
Verdienen so lichtelike
(E. Fol. CVIII. r. 2.) Blijsscap die duert ewelike.
Alse een mensche, sijts ghewes,
Vanden live ghescheiden es,
En mach hi voort niet goets begaen;
Maer dathi dan hier heeft ghedaen,
Voert hi voor hem, tsi goet tsi quaet,
Daer men van elken loon ontfaet.
Ledicheit te menighen stonden
Is voedster van vele zonden;
Want die viant vint dan stade

Vs. 12. I. H. desen. 13. I. Want salmen. 14. I. Men moet h. cummer z. 15. I. dw., sijts. 16. I. qualike; H. quaellec. 20. I. Arb. soe hij meest m.; H. Arb. soe w. 23. I. dat es; H. en. 24. I. in so e. 26. I. H. Blijscap. 27. I. Als; H. sijds. 28. I. verscheden. 29. I. v. yet g. 30. H. dat hi hier dan heeft; I. dan *ontbr.* 31. H. vore h., si g. si q.; I. g. of q. 32. I. Daer hij v. 33. I. te vele st.; H. tallen st. 34. I. Es verdomnesse van. — vole *ontbr.*; H. voederse. 35. I. vindt.

Ende werpt daer in van zinen zade
Die wile dat hijt ledich vint,
Daer hi dicke vele aen wint.
Coninc Kaerle, als ic las,
Die here van kerstenheit was,
Dede sinen dochtren leren
Naeyen ende daer toe hanteren
Wollenwerc ende daer toe mede spinnen,
Om datsi hare zinnen
Te bat mids der onleden
Keerden vander ydelheden.
Hier aen so souden leren
Beide poorters ende ander heren,
Hoe si wive ende dochtren zouden
In goeder onleden altoos houden,
So dattie duvel niet en vonde
Stede, stade noch ooc stonde,
Daer hi tfleesch mochte beroeren bi,
Daer cume yement onbesmet of si.
Een ledich mensche, waerlijc,
(I. Fol. CXLVIII. r. 1.) Is den dorren bome ghelijc,
Die loof noch vrucht en draecht.
Die scrifture ons ooc ghewaecht,

Vs. 36. I. H. Ende zayt d.; H. in *ontbr.* 38. I. d. soe v. ane; H. d. sere an. 39. I. Die coninc. 40. I. kerstenhede. 41. I. Dede hij a. dochteren; H. sine dochtre. 42. I. H. ende oic h. 43. I. H. Wollewerck; H. ende oec m.; I. daer toe mede *ontbr.* 44. H. datsi dan h. 45. I. badt overmidts. — der *ontbr.*; H. onlede. 46. I. der *ontbr.*; H. idelhede. 47. I. H. ane; I. so *ontbr.* 48. I. poorteren; H. poertren; I. ander *ontbr.* 49. H. wijf e. dochtre; I. dochteren. 50. H. onlede; I. altoos *ontbr.* 51. I. dat die; H. niene v. 52. I. St. no st. no st. 53. I. H. tvleesch. 54. I. Daert c. af besmedt zij; H. ieman — af. 55. H. mensch. 56. I. boem.

Datmen den boom sal roden uut
Die altoos sal bringhen quaet fruut:
Dat zijn die ghene, zonder waen,
Die met quaden werken omme gaen,
Diemen werpt int langhe verdriet,
Dat ewelijc te dueren pliet.
En is coninc, grave noch hertoghe,
(E. Fol. CVIII. v. 1.) Noch mensche so neder noch so hoghe,
Die hem ter ledicheit tien,
Sine hebben scade [ende] scande van dien.
Ledicheit van allen rechte
En hoort toe here noch knechte,
Noch vrouwen noch joncfrouwen mede,
Maer menigherhande is onlede:
Sulke is goet ende sulke is quaet
Ende sulke ooc tusschen beiden gact.
Grote heren die arbeiden
Om hare liede te bescheiden,
Ende ooc om menigherhande
Oorbaer van haren lande,
Ende om paeys ende vrede te maken,
Ofte om der heyligher kerken saken,
Ofte om te beschermen haer lant,
Dese, dat si u becant,
Arbeiden harde nuttelike.

Vs. 60. I. e. brinct q. crunt; H. a. bringt. 61. I. Dit. 62. I. H. om. 63. H. lenc. 64. I. duerene; H. dunrne. 65. I. coninc *ontbr.* 67. I. Meer eist dat sij ter; H. Meer die ben. 68. I. H. sc. ende sc. 71. I. Noch *ontbr.* 72. I. es bare o. 73. I. Selc — selc. 74. I. selc; I. H. beide. 75. I. Gr. lieden d. 76. H. baer; I. lieden. 77. I. ooc *ontbr.* — omme. 78. I. Orbare vanden l. 79. I. Off om; H. Oft om. 80. I. Off; H. Oft. 81. I. Off; H. Oft; I. H. beschermene. 82. I. Dese daet es goet, sij u b. 83, 84. I. *in omgekeerde volgorde.* 83. I. Die erbeyden n.

Ende liede die niet en sijn rike,
Die arbeiden om broot
Ofte om anders dies si hebben noot,
Dat is een salich arbeit,
Alse David inden souter seit.
Maer heren die pinen omme dat
Si vergaderen willen scat
Ende haer volc reimeren daer bi,
(I. Fol. CXLVIII. v. 1.) Wedert recht of onrecht si,
Ofte die setten hare joyen
In tafelronden ende in tornoyen,
Ofte in sconen vrouwen spreken,
Ofte om andren of te breken
Sijn lant ofte sine pale,
Dese en arbeiden niet wale;
Want al haer leven is tijt verlies,
Bidien haer werken die sijn ries.
Ander liede, dats waerhede,
Verliesen den tijt ooc mede:
Die arbeiden, riden ende lopen
Om persem ende voor copen
Ende om andren te bedrieghene
(E. Fol. CVIII. v. 1.) Met haren subtilen lieghene,
Ofte die haren tijt gaerne

Vs. 85. I. om haer br. 86. I. Off om ander zaken d.; H. Oft — des. 88. I. Als. 89. I. H. om. 90. I. Dat sij. — willen *ontbr.* 92. I. Weder; H. oft. 93. I. die *ontbr.*; I. H. s. willen; I. haer; H. hoer joye. 94. I. tafelronde oft in; H. tornoye. 95. I. Off; H. Oft; I. H. scone. 96. H. Oft; I. Off om anderen; I. H. af; H. te *ontbr.* 97. H. l. ende s.; I. l. ende sijn principale. 100. I. Bedy; H. werke; I. die *ontbr.* 101. I. dat es. 103. I. ende *ontbr.* 104. I. persen; H. persemen; I. H. ende om; I. vercoepen. 105. I. H. anderen; I. bedrieghen. 106. I. lieghen.

Versliten in tavaerne
Ofte ooc mit dobbelspele,
Daer archs of coomt vele,
Ofte die setten al haren moet
Om te vergadren dit verganclijc goet,
Ende des ewichs goets daer bi
Vergheten: weet wel dat si
Haren tijt op aertrike
Verliesen harde dwaeslike;
Nochtan verliesen si, des seker sijt,
Tleven dat duert sonder tijt.
Noch vintmen onlede, dat verstaet,
Die goet en is noch quaet:
Alse souds spel ende ooc tsollen,
Scaec spel ende mit cloten rollen;
Nochtan lietment bat, sijts ghewes,
Want alle wedde spel zonde es;
Nochtan ist der lieden zede
Datsi den tijt corten daer mede.
Die ghene is zot, sonder wanc,
(I. Fol. CXLVIII. v. a.) Dien den tijt dunct te lanc;
Want al dat goet, meerre ende minder,
Datmen heeft hier ende ghinder,
Moet in desen tijt sijn bejaecht.
Daer omme is hi wel zot die claecht

Vs. 108. I. in die t. 109. H. Oft; I. ooc *ontbr.* 110. I. Daer quaets; I. H. af. 111. H. Oft die al s. h.; I. die *ontbr.* 112. H. Om gaederen; I. vergaderne verganckelic. 113. H. e. Gods d. 115. I. eerderijke. 116. I. h. zwaerlijke. 117. H. verliesens, des; I. des *ontbr.* 118. I. Dat leven; H. Dleven. 119. I. vindt men. 120. I. Die som g. es ende som q. 121. I. H. soutspel; I. ooc *ontbr.* 123. H. sijds. 124. H. wedspel. 125. I. lieder; H. liede. 127. I. gh. sot sijn, s.; H. sonden. 128. H. die tijt. 129. I. meere. 131. I. tijt *ontbr.* 132. I. wel *ontbr.*

Over den tijt, zonder waen:
Hi is so cort met ons ghedaen.
Daer hi is die ghene allene vroet,
Die den corten tijt hier verdoet
So nuttelijc dat hire om hevet
Blijsscap daer hi ewelijc in levet.
Ende ware een mensche eens wevers zone,
Ende regeerde hi hem so scone
Dathi coninc worde in Vranckerike,
Ende leefde hi so zondelike
Dathi hemelrike verlore,
Hi hadde gheleeft als een dore.
Daer omme so en is niement vroet
(E. Fol. CIX. r. 1.) Dan hi die Gods wille doet
Ende den corten tijt besteedt also
Dathi ewelijc blive vro.

Die disputacie tusschen den poorter ende des ridders zone. — XXVI.

Een poorter ende eens ridders zone
Waren wilen des ghewone
Datsi twisten onderlinghe
Dicwile om dese dinghe:

Vs. 134. H. Hijs so — ons vergaen. 135. I. Daer omme es. — allene *ontbr.* 136. I. hier *ontbr.* 137. I. hiere om levet; H. heeft. 138. I. In die blijscap die gheen ende hevet; H. Blijscap d. h. ewelike leeft. 139. I. Al ware; I. H. een man. 140. I. so *ontbr.* 141. I. hij werde c. van Vr. 142. I. so *ontbr.* 145. I. so *ontbr.*; H. soe nes nieman. 146. I. hi *ontbr.* 147. I. H. bestaedt; I. soe. 148. H. ewelike; I. eeuwelijke blijft.

Titel. I. (*Cap.* 28) Een d. — poirtere; H. De d. — poertre. Vs. 1. I. poortere. 3. H. twiden. 4. I. H. Diew. zeere om.

Die poorter seide openbare,
Dat des poorters leven ware
Reynre ende eersamer dan
Tleven van enen andren man
Die te dorpe te wonen plaghe;
Dander seide, dat ware al saghe
Dathi seide ende ooc ommate:
Een goet man, die te dorpe zate,
Ware vele meer verheven
(I. Fol. CXLIX. r. 1.) In reynen ende in eersamen leven
Dan een poorter in die stat.
Dus was stijf dat rebat,
Want elc toonder redene toe.
  Dus sprac die portere doe:
» Poorters die hebben ere
Ende ghevoechs vele meer
Van datmen drinct ende et
Ende ooc van cledren met
Ende ooc van neringhen mede.
Daer toe ooc so hebben si vrihede
Ende vele beschermenissen,
Dies si te dorpe missen.
Ghelt, ruste, eersaemheit
Ende alles goeds volheit
Volghen den poorter, twaren.

Vs. 7. I. Reyne e. eersaem. 8. H. Dleven; I. Dan tleven vanden anderen. 9. H. woenne; I. plagen. 10. I. dat al waren zagen. 11. I. ooc *ontbr.* 14. I. H. reyne — eersaem. 15. I. poirtere; H. poertre. 16. I. rabat; H. tebat. 17. I. elc die toechder; H. redenen. 18. I. H. Aldus; H. poerter. 20. I. ghevoughes; I. H. meere. 21. I. dr. off et. 22. I. ooc *ontbr.* — clederen. 23. I. H. ooc *ontbr.*; H. n. daer toe m. 24. I. H. Daer toe *ontbr.* 27. H. raste. 29. I. Volghet den poortere, te waren; H. poertren.

Men doet hem ere waer si varen.
Tgoet meest datmen te dorpe wint,
Ist coren, scaep, gans, hoen of rint,
Verteert die poorter, spade ende vroe,
Ende men bringhet hem thuus daer toc.
En wast goet, waerlike,
(E. Fol. CIX. r. 2.) In vier hoeken van aertrike,
Men bringhets hem voor sijn dore.
Dus heeft hijs sinen bore
Van goede dat wast in elc lant;
Ende ooc uut des poorters hant
Moet hijt copen die[t] hebben zal.
Ja, lands heren al over al
In alder werelde hoeken
Moeten tfinament zoeken
Aen die poortren vander stat,
Ende en connen ghedoen bat;
Ende ander liede, clein ende groot,
Moeten dies si hebben noot
Aen poorteren halen, spade ende vrooch,
(I. Fol. CXLIX. r. 2.) Ende elc vint daer sijn ghevoech.
Dits te dorpe onghereet;
Maer arbeit, zorghe ende leet
Heeft daer tfolc, spade ende vroe,
Ende ooc overlast daer toe

Vs. 30. H. hen. 32. I. Ist *ontbr.* — sc. coe off r.; H. hoen *ontbr.* — oft. 33. I. poortere; H. poertre. 35. I. Ende w. 36. I. In die v. — eerderike. 37. I. bringhet; I. H. sine. 38. I. Dus soe h. h.; H. hi. 40. H. ooc *ontbr.* 41. I. hij; I. H. diet. 42. I. *Het eerste* al *ontbr.* 43. I. werelt. 44. I. finament; H. finemente. 45. I. H. Ane; I. poirters; H. p. in die st. 46. I. Want sine c. 47. H. clene. 48. H. des. 49. I. H. Ane; I. poorters; H. poertren. 51. I. Dit es den dorpere. 52. I. Maer coeren, a. ende l. 53. I. tvolc.

Van meyeren ende haren knapen,
Die van hem plucken ende rapen
Wat sijs moghen ghewinnen.
Aldus, na mijn versinnen,
Heeft die poortere in allen keren
Beter leven, meerre eren
Ende reinre leven dan
Hevet enich ander man
Die te dorpe sijn wone heeft
Ende na den zede van daer leeft."
Doe andwoorde des ridders zone,
Die te dorpe hadde sine wone
Ende des dorpers staet kinde wale:
» Ic en volghe u niet te male
Der woorden die ghi nu spreect;
Want aen poortren ghebreect
Menich point, wildijt verstaen,
Die eersamen leven anegaen.
Ghi set voren in uwen prise
Goeden dranc ende goede spise,
Van cledren costelijcheit,
(B. Fol. CIX. v. 1.) Ghemac, weelde ende ledicheit.
In desen en leit min noch mere

Vs. 55. I. H. meyers; I. m. van h. 56. H. hen. 57. I. winnen. 58, 59. I. *aldus:* Aldus heeft, na m. v. Die p., alsoe ic leere. 59. H. poertre. 60. I. H. l. ende; H. meer; I. eere. 61. I. reyner. 62. I. Hevet *ontbr.*; H. Heeft. 63. I. Die in die stat sijn woninghe; H. sine. 64. I. na der stat z. l. 66. I. dorp; I. H. had. 67. I. des poirters zede k.; H. dorps. 68. I. Hine volghede n. deser tale; H. In volghn n. 69. I. Noch deser; I. H. woirde; I. nu *ontbr.* 70. I. poorteren. 71. I. pondt. 72. I. eersaem; H. levene; I. l. afgaen. 73. I. zedt; H. vore in u gheprise. 74. I. Dinen dieren dr. e. dire sp.; H. Dieren dr. e. diere sp. 75. I. clederen. 77. I. en *ontbr.*; I. H. leeght.

Reyne leven noch ere;
Maer het sijn pointen, wildijt weten,
Die den mensche doen vergheten
Alles des, voorwaer gheseit,
Daer reynicheit ende doghet in leit.
Eten, drincken, langhe slapen,
Altoos wachten ende gapen
Na wasdom ende na ghewin,
(I. Fol. CXLIX. v. I.) Daer toe staet der poorters sin.
Voorcoop, perseme ende scalke neringhe
Ende vele ongheloofder dinghe
Hantieren poorters ghaerne.
Dobbelspel, overspel ende tavaerne,
Hovaerde ende ghiericheit mede,
Dits gherne der poorters zede.
Om ghewin gapen talre stont,
Ghelijc als een hongherich hont
Die sine begheerte ende al sine joye
Te legghene pleecht aen sine proye,
Als een swijn dat altoos gaet
Inden slike zoeken sinen aet,
Dat nemmermeer en wart zat,
Dit is die zede in die stat.
Een ridder ofte een knape met

Vs. 78. I. H. n. oic e. 79. H. poente. 81. H. Alle — gheseeght. 82. I. dueght; H. doeght in leeght. 85. I. *Het tweede* na *ontbr.* 86. I. des; H. poertre. 87. I. Voercoepe; I. H. ende *ontbr.*; I. valsche n. 88. I. dingen. 89. I. porteren; H. poertren. 90. I. H. Dobbelspel *ontbr.* 92. I. Dit es; H. Dit. 93. I. g. sij taller. 94. I. Gh. dat een ghierich hont. 95. I. Die *ontbr.* — al *ontbr.* 96. H. ligghene — ane. 97. I. Ofte als; H. Oft als. 98. I. In sl.; I. H. sijn. 99. I. Ende dat — werdt; H. nemmer en werdet. 100. H. is *ontbr.* — in de. 101. I. off; H. oft.

Ofte een ander man die set
Op dat dorp in sire hoeven,
Ende van dies men mach behoeven
Hem te tide wel voorsien can,
Ic segghe voorwaer dattie man
Bat ende eerliker leeft
Dan die poortere diet al heeft.
Want van coorne ende frute,
Dat God doet wassen ute
Haren lande, haren erve,
Thaerre noot, tharen bederve,
Nemen si hare nootdorftichede
Ende van haren beesten mede,
Dat God selve al dien doet.
(E. Fol. CIX. v. 2.) Dit is goet gherecht goet,
Dat God selve heeft ghegheven,
Daer si alt jaer of leven.
Ende alse dene vrome is ghetast,
So staet die andre in daerde ende wast.
Gode gheven si ooc gheheel
(I. Fol. CXLIX. v. 2.) Van dat hi hem gheeft dat tiende deel;
Vanden andren leven si voort
Wijslike alse daer toe hoort.
Alse die poorter leit ende slaept,
Et of drinct of na wasdom gaept,

Vs. 102. H. Oft; I. zedt. 103. I. Opt dorp. 104. I. van dat hem mach; H. des. 105. I. Wal te t. v. c.; H. versien. 106. I. H. dat die. 108. H. poertre; I. die al. 109. I. e. van fr. 111. I. H. I. ende h. 112. I. Te haerre — te haren. 113. I. haren nootdorstichede. 115. I. s. an d. d. 118. I. alle djaer bij I.; H. al djaer af. 119. I. Ende *ontbr.* 120. I. So *ontbr.* — dandere; H. stat dandre. 122. H. hen; I. H. gh. tienden. 123. I. anderen. 124. I. Wijselike als; H. alsoe. 125. I. leecht; H. leeght. 126. I. H. Et *ontbr.*; I. Off; H. Oft — oft.

So varen ridders ende knapen
Met haren here te wapen
Ofte mit vrienden of mit maghen,
Ofte si beiten of si jaghen.
Ander liede om haer ghevoech
Gaen opt velt mit haerre ploech,
Ofte si egghen ofte si zaeyen
Dat si te oechste zullen maeyen,
Daer al die werelt, jonc ende out,
Af (*) moet nemen sijn onthout.
Dats reinre leven, sijts ghewes,
Dant van enen poorter es,
Die in sinen setel is gheseten
Ende sinen buuc so vol heeft gheten
Dat hem dunct dat hi raest
Ende als een ghent sit ende blaest
Ende peinst om wijn vanden besten
Ende hout hem binnen vesten
In sijn ruste, in sijn ghemac,
Ende peinst om sinen penninc zac:
Dat sijn sine vriende ende sine maghe;
Tandren oorbaer sijn si traghe.

Vs. 127. H. riddren. 128. H. ten. 129. I. Off; H. Oft m. vr. ende m. m. 130. I. Off sij heeten; H. Oft — oft. 131. I. l. na h.; H. hore. 132. I. metter pl. 133. I. Off zij eeghden of; H. Oft — oft. 134. H. toechste; I. thougste mogen m. 135. I. al *ontbr.* 136. I. H. Af; I. n. haer o. 137. I. Dit is reyne; H. Dits reinder — sijds. 138. I. poertere; H. poertre. 139. I. H. inden zetel. 140. I. so *ontbr.* 142. I. Ende *ontbr.* — gh. die sidt; H. alse en. 143, 144. I. *in omgekeerde volgorde.* 144. H. houdt. 145. H. sine raste. 146. I. peynsen om den p. 148. I. Tanderen dingen sijn; H. orhoren.

(*) Het HS. heeft *Al.*

Binnen vesten sijn si stout
In haren woorden menichfout
Ende connen vreemden lieden walc
Op lopen mit harder tale,
Dies si hem hoeden souden wel,
Waren si daer ghedeelt waer tspel."
  Doe elc (*) dus hadde ghesproken
(E. Fol. CX. r. 1.) Ende sine redene uut ghetrokcn,
Bleven sijs an clerken drien,
(I. Fol. CL. r. 1.) Ende datsi souden versien
Welc van hem int scoonste ware
Ende dat uut gheven openbare.
Die clerke berieden hem doe
Ende seiden hem dus daer toe:
  » Doe ridders ende knapen plaghen
Te wonen in ouden daghen
Op dorpe na haren zede,
Doe so was edelhede
Met hem sere verhaven;
Ende doe si elc andren gaven
Hare kinder in huwelike,
Waren si van eren rike.
Maer zeder datsi sijn ghetiet

Vs. 149. I. Binnen haren v. 151. I. vremde. 152. I. haerder. 153. H. Des — hen. 154. H. Warens d. gh. ware; I. d. ware g. spel. 155. I. H. elc. 156. I. r. ontploken. 157. I. zij; I. H. in. 158. I. besien. 159. H. hen. 160. H. ute. 161. I. clercken; H. hen. 162. I. H. hem *ontbr.*; H. aldus. 164. I. wonene; H. woenne. 165. I. H. Opt dorp; I. hare. 167. H. hen. 168. I. H. si *ontbr.*; I. anderen. 169. H. Hoer; I. kindere. 170. I. Doen waren. 171. I. Maer zij dus sijn; H. sider.

(*) Het HS. heeft *elcs*.

Ter stat waert om des ghelts gheniet,
Ende edelheit ende ghiericheit
Te gadre hadden meensaemheit,
So hevet tfenijn der ghierichede
Die onnosele edelhede
Ondervoet algader ghedaen:
En weet wanneer si op sal staen.
  Van wapenen die edele voeren,
Die wilen stoeden in roeren
Over zee int heilighe lant
Ende ooc hier omme onsen cant,
Daer men die marthen visiteerde
Ende men spel van wapene leerde,
Is al of gheleit, weet wel dat,
Seder die edele liede gheerden scat
Ende weelde ende ghemac aen namen,
Daer uut spruten alle blamen.
Vermaledijt si die stont
Dat eerst vonden wart die vont,
Daer edel ende scamel leven
Uut den lande mede sijn verdreven!"
  Die clerke daden ooc bekint,
(I. Fol. CL. r. a.) Die dorp man die sijn lant wint
Ende Gode wel sijn recht gheeft,

Vs. 172. I. om ghels; H. om sghelds. 173. I. H. ende onnoselheyt. 174. I. H. gader; I. gemeensaemheit. 175. I. H. heeft. 176. I. onnosel. 177. I. gader *ontbr.* 178. I. H. In. 179. I. die de edele voren; H. w. dedele. 180. I. Waren diewijle in. 181. I. in heydene l. 182. I. om den kant; H. om. 183. H. marchen; I. die dinc viseerde. 184. I. Ende tspel; H. Daermen; I. H. wapenen. 185. I. Dat af gh. es; weedt; H. af. 186. H. Sider dedel; I. Sint dat edelheit gaderde sc. 187. I. ane. 191. I. ende der sc. 192. I. H. Uten l.; H. met; I. m. es v. 193. I. clerken — becant. 194. I. die w. s. l.

(E. Fol. CX. r. 2.) Dathi een edel leven leeft
Ende ooc een reynre, des sijt vroet,
Dan menich rike poorter doet.
Niet daer bi, op dorpe, in stade
Wonen beide goede ende quade.
Weet dat niement en leeft met eren,
Dan die die hulde ons heren
Behouden can tallen stonden
Met hoeden wel van zonden.
Dus vielen die drie clerke aldaer
Mit des ridders zone al claer:
Nu sie elc, lude ende stille,
Met wien hijs vallen wille.

Welc is beter, so goet ende quaet doen, so quaet noch goet doen? — XXVII.

Welc is beter datmen doet,
So somwile quaet somwile goet,
So datmen blive in énen staet
Ende en doe goet noch quaet?
Want die noit en misdede yet,
Hine heeft te betren niet.
Hier op so willic u

Vs. 196. I. heeft. 197. H. reindre; I. reyne, sijts. 198. I. H. rije; I. poortere. 199. I. Daer bij niet, in d. ende in staden; H. dorp. 200. I. Woenen die g. metten quaden. 201. I. Weedt d. niemen; H. nieman; I. en *ontbr.* 202. I. H. die de h. 204. I. Ende hem h. wil v.; H. hoedene. 205. I. H. cl. daer. 206. I. sone, voirwaer.

Titel. I. (*Cap.* 29) Welc b. es, soe g. so q.; H. Welc b. es, soe. Vs. 1. I. Welc b. es wat een doet. 2. I. q. zo s.; H. q. ende s. 3. H. blijft. 4. I. doet. 6. H. Hi en h.; I. H. beterne. 7. I. wil ic.

Cortelike antwoorden nu:
    Die mensche is ghemaect om dat hi
Wel sal doen ende winnen daer bi
Van Gode den eweliken danc.
Nu is die menscheit so cranc
Ende so gheneighet ten zonden,
Datsi valt te menighen stonden;
Maer so wanneer men opstaet,
Vergheeft God die misdaet,
Ende so sijn ten selven tide
Dyngle daer of allę blide.
Adaem ende David, dat ghijt wet,
(I. Fol. CL. v. I.) Magdalena ende Pieter met
Vielen in zonden herde zwaer;
Maer doe sijs rouwe hadden naer,
Vergaft hem God mildelike,
Ende sijn santen in hemelrike.
Maer die quaet en doen noch goet,
(E. Fol. CX. v. I.) Leven alse die beeste doet,
Ende noch argher haer leven es;
Want wiste die beeste, sijts ghewes,
Welc goet of quaet waer ghedaen,
Sine zoude gheen quaet anevaen.
    Wi sullen al dat wi moghen
Altoos om weldoen poghen

Vs. 8. I. Cort; H. Cortelec. 11. I. den *ontbr.* 12. I. mensche. 13. H. gheneight; I. H. toten. 14. I. vallen te menegher. 15. I. so *ontbr.* 17. I. Ende *ontbr.* — sijn dan tyen s. 18. I. Alle die inghele d. af bl.; H. af herde bl. 19. I. ende *ontbr.* — wedt. 21. I. herde *ontbr.*; H. sware. 22. I. doen sij r. h. daer na; H. doesi r. h. daer nare. 23. I. Vergaf; H. hen. 24. I. sinen santen dies gelijken; H. sante. 25. I. H. doet. 26. H. Levet; I. H. als. 27. H. a. sijn l. 28. H. sijds. 29. I. off; H. oft q. ware. 30. H. Si en; I. souden; I. H. anegaen.

Ende Gode loven, zonder wanc.
Ende alse wi mids der menscheit cranc
In sonden ghevallen sijn,
So sullen wi mit herten fijn
Opstaen ende betren dat:
So vergheeft ons God sinen hat.
Vallen ende opstaen dats menschelijc,
Goet noch quaet doen dats veelijc;
Altoos quaet doen dats duvelheit,
Altoos wel doen dats ynghelheit.
  Na dien dan dattie menschelicheit
Te vallen is also ghereit,
So laet ons dan tallen stonden
Te meer hoeden voor die zonden
Ende te eer in boeten staen
Van dat wi hier hebben misdaen,
Met hope ende met ghelove goet.
God die sal dan sinen ootmoet
Tons waert keren, so dat wi
Behouden sullen sijn daer bi;
Want God niement en begheeft
Die goeden hope in hem heeft.

Vs. 34. I. H. als. 37. H. Opstaen dan e.; I. beteren. 38. I. sine; H. sijn. 39. I. is m. 40. I. es beestelijc. 41. I. doen *ontbr.*; I. H. es. 42. I. Ende altoes; I. H. is. 43. I. dan *ontbr.* — dat die; H. dien dat dan die menschlijcheit. 44. H. vallene; I. vallenne es soe. 46. I. m. ons h. van sonden; H. vore. 47. I. H. Ende oec teer. 48. I. wij Gode h.; H. hier *ontbr.* 50. I. die *ontbr.* 52. I. Beh. bliven d. 53. H. niemene. 54. I. goede. — *Onder vs.* 54 *staat in* I.: Hier eynd den derden bouc. *Voorts is de volgende kolom wit gelaten, en begint op Fol. CLI. r.* 1. *de* Tafle *van het vierde boek, die in* H. *onmiddelijk onder vs.* 54 *volgt.*

HIER BEGHINT DIE VIERDE BOEC.

(E. Fol. CX. v. a. I. Fol. II. r. a.) Die vierde boec volghet hier ane,
Die u sal doen te verstane
Hoé aertrike sal inden.
Int eerste suldi vinden
Hoe die kerstene van Noort
Sullen winnen, weder ende voort,
Jherusalem, die heilighe stede,
Ende Orienten algader mede,
(E. Fol. CX. v. b.) Daer groot wonder sal gheschien;
Daer na so suldi sien
Hoe der Joden grote conroot,
Die wilen Alexander sloot,
Uut sullen comen dan
Ende verslaen wijf ende man
Ende jammer werken sonder ghetal,
Ende hoe dit volc einden sal;
Daer na so moghedi sien
Vijftien tekene die gheschien

Vs. 1. I. volght. — hier *ontbr.*; H. daer. 3. I. eerderike enden sal. 4. I. H. In deerste; I. v. al. 8. I. Van Or. 10. I. so *ontbr.* 11. I. d. J. een groot; H. groet. 13. I. H. Ute. 17. I. moechdi; H. moeghdi.

Sullen voor dien doemsdach,
Dien elc mensche duchten mach;
Daer na so suldi horen
(I. Fo'. 11. v. 1.) Hoe Antekerst sal sijn gheboren
Ende dat volc sal verleiden
Met sijnre groter subtijlheiden,
Hoe Enoc ende Helyas
Al sullen maken ghedwas
Dathi gheseit heeft ende ghedaen;
Daer na sal (*) volghen zaen
Dat sterke oordeel, sonder waen,
Dies niement en mach ontgaen,
Daer God elken sal loon gheven
Na sine verdiente in dit leven,
Ende hoe aertrike dan sal inden:
Also wijt bescreven vinden
In vracyen boeken, sonder ghilen,
Alse ons bescreven wilen
Heylighe zanten diet wel wisten
Uut des heilichs gheests listen.

Vs. 19. H. vore; I. H. den. 20. I. H. m. ontsien m. 21. H. so *ontbr.*; I. zoe moeghdi h. 22. H. Hoe Antkerst. 24. H. siere; I. subtijlheyde. 28. I. H. na sal v. 29. I. strenghe. 30. H. nieman; I. Dat hij gheseit heeft ende ghedaen (*foutive herhaling van vs. 27*). 31. I. H. e. l. s. gh. 33. I. eerderike. 34. I. Also als wijt. 36. H. Alsoe; I. Also als ons. 37. H. sante. 38. I. H. Ute; H. heylecsch; I. H. gheest; I. liste. — *Na vs.* 38 *volgt nog in* I. *en* H.:

Capitele heeft hi inne
Twalef, alsict versinne. (l. als ic)

Doch in E. *wordt dit aan het slot van het* Prohemium *gezegd.*

(*) Het HS. heeft *so.*

(I. Fol. CLI. r. 1.)

HIER BEGHINT DIE TAFLE VANDEN VIERDEN BOEKE.

Titel. H. *ontbr.*; I. Dit es die tafele vd. v. bouek des Spiegels Hystorisels. C. I. H. Ene; I. H. van over zee *ontbr.* II. H. die *ontbr.*; I. e. die k.; H. sullen *ontbr.*; I. over die zee; I. H. ende wat hem (H. hen) ghevallen sal. III. H. boeme — wondre. IIII. I. h. tr. zelen in; I. H. daer *ontbr.*; I. mits Gods voirsiene; H. mids Gods verwisene. V. H. beslotene — ute; I. b. J. zelen uut o. ende zelen die; H. entie k: VI. I. Van Antikerst gb.; H. Van Antkersts gh. VII. I. tvole. VIII. I. H. dat *ontbr.*; I. hem zelen d. ende hoe dat hijse; H. e. hoe hise. IX. I. Vanden v.; I. H. tekenen. X. H. tien ordeele. XI. I. anexst; H. q. selen gh. werden; I. sullen *ontbr.* XII. I. gherechteghe.

(*) In het HS. staan hier Cap. VIII en IX in omgekeerde volgorde, doch ten onregte. Ook is de tekst der hoofdstukken zelve later in de goede orde geplaatst, gelijk deze vergissing ook hier noch in I. noch in H. gevonden wordt. Verg. *Taalk. Mag.* D. IV, bl. 284.

(I. Fol. CLI. r. a.)

DAT PROHEMIUM VANDEN VIERDEN BOEKE.

Inden souter seit haer Davijt,
Dat noit stille en stoet die tijt
Noch gheen dinc datter werelt hoort,
Het naect al sinen einde voort.
Job die maect ons ooc cont,
Dattie mensche onlanghe stont
Op dese werelt mach beiden
Vol alre onsalicheiden,
Die alse een bloem beghin ontfaet
Ende alse een scade over gaet.
Sinte Pouwels seit ons ooc dat
Wi en hebben hier en ghene stat
Die durende is op aertrike,
Onse ewighe stat is hemelrike.
Aristoteles maect ooc vroet:
So wie dat dat einde heeft goet,
Hi is goet altemale.
Cathoen scrijft ons ooc wale,
Dat na een cranc beghintsel

Titel. I. Dit es dheghin vanden vierden bouc des Spieghels Hystoriaels. Vs. 1. I. soutere; H. soutre seegbt her; I. baer *ontbr.* 2. I. en *ontbr.* 5. I. Joh hij m. — ooo *ontbr.* 6. I. Dat die. 8. I. al onnoselheiden. 9. H. als ene bloeme; I. bloyen. 10. I. H. als; H. ene; I. sc. vergaet. 11. I. H. seeght; I. ons *ontbr.* 12. I. Wine h. h. gb.; H. gheen. 13. I. eerderike. 14. I. Ons e. scat. 15. I. maec ons vr.; H. m. ons oec. 16. I. wie diet dende. 18. I. ons *ontbr.* 19. I. een *ontbr.*; I. H. beghinsel.

Dicke coomt een goet intsel.
Na dien dan dat wi vinden,
Dat wi alle moeten inden
Met sterven in jammerheden,
Ende wi en weten in wat steden
(E. Fol. CXI. r. 2.) Noch waer dat wi sullen varen,
So laet ons dan also bewaren,
Dat onse here te sinen oordele
Metten salighen ons bevele.
Also alse die menschen scheiden
Van aertrike mit jammerheiden,
Weet dat aertrike also sal
Met jammerheden enden al
Ende met tormente herde zwaer,
Als u dese boec seit hier naer,
(I. Fol. CLI. v. 1.) Die anders en ghewaghet niet
Dan tormente ende zwaer verdriet.
Dese boec hevet ooc in
Twalef capittele, meer noch min.

Vs. 20. H. en g. insel. 21. I. dan *ontbr.* 22. I. wij m. a. i. 23. I. H. stervene; H. jammerecheden. 25. I. dat *ontbr.* 26. I. dan so. 27. H. tsinen. 29. H. als. 30. I. eerderike; H. jammerecheiden. 31. I. Weedt d. eerderike; H. alsoe al. 32. H. jammerecheiden inden sal; I. j. scheeden al. 33. I. Ende eynden met tormenten zw.; H. tormenten. 34. H. Alsoe; I. u die b. 35. I. H. ghewaeght. 36. I. H. torment. 37 *en* 38. I. H. *Deze beide verzen ontbr.* (*Zie bij vs. 38 van het begin van dit Boek*). — *Hierna in* I. *nog de volgende afzonderlijke* Prologe, *die in* E. *en* H. *ontbreekt:*

DIT ES DIE PROLOGE VANDEN VIERDEN BOUC DES SPIEGELS HYSTO[RIAELS].

Die vierde bouck sal u lyen
Van eenre scoenre propheoien,
Hoe een zeevaert comen sal,
Dat dat kerstine heere al

Versamen sal te gader
Metten paeus, sinen vader,
Ende metten keyser, die alle te waren
Toten droghen boem selen varen;
Hoe die boem sal dan groyen,
Loeveren draghen ende bloeyen;
Ende hoe hem Orienten dlant
Al gader sal gaen in hant;
Hoe sij daer na met groter eeren
In Jherusalem zelen keeren,
Ende eenen conine maken die al
Eerderike onder hem hebben sal,
Ende dan sal sijn een accoort
In eerderike, weder ende vort:
Het sal al gheloeven scone
An Jhesum Cristum, den Gods zone.
Maer dat sal onlanghe staen:
Antkerst zal comen saen
Ende twist zayen meer
Onder tvole dant was eer;
Dan salmen u ghewagen das
Hoe Enoch ende Helyas
Jeghen hem zelen disputeren,
Daer sine mede selen onteeren;
Doemsdach sal volgen daer naer
Ende dan dat ordeel zwaer,
Daer eerderike sal eynde ontfaen
(I. Fol. CLI. v. 2.) Ende alle meinschen zelen gaen
In die vroechde van hemelrike
Ofte in die helle eenwelike.
Dat wij dan in dier stonden
Claer ende zuver werden vonden
Moet ons God jonnen, onse heere,
Wies rijke duert emmermeere!

Explicit prologus.

(I. Fol. CLII. r. 1.)

Een prophecie hoet gaen sal metten heilighen lande van over zee. — I.

Een coninc, een groot heere,
Die so vraechde wilenneere
Enen clerc, was heydijn
Ende so groten astronomijn
Dat hi vele propheteerde
Ende den volke wijsheit leerde,
Die hi hem screef ende ooc sprac,
Ende die meester hiet Sydrac.
Sinen boec hebbic ghelesen,
Daer vele wondre in wesen
Van prophecien ende mede
Van uutnemender wijshede.
Die coninc vraechde den clerc
Menigherhande vraghe sterc,
Die hi hem berechte wale.

Titel. H. Ene. — van over zee *ontbr.* Vs. 1. I. c. was een. 2. I. H. so *ontbr.*; I. wilen eere; H. wile ere. 3. I. cl. die w. 4. I. H. soe goet a. 7. H. hen. 8. I. Die clerck h. 9. I. Sine boucke heb ic. 10. I. wondere. 11. I. en oic m. 12. I. Van grooter w. 14. I. H. Meneghe groete vr.; H. vr. ende st. 15. H. Dier.

Ooc vraechde hi ten selven male
Mede onder andre vraghen hem
Om tlant van Jherusalem,
Hoet daer mede soude gaen voort
(Dit was voor Gods gheboort
Vele meer dan dusent jaer).
(E. Fol. CXI. v. 2.) Die elere seide openbaer,
Dat Jherusalem sekerlike
Thooft ware van al aertrike,
Ende dat noch te menighen tiden
Vele liede souden aen striden
Om te regneren daer binnen,
Die die stat zouden winnen
Ende ooc verliesen, alst God woude;
Ende datter gheboren sijn zoude
Een kint van eenre maghet fijn,
(I. Fol. CLII. r. 2.) Dat God ende mensche soude sijn,
Die dat volc soude bekeren
Ende ghereeht ghelove leren,
Ende met sijnre doot of dwaen
Dat Adaem hadde misdaen,
Die helle storen moghentlike
Ende ontsluten hemelrike;
Ende dat comen soude van desen

Vs. 16. I. vraechdi hem ten. 17. I. Met seonen vr.; H. ander. 18. I. dat lant; H. dlant. 19. H. daermet g. s. v. 20. H. vore. 21. I. duust. 24. I. Ware thooft van eerderijke; H. al *ontbr.* 26. I. lieden; I. H. ane. 27. I. regeren; H. regneerne. 28. I. Ende die st.; H. de. 29. I. ooc *ontbr.* — als. 30. I. dat daer. 31. I. eere; I. H. ere maeght. 32. I. Die. 34. I. Ende trechte. 35. I. siere; H. sire; I. H. af. 37. I. seoren; H. moghendelike. 38. H. onsluten.

Van ghelove (*) een nuwe wesen,
Ende dat aertrike mit allen
Aen hem bina soude vallen,
Ende die souden, meerre ende minder,
Heten des Gods zoons kinder;
Ende dat dese souden poghen
Hoe si winnen souden moghen
Van Jherusalem dat lant scone,
Daer (†) haer here, die Gods zone,
Gheboren wort ende ooc sterf.
Ooc seide hi ter selver werf,
Hoe Mamet in sinen daghen
Gods soons kindre zoude verjaghen;
Hoe van Bulioen die vrome man
Tlant weder soude winnen dan;
Hoe Salladijn, alsic versta,
Tlant weder soude winnen daer na
Ende die kerstine daer uut verdriven.
Nu willic u voort scriven
Hoe dattet int einde sal vergaen,
Alse ons Sydrac doet verstaen.
Int einde seit Sydrac alsoe,

Vs. 40. I. Een niewe geloeve; H. Van gheloeve. 41. I. eerderike. 42. I. Bij na al an hem s. 43. I. meere. 44. H. des godsoens; I. sone. 45. I. dat *ontbr.* 47. I. Die stad van Jh. schone. 48. I. H. Daer; I. hare. 49. I. wert; H. wart; I. ooc *ontbr.* 50. H. tier. 51. I. Hoe Mamette. 52. I. soons *ontbr.* — kinder. 53. H. van Boilgoen; I. van Babyloen. 54. I. H. Dlant s. weder w. 56. I. H. Dlant. — weder *ontbr.* 57. I. daer *ontbr.* — nte driven. 58. I. wil ic — bescriven. 59. I. dat eynde; H. dat in dinde. 60. I. Als. 61. H. In dinde seeght; I. zeit S. daer toe.

(*) Het HS. heeft *onghelove.*
(†) Het HS. heeft *Dat.*

(E. Fol. CXI. v. 2.) Dat noch comen sal daer toe
Dat Noort volc met groten ghere
Trecken sal over dat meere,
Om te winnen dat heylighe lant;
Maer het sal hem so gaen in hant,
Datsi sullen discorderen
(I. Fol. CLII. v. 1.) Ende onghedaen weder keren,
Ende hem en sal na dat
Bliven mar ene stat
In al dat lant van over zee.
Voort spreect aldus Sydrac mee,
Dat dat Noortsche volc noch comen sal
Ende passen die zee zonder ghetal,
Ende sullen winnen al dat lant
Ende besetten van haerre hant;
Maer si sullen hebben viande,
Die al vaste bi haren lande
Sitten sullen aen den cant,
Die hem dicke sullen doen pant
Daer sise moghen belopen;
Maer tusschen hem sal lopen
Een riviere diep ende niet smal,
Die dat coude water heten sal;
Dese riviere salmen dan
Bevelen enen stouten man

Vs. 62. I. sal alsoc. 63. I. groten *ontbr.*; H. herc. 64. I. H. dat *ontbr.* 65. H. winne theileghe. 66. I. hem *ontbr.*; H. hen; I. int. 68. I. onghevaen. 69. H. hen. 70. I. cen. 71. I. H. al dlant. 72. I. Oec sprac S. mee; H. sprect Zidrac aldus mee. 73. H. Dat dNoertsche v. echt c.; I. noch *ontbr.* 75. I. alle dlant. 76. H. besotte; I. besitten al v. harc. 77. I. sullen *ontbr.* 78. I. v. an h. 79. I. Selen zitten aen; H. ane. 80. H. hen; I. dicken. 82. H. hon. 83. I. H. Ene; I. d. et n. 84. I. Die tcoude; H. dat *ontbr.* 85. I. H. Die r.

Te behoedene ende enen vromen
Jeghen der viande over comen;
Dan sal die man een vrouwe minnen
Daer int lant, die hi ghewinnen
Ghaerne zoude tenen wive,
Rike ende ooc scone van live;
Maer sijn here die dan dat lant
Daer sal hebben al in hant,
En sals niet willen ghedoghen;
Daer omme sal die man gaen poghen
Hoe hi tlant mach verraden;
Den vianden sal hi ghestaden
Datsi comen sullen schiere
Heymelijc over die riviere,
Ende sullen tlant destrueren dan
(E. Fol. CXII. r. 1.) Ende hem ofslaen menighen man,
Ende tlant winnen al ghemene
(I. Fol. CLII. v. 2.) Sonder Babylone allene;
Want die van Babylone,
Die hem aen den vraeyen Gods zone
Houden sullen stille ende luut,
Sullen jeghen hem comen uut
Ende sullen dandre sconficeren
Ende jaghen over der rivieren
Tusschen tgheberchte danen si quamen,

Vs. 87. I. Te houdene. 88. I. over *ontbr.* 89. H. ene. 92. I. ooc *ontbr.* 93. I. die dair dat. 94. I. Hebben sal in sine hant. 95. I. Ende saelt. 97. I. bijt dlant; H. dlant. 100. I. Heymelijke. 101. I. H. dlant strueren. 102. H. hen; I. H. af. 103. I. Ende w. dlant gh.; H. dlant. 105. I. *Dit vers ontbr.* (*doch na het volgende is een regel wit gelaten*); H. van binnen Bab. 106. H. hen; I. vraeyen *ontbr.*; H. godsone. 108. H. hen. 109. I. dandere; I. H. scoffieren. 110. I. die r.

Beide met scande ende met blamen;
Hem diese verriet sullen si vaen·
Ende vele sullen sire verslaen;
Ende over enen tijt daer na,
Als ic in die prophecie versta,
Sullen Tarteren ende Grieken mede
Maken een eendrachtichede,
Die gheviande waren te voren,
Ende sullen vellen allen toren
Ende maken een groot ghespan
Op Gods zoons kindre dan;
Die riviere sullen si passen,
Hare hulpe die sal wassen,
Si sullen tlant winnen al,
So dat nietmeer bliven en sal
Den kerstenen thaerre pertyen
Dan allene Alexandrien;
Si sullen winnen mede
Jherusalem, die heilighe stede,
Ende grote rijcheit winnen daer:
Dit sal sijn Gods kindren zwaer;
Die viande sullen dat lant
Langhe tijt houden in hant,
Want Gods kindre met scanden
Sullen trecken te haren landen,

Vs. 112. I. H. scanden; I. e. m. seamen. 114. I. siere. 116. H. inde pr. 117. I. e. Grieexe; H. e. Griexe. 118. I. een *ontbr.*; H. ene. 119. I. viande. 120. I. zelen willen haren t. 121. I. Wreken ende. 122. I. Op die G. kinder. 123. I. rivieren. 124. H. Hoer. 125. H. selent; I. H. dlant. 126. H. nemmeer; I. nemmermeer. 127. I. k. met haerre. 129. I. w. wel m. 132. I. sal wesen G. kinderen; H. sijn Gods soens k. 134. I. H. Langhen; I. in de h. 135. H. Want Godssoens k.; I. kinder zelen met. 136. I. Sullen *ontbr.* — Tr. in h.; H. tr. thoren.

Alse die ghene die sijn verwonnen
Ende hem niet verweren en connen.
Hier na, so seit die prophecie,
(I. Fol. CLIII. r. 1.) So sal echt die Noordsche pertie —
(Dat sijn die ghene, wildijt weten,
(R. Fol. CXII. r. 2.) Die van Romen sijn gheseten
Nederwaert also voort,
Oost, Noortoost ende Noort
Ende Noortwest, dat ghijt wet.
Si heten ooc Latine met,
Om datsi houden die wet
Die de Roomsche kerke set.
Also verre ooc alsmen doet
Die misse, des sijt vroet,
Ende die ghetiden in Latijn,
Weet datsi Latine sijn
Na der ouder boeken zede.
Occidenten heten si ooc mede:
Dit is tgherechte kerstenheit.
Nu hoort wat die prophecie seit:) —
Van desen sal een groot deel
Over tmeer trecken gheheel,
Ende sullen dan alte hant
Den vianden of winnen tlant,
Ende hem na volghen na dat

Vs. 137. I. Als. 138. H: hen; I. en *ontbr.* 139. I. H. so *ontbr.*; H. seeght. 142. H. v. Rome. 144. I. ende *ontbr.* 145. I. wedt. 146 *en* 147. I. *Deze beide verzen ontbr.* 148. I. zedt. 149. I. ooc *ontbr.* 150. I. m. s. d. vr. 152. I. Weedt. 153. I. o. lieder z. 154. I. H. heetet. — si *ontbr.*; H. ooc *ontbr.* 155. I. es rechte. 158. I. meer; H. mere tr. al gh. 160. I. aff; H. af; I. H. dlant. 161. H. hen; I. v. om d.

Tote Baldach der groter stat;
Ende dan so sullen si daer
Ligghende bliven twee jaer.
Hier en binnen so sal dan
Den vianden wassen an
So grote hulpe van allen ziden,
Datsi dan sullen bestriden
Sterkelijc des Gods zoons kinder;
Maer die viande sullen ghinder
Ghesconfiert worden mit ghewelt,
Ende Gods zoons kindre zullen tfelt
Dien nacht behouden daer;
Ende des anders daghes daer naer
Sullen die viande recoevereren
Ende tes Gods zoons kindre keren
Met so groten moede dat
(I. Fol. CLIII. r. 2.) Sise sullen optie stat
Sconfieren daer scandelike
Ende jaghense uten rike,
Vele doden ende verminken
(E. Fol. CXII. v. 1.) Ende vele salre verdrincken
In die riviere van dien
Daer si over wanen vlien;
Tlant sullen si ter vaert

Vs. 162. I. goeder. 163. I. so *ontbr.* 165. I. en *ontbr.* — so *ontbr.* 166. H. Dien. 167. I. groot goet ende h. in a. 168. I. Dat sise selen dan b. 169. I. Sterckelike; H. Starclike die G. 171. I. H. Ghescoffiert; H. werden. 172. J. Ende die G. kinder z. tvelt; H. kinder. 174. H. des naest daeghs; I. anders *ontbr.* — daechs. 175. I. vercoevereren; H. recovreren. 176. J. des — kindren; H. kinder. 178, 179. I. *aldus:* Sij bliven selen op die stat Ghescoffiert jammerlike. 179. H. Scoffieren. 181. I. Ende vele. 184. I. waenden. 185, 186. I. *aldus:* Dlant zelen rumen ter vaert Ende treeken ten lande waert. 185. H. Dlant s. si metter v.

Rumen ende trecken thuus waert
In Occidenten danen si quamen,
Met groten jammer ende blamen.
Dan sullen dese trecken schiere
Anderwerf over die riviere,
Ende winnen altehant
Dat heilighe Gods zoons lant,
Jherusalem ende Babylone
Ende ander steden groot ende scone,
So dat Gods zoons kindere en sal
Niemeer daer bliven int ghetal
Dan Alexandrien allene
Ende noch een vestkijn clene,
Is in dat gheberchte ghestaen.
Dus zwaerlijc selt daer vergaen
Gods zoons kindren, als ghi hoort:
Nu hoort hoet varen sal voort.

Hoe paeus ende keyser sullen trecken over zee, ende wat daer ghevallen sal. — II.

Nu alse dese jammerlike mare
Cont wort ende openbare
In Occidenten met rouwen groot

Vs. 187. I. daen. 188. I. Met j. e: met groter bl.; H. jammere e. met bl. 191. I. H. Ende weder w.; I. al *ontbr.* 192. I. Des helichs. 194. H. staede. 195. I. zoons *ontbr.* — kinder; H. kindren. 196. I. Nemmermeer; H. Nemmer; I. H. daer *ontbr.* 197. H. Dan Alexandrie. 198. I. eene veste. 199. I. Ende in. 200. I. H. swaerlike saelt. 201. I. kinder. 202. I. hoet vergaen sal.

Titel. I. Hoe die p. e. die k. o. die z. tr. zelen, e. w. hem gh.; H. w. hen gh. Vs. 1. I. Nu sal die j.; H. Nu sal d. 2. I. H. werden. 3. H. In Occident; I. rouwe.

(Want omme der goeder liede doot
Ende omme tferlies vanden lande
Sal daer rouwe sijn menigherhande),
Nu sal dat volc al ontsteken
Om dese overdaet te wreken,
(I. Fol. CLIII. v. 1.) Ende sullen thant alle haer vaert
Setten tOrienten waert
Met moede sterc ende heet,
Ende sullen dan alle zijn ghereet
Binnen vijf maenden ende drie jaren,
So datsi dan sullen varen
Met groter macht over zee,
Alse te keren nemmermee
Si en hebben die viande versleghen
(E. Fol. CXII. v. 2.) Ende tlant weder ghecreghen,
Ofte si sterven allegader.
Die paeus, haer overste vader,
Ende haer overste princhе der wet
Dese sullen beide met,
Ende vele coninghen ende landsheren
Dese sullen met groter eren
Den vianden op rinnen
Ende sullen hem tlant of winnen,
Ende vele salre sijn verslaghen.
Dus sullen sise jaghen

Vs. 4. I. Want *ontbr.*; I. H. omder; I. lieder. 5. I. om tverlies; H. omt verlies. 8. I. Ende willen d. o. wr. 9. I. te hant; H. althant; I. H. alle *ontbr.*; I. hare. 10. I. Ghereden tOr.; H. Setten tote Or. 11. I. Met stercken m. h. 12. I. H. alle *ontbr.* 15. H. over die z. 16. I. Alsoe; I. H. keerne. 17. I. Sine h. 18. I. H. dlant; H. vercreghen. 19. I. Of; H. Oft. 21. I. Ende die keyser, dat wedt. 22. I. Selen b. varen met. 23. H. coninghe. 25. H. Dien. 26. I. Ende den vianden tl. af; H. hen dlant af. 27. H. salder. 28. I. verjaghen.

Tote Baldach ongheviert,
Daer si voren waren ghesconfiert;
Ende alsi drie maende ende een dach
Gheleghen hebben te Baldach,
Sullen die viande recoevereren
Op enen Zondach ende keren
Op Gods zoons vole fellike
Ende versamenen ghemeenlike
Om te verslane algader.
Dan sal die overste vader
Van Gods zoons huse zaen
Tote sinen volke gaen
Ende sal hem troostelijc spreken ane
Ende ooc ghebieden te slane
In die viande met eren,
Inden name Gods zoons haers heren.
(I. Fol. CLIII. v. a.) Daer sullen si met prighe
Vergadren te wighe,
Ende dat zal zijn die felste strijt
Die hem gheviel in haren tijt;
Maer Gods zoons kindren zelen
Hem haren God bevelen,
Ende zeghe vechten met eren groot
Ende so vele viande slaen doot
Datmens ewelijc sal ghewaghen;

Vs. 30. I. sij teerst w.; H. vore; I. H. ghescoffiert. 31. I. als zij dr. maent; H. enen. 32. I. h. voir B. 33. I. vercoevereren; H. recouvreren. 36. I. versamen; H. Datmen cume sach des ghelike. 39. H. Van Godsoens; I. husen. 40. I. Ende te s. 41. I. Ende spreken hem troostelike ane. 42. I. ooc *ontbr.* — gh. hem te. 43. H. Inde v.; I. vianden. 44. H. n. Godsoens des heren; I. n. ons heren. 46. I. H. Vergaderen. 47. I. die meeste strijt. 48. I. Die aye gh.; H. hen. 49. I. zoons *ontbr.* — kinderen; H. kindre. 50. H. Hen. 53. I. eenwelike.

Ende van daer sal mense jaghen
Vermoit, gram ende erre,
Sevenendedertich dachvaerden verre
Toten droghen boom, ende daer
(E. Fol. CXIII. r. 1.) Sullen si bliven daer naer
Ligghende omtrent twintich weken;
Ende hem en sal ghebreken
Vitaelge noch ander goet,
Want si sullen mitter spoet
Alle die lande winnen daer,
Ende tfolc sal al claer
Vallen an tghelove ende an die wet,
Die de Gods zone sal hebben gheset;
Ende die dat niet en willen ontfaen,
Sullen alle ten zwaerde gaen.
Mochten spreken erude ende stene,
Si souden alle zegghen ghemene:
»Hi is wel zot ende verdooft,
Die anden Gods zone niet en ghelooft!"
Ende hier na over twintich weken
(Alse die prophecien spreken)
Sullen die viande recoevereren
Ende op Gods zoons kindre keren
Met moede ende met machte groot,
Alse alle te blivene doot

Vs. 54. I. Ende *ontbr.*; I. H. selen sise. 56. H. daehvaerde. 57. H. boeme. *Tusschen* 59 *en* 60. I. Alsoe die prophecien spreken. 60. H. hen; I. sal niet gh. 64. I. H. dat volc; I. al djaer. 65. I. Ant gh. vallen ende; H. ant gh. — *Het tweede* an *ontbr.* 66. I. Die die G. sone heeft gh.; H. Die godsone. 67. H. niene w. 68. I. al te. 70. I. al; H. s. z. a. gh. 71. I. wel *ontbr.* 72. H. godsone niene gh. 73. I. na *ontbr.* 74. I. Als; H. Alsoe. 75. I. vercoevereren; H. recovreren. 76. I. op die Gods kinder. 78. I. H. alle daer te.

Ofte verwinnen metter hant,
(I. Fol. CLIV. r. 1.) Om te behouden wijf ende lant.
Daer sullen die viande echt
Leellijc verliesen tghevecht;
Want van twintich cume een
Salre ontgaen int ghemeen
Sine sullen bliven verslaghen;
Hem so sullen dandre jaghen
Toten groten droghen boome:
Dat is, alsict gome,
Een ander droghe boom
Dan ic te voren nam goom.
Daer sullen die viande scheiden
Ende niet meer dorren verbeiden.
Trecken so sal deene partie
In dat lant van Torkie,
Ende dander in Grieken lant,
Alse die ghene die sijn ghescant;
Want uut dien tween landen, seit tLatijn,
(E. Fol. CXIII. r. 1.) Sullen si meest gheboren sijn.

Hoe die paeus misse doen sal ten droghen bome, ende wat wonder daer gheschien sal. — III.

Alse dese liede dan van Noort,

Vs. 79. H. Oft te verwinne. 80. I. H. behoudene; I. lijf. 81. I. vianden. 82. I. Leelijke; I. H. v. dat ghevecht. 83. H. twinteghen; I. tw. salre c. 84. I. Salre *ontbr.* — in dat gh. 86. H. Hen; I. so *ontbr.* — dandere. 88. I. als ic; H. alsoe ict. 90. I. Dan dair ic te v. af n. g. 92. H. nemmer; I. nemmermeer d. beyden. 93. I. so *ontbr.* 94. I. van Tuerkenye. 95. I. dandere; H. dandre. 96. I. Als; H. Alse de gh. 97. I. nten tw.; H. seeght dL.

Titel. H. messen; I. H. sal onder den dr.; I. boem — wondere — zelen; H. wondre.

Diemen Latine noemen hoort,
Met deser eren, met deser vromen,
Totc desen droghen bome zijn comen,
Sullen si twee macnde bliven daer;
Ende alle daghe daer naer
Sal hem comen vitaelgie
Van allen ziden, zonder faelgie;
Want al tfolc ghemeenlijc dan
Sal hem met herten vallen an,
Om die miraclen die si sien
Sullen daghelijcs daer gheschien.
Ende rechte opten Paeschdach
(Also alsic ghescreven sach)
(I. Fol. CLIV. r. a.) So sal haer overste vader,
Vader der vadre algader,
Sacrificie doen onder dien boem,
Daer menich toe sal nemen goem.
Ende optie ure, sijts ghewes,
Dat tsacrament volmaect es,
Daer si alle vallen op harc knien,
Salmen dien droghen boom zien
Groeyen, bloeyen ende loof draghen.
Ic en conste u niet ghewaghen
Wat vruechde dan daer sijn sal;

Vs. 2. I. Dm. Latinen. 4. I. H. desen groten h. 5. I. sij bl. twee maenden d.; H. maent. 7. I. Selen h. c. vitalien; H. hen. 8. I. faelien. 9. I. tvolc; I. alt volc ghemeenlike. 10. H. hen. 11. I. mirakelen; H. di zi. 12. I. Die dagelixs zelen gh. 13. I. recht; H. optien. 14. I. Na dat ic; H. Alsoe ict; I. H. bescreven. 16. I. *Dit vers ontbr.*, *doch voor* 17 *aldus:* Sacrificie doen algader Ende misse doen onder den drogen boem. 18. H. m. s. t. n. 19. I. op die; H. sijds. 20. H. Dat sacr. 21. I. alle *ontbr.*; I. H. haer. 22. I. den. 24. I. Ic *ontbr.* 25. H. vrenden; I. vruechden. — dan *ontbr.*

Want dat heidene volc al,
Dat noch niet en gheloofde claer,
Sal nu weten openbaer
Dat Gods zoons ghelove si
Seker ende salich daer bi.
Lude sullen si doen ghewach:
»Dit is die salighe dach,
Dattie vraeye Gods zone
Verrees vander doot scone,
Die dus ghedane wonder doet:
Die hem dienen, si sijn vroet!"
(E. Fol. CXIII. v. 1.) Dan sal hem allen sijn becant,
Dat hem die Gods zone heeft ghesant
Sine gracie, om datsi hare ande
Ghewroken hebben op sine viande.
Dese boom, onder wien
Dese wondre sullen ghescien,
Is zo groot, dat weet wale,
Datten eume teenen male
Si zeven omme vessemen moghen
Met armen uut ghetoghen;
Ooc so is hi hol binnen.
Te desen bome so sal beghinnen
Die wilde woestine voort an,
Daer voort en woont wijf noch man.

Vs. 26. I. heyden; H. heidijn. 27. H. niene gh.; I. en *ontbr.* 28. I. Sal dan w. 29. I. Dat tGods zone. 30. H. salechlec. 31. H. Beide s. 32. I. Dat; I. H. heilighe. 33. I. H. Dat die. 34. I. H. Vander d. verrees sc. 35. I. gedaen; H. wondre. 37. H. hen. 38. H. hen die godsone; I. hevet. 39. H. datsi sine a.; I. hair hande. 42. I. wondere. 43. I. dat *ontbr.* 44. I. Datten niet t. 45. H. sevene; I. H. om; I. v. souden m. 47. I. so *ontbr.* 48. H. Tesen; I. H. so *ontbr.* 50. I. Daer noyt en woende.

(I. Fol CLIV. v. 1.) Van daer zullen si varen soeken
Hare viande tallen hoeken;
Ende als si niemene en vinden,
So sullen si met gheninde
Die lande daer besetten
Ende weder keren, zonder letten,
In Gods soons stat Jherusalem,
Daer men wilen cruuste hem.
Ende daer na, also wijt vinden,
Sullen comen die felle Inden
Ende sullen stichten roof ende brant
Inder Nubiene lant:
Dats een volc, sijts ghewes,
Dat aen Gode ghelovich es.
Dan so sullen dese te handen
Aen Gods volc om hulpe zanden,
Dat hem te hant sal gheschien.
Daer so sullen die Inden vlien
Ende ghesconfiert sijn ghemene.
Daer omme sullen die Nubiene
Onderdaen bliven voort
Gods zoons volke van Noort,
Om dat sorcoers datsi hem zinden
Jeghen die felle Inden.
Ende over enen tijt hier na

Vs. 52. H. Hoer. 53. H. alse; I. niement. 54. I. H. gheninden. 55. I. landen. 57. I. soons *ontbr.* 59. I. als. 62. H. Indier Nubiane; I. Nubianen. 63. I. Dat es; H. sijds. 64. H. ane; I. gheloevende. 65. I. so *ontbr.*; H. thanden. 66. I. Ane; H. helpe. 67. I. Die hem; H. hen thant. 68. I. H. Dan; I. so *ontbr.* 69. H. ghescoffiert; I. sijn *ontbr.* 70. H. om; I. Nubeene. 72. I. volc. 73. I. Om surkoers dat wij h.; H. Om dsorcoers — hen. 74. I. Jegens; H. Mede te werne die.

(Alsic inden boec versta),
(B. Fol. CXIII. v. a.) Alse die Tarteren ende die Grieken
Dat vernemen ende verrieken,
Dat God so groten voorspoet
Aen dit salighe volc doet,
Sullen si dan met allen
Aen dat goede ghelove vallen,
Dats aen dese van Noort;
Ende van dan sullen si voort
Gods zoons kindre bistaen
Ende hem altoos sijn onderdaen.

(I. Fol. CLIV. v. a.) Hoe die kerstene heren sullen treeken in Iherusalem ende enen coninc daer setten mids den vonnesse ons heren. — IIII.

Over enen tijt na dese sake,
Alse leven wanen met ghemake
Gods zoons kindre van Occident,
So sal comen van Orient
Ombekent volc sonder ghetal,
Dat aen afgode gheloven sal.
Dese sullen die[n] Latinen
Vele scaden doen ende pinen,

Vs. 77. I. Als; H. entie. 79. I. God *ontbr.* 80. H. Ane dat; I. God al dien salegen. 82. H. Ane; I. An Gods zoens kinder geloeve v. 83. I. Dat es. 85. I. kinder; H. kinderen. 86. H. ben.

Titel. I. h. tr. zelen te Jh. — daer *ontbr.* — mits Gods voirsiene; H. *alleen de zes eerste woorden. Voor het overige is een regel opengelaten, doch de rubricator vergat dien in te vullen. Aan den voet der bladzijde staat de titel, als meermalen*, pro memoria, *aangeteekend:* daer *ontbr.* — mids Gods verwisene. Vs. 2. I. Als sij w. l. m. 3. I. kinder. 4. I. H. c. uut Or. 6. I. afgoden. 7. H. dien; I. den. 8. I. scanden.

Ende tlant meest winnen schiere
Tote optie voorseide riviere,
Die dat coude water is ghenant;
Ende op dier rivieren cant
Sullen si worden wederstaen
Van drien husen, hebbic verstaen,
Die, als ic hebbe ghelesen,
Van oordenen sullen wesen.
Dese met ghenindighen zinnen
Sullen dat volc daer verwinnen
Ende dat meerre deel ontliven;
Ende si die te live bliven,
Sullen hem bekeren scone
Toten vrayen Gods zone
Ende sire wet sijn onderdaen:
Dus selt hem al in hant gaen.
Nu als sijt al hebben verwonnen
Ende niemeer vernemen en connen
Erghent viande in aertrike,
(E. Fol. CXIV. r. 1.) Sullen die heren ghemeenlike
Weder achter nemen hare vaert
Tes Gods zoons stat waert,
Die Jherusalem is ghenant,
Ende sullen besetten dat lant

Vs. 9. H. dlant. 10. I. op die. 11. H. dat *ontbr.*; I. Die tcoude — ghenaemt. 12. H. opliere; I. der. 13. I. werden. 14. I. husen, sonder waen. 16. I. H. ordenen. 18. H. v. weder v.; I. daer *ontbr.* 19. I. Ende dmeeste; H. Ende dmeerre — ondliven. 21. H. hen. 22. I. Ane den; H. goedsone. 23. I. sijnder. 24. I. H. saelt; H. hen. 25. H. alsi al; I. sij. — al *ontbr.* 26. H. nemmeer; I. nemmermeer. — en *ontbr.* 27. H. Erghen; I. Yewerincx v. in eerderike. 28. I. Selen u die. 29. I. n. die v.; H. haer. 30. I. Tote G. soens kinderen w. 31. I. ghenaemt. 32. I. besitten dlant.

Met drien husen daer ic u
(I. Fol. CLV. r. 1.) Hier voren of seide nu;
Ende so sal sijn voort
Onder die heren groot accoort,
Alle vrienscap ende minne,
Met trouwen, met gansen sinne.
Dan so sullen die heren
Vergadren ende tracteren
Om enen here die al
Aertrike regeren sal.
Ende om die trouwe die dan sal sijn
Onder die heren sterc ende fijn,
Sal elc theerscap weder zegghen
Ende selt opten andren legghen
Ende spreken: »Ghi sijts bat waert,
Bidien ghi hebt meer vertaert
In Gods dienste dan ic doe,
Ende ooc meer ghedaen daer toe,
So dat ghijs vele bat waert sijt.''
Ende alse dit dus enen tijt
Gheduert heeft, so sullen si
Enen dach legghen daer bi,
Daer si alle vergadren zelen
Ende Gode die dinc bevelen
Ende hem bidden met zinne,
Dathi hem gheven wille te kinne

Vs. 34. H. vore; I. H. af. 35. I. so *ontbr.* 38. I. H. Ende trouwe. 39. I. so *ontbr.* 40. I. H. Vergaderen; I. e. craijeren. 43. I. dan *ontbr.* 44. H. h. goet e. 45. I. heerscap. 46. H. Elc; I. H. saelt — anderen. 47. I. Ende sal spr.; H. sijds. 48. I. Bedi ghij. 49. I. dienst. 51. I. vele *ontbr.* — weerdich. 53. I. so *ontbr.* 55. I. H. vergaderen. 56. I. dese. 58. H. hem *ontbr.*; I. kinnen.

Openbare, niet stille,
Wien men theerscap bevelen wille.
Dan sal vertoghen onse here,
Wien hi wille dattie ere
Ontfa van dierre heerscapien.
Dan sullen si benedien
Gode van desen saken,
Ende sullen dien here make[n]
Ende coninc van al aertrike.
(E. Fol. CXIV. r. 2.) Ende dan so sal sekerlike
Ene vrienscap sijn ende een accoort
(I. Fol. CLV. r. 2.) In al die werelt, weder ende voort,
So dat oorloghe groot noch smal
In al die werelt wesen en sal.
Aldus, als ghi hebt vernomen,
Sal aertrijcs heerscapie comen
Op dat volc van Occident:
Dat sijn die Latine bekent,
Die uten Noorden sijn gheboren,
Alse ghi hier voren moghet horen.
Dese tijt sal sijn, seit die lesse,
Omtrent die quade gheboornesse
Antekersts des valschs propheten,
Die des duvels zone sal heeten.

Vs. 59. I. Openbaer; I. H. n. al st. 60. I. H. th. gheven w. 61. I. sal hem v. 62. H. Wie; I. dat die. 63. H. vandier; I. vander. 64 *en* 65. I. *aldus:* Dan zelen zij Gode al b. Ende loven vanden saken. 65. H. deser. 66. I. H. maken. 67. I. Ende *ontbr.* — eerderike. 68. I. so *ontbr.* 69. H. Een — ende en; I. vrientscap. 70. I. al *ontbr.* 71. I. gr. ende smal. 72. I. Inder w. twint w.; H. die w. sijn en. 74. I. Sal in eerderijc heerscap c. 77. I. uten Noordenen. 78. I. Also als ghij hoirdet voren; H. vore moeght. 79. H. seeght. 81. H. Antkersts; I. Antkerst d. quaets pr. 82. H. Die sduvels.

Na desen tijt salmen sien
Vele groter wondre gheschien:
Lant ende stede sullen versinken,
Vele volcs so sal verdrincken,
Vele berghe ende ooc dale
Sullen worden altemale
Slecht, ende vele zwaerre brandc
Sullen ghevallen inden lande,
Ende menich ander wonder met
Dat hier niet en is gheset.
Dese wondre sullen gheschien al
Om dat Antekerst comen sal,
Die mids des duvels werken
Vele vernoys sal doen der heiligher kerken,
Als ghi hier na horen selt
Daert u sal worden vertelt.

Hoe die besloten Joden uut comen sullen ende die kerstene destrueren. — V.

Mechodosius, dic heilighe man,
Die martelie om Gods ghewan
Ende bisscop in Grieken was,
Maectc een boec dacr ic in las
Der werelt beghin ende haer inde,

Vs. 84. I. grote wondere. 85. I. Landen, steden; H. staede. 86. I. H. Ende vele; I. so *ontbr.* 87. I. b., vele d. 88. I. H. Selen slecht worden (H. werden) te male. 89. I. H. Slecht *ontbr.* 91. I. meneghérande wondere. 92. H. niene werdt gh. 93. I. wondere. 94. I. H. Antkerst. 95. I. H. den duvel sal w. 96. I. H. sal doen *ontbr.* 97. I. Also ghij wel horen. 98. I. Hier na, alst u wert v.; H. werden ghetelt.

Titel. H. beslotene J. ute selen c. entie k. d.; I. uut selen e. ende. Vs. 1. I. Vethodosins. 2. I. H. om Gode. 4. I. eenen.

(I. Fol. CLV. v. 1.) Int welke ic bescreven vinde,
Ghelijc dat luden Sydracs woort,
(E. Fol. CXIV. v. 1.) Dattie Latine (dats die van Noort)
Winnen sullen herde scone
Jherusalem ende Babylone
Ende al Orienten lant.
Ende als zijt al hebben in hant
Ende ooc broeht ten kerstijnhede
Ende nerghent en hebben onvrede,
Ende haren tijt dan gaen leiden
In weeldigher ledicheiden,
In eten, in drincken ende in feesteren,
In bruloften ende in hoveren
Ende om te stichtene grote palayse,
Daer si hem in maken ayse,
Ende uut alre vresen sijn gheset
Ende uut alre enicheden met,
Dan sullen, hebbic verstaen,
Die poorten worden ontdaen
Daer Alexander in sloot
Vanden Joden een groot conroot,
Om dat quade onmenschelijc leven
Daer si hem toe hadden ghegheven,
Alse Scolastica wel zegghen can.

Vs. 6. I. In welc dat ic. 7. I. luut. 8. I. Dat u die Lat.; H. Dat die. — die *ontbr.* 12. H. alsijt; I. al *ontbr.* 13. I. Ende al bracht; H. bracht. 14. I. Ende sij niewerinx h.; H. nerghen. 15. I. dan *ontbr.* 16. I. In verweender l.; H. In ledegher weeldecheiden. 17. I. H. *Het tweede en derde* in *ontbr.* 18. I. brulochten en h.; H. bruidlochten. 19. I. Ofte stichten. 20. H. hen; I. h. selven m. 21. H. alder; I. sijn *ontbr.* 22. H. alder; I. alre vechtinghe m. 23. I. heb ic. 24. I. H. werden. 25. I. Daer in Al. sl.; H. inne. 26. H. den *ontbr.*; I. groot *ontbr.* 27. H. Om dquade; I. dat *ontbr.* 28. H. hen; I. hem h. t. g. 29. I. wel *ontbr.*

Dcse sullen uut comen dan
So vreselike zonder ghetal,
Dat aertrike al beven sal
Ende niement en sal dorren
Jeghen dit volc hem porren,
Om den groten ducht van dien.
Die liede zullen vlien
Op berghe, in hole, in wouden,
Om hem daer in tonthouden,
Ende sullen van honghere sterven daer,
Om groten sonderlinghen vaer.
Leellijc sal sijn des volcs vorme;
(I. Fol. CLV. v. a.) Menschen, beesten ende worme
Sullen si eten, des sijt vroet,
Ende mede drincken haer bloet,
Si sullen eten [ten] selven tiden
Kindre die si sullen sniden
Uut der moeder lichamen:
(E. Fol. CXIV. v. a.) Dies en sullen si hcm niet scamen!
Si sullen destrueren menich rike
Ende besmetten jammerlike.
Ende niement, alsic hebbe verstaen,
En salse dorren wederstaen;
Maer dat jammer ende dat leit
Datsi dan der kerstenheit

Vs. 30. I. H. Dit volc sal; H. ute. 31. H. vreeslec. 32. I. eerderike. — al *ontbr.* 33. H. nieman. 34. I. dat. 36. H. De I. die selen; I. Selen die lieden vl. 37. I. In berghen, in holen; I. H. ende in w. 38. I. Ende h. d. in onth.; H. hen. — in *ontbr.* 39. I. van honghere *ontbr.*; H. hongre. 43. I. eten, sijts. 44. I. Ende oie dr. 45. H. ten; I. te dien t. 46. I. Kinderen. 47. I. H. Uter m. 48. H. Des — hen. 49. H. strueren. 51. H. nieman.

Doen zullen al over al,
Dat sal sijn al zonder ghetal.
  Hier op so verlaten hin
Die Joden noch in haren zin,
Ende willen segghen overluut,
So wanneer dese comen uut,
Datsi al aertrike zullen winnen
Ende an haer ghelove [doen] rinnen;
Maer si dolen sere in desen:
Het en mach also niet wesen;
Want over enen corten tijt na dat,
Als si ghewonnen hebben die stat
Int heilighe lant die heet Joppem,
Sal onse here jeghen hem
Senden enen vromen man
Met enen cleinen here nochtan,
Die op ene ure sal
Dat quade volc verslaen al.
Hier na sal, twaren,
Die Roomsche coninc varen
Wonen in Jherusalem,
Ende daer sal hi houden hem
Tien jaer ende een half met,
(I. Fol. CLVI. r. 1.) Ende dan sal, dat ghijt wet,
Antekerst openbare wesen,

Vs. 55. I. Selen doen; I. H. *Het eerste* al *ontbr.* 56. I. H. al *ontbr.* 57. H. hen; I. hem. 58. I. Die J. zeer in h. zen; H. sen. 60. I. So *ontbr.* 61. I. al *ontbr.* — eerderike. 62. I. H. doen. 64. I. Het *ontbr.*; H. Et. 65. I. enen *ontbr.* 66. H. Alsi gh.; I. die *ontbr.* 67. I. lant Jherusalem; H. Joppen. 68. H. hen. 70. H. Die met luttel volcs dan. 71. H. Op ene cleine ure sal; I. een. 72. I. verwinnen. 73. I. te waren. 76. I. d. ns sal. 77. I. h. jaer m. 78. I. sal, ic wille gh. 79. I. H. Antkerst (*en zoo verder altijd*); I. openbaer.

Daer ic u voort of sal lesen.
Dese woort oft ghelijc aldus
So scrivet Mechodosius.

Van Antekersts gheboort. — VI.

In Sydracs boec so lesen wi dat
Te Babylonien in die stat
Antekerst sal sijn gheboren.
Mechodosius brinct ons voren,
(E. Fol. CXV. r. 1.) Dat het sijn sal in Chorozaym,
Ende datmen op sal voeden hym
In die stede van Bethsayda,
Ende dathi regneren sal daer na
In Capharnaum die stede.
Sydrac die seit ons mede,
Dat Antekerst sal sijn ghewonnen dan
Van enen wive ende van enen man,
Ende dat sijn moeder, alse wi lesen,
Des duvels al vol sal wesen
Vander uren, in waerre dinc,
Datsi eerst haer lijf ontfinc
Van Dans gheslachte, hebbic vernomen,
Daer luttel goets of is comen,

Vs. 80. I. H. u *ontbr.*; H. vore af hebbe ghelesen; I. af. 81. I. off ghelike dus. 82. I. So *ontbr.*; I. H. scrijft Methodosius.

Titel. I. Van Antkerst gheboirte; H. gheboerten. Vs. 1. I. b. wij I. d. 2. I. Dat te; H. Te Babylonie. 4. I. H. Methodosius; H. bringt; I. br. te v. 5. H. Dattet; I. Dat sal sijn in Torozaym. 6. I. dm. daer sal. 7. I. stat v. Bethsadya. 9. I. In Carphanaum. 10. I. die *ontbr.*; H. seeght. 12. H. *Het tweede* van *ontbr.* 13. I. dat *ontbr.*; I. H. als. 14. I. Sal des d. al v. w. 15. I. uren der waerliker d. 16. I. haer *ontbr.* 17. I. Van Chayms g., heb ic. 18. I. aff; H. af.

Van wies gheslachte Judas was
Die Gode verriet, alsic las.
Als Antekerst wort openbaer
Ende wonder werct hier ende daer,
Ende die Roomsche coninc siet
Dat meest tfolc an hem tiet
Ende hijt niet en can wederstaen,
So sal hi optien berch gaen
Ter stede die Galgatha heet,
Daer onse here sinen doot leet,
Ende sal sine crone nemen van
Sinen hoofde ende settense dan
(I. Fol. CLVI. r. a.) Op dat cruce mitter vaert,
Ende heffen sine hande te hemele waert,
Ende sal dat kerstenrike algader
Opdraghen Gode den vader:
Ende dan sal dat cruce zaen
Inden hemel worden ontfaen
Met des conincs crone daer.
Dat sal teken sijn voorwaer,
Dat ende neemt dat Roomsche rike
Ende alle macht op aertrike.
Ende als dat cruce wort ontfaen
Inden hemel also zaen,
Sal die coninc einden sijn leven

Vs. 21 *en* 22. I. *aldus:* Als A. hier naer Wonder werct openbaer. 21. H. Alse A. wert openbare. 22. H. dare. 24. I. Dat tvolc m. an. 25. H. niene c. 26. I. opten. 27. I. die Calvarien h. 28. H. h. die d.; I. sijn. 29. H. sinen. 32. I. Ende sine hant slaen ten hemel w.; H. themle. 33. I. s. tkerstenrijc; H. dat *ontbr.* 34. I. Opdr. G. onsen v. 36. I. H. werden. 37. I. Midts des; H. Mettes. 38. H. salt. 39. H. dat kerstenrike. 40. I. Dat a. machte op eerderijke. 41. I. H. alse; I. wart; H. werd. 43. H. inden dleven.

Ende den gheest te Gode gheven,
(E. Fol. CXV. r. s.) Ende dan sal alle aerdsche ghewelt
Mids Antekerst sijn ghevelt;
Want God sal hem ghehinghen
Dat hi wonder toe sal bringhen:
Blinde sullen sien ontfaen,
Crepele sullen rechte gaen,
Dove sullen horende wesen,
Besetene zullen ghenesen,
Die zonne sal hi doncker maken,
Die mane root alse scarlaken.
In desen valschen teekenen so sal
Hi tfolc meest bedrieghen al;
Want al dunct den lieden des
Dat elc teeken aldus es,
En sal nochtan niet sijn alsoe,
Maer die duvel salt bringhen toe
Met sinen subtilen dinghen,
Mids dats hem God [sal] ghehinghen.
Inden tempel sal hi sitten mede,
Alse onse here Jhesus Cristus dede,
Ende den volke subtijlheit leren,
Daer hijt mede sal verkeren.
(I. Fol. CLVI. v. t.) Dese woorde scrijft ons aldus
Die heilighe Mechodosius.

Vs. 44. I. Ende sinen gh. 46. H. Mids Antkerste. 48. H. w. s. t. br. 49. I. Blijnde zelen lieht o. 50. I. Cruepel; H. Crople. 52. I. Die beseten sijn z.; H. selen oce gh. 54. I. als; I. H. een sc. 55. I. teeken. — so *ontbr.* 56. I. Hij dat volc b. 58. I. alsoe es. 59. I. Ende en sal niet. 60. I. H. saelt. 62. I. dat; I. H. sal. 64. I. Als; H. Alsoe; I. Jhesus *ontbr.* 66. I. hij met. 67. I. word. — ons *ontbr.* 68. I. h. Meth.

Nu willic u dan meer lyen
Van meester Sydracs prophecien.

Hoe ende in wat manieren hi tfolc bedrieghen sal. — VII.

Sydrac seit dathi al
Vander werelt here sijn sal
Ende al tfolc sal onderbringh.n
Sonderlinghe met vier dinghen:
Die hoghe entie edele liede
Sal hi bedrieghen met miede
Ende met ghelovene grote dinghen,
Daer hise tonder mede sal bringhen.
Dander maniere daer hi mede sal
Dat mate volc aen hem treeken al,
Dat sal met anxte wesen,
Met pinen ende met groter vresen,
(B. Fol. CXV. v. I.) Met tormenten ende groot ontsien,
So datsi aen hem sullen tien
Mids vrese vander doot:
Dit sal wesen jammer groot!
Die derde maniere is dathi
So goeden (*) clerc sijn sal daer bi,

Vs. 69. I. wil ic u voert belyen.

Titel. I. m. Antkerst dat volc. Vs. 1. H. seeght; I. zal. 2. I. al. 3. H. alt volc; I. tvolc s. hij o. 5. H. Den hoeghen ende den edelen; I. ende dic; I. H. lieden. 6. I. H. mieden. 7. I. belovene. 8. I. bijse met sal onderbr. 9. I. H. met. 10. I. H. Dmate; H. ane; I. v. bedrieghen al. 12. I. Ende met. — groter *ontbr.*; H. groeten. 13 *en* 14. I. *Deze beide verzen ontbr.* 13. H. Mids t. 15. I. H. vreesen. 16. I. Dat; H. s. j. w. gr. 18. I. goet; I. H. cl. sal sijn d.

(*) Het HS. heeft *goeden goeden*.

Dathi sal connen harde wale
Die zeven arten liberale,
So dathi in allen zinnen
Die goede clerke sal verwinnen;
Want die scrifture sal hi ontbinden
Met scalcheden die hi vinden
Sal in sire behendicheiden,
Daer hi tfolc mede sal verleiden.
Ten vierden male met zinen doene
Sal hi die liede van religioene
Aen hem wel trecken connen,
Alse monicke sijn ofte nonnen,
Minder broeders ende predicaren:
Dit mach elken noch meer daren.
(I. Fol. CLVI. v. 2.) Dese sal hi bedrieghen al
Met tekene die hi doen sal;
Want hi sal, hebbic vernomen,
Van boven een vier doen comen,
So dat schinen sal met allen
Oft uten hemele quaem ghevallen,
Dat doden sal sine weder saken
Ende alt volc vervaert sal maken.
Hi sal die dode op doen staen,
Datsi spreken sullen ende gaen
Ghelijc liede die leven,

Vs. 19. I. Want hij. 22. I. clereken. 23. H. Want dscrifture; I. Want hij die scr. s. o. 25. I. Sal met siere; H. behendecheide. 26. I. tvolc; H. met. 28. H. die *ontbr.*; I. lieden. 29. I. Ane. 30. I. H. moenke sijn ende n. 31. I. H. predekeren. 32. I. e. mensche deeren; H. deren. 34. H. tekenen. 35. I. heb ic. 38. H. hemle; I. H. quame. 40. H. alle tfolc; I. al tvolc. — sal *ontbr.* 42. I. Ende sij. 43. H. lieden.

Die oreonde sullen gheven
Vanden wondren die hi doet
Datsi sijn vraey ende goet.
Nu en verstaet groot noch smal
Dattie dode leven sal,
Maer die duvel sal, twaren,
Inder doder lichame varen
Die ter hellen sijn ghewaghen,
Ende dien so sal hi draghen
(E. Fol. CXV. v. 2.) Dathi spreken ende gaen sal schinen
Ende ooc arbeden ende pinen,
Oft God onse here selve dade
Met sijnre godliker ghenade.
Ende Jherusalem die stat
Sal hi stichten ende maken bat;
Sijn name sal worden mare
In al aertrike hier ende daere,
So dat tfolc van over al
In sijn ghelove vallen sal.

Hoe dat Enoc ende Helyas jeghen hem disputeren sellen, ende hoe hise doden sal. — VIII.

Nu als onse here ziet dat al
Sijn hant ghewerc bederven sal,

Vs. 44. I. Dat sij orc. 45. I. wondere dat hij. 46. I. H. si vr. s. e. 47. I. Maer en. 48. I. H. Dat die. 49. H. duvle. — sal *ontbr.*; I. duvelen selen te waren. 50. I. In dien dooden; H. Inden doeden. 52. I. die doode sal. 53. I. Dat sij spr. e. gaende selen sch. 54. I. ooc *ontbr.* 55. I. Ghelijc ofte. — selve *ontbr.* 56. H. sire; I. s. groter ghenaden. 59. I. Sinen; I. H. werden. 60. I. allen lande; I. H. harentare. 61. I. Soe dat volc al o. 62. H. An; I. Anc sine.

Titel. I. dat *ontbr.* — j. Antkerst d. — hoe *ontbr.* Vs. 1. I. H. alse. 2. I. Sine; I. Ht ghewerke; I. verderven.

Daer hi om storte sijn heylich bloet,
(I. Fol. CLVII. r. 1.) Sal hire jeghen senden mitter spoet
Sijn twee knechte, alsic las,
Dat sijn Enoch ende Helyas,
Die levens lijfs, alsmen leest,
Int paradijs hebben gheweest
Meer dan dusent jaer daer te voren,
Om datsi daer toe sijn vercoren.
Dese sullen openbare
Antekerst sijn contrare,
Ende hem ooc segghen dathi
Een quaet valsch prophete si
Ende al dathi doet ende seit
Loghene is ende valscheit
Ende dat hijt mitten duvel doet.
Ende alse tfolc des wart vroet
Ende si die dinc wel verstaen,
Sullen sijs Antekerst of gaen
Ende vlien ende scuwen sire leren
Ende te Gods twee knechte keren.
Ende alse Antekerst dan siet
Dat hem tfolc algader vliet
Ende sine lere after steken,
Sal hi so worden ontsteken

Vs. 3. I. omme. — heylich *ontbr.* 4. I. hij j. 5. I. H. Sine. 6. I. Dat es E. 8. I. In tp. 9. I. duust jaren; I. H. daer *ontbr.* 10. I. Eer dat Cristus wart geboren. 12. I. H. Ant(i)kerste. 13. I. ooc *ontbr.* 15. H. Ende dat al dat. 17. I. duvelen. 18. H. Alse dat volc dan des; I. als tvolc; I. H. wert. 19. I. si *ontbr.* — dinghen; H. die *ontbr.* 20. I. H. si Antkerste; H. af; I. ave. 21. I. sijn; H. sine. 22. I. Ende an G. — twee *ontbr.*; H. tween; I. H. knechten. 23. H. als; I. als d. A. ziet. 24. I. tvolc. 25. I. leeringhe; I. H. achter. 26. I. hij w. also o.; H. werden.

Van onwaerde ende toorne groot,
(E. Fol. CXVI. r. 1.) Dathi sal doen slaen doot
Dese twee heylighe Gods knechte.
Dan so sullen wel te rechte
Gods yngle ter selver uren
Die zielen te hemele vuren.
Dan sal Antekerst daer na poghen
Hoe hi sal bedrieghen moghen
Die gherechte zonder waen,
Die noch sijn al volstaen.
Dan sal onse here ter selver stonde
Metten gheeste van sinen monde
Antekerste, met haesten groot,
(I. Fol. CLVII. r. 2.) Doden mitter gadoot.
Dan so sullen thant, te waren,
Teekene des oordels baren,
Daer Jhesus Cristus comen sal
Doemen dese werelt al.

Van vijftien teekene des doemsdaechs. — IX.

Vijftien tekene, als wi lesen,
Sullen voor den doemsdach wesen,
Teen voren ende tander na,
Op vijftien daghe, als ic versta.

Vs. 27. I. H. onwerden; I. e. van t. 30. I. so *ontbr.* 31. I. inghelen. 32. I. ten hemel; H. hemle. 33. I. daer na *ontbr.* 36. I. n. alle s. v. 37. I. ten selven stonden. 39. H. Antk. in h. 41. I. so *ontbr.* — te hant; H. twaren. 42. I. Teeken d. o. openbaren. 43 *en* 44. I. *Deze beide verzen ontbr.* 44. H. Dese w. doemen al.

Titel. I. teekenne; H. teekenen. Vs. 1. H. Vijftiene; I. teekenne. 2. H. vore. 3. I. Deen. — ende *ontbr.*; H. Deene vore; I. H. dander. 4. H. alsict.

Opten eersten dach so sal
Haer die zee op heffen al
Twintich cubitus wale
Boven bereh ende boven dale,
Ende stille staen also mede
Als een muer in haer stede.
  Des andren daghes sal si met allen
Neder inden gront vallen
Ende so neder, des wilt ghetrouwen,
Datmen twater cume sal scouwen.
  Opten derden dach, twaren,
Sullen hem die vissche baren
Op dat water vander zee,
Ofte si hadden herde wee,
Ende meerminnen ende beluwiten,
Ende sullen so briesschen ende criten,
Dat dat anxtelike ghescal
Toten hemele clincken sal.
(E. Fol. CXVI. r. 2.) Ten vierden daghe, alsiet gome,
Sullen beide crude ende bome
Sweeten met dropelen groot,
Gheverwet alse bloet root.
  Des vijften daghes, hebbic vernomen,
Sullen beesten ende voglen comen
Op die velde ghemeenlike

Vs. 5. I. so *ontbr.* 6. I. H. Hare. 8. I. H. berghe; I. ende *ontbr.* 9. I. also *ontbr.* 10. H. Alse. 11. I. Tsander; H. anders daeghs. 12. I. Weder. 13. I. H. Ende *ontbr.*; I. des van gh. (van *wijst op de oude lezing* vant). 14. I. H. dwater. 15. I. te waren. 16. H. hen; I. visschen. 18. I. H. Oft. 20. I. H. Ende *ontbr.*; I. so *ontbr.* 21. H. anxtelec. 22. H. hemle; I. hemel luyden s. 23. I. als ic. 25. I. met *ontbr.*; H. droplen. 26. I. H. als. 27. I. Ten vijfsten dage, heb ic; H. vijftes daeghs. 28. I. ende *ontbr.* — vogelen; H. voghele. 29. I. Opten v.; H. Optie.

Elc staen bi sinen ghelike,
Endc sullen met groten scaren staen
Met droefheden zere bevaen,
(I. Fol. CLVII. v. 1.) Sonder drincken ende ooc eten.
Des sesten daghes, wildijt weten,
So sullen ter neder vallen
Ghestichtcn ende huse met allcn.
Ooc maect ons sulc des vroet,
Dat comen sal een vierighe vloet
Uten Westen metter vaert
Ende sal lopen tcn Oosten wacrt.
Dcs zevenden daghes sullen ghemeen
Tc gader lopen alle die steen
Ende so hortten endc stcken
Datsi in stucken sullen breken,
Ende elc stuc daer toc mee
Sal tander steken al ontwce.
Des achtenden daghes sal
Acrdbevinghe sijn al over al,
Also groot, hcbbic verstaen,
Dat mcnschen noch beesten cn sullen staen
Moghcn, mar vallen ghcreet,
Wedert hem si lief ofte leet.
Des neghenden daghcs sal aertrikc

Vs. 30. I. Ende elc. 32. I. In dr. 33. I. ooc *ontbr.* 34. I. Ten s. dage; H. sestes daeghs. 36. I. hnsen. 37. I. selke meester vr. 38. H. ene. 40. I. ten *ontbr.* 41. I. Ten sevenden dage ghemcene; H. sevendes daeghs s. ghemeene. 42. I. Selen te; H. gaedre; I. H. steene. 43. I. Ende selen hem soe ondersteken; H. hurten. 45. H. stueke. 46. I. Sal die een dander; H. dander; I. H. al *ontbr.* 47. I. Ten achtsten daghe; H. achtests daeghs soe s. 48. I. Groote bevinghe; I. H. *Het eerste* al *ontbr.* 49. I. Soe grote, heb ic. 50. H. mensche no beeste; I. b. gestaen. 51. I. En sal mogen. 52. H. hen; I. h. l. zij o.; H. oft. 53. I. Ten neghensten daghe zal eerderike; H. Sneghendes daeghs.

Effen worden ende ghelike,
So dat berch ende dal
Slecht sullen sijn al over al.
Des tienden daghes, hebbic verstaen,
So sullen die menschen gaen
Uten holen, daer si waren
In ghecropen, ende hem baren,
So cranc van herten ende verdaert
Datsi niet spreken en sullen een waert.
(E. Fol. CXVI. v. 1.) Des elfsten daghes sullen te zamen
Verrisen der doder lichamen
Ende sullen op hare grave staen;
Want die grave sullen opgaen
Van zonne[n] opganghe, dat verstaet,
Tote dat die zonne ondergaet,
(I. Fol. CLVII. v. 2.) So dattie dode, wijf ende man,
Uut sullen moghen comen dan.
Des twalefsten daghes met allen
Sullen die sterren schinen vallen,
Want si sullen uut hem spraeyen
Eenrehande vierighe raeyen.
Des dertienden daghes, vintmen bescreven,
Sullen sterven si die leven,

Vs. 54. I. Effenne; H. Effene; I. H. werden; I. e. die gh. 55. I. H. Alsoe. 56. I. sal; I. H. *Het eerste* al *ontbr.* 57. I. Ten t. dage, heb ie; H. tiendes daeghs. 60. I. e. ghevaren; H. hen. 61. I. e. zo vervaert; H. verdoert. 62. I. Dat sij en zelen mogen spr. wart; H. niet *ontbr.* — woert. 63. H. ellefs daeghs; I. daechs; I. H. tsamen. 65. I. haer; H. heer. 66. I. Want hare graven. 67. I. Vander; I. H. sonnen; I. dat *ontbr.* 69. I. dat die. 71. I. twalef daechs; H. twelefs daeghs. 72. I. Selen alle die. — schinen *ontbr.* 73. I. hem *ontbr.*; H. hen. 74. I. Eenegherande v. layen. 75. H. Sdertiendes daeghs; I. dertien daeghs. 76. H. si *ontbr.*

Om datsi na Gods bevelen
Metten doden verrisen zelen.
Des viertienden daghes, zonder merren,
Sullen hemele ende aerde berren.
Des vijftienden daghes, seit dat Latijn,
Sullen nuwe hemele ende aerde sijn,
Ende alle menschen, zonder waen,
Sullen vander doot opstaen
Ende voor dien rechter comen zaen
Ende haer oordeel daer ontfaen
Voor al die werelt openbare,
Daer niement en sal sijn zonder vare.
Aldus en sal waerlike
Niet sijn in aertrike,
Boven noch beneden, ten sal
Maniere van rouwe tonen al
Jeghen den eyseliken doemsdach,
Dien al die werelt duchten mach.
Na dien dan dat dat firmament,
Bome, erude ende elc element,
Stene, vogle ende diere
Dus sullen tonen maniere
Van zericheden toter doot
Jeghen dat anxtelike oordel groot,

Vs. 79. I. viertien daechs; II. viertiends daeghs. 80. I. Sal; I. H. hemel; I. bernen. 81. I. Ten vijftiensten dage; H. vijftiends daeghs, seeght; I. H. dLatijn. 82. I. Sal nyeuwe hemel; H. hemle. 84. H. vandier. 85. H. vore d. rechtre; I. den richtere. 86. I. hare. 87. H. Vore; I. H. openbaer. 88. I. Ende n.; H. nieman. — en *ontbr.*; I. H. vaer. 90. I. s. op eerderijke. 91. I. H. b. en sal. 92. I. H. toghen. 93. I. Teghen dien eynseliken dach; H. dien eysliken d. 94. I. Die; H. vruchten. 95. I. H. dan *ontbr.* 96. I. elc *ontbr.* 97. I. Steenen, voghele, vissche, d. 98. I. Toeghen selen selke m.; H. toghen. 100. I. Teghen d. anxstelic; H. anxtelec.

Wat moghen wi arme menschen doen dan,
Die redenlijc verstaen hebben an
(E. Fol. CXVI. v. 2.) Ende dat vonnesse ende dat oordeel
Ontfaen moeten al gheheel,
(I. Fol. CLVIII. r. 1.) Dies niement ontflien en mach?
Ay! dat sal sijn die dach,
Dien wi wel ontsien moghen
Ende wel trecken voor onse oghen!

Hoe onse here comen sal ten oordele. — X.

Die heilighen segghen ons aldus,
Dattie Gods zone Jhesus Cristus
Alle menschen doemen sal
Te Josaphat in dat dal;
Want die vader gaf hem gheheel
Macht te doene dat oordeel
Na sinen wisen bescheide,
Alse Cristus selve seide:
» *Omne judicium dedit filio*,"
Dit Latijn luudt also.
— » Dattie vader den zone gaf
Alle vonnesse," dits daer af
Dat Dietsch, des seker weest,
Also men in die ewangelie leest.

Vs. 101. H. moghewi; I. menschen *ontbr.* 102. I. redelijc; H. redenleke; I. H. verstannesse. 105. H. Des niemen; I. ontvlien. 107. I. H. wi alle o. 108. H. vore; I. ons.

Titel. I. ons; H. tien o. Vs. 1. I. heylige — dus. 2. I. Dat die. — Cristus *ontbr.* 7. I. sijns wille besceiden. 8. I. Also Jhesus selve. 11. I. Dat die. 12. I. dit es. 14. I. Alsmen; H. ment; I. H. in dewangelie.

Jeghen dat dat oordel sal wesen,
Sullen blasen, hebbie ghelesen,
Gods bosinen na sijn bevelen,
Daer mede dat ontweeken zelen
Alle menschen te samen,
Ende met ziele ende met lichamen
Opstaen dan, te waren,
Inden pointe van dertich jaren:
Hier en twivele niement an:
Dies niet en gheloofde, waer inden ban.
Ay! zotte menschen ende rude!
Wat vreseliker ghelude
Sullen die bosinen gheven!
Wi mochten te hant wel beven
Jeghen dien eyseliken luut,
Daer niement en mach sijn uut.
Wi moeten alle openbaer
(I. Fol. CLVIII. r. 2.) Voor sijn aenschijn comen daer;
Want daer en sal nerghen
(E. Fol. CXVII. r. 1.) Seulen sijn noch berghen;
Subtijlheit noch argument
En sullen daer helpen twent;
Wenen, gheven noch smeken

Vs. 15. I. Jegen doerdeel dat sal; H. dat dordeel. 16. I. heb ic. 17. I. basinen; H. businen. 18. I. H. met; I. dat *ontbr.* 19. H. tenen s. 20. I. Ende *ontbr.*; H. sielen. — *Het tweede* met *ontbr.* 21. I. Opstaen zelen dan; H. twaren. 23. I. twifele; H. niemene. 24. H. niene gh., ware; I. ghelooft. 25. I. Ay lieve m.; I. H. mensche. 26. H. vreesleker; I. H. lude. 27. I. bazinen; H. businen. 28. I. H. moghen; H. thant; I. w. te h. b. 29. I. den vreseliken; H. eysliken. 30. H. nieman; I. m. comen nut. 31. I. openbare. 32. H. Vore; I. aensichte e. dare. 34. I. Sculens. 36. I. En sal d. dicden tw.

En sullen den (*) rechter moghen weken,
Noch wi ooc in boeten staen;
Want die tijt is dan voldaen,
Dien ons God hadde ghegheven
Om te betren onse leven.
Cristus sal daer op een wolke
Hem vertonen sinen volke.
Ende die tekene van zinen wonden
Hem vertonen daer tien stonden;
Cruce, crone, nagle mede,
Ende dat spere ooc daer ter stede
Salmen ooc daer scouwen an.
Sydrac seit, die wise man:
» En houdt dat niet voorwaer,
Dat dat cruce sal wesen daer
Daer onse here aen was gheset,
Crone, spere, nagle met,
Maer daer sal des ghelike zijn,
Claerre dan dat zonnen schijn:
Hem te scanden diene wouden
Voor enen pueren mensche houden,
Die nu sullen sijn ghewes
Dat hi coninc der glorien es;

Vs. 38. I. En sal den richtere; H. den rechtre. 40. I. es vergaen. 41. I. H. Die; I. heeft. 42. I. H. beterne; I. ons. 43. H. ene. 44. I. H. vertoghen. 45. I. teekenne. 46. I. Hem openbaren te dien; H. Hen vertoghen d. ter st. 47. H. cr. ende n.; I. nagelen. 48. I. Ende tspeere; H. dspere; I. oic te diere st. 49. I. ooc *ontbr.* 50. H. seeght. 51. I. h. daer n. 53. I. dat *ontbr.*; H. sal sijn d. 54. I. Crone, crucce, naghele; H. sp. no n. 55. I. sal die gh. 56. I. H. sonne. 57. H. Hen. 58. I. Over een puere; H. Vore. 60. I. hij d. gl. e. es.

(*) Het HS. heeft *der*.

Ende hem te trooste diene hilden
Over God cnde medc wilden
Hem dienen, vrooch ende spade,
In wien dat is alle ghenade."
Themelsche here sal medc
Daer sijn ter selver stede
Ende al dat ye, zonder waen,
(I. Fol. CLVIII. v. 1.) Ontfinc redelijc verstaen.
Nu moghedi vraghen hoet al
Ghestaen sal in dat dal;
Want elc mach merken dat
Vele te cleine is die stat
So vele menschen daer tontfane.
(E. Fol. CXVII. r. 2.) Meestre doen ons te verstane,
Dattie menschen na Gods bevelen
In die lucht ooc wesen zelen,
Boven, beziden ende onder:
Dies en derf niement wonder
Hebben, des sijt ghewes,
Want God alles machtich es.
Onse here die sal daer kinnen
Elcs menschen herte binnen
Endc al dathi ye ghedede,
Waest goet oftc quaet medc;

Vs. 61—64. I. *aldus:* Ende hem te troosten dienen wilden Troesten ende hem tgheloeve hilden Ende vore Gode aenheden, vrouch ende spade, Hem daer nut comt alle genade. 61. H. hen. 62. H. e. die met. 68. H. redenlec; I. meinschelijc. 69. I. H. moeghdi; I. hoedt zal. 70. I. Staen moghen in. 73. I. H. daer *ontbr.*; I. te ontfane. 74. I. Meesteren. 75. I. Dat die. 76. H. Inde locht; I. ooc *ontbr.* 78. H. Des en darf nieman; I. niemant hebben w. 79. I. Hebben *ontbr.* — zijt seker ende gh. 80. I. almachtich. 81. I. die *ontbr.* 82. I. Elcx smenschen. 84. I. Waest q. of g. m.; H. oft.

Ende elken mensche sal voorwaer
Sine consciencie wroeghen daer.
God sal selve die zonden wroeghen,
Ende ooc al na sijn ghevoeghen
Sal hi wisen ende rechten met:
Dit en is niet ghelijc onser wet.
Den verdoemden sal dincken des
Dat sijn vonnesse gherecht es
Ende dathi ooc, hoe dat vaert,
Der helscher pinen wel is waert.

Vanden anxte des oordeels, ende hoe die quade ghewijst sullen werden ter hellen. — XI.

Die anxt sal daer so groot sijn
Voor des rechters gram aenschijn,
Daer hi dat oordel sal gheven,
Dattie yngle sullen beven.
Maria, sijn moeder, sal daer
Ende die heylighen hebben vaer
(I. Fol. CLVIII. v. a.) Ende Sinte Jan Baptiste,
Die van zonden noit en wiste:
So moghen wi arme zondaren
Ons met rechte wel vervaren,
Die binnen alle onse jaren
Cume ye sonder zonde waren.

Vs. 88. I. oic sal sijn na. 89. I. Hij selve w. 90. H. Dit nea; I. Dat — n. na onac. 92. I. sine v. gherechtich.

Titel. I. q. zullen gh. w.; H. sullen *ontbr.* Vs. 1. H. Danxt; I. Dancxst. — so *ontbr.* 2. H. Vore. 3. H. hi dordeel; I. dat *ontbr.* 4. I. Daer die inghelen; H. Dat dingle. 6. I. heilighe. 9. H. moghewi; I. wij ons a. 10. I. Met allen r. zeere v. 11. I. H. al onsen. 12. I. ye *ontbr.* — sonde en w.

Daer sullen die yngle na desen
Die goede uten quaden lesen,
Ende die goede, zonder letten,
Tons heren rechter zide zetten,
Entie quade ter slincker hant.
(E. Fol. CXVII. v. 1.) Dan sal spreken onse here te hant
Toten ghenen, zonder waen,
Die te sijnre slincker ziden staen,
Met woorden die sullen sniden
Ghelijc den zwaerde in beiden ziden:
»Ic was hongherich, ende ghi
En gaeft niet tetene mi;
Dorstich, ghine hebt mi niet ghelaeft;
Naect, dat ghi mi niet aen en gaeft;
Inden kerker was ic daer toe,
Ghine visiteerdet mi niet doe;
Ziec so was ic ooc mede,
Ghine vraghet mi niet wat ic dede.
Gaet, vermaledide! schiere
In dat ewelike viere,
Daer ghi altoos in bliven selt
Inder duvele ghewelt!"
Dat vonnesse sal sijn zwaer
Dattie rechtre sal gheven daer;
Want en sal niement moghen keren,

Vs. 13. I. Dus s. dinghele; H. s. dingle. 15. H. Entie. 16. H. siden. 17. I. Ende die. 18. I. H. s. o. h. spr.; H. thant. 20. I. Die tsiere; H. Die tsire; I. sijde. 26. I. aen *ontbr.* 27. H. Inder. 28. I. visenteerdet; H. visiteret. 29. H. Sie soe; I. so *ontbr.* 30. I. vraeghdet; I. H. mi *ontbr.* 31. I. H. vermalendide. 32. I. H. Inden eweliken. 33. I. H. in *ontbr.* 34. H. In dier duvle; I. duvelen. 35. I. Tfonnesse sal wesen zw. 36. I. Dat die rechtere. 37. I. Want n. en saelt m. k.; H. nieman.

Noch ooc moghen appelleren
Voor enighen rechter, sijts ghewes,
Want niement boven hem en es.
Ay! wat jammer sal daer sijn,
Om datsi haers Gods aenschijn
(I. Fol. CLIX. r. 1.) Nemmermeer en sullen moghen
Aenscouwen met haren oghen,
Gheset uut allen verlooste
Ende uut allen hope van trooste,
Daer hem anders niet volghen en sal
Dan die bitter helsche wal,
Die dueren sal zonder enden;
Want Gods woort en mach niet wenden.
Dan sullen die duvele wreet
Daer te hant sijn ghereet
Ende jaghent al ter hellen,
Daer si ewelijc zullen quellen,
Duvele ende menschen, hebbic vernomen,
Ende nemmermeer daer uut comen.

Hoe die gherechte met Gode sullen varen te hemelrike. — XII.

(E. Fol. CXVII. v. 2.)

Nu sal hem Cristus omme keren,
Die here is alre heren,

Vs. 39. H. Vore e. rechtre, sijd gh; I. rechtere. 40. H. nieman. 41. I. wat ronwe sal; H. jammere. 42. I. Daer sij. 44. I. Bescouwen; H. Anescouwen. 45. I. Ghesedt. 47. H. hen; I. h. n. a. v. 48. I. bittere; H. bittre. 49. I. Dat d. — eynde. 51. H. duvle. 52. H. thant. 53. I. jaghense alle. 54. I. sise. 55. H. Duvle; I. heb ic. 56. I. H. ute.

Vs. 2. I. alder heere.

Ende tonen een lieflije aenschijn
Hem die ter rechter ziden zijn.
Hi sal spreken: »Lieve vriende,
Want mi van u ele wel diende
Doe ghi waert op aertrike,
Ende mi hilt waerlike
Over uwen warighen God,
Ende ooc wel hilt mijn ghebod
Ende die werke der ontfermichede
Aen die arme vervollet mede,
So coomt met mi allegader
In dat rike mijns vader,
Dat u bereet heeft gheweest dan
Van dat aertrike eerst began."
Nu en mochtie niet ghelesen
Wat vrueehde dan daer sal wesen,
Daer die conine dus vriendelike zal
Sine vriende lieflijc noden al
(I. Fol. CLIX. r. a.) Te sire glorien met sulker eren,
Daer si nemmermeer uut en keren.
Daer sal die conine, twaren,
Selve alre voorst varen,
Sijn moeder bi hem, alsie versta,
Sijn ynglen ende sijn heilighen na

Vs. 3. I. toegen. 4. H. Hen. 6. I. mi elc uwer w.; H. mi elc van u w. 7. I. eerderike. 8. I. ghewaerlike. 9. I. weerdighen. 10. I. Ende h. wale m. 11. I. werken van ontfermicheden. 12. I. Ende d. a. vervulldet; H. An darme volvullet. 13. H. algader. 14. I. m. eewichs v. 15. I. g. van dan. 16. I. Van *ontbr.* — eerderike. 17. I. en consti n. 18. H. vrouden; I. vrnechden. — dan *ontbr.* 19. I. c. selve dus sal. 20. I. vrienden. 21. H. Tsire. 23. I. te waren. 24. I. aller; H. talre; I. H. vorst. 26. I. Sine inghelen, sine h. daer na; H. Sine ingle e. sine.

Ende alle sine vriende ghemeenlike,
In die vruechde van hemelrike,
Met glorien, met sanghe hooch.
Niement daer toe en dooch
Dathi hier of yet vele sprake,
Want si is te hoghe die sake.
  Nu sal, also wi lesen,
Die stede vervolt wesen,
Daer Lucifer ende sine ghesellen
Uut vielen inder hellen:
Dats die tiende choer, alsic las.
Onse here jonne ons allen das,
Dat wi daer alle moeten comen te zamen!
Nu segt allegader Amen! — Amen!

Vs. 28. H. vrende. 29. I. Met s. ende m. gl. h. 30. I. Niemen; H. Nieman. 31. I. Dat hiere yet v. af spr.; H. af. 33. I. Nu, also als wij l. 34. I. Sal die; H. volvult. 36. I. Vielen uut, als wij vertellen. 37. I. Dat es. 38. I. Nu moet onse h. jonnen das; H. onne. — allen *ontbr.* 39. I. H. wiere (H. wire) a. e. tsamen. — *Hierna in* I. *en* H. *nog het volgende besluit, dat in het tekst-HS. ontbreekt:*

I.	H.
	Nu es dit were gheïndt,
Vs. 2. honcken inne.	Daer ghi viere bneke in vindt:
	Dierste vander werelt beghinne,
	Dander heeft dat middel inne,
5. Die d.	Dat derde van sconen zeden,
6. hoosscheden ende van.	Van hoefsebeiden, van wijsheden,
7. Tvierde.	Dfierde der werelt inde,
8. Alsn als iet.	Alsic hesereven vinde.
9. Desen.	Dese hoec was volmaect al,
10. tcarnacioen.	Doe dcarnatioen was int ghetal
	Dertien hnndert ende dertich mede,
	Al tAntwerpen in die stede,
13. Rechte.	Recht opten sesten dach
14. in Ougstmaent.	Die in dOeghstmaent ghelach.
	Edel here, machtech ende hoghe,
(I. Fol. CLIX. v. 1.)	Lottrijcs, Brahants, Lymborchs herto-
	Van Valkenhorch daertoe mere, (ghe,

Vs. 18. l. Van Hoesdein.	Van Hoesdeine ende van Breda here,
	Wien God noch heeft ghegheven
	Voerspoet in al sijn leven,
	Ende sal oec al uwen tijt,
22. Dies — dancken.	Des ghi hem sculdech te dankene sijt,
	Here, desen boec ende dit werc
	Soe gheeft u Jan, u arme clerc.
25. eerliker.	Uwer heerleker ghewelt nu
26. Ontfanckelijc.	Ontfanclijc moet hi sijn u.
27. voir.	Doet hier af vore u lesen,
28. Als.	Alse ghi ledech sondt wesen.
29. vint daer inne gh. dingen.	Ghine vinter in ghene dinghe,
30. Ten sijn a. leeringhen.	En si algader leringhe
31. Ende daer toe esser in mede.	Ons gheloefs ende daertoe mede
32. H. te leerne ende w.	Hoefscheit, doeght ende wijshede,
33. Voer — meer e. mindere.	Vore ende achter, meerre ende minder.
34. Doet — voer u kindere.	Doedt oec lesen vore uwe kinder,
35. Als zij.	Alsi soe verre sijn ghedeghen
	Datsi lerens moghen pleghen:
37. e. plegen yet.	Si selens emmer onthonden iet;
	Want al datmer in siet,
39. oirbare ende b.	Es al orboere int bedrijf,
40. an l.	Beide an siele ende ane lijf.
	God die gheve u, lieve here,
42. Langhe.	Lanc lijf, ghesonde ende ere,
	Goeden raet ende victorie,
	Ende na dit lijf sine glorie! — Amen!

BIJLAGEN

EN

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

BIJLAGE A.

TOEVOEGSEL TOT DE VARIANTEN.

I. *Varianten op het eerste Boek, uit HS.* II.

Prologhe.

Vs. 1. *Als* I.
3. Dien.
6. des.
9. *Als* I.
13. omme ghemeine orbore.
14. eerst *ontbr.*
16. des.
17. Dleke — mijn.
18. ghene.
19. gr. ende smal.
21. dleke volc es de.
24. de Leke.
26. *Als* I.
30. » »
32. niene h.
35. dichteren.
41. *Als* I.
42. mi de n.
43. mi *ontbr.*
44. hen.
47—56. *Deze tien verzen ontbr.*
62. ingle. (*en zoo doorgaans*).
Vs. 63. dingle. (*en zoo doorgaans*).
64. moeghdi. » »
65. fiermamenten.
69. ende vander.
70. Adame.
74. *Als* I.
79. » »
81. dierste.
82. andre.
84. volght. (*en zoo doorgaans*).
89. Abrahame.
97. es her M.
99. ende *ontbr.*
101. leringhen.
103. *Als* I.
105. Aldus strijct.
110. *Als* I. — *Na dit vers volgt de berijmde inhoudsopgave der drie overige boeken, als in* I.

Tafle.

Titel. hocke, die ghenaemt es de Leke Spighel.

C. I. *Deze titel ontbr.* (*bij vergissing*, *want* C. II. *is toch met* II. *genommerd*).
C. V. *Als* I.
C. XVIII. Vander z. noch.
C. XXI. *Als* I.
C. XXII. ende swijfs bedrieghenessen.
C. XXIII. watter ons af.
C. XXV. *De beide* den *ontbr.*
C. XXVII. *Als* I.
C. XXXII. naturen.
C. XXXIIII. Van ere stat te regeerne.
C. XXXVI. Abrahame.
C. XXXVIII. gheseiet.
C. XL. *Als* I.
C. XLII. Roeme.
C. XLIIII. w. in Rome.
C. XLVI. *Als* I.
C. XLVII. » » — van *ontbr.*
C. XLVIII. » » (quaetheiden).

B. I. *Prologhe.*

Titel. Dat Prologus — boeke.
Vs. 1, 2. *Als* I. (*in* 2. des sijt).
3. Denweghe — de.
5. niet.
12. Entie mensche.
13. menschen.
18. tsire.
24. doeght. (*en zoo doorgaans*).
30. nemmer q.
31. seght.
33. Hi lieght, d. seght.
34. de. (*en zoo meermalen*).
35. hi *ontbr.*
38. van vriende.
39. si.
40. af de m.
46. ghi.
50. *Als* I.

Cap. I.

Titel ontbr.
Vs. 1. Gode.
3. godlijc.
Vs. 5. dedi d.
6. *Als* I.
7. hen.
8. ghiften.
11. hemele.
12. datmer in.
16. Als.
22. *Als* I.
23. » »
33. dingle.
39. Sijs.
40. Van dien.
42. gh. slevens.
44. *Als* I.
46. ghijt.
47. nte. (*en zoo doorgaans*).
48. *Als* I.
51. Welcs dan.
52. niet comen.
58. *Als* I.
60. » »
61. Alse bl.
62. haer *ontbr.*

Cap. II.

Vs. 2. in tgh. alsoe.
6. ons:
7. vereest.
8. a. een gh.
9. vol.
11. ene.
15. Sijn — groethede.
17. mochtu n.
19. sijn.
22. wire op doen.
23. Alsoe alse.
26. Al in eere.
28. sijn.
29. hier sijn.
31. niet.
32. vore.
36. *Als* I.
38. best.
40. *Als* I.

Vs. 42. Ens n.
43. Dier v. e. hare.
44. hier af.
48. sire godheden.
49. scoenheden.
50. *Als* I.
53. Sijn.
54. Sijn. — en *ontbr.*
55. Sijn dijcheit.
57. Sijn.
58. dier m.
60. Als blinde — dey.
61. h. en gh. gh.
62. Ets.
65. sier godheden.
66. scondemen n. d. a.
69. sachmen oec o.
70. seit men.
72. *Als* I.
77. Daers drie.
80. *Als* I.
86. soudi Gode.
88. Dat ons here.
89. Es een God in.
90. *Als* I.
92. vere.

Cap. III.

Vs. 1. teere.
2. dene g. allomme e. o.
7. *Als* I.
12. dien.
13. die *ontbr.*
14. In ghebrnken haere.
18. stoel die steet al d.
19. Daer es.
20. de.
22. w. nes d.
24. sijs te.
28. Des zoons *ontbr.* — gh. te gader.
29. *Als* I.
30. Siere. (*en zoo doorgaans*).
31. siere. » »

Vs. 32. sullen *ontbr.*
33. gh. al s.
34. d. drie h.
36. Als.
39. *Als* I.
41. jare sonden I. w.
44. Eermen d. eer oghen k.
47. Tselker — seght.
49. *Als* I.
50. swighie.
53. scinet.
54. Och si a. liepen.

Cap. IIII.

Titel. coren — ingle — ingle.
Vs. 1. middelsten.
8. sceppere m. al h.
10. *Als* I.
13. dandere v. demlike.
15. ambacht.
17. alse onse.
22. entie.
23. dandre v.
25. hoeghren.
28. hont ware.
29. Tesen.
31. ghelije.
33. Hoer sceppre.
35. berrender.
38. hare.
40. Daer in hen a. steet.
42. Als onlane als.
44. Alsi hoer w. h. verstaen.
45. thant.
46. *Als* I.
47. » »
50. hen.
52. Ende tier.
55. haer.

Cap. V.

Titel. *Als* I.
Vs. 3. Sine.
4. sine.
5. Hen es.

Vs. 6. Hemele, erde.
7. w. dat hen.
8. Sine.
10. die gh.
11. hen.
12. vroudelijchede.
14. Sine wete.
17. hen — wille.
19. *Als* I.
21. so *ontbr.* — sijt thant.
23. daer *ontbr.* — thant.
24. Daer ende.
25. Alse — inde gh.
26. An die weghe.
28. Si en.
29. *Als* I.
30. m., daer om eest.
32. esens.
35. Ende *ontbr.*
36. Dien.
37. n. in a.
38. ene. — *Als* I.
42. hen.
44. *Als* I.
46. menschelije.
48. ocht.
54. al.
58. *Als* I.
59. dien.
61. ene.
62. Als. (*en zoo meermalen*).

Cap. VI.

Titel. den *ontbr.*
Vs. 1. *Als* I.
2. » »
4. Dien.
5. dies.
8. ane. (*en zoo doorgaans*).
9. daet.
15. Dien.
16. *Als* I.
21. in dere.
22. h. ons h.

Vs. 26. alsi hare ten.
30. *Als* I.
34. » »
36. ten q.
37. *Als* I.
38. » »
39. Vore. (*en zoo doorgaans*).
48. Dingle die menschen.
56. te h.
58. Eert tgh.
60. vr. nes.
62. sijn.
64. dat die idel.
67. Van dier ingle.
69. mi ghenoech tesen.
70. woutsi.

Cap. VII.

Vs. 1. horet.
2. som dingle.
6. tier selver st.
7. In w., in lochte ende.
9. Smenschen.
13. selen.
14. Die si hen.
24. Soe v. hen altoes m.
25. *Als* I.
28. elc heefter sine.
33. willecome.
37. *Als* I.
39. enen — sijn.
40. orbore.
43. alst tf.
44. behendecheit.
46. *Als* I.
48. » »
50. ons.
51. die *ontbr.*
53. inde.
54. Alsoe. — hier *ontbr.*
57. *Het tweede* si *ontbr.*
58. Des.
60. gh. ende an.
63. *Als* I.

Vs. 65. Ende van ingh.
66. hoer. (*en zoo meermalen*).
68. Hen. (*en zoo doorgaans*).
71. mettien.
72. daet dat.
74. Alsi iet.
78. Dan es s. diet.
79. entie.
82. sake.
87. *Als* I.
88. I. oec, gh.

Cap. VIII.

Vs. 2. allomme g.
3. *Als* I.
5. enen.
7. *De volgorde der verzen als in* I.
7. *Als* I.
10. entie.
11. Ende nemmer — mach.
14. nemmer.
15. omme *ontbr.*
18. segghene.
20. Dats seker dat f.
24. *Als* I.
25. el. noch gr.
28. *Als* I.
29. » »
35. man soe.
36. al *ontbr.*
37. thant.
38. *Als* I. — hets.
39, 40. *Als* I.
43. enen nachte.
44. dat ene.

Cap. IX.

Vs. 3. entie.
4. *Als* I.
5. daedt.
6. nemmer *ontbr.*
7. vroch.
8. *Als* I. (Uut der ỹ.
10. gheeft.

Vs. 12. *Als* I.
19. thitte.
20. *Als* I.
21. doet *ontbr.* — ghetideehlike.
25. *Als* I.
26. Hi — seit.
28. dit *ontbr.*
30. *Als* I.
31. » »
34. Diversen loepen.
35. Dat die.
37. scut.
38. hi.
39. werdet. — hier *ontbr.*
40. *Als* I.
41. als.
42. ghsel.
43. clare alsi ie.
44. *Als* I.
46. » »
47. alsoe.
48. deen.
53. alsi.
64. als.
65. alselken.
68. datter.
70. wert hore haer I.
71. nemmeer.
72. scuttet.
73. Dlicht, datter t.
78. I. dat e.
80. van dien berghe.
82. Alsi.
84. hore dlijcht.
85. ende dbedieden.
86. bi so d.

Cap. X.

Vs. 1. daer.
3. *Als* I.
4. » »
5. viertut.
8. *Als* I.
12. » »

Vs. 15. *Als* I.
17. dat hoer meestre.
18. k. in hen.
22. in Walsche.
23. In Griexsche e. in E.
24. houden.
27. *Als* I.
28. dijsendach v. daer.
31. v. dats M.
32. goensdach, men vindet dus.
33. dat *ontbr.*
34. vrindach, alsoe iet.
35. Na Saturnnse, d. v. daer n.
36. So *ontbr.*
38. So *ontbr.* — wilen donde.
39. In Dietsche t. occ w.
40. Ventmense.
41. Elo.
45. alsi.
48. sijn occ alsoe.
50. *Als* I.
51. Des menschen.
52. Ane dien — gheleght.
53. ocht.
55. Ofte.
58. *Als* I. (God).
61. in die.
62. staet.
63. ene.
67. Diere.
68. comen *ontbr.*
70. pl. selden te.
74. dat meer dan w.
79. *Als* I.
81. vandien.
82. cleine.
83. Sijs.
87. Alse.
88. ene not.
89. dats.

Cap. XI.

Vs. 2. tsamen.
3. Entie erde si l.
4. als.
11. moohdi.
13. Dwitte dat f.
15. dats.
16. Dus eest recht na dese.
17. *Als* I. . . .
20. Dat het.
21. hem nerghen d.
23. thant.
26. h. bi er.
27. Dat winken.
29. Ter ere dan.
30. v. en gl.
31. moehdi.
32. Stoede.
33. dore. (*on zoo meermalen*).
34. *Als* I.
35. viele.
36. middelt.
38. leitene.
40. strecken.
41. Leght.
42. Als.
44. eist dat sake dat.
46. *Als* I.
47. » »
50. Alsoet G. w. wr.
51. cl. hier h.
52. Daer m. vl. allommc.
54. *Als* I.
55. dat volc.
56. dat — vort ende w.
57. waen.
59. *Als* I.
61. alsoe.
64. Ets der.
65. meer *ontbr.*
69. ens.
70. dsonnc.
71. Alse si in dwesten.
Na 71 *dezelfde vier verzen als in* I. (*in* 4. alsi — ocst).
72. scoutmen dan den.

Vs. 73. erghen.
77. *Als* I.
78. » »

Cap. XII.

Vs. 1. mire memorien.
2. purgatorien.
5. werf.
7. ets.
9. Het nes.
10. Worpmer een haenhilt in, hi.
12. *Als* I.
13. En sonder tw.
14. *Als* I.
25. omme.
27. Sante.
32. laesic in eere.
33. ene.
34. m. dvaghevier.
41. Tormente.
46. Ende gh.
47. thant.
48. alsi vore.
49. *Als* I.
54. » »
57. » » — inder.
61. a. bede.
63. aelmoesenen.
65. selven *ontbr.*
66. Dijt.
67. Ja in.
68. Alsoe alsiet gheser.
69. *Als* I.
71. riddre.
73. es.
78. Dwonder.
81. *Als* I.

Cap. XIII.

Vs. 1. *Als* I.
2. tormente vander.
10. *Als* I.
13. » »
15. die te hemelrike.
16. *Als* I.

Vs. 20. tier.
21. neder helle w.
26. *Als* I.
28. vier *ontbr.* — des sijt.
32. *Als* I.
33. » »
34. der erden.
36. tormente.
37. van dien.
38. *Als* I.
42. sonds — te.
43. het *ontbr.* — branden — vore.
45. ene.
46. Dat.
49. *Als* I.
52. » »
53. van dien.
55, 56. *Als* I.
57. visehe.
58. *Als* I.
60. ende si h. h.
62. serpente.
63. Daer dien z. o.
65. groete.
67. ghene.
70. Dlant.
74. *Als* I.
75. anebilt.
76. sijn zelc van seden.
86. N. daer gh.
90. serpente.
91. Entie.
95. *Als* I.
96. Ende ghecrisel groet van.
98. daer *ontbr.*
99. den arme.
103. grote.
104. d. nes l. cleine.
105. Dachtende.
106. *Als* I.
107. vandien.
108. *Als* I.
116. niene m.

Vs. 117. bede.
118. *Als* I.

Cap. XIIII.

Vs. 1. *Als* I.
2. vore boeret.
4. mensche.
5. Versmaedt.
6. ingle.
7. *Als* I.
8. gheselscapen.
12. dusdaen.
14. bijt, alsoot siere.
16. Alsoe b. telker.
19. *Als* I.
23. Ende svleesch.
24. *Als* I.
25. si so node saghen.
26. a. in haren daghen.
27. niene w.
28. ten hemele.
29. Soe sijn si d. ben.
38, 41, 42. *Als* I.
43. Ende *ontbr.*
44. nemmer *ontbr.*
45. *Als* I. — wonde.
48. » »
49. dat *ontbr.*
52. pr. halen h.
53. Bedecten *ontbr.*
54. *Als* I.
56. om *ontbr.*
68. vore.
73. *Als* I.
74. N. daer gh.
77. *Als* I.
79. tormente.
80. Hoeredi die.
85. alsi d.
87. dien.
88. Wat.
89. Des niemanne.

Cap. XV.

Vs. 1. ingle.
Vs. 8. Dien.
9. dat die.
10. edel.
12. eene.
13. Ende daeromme.
15. als men w.
16. *Als* I.
19. » »
20. » »
22. die asem.
25. het van ierst.
29. Dbloet.
31. Hine s. bl. niet en tw.
33. vl. diet al drinct.
34. in derde.
35, 36. *Als* I. (tvleesch).
37. als ute.
38. Keertse weder te G.
39. Oft daer hoer G.
42. dinghe k.
43, 44. *Als* I. (Thoren).
47. riken.
49. met levene.
50. Hout men v.
52. ocht men.
53. Dies.
54. ens n. soe goet so m.
55. met *ontbr.*
56. Comt die lichame h.
57. wilt.
58. Str. l. z. e.
59. seght.
60. daeghs.
66. als een vee.
69. *Als* I.
70. voort *ontbr.*
71. v., dat wet.
72. Van dien.
73. leght.
75. Dats d. b., des sijt.
76. Dadt dvaste.
78. *Als* I.
80. a. bi sine.

Vs. 84. houdene.
89, 90. *Als* l.
91. oren.
92. h. weten zaen.
93. den.
94. Dm. hem niene se. no ne d.

Cap. XVI.

Vs. 1. Ten lichame.
2. toe *ontbr.*
5. verdraghen.
6. en *ontbr.*
9. moedt.
12. ende sijn des.
14. leeght.
18. *Als* I.
20. hoer l. noedorste.
21. ierste rusten vande.
25. *Als* I.
28. » »
36. here.
37. *Als* I.
38. » »
40. Dats.
41. daedt — versiert.
42. bestiert.
43. k. ierst wert.
44. *Als* I.
46. leecht.
47. Dyen v. l., er. e. sinne.
48. Comen — trechlije.
49. hijs.
50. *Als* l.
51. als hi te sinen.
52. werdet.
53. *Als* l.
54. h. vore o.
55. lichame nicken.
56. wilt.
57. *Als* I.
59. moeti.
60. Ende alse d. z. ute.
64. met der.
66. *Het tweede* ye *ontbr.*

Vs. 70. Alsoe.
73. omme — veest.
74. quaems e. w. du beest.
77. moests.

Cap. XVII.

Vs. 1. *Als* I.
4. » »
5. » »
8. valscheit es ghebonden.
9. als dingle.
16. Dien menschelike.
19. ene.
20. scout.
22. ene.
23. ens m. een blie.
30. omme.
31. si *ontbr.*
35. dinghe.
38. Ghereeh.
39. *Als* I.
40. d. die m.
42. sluten.
43. dien w.
44. gripen *ontbr.* — noch tasten *ontbr.*
45. ghevoelten.
48. dscip.
49. kerft.
50. Dat hondert manne.
52. *Als* I. (roeren).
53. Dit w. d. w. al m. sire craehte.
54. *Als* I.
55. wonderne.
61. ghi.
65. *Als* I.
68. vore.
70. *Als* I.
72. » » — stemmen.
73. tien.
74. dinghe.
76. dbloet.
77. in tvleesch
78. vore.

Vs. 79. Ende dit vleesch.
80. Maer dandre.
81. nien b.
82. en *ontbr.*

Cap. XVIII.

Vs. 1. des.
2. Seide witen.
5. dat die — dat verstaen.
6. tw. meest g.
8. Dattie z. leght.
9. dbloet.
11. men sbloets.
12. der zielen nes.
13. A. h. n. e. t.
17. dat die.
18. In dbloet.
19, 20. *Als* l.
25. merken.
26. *Als* l.
30. Daerne m. comen en gh.
31. *Als* l.
36. Donderscheet.
44, 45. *Als* l.
46. Dits.
53. z. die bl.
56. dbloet.
57. hore in te s. b.
58. dbloet — lichsme.
60. Werdt.
62. diene b.
63. *Als* l.
69, 70. *Als* l.
72. *Als* l.
74. en vult en gh.
76. tsamen.
79. dore enen.
80. ten — ene.
81. sijs gheest.
87. sonds.
89. *Als* l.
97. wel al te.
103. met den.
104. *Als* l.

Vs. 105. p. dan sal.
106. alsi vore.
112. hoer lichamen ane.

Cap. XIX.

Vs. 3. honde.
6. Soe es si.
8. z. tote h.
9. nem.
11. Loven — eweghe.
12. Datti d. s. e.
14. *Als* l.
15. » »
16. Dat dconincbrike.
17. *Als* l.
19. seeght — grammer.
21. werptene.
26. es deconingrike.
27. *Als* l.
28. Ter.
30. h. en gh.
32. kerken.
36. in dewelike v.
37. unt den.
39. gheseeght.
40. Sterft — inde m. leeght.
41. z. vaert uter.
42. toe *ontbr.*
43. dien.
44. l. daer d.
46. dinghe.
48. Die ic q. in e.
50. jammer mede.
51. Danxt.
52. mochtn.
53. h. mesdadech k.
54. voir *ontbr.*
55. rechtre.
56. W. si l. o.
61. oec *ontbr.*
62. comene in groet.
63. ene.
67. seeedt.
73. een anebilt.

Vs. 75. at. en m.
76. Sone w. sine.
77. Tiende ghedeel.
78. heeft.
80. tsamen altoes gh.
83. wel *ontbr.*
88. onse.
89. meswinden.

Cap. XX.

Vs. 1. werdt.
3. heeft.
4. m. soe h.
5. den *ontbr.*
10. sette hore opt hoeft ene.
12. goetheit.
13. heeft.
14. ertrike.
15. den viant hem v.
16. Hi.
17. Die hem ewelike hier d.
19. zielen.
20. dier.
22. eene — tfat.
25. berou.
26. Ende enghene.
28. leverse.
31. alao.
33. e. hen s.
34. of eest hen l.
35. hen dan te.
36. onvertellike.
39. ghesiveert.
42. die ingle wel eyse.
45. Dats in die vrende v. h.
51. mochtsi.
53. tien inde.
55. die onsaleghe.
58. Fellike t. h. draghen.
60. ertrike.
61. sceppre dede.
62. Dats en s. d. jammerechede.
63. sise inder helle.
64. ewelike moet.
Vs. 67. Alsoe ic u vore.

Cap. XXI.

Vs. 1, 2. G. m. Ad., alsic las, In E. bi D.
4. dat scoenste.
7. helde.
8. telde.
9. doen *ontbr.*
10. Doen enen.
11. nan ten selven.
13. af *ontbr.*
14. omme.
15. te samen.
16. deen.
19. daedt.
21. dedise in eere é.
22. In derache p.
24. rechte — oesten.
26. ghesegghen.
27. b. ende v.
29. Daer nes h.
30. Onweder.
31. Die locht es daer soete é. st.
32. Daer nes ghenrghande o.
33, 34. *Deze beide verzen ontbr.*
35. onghenade.
38. algader.
39. Ende die.
40. Want ets. — hemelrike *ontbr.*
41. h. sonder waen.
44. M. inne z.
46. van dien.
47. waert *ontbr.*
48. alsoe.
49. sine.
50. ene.
53. in onsen st.
55. nut oest, alsment.
57. des — ghene.
60. voerese thant.
64. Soe springt ene f.
65. vernomen.
66. viere r. uut comen.

Vs. 70. Ofte meerre.
72. Eufrates.
76. daedt:
80. oic *ontbr.*
82. Jhesum Cristum, den.
83. Die tp.
84. In w. dat a. halden.
86. v. vroude m.
91. soetecheden.
92. al — niene gh.
93. edel.
94. Volcomelec.
99. Uwe v. hulpe d. t.
101. mi en.
103. springt.
106. siden.
107. viere.
110. handen.
111. fonteine.
115. Allen den.
116. Die h. gh. daer in.
117. hope e. met w.
119. spruut hier uut.
121. kinder.
123. kinne gheft.
124. left.
126. Moghe.
127. viere.
129. Dat si in vier.
130. k. liede bi.
132. tghesteinte.
133. Men magher oee.
139. Dat sijn.
142. gheests ghiehte.
145. Met zielen e. m. l. gh.
146. in Antkersts.

Cap. XXII.

Vs. 3. hen — d. si mochten.
4. allen vroehten.
5. stoeden.
6. enen.
7. wijsheit.
8. Thant als God benen.
9. v. al gh.
18. wiven.
19. thant.
23. G. sijn gh.
25. groeter lieven.
27. woude hi hare.
28. hij *ontbr.*
30. gheboet.
32. Dat A.
34. dat Cr.
35. wat groeter jammerechede.
36. broesebede.
37. m. omme s.
38. sone in dit e.
40. s. bleef v.
41. wat dat q. v. hare.
42. jare.
45. duvle, twaren.
46. Die ie in die helle.
49. tebroken.
50. selve *ontbr.*
55. omme eest sorchlije h.
58. W. e. d. es hi o.
59. *Als* I.
60. Wedert si I.
61. *Als* I.
62. » »
63. Ende verghet G. al m.
65. *Als* I.
66. Maecte s. v.
71. *Als* I.
73. Behendechlee.
75. w. dat m.
76. d. nes ghene.
81. Si.
82. is *ontbr.*
84. Dits.

Cap. XXIII.

Vs. 3. *Als* I.
4. thant.
5. ontleedt:
6. Ende van G. gr. onteleedt.
8. *Als* I.

Vs. 11. Ooe *ontbr.*
12. zo *ontbr.*
17. Noch des oec seamen h. bl.
18. n. met sinen.
19. dsalc.
20. Dattie nosel.
21. bringhetinneene scamelhede.
22. *Als* I.
23. thant.
26. doersti n.
27. *Als* I.
28. selven *ontbr.*
33. Dwijf.
35. Dwijf sprac thant.
36. Dadt hare dserpent.
38. bescoet.
41. enen *ontbr.* — seght.
42. Inne m.
44. Sele verstannesse.
47. om anders r.
50. *Als* I.
52. O. doen, dat.
53. Ons selfs sijn sc.
56. *Als* I.
59. » »
63. ende *ontbr.*
65. Met lede werden gh.
66. Al ons I. h. t.
69. En es.
71. *Als* I.
73. » »
74. van deser w.
75. jammerecheiden.
76. die felle d.
77. in derde.
81. dit *ontbr.*
83. *Als* I.
86. kindre.
88. sorghen, p.
89. moet *ontbr.*
91. dadt.
92. *Als* I.
93. omme — sunde.

Vs. 94. Soe sout al.
95. daedt. — dat *ontbr.*
96. Dat Cr. p. ons g.
103. deser.
104. p. weder m.
106. *Als* I.
110. mede *ontbr.*
111. stoet — ant hout.
112. met.
113. mesdade algader.
114. *Als* I.
116. » »
118. Dar an Y. v.
119. stoet.
120. springt.
122. vore.
123. stoet.
124. dat.
127. *Als* I.
Tusschen 130 *en* 131:
Ende hi was selve fonteine mede
Van alre ontfarmechede.
131. die viere r.
134. werelde.
136. ghelijenesse.
139. in menegher f.
140. in dien.

Cap. XXIIII.

Vs. 4. h. beider gr.
5. teeweghen.
9. Dus l. si te gader h.
10. jammerecheide.
11. *Als* I.
12. tparadijs wel saen.
13. *Als* I.
14. Toter tijt dat.
16. met quijtte ver Y.
18. haer noetdorst.
28. Ontgh. moeste sine.
30. ghewan.
31. *Als* I.
32. Dat *ontbr.*
37. omme hi t. h. m. v.

Vs. 40. ofte dan G.
41. apple.
45. noit.
47. *Als* l.
52. Raste.
53. horewi.
54. gheitenen.
55. haddi an.
56. *Als* l.
57. » »
58. » »
60. dr. en gh.
66. *Als* l.
70. Dat God, onse here, es sijn vr.
71. Dits.
74. Ay! dat.
76. wilt.
77. werelde.
78. cochtmen.
80. Rnren e. comen in alre.
85. dien.
86. meer *ontbr.*
87, 88. *Als* I.
89, 90. » »
91. » »
93. cruisten.
94. dst den.
95. ghichten.
96. wasser r.

Cap. XXV.

Titel. huweleeke.
Vs. 2. met veren Y.
5. *Als* I.
6. zelken spel.
9. Kindre, daer hi dat s.
14. huweleee, dien.
17. ment.
18. mere.
19. *Als* l.
22 leeght.
24. omme.
25. tfirmamet.
26. datmer inne

Vs. 27. dat die.
28. hoer.
33. waer.
35. *Als* I.
36. maeghde.
41. *Als* I.
43. h. soe ghevoeght.
44. maeghde.
45. Kinder.
46. des.
49. Ets — vercoren.
52. *Als* I.
53. » »
57. ene andere.
58. een maecht.
61. *Als* l.
69. G. ansaeh m.
71. hare v. reinecheit.
72. Houdt — ene waerheit.
73. hare.
79. Maeghdoem die es.
80. rechten.
81 vlgg. *aldus:*
Ende met reinre herten draght.
Ic waender Inttel nu bedaeght
Van ghepeinse ongheknaght
Derre diermen hier ghewaeght.
90. *Als* l.
92. Willen te G. d. ende teeren.
93. herde *ontbr.*
100. dr. noch e.
102. *Als* I. (ten).
104. broedere oft Austine.
105. Tsartenoyse.
106. dat lant d. eren.
107. w. ende andere.
108. ofte die coeman niene cochte.
109. *Als* I.
110. vnret — vint.
113. dien.
115. hoer.
116. *Als* I.
120. Des.

Vs. 121. alle.
125. *Als* I.

Cap. XXVI.

Vs. 6. Veren Y.
7. *Als* I.
16. w. sijn ende.
17. Ende met.
18. vore.
19. veren.
20. si *ontbr.*
23. stoet hare.
24. tskints.
25. W. nemmeer.
26. Doen dan si twee en w.
27. hadsi — knapelen.
32. dierste.
36. some o. q. v.
38. dvole — veleheit.
39. Alse — dunke.
40. Alst hier v.
41. na bleef Yve alse.
45. te dienne.
46. *Als* I.
48. Op te h. e. te v.
49. *Als* I.
53. tiendeel.
54. Dat hen — ons.
55. *Als* I.
58. » »
63. dankene.
65. Entie — hemele.
68. vercoren.
71. *Als* I.
75. Dat het.
76. kinder.
79. *Als* I.
82. Sal vanden besten gh.
83. dijt.
84. Dadt daer.
85. nes.
87. ooo *ontbr.*
88. sijn, w. oehte m.
92. niemene.

Vs. 94. maectemen.
95. Dattie.
96. *Als* I.
98. G. diene.
99. *Als* I.
100. teren.
102. n. wel en h.
105. d. G. h. selven.
106. teghende.
111. Dits rechte.
113. al soe h.
114. tienden.
115. Dier l. liede handen.
116. Harentare — landen.
118. gh., na dat iet.
121. verstolen.
122. sijn *ontbr.*
123. A. sijn dijt d.
125. T. honden es tonsienc.
128. Ofte te — hoer.
130. Wise hout o.
135. *Als* I.
136. Karl.
140. helpen boefde.
141. danne.
142. manne.
143. Met.
145. *Als* I.
147. tijt inde name.
148. qname.
149. dan *ontbr.*
150. Sele kerese weder d. si q.
151. onthilse.
155. *Als* I.
156. tiende te hondene.

Cap. XXVII.

Titel. *Als* I.
Vs. 3. in derde.
4. *Als* I.
6. » »
11. hier af.
12. *Als* I.
15. e. oee ontdeert.

Vs. 16. E. van groter rasten.
18. den *ontbr.*
20. Hi h. vore die goede prijs.
21. vore Gode ere.
26. *Als* I.
27. sceppre.
28. dierste — wart.
29. inder tijt.
33. Br. nijdt selcstont den.
35. wie so st.
36. d. oft in.
37. *Als* I.
38. Si — oft si v.
40. inde h.
42. here.
43. *Als* I.
44. ghenen *ontbr.* — d. meest dr.
45. vloec.
46. *Als* I.
49. nijdt.
51. ende *ontbr.*
52. hijt. — op hem *ontbr.*
53. *Als* I.
55. » »
56. Dat h.
57. *Als* I.
58. enegher.
59. Ets eerlije.
63. *Als* I.
64. » »
66. dan *ontbr.*
68. *Als* I.
70. » »
71. hare l. tontfaene.
72. verghaene.
74. wi.
76. *Als* I.
78. Met derre werelde.
79. ons nijt ofte m.
80. dorve — niet en tw.
83. sine eere es.
87. Eene ure ghelinghen.
91. *Als* I.

Vs. 92. Dat h. g. al uut den.
93. leeght daer.
94. es tegaen.
95. *Als* I.
97. van engh.
100. Dier.
102. in dewelike.
103. werd.

Cap. XXVIII.

Titel. Van nidecheiden (*Schrijffout*).

Vs. 1. Ute hoeverden.
4. ghiereeheit die quaetste.
5. Want P. zeeght.
6. Es wortle alre.
9. Rechtren, seepenen.
10. ghiehten.
14. *Als* I.
15. amecke.
17. ghiereeheit q.
18. niene kint bruederlike.
22. datmer ane.
23. Dat die.
25. *Als* I.
26. alsijt dan h.
27. soudi n.
28. Wisti dat w.
29. n. om erderseh g.
30. *Als* I.
32. » »
34. met dien.
35. zeeght.
37. Dore ere.
41. die ghene diet water.
42. werdt.
43. soe hi w.
44. So *ontbr.*
45. hoe soe v.
47. al ghegaedert.
49. enc.
50. hoer.
52. m. dan die.
53. algader l.
54. z. die v.

Vs. 59. omme.
60. sine z: omme.
62. Hi beets c. selve een.
63. in al hore l.
64. vor die z.
65. Donsachlijcste.
66. heft.
67. gnoech.
69. Des.
70. ware.
71. armoede *ontbr.*
72. *Als* I.
73. Ets — heft.
74. zelven noch a.
77. hare.
78. In sie gheene.
79. *Als* I.
80. *Het tweede* voor *ontbr.*
82. laetic nu tesen.
84. gaen.

Cap. XXIX.

Vs. 2. sine — kinder.
3. *Als* I.
6. Tfierendeel.
7. zeeght.
8. maer si viere.
11. hi Caynne ter zelver tide.
12. *Als* I.
14. al.
15. Morders, r. algader.
17. in doesten.
19. *Als* I.
22. Op die.
24. E. oec op andren.
25. swaerlijc.
29. *Als* I.
30. s. abolghe d.
31. allen den.
32. W. te sire ghewaregher leeren.
36. *Als* I.
38. E. inde sterren.
43. *Als* I.

Vs. 47. alsoe ic.
51. die van hen.
53. dierste.
54. *Als* I.
55. allen.
58. v. Sette.
61. also ict.
63. *Als* I.
65. voort *ontbr.*
68. pl. te dien t.
69. Afgode soe a.
70. Oec soe plaghen si.
73. q. daer toe m.
74. *Als* I.
75. stoet.
76. *Als* I. (jare).
77. vore.
78. v. Sette sijn.
79. n. langher sp.
81. *Als* I.
82. Dat hi op.
87. in daerke.
90. dander.
91. omme.
93. Ene.
94. *Als* I.
96. Dien.
97. ghenade.
108. vore.
110. vore es bescreven.
111. niene w.
113. *Als* I.
117. » »
123. wel *ontbr.*
124. Dadt g. doet wel.
127. salieheden.
128. alsi v.
129. thoere.
130. si na hen l.
131. *Als* I.
134. hen bi ontderen.
137. seght.
138. sine kindre bidden br.

Cap. XXX.

Vs. 2. Stoet.
5. Sine kindre ende hore wijf.
7. thant.
8. in dlant.
10. Ende dat op der.
11. *Als* I.
18. om der.
22. *Als* I.
23. nu soe.
26. Noyt sider al t.
27. alsi doe.
28. sider.
36. *Als* I.
37. Datten.
38. *Als* I.
43. andren.
51. *Als* I.
57. d. oec h.
58. W. hen onst God ons.
59. *Als* I.
62. viere ende.
66. hoer. *Na vs.* 66:
Dit sijn viere huischen m. v.,
Dat sijn si achte te g.
68. sider.
70. tf. ter q.
71. goeden.
72. *Als* I.
75. » »
76. » »
77. Dier.
78. gheloefde in enen G.
81. *Als* I. (op den).
83. » »
85. Waren dusentech jare.
87, 88. *aldus:*
Hoe God altoes die goede
Ontfaet in sine hoede.
89. Dits.
90. nte Sette.
92. Tote op Jh.
93. Als ghi h. na wel s.
Vs. 95. op Abrahame weder k.
96. leght — ene.

Cap. XXXI.

Titel. dierste — leven — houdene.
Vs. 4. als ict.
6. *Als* I.
9. » »
12. alsoe se tscaep.
14. *Als* I.
16. » »
18. v. wesen m.
19. r. oee, a.
20. enichs volx d. sider.
21. seght dat dese I.
23. In diere c. spise.
27. leght.
28. verghetter m.
32. gaderne.
33. Ochte.
37. niene k.
39. niene gh.
42. Si souden.
44. *Als* I.
45. alse gh.
46. heerscape.
47. *Als* I.
48. quam.
49. l. laten m.
50, 51, 52. *Als* I.
55. Ets ghezeeght.
58. Maghene, wilt.
59. Bi die gh.
61. v. vele m.
63. e. sijn st.
67. meerre sorghe.
70. *Als* I.
73. zeeght.
74. *Als* I.
75. Dat dierste e. de.
76. ic u h. vore.
78. dit *ontbr.*

Cap. XXXII.

Titel. e. van d. w. naturen.

Vs. 1. Sider.
4. dedi N.
6. Alsoet.
8. was.
9. alsict.
11, 12. *In omgekeerde volgorde.*
16. *Als* I.
17. ter.
24. *Als* I.
25. andre.
26. tf. al in.
28. *Als* I.
29. omme.
30. dat m.
32. macht.
40. en scouweden an.
41. alshi wilt.
42. *Als* I.
43. versaemt sijn volc in c. tide.
44. doedt.
45. Daert vechten m. ende blijft som d.
46. *Als* I.
47. » »
49. Ens.
50. *Als* I.
51. st. es v.
54. Dw. si zouden.
56. hebben.
57. *Als* I.
61. v. goet, ere.
66. die hem sp.
67. diene niet en — ne.
68. Hem *ontbr.*
70. Diene n.
71. hen soe zenne ende m.
72. Dat zele v.
73. op die.
74. Hem ne r., si dr. si n.
77. M. leeght ocht hi.
78. Dits.
82. niene k.
85. v. dstarste.

Vs. 87. Dat die.
88. alle dese, des sijt.
89. els.
91. soude anders n.
96. E. m. in hen.
100. senloes.
102. Oft a. arch a.
103. D. v. e. jammerechede.
104. Ave — meneghe.
105. wijn *ontbr.*
106. *Als* I.

Cap. XXXIII.

Titel. e. hoemen eren sal v. e. m.

Vs. 1. vore.
3. gheviel.
5. *Als* I.
8. dat die — gheen.
10. *Als* I.
11. z. die hiet Ch.
13. vinghre.
14. maecte daer m.
15. A. J., die joncste, sach.
18. thant.
19. *Als* I.
21. zonde.
22. dier.
23. Om.
24. *Als* I.
27, 28. *Als* I.
34, 35. » »
44. eere noch g.
45. des sijt.
47. gnoech.
48. *Als* I.
52. » »
53. doet.
54. Pleghen seande, scaede e. v.
55. *Als* I. (hier).
56. Dit.
62. omme.
63. dese.
64. *Als* I.
68. dat *ontbr.*

Vs. 70. *Als* I.
76. vore af hoeret.
79. Alsoe ict.
81. dier.
83. alsoe ict.
88. dlant, alsict.
94. *Als* I.
95. hem *ontbr.*
96. hadde ghebod no.
98. dusentech.
101. *Als* I.
103. vandien g. w. tghetal.
104. e. harde smal.

Cap. XXXIIII.

Titel. Van ere stat te regerne.
Vs. 1. *Als* I.
3 ende en w. n. d.
4. renten h. m. ofte sc.
5. opten.
12. sider.
14. *Als* I.
15. en brac noit seder n.
20. Dat n. sine ghelike.
21. niene versint.
22. sinen gh. niene kint.
23. licht.
25. die Romeine.
26. hars — niene.
27. M. al om gaederen.
28. orhore.
30. alsijs.
31. B. si d.
32. Soe vorderdensi.
34. hore.
41. d. Roeme.
44. den *ontbr.* — wonde.
48. In veeden e.
50. dan goet.
51. si verderfden.
54. die.
55. *Als* I.
57. d. gh. des iet.
68. vremdt.

Vs. 69. Die b. gh. hoer.
70, 71, 73. *Als* I.
74. Inne w.
75. sijt.
76. des.
77. I. oec gh.
79. boer s. orboren ende.
80. ghemene orbore.
81. wijslijc.
83. pointe.
84. Dierste.
85. Ghemen orhore.
86. Wien — oehte.
87. ghemene orhore, sekerlike.
88. vore mate e. vore.
89. daer leeght.
90. an dorbore.
92. *Als* I.
93. sonde no vr.
97. *Als* I.
99. Dm. legghe in sekere.
100. te ghehelpene.
101. Wedert si — oehte.
103. Tien gh. orbore.
104. *Als* I.
105. Wijslije.
108. *Als* I. — *Na vs.* 108:
Dus machmen met desen dinghen
Ene stat te groeten state bringhen.

Cap. XXXV.

Vs. 1. *Als* I.
2. ende *ontbr.*
3. aekere.
12. Die gh. h. die vroede.
13. En w. hen dan.
15. Datmen hen.
16. *Als* I. (hen).
17. » »
20. » »
23. dit.
26. Dat si gh. hadden.
27. des niemene — souden.
32. tsinen b.

Vs. 33. wie dat sl.
35. *Als* I.
41. omme — dorste.
42, 43. *Als* I.
44. hare l., hare.
50. hem *ontbr.*
52. ane knecht.
53. *Als* I.
63. » »
65. maisniede.
66. *Als* I.
67. Jaerlije — landen.
68. panden.
69. forfaiten.
70. dat volo.
73. oort *ontbr.* — ofte.
75. z. na dat.
76. ghestecht.
78. Alst.
79. hare *ontbr.*
81. ocht u liede.
82. Ghi die h.
84. alsi.
85, 86. *Als* I.
88. Mochtn lijf.
91. wijslike.
94. een rechtre b.
95. Die al.
96. g. oft q.
98. *Als* I.
99. m. dat ghi met h.
100. oft in deweghe.

Cap. XXXVI.

Titel. Van Abrahame.

Vs. 1. vore.
3. *Als* I.
4. vore.
9. ertrike hadde wel.
10. had *ontbr.*
18. vore *ontbr.*
24. vorme *ontbr.*
27. was al o.
28. niet.

Vs. 33. Dadt.
34, 36. *Als* I.
44. na noch sal.
47. b. deuweghe st.
51. In die vorme.
52. *Als* I.
54. bekeren *ontbr.*
57. Dadt dwesen.
58. *Als* I.
61. dadt.
65. al horen.
66. men mede mach.
67. Die dr.
72. willen.
75, 78. *Als* I.
80. dadt.

Cap. XXXVII.

Vs. 1. vore.
4. Alse w.
5. *Als* I.
6. Doe h. h. God o.
9. *Als* I.
11. op dien.
12. beesten te offerne.
14. alle.
17. om tkint.
18. s. tkint.
19. Es dofferande.
20. Inne sie h. en ghene opt.
21. antworden.
23. E. als hi dat swert h. verblef.
28. w. Abrahame.
29. vetten *ontbr.*
31. Sine offrande, G. teren.
32. moghwi.
33. ghene.
34. *Als* I.
35. en *ontbr.*
39. leeght.
40. sceppere.
41. Leeght.
42. niet *ontbr.*
43. alle.

Vs. 44. in hemle oft op erde.
52. hi *ontbr.*
57. *Als* I.
58. Des hi en h. en gh.
59. van *ontbr.*
62. hem nes.
63. dwanghene.
65. hi tons, armen wichten, dr.
66. *Als* I.
69. » » (heeft).
70. Dat daer meerre zonde in I.
72. al.
75. starclec.
77. n. en was q. n.
79. *Als* I.
80. Des. — allen *ontbr.*
83. *Als* I.
85. dusentech.
88. onsterflike.
89. monden.
90. honden.
92, 93, 95. *Als* I.
96. af hem d. I. zal.
97. w. moete wi sch.
104. *Als* I.
108. » »
109, 110. *Als* I.
111. Ende alle.
113. sonde te beterne int ghemene.
114. *Als* I.
115. dore grote.
116. *Als* I. (noet).
119. hi *ontbr.*
120. *Als* I.
122. ene.
125. Des n. en w. se. n.
127. k., nu l.
129. ene c. welde h.
130. Niene comen in deuwelike.
131. ons in dit.
133. *Als* I.
135. dit *ontbr.* — d. h. es saen gh.
136. eulije. — om *ontbr.*

Cap. XXXVIII.

Titel. dusentech j. gheseiet.
Vs. 2. dvolc.
6. Om.
10. Dadt J.
12. *Als* I.
14. ende *ontbr.*
15. die *ontbr.*
16. a. die in.
19. *Als* I.
22. Heete wise onse v.
24. *Als* I.
29. es Abrahame.
30. ons *ontbr.*
31. *Als* I.
32. horen.
33. seeghtmen.
35. dusentech.
44. luttel *ontbr.* (*De ware lezing. Verg.* B. I. C. XXX. vs. 20).
47. eerst *ontbr.*
49. Van Abrahame.
50. jare.
51. tfolc.
54. niene d.
55. waerre.
58. meer dan *ontbr.* (*Te regt*).
59. h. man was.
60. E. dien s.
63. macetene.
68. Die hare an r.
70. jare.
71. Die n. w. e. neuwe l.
75. die heyleghe st.
78. dware.
79. alre A.
80. Die doe opden vridach lach.
81. segghic elre.
83. te *ontbr.*
84. dat der.
85. v. Godeverde.
86. te *ontbr.*
90. Voerwaer segghie.

Cap. XXXIX.

Titel. Dat voerspellen.

Vs. 2. Optie bible.
3. optie vadre d. vore.
4. doe.
5. bekinnen.
6. dier.
9. al.
10. horet.
11. Ic en — langhe.
12. Optie bible.
15. andre.
16. Die de z.
17. Na Abrahame.
19. hem altoes toe.
23. Eene — dicke.
24. Dene.
25. vore, J. daer na.
26. Hoerre.
27. Alse w.
29. bi rade siere.
30. sijns.
32. Dat den ousten ghebornen h.
36. zegghene.
37. makene.
39. dese.
45. Dats. — man die *tweemaal.*
46. hiet.
51. hemle gaen.
52. dingle — slaen.
53. sitten tovers h.
55. seidi dat.
56. es teser.
58. zekerlike.
60. d. tien.
62. Dvorspellen.
63. versta.
64. godsone.
67. dingle.
68. Daghelije in dien outaren.
69. priestren.
70. Maken.
73. vuren dingle.

Vs. 74. den.
81. dien.
84. ontede.
85. m. dier hi.
90. D. die h. outare.
92. D. hi d. d. bi gh.
93. wet.
94. ende *ontbr.*
97. kindere.
98. hore.
99. nie.
100. niet.
101. liede — wisen.
102. huweleec.
103. sente.
104. des.
105. onste.
108. gheslachten.
109. twaren.
112. horre.
114. gh. es J.
117. *Als* I.
119. behoudere.
124. *Als* I.
128. voren af horet.
131. *Als* I.
133. ghetelt.
140. den *ontbr.*
144, 145. *Als* I.
146. die Adame.
150. Was Cr. die godsone.
152. insel.
155. *Als* I.
156. Alse den vliesche t.
157. kinder.
159. W. dat s.
168. *Als* I.
170. Die *ontbr.*
171. dit sijn kinder.
172. *Als* I.
174. die den vl. toe b.
175. vereest.
178. Alsic n hier vore.

Vs. 180. ane deweleke.

Cap. XL.

Titel. *Als* I.

Vs. 4. Dat sere regneerde moghen-
delike. (*Ook* I. *heeft* Dat).
7. ierst.
8. Drike v. Rome.
10. al *ontbr.*
11. E. alsi hen niene w.
14. de *ontbr.*
17. *Als* I.
21. omgaen.
23. groeter.
25. wile *ontbr.*
26, 28. *Als* I.
31. rasten.
34. *Als* I. — met *ontbr.*
35. Omt.
37. *Als* I.
38. Alst n. d. ter.
39. met d.
40. Dat d.
41. Ende *ontbr.*
42. Te n. alg. hr.
45. zeeght.
46. oneendraehteeheit.
47. dine.
49. *Als* I.
51. landen.
52. eendrachtegher.
53. Inden staeden dan si.
55. v. staeden h.
56. *Als* I. — b. al v.

Cap. XLI.

Titel. *Als* I.

Vs. 2. vintmer viere, twaren.
4. zeeght.
6. stoet.
8. tide.
9. Dander.
10. ic dien j.
11. Dat *ontbr.*
13. stoet.

Vs. 16. dat het te.
17, 18. *Als* I.
20. leeght.
21. *Als* I.
22. Dstarcste e. hat v.
23. *Als* I.
24. Vanden een dbeste.
27. dandere.
28, 30. *Als* I.
33, 34. » »
39. Woudi tr. ter a.
41. Vore Babylone.
42. stoet.
43, 44. *Als* I.
46. diere.
47. *Als* I.
49. vroem.
51. die riviere, an.
52. in haren g.
53. heeftene.
60. Dat die.
62. cleedre.
66. dwater dore.
67. manieren.
69. *Als* I.
70. Tier stede.
72, 74. *Als* I.
77. » »
79. hendeehede.
80. *Als* I.
81. Hore.
84. *Als* I.
85. cimente.
86. Als.
87. Eerne.
88. omganc. — *Als* I.
89. .IIII.C stadien e. tachtendach.
91. dier.
92. Diemen daer pl. tier w.
93. zeeght.
94. niene es.
97. Stoet onlanghe.
99. kinder.

Vs. 100. met sc. dumplike.
101. hoer.
102. *Als* I.
106. » »
108. Werpen wouden in.
111. *Als* I.
112. seare.
114, 115. *Als* I.
119, 120. » »
Cap. XLII.
Titel. Rome. (*en zoo doorgaans*).
Vs. 3. na *ontbr.*
6, 8. *Als* I.
9. niet wel.
10. Niet wel, na dat hine beroefde.
13. scepe.
18. daer *ontbr.*
20. Hen leerdi huse.
21. Coren.
24. here.
25. E. thant na tgone.
26. *Als* I.
28. daer R. nu st.
29. alsict.
37, 39. *Als* I.
42. *Als* I.
43. Swelcs. — na *ontbr.*
45. *Als* I.
47. vore — jaren.
48. Met stride ende p. sware.
55. *Als* I.
57. snellike.
58. And lant.
61. Ane E. doen I.
63. men zeeght a.
67. *Als* I.
72. St. v. op, du soud g.
73. Tote Enaudre.
74. Hi r.
75. berghen.
76. zeeght dat L.
77. den *ontbr.*

Vs. 78. Du soud hem — dire.
79, 80. *Als* I.
81. gheve ie.
82. gheloeft.
83. *Als* I.
84. Soutu en soch venden thant.
85. *Als* I. (alle).
87. daer.
88. Ende *ontbr.* — waer.
89. Gheloefdi te.
91. Als Enauder.
95. *Als* I.
96. hadde hem *ontbr.*
97. *Als* I.
99. daere.
100. ware.
101, 102. *Als* I.
104. swoer met a.
110, 111. *Als* I.
112. hulpen.
113. alsoe ment.
114. Tronde Eneas kint.
115. oer slands.
116. te hands.
118. *Als* I.
122. » »
123. Dien.
124. Ende w.
129. sondu te.
131. tesen.
134. Die van Eneas.
135. *Als* I. — *Na vs.* 135:
Deen vore ende dander naer.
(*maar niet het andere vers van* I.)
140. *Als* I.
141. alsict.
143. sinen oudren br.
144. Nimitore.
145. des.
146. Nimitor die moeste w.
147, 148. *Als* I. (haddi).
150. Om.
151. te *ontbr.* — dienen daere.

Vs. 152. *Als* I.
153. kindre.
158. ene h. ane ene h.
159. alsict.
162. Dits w.
166, 168. *Als* I.
171, 173. » »
179. Nimitore.

Cap. XLIII.

Vs. 1. na Nimitors.
2, 4. dlant.
9. .XI. staden stoeden dare.
10. nu *ontbr.* — hare.
12. *Als* I.
13. versaemt.
14. name.
17. alsoe ict.
18. viere e. vijftach.
21. dese. — tiere *ontbr.*
23. dedi tien.
24. Alle dedele van.
27. inder stat.
32. *Als* I.
35. si dstat selen v.
36. wilden.
39. m., dats seker.
41. segt.
45. *Als* I.
46. si wart r.
52. al die doeght hi bleef.
58. Donder.
60. D. hleef R.
61. men al o.
62. die Gode.

Cap. XLIIII.

Titel. na Romuluse w. in Rome.
Vs. 2. *Als* I.
3. Hi w. — vendre.
4. *Als* I.
5. dedi ten.
7. h., ic laest a.
10. onrastelece.
16. alle.

Vs. 17. *Als* I.
23. es.
25. Eens menschen b.
26. *Als* I.
28. dadts een.
34. in dlant.
35. Des — ne pl. vore d. daghen.
38. ierst, men seght v.
40. hi selve b.
41. alenden.
42. *Als* I.
44. Ene.
47. coninghe.
48. *Als* I.
49. coninghe.
51. die Romeine.
54. *Als* I.
55. te sere.
58. *Als* I.
61. ghemene orhore.
62. *Als* I.
68. quaeleec.
69. Ende *ontbr.*
70. Dat was d. bi, of deen w.
72. ghemein orbore.
73. Dat het dander soude.
74. dadt.
76. ghemeine orhore vore.
77. *Als* I.
78. Siet, ghi.
81. Dat gh. orhore.
83. u stat.
85. *Als* I.
92. Oft sotten mettien.
93. u orbore.
94. Achte sedt.

Cap. XLV.

Titel. ghebode.
Vs. 3. so *ontbr.*
8. *Als* I.
11. ere.
13. tide.
14. *Als* I.

Vs. 15. Dat het siere.
16. Ocht v. m., des sijt.
19. en *ontbr.* — niet *ontbr.*
20, 22. *Als* I.
24. » »
25. niene o.
27. warp in dsant.
31. in *ontbr.*
37. *Als* I.
39. Ten h. moghe.
40. hebbe.
41. daedt.
43. roepet.
44. laetet.
46. vore Cristum tw. d. vorwaer.
52. des *ontbr.*
56. Soe dat.
57, 58, 59. *Als* I.
62. mensche soude.
74. *Als* I.
79. Ende die z. ghebode.
80. Leerde — godsone.
82. Volvulde in diere.
85. sijn die tiene.
86. *Als* I.
91. Godes.
94. altoos *ontbr.*
99. Ander.
100. *Als* I.
101. tien *ontbr.*
103. alle de pr. e. de scr.
109. Volvulde.
113. volbrachte — cleine.
114. sierre.
115. Alsoe als.
117. seit hi.
120. sire d. volvult w.

Cap. XLVI.

Titel. c. Davite, ende wat eens ghevel.

Vs. 4. een die beste.
11. ie vore.
12. Die Moysesse.

Vs. 18. h. comst.
20. dien.
23. *Als* I.
24. alsi j.
28. sunde.
29. Alse was hi in.
33. wive *ontbr.* — des sijt.
34. Dadt.
41. *Als* I.
43. Daerse vri.
46. Tier tijt.
49. ende en g.
53. *Als* I.
57. » »
58. si k. van hem h.
59. handen.
60. die *ontbr.* — vianden.
61. o. tier.
63. dat die.
65. *Als* I.
66. » » — verloerne.
67. alsoe alsmen.
69. niene w.
70. al *ontbr.*
72. Ende *ontbr.* — dit.
73. Dat die.
75. Mettien.
78. dat *ontbr.*
79. hi Uriase.
82, 84, 85. *Als* I.
87. thant.
92. kore.
93, 94. *Als* I.
96. antwerden.
99. zake.
101. *Als* I.
102. Vanden dr.
104. coric.
110, 111. *Als* I.
112. derre.
113. *Als* I.
116. derre.
119. *Als* I.

Vs. 122. sine.
124. Vernoy, pl. oft t.
125. bedinken thant.
126. *Als* I.
129. Dat verduldechlike o.
133. niemene. — *Als* I.
134. ainen. — *Als* I.
135. God *ontbr.*
137. goedertierli[e]heit.
140. gr. si aine.
142. *Als* I.
143. dat nie op.
144. en was die gh.
145. mensch.
147. dusentech w.
149. *Als* I.
152. Alselken torment.
153. dor andren vr.
154. Des.

Cap. XLVII.

Vs. 1. *Als* I.
6. vore.
8. ie qnam in.
9. hoeke.
11. maectenne wive soe v.
13. hare.
14. aneheden.
20. inne gh.
21. soe goeden wisen man.
23. *Als* I.
25. niemene.
32. Ende w.
34. *Als* I.
35. Ende *ontbr.*
37. leidt — sijs.
38. *Als* I.
39. leidt bi hare thant.
40. Alse dwijf tdoede.
41. *Als* I. (thant).
42. Dat het dander.
43. seidsi.
45. *Als* I.
48, 49, 50. *Als* I.

Vs. 54. elkere.
58. hare.
59. Dandere.
62. *Als* I.
64. Gheeft desere.
66. *Als* I.
67. alsoe ict.
68. Sider hi.
72. ontsaghenne over al sijn l.
77. In deere.
85. hemle.
86. E. dingle.
87. Daer af ghi vore mocht h.
88. dusentech.
93. seeghtmen.
96. D. dingle varen m.
97. varen *ontbr.*
99. liede.
100. Die si.
102. w. gaen.
104. doene.

Cap. XLVIII.

Titel. *Als* I. (quaetheit).
Vs. 1. T. Davitte.
2. vore.
3. jare.
5. so *ontbr.*
6. onwet, in.
8. *Als* I. — dattie.
12. » »
13. E. oefenden die afgode.
14. ghebode.
16. Van zelvere, g. ende van.
20. m. van dat.
25. In alle.
27 en 28 *aldus :*
Hilden hen noch an dien Gode,
Die Moysesse gaf die ghebode.
32. Mids sire goetheit groet ende d.
36. *Als* I.
42. si *ontbr.*
45. dat datsi.
46. *Als* I.

Vs. 50. viande.
52. v. te bat.
53. vernoy.
62. allen v. in.
63. *Als* I.
64. die hens gaedt.
66. en hoert.
70. *Als* I.
74, 75, 76. *Als* I.
80. D. onder si hen b.
81. B. ende soutre e. die pr.
93. dan b. n. en b.
97. alsoe io.
99. *Als* I.
100. Gh. Cristuse.
104. Dorstieken.
106. groeten leerere m.
110. *Als* I.
113. sinen hystorien.
114. heileghe.
115, 116. *Als* I.
120. niene gh.
127. hi een.
128. T. gheberchte.
129. ene.
130. p. dien en b.
131. nemmer *ontbr.*
Vs. 135. u segghen zal el.
142. uter harre q.
145. Dandere.
146. niemene en soude dw.
148. en *ontbr.*
149, 150. *Als* I.
152. niemanne an hare.
153. *Als* I.
154. Al tonfaene cleine.
155. Ende soe.
159. Dattie.
163. *Als* I.
165. Weder et e.
166. *Als* I.
168. W. bi d. k. dJodseap.
170. D. ghi in m.
173. *Als* I.
174. Alsoe.
175. op Marien.
176. dander boec op.
178. *Als* I.
180. inne.
181. Orbore.
183. vore.
185. nuwere.
De plaatsing van het volgende als in I.

II. *Varianten uit eenige fragmenten van verlorene HSS.*

FRAGMENT *A*.
Boek II. *Cap.* XXXVII.

Vs. 28. *Als.* H.
30. Entie meesters vander.
32. *Als* I.
33. dat al openbaer.
34. waer een toveraer.
35. teghen haer wit.
Vs. 37. geloefden.
38. Deden.
39. gaven.
40. ernnstenen.
41. leydenen.
42. hoedren *ontbr.*
43. Hoeders, ende.
48. haer.

Vs. 49. ridderen.
50. Veel — haere.
51. *Als* I. (claer).
52. waer.
53. *Als* I. H.
54. Doens.
55. mijn riddere tgeniet.
56. N. so en zw. si n.
58. *Als* H.
59. tgelt.
60. Om *ontbr.*
61. dats.
62. waert.
63. heer.
64. Ende en loeft — meer.
67. geseecht claer.
68. Also tgeviel in mijn vierscaer.
70. dacht.
71. versuumt waer.
73—76. *Weggesneden.*
79. waer.
80. dat *ontbr.* — maer.
82. omme.
89. scoen.
90. Hoe die.
92. *Als* H. *en* I.
93. af dystorie.
94. scoen.
97, 98. hemelrijc — ewelijc.

Cap. XXXVIII *ontbr.*, *en terstond na vs.* 98 *volgt*

Cap. XXXIX.

Vs. 2. *Als* I. H.
3. » H.
5. allet tg.
11. Sijn jonger.
14. Als puere.
15. also ic.
17. Van tVridages.
18. Tot Sonnendages, dat die.
19. leget.
20—23. *Weggesneden.*
26. mene mit lieve an.
27. *Als.* I. H.
29. d. Cr. sijn leven liet.
30. E. sine z. nnt hem sciet.
34. lichaem niet versceiden.
36. Als.
38. Toten lichaem.
40. ziel. — ende *ontbr.*
42. lichaem.
43. *Als* H.
46. selwi.
52. hi op voer.
54. behoefden.
58. waer.
59. *Als* H.
61. Sone en hadde.
62. gheens menschen.
63. *Als* I. H.
64. lichaem.
65. Sone.
66. waer.
68. seer.
69—72. *Weggesneden.*
75. waer tsamen.
80. *Als* I. H.
82. Also als io hier thant.
83. Recht.
85. Alleinsken.
86. Dat w. of gr.
89. sinen jongeren mit soetheiden.
90. *Als* I. H.
95. te hemele *ontbr.*
96. *Als* H.
105. sijn jonger.
110. *Als* I. H.
111. » H.
113. recht.
114. *Als* I.
115. jonger.

Cap. LVII.

Vs. 19. *Als* I.
20. Inder heilegen.
21. selven *ontbr.*
22. gheslachte.

Vs. 25. doverste.
27. mijn vercoren.
33. verhlijt.
35, 36. heqnaem — liohaem.
39. Dat daer n.
43. beveel — draecht.
44. lichaem van der maecht.
45. Mijnre — d. van J.
46. Een nye gr. vint di.
47, 48. weerdichede — stede.
51. M. so voer.
52. volgede naer.
56. hert vol prisen en.
57. *Als* I.
59. bidden u.
60. *Als* H.
61—65. *Weggesneden. Zoo ook eene strook van de volgende kolom, zoodat slechts de eerste helft der verzen gespaard is.*
68. *Als* I.
77. seer.
78. Het is.
84. *Als* I.
87. magede.
88. lichaem.
90. sijs l.
92. *Als* I. H.
93. » I.

Cap. LVIII.

Vs. 3. Alst thant.
4. dapostelen.
6. Tote Peter.
10. *Als* I. H.
13—18. *Weggesneden. Zoo ook eene strook van de volgende kolom, zoodat slechts de laatste woorden der verzen gespaard zijn.*
27, 28. meer — eer.
32. baer.
35. van hem allen.

Vs. 38. ander.
43. *Als* I.
46. baer.
47. mocht.
55, 56. waer — maer.
62—66. *Weggesneden.*
67. seiden die princen.
69. Maken nu d.
76. an die haer die h.
78. Als te worpen.
79. bleef daer an.
80. *Als* I.
83, 84. aen — verslaen.
86. ombevino.
87. Maecten.
88. sijs en.
89, 90. *Als* I.
91. bid.
92. Dat du mi nu staetste hi.
93. mijnre.
95. *Als* I.
97. ic dijn onscout.
99. *Als* I.
100. ontgincste.
101. alse die coen.
102. h. nu a. te doen.
105. *Als* I.
106. segios daer om.
107, 108. gelovet claer — haer.
110. mocht daer h.

FRAGMENT *Ba.*

Boek III. *Cap.* XV.

Vs. 106. m. waerheit.
111. *Als* I.
112. waer.
113. al *ontbr.*
114. logene d. z. slaet doot.
117, 118.
Daer die rechtere rechten sal
Ende dese werelt doemen al.
120. der Dietscher dichters.
121. *Als* H.

Vs. 125, 126. Alse Kaerle e. Octaviaen — aen.
128. hem niene g.
129. Ende en.
130. belieget.
131. se *ontbr.*
132. Met der.
134. seggn.
135. *Als* I. H.
136. Sele.
137. Datti.
140. die *ontbr.*
142. eerst *ontbr.*
146. *Als* I.
148. » H.
152, 154. *Als* I. H.
156. In hores.
163. maecten.
164. haere.
166. alsiet.
167. unt Rome.
168. h. die vr.
169. Daer si — van ware.
170. woest e. bare.
175. *Als* I.
181. Ende oec l. ane.
182. Ochte hem nanwe d. k.
183, 184. w., Ysope e. Aviane — verstane.
187. die unt.
188. Dm. svolcs leven bi.
189. andere.
190. *Als* I. H.
194. vore hadde g.
196. Diene maecte.
197. W. parablen G. sprac.
198. Sijn sermonen.
202. om.
203. en *ontbr.*
204. so *ontbr.*
206. ordeel.
209. eneren.
214. men n. l. een wort.

Vs. 216. theilege l.
217. *Als* I.
218. wilt.
220. *Als* H.
221. Dats.
222. *Als* H.
223. haren.
225. ridders.
229. te dogeden k. meer.
230. leerre leleo eer.
231. Datti s. nien h.
232. Doecht.
234. boeken.
235. merket — dichtere.
239. boeken seoen.
240. Die tbegin.
242. ystorie.
246. *Als* I. H.
249. dichtere.
251. *Als* I. H.
256. Uten Ebreuschen.
257. sontere.
258, 260. *Als* I.
264. deen — dandere.
265. A. so selen.
266. Ende die scrifture.
267. ere sprake in ander.
269. scriven.
270. si d.
272. *Als* I. H.
274. Alsic vore doe b.
278. *Als* I.
280. int.
281, 282. Ystoriael — bracht e. wael.
283. Ende was.
286. werken.
287. l. die scrifte.
288. conste — giehte.
289. gemeinen.
291. ooc *ontbr.*
294. dat *ontbr.*
295. *Als* H.

Vs. 296. dichtere hetam.
297. *Als* I.
298. moete — of.
301. Diet n. niene had.
302. Dat die.
304. *Als* I.

FRAGMENT *Bb*.
Boek III. *Cap.* XIX.

Vs. 29. ons hescermere.
30. Nader w., des sijt.
31. *Als* H.
32. » I.
35. » I. H.
36. doen haer.
39, 40. *Als* H.
49. hieffen.
50. *Als* I. H.
51. Ende dan — haer.
55. e. met pinen gr.
56. *Als* I. H.
60. als *ontbr.*
65. *Als* H.
67. v. ende m.
69. Dan *ontbr.*
70. Ende *ontbr.* — pine — arbeide.
72. *Als* H.
73. Men s.
76. *Als* H.
79. » I.
80. Diere.
81, 82. gemeen — oleen.
83. sijn.
84. sijn.
87. *Als* H.
88. » I.
89, 90. oec mede Hebben minne.
94. sijn scande.
97. W. nader n. eesche.
98. So aiwi — vlesche.
99. gebruedere allegadere.
100. Comen v. e. vadere.
102. Na darme.

Cap. XX. (XXII, *als in* I.)

Vs. 4. *Als* H.
6. Wet datti.
7. om *ontbr.*
9. Wet datti.
14. dwijf.
15. dagelecs.
16. Of oec I. die om een k.
17. Of — of — magen.
18. dagen.
22. Datti — niene doe.
23. ontdere.
25. herten.
26. datti noch l. n.
27. minnen.
28. kere.
29. orbore ende ere si.
32. andere.
35. leecht.
36. *Als* I. H.
37. int prisoene.
39. om.
40. Jegen d. m. h.
43. *Als* I. H.
45. hoeken.
47. Ter.
49. selven *ontbr.*
50. mere.
51. daer den m. af es c.
54. selven *ontbr.*
56. genoechlijchede.
57. *Als* I. H.
59. Datti.
61. E. oec hem te.
62. E. oec sond. hem versiert.
63. Wet datti hem niene m.
72. *Als* H.
73. Vremder.
75. vromelec.
76. *Als* H.
77. tiden.
78. Te rechte h.
79. dese p. gehouden.

Vs. 80. Maeh wel h. een goet w. m.
81, 82. doegt — sijn — verhoegt.
83. *Als* I. H.
84. grote *ontbr.*
86. grote.
88. In dewege.
89. om.
90. ere.

Cap. XXI. (XXIII, *als in* I.)

Titel. Als H.

Vs. 2. Daer men om g.
5, 6. *Als* H.
8. *Als* I. H.
12. goeder genoechlecheden.
14. e. den m.
15. En es g. meerre.
16. maten.
17. *Als* H.
20. der.
21, 22. *Als* H.
23, 24. » »
26. Tot eens.
28. Daer om men.
29. om.
30. Donrecht.

FRAGMENT *Bc.*

Boek III. *Cap.* XXVI.

Vs. 122. datti hem. — dat *ontbr.*
124. Wijsleeo als.
125. Als die portere leecht.
126. Et *ontbr.*
127. *Als* H.
128. heren ten.
129. Ende met vriende.
130, 133. Of — Of — of.
134. *Als* H.
135. alle.
136. Af.
137. Dits.
138. Dan — portere.
139. *Als* I. H.
141. datti.

Vs. 144. E. heelt hem.
145. raste ende in.
147. sijn sijn vr. e. m.
148. Tandren dingen sijn.
150. Ende van w.
151. vremde liede.
152. haerre.
153. Des.
155. *Als* I. H.
156. sijn.
157. sijs op clercke.
159. hem tscoenste.
161. clerc.
162. s. aldus.
165. hare.
167. *Als* H.
168. si *ontbr.*
169. Haren kindren.
171, 172. *Als* H.
173. *Als* I. H.
174. gader h. ghemeensamheit.
176. *Als* I.
178. » I. H.
179. w. dedelste te voren.
180. Wilen st. ende voeren.
182. *Als* H.
184. Daer men tspel van wapenen.
186. Sint dat edel I. gaderden se.
192. met sijn gedreven.
198. Dan enech r. portere.
199. hi, in d. ende in.
202. *Als* I. H.
204. » H.
205. » I. H.

Cap. XXVII. (XXIX, *als in* I.)

Titel. Als I.

Vs. 1. b. so dm.
2. *Als* I.
5. niet.
9. datti.
13. geneicht toten.
15. M. wannere soe men.
17. tiden.

Vs. 18. *Als* H.
22. si r. h. daer naer.
26. als.
28. wist.
29. W. q. of g. w.
30. sonden.
31. alle.
34. Ende *ontbr.* — Als.
39. es menschelike.
40. d. vleschelike.
41. es dolheit.
42. *Dit vers ontbr.*
43. dan *ontbr.*
44. es ende also.
46. mere h. vanden.
47. *Als* I. H.
48. Van dien dat wi h. m.
49. groot.
50. *Als* I.
53. niemene b. — *Achter vs. 54 begint terstond, zonder eenige afscheiding (zelfs zonder titel), als liep het in éénen adem door, het Prohemium van Boek* IV.

Vs. 1. soutere seget.
2. atont.
4. naecte.
9. als een bloeme.
10. als.
12. Wine h. h. geen.
14. Ons.
15. *Als* H.
18. oec so w.
20. ointsel.
22. allen.
23. jamerecheden.
24. wine w.
25. Ende oec w.
26. So *ontbr.* — ons dan ons also.
29. *Als* H.
30. jamerecheden.

Vs. 31. *Als* H.
32. einden sal.
33. *Als* H.
37 *en* 38 *ontbr.*, *als in* I. H. (*Ook de afzonderlijke Prologe van* I. *komt hier niet voor*).

Hierna volgt de Taflo *van* B. IV (*tot aan Cap.* XI). *Het onbeduidende verschil van lezing komt meest met* H. *overeen.*

FRAGMENT *C.*

Boek IV. *Cap.* VII.

Vs. 40. al tfolo.
42. si wandelen selen.
45. wonder dat.
46, 48. *Als* I. H.
49. selen.
50. lichaem.
52. die.
53. Dat si — selen.
59. naem — maer.
60. haer e. daer.
61. dat het volo.
62. Aen.

Cap. VIII.

Vs. 1. *Als* I. H.
2. gewerke.
3. heilege.
4. hi hier tegen.
7. lijf.
9. daer *ontbr.*
10. toe *ontbr.*
11, 12. openbaer — contraer.
14. valsche.
16. Logen.
18. Als dat volo dan des.
20. si.
21. sijnre.
24. Dat tvolo.
25. sijn leer achter.
26. so seer w.

Vs. 27. onwerden e. toren.
28. Dat hise sal.
29. knecht.
30. selen dan te recht.
31. engel.
32. z. in den hemel.
35. gherechtege.
37. *Als* I.
38. geest — monden.
39. Antkerst, in h.
41. twaren.
42. Teyken.
44. *Als* H.

Cap. IX.

Titel. Van den v. teyken die voer den doemsdach wesen sellen.
Vs. 1. Deerste teyken.
3. Deen voer e. dander.
9. etil.
10. haerre.
11. anders.
12. gevallen.
13. Ende *ontbr.*
18. Of.
19. beelwiten.
20. sullen *ontbr.*
21. anxstelie.
22. hemel climmen.
23, 24. als ic goem — boem.
26. *Als* I. H.
27. heb ic.
28. vogel.
29. *Als* 1.
32. seer.
33. *Als* I.
38. selen vieriche.

FRAGMENT C. en *Bd.*

Vs. 40. C. sal *ontbr.*; Bd. sal trecken ten.
41. C. Bd. sevende; Bd. gemene.
42. Bd. stene.

Vs. 43. C. Te h. ende te st.
44. C. Bd. Dat si te st.
46. C. Bd. dander. — al *ontbr.*
47. C. achten; Bd. achtende; C. Bd. soe sal.
48. Bd. sijn *ontbr.*; C. Bd. *Het eerste* al *ontbr.*
49. Bd. Sijn so groot; C. heb ic.
50. C. *Als* H.; Bd. gaen.
52. C. Bd. h. l. si; Bd. of.
53. C. neghen; Bd. neghende.
54. C. Even; Bd. ende *ontbr.*
55. C. Bd. Also; Bd. dat al b.
56. C. Bd. *Het eerste* al *ontbr.*
57. C. Bd. tiende.
59. C. Bd. si in w.
60. C. Bd. In *ontbr.*
61. C. vertaert; Bd. verdort.
62. C. *Als* I.; Bd. niet *ontbr.* — een *ontbr.* — wort.
63. Bd. elfte — tsamen.
65. C. haren; Bd. haer.
66. Bd. Want haer gr.
67. C. Bd. sonne; C. opgane.
68. C. Bd. Tot; Bd. dattie.
69. C. dat die doden.
70. Bd. Ute; C. Bd. moghen *ontbr.*
71. C. twalefs; Bd. twaelfte.
74. C. vieriche.
75. C. Dertien d.; Bd. dertiente d., seget Latijn, *en daarna ontbr.* vs. 76—81.
78. C. risen.
79. C. viertien.
80. C. hemel.
81. C. vijftien — seget tLatijn.
82. C. nu hemel.
85. C. Bd. den; Bd. rechtere.
87. C. alle; C. Bd. openbaer.
88. C. Bd. vaer.
91. C. Bd. *Als* I. H.
92. C. rouwen; C. Bd. *Als* I. H.
93. C. Tegen den c. dach.

Vs. 94. C. Bd. Die alle — vruchten.
95. C. dien dat alle omtrent; Bd. dien dat tfirmament.
96. C. Boem.
97. C. Steen, vogel e. dier.
98. C. Bd. togen; C. manier.
100. C. *Als* I.
101. C. moge — mensche.
102. Bd. redelike; C. redelic verstannisse hebbic an.
103. C. vonnis.
105. C. Bd. Des n. ontvlien.
107. C. Bd. Die wi alle o.
108. Bd. ons.

Cap. X.

Titel. C. oerdel.
Vs. 2. C. Dat die G. soen.
6. Bd. Macht *ontbr.*; C. Bd. doen; Bd. ordele.
7. Bd. wise.
8. Bd. Also.
10. C. Dat L. dnut.
11. C. Dat die — soen.
13. Bd. Dat Dietsche.
14. C. Als ment; Bd. ment; C. Bd. *Als* I. H.

FRAGMENT *Bd.*

Vs. 15. J. dat o. dat sal.
18. met.
19. *Als* H.
20. Met zielen.
21. *Als* H.
22. poent.
23. twivel.
24. niena g.
28. mogen.
29. den.
34. Te so. sijn oehte b.
38. rechtere.
41. had.
42. ons.
Vs. 44. *Als* I. H.
45. takenen.
46. vertogen.
54. *Als* H.
56. » I. H.
58. pure.
59. sien.
61. troesten.
62. e. die niet en w.
63. vr. no sp.
64. dat *ontbr.*
65. h. die sal.
67. allet dat.
73. m. tontfaen.
74. Meesters — verstaen.
75. mensche.
77. ondere.
78. wonderen.
83. datti.
84. oft.
88. genoegen.
89. hi r. e. w. m.
90. niet *ontbr.*
91. Der verdoemder.
92. vonnes.
93. datti oec, hoet v.

Cap. XI.

Vs. 1, 3, 4. *Als* H.
6. E. dingle h. v.
11. *Als* I. H.
13. » H.
17. » I.
18. sal ons h. spr. te.
19. Tote den.
20. Die tsiere.
22. an h.
26. dat *ontbr.* — ane.
28. visenteret mi n. alsoe.
30. mi *ontbr.*
32, 33. *Als* I. H.
36. Dat die rechter.
39. *Als* I.

BIJLAGE B.

LIJST VAN PLAATSEN UIT DEN *LEKEN SPIEGHEL*, DIE ELDERS AFZONDERLIJK VOORKOMEN.

B. I. C. I. Vs. 17—22. Zie B. I. C. II.

» C. II. Nagenoeg dit geheele Cap. komt onder den titel »*Van sempelen ghelove*" voor in de gedichten, gaande op naam van W. VAN HILLEGAERSBERCH (Haagsche HS. fol. 53. d. — 54. b.). Doch de volgorde der verzen is zeer verschillende, te weten: vs. 1—12, 53—86, 45—48, dan de twee volgende verzen:

> Wat dat hier is, groot ende smal,
> Dat maecte God van niet al;

verder vs. 29, 30, dan Cap. I. vs. 17—22, dan weder Cap. II. vs. 33—44, 87—90. Overigens is de gelijkheid van regel tot regel volkomen, uitgenomen een aantal afwijkingen in sommige woorden. Waarschijnlijk werd het gedicht in dezen bundel uit het hoofd opgeschreven.

B. II. C. LIIII. vs. 1—56. In het Hulth. HS. fol. 184. b. MONE, N°. 124.

B. III. C. III. vs. 115—128. In het Hulth. HS. fol. 136. b. MONE, N°. 484. Afgedrukt in *Belg. Mus.* D. VI. bl. 210, vs. 767—780.

» C. III. vs. 529—568. In het Hulth. HS. fol. 181. b. MONE, N°. 97. Afgedrukt in *Belg. Mus.* D. X. bl. 339, onder den titel »*Van enre nonnen verduldechede.*" Daar zijn er tweemalen vier regels ingelascht.

» C. IX. vs. 1—60. In den bundel van HILLEGAERSBERCH, fol. 52. b. — 52. c., onder den titel: »*Hoe man ende wijff sullen leven.*" Van regel tot regel gelijk, doch met een aantal afwijkingen in sommige woorden, die evenwel nergens verbeteringen zijn.

» C. XII geheel. In het Hulth. HS. fol. 76. a., onder den titel: »*Pointen om dat een heere in sijn lant regeren sal*" (zie *Inventaire des MSS. de la Bibl. de Bourg.* N°. 15601). MONE, N°. 407.

Het tusschen C. XII en C. XIII in H. ingelaschte Cap. komt voor in het Hulth. HS. fol. 188. a. (met twee verzen meer) en in het Brusselsche HS. N°. 319. fol. 112. b. MONE, N°. 452. Afgedrukt in *Belg. Mus.* D. VI. bl. 211, vs. 799—816. Doch ik zeide reeds t. d. pl., dat dit Cap. niet tot den *Leken Spieghel* behoort.

B. III. C. XVII. vs. 95 en 96. Deze beide verzen van H. VAN AKEN komen ook voor in *Belg. Mus.* D. I. bl. 102, vs. 3 en 4. Zij luiden daar aldus:

Ghetrouwen vrient langhe ghesocht,
Lettel vonden, ende saen verwrocht.

B. III. C. XX. vs. 69—80. In het Hulth. HS. fol. 51. a., onder den titel: »*Notabel.*" Ook in het HS. van »*der Naturen Bloeme,*" dat aan WILLEMS toebehoorde, alsmede in het Brusselsche HS. N°. 319. fol. 105. a., onder den titel: »*Van vele wijsheden,*" en nog eens fol. 113. a., onder den titel: »*Van goeden seden.*" MONE, N°. 492. Ook afgedrukt in *Belg. Mus.* D. VI. bl. 212, vs. 1—12. Met eenige veranderingen worden deze verzen (onder den titel van »*Wyse leeringhe voor een man*") ook aangehaald door WILLEMS, *Verhandeling over de Nederd. Tael- en Letterk.* I. 204, en aldaar opgegeven als een gedicht van ANTHONIS DE ROUERE. Doch zulke goede verzen kon de »Vlaemsche Doctoor ende gheestighe Poete" niet maken, en den lof, hem door WILLEMS toegezwaaid, dat hij in sommige stukken »een zuyverder Vlaemsch" zou gebruikt hebben, moet hij thans aan den auteur van den *Leken Spieghel* afstaan. Zie ook *Belg. Mus.* D. IX. bl. 195, waar WILLEMS hem reeds deze verzen ontzegt.

B. IV. C. XI. vs. 21 en 22. In den bundel van HILLEGAERSBERCH, fol. 55. d., in het Cap. »*Van ghedurichheit,*" leest men:

Daer staet van Gode dus ghescreven,
Dat dan sijn woorden sullen snijden
Als een zwaert an beyden zijden.

Denkelijk eene herinnering uit den *Leken Spieghel.*

BIJLAGE C.

DE NEDERRIJNSCHE VERTALING VAN DEN *LEKEN SPIEGHEL.*

Het handschrift, waarin deze vertaling bevat is, berust in de Bibliotheek van het *Katholische Gymnasium* te *Keulen*, en is mij door de bijzondere welwillendheid van den Heer Bibliothekaris, den met roem bekenden philoloog Dr. H. DÜNTZER, ten gebruike toegezonden; een blijk van belangstelling en hulpvaardigheid, waarvoor het mij aangenaam is bij dezen openlijk mijnen dank te betuigen.

Het is een HS. op papier, bevattende 126½ ongenommerde bladen, elke bladzijde met twee kolommen, elke kolom van 33—36 verzen. Omtrent den tijd wanneer, en den persoon door wien de vertaling vervaardigd is, blijkt niets met eenige zekerheid. Daar echter een ander werk (*), dat in denzelfden

(*) *Der Selen Troist*, een werk in twee deelen verdeeld, waarvan het eerste in 256 Capp. over de tien geboden, het andere in 160 Capp. over de zeven sacramenten handelt, van welke laatste echter, daar het werk niet voltooid schijnt te zijn, slechts vier in het HS. ter sprake

band voorafgaat, blijkens het naschrift in 1445 te *Keulen* geschreven is, en *der Leyen Spiegel* volkomen hetzelfde schriftkarakter vertoont, terwijl ook de taal met het van elders bekende Keulsche dialekt van dien tijd geheel overeenstemt, zoo mag men het als hoogst waarschijnlijk stellen, dat het handschrift uit het midden der 15e eeuw dagteekent. De vertaling zelve zal wel niet veel ouder zijn; of liever, er is geene reden om het handschrift niet als een autograaf van den vertaler, die denkelijk een Keulsch kloosterling was, te beschouwen.

Een kort berigt omtrent dit handschrift is reeds ten

---

komen. Elk gebod of sacrament wordt op zijne beurt ontwikkeld bij wijze van onderrigt aan een kind, en vervolgens de zedelessen, die er uit voortvloeijen, door een aantal verhalen uit de gewijde en ongewijde, meest uit de miraculense geschiedenis opgehelderd. Er komen onder die verhalen verscheidene kennissen uit den *Leken Spieghel* en andere Mnl. werken voor, doch het is van geen belang dit telkens aan te wijzen, omdat die verhalen in de middeleeuwen alom verspreid waren en overal uit dezelfde bronnen werden geput. Doch daarom juist is het van meer belang, te hooren hoe de auteur van *der Selen Troist* in eene Latijnsche voorafspraak van zijne bronnen rekenschap geeft. Men vergunne ons die plaats hier af te schrijven: „*Libellus iste collectus est de diversis libris, de Biblia, de Passionali, de Historia Scolastica, de Historia Ecclesiastica, de Speculo Hystoriali, de Decretis et Decretalibus et de cronicis diversis, de Vita Patrum, de Collacionibus Patrum, de Dyalogo, de Compendio Theologie, de Summa Reymundi, de Summa Gauffridi, de Summa Heinrici, de Viciorum et Virtutum* (sic) *et de omnibus libris quoscumque legere potero et audire.*"

Het werk bevat 147 bladen behalve de *Tafel*, die nog 4½ blad inneemt. Het is in proza in hetzelfde Keulsche dialekt als *der Leyen Spiegel* geschreven. Aan het slot zegt de afschrijver: „*Finitum et completum per me* JOHANNEM *dictum* MOIRSSULTZE, *Colonie natum. Sub anno Domini* 1445."

Achter den *Leyen Spiegel* volgen in het HS. nog een paar beschrevene bladen, behelzende eene prijs-courant van aflaten, of iets van dat allooi.

j. 1835 gegeven door MONE (*Anzeiger*, IV. 61—64), die zich evenwel bepaalde bij de reeds genoemde uiterlijkheden van den Codex en het mededeelen van eenige proeven, als: het begin, vs. 1—40, B. I. Cap. I. vs. 1—6, B. II. *Prol.* vs. 1—6, B. III. *Prol.* vs. 1—5, B. IV. *Prol.* vs. 1—4 en het slotgedicht van den vertaler.

Onze taak is het al datgene op te teekenen, wat voor de kritiek ook maar eenigzins van belang kan geacht worden, en ik laat dus eene opgave volgen der lezingen van het Duitsche HS. op alle die plaatsen, waar òf onze Nederlandsche tekst eenige zwarigheid oplevert, òf onze drie HSS. een belangrijk verschil vertoonen, òf enkele zeldzame woorden twijfel kunnen baren, òf eindelijk de vertaling te verre van het oorspronkelijke afwijkt, om met stilzwijgen voorbijgegaan te worden.

Verder zal ik mij niet in nutteloose uitvoerigheid verliezen, door de vele plaatsen te vermelden, die de vertaler, deels uit verkeerd begrip, deels uit achteloosheid, verminkt of verknoeid of althans onhandig overgezet heeft. Zulk eene vergelijking zou geen enkel belangrijk resultaat opleveren en nutteloos tijdverspillen zijn. Genoeg zij het dan, dat de vertaling over het algemeen stipt woordelijk is (*), zoodat zelfs de rijmwoorden bijna altijd gelijk zijn; hetgeen even-

(*) Het blijkt evenwel genoegzaam, dat geen der drie HSS., die mij bij de uitgave ten dienste stonden, door hem gebruikt is. Over het algemeen is de overeenkomst met I. nog wel het grootst, hetgeen op zich zelf niet zeer tot aanbeveling strekt. Doch de vertaler heeft buiten twijfel een ander HS. gebruikt, misschien wel een van diegenen, waarvan thans nog fragmenten bestaan.

wel niet wegneemt, dat hij zich dikwijls vergist of opzettelijk afwijkt. Ook heeft hij het werk, dat hem wat al te lang voorkwam, aanmerkelijk verkort, door in het eerste boek al de hoofdstukken over het vagevuur, de hel, het wezen en de bestemming der ziel enz. (Cap. XII—XX) weg te laten, alsmede in het tweede boek de geheele geschiedenis der pausen (Cap. XLIV—L), en elders kleinere gedeelten. Hier en daar heeft hij twee hoofdstukken tot één vereenigd, kleine gedeelten verplaatst, of wel de volgorde der hoofdstukken veranderd, gelijk in het derde boek, waar hij eene geheel verschillende rangschikking heeft, bij welke echter Cap. XV, een der merkwaardigsten buiten twijfel, ongelukkig is ingeschoten.

Wil men eene proeve van den doorgaanden stijl der vertaling, zie hier B. I. Cap. VIII:

VAN DEME FIRMAMENTE.

Dat firmament, dat sij uch kont,
Is al umb gainde ront,
Bynnen hol, as eyn eyes dop;
Ind hait in eme, sonder schop,
Belochen as eyne erocht,
Beide wasser ind loicht.
Omhtrijnt dat firmament sijn geseten
Beide sterren ind planeten.
Van der naturen is dat firmament,
Dat id alweige ombe rijndt
Ind nummer stille en mach stain.
Dat moicht ir mireken ind verstain
An sonnen, an mayne, an sterren,
Die nummer stain noch en merren,
Sij en louffen altzijt omb gereit,
Also als dat firmament ombe geit.
Nochtant louffen sij contrare,

Dat uch zo vil zo sagen were.
Dat starckste dijnck dat man vijnt,
Dat is sicher dat firmament,
Ind dair Got ynne groisser cracht
Ind meirre wonder hait gemaecht.
En dede sijn louff ind sijn bedrijff,
Allet dat hevet ontfain lijff
En moecht sich weigen, cleyn noch grois,
Id soelde sijn offt weir doit;
Mar sijn louffen ind sijn roeren
Deit beweigen die creaturen,
Ind krude ind boyme springen
Uss der erden ind alle dingen.
Dair dat firmament keirt,
Also als ons die meister leirt,
Is dat gernssche ind dat gecraohe
So grois, were dat saehe
Dat eyn man so grois were
Als ertriche, ind were hie daire,
Hie soelde zo hantz bliven doit
Van dem gerussehe, id is so groit.
Sijne snelheit sicherliche
Is onch sonder gelijche;
Want, als ir wael kent,
Ertrich al ombe rijnt
Bynnen eynre nacht ind eyme dage.
Were id dat id eyn ure stille lege,
Mijnsehen ind alle creaturen
Soelden lijgen sonder roeren.

Men ziet, dat de taal over het algemeen vrij zuiver en de vertaling letterlijk is. Doch van de bovenvermelde afwijkingen zijn weinige hoofdstukken zoo geheel vrij als datgene, dat wij tot proeve aanhaalden.

Zien wij thans de plaatsen, die bij eene vergelijking met het oorspronkelijke in aanmerking verdienen te komen.

Het HS. begint, zonder eenigen titel, met de *Tafel* van al de vier boeken, en achter de *Prologhe*

volgt terstond, even als in I. en H., ook de berijmde inhoudsopgave der drie volgende boeken (zie D. I. bl. 7).

Prologhe, vs. 24. *der Leyen Spiegel.*

» vs. 47—56. De opdragt aan ROGIER VAN LEVEDALE komt hier insgelijks voor, en luidt aldus:

Ich hoffen id soele genoegen waele
Myme lieven heren van Lyevendaele,
Ind her Rutger ind mynre vrauwen,
Die gude dynge gerne schauwen,
Ind in schriffturen haven jolijt.
Sij solen dair ynne die tzijt
Nutzlich kurten ind mit eren;
Want man dair inne mach leren
Goetlicheit ind selicheyde
Der selen ind dem lijcham mede.

BOEK I.

Cap. I. Hierboven staat: *Hie begijnt dat yrste Boich.* Boven Cap. II staat de titel van Cap. I, die van Cap. II is weggelaten, en van Cap. III af heeft elk Cap. zijn eigen titel.

Cap. III. vs. 28—33, met vier verzen meer, aldus:

Ind des heiligen geistz zo gader
Ind des soens stoil mit.
Ind ich wil wael dat irt wist,
Dat der moider stoil steit bij
Des soens stoile, geleufft des mij;
Want hie heischt in sijnre leren
Dat wir vader ind moder eren.
Dar omb sitzt sij bij erem sone,
Boven in dem hoghen throne.
Ich hain geliesen, sonder wayn, ...

» V. Titel. *quade* ontbr. (Als in I. en II.)

» VII. vs. 67:

Ind ijre vreude umb wewe gegeven.

Cap. VII. vs. 88. De hierachter in I. bijgevoegde twee verzen staan hier niet.

» XI. vs. 71. De vier verzen, in I. bijgevoegd, komen hier ook, en geheel hetzelfde, voor.

» XII—XX. Deze negen hoofdstukken ontbreken geheel. Hierdoor heeft het eerste boek slechts 39 Capp., ofschoon de vertaler zelf in de *Prologhe* vs. 109 zegt:

Ind hevet inne zo syme deile
Seiss ind viertzich capittele,

en vs. 67—69 der *Prologhe* ook heeft, aan welker inhoud hij echter niet voldoet.

» XXI. vs. 83 vlg.:

Onch is dit paradijs van weelden,
In wilchem dat altzijt helden ....

» XXII. vs. 19:

Waende wairs ind gelouffde to hant.

» XXIII. vs. 5 vlg.:

Want sij waren ontleit
Van Godis graeien ind onteleit.

» » vs. 19—22:

Mar omb schalck gepijnse dat dair in leget,
Des man op ertriche pleget,
So brenck yn eyn schaemelheide,
Die men sal halden in allen steiden.

» » vs. 53:

Onss selves sijnt die blame.

» » vs. 129—131, even als I., met twee verzen meer, aldus:

Dat was sijne sijde die man onteide
Van aller ontfarmicheide
Tot onser aller saelicheide
Ind hic was selven fonteyne mede
Dae die vier ryveiren uyt liepen.

Cap. XXV. vs. 53. *beet ind raste.*

» XXVI. vs. 135—156. Deze verzen ontbreken.

» XXXIV. vs. 108. De achter dit vers in I. bijgevoegde twee verzen komen hier ook voor.

» XXXV. vs. 8—12, met weglating van twee verzen, aldus:

Die arbeiden en woilden noch sich pijnen,
Mar sij nament van dem gude,
Alst gewonnen had der vroide.

» XXXVIII. vs. 85—90. Volkomen gelijk.

» XXXIX. vs. 51. *slaen.* (Thans zie ik, dat ook I. oorspronkelijk zoo had, ofschoon het later in *staen* veranderd is.)

» XXXIX. vs. 69 vlg.:

Dair die preistere heilichlijken
Machen den heren van hemelrijke.

» XL. De titel als in I.

» XLI. vs. 102:

Dair sij mede to neite giengen.

» XLII. vs. 3. *na* ontbr.

» » » 11. *gewaden* (*!*).

» » » 26. *vair.*

» » » 42. *komen.*

» » » 122. *in der Ytaelschen krone.*

» » » 135 vlgg. aldus:

Die krone droigen dair,
Die eyne voere, die ander naer,
Ind was ombtrijnt vierhondert jair,
Dat is sekerliken wair,
Eer Romnlns qnam to der gewalt,
Als gij her nae wael hoeren soilt.

Het overige, vs. 139—180, maakt het begin van 't volgende Cap. uit.

Cap. XLIII. vs. 9. *Eilff.*

» XLIV. vs. 65—68. Deze verzen ontbreken.

» XLV. vs. 48. *getes.*

» XLVI. vs. 47 vlg., met twee verzen meer, aldus:

Bersabea hiet die vrauwe.
Ir man was guet ind getruwe:
Ick segge u wie sijn name was,
Hie was geheiten Urias.

» XLVIII. De titel als in I.

» » Tusschen vs. 96 en 97:

Ind eigen onder allen heren,
Dar onder si sich bekeren.

Zijnde eene herhaling van vs. 79 vlg.

» » vs. 124. *vervolge.*

BOEK II.

De *Prologhe* geldt voor Cap. I. Dus wordt Cap. I hier II en zoo vervolgens.

Prologhe, vs. 10 vlg.:

Ende nympt overmitz eyn kijnt
Dat die vader hevet gesent.

» vs. 15. Dit vers ontbreekt.

» » 20. *rijnt.*

Cap. I. vs. 89—98. Deze verzen ontbreken.

» VI. vs. 163 vlgg. (Als H.):

Dat der son, die was Got
Ind oever die nature had gebot,
An dem vleissche van einre magit ontfeinck
Eyn nuwe wesen, eyn nuwe dijnck.

» » vs. 216. De achter dit vers in I. en II. bijgevoegde twaalf verzen komen hier ook voor.

Cap. X. Van dit hoofdstuk ontbreekt de titel, maar de inhoud daarvan loopt terstond achter Cap. IX door, zoodat Cap. IX en X tot één Cap. vereenigd worden. Misschien dorst de schrijver den titel, die eenigzins suspect klinkt, niet in het oog te doen vallen.

» » vs. 13 vlg. *Cromanus — Elyodorus.*

» XI. vs. 137. *dat.*

» XII. vs. 57 vlg., met twee verzen meer, aldus:

Al eynen anderen wegh mit liste,
Dats Herodes neit en wiste
Dat sij eme wairen ontgain,
Want der engel deide id yn verstain.

» XIII. vs. 44. *Wij.*

» XIV. vs. 67 en 68, 93—96. Deze verzen ontbreken.

» XVI. vs. 3 (Als I. H.):

Ind al eynen anderen wech cleven.

» XVII. vs. 54 en 56. Als E.

» XVIII. vs. 21. *smeichden.*

» » » 84. *gichten.*

» XIX. vs. 24—26:

Steit in der synagogen:
In mydden verdoempt hie sij dair.
Dat wort dat was nu worden wair.

» » vs. 151 en 152. Deze verzen ontbreken.

» » » 170. De achter dit vers in I. bijgevoegde vier verzen komen hier niet voor.

» XXII. Dit hoofdstuk ontbreekt.

» XXIV. vs. 22—26. Als E. en II.

» XXVIII. vs. 34:

Gelykerwijs as: dits ons here.

» XXIX. vs. 31 en 32. Deze verzen ontbreken.

Cap. XXX. vs. 31 en 32. Deze verzen staan in omgekeerde volgorde, en daarna volgen nog acht anderen, zijnde de zeven laatsten van Cap. XXXI (64—70), met een om het rijm er bij gelapt, t. w.:

Dat is sekerlick also.

» XXXI. vs. 67—70. Deze verzen ontbreken. De schrijver, dat slot herhalende, merkte bij vs. 66 dat hij ze reeds in het vorige Cap. gehad had, en brak toen plotseling af.

» XXXII. vs. 26. De achter dit vers in I. bijgevoegde twee verzen komen hier niet voor.

» XXXIII. vs. 21—28. Deze verzen ontbreken.

» XXXV. vs. 6—10. Als E. en H.

» » » 49. *sijn.*

» » » 86—88. Als E. en H.

» XXXVI. Dit hoofdstuk is in elf hoofdstukken gesplitst, als volgt:

Hier beghint die yeste uns behelders, die der keyser Theodosius vant to Jhernsalem in Pylatus vierscharen, in dem trisoir, dae die alde boeke lagen. — XXXV.	Vs.	1— 106.
Wie die Joeden antwerden, ind van den crucen die Cristo negen. — XXXVI.	»	107— 178.
Hie wart Pylatus vertzaget. — XXXVII.	»	179— 430.
Wie Nychodemus den Joeden to sprickt. — XXXVIII.	»	431— 472.
Wie die Joeden antwerden. — XXXIX.	»	473— 758.
Van Joseph van Armathijen, wie hie Jhesum begroiff. — XL.	»	759— 794.
Van Nychodemus, wie Joseph gevangen wart. — XLI.	»	795—1042.
Hie antwerde Nychodemns den Joeden. (*ongenommerd*).	»	1043—1148.
Wie Joseph antwerde den Joeden. — XLII.	»	1149—1270.
Wie Joseph sprack den Joeden toe. — XLIII.	»	1271—1344.
Wat Symeons kijndere schreven van der hellen, ind wat wondere sij dae sagen. — XLIIII.	»	1345—2092.

Cap. XXXVI. vs. 29. *koninck.*

» » » 39—42, met twee verzen meer, aldus:

Croepele, blijnden, die kromp gaen,
Dese ganst hie, sonder waen;
Laesersse ind die onck sijnt beseten
Dese ganst hie al, dat soildi weten,
Op eynen Satersdach,
Des man neit to doen en plach.

» » vs. 119 en 120. Deze verzen ontbreken.

» » » 128. De achter dit vers in I. en H. bijgevoegde twee verzen komen hier ook voor (Als H.).

» » vs. 210. *mach.*

» » » 263—264. Als I. en H.

» » » 575—576. Als E. en H.

» » » 918—921. » »

» » » 939—942. » »

» » » 959—1002. Deze verzen ontbreken. Er staat aldus:

957 Sij soeldent wael also verderven
958 Ind mit gifften verwerven,
1003 Dat hie hier aff nummer wort
1004 En soulden vertrecken vort.

» » vs. 1076—1080. Als E. en H.

» » » 1169 en 1170. Als H.

» » » 1326. Dit vers ontbreekt.

» » » 1801—1802. Als I..

» » » 1938:

Ind vierdehalff jair dar nair.

» XXXVIII. vs. 17—21, met weglating van twee verzen, aldus:

Want heddent die anderen geweten,
Sij hedden yn doit gesmeten:
Dar omh hal Jhesus die dijnck.

Cap. XXXVIII. vs. 79—112. Deze verzen ontbreken. Vs. 78 luidt:

Meer sagen dan hie saeh an.

» XXXIX. vs. 23—28. Deze verzen ontbreken.

» » » 54. *behoiffden.*

» » » 223 en 224. Deze beide verzen komen hier voor.

» XLIV—L. Deze zeven hoofdstukken ontbreken geheel, ofschoon vs. 37—40 van de berijmde inhoudsopgave voor dit boek toch niet weggelaten zijn. In het geheel heeft Boek II in de vertaling 60 Capittels, doch de nommers daarvan zijn zeer verschillende, 1°. door het medereke-nen van de *Prologhe;* 2°. door de zamensmelting van Cap. IX en X; 3°. door het ontbreken van Cap. XXII en deze zeven; 4°. door de splitsing van Cap. XXXVI; en 5°. door dat enkele hoofdstukken ongenommerd zijn gebleven.

» LI. vs. 123—126:

Dair hie ontfeinck to den selven stonden,
Mit den knoepen hart gebonden,
Vele dieper wonden,
Ind al omb onse sunden.

» LIV. vs 65—68. Deze verzen ontbreken.

» LV. vs. 45 en 46. » » »

» LVII vs. 23 vlg.:

Seggen selich, want die maeht hevet
Verkois mij boven allit dat levet.

» » vs. 31 en 32. Deze verzen ontbreken.

» LVIII. vs. 45. *ontfeinck.*

» » » 97. Als I.

» LIX. vs. 103 en 104. Als I. en II.

Cap. LX. vs. 7 en 8. Deze verzen ontbreken.
» » » 99 en 100. » » »
» LXI. Tusschen vs 42 en 43 nog de twee volgende verzen:

Dair wart berichtet altohant
Die bisschop van dem vijant.

» » vs. 75—78:

Sij soilen u twairen sekerlike
Bewaren ewelijke,
Ind soilen geloent sijn van dem heren die al
Sonder ende regneiren sal.

BOEK III.

De volgorde der hoofdstukken is geheel verschillende, als: *Prologus* tot en met Cap. IV, dan VII, VIII, dan XVIII—XXV, dan XXVII, XXVI, V, VI, dan IX—XIV, en eindelijk XVI en XVII. — Cap. XV ontbreekt; doch daar de *Prologus* en het hoofdstuk op bl. 13—15 onzer uitgave ook genommerd zijn, zoo heeft het geheele boek toch één hoofdstuk meer dan in onzen tekst, namelijk 28 Capp.

In de berijmde inhoudsopgave (bl. 7), vs. 9 staat: *moraliter*.

Vs. 19 en 20 aldaar ontbreken.

Prologhe, vs. 1, met twee verzen er voor, aldus:

Dat dirde boiek sal nu an gain,
Dair gij wijsheit in moigt verstain.
Dat der mynsche wireken sal....

» vs. 22:

Sonder die wereke to hemelrike.

Bl. 13. Hierboven staat als titel: *Van Godis mynnen*, even als in I. en II.

Cap. I. Titel: *Van Goide to mynnen boven al.*

» I. en II. Het tusschen deze beide hoofdstukken (bl. 22 vlg.) in I. bijgevoegde Cap. komt hier niet voor.

» III. vs. 211—266, 315—478, 495—502, 507—536, 569—578, 671—706, 869—1246. Alle deze verzen ontbreken. Maar aan het slot des hoofdstuks, terstond achter vs. 868, staan de zes slotverzen van Cap. V (102—107).

» » vs. 707:

Als gij mit Goide wilt sijn mare.

» IV. De titel als in I. en II.

» » vs. 131—148, 175—280, 357—390, 501—508, 533—548. Alle deze verzen ontbreken.

» » vs. 334. *wijven.*

» V. vs. 1—7, met vijf verzen meer, aldus:

Eyn mynsche vraigde vurtijtz ere
Eynen clerck van groter lere,
Wilch dat dat beste were,
Tusschen rijcheit off tusschen ere.
Die clerck antwerde ind saede
Van twijerhande wijsheide:
Die eyne was rijcheit sunderlinge,
Die der selen an gienge:
Dat were rijcheit ind ouck ere,
Die en vergienge nummermere;
Want sij den voerent vur eme
In dat oeverste Jherusalem.

Hieruit is het oorspronkelijke gemakkelijk te herstellen. Doch de vertaler heeft zich in vs. 6 (en zoo ook, even als ons tekst-HS., in vs. 14 [d. i. 9]) vergist, door *wijsheide* voor *rijcheide* te schrijven.

» » vs. 24 en 25. Deze verzen komen hier ook voor.

Cap. V. vs. 88—107. Deze verzen ontbreken. Vs. 102—107 had de schrijver reeds elders, aan het slot van Cap. III, gezet.

» VI. 22—33, 69—76, 88 en 89. Deze verzen ontbreken.

» VIII. Titel: *Wie man luxurie verdrijven sall.* Doch in de Tafel der hoofdstukken voor het begin des werks staat *unkuyscheit* in plaats van *luxurie.*

» IX. vs. 105 en 106. Deze vss. komen hier ook voor.

» X. vs. 135—149. » » » »

» XI. vs. 59 en 60. » » » »

» XII. vs. 103—108:

Id is gesaecht oever manich jaire:
So hogher hals, so hogher haire.
  Neit dair bij, onder die grote
Ind onder oevermoedige genote
Maehman toeghen hoghen moit,
Als id ommer also sijn moit.

» » vs. 113. *so hoghe gave.*

» » » 115 en 116. Deze verzen komen hier ook voor.

» XII en XIII. Het tusschen deze beide hoofdstukken (bl. 143) in H. bijgevoegde Cap. komt hier niet voor.

» XIII. Tusschen vs. 87 en 88 nog de volgende vier verzen:

Omb dat hie hebben mach geneit.
  Dat vierde pont, sonder waen,
Dat eyn raitzman sal bestain
Mit sijnen heren, wats gescheit,

Deze verzen behooren stellig in den tekst, en maken eene onverklaarbare plaats terstond dui-

delijk. Toevallig ontbreken zij in H. en I. beide.

Cap. XIV. vs. 37 en 38, 77 en 78, 83—86. Deze verzen ontbreken.

» » vs. 118—120:

Const van gieten voulget hier an,
Goult, silver, metail off loit,
Off ander metail, cleyne off groit.

» XV. Dit hoofdstuk ontbreekt.

» XVI. Titel: *Wie guet dat id getruwe is sijn.*

» » vs. 17. *dat.*

» » » 95—126. Deze verzen ontbreken.

» » » 141—164. Deze verzen zijn aan het begin van Cap. XVII toegevoegd, en met dat Cap. tot één hoofdstuk (het laatste des boeks) vereenigd. Cap. XVI eindigt dus met vs. 140, doch de vier laatste verzen (137—140) heeft de schrijver aldus vermeerderd en veranderd:

Want sij alle umb ire baten
Gemeyne bate to nyete laten.
Dat sij van ghijricheiden soilden
To maenegen weder halden,
Dat soilde sijn ir manyere vurwair,
Ind gemeynen oirber trecken vort openbair.

» XVII. Titel: *Van drierhande mynnen, ind wilch gereicht vrunt is.*

» » vs. 68 en 69. Als I. en H.

» XVIII. Titel: *Van drijn manyeren van luden, der men neit sonder sijn en mach.*

» XIX. vs. 41—72. Deze verzen ontbreken.

» » » vs. 101 en 102. Deze verzen komen hier ook voor.

Cap. XXII. vs. 17 en 18. Deze verzen komen hier ook voor.

» XXIII. De titel als in I. en H.

» » vs. 33—48, 185—188. Deze verzen ontbreken.

» » vs. 60. *Hemel.*

» » » 92. *Als.*

» » » 164:

Ind yren willen impetrieren saen.

» XXVI. vs. 115 en 116, 191 en 192. Deze verzen ontbreken.

» » vs. 173. Als I. en H. (De ware lezing).

» » » 199—200:

Neit dair bij, in dorpe, in staede
Woynent beide guet ind quaide.

Ook de voorgaande en volgende verzen zijn met het oorspronkelijke geheel eensluidend.

» XXVII. vs. 43 en 44. Deze verzen ontbreken.

BOEK IV.

De *Prologhe* geldt voor Cap. I. Dus wordt Cap. I hier II en zoo vervolgens.

Prologhe, vs. 37 en 38. Deze verzen ontbreken. Ook bij vs. 38 van het begin des boeks komen zij niet voor.

» De achter de *Prologhe* (bl. 231 vlg.) in I. bijgevoegde tweede *Prologhe* komt hier niet voor.

Cap. I. vs. 40. *gelouve.*

» » » 48. *Dair.*

» IV. vs. 64 en 65. Deze verzen ontbreken.

Cap. VI en VII. Deze twee hoofdstukken zijn tot één vereenigd. Daar echter de *Prologhe* voor Cap. I rekent, zoo telt dit boek, even als het oorspronkelijke, 12 Capp.

» IX. vs. 19. *belweten.*

Het besluit, in I. en H. aan het einde des werks (bl. 277 vlg.) toegevoegd, behelzende de opdragt aan Hertog JAN III. van Braband, komt hier niet voor. Maar onder Cap. XII. vs. 40 staat: *Explicit Speculum Laicorum*, en dan volgen deze slotverzen van den vertaler:

Ick bid u mit truwen alle gemeyne,
Beide groiten ind cleyne,
  Als gij dit gedichte hoert,
Dat gij bidt die magit reyne,
Die dair is spiegel ind fonteyne,
  Dat sij bidde an yrem kijnde vort,
Dat hie des mans sele verlichte,
Is sij in pijnen, die dit gedichte
  Makede ind dese wort;
Dat sij moet schauwen sijn angesichte,
Dat dair luchtet boven alle lichte,
  Op dat sij neit en werde vermort
  Noch van dem helsschen stancke versmort! — Amen!

BIJLAGE D.

DIE SPIEGHEL DER LEKEN.

Alleen om te verhoeden, dat door gelijkheid van titel eenige verwarring van onzen *Leken Spieghel* met een geheel ander werk, den *Spieghel der sonderen ofte der leken*, ontsta, moge hier een kort woord over laatstgenoemd werk volgen.

Het eenig-bekende HS. daarvan, berustende in de bibliotheek van Mr. J. ENSCHEDÉ te *Haarlem* (*), is

---

(*) Dit HS. werd reeds vroeger onderzocht door BILDERDIJK en HOFFMANN VON FALL., die er een kort berigt van gaven, de eerste in zijne *Taal- en Dichtk. Versch.* III. 126, de laatste in de *Horae Belgicae*, I. 105 vlg., waaruit het hoofdzakelijke overgenomen werd door MONE, N°. 373. Op den twijfel van HOFFMANN: »*fons latinus accuratius indicatus non est, forsitan plures adhibiti sunt auctores*," diene tot berigt des schrijvers eigen getuigenis (aangehaald bl. 343 reg. 2, 3, 5), waarin hij duidelijk genoeg zegt, het werk uit de schriften van »die vreemde meysters" »te samen gheset" te hebben. Ook heeft hij, ingevolge zijne belofte (bl. 343 reg. 7—10) op vele plaatsen het Latijn er bijgezet; en »beide den meester en het boek genoemd, waar het geschreven staat," zoodat ons omtrent zijne bronnen geen twijfel kan overblijven. Doch HOFFMANN, die de genoemde woorden in eene noot aanhaalt, geeft door zijne geheel mislukte interpunctie (hij begreep het woordje *wert* = *waar het* niet) genoeg te kennen, dat hij de meening des schrijvers niet vatte.

Wat nu de bronnen betreft, die de schrijver hier en daar noemt,

op papier geschreven in de 15e eeuw. Het bevat 183 bladen in kl. 4to, elke bladzijde slechts met ééne kolom, doch met breede regels.

Aan het slot wordt ons het volgende berigt: »Hier eyndet die *Spiegel der leken*, ende wert gemaect ende geeynt doemen screef inden jaren onsen heren MCCCC ende XV." Het blijkt evenwel, dat het HS. geen autograaf van den auteur, maar een later afschrift bevat, daar in een kort gebed achter de aangehaalde slotwoorden gesproken wordt van hem, »die dit boeck nuwes ghescreven heeft." Die afschrijver heeft zich op vele plaatsen vrij slordig van zijne taak gekweten.

Wie de oorspronkelijke schrijver of liever zamensteller van het werk geweest zij, is geheel onbekend. Doch de inhoud, strekking, inrigting en verdeeling daarvan blijken genoegzaam uit de voorrede, die ik hier, tevens als proeve van 'smans prozastijl, volgen laat.

Jhesus Cristus, Marien enighen gheboren soen, die niet en haet van al dat hi daer ye ghewracht, ghelijc als die propheet van hem

---

mij zijn de volgenden voorgekomen: MOYSES, DAVID, SALOMON, Sinte MATHEUS ende LUCAS, Sinte JOHANNES Ewangelist (*inder heymelicheit ons heren Jhesu Crist*), Sinte PAULUS (*tot dien van Corinthien*), Sinte PIETER (*inder Epistolen boeke*), Sinte JACOB, *der Apostelen daden*, JHESUS filius SYRAC, Sinte AUGUSTIJN, Sinte THOMAS VAN AQUINEN, Sinte JAN GULDEMONT (elders JOHANNES CRISOSTIMUS), Sinte AMBROSIUS YSIDORUS (*de summo bono* en *in Synodo*), Meyster RIJKERT DE SANCTO VICTORE, Paus GREGORIUS (*in siner omelien*, *in sine morale* en in een boeck dat hiet *Dyalogus*), Paus INNOCENCIUS, Paus SIXTUS, JHERONIMUS (*ad Julianum* en *de Annalibus Hebreorum*), een boeck dat hiet *obitus Jheronimi* (elders het *starf boeck van Sinte* JHERONIMUS), Sinte BERNAERT, die heilighe lerer ANCELMUS, een boeck dat hiet *Cesarius*, een boeck hiet *Censaet*, het *Liber Apum*, de *vitae Patrum*, die wise CATHO, die wise SENECA.

scrijft, mer hi baet die quade sonde in ons, die wi hegaen van daghe toe daghe; ende, als God selve seit inden beghin der biblen, alle menschelic ghehoort van naturen is gheneycht sonden te doen, alsmen alle daghe leyder vele siet over alle die warlt ghescien; ende want sulc is die sonden doe hi rechter quaetheit, sulc hi versumelheit, ende sulc bi onwetenheit; ende wanter menich simpel leke is, wist hi den rechten gront, hoe swaer die sonde voor Gode waer ende alle die manier hoe die sonden eerst comen of hoe si hene gaen ende wat die heilighe scrijft hier van hout, die soude hem lichte te bet van sonden hoeden; want al hoert menich simpel mensche sommels inder kerken wat goets segghen ende die heilighe scrijft exponeren, soe is leyder die memorie soe verghetel, als een meyster inder naturen scrijft, ende hebbent cort vergheten: Hier om, wanter menich simpel leke is die gaerne Gode dienen soude, op dat si den rechten gront wisten ende daghelix lesen mochte waer op een rechte kersten leven stonde: hier om soe heb ics mi inden naem Gods onderwonden dit boeck te scriven, niet uut mi selven, mer als die heilighe scrifte seit ende die lieve heilighe doctoren der heiligher kerstenheit te haten gheleert hebben. Ende sult weten dat dit boeck in drien hoecken ghedeelt is ende elc hoeck wert in drien ghedeelt. Dat eerste boeck is, waen dat die sonden eerst quamen ende hoe si begonnen, ende hoe alle sonden noch dagheliх eerst in ons comen, dattet eerste derndeel is. Dat ander derndel is, wat dat die sonden sint ende dat ondersceit dair van. Dat derde derndel is, waer by ende wat dat die sake si, dat wi soe meenlike in sonden bliven. Dat ander hoeck is oec in drien ghedeelt, ende gaet veel uut op dat ewangelium, hoe God Lazarum verwrecte, ende is dat eerste derndel, waer hi wi sullen eerst verwrect werden als dat wijt en waer werden dat wi in sonden dwalen. Dat ander derndel is, watter toe behoert ende hoe men ons van sonden binnen sel. Dat derde derndel is, hoe die gheen die die warlt houwen hem best van sonden behoeden sullen, mit eener cleynre regulen daer si bi leven moghen. Dat derde boeck is vanden lope deser boser warlt, ende is oec in drien ghedeelt. Dat eerste derndel is, van wien dat ons comt alle liden ende ongheval daer die warlt dagheliх mede gheplaecht wert. Dat ander derndeel is, waer om dat wi soe dicwijl plaghen ende ongheval hier doghen. Dat derde derndeel is, waer in dat wi mit recht gheplaecht werden. Ende sult weten dat dat eerste boeck ende dat derde dat die in ryme sijn, want soe menich curioos mensche liever rijm leest, ende oeck waerliken lnden ghenuechliker is dair over te duren (*). Mer dat ander boeck is in

(*) Vergelijk Boek II, Cap. XLI: » Ende op dat ghi die tien.

slechten woerden gheset, op dat ghi van beyden heht. Ende sult weten dat dit hoeck niet ghemaect en is nut wijsheit des gheens diet te samen gheset heeft, want Hi daer toe niet ghedaen en heeft dan bi ghetymmert heeft mit vreemden aenwerke, ende ghelijc dat een mit sinen arbeyde die spanen te samen draghet, die die vreemde meysters ghehouden hebben. Ende op dat alle die gheen die leest of hoort die heter gheloven hier toe hebben moghen, soe isser in veel dat Latijn voor gheset, alsoe als die heilighen gheleert hebben, ende beyde die meester ende dat boeck ghenoemt, wert ghesereven staet, ende in Duutscher talen dan na ontbonden. Ende oec soe is in vele steden inder ontbindinghe den sinne meer ghevoleht ende meer woorden dair toe ghedaen dan dat Latijn of die slechte text in hout. Ende dat is ghedaen op dat die simpele leke te bet dat gronden ende verstaen connen, want slechts dit hoeck alleen om der leken wille ghemaect is, die die warlt houwen ende hem gaerne beteren souden ende Gode dienen. Ende maeh wel hieten die *Spieghel der sonderen ofte der leken*, want elc simpel leke, die Gode te dienen begheert, volcomeliken hem hier in spieghelen mach, wat hi doen of laten sel ende hoe dat hi een rechtkerstent leven leiden sel, ende oec hoe die warlt hier is ghecomen ende eynden sel; ende maeh hier in spieghelen volcomen die heilighe scrifte, alsoe veel als hem ghenoceh is mede te comen toten ewigen leven, want ghi hier in vinden moeeht heyde heilighe scrifte [ende] natuerlike scrifte, als die heilighe kersten meysters inder ouder ewen ende oec als die heydena meesters gheleert hebben in philosophien ende anders in haren hoeken. Ende oeck sommels soe wijst dat een hoeck op dat ander, op dattet claerliker op een ander stede screven staet; soe moechdijt daer soeken bi den ghetale. Want elc boeck sijn tafel voor hem heeft, dair die rubrike inder tafelen volcomen ghescreven staet, ende elc mit sinen ghetale, wat du best ghenoeeht te lesen dat [ghi] elc capittel bi sinen ghetale vinden moghen (*). Ende oec soe moeehdi die hoeken cort onderscheyden, want inden eersten boeke soe staet een .I. boven den scrifte inder spacien. Ende hier bi soe moeehdijt vinden cort, wat boeken of wat materien dat ghi hebben wilt. Ende

---

ghehoden'n hnusghesin lichteliken leren moecht, soe wil iese u mit corten woorden in ryme oversetten; want jonghe luden ende simpele luden dat rijm veel eer leren ende bet ontbonden dan oft slechte woirden waren."

(*) Deze onverdedighare vorm *ghi moghen* (*ghi spreken* enz.) is in dit werk zeer gewoon. Ook in andere stukken van dien tijd, met name van den Rijnkant, komt zij niet zelden voor. Zelfs in het latere Amsterdamsche dialekt: zie mijne uitgave van HOOFT's *Warenar*, bl. 81.

oec soe is toe veel steden die text mit roden onderstreken, op dat ghijt onderseeyden moecht. Aldus soe moechdi in desen boeke [soeken] wat u best gaet. God gons u alsoe te soeken ende te lesen, dat ghi dair bi verbetert moghet werden. Ende wil dit boeck in Gods eren beghinnen ende inden ghebenediden naem Jhesus. Amen!

Men ziet dan, dat het werk in drie boeken verdeeld is, het eerste en derde in verzen, het tweede in proza, ofschoon de tien eerste hoofdstukken daarvan nog berijmd zijn. Elk boek is weder in drie deelen gesplitst, en eene naauwkeurige Tafel voor ieder boek berigt ons den inhoud der afzonderlijke hoofdstukken, waarvan het eerste boek er 72, het tweede 49, het derde 44, het geheel dus 165 telt, terwijl eindelijk elk boek met een berijmden »*voorganc of een ghebet*" geopend wordt (*).

Tot eene proeve van de verzen of liever kreupele rijmen, waaruit het grootste deel des werks bestaat, kies ik de beschrijving der vijftien teekenen voor den oordeelsdag, omdat dit onderwerp ook in den *Leken Spieghel* (B. IV. Cap. IX.) behandeld wordt, en de lezer dus de gelegenheid heeft, om den dichttrant van beide werken met elkander te vergelijken. B. III. Cap. XVIII:

Sinte Jheronimus scrijft, wilt hier na horen,
In ene boeck dat hiet *de Annalibus Hebreorum*,
Dat vijftien teiken in groter plage
Hier sullen geschien voor den jonxten daghe,
Ende dat elkes daghe vanden vijftienen
Een sonderlinc teyken sel gheseien.
Des eersten daghes, dat market wal,

(*) In het voorbijgaan zij hier opgeteekend, dat in Boek I. Cap. LXIII de geschiedenis van den doop van koning RADBOUD door bisschop WILLEBRORD op de gewone wijze verhaald wordt:
»*Men vint ghescreven in ener cornike*" enz.

Beyde zee ende meer verheffen sal
Viertich enhiten, des sijt ghewis,
Hogher dan enich herch ter warlt is,
Ende elo eobitus, na minen sin,
Mach hi twintich duumbreet sijn,
Ende dat water sel in rechter hare
Recht op staen oft ene mure ware.
Des anderen dages so stijcht hie neder,
Soe cleyne datmen nauwe mach sien hier weder.
Des derden daghes die visschen verharen
Boven den anderen water mit al horen schareo,
Ende gheven een gheluut ende so gruwaliken gescal,
Dattet gherneht anden hemel donen sal.
Des vierden daghes al dat water ghemene
Sal bernen, zee, meer, groot ende cleyne.
Des vijfsten dage sullen alle bomen ende crude
Puer bloot uut douwen van groter node.
Des sesten daghes soe valt hier neder
Alle tymmeringhe op aerden, wech ende weder.
Des sevenden dach soe sullen alle stene
Vergaderen ende slechten dan in enen.
Des achtenden dach sal ghemene noot
Van aertbevinghe comen sere groot.
Des neghenden daghes sel werden recht
Die warlt over al ghelike slecht.
Des tienden daghes sullen comen
Die lude uuten holen die op aerden wonen,
Dair si seoulden van anxten groot,
Eode sullen dan liden alsulke noot
Dat si gaen of si raesden van groten doghen:
Nauwe sel die ene toten aoderen spreken moghen.
Des elften daghes, na minen wanen,
Soe verrijst allen menschen biente to samen,
Ende dat ghebiente staet op recht in dien daghen,
Recht boven op hair selves graven.
Des twaliften daghes sel ons doncken mit allen,
Dat alle die sterren vanden hemelen vallen.
Des dertienden dages alle dat leeft int ghemeen
Dat sel dan sterven, tsi groot ende cleyne.
Des viertienden dages claer bernen sal
Beyde lucht ende aerde over al.
Des vijftienden dages, in groter waerde,
Soe wert vernyet beyde hemel ende aerde.

Dit sijn die vijftien teykenen swaer,
Als Sinte Jheronimus scrijft openbaer,
Die voor jonxten dage hier sullen comen:
Dair na soe wil God die warlt verdomen.
Want wi anders niet wel weten moghen
Wanneer God die grimmen dach wil tonen,
Dan bi teykenen, als ons die scrift doet leren;
Want die apostelen die vragheden onsen heren,
Wanneer dat oerdel to comen soude,
Ende God hem dat niet segghen woude,
Maer sprac: » Het betaemde u niet te weten dat,
Dat die vader in siner moghentheit hadde gesat." — Enz.

Uit deze proeve, die waarschijnlijk den trek naar het geheele werk niet sterk zal opgewekt hebben, blijkt zonneklaar, dat er tusschen den *Spieghel der Leken* en den *Leken Spieghel* niet de allerminste verwantschap bestaat, dan de toevallige gelijkheid van sommige onderwerpen en het destijds noodzakelijke gebruik derzelfde Latijnsche bronnen. Ik durf dan ook, na vergelijking ook van de overige gedeelten des werks, gerust beweren, dat de auteur den *Leken Spieghel* in het geheel niet gekend heeft.

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

A.

Abijt, —**ite**, I. c. 25. v. 95, II. c. 48. v. 1063, *kleed*, met name *kloosterkleed*. Fransch *habit*.

Abolghe, I. c. 48. v. 124, *verbolgenheid*. Ook I. c. 29. v. 30 var. (Bijl. A.), waar de tekst *verbolghentheit*, de andere var. *gramscap* heeft.

Abuus, I. c. 42. v. 162 var. (tekst *wonder*), *vreemde*, *wonderlijke zaak*. *Rijmkronijk* in KAUSLER'S *Denkmäler*, vs. 8511:

> In dese beroerte ende andere mede
> Ghesciede in Vlaender te meneger stede
> Menich wonderlije *abuus*.

vs. 9034:

> Noehtan so ghesciede int lant
> Groet *abuus* ende vremde saken.

Dic Buskenblaser (*Hor. Belg.* VI), vs. 32:

> Jaet, het dunet mi een vri *abuus*
> Steinen eruken binden endo meleteilen.

Op de laatste plaats gaat de beteekenis bijna over in die van *fopperij*, *bedrog*, welke ten volle geldt in *Lippijn* (*Hor. Belg.* VI), vs. 58:

Bi sente Jan! ic sal haer dit *abuus*
Noch tavont tongoede maken.

De zamenhang met de tegenwoordige beteekenis van *vergissing* is ligt te verklaren.

Achten, II. c. 53. v. 15 var. Zie **Hachten**.

Achten trans., I. c. 4. v. 10, iemand tot iets —, (*goedachten*), *bestemmen*, *beschikken*; intr., I. c. 27. v. 80, op iets —, I. c. 26. v. 152, c. 27. v. 95, c. 39. v. 34, met den genit., I. c. 28. v. 20, 31, III. c. 9. v. 94 enz., *om iets geven*, *zich aan iets laten gelegen liggen*, ook *voor iets zorg dragen*. In *Ferguut*, vs. 1065, om iets —, in denzelfden zin.

Achtende (var. **achtenste**), II. c. 3. v. 157, c. 10. v. 52 enz., *achtste*.

Achter adv. III. c. 3. v. 845, *hierna*, *later*.

Achter lande, II. c. 52. v. 132, III. c. 6. v. 2, c. 12. v. 64, c. 23. v. 170 var., *door het land heen*, *hier en daar in het land*. Zoo ook *achter straten;* beiden nog later, vooral bij CATS, veelvuldig in gebruik.

Achterbliven, III. c. 15. v. 204, *achterwege blijven*.

Achterlaten, II. c. 48. v. 468, *nalaten;* I. c. 34. v. 80, 85, III. c. 16. v. 130, 138 enz., *op den achtergrond stellen*, *verwaarloozen*.

Achtersetten, I. c. 44. v. 94, III. bl. 15. v. 45, **tachter setten**, III. c. 24. v. 18, *op den achtergrond stellen*, *verwaarloozen*.

Achtersprake, III. c. 4. v. 471, *achterklap* (dezelfde gedachte), *laster*.

Achterspreken van iemand, III. c. 2. v. 140, *achterklappen*, *kwaad spreken*.

Achtersteken, III. c. 12. v. 53, IV. c. 8. v. 25 var., *van zich stooten*, *verwerpen.*

Achterstoten (Imp. stiet), III. c. 16. v. 130 var. Hetzelfde als Achtersetten.

Achtertrecken intr., I. c. 23. v. 27, *zich terugtrekken*, *zich schuil of uit den weg houden.*

Ackeren intr., I. c. 25. v. 114 var., *den akker bebouwen.*

Aellinghe adv., I. c. 13. v. 39, *geheel en al.* Zie KIL. op *Allinghe* en *Minnen Loep*, Gloss. op *Alinghe.* Het was ook als adj. in gebruik: zie VAN HASSELT op KIL.

Aen. Zie An, Ane.

Aerdsch bisscop, II. c. 48. v. 183, 999 enz., voor *aartsbisschop.* Ook elders zeer gewoon, denkelijk uit misverstand van de beteekenis. Zelfs leest men, II. c. 48. v. 1178, in het meervoud *aerdsche bisscoppe.*

Aernst, II. c. 14. v. 13, c. 47. v. 37, *ernst*, tegenover ligtvaardigheid; III. Prol. v. 69, c. 3. v. 621, 1227 enz., *ernst*, tegenover scherts. In aernste noch in scherne, *in ernst noch in scherts.*

Aerselen intr., III. c. 3. v. 500, *achteruitgaan.* Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 101.

Aerte, III. c. 14. v. 101, 137 var. Zie Arte.

Aet m., I. c. 31. v. 9, III. c. 26. v. 98, *eten*, *voedsel.* Zie Dr. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr.* Over aet ende over dranc, III. c. 24. v. 19, 29, *onmatigheid in eten en drinken.*

Afgaen met den dat., I. c. 16. v. 53, c. 48. v. 35, II. c. 48. v. 609 enz., ook ofgaen, I. c. 28. v. 19, II. c. 36. v. 6, c. 38. v. 46, c. 39. v. 2 enz., *verlaten*, *begeven.* Zie *Heim. d. Heim.*, bl. 451 vlg.

Afstaen met den genit., III. c. 3. v. 1138, *laten varen.*
Afterstcken, IV. c. 8. v. 25. Zie Achterstekcn.
Afwecghs en Afweghes adv., II. c. 45. v. 78 var. Zie Ofweghes.
Ayse, I. c. 20. v. 42, IV. c. 5. v. 20, *blijde*, *vrolijk.* Fransch *aise.* Elders als subst. *blijdschap*, *vrolijkheid*, vanwaar weder *tayse* (*à leur aise*) als adj. in gebruik. *Rijmkronijk* in KAUSLER's *Denkmäler*, vs. 10195, 10263. Hem met ayse maken, *zich vrolijk maken*, bij VELTHEM, bl. 26. Vandaar
Aysiercn, III. c. 20. v. 61, *vrolijk maken*, *gemak of genoegen verschaffen.*
Al in een, II. c. 31. v. 7, *aanhoudend*, *voortdurend.* KIL. Al-en-een, *continenter*, *assiduo.* Zie de *Natuurkunde van het geheel-al*, vs. 656 en 1672, waar het echter op beide plaatsen verkeerd verklaard wordt. *Der Ystorien Bloeme* (Leidsche HS.), fol. 15. a., sprekende van de engelen in betrekking tot S. BARTHOLOMEUS:

> Want si hem dienen *al in een.*

Caerl ende Elegast, vs. 1338:

> En quam niemen daer hi sach
> Noit op enen dach
> So fellen strijt tuschen hem tween,
> Als si hadden *al in een.*

Walewein, vs. 8352:

> Ende slouch die maghet goedertiere
> Vele te meer ooc *al in een.*

Ferguut, vs. 3356:

> Si wachte den scilt *al in ene*,
> Ende hadden gewacht meneeh jaer.

Al te, II. c. 28. v. 47, *zeer*. Zie LEENDERTZ, Gloss. op *der M. L.* en v. D. BERGH, Gloss. op *Limborch*.

Albloot, I. c. 6. v. 31, c. 36. v. 82, c. 38. v. 33, c. 39. v. 79 enz., *duidelijk*, *openbaar*, en bij gevolg *voorzeker*, *stellig*. Zie Bloot. Zeldzamer is het in den zin van *blootelijk*, *alleen*, als I. c. 36. v. 70.

Algader (var. altegader), Prol. v. 104, I. Prol. v. 44, I. c. 11. v. 9 enz., *geheel en al;* I. c. 18. v. 86, *allen te zamen*.

Mit Allen, I. c. 7. v. 3, c. 18. v. 52, II. c. 36. v. 945 enz., *geheel en al*. Vandaar, II. c. 5. v. 77, overgegaan tot eene bloote verzekeringsformule, *voorzeker*.

Alluttel, III. c. 17. v. 102 var., *weinig*.

Als ende als, I. c. 4. v. 55, *ten eenenmale*, *geheel en al*. Zie Dr. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr*.

Als, Alse, III. c. 5. v. 36, 80, c. 12. v. 128, bl. 143. var. v. 12, *alzoo*.

Alse, gevolgd door *die* met een adj., zeer gewone vorm, die in beteekenis niet van een adv. verschilt. Zoo I. c. 24. v. 63, alse die vroede, *wijselijk;* I. c. 42. v. 97, alse die wise, hetzelfde; II. c. 58. v. 101, als die coene, *stoutelijk;* II. c. 61. v. 38, als die blode, *bloodelijk*. Zoo leest men elders: *als die blide*, *als die boude*, *als die riese*, *als donvervaerde*, enz.

Alteenen en Altenen, II. c. 10. v. 67, c. 31. v. 37, III. c. 3. v. 722, *aanhoudend*, *voortdurend*, in afleiding en beteekenis volkomen hetzelfde als Al in een, doch tot nog toe door alle uitgevers verkeerd verklaard. Onze verklaring past niet alleen op de plaatsen uit den *Leken Spieghel*, maar ook op die

uit de *Natuurkunde enz.* vs. 50, op de drie plaatsen uit den *Ferguut*, die Prof. CLARISSE (a. w. bl. 352) ten onregte moeite baarden, en op alle de acht plaatsen in den *Limborch*, die V. D. BERGH in het Gloss. even kwalijk door *geheel*, *ten eenenmaal* verklaart. Soms zou men het door *telkenmale* kunnen wedergeven, maar dat is niet anders dan het *aanhoudend* of *voortdurend* wederkeeren van hetzelfde geval. Zie hier nog een paar plaatsen: *Renout* (*Hor. Belg.* V), vs. 1769:

Aldusdaen leven lede hi
Altenen, des ghelovet mi.

Brab. Yeesten, VI. 4938:

Aldus vallet meest *altenen*,
Ende nemt quaet finement
Dat men onredelec begent.

Leven van Sinte Amand, I. 153:

Dus wies dit kint in duechden *alteen*.

waar BLOMMAERT het verkeerd verklaart door *te samen*, *gezamenlijk*. VELTHEM, bl. 170:

Alse mense heeft *altenen* vernomen,
Sijn si jegen die gene comen
Tot over dat broec.

LELONG verklaart het niet kwaad door *gestadig*. De zin is: » Als men hen (niet eene enkele maal, maar) *bij voortduring* vernam, trok men tegen hen op." BILDERDIJK (Gesl. op *Broek*) verstond den zin niet, en terwijl hij zelf eene geheel mislukte verklaring geeft, vaart hij heftig tegen LELONG uit. » Ongerijmder kon het wel niet," zegt hij. Ik neem de vrijheid, uit naam van LELONG, hem dien bal terug te kaatsen.

Zie nog *N. W. d. M. v. Ned. Lett.* V. 2. bl. 93 enz.

Alteenengader, I. c. 29. v. 39, 96, II. c. 39. v. 51 enz., *geheel en al*, *ten volle*.

Altehant, I. c. 13. v. 52, II. c. 9. v. 155 enz., *terstond*.

Altemet dat, I. c. 9. v. 83, III. c. 4. v. 408 var., *naarmate*, *naar gelang dat*. — *Caerl ende Elegast*, vs. 1113:

> Men leitse ghevanghen daer
> *Altemet* dat si quamen,
> Tot dat mense hadde benamen.

D. i. een voor een, naarmate zij aankwamen. De afleiding is duidelijk: »allen met dat d. i. te gelijk als zij" enz. Zie ook Temet.

Alve, II. c. 51. v. 103, *wit kleed*, *dat de priester bij de mis aan heeft*. Lat. *alba*, Fransch *aube*. *Bediedenisse van der missen* (Leidsche HS.), fol. 2. a.:

> Nu trect hi ane een linen gewant,
> Dat een *alve* es ghenant.

Daar wordt ook het kleed, waarin JEZUS bespot werd, niet *purperen*, maar *wit* genoemd.

Ambachte, II. c. 48. v. 287, *dienst;* III. c. 11. v. 66, c. 14. v. 208 var., c. 16. v. 143, *bediening*, *ambt*. Zie CLIGNETT, *Bijdragen*, bl. 109 vlgg.

Ambachte in plur., II. c. 36. v. 1571, 1605, *bedienden*, *onderdanen*, *handlangers*. Men denke aan de Gallische *ambacti clientesque* bij CAESAR, *B. G.* VI. 15. In de Gothische bijbeloverzetting komt het dikwijls voor ter vertaling van ὑπηρέτης, διάκονος. Zie DE GABELENTZ en LOEBE, Gloss. op ULFILAS, bl. 21, en DIEFENBACH, *Vergl. Wörterb. der Goth. Sprache*, I. 255. Vgl. ook GRAFF, III. 25.

De woorden van PALTHENIUS, door CLIGNETT (bl. 110) aangehaald: » duplex hujus vocis significatus est, ut aut *ministerium*, aut *ministrum* exprimat," zijn dus niet alleen op het Ohd., maar ook op het Mnl. toepasselijk.

Ameide, II. c. 36. v. 1607, elders hameide, *slagboom*, *hamei*. Zie *Reinaert*, *Limborch*, *Ferguut* enz. Gloss., MAERLANT, *Sp. Hist.*, II. Aant. 124.

Amie v., II. c. 48. v. 944, *minnares*, *bijzit*.

Amijs m., III. c. 9. v. 118, *minnaar*.

Ammit (var. beter amict), II. c. 51. v. 98, *witte doek*, *bij de mis gebruikelijk*. Lat. *amictus*. *Bediedenisse van der missen*, fol. 2. a.:

Vander amicten.
Soe nemt hi enen doec wit
Die geheten es *amit*,
Die hem om die side strect
Ende sijn hoeft al omme bedect.

En straks:

Die *amit* die ic noemede eer.

An, 3 pers. enk. tegenw. tijd (met de vocaal van 't Imperf.) van Onnen. Zie aldaar, en vgl. Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 609—613.

An, Aen, Ane. Met het ww. *sijn* en den persoon of de zaak in dat. of met *te*, I. c. 6. v. 18, c. 42. v. 108, *bij*, *nabij*, *tegenwoordig zijn*. An hebben, IV. c. 9. v. 102, *aan zich hebben*, *bezitten*, (*er mede*) *bedeeld zijn*. An hem hebben van seden, II. c. 55. v. 21, *eene gewoonte over zich hebben*, *gewoon zijn*. Daer niet an hebben, III. c. 3. v. 806, *er niet in slagen*, *er niet mede klaar komen*.

An, Aen, Ane. Gelijk nog tegenwoordig het ww. *ontleenen* den persoon, van wien men leent, met *aan* verbonden bij zich heeft, zoo gold oudtijds hetzelfde van alle werkwoorden, die op de eene of andere wijze eene ontleening van elders of poging daartoe aanduidden: als *leren*, II. c. 24. v. 38 enz.; *zoeken*, III. c. 26. v. 44 vlg.; *halen*, III. c. 26. v. 49; *winnen*, II. c. 2. v. 25, 29 enz.; *ontfaen*, II. c. 6. v. 165; *toebringhen* (zie ald.), II. c. 48. v. 754 vlg.; *oorlof nemen*, II. c. 5. v. 104 vlg. enz. Vgl. Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 716.

An, *tegen*, in de spreekwijze *an sinen danc*. Zie **Danc**.

Aenbeden, II. c. 9. v. 157, c. 10. v. 48, c. 11. v. 114, c. 13. v. 29 enz., *aanbidden*. Imperf. (Indic. en Conj.) **aenbeedde**, II. c. 15. v. 104, 109, c. 17. v. 147 enz., ook **aenbede**, I. c. 29. v. 69, II. c. 13. v. 116, c. 17. v. 131 enz.

Aenbilt o., I. c. 12. v. 10, c. 13. v. 75, *aanbeeld*. Ook **Haenbilt** gespeld en als m. gebruikt, I. c. 13. v. 75 var., c. 19. v. 73. *Anebilt* in *Ferguut*, vs. 1876.

Ande v., IV. c. 3. v. 39, *leed*, *beleediging*. **Sine ande wreken**, voor *wraak nemen voor geleden onregt*, is eene gewone spreekwijze. Zie HUYDEC. op STOKE, D. II. bl. 451 vlgg. en 586. Vgl. ook A. TEN BROECKE HOEKSTRA in den *Konst- en Letterbode* van 27 Aug. 1813, waar een berg van getuigen en plaatsen ligt opgestapeld.

Anedraghen iets aan iemand, III. c. 15. v. 126, *toeschrijven*.

Angaen intr., III. c. 9. v. 82, *voortgaan*, *toenemen;* trans., III. c. 10. v. 158, c. 27. v. 30 var., *aanvangen*, *ondernemen.*

Angaen met den dat. intr., III. c. 26. v. 72 enz., *behooren tot.* Vandaar het gewone: *het gaat mij niet aan.*

Angaen met den dat. trans., II. c. 30. v. 10, *iemand aan boord komen* (met woorden, en dus) *aanspreken.* Vgl. *Minnen Loep*, I. 1487, II. 506, 2566, 2742, 3969. Elders (met daden, en dus) *aanvallen*, als *M. L.* III. 219. Enen raet anegaen, III. c. 3. v. 1158, *opvolgen*, *er naar handelen.*

Aenlegghen (Imp. leidde ane) iets aan iemand, II. c. 15. v. 61, III. c. 3. v. 414, *voorstellen* (om iets aan te nemen of wel te verstrekken, en dus), *aanbieden* zoowel als *verzoeken.* Hiertoe behooren al de plaatsen, aangehaald in het Gloss. op den *Minnen Loep*, behalve II. 483, die tot het onzijdige *aenligghen* behoort. Dit laatste beantwoordt in neutralen zin aan het active *aenlegghen*, en beteekent: *aan de ooren liggen malen*, als 't ware eene voortduring van *aengaen.* Zoo ook in *Caerl ende Elegast*, vs. 887:

Dit began si hem te vraghen ....
So langhe *lach* si hem *an*,
Dat hi haer te segghen began ....

Anenemen. Hem iemand —, III. c. 13. v. 28, *zich iemand toevoegen*, *als raadgever bij zich nemen.* Eene stad —, I. c. 34. v. 54, *tot zich nemen*, *in bezit nemen.* Hem die crone —, II. c. 49. v. 60, *tot zich nemen*, *zich toeeigenen.* Be-

rou —, II. c. 48. v. 612, *berouw krijgen*. Weelde ende ghemac —, III. c. 26. v. 187, gelijk men nog van *eene gewoonte aannemen* spreekt. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Ans, II. c. 37. v. 97 var., III. c. 14. v. 38, contr. uit an des. Zie An en Onnen. Dr. HALBERTSMA, *Lett. Naoogst*, I. 10, maakt er een ww. *ansen* van en vergelijkt dat met *wenschen!*

Aneslaen, II. c. 52. v. 1, 9, 73, *aanvangen*, *beginnen*, vooral met iets voor te lezen of te spreken. *Limborch*, IV. 1855:

Hier latic van Echites staen
Ende wille u vort *aneslaen*
Hoe . . . .

Spreekwijze, uit de muziek ontleend, van het aanslaan eens toons.

Anestriden, IV. c. 1. v. 26, *bestrijden*. Zoo heeft men nog heden *aanvechten*.

Antien. Zie Tien.

Antwoorden van iets, III. c. 15. v. 115, 206, *zich verantwoorden wegens iets*, *rekenschap van iets geven*.

Anevaen, III. c. 27. v. 30 enz., *aanvangen*.

Anvallen met den dat., IV. c. 3. v. 10, *iemand bijvallen*, *toevallen*, *tot zijne partij overgaan*.

Anxtelec, —ike, III. c. 12. v. 77, IV. c. 9. v. 21, 100, *angstverwekkend*, *vreeselijk*. Zie DE JAGER, *Nalezing op 't Gloss. van Prof.* LULOFS, bl. 8 vlg.

Arbeit. In arbede gaen van kinde, II. c. 9. v. 85, *in barensweeën zijn*.

Arch adj., I. c. 7. v. 74, III. c. 16. v. 46, *boos*, *kwaad*, *slecht*.

Arch subst., I. c. 29. v. 114, II. c. 36. v. 24, III. c. 3. v. 516 enz., *kwaad.* Arch segghen, III. c. 3. v. 252, *kwaadspreken.* Arch doen (met dat.), I. c. 27. v. 57, *kwaad doen.* In arghe, III. c. 3. v. 1145, *in een kwaden zin.* In arghe keren, I. c. 27. v. 13, 64, *in een kwaden zin opvatten, kwalijk nemen.* In arghe tien, III. c. 3. v. 688, hetzelfde. Doch I. c. 23. v. 13 heeft het de gewijzigde beteekenis van *den kwaden zin er uithalen, er iets ergs in vinden.* Dinc die hem targhe vergaet, III. c. 20. v. 8, *dat voor hem ten kwade afloopt, dat op zijn nadeel uitkomt.*

Archeit, I. c. 23. v. 10, c. 29. v. 66, c. 36. Titel, II. c. 22. v. 12, c. 53. v. 27, III. c. 3. v. 153, 176, 573, 928 enz., *kwaad, boosheid, ondeugd.*

Aren subst. m., II. c. 36. v. 1560, c. 60. v. 66, *arend.*

Aren ww., I. c. 25. v. 106, *ploegen*, Lat. *arare.* Zie KIL., die ook *eren* heeft. Zoo in een HS. (te Hamburg) over het Schaakspel, fol. 151:

> Desen ackerman behoord toe te *eerne*, te spittene, te zayene, te mayene ghetrouwelike.

Zie de *Taalk. Mengel.* van CLIGNETT en STEENWINKEL, bl. 30—41.

Armheit, III. c. 5. Titel, *armoede.*

Arsatrie (var. **ersatrie** en **eersatrie**), III. c. 14. v. 117, *geneeskunde.* Zoo werd ook de *geneesheer* of *arts* destijds *arsater* geheeten, van het Grieksche ἀρχίατρος. Voorbeelden bij HUYDEC. op STOKE, D. II. bl. 187 en CLIGNETT, *Bijdragen*, bl. 221 vlg., waar insgelijks de spelling *ers*. en *eers*. voorkomt.

Artc, III. c. 14. v. 137, *kunst*, Lat. *ars*. Elders in plur., III. c. 14. v. 101, c. 15. v. 48, IV. c. 7. v. 20, *kunsten* of ook, naar het begrip van dien tijd, *wetenschappen*, de zeven *artes liberales*. III. c. 14. v. 64 worden zij *consten* genoemd.

Assailgieren (var. **aselgieren**), II. c. 36. v. 1772, *belegeren*, *bespringen*. Elders ook **asselieren**. Fransch *assaillir*. Zie *Karel de Gr.*, *Limborch*, *Ferguut* enz. Gloss., *Walewein*, 9901, 10731.

Atremint, II. Prol. v. 31, *inkt*. Lat. *atramentum*. Doch hier, even als oudtijds met meerdere stofnamen geschiedde, met het art. *een* verbonden. Zoo ook *Rose*, 12785 enz.

Ave, I. c. 23. v. 128 enz., *af*, *van*.

Avijs, —**ise**, III. c. 13. v. 30, *advies*, *raad*.

Avonture, III. c. 3. v. 302, *de fortuin*, *het geluk*. Bider avonturen, II. c. 12. v. 24, *bij toeval*. Ter avonturen, II. c. 40. v. 113, *op goed aventuur*. In avonturen setten, III. c. 10. v. 207, *in de waagschaal stellen*, *op het spel zetten*.

Avonturen (ook **aventuren**) intr., III. c. 5. v. 69, *op aventuur uitgaan;* trans., I. c. 28. v. 60, *in de waagschaal stellen*, *op het spel zetten*. Hem —, III. c. 18. v. 32, *zich wagen*, *zich aan gevaar blootstellen*.

B.

Bailliu. **Des duvels** —, III. c. 4. v. 537, eene uitdrukking van de hoogste ongeregtigheid; *de baljuw des duivels*, derhalve iemand die regt doet

naar het wetboek des duivels. Zoo spreekt men nog van een *duivels advokaat.*

Balote. In baloten staen, II. c. 50. v. 49, *in een wankelen, onzekeren toestand verkeeren.* Van het Fransche *ballotter.*

Bant, II. c. 48. v. 15 enz., Imp. van binden, *bond.*

Bare, III. c. 12. v. 104. Onder de verschillende bekende beteekenissen van dit woord is er niet eene die op deze plaats ten volle past. Er blijft dus niets over, dan tot eene gissing onze toevlugt te nemen. *Baren* is, zoowel als *gebaren*, bekend in den zin van *zich gelaten, zich aanstellen, zich voordoen.* Is *bare* als subst. daarvan afgeleid, dan zal het beteekenen: *de houding of wijze van zich voor te doen.* Waarschijnlijk geldt deze verklaring ten minste op de vroeger (bl. 345) aangehaalde plaats uit den *Spieghel der Leken:*

Ende dat water sel in rechter *bare*,
Recht op staen oft ene mure ware.

d. i. in eene regte houding, zich regtop voordoende. Zoo men daar althans niet aan regtstaande *baren* of *golven* denken moet, hetgeen om het enkelvond niet denkelijk is.

Bekend is de analogie, volgens welke *bare* als subst. nevens *baren* als ww. ontstaan kon. Men vergelijke b. v. niet alleen ons *gebaar* nevens *gebaren*, maar ook het oude *bare* in den zin van *geraas* of *gebluf*, dat even zoo aan *baren* d. i. *razen* of *tieren* beantwoordt. *Belg Mus.*, II. 335:

Ghi maect groot *bare*, Baudoen!

In dien zin had ook het oud-Friesch een subst.

bere nevens het ww. *baria.*Zie WIARDA, *Altfries. Wörterb.*, bl. 23.

De zin van ons spreekwoord zal dan deze zijn: » hoe hooger iemand geplaatst is, des te zachter en nederiger moet hij zich voordoen of aanstellen." Maar ik erken, dat in deze opvatting nog eene zekere matheid heerscht: om kracht en kleur aan het spreekwoord te geven, zou men in *bare* een ligchaamsdeel moeten zoeken. Zoo iets echter, bij gebrek aan eenig bewijs, te beweren, zou schermen in de lucht zijn: en daar heeft het vak al genoeg bij geleden.

Baren (**baerde**, **ghebaert**, cas. obl. **baerne**) intr., I. c. 1. v. 12, c. 10. v. 79, IV. c. 8. v. 42, *zich vertoonen;* trans., II. Begin. v. 30, c. 7. v. 14, c. 36. v. 1886, III. c. 14. v. 261, c. 23. v. 73, *toonen*, *vertoonen.* Sine redene —, III. c. 4. v. 164, *te voorschijn of voor den dag brengen*, *uiten.* Tghelove — (tekst **openbaren**), II. c. 40. v. 66 var., *openbaar maken*, *verkondigen.* Hem —, II. c. 9. v. 25, 156, c. 11. v. 131, c. 44. v. 557 (met den dat.), IV. c. 9. v. 16, 60, *zich vertoonen.*

Te Barenteren. Hem —, onz. ww., III. c. 3. v. 67, *verschrikken*, *ontstellen.* **Te barenteert**, II. c. 3. v. 59, c. 24. v. 83, c. 36. v. 865, c. 61. v. 33, *verschrikt*, *ontsteld.* Zie KIL., HUYDEC. op STOKE, D. II. bl. 84 vlgg., *Limborch*, Gloss. enz. Zie ook bij **Te.**

Basine. Zie **Bosine.**

Bast, II. c. 58. v. 80, de *schil* of *bolster* van eene vrucht. KIL. *siliqua.* Vandaar *iets van volstrekt*

geene waarde. Niet een bast, I. c. 48. v. 93 enz., is eene zeer gewone spreekwijze voor *volstrekt niets, niet een zier.* Zie over deze soort van uitdrukkingen mijne aant. op *Warenar*, bl. 138 en Prof. LULOFS, *Handboek*, bl. 328 vlgg.

Bat, adv., I. c. 6. v. 29 var., c. 7. v. 40, c. 11. v. 31, c. 15. v. 50, c. 16. v. 18 enz., Bet, II. c. 1. v. 40 enz., *beter.* Als adj. in de spreekwijze bat maken, IV. c. 7. v. 58, *verbeteren, versterken.* Des te bát (bet) hebben, Prol. v. 16, I. c. 9. v. 4, I. c. 48. v. 76, III. c. 5. v. 74, c. 17. v. 36, *er nut of voordeel uit trekken* (eig. *het er beter door hebben*). Zoo ook: Mi es des te bat, I. c. 6. v. 12, c. 12. v. 31, *het strekt mij tot nut of voordeel.* Van sire quale te bat hebben, III. c. 6. v. 60, *beteren, genezen, herstellen.*

Bate, II. c. 58. v. 110, *beterschap, herstel. Ferguut*, 3774 enz.

Bec.... Zie Bek....

Bedacht. Wel — sijn, I. Prol. v. 16, II. c. 23. v. 91, *met goed overleg te werk gaan.* Vgl. ons *bedachtzaam.* In tegenovergestelden zin, III. c. 3. v. 429, dullike — sijn, *zonder overleg, zot, dwaas te werk gaan.*

Bedaghen. Zie Ghedaghen.

Beden, II. c. 35. v. 28, c. 39. v. 254, *bidden.* Imperf. beedde, II. c. 48. v. 304. Zie Aenbeden.

Bederf, —rve, I. c. 35. v. 32, II. c. 44. v. 337, c. 50. v. 117, III. c. 26. v. 112, *behoefte, nooddruft*, ook *voordeel.* Ghelucs bederve, I. c. 31. v. 59, *het genot van geluk.*

Bederven (3. p. praes. bedarf) met den gen., III. c. 4. v. 409, 508, c. 12. v. 60, Imperf. bedorste, I. c. 1. v. 6 var., *noodig hebben.* Ook als onpersoonlijk ww. dies hem bederf of bedarf (praes.), I. c. 28. v. 69, II. c. 52. v. 56, (imperf.) II. c. 11. v. 123, *hetgeen hij noodig heeft of had.* Hiertoe behoort, III. c. 12. v. 58, hen bedarf, *zij zijn noodig;* III. c. 5. v. 94, vele bedarf, *veel is er noodig;* op welke laatste plaats eene drukfout de juiste opvatting van den zin belemmert. Achter *heren* in vs. 93 plaatse men eene (:).

Vgl., over dit en het voorgaande woord, HUYDEC. op STOKE, D. III. bl. 428 vlgg., CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 333 vlgg. enz.

Bederven intr., I. c. 48. v. 68 var., II. c. 19. v. 59, III. c. 6. v. 24, Imperf. bederf (var. bederfde en bedarf), II. c. 19. v. 60 enz., *in het verderf storten, in ongeluk geraken;* trans., I. c. 7. v. 71, c. 30. v. 27, c. 44. v. 87, 96, c. 48. v. 67 enz., Imperf. bederfde, I. c. 34. v. 51, *in het verderf storten, verderven.*

Bedy, Bedie adv., I. c. 7. v. 64 var., I. c. 22. v. 59 var., *daarom;* conj. II. c. 36. v. 477 var., 799 var., III. c. 25. v. 100 var., IV. c. 4. v. 48 var., *omdat* of *want.* Zie Bi dien en vgl. HUYDEC. op STOKE, D. I. bl. 228 vlg. enz. enz.

Bediede o., II. c. 9. v. 32, c. 39. v. 255, c. 40. v. 85, en Bediet, —iede o., II. c. 36. v. 1195, c. 39. v. 203 var., c. 51. v. 1, 5, *beteekenis;* elders, II. c. 36. v. 2074, *de inhoud van een*

verhaal. In alt bediet, *in het geheele verhaal, in den geheelen inhoud des werks.*

Bedieden, II. c. 3. v. 101, c. 41. v. 8, *uitleggen, verklaren.* Dat —, als subst., I. c. 9. v. 85, *de uitlegging, verklaring.* Vandaar, II. c. 39. v. 203, *de beteekenis* en, I. c. 10. v. 7, hetzelfde in de gewijzigde opvatting van *de kracht, de invloed.*

Als ww., III. c. 4. v. 282, *vermelden, verhalen.*

Bedinghe v., I. c. 47. v. 104, II. c. 41. v. 193, c. 51. v. 7, c. 52. v. 108, 114 enz. *gebed.*

Bedorste. Zie **Bederven.**

Bedraghen. Hem —, III. Prol. v. 42, c. 4. v. 517, *zich gedragen.*

Bedraghen. Tlijf (of dlijf) —, II. c. 41. v. 115, III. c. 5. v. 87, *zich onderhouden, zich het levensonderhoud verschaffen.* Hem —, I. c. 37. v. 96, hetzelfde. *Limborch*, I. 186:

> Met swaren arbeide ende met suren
> Hebbic mi altoes *bedraghen.*

Vandaar *hem met iets bedraghen* in den zin van *het er mede doen, zich er mede behelpen.* Zie DE JAGER, *Nalezing op het Gloss. van Prof.* LULOFS, bl. 16, waar de onjuiste verklaring van CLIGNETT te regt verbeterd wordt. Vreemd is het echter, dat de Heer DE JAGER heeft voorbijgezien, dat ook in het betwiste vers van MAERLANT dezelfde verklaring de eenig ware is. Daar wordt van MARIA gezegd (*N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 73):

> Die nature badde hur bejaghet
> Die scoenheit, daer hur mede *bedraghet*
> Al dat bevet menschen name.

Prof. LULOFS verklaart dit, op voorgang van Mr. V. D. BERGH, door: *toekent*, *betrekt*, *uitbeeldt*, *afschildert*, doch volgens den Heer DE JAGER zal *bedraghen* hier *toeschrijven*, *toedichten* zijn. Welken redelijken zin men, volgens deze uitleggingen, aan des dichters woorden zou moeten hechten, blijft mij een onoplosbaar raadsel. Doch vat men *bedraghen* hier in den door ons vermelden zin op, dan loopt alles klaar en duidelijk af: »De natuur had al die mate van schoonheid, waarmede al wat mensch heet het gezamenlijk stellen moet, aan haar alleen geschonken, d. i. zij vereenigde in zich de schoonheid van alle vrouwen te zamen (*).” Want, volgt er straks (c. 26):

> Want die nature vant in rade
> Dat zijs hur gonste allene.

Eene gedachte, bij middeleeuwsche schrijvers niet ongewoon. Eene dergelijke treft men aan in den *Ferguut*, vs. 1198 vlgg.

Bedrijf, —ive o., I. c. 14. v. 32, IV. c. 12. Besluit v. 39, *de praktijk*, *het handelen* (vooral tegenover spreken of schrijven); I. c. 8. v. 23, c. 10. v. 2 enz., *werking*, *kracht*, *invloed*.

Bedriven (bedreef), een woord van uitgestrekte beteekenis. Eigenlijk ziende op het in praktijk brengen tegenover de bloote bespiegeling, wordt het veelal van schrijvers gezegd, die iets *aan het licht* of *voor den dag brengen*, of er de zegsman

(*) Het vrouwelijke pron. *hur* zal bij deze opvatting niemand stuiten, die bedenkt, dat er hier alleen van vrouwelijke schoonheid sprake kan zijn.

van zijn, om het voor anderen tot praktisch nut te doen verstrekken. (Lat. *auctorem esse*). Zoo I. c. 46. v. 19, c. 47. v. 10, II. c. 10. v. 93, c. 40. v. 58, c. 48. v. 205, c. 60. v. 32. Elders staat het in den meer gewonen zin van *uitrigten*, *tot stand brengen*, als III. c. 23. v. 156, en hiertoe behoort, II. c. 36. v. 2034, paesschen —, d. i. *het pascha houden of vieren.*

Sine scaren —, III. c. 12. v. 153, is zooveel als *besturen*, *beregten*, en in die beteekenis was het woord destijds geldende. Zie HUYDEC. op STOKE, D. III. bl. 397 vlg. en Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.*, bl. 139 en 332.

Eindelijk, I. c. 47. v. 15, staat bedriven (iemand tot iets) in den zin van *drijven*, *aandrijven*, *tot iets bewegen.* Hem daer toe laten — is zooveel als *zich daartoe laten drijven* of *laten overhalen.* Het is dezelfde zin, waarin ook vs. 758 van de *Heim. d. Heim.* en de aldaar (bl. 140) aangehaalde plaats van MAERLANT moeten worden opgevat.

Bedwanc, III. c. 20. v. 27, *dwang*, *noodzaak.* Zoo *Caerl ende Eleg.* v. 1187.

Bedwonghen (part. van bedwinghen), I. c. 48. v. 148, II. c. 45. v. 50, III. c. 2. v. 152, *gedwongen.*

Been in plur., I. c. 33. v. 7. Zie Dr. VERMEULEN, Gloss. op *Vanden levene ons heren*, en de ald. aang. schrijvers.

Beeten, beette. Zie Beten.

Begaden (part. begaedt), II. c. 58. v. 2, *uitrusten*, *toestellen*, *in orde brengen.* Een lijk *begaden* is de gewone uitdrukking voor al de zorg,

die men aan een doode vóór de begrafenis ten koste legt. HUYDEC. op STOKE, D. I. bl. 606, verstond die uitdrukking niet, maar sedert is zij verklaard door CLIGNETT op MAERLANT, *Sp. Hist.* D. I. Aant. bl. 39 en Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, p. 111.

Begaen trans., I. c. 11. v. 67, *over heen gaan.* Wanneer de zon *schijnt*, dan *beschijnt* zij de aarde: zoo ook, wanneer zij *gaat*, *begaat* zij de aarde.

II. c. 57. v. 2, III. c. 1. v. 99, c. 25. v. 12, 29, insgelijks trans., *doen*, *bedrijven;* thans alleen van slechte daden gezegd, maar oudtijds van goed en kwaad onverschillig gebezigd.

Elders, II. c. 52. v. 54, c. 53. v. 5, staat begaen in den plegtigen zin van *kerkelijk de gedachtenis van iets vieren.* Zie HUYDEC. op STOKE, D. II. bl. 263 vlg. en 575.

Began, Prol. v. 90, 94 enz., Imperf. van beghinnen. Elders begonste, I. c. 34. v. 36, c. 36. v. 77 enz.

Begaren (begaerde, begaert) met den gen. of acc., I. c. 1. v. 57, c. 5. v. 19, c. 18. v. 66, c. 27. v. 52 (iets op iemand), c. 28. v. 46, c. 48. v. 20, II. c. 47. v. 33 enz., *begeeren.*

Begheven adj., II. c. 48. v. 373, *die van de wereld afstand gedaan heeft*, *kloosterling.* Zie HUYDEC. op STOKE, D. III. bl. 449 vlg.

Begomen, I. c. 41. v. 17 var., III. c. 10. v. 262, *merken*, *bemerken*, ook *opmerken*, *acht slaan op.* Zie Gomen en Goom, en vgl. de uitvoerige aant. in de *Taalk. Mengel.* van CLIGNETT en STEENWINKEL, bl. 203—214.

Begrijp, III. c. 3. v. 516, *schande*, *blaam*. Van begripen in de tweede beteekenis.

Begripen (begrecp, begrepen), I. c. 41. v. 51 var., II. c. 36. v. 2041 var., *aangrijpen*. Begrepen met vare, II. c. 36. v. 1722, *van vrees bevangen of aangetast*. Vandaar

Prol. v. 32, 34, I. c. 25. v. 98, II. c. 6. v. 27, 86, c. 43. v. 42, c. 44. v. 92 enz., *berispen*. Zie MAERLANT, *Sp. Hist.* D. II. bl. 123 enz.

Begriper, Prol. v. 40, II. c. 43. v. 46, *berisper, vitter*.

Beheet o., I. c. 5. v. 24, c. 10. v. 44, c. 24. v. 36, c. 37. v. 61, II. c. 18. v. 50, c. 36. v. 175, c. 48. v. 670, c. 57. v. 14, III. c. 15. v. 333, c. 19. v. 36 enz., *bevel*. Elders, II. c. 6. v. 89, *belofte*. Zie *Karel de Gr.*, *Limborch* enz. Gloss. Nog in 't Eng. *behest*.

Behoef, II. c. 41. v. 50, III. c. 21. v. 26, c. 24. v. 12, *nut*, *voordeel*. Tes fondaments behoef, II. c. 45. v. 156, *ten dienste van 't f.*, of *ten behoeve*, als men nog zegt.

Behout, II. c. 36. v. 922, 1509, 1695, in de spreekwijze: in (iemands) behout sijn, *in iemands magt zijn*, *als gevangene*. Zie HUYDEC. op STOKE, D. I. bl. 450.

Beide subst. Zonder —, II. c. 8. v. 29, c. 13. v. 23 enz., *zonder uitstel*, *onverwijld*. Ook zonder beiden (ww.), II. c. 16. v. 15, c. 36. v. 657 enz.

Beiten (var. beeten), III. c. 26. v. 130, *op de vogelenjagt uitgaan*. Ook betten geheeten. Zie Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, p. 120.

Bejaghen (bejaghede, bejaghet, of bejacch-

de, bejaecht), I. c. 23. v. 108, c. 37. v. 95 var., II. c. 36. v. 1794, c. 48. v. 759, III. c. 4. v. 518, c. 23. v. 171, c. 25. v. 131, *verwerven*. De tegenwoordige beteekenis van *streven naar* is op eene andere opvatting van 't voorvoegsel *be-* gegrond. De laatste geldt ook in *bedoelen*, *beproeven* enz., de eerste in *begrijpen*, *bereiken* enz.

Becant, bekant (passim), *bekend*. Bekant doen iets aan iemand, III. c. 13. v. 76 enz., *melden*, *berigten*.

Bekennen met den acc., II. c. 7. v. 66, *kennen*, *omgang hebben met* (eene vrouw met een man). II. c. 6. v. 98 is kennen in denzelfden zin gebezigd. Thans geldt *bekennen* alleen van mannen en in de afgeleide beteekenis van *coire*.

Bekennen, bekinnen, *kennis van iets krijgen of hebben*, met al de wijzigingen, waarvoor die beteekenis vatbaar is, als I. c. 28. v. 21, *opmerken*, *opletten;* I. c. 47. v. 62, II. c. 10. v. 56, *onderkennen*, *erkennen;* I. c. 32. v. 6, II. c. 7. v. 96, *inzien*, *verstaan;* I. c. 2. v. 85, III. c. 3. v. 488, *begrijpen*, *kennen*. Vgl. LEENDERTZ, Gloss. op *Sacr. van Aemst.* en de aldaar aangehaalde schrijvers.

Bekeren. Hem —, I. c. 48. v. 80, III. c. 23. v. 139, *verkeeren*, onz. ww. (*versari*). Ook zonder *hem*, als *Leven van St. Franciscus*, v. 94, 138. Elders staat *bekeren* (trans.) ook in den zin van *keeren*, *wenden*, *leiden*. Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 35. Vandaar de spreekwijze Waer si hen bekeren, III. c. 12. v. 8, d. i. *waarheen zij zich rigten* (op het pad der zeden), *hoe zij zich gedragen*, als zeide men: *quo morum se vertant.*

Becliven, I. c. 29. v. 114, II. c. 48. v. 714, III. c. 3. v. 513, *beklijven*, *bestendig zijn* of *voortduren.* Daer in becleven sijn, I. c. 28. v. 72 var., *door bestendige gewoonte er als 't ware aan vastgekleefd zijn.* Zie Cliven.

Becomen (bequam) met den dat., I. c. 26. v. 75, III. c. 6. v. 10, *behagen.* Vgl. Bequame.

Becoren, II. c. 41. v. 148, c. 52. v. 7, *in verzoeking brengen*, *verleiden.* Zie mijne aant. in *N. W. d. M. v. N. Lett.* VI. 160 vlg. Doch de afleiding, aldaar door mij voorgesteld, is valsch, als bij het volgende artikel blijken zal.

Becoren, in de spreekwijze die doot becoren, I. c. 22. v. 39, en die helle becoren, III. c. 23. v. 119, *smaken*, *ondervinden*, *lijden.* Zie Prof. MEIJER op het *Leven van Jezus*, bl. 285 en 395. Zoo leest men ook in de *Borchgr. van Vergi* (BLOMMAERT, *Oud-Vl. Ged.* I), vs. 899:

Want ic sal, op dese stonde,
Becoren hier *die* bitter *doot.*

En straks, vs. 1005:

In desen rouwe, in desen weene,
Heeft si gheweest een wile groet,
Ende bat dic om *die doot.*
Mi dunct si heeftse *becort.*

Limborch, XII. 302:

diene onsoete
Ontfinc met des spers orde,
Soe dat hi *die doet becorde.*

Zie ook aldaar, I. 1860. Mr. V. D. BERGH verklaart het ten onregte door *kiezen.* Ik twijfel of PELIAS, van wien in de aang. verzen sprake is, den dood

juist bij verkiezing onderging. De plaats van *Lancelot* (door V. D. B. aang.) doet hier niets ter zake; want *daar* staat *coes* zeer gepast. De zin is duidelijk: » menigeen verkoos daar liever te sterven." En zoo moet ook vs. 1551 van 't *Leven van St. Franc.*, dat men mij zou kunnen tegenwerpen, in den eigenlijken zin worden opgevat; want uit vrije verkiezing onderging CHRISTUS den dood.

Te regt merkt Prof. MEIJER t. a. pl. aan, dat onze spreekwijze een figuurlijk gezegde is, even als het gewone: *den dood smaken* enz. Werkelijk was *koren* oudtijds in den zin van *proeven* of *smaken* (KIL. *gustare*) in gebruik. Zie GRAFF, IV. 519 vlgg., die ook (522) de uitdrukking *des todes bikoren* vermeldt.

De zamenhang van deze beteekenis met de vorige springt in het oog: van *proeven* of *beproeven* tot *verzoeken*, *verleiden* is slechts een kleine stap. Maar *kozen*, dat ik vroeger met *bekoren* in verband bragt, is van een anderen wortel (GRAFF, IV. 501).

Becoringhe, II. c. 41. v. 21 var., 146 var., *verzoeking*, *verleiding*. Zie Coren en Coringhe.

Becumen. Hem —, met den gen., I. c. 37. v. 80, III. c. 10. v. 214, *zich* (*over iets*) *beklagen*. Van *kuymen*, bij KIL. en PLANTIJN als *gemere* opgeteekend. Bij GRAFF (IV. 396 vlgg.) *kumjan*, lugere, *chumon*, conqueri, complangere, en *bichumjan*, beklagen.

Van dezen stam is ook het adv. *cume*, eig. *ter naauwernood*, *met moeite*. Lat. *aegre*.

Belanc sijn, onpers. ww., in de spreekwijze: 't is al belanc (daer aen), III. c. 3. v. 587, *het komt daar alleen op aan*, *het is daaraan alleen*

gelegen. Zie *Minnen Loep*, I. 2073, waar echter LEENDERTZ (in Gloss.) het al te onbestemd door *attinere*, *pertinere* verklaart, even als Prof. JONCKBLOET in 't Gloss. op de *D. Doctr.* bij de woorden (I. 422):

Die beste vrient die men vint,
Dats hi die vriends ziele mint;
Want *aen die ziele eest al belanc*,
Die lichame nes maer een stanc,

onjuist aanteekent: *belangen*, *van belang zijn.* Ook daar is de zin: » want op de ziel alleen *komt het aan.*" Zoo ook in 't *Leven van Jezus*, c. 8:

Ende al ghewaght dewangeliste onser vrowen nit, mar Josephs, *dar nes nit ane belanc.*

» dat komt er niet op aan, daar is niet aan gelegen." Vgl. ook de plaats van VELTHEM, door Prof. MEIJER (ald. bl. 283) aangehaald.

Bekend is het, dat *belanc sijn* elders in den zin van *verwant zijn* meermalen voorkomt, of wel aan het Eng. *to belong* beantwoordt, zoo als bij VELTHEM, bl. 393, waar het zoowel door LELONG als door VAN WIJN (op HEELU bl. 95) te regt als *betreffen* verklaard wordt.

De zamenhang nu dezer verschillende beteekenissen is ligt in te zien. *Belangen* is in den grond *zich in de lengte* of *langs iets uitstrekken*, dus *aanliggen* of *aangrenzen*, vandaar *aanverwant zijn*, verder *behooren tot*, *in betrekking staan*, *betreffen*, eindelijk *aangelegen zijn*, *er op aan komen.* Nog zegt men: » 't is van geen *aanbelang.*"

Beleden, Beleiden (beleidde), I. c. 6. v. 35, c. 19. v. 27 var., c. 43. v. 29, c. 44. v. 59, II.

c. 6. v. 23, c. 15. v. 4, III. c. 2. v. 56, 87, c. 9. v. 30, c. 10. v. 230, *leiden*, *besturen*. Vandaar

Beleetsman, I. c. 43. v. 28 var., *bestuurder*, *raadsman*.

Beletten iemand iets, I. c. 27. v. 90, *iets van iemand afweren*.

Belghen. Hem —, met den gen., III. c. 17. v. 84, *boos worden*, *zich vertoornen* (*over iets*). Het Imp. Ind. was *balch*, Conj. *bolghe*, het Part. *ghebolghen*. Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 35 enz. In den *Theophilus* vs. 995 leest men:

> Soe dat si haer gheliet,
> Als of si hare *bolghe* niet,

en daar maakt BLOMMAERT (in Gloss.) een subst. *gramschap* van, terwijl hij elders (*Leven van St. Amand*, II. 602) hetzelfde woord door *verbolgen*, *vergrammen* (part. en infin.) verklaart. Zoo leeft men met Mnl. taalverklaring!

Belyen, IV. c. 6. v. 69 var., *melden*, *verhalen*. *Minnen Loep*, II. 1823, enz. Zie Lien.

Beligghen (belach), II. c. 48. v. 673, 1040, 1148, c. 58. v. 182, *belegeren*. Zie HUYDEC., *Proeve*, II. 379—386, enz.

Belof o., II. c. 3. v. 154, III. c. 3. v. 111, 114, 231 enz., *belofte;* II. c. 49. v. 101 var., *gelofte*.

Beloken, I. c. 8. v. 5, II. c. 41. v. 181, *besloten*. Part. van *beluken*. Vgl. ons *luik*, *ontluiken*, *oogluiken* enz. Zie *Heim. d. Heim.* bl. 453.

Belopen, IV. c. 1. v. 81, *achterhalen*, *in handen krijgen*. Zie *Karel de Gr.* Gloss.

Beluwitc (var. Bijl. A. beclwitc), IV. c. 9. v. 19,

een woord, tot de oude Duitsche mythologie behoorende en oorspronkelijk van een *goeden geest* gezegd, doch later de benaming van een *kwaden geest* of *spook* geworden, meest in vrouwelijke gedaante, als *booze heks;* hier echter welligt als *zeegedrocht* op te vatten, en dan af te leiden van een Lat. woord *belluita*, uit *bellua* gesproten. Kortheidshalve verwijs ik naar de aant. op dit woord, vroeger door mij in het *Taalk. Mag.* IV. 88—90 geplaatst, alsmede naar de later verschenen werken van BUDDINGH, *Verh. over het Westland*, bl. 85 en vooral van Mr. V. D. BERGH, *Krit. Woordenb. der Ned. Myth.*, bl. 12—14 (*).

Daar VINCENTIUS, uit wien dit gedeelte van den *Leken Spieghel* vertaald is, hier *marinae beluae* heeft, blijf ik nog steeds aan de verklaring van *beluwite* als *zeegedrocht* (op deze plaats) de voorkeur geven en deze wezens met de *beluen* van MAERLANT vergelijken.

Over den Duitschen *bilwiz* zie men voorts nog W. MÜLLER, *Geschichte und System der altdeutschen Religion*, bl. 367 vlg. en BENECKE, *Mhd. Wörterbuch* (*herausg. von* W. MÜLLER, 1847), bl. 127. Vgl. ook het stukje van Prof. KIST in het *Ned. Archief voor Kerk. Gesch.*, IV. 177 vlgg.

Benedien, IV. c. 4. v. 64 enz., *zegenen.* Het part. ghebenedijt, —dide, I. c. 18. v. 54 enz. enz.

(*) Bij vergissing zegt Mr. V. D. BERGH, dat het woord voorkomt »in een fragment van den Barlaäm en Josaphat." Hij bedoelt, in een fragment van den *Leken Spieghel*, achter de fragmenten van B. en J. gedrukt.

Bequame, II. c. 36. v. 1385, 1747, c. 42. v. 2, c. 52. v. 38, c. 57. v. 35, *aangenaam*, *welgevallig*. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 200, *D. Doctr.* Gloss. enz. Zie Becomen.

II. c. 44. v. 188, meer naar de tegenwoordige beteekenis, *deugdelijk*, *knap*.

Beraden met den dat. of acc., II. c. 9. v. 160, c. 36. v. 2003, III. c. 3. v. 324, c. 22. v. 16 var., *helpen*, *verzorgen*, eigenlijk *raad schaffen*. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 213, CLARISSE, *Heim. d. Heim.* bl. 210, 437.

Beraden part. Also —, I. c. 14. v. 58, III. c. 1. v. 152, *zoo gezind*, *zoo gestemd*, eig. *tot dezen raad*, *tot dit besluit gekomen*. Niet wale —, III. c. 3. v. 333, *niet wel besloten*, *onberaden*, als men nog zegt. Desgelijks verklare men de plaatsen, door CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 214 behandeld.

Berch, I. c. 42. v. 15, voor barch, imperf. van berghen, *borg*, *verborg*.

Berechten, berichten met den acc. pers. en gen. der zaak, I. c. 1. v. 51, II. c. 38. v. 82, c. 47. v. 25, 32, c. 61. v. 41, III. c. 15. v. 224, IV. c. 1. v. 15, *onderrigten* of blootelijk, in zwakkere opvatting, *melden*, *zeggen*. Eigenlijk, iemand, die in onzekerheid is, *te regt* helpen.

Berechten (eene stad, land, kerk enz.), I. c. 34. v. 70, c. 43. v. 4, II. c. 15. v. 28, c. 48. v. 618, III. c. 13. v. 55, 57, c. 16. v. 71, *besturen*. Eigenlijk van de regtsbedeeling, bij uitbreiding ook van het bestuur in 't algemeen. Vgl. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 133—136.

Berechter, III. c. 16. v. 128, *bestuurder.*

Berecken, I. c. 18. v. 62, *besturen, regelen.* Zie *Brab. Yeesten*, IV. 1238, *Leven van St. Amand*, II. 3419, *Belg. Mus.* II. 68. vs. 173, *Ferguut* Gloss. enz.

Bereetscap, II. c. 31. v. 63, *het bereid of gereed zijn.* De hier bedoelde bijbelplaats is Psalm LXV. 10. De Staten-overzetting heeft aldaar: » wanneer gy het alsoo bereyt hebt."

Bernen intr., I. c. 4. v. 35, 39, c. 13. v. 37, 43, c. 14. v. 20, c. 27. v. 102 enz., *branden.*

Beroeren, III. c. 25. v. 53, *in beroering of beweging brengen.* — *D. Doctr.* II. 1925:

> Ghi en selt oec ter gheenre uren
> U wijf ter gramscap *berueren.*

Vandaar

Beroert (beruert) worden, III. c. 3. v. 732, (*tot iets*) *bewogen worden* of *besluiten.* Eigenlijk *in beweging gebragt of aangezet worden tot iets.* — *Brab. Yeesten*, VI. 7627:

> Doen bat dan een jaer hadde geduert
> Die dachvaerden, *wert hi beruert*
> Viant te werden vrou Johannen.

Berren intr., III. c. 6. v. 73, IV. c. 9. v. 80, *branden.*

Berucht, II. c. 44. v. 261, *beschuldigd.* Part. van *beroepen*, als *gekocht*, *geknocht* enz. Zie TIDEMAN, Gloss. op *Vanden houte* (op *berocht*) en mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 26.

Beruert. Zie **Beroert.**

Besaken (besaecte) met den gen., II. c. 44. v. 550 var., *verloochenen, verzaken.* — *Der Ystorien Bloeme*, fol. 20. d.:

> Ic rade u dat ghijs niene *besaect.*

Bescheden, bescheiden ww. Een woord van ruime beteekenis, naarmate van de verschillende toepassing. Oorspronkelijk is het *onderscheiden*, *schiften;* maar dewijl eene juiste onderscheiding of kritiek de grondslag zijn moet van elk oordeel, elke beslissing, elke regeling van zaken, en men langs dien weg alleen tot goed overleg, tot verstand, tot handelen naar de juiste maat, kan geraken, zoo verklaren zich gereedelijk de volgende opvattingen: III. c. 12. v. 66, *met juiste onderscheiding beoordeelen.* II. c. 5. v. 44, IV. c. 10. v. 7 var., *uitwijzen*, *beslissen.* III. c. 25. v. 76, *regelen*, *besturen.*

Bescheden, Bescheiden adj., III. c. 3. v. 703, c. 9. v. 29, c. 12. v. 57, c. 23 (passim), *met oordeel te werk gaande*, *verstandig.* III. c. 23. v. 7 vlg. wordt het uitdrukkelijk verklaard, als ziende op het in acht nemen van *maat en tijd.* Vandaar I. c. 32. v. 94, *matig*, *ingetogen;* II. c. 6. v. 48, *bepaald* d. i. waarvan de tijd bescheiden of bepaald was.

Beschedenheit, Besceidenheit, II. c. 49. v. 29, *oordeel des onderscheids;* I. c. 7. v. 44, III. c. 3. v. 869, c. 4. v. 482, c. 10. v. 37, c. 12. v. 76, 82, 134, *oordeel*, *verstand.*

Beschecdenlike, Bescheidelijc, III. c. 11. v. 44, c. 23 (passim), *met oordeel des onderscheids;* I. c. 22. v. 73, *met maat en ingetogenheid;* I. c. 34. v. 31, *met maat en spaarzaamheid.*

Bescheedichede, III. c. 23. v. 7 var. Zie **Beschedenheit.**

Beschcet, Bescheit, —de o., II. c. 54. Titel, *onderscheiding*, *verdeeling;* III. c. 14. v. 80, *onder-*

scheid. Met besceide, II. c. 61. v. 59, *met onderscheiding* (de een voor den ander). Vandaar der paeschen bescheeden, II. c. 36. v. 2040 var., *de voor het pascha vastgestelde tijd* (verdeeling en bepaling van tijd eischt onderscheiding). Eindelijk, IV. c. 10. v. 7, *uitwijzing*, *beslissing*.

Uitvoerig handelt over deze woorden HUYDEC., *Proeve*, I. 6—13. Zie ook Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.*, bl. 175 vlg. en 438 vlg., LEENDERTZ, Gloss. op *d. M. L.* enz.

Beschermenisse, III. c. 26. v. 25, *bescherming*.

Beschieten met den dat., I. c. 48. v. 93, III. c. 9. v. 77, Imperf. bescoet, beschoot, I. c. 23. v. 38 var., II. c. 50. v. 27, III. c. 4. v. 202, *baten*, *helpen.* Zie Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 108, mijne aant. in *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 173, *Karel de Gr.*, *Limborch* enz. Gloss.

Bescouden, I. c. 26. v. 101, voor bescolden, part. van bescelden, *beschuldigen*, *berispen.* Zie Scelden. *Bescouwen* heet het in de *Horae Belg.* VI. bl. 109. vs. 127.

Bescudden, II. c. 49. v. 69, *beschutten*, *beschermen.* Zie *D. Doctr.*, *Limborch* enz. Gloss.

Bescutten (iemand 't licht), I. c. 9. v. 72, *onderscheppen.*

Besetten. Hem —, III. c. 10. v. 68, *zich toerusten*, *zich voorzien* (*met* of *van* nuttige kundigheden), *zich bekwamen.* Vandaar het adj. *beset*, nog bij CATS zoo gewoon in den zin van *verstandig*, *wijs.*

Daer hi mede is beset, I. c. 27. v. 100 (van den nijd gezegd), is zooveel als: *in wien hij gevestigd is*, *bij wien hij huist.*

Beseven, II. c. 41. v. 123, *beseffen*, *opmerken.* Het imperf. was *besief* of *besoef*, het part. *beseven.*

Besiden steken. Zie Steken.

Besluten, I. c. 17. v. 42, *omvatten*, *in-* of *opsluiten.*

Besoeken (besochte), II. c. 48. v. 390, c. 49. v. 25, *onderzoeken.*

Bespouwen, II. c. 51. v. 111, (3. pers. plur. imperf. van bespouwen) *bespuwden;* II. c. 53. v. 30, (part.) *bespuwd*, *bespogen.*

Bestaden, III. c. 25. v. 6, 147 var., *besteden.*

Bestaen (bestoet) intr., met den dat., I. c. 17. v. 81, c. 26. v. 133, *toebehooren.* Ook als onpers. ww. met dat. pers. en gen. der zaak, III. c. 4. v. 384, dier u niet en bestaet, *die u niet toebehooren*, *waar gij niet mede te maken hebt.* Zie Prof. SIEGENBEEK op de *Heim. d. Heim.* bl. 284. Vandaar, I. c. 23. v. 38, *toebehooren*, in den zin van *passen*, *betamen*, in welken *toe horen* destijds zeer gemeenzaam was. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 168.

Bestaen (bestoet) trans., met den acc., II. c. 23. v. 8, *iemand aan boord komen* (met woorden, en dus) *aanspreken*, *aanvallen.* CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 246. Elders, II. c. 48. v. 342, (met daden, en dus) *aanvallen*, *aantasten.* HUYDEC. op STOKE, I. bl. 424 en III. bl. 97. (Zie ook Angaen). Vandaar het part. bestaen, II. c. 36. v. 842 var., *in het naauw gebragt*, *ingesloten.*

Met felheden bestaen, II. c. 37. v. 27, *van gramschap overvallen*, *in woede ontstoken*.

Besteken onpers. ww., I. c. 30. v. 30, II. c. 50. v. 87, in de spreekwijze: alst hem bestac, *als het hem goeddacht*, *als het hem lustte*. Hetzelfde is

Bestiet (ww. Bestoten), II. c. 36. v. 319, in de spreekwijze: alst hem bestiet. *Steken* was oudtijds hetzelfde als *stoten*.

Bestimmen, III. c. 9. v. 30, c. 13. v. 61, *besturen*, *beheeren* (van goederen). Zie *D. Doctr.* Gloss., waar echter Prof. JONCKBLOET het minder juist door *verzorgen* verklaart.

Besuren intr., III. c. 17. v. 58 var., *zuur worden*, *verzuren*. *Zuur* en *bitter* zijn zinnebeelden van wat wrang of onaangenaam is. Men zou ook kunnen zeggen: »de vriendschap gaat dikwijls in verbittering over." Zie Suren. Een voorbeeld van *besuren* in dezen zin in de *Spreuken* enz. uitg. door Prof. MEIJER, bl. 56.

Besuren trans., I. c. 28. v. 59, *zuur maken*, *bitter of verdrietig maken*, *kwellen*. Zeer gewoon was oudtijds de spreekwijze: *dat wert hem te sure* voor *dat brak hem zuur op* of *dat viel hem zuur*. Vandaar (iets) besuren, III. c. 1. v. 66, *duur betalen*, *ontgelden*. Verder, III. c. 8. v. 33, *lijden* (als zuur gevolg van eene handeling), of eindelijk, bij verdere uitbreiding, II. c. 6. v. 31, *lijden*, *met smart doorstaan* in 't algemeen, zonder terugzien op eenige voorafgaande handeling. Zie voorbeelden in *Hor. Belg.* VI en *Minnen Loep*,

Gloss., waar echter de beteekenis in haren natuurlijken gang niet juist uiteengezet is.

Beswiken (3. p. praes. beswijct), I. c. 47. v. 25, *verlaten*, *begeven*. Elders ook *swike slaen*. Zie HUYDEC., *Proeve*, III. bl. 89 vlgg., op STOKE, II. bl. 380, III. bl. 145, DE JAGER, *Verscheidenheden*, bl. 192 vlg.

Bet. Zie Bat.

Betaem (var. betam), III. c. 15. v. 296, 3. pers. enk. tegenw. tijd (met de vocaal van 't imperf.) indic. van betemen, *betamen*, hetzelfde als betaemt, III. c. 23. v. 44. Betame, III. c. 23. v. 11, 43, hetzelfde in conj.

Betemen, III. c. 21. v. 23 var., *van zich verkrijgen*, *toelaten*. Hetzelfde als *temen*, *ghetemen*, waarover HUYDEC. op STOKE, II. bl. 432 vlg. handelt.

Beten, Beeten (beette, ghebeet), II. c. 11. v. 22, III. c. 23. v. 206, *nederdalen*, *afstijgen;* II. c. 9. v. 59, *afstijgen* (van paard of ezel); vandaar, I. c. 23. v. 80, II. c. 13. v. 22, III. c. 4. v. 191, *zich ter ruste nederzetten* of *zijnen intrek nemen*. Vanden werke beten, III. c. 1. v. 41, *van het werk afstappen*, *zich ter ruste zetten*. Zie over dit woord Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 467 vlgg. en de ald. aang. schrijvers.

De beteekenis van *afstappen*, *zijnen intrek nemen*, geldt ook I. c. 25. v. 53, waar *beette* buiten twijfel de ware lezing is. De ontvangenis van CHRISTUS in den schoot van MARIA werd destijds meermalen voorgesteld als het betrekken van eene herberg of rustplaats (zie b. v. II. c. 6. v. 37 vlg.);

en daarbij was dan het ww. *beten* natuurlijk in gebruik. Zoo *Oud-Vl. Ged.*, uitg. door BLOMMAERT, II. bl. 58. vs. 121:

> Et benedictus bestu Jhesus,
> Almachtich God, die door uus
> *Beetes* in der maeghden sale.

MAERLANT, *Wapene Martijn*, C. 63:

> Die Gods zoene thoget ons dat....
> Hi *boette* in die aerme stat,
> In der reinre maeghede vat.

En hiermede hangt te zamen wat bij VELTHEM, bl. 481, tot MARIA gezegd wordt:

> dit dede *beten* daer ter stont
> Den here in uwes herten gront.

Beter. Die betre, III. c. 4. v. 102, 107, *de meerdere, die hooger in rang staat.* Het oppos. is *minder*, vs. 105.

Betien, II. c. 25. v. 16, c. 44. v. 89, *betichten, beschuldigen.* Dat men hem beteech an, II. c. 49. v. 32, *hetgeen men hem aanteeg.* Daar is echter de var. *teech* te verkiezen. Van betien in eene andere opvatting (zie Tien) is ook

Betogen part., II. c. 36. v. 792 var., *vermeld, verhaald.*

Betruwen ww., III. c. 17. v. 78, *vertrouwen.*

Betuucht (van misdaad), II. c. 44. v. 261 var., *overtuigd.*

Bevaen (passim), *bevangen.* III. c. 12. v. 192, *vangen, in den strik krijgen.* Mit eede bevaen, II. c. 36. v. 1234, *onder eede verbinden, een eed doen zweren.* Met blijdschap, in nood, met droefheid enz. bevaen (part.), II. c. 9. v. 19, III.

c. 21. v. 32, IV. c. 9. v. 32 enz., *bevangen.* Bevaen hebben, II. c. 54. v. 81 (bij maatsopgave), *omvatten*, *inhouden.*

Bevelen, IV. Prol. v. 28. De zin van dit vers is: » dat hij ons toevoege tot het gezelschap der zaligen." Ligt te verklaren uit de bekende beteekenis van *aanbevelen*, *toevertrouwen.* Iemand *aan* een ander *bevelen* is *hem onder diens hoede stellen*, maar *met* een ander *bevelen* zooveel als *in zijn gezelschap brengen.*

Bevellen, eig. hetzelfde als Vellen. Iemands ere —, III. c. 3. v. 1216 var., *ter nederslaan*, *te gronde rigten.* Maar, I. c. 26. v. 12, iemands blame —, *iemands schande te niet doen of wegnemen.* In de *Hor. Belg.* VI. 141. vs. 505 (vgl. 498) een paerlement —, *een twist te niet doen of bijleggen;* in *Vanden levene o. h.*, vs. 1931:

Verde *bevelt* al overdaet.

» Vrede doet allen moedwil te niet."

Zie ook bij Vellen.

Bevreden, III. c. 1. v. 142, *bevredigen*, *in vrede behoeden.* Zie *Karel de Gr.*, *Limborch* enz. Gloss.

Bevroeden trans., II. c. 41. v. 108, *vroed maken*, *onderrigten*, *leeren.* Zie *D. Doctr.*, *Minnen Loep* enz. Gloss.

Bewaernen (hem met iets), I. c. 42. v. 97, (zich van of met iets) *voorzien*, *uitrusten* (Fr. *garnir*). Vgl. het ww. *werneren* in Gloss. op *Karel de Gr.* en de aant. van Dr. J. op mijn *Brief*, bl. 34, waar het part. *bewarent* uit den *Lancelot* wordt aangehaald.

Bewaren, III. c. 13. v. 45, 95, c. 19. v. 27, *behoeden.* Hem —, III. c. 12. v. 156, c. 13. v. 33, IV. Prol. v. 26, *zich hoeden*, *zich in acht nemen.* Zie *Minnen Loep*, Gloss.

Bewerven, II. c. 16. v. 53, Imperf. bewerf, II. c. 2. v. 34, *verwerven*, *verkrijgen.* Zie HUYDEC., *Proeve*, I. 139 vlg.

Bewinden (bewonden). Hem —, met den gen., III. c. 15. v. 4, *zich onderwinden*, *ondernemen.* Zie Prof. SIEGENBEEK op de *Heim. d. Heim.*, bl. 266 vlg.

Bewisen (bewijsde) iets aan iemand, I. c. 35. v. 43, *toewijzen*, *toekennen.* Daer haer God bewijst, I. c. 15. v. 39 var., *waarheen haar God verwijst*, *werwaarts God haar henenzendt*, eig. waar God haar eene plaats *toewijst*, want *toewijzen* is de echte beteekenis. Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 124:

Eest datter meer boden behouven, so zalmen elken zijn were *bewijsen*, dat hem deen up den andren niet en verlate ....
Menichvoudicheit der boden en es niet goet, het en zij datmen elken zijn eghin were *bewijst.*

Bi met den dat., achter het naamwoord geplaatst, II. c. 44. v. 485, c. 48. v. 350, 968, III. c. 2. v. 40, *bij.*

Bi adv., II. c. 5. v. 125, *nabij.*

Bi hem, Bi haer, II. c. 9. v. 7, I. c. 43. v. 10, *op zich zelve.*

Bi di conj., II. c. 36. v. 799, ook gevolgd door dat, II. c. 36. v. 477, hetzelfde als

Bi dien conj., I. c. 7. v. 64, III. c. 25. v. 100, IV. c. 4. v. 48, ook gevolgd door dat, II. c. 50. v. 9, *omdat.* Zie Bedy.

Bighen trans., II. c. 36. v. 160, *buigen*, *neigen*.
Bilt, —lde, III. c. 8. v. 8, *beeld*.
Binnen, III. c. 14. v. 62, *van binnen*, *inwendig*. Van binnen, I. c. 23. v. 11, III. c. 9. v. 68, hetzelfde, met toepassing op 's menschen gemoed. Binnen hebben, I. c. 18. v. 50, III. c. 3. v. 1028, c. 12. v. 29, c. 14. v. 267, *in zich hebben*.
Binnen. Daer —, III. c. 1. v. 42, c. 3. v. 720 enz., *binnen dien tijd*, *ondertusschen*. Hier binnen, II. c. 9. v. 75, c. 22. v. 69, c. 36. v. 1647, III. c. 1. v. 43 enz., doorgaans hier en binnen (als *daarenboven*, *daarentegen* enz.), II. c. 9. v. 75 var., c. 22. v. 69 var., c. 36. v. 1647 var., c. 56. v. 52, c. 57. v. 93, c. 58. v. 64, IV. c. 1. v. 165, *binnen dezen tijd*, *ondertusschen*.
Bispel o., II. c. 60. v. 117, c. 61. Titel, III. c. 3. v. 592, of Bijspel, III. c. 7. v. 33, *voorbeeld* (Hoogd. *beispiel*), vooral van een verhaal of parabel gezegd, dat tot voorbeeld en opheldering eener redenering strekken moet. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 106 vlg. en Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 465 vlg.
Blaer, III. c. 15. v. 170, *naakt*, *kaal*. Zie Prof. SIEGENBEEK, Aant. op den *Verk. Martijn* (*N. W. d. M. v. N. Lk.* III. 2.) bl. 79. Vandaar *blaere*, bij KIL. *vacca nigra*, *sed fronte alba*, dus eigenlijk met eene *kale* plek. Als zoodanig komt het voor in de *Spreuken* enz. uitg. door Prof. MEIJER, bl. 4:

Men hiet wel een koe *blare*, die nochtan niet wits en heft.

(Zie ook ald. bl. 80 en vgl. *Hor. Belg.* VI. bl. 223). Bij TUINMAN luidt dit spreekwoord: » Men scheldt

geen koe blaar, of zij heeft iets wits," en thans heet het doorgaans: »Men noemt geen koe bont, of er is een vlekje aan" (zie SPRENGER VAN EYK, *Spreekw. uit het Dierenrijk*, bl. 51). Meermalen heeft men de onwaarheid van dit spreekwoord gegispt, doch zie, het is deerlijk verbasterd en in zijn ouden vorm behelst het niets dan waarheid. »Men beschuldigt wel eens iemand, die echter in 't geheel geene schuld heeft." En ziedaar tevens de verklaring eener nog altijd verkeerd begrepene plaats in *Reinaert de Vos*, vs. 2491:

Here Isengrijn ende Brune, die vraet,
Hebben nu den nauwen raet
Metten coninc openbare,
Ende arm man Reinaert es die *blare*.

WILLEMS teekent er op aan: »de arme Reinaert moet op de *blaren*, op de bleinen, zitten. GRIMM verstond het woord niet." En WILLEMS evenmin, voeg ik er met allen eerbied bij. *Op de blaren te zitten* en *de blare te zijn* is niet hetzelfde, zoo waar als ik hier op een stoel zit en toch zelf geen stoel ben! Neen, » de arme Reinaert is de *bonte koe*, de *bête noire*, hij is het voorwerp van alle beschuldiging," ziedaar de ware bedoeling.

Blaes, —ase m., II. c. 48. v. 6 var., *geblaas.* KIL. *flatus.*

Blame v., I. c. 18. v. 67, c. 23. v. 17 enz., *blaam, schande;* ook, I. c. 6. v. 37, c. 37. v. 84, II. c. 36. v. 24, *schande, schandelijk gedrag* of *schanddaad.*

Blamen (gheblaemt), III. c. 9. v. 85, *berispen, laken, blameren.*

Blat. Niet een —, II. c. 35. v. 38, c. 51. v. 28, *geen zier*, *volstrekt niets*. Zie bij **Bast.**

Blent, —ndc adj., I. c. 36. v. 19, *blind.* Het verbogen adj. staat hier achter het naamwoord.

Blic m., I. c. 17. v. 23 var., *blikkering*, *flikkering.*

Blicken (blicte), II. c. 36. v. 2069, c. 51. v. 70, c. 55. v. 118, *schitteren*, *flikkeren.* Een blicken, I. c. 17. v. 23, *eene blikkering of flikkering* (zie **Blic**). Vgl. HUYDEC., *Proeve*, II. 395 vlgg.

Blijf. Zonder —, II. c. 36. v. 918—921 var., c. 60. v. 105, III. c. 19. v. 13, verzekeringsformule. Eigenlijk *zonder uitblijven*, *zonder missen*, dus *voorzeker.* Fr. *sans manquer.* Vgl. Prof. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr.*

Bliven (des an enen), III. c. 26. v. 157, (*het aan iemand*) *laten verblijven*, *ter beslissing overlaten.* Het werd ook met de praep. *te*, gevolgd door *weert*, *waarts*, gebezigd (zie *Hor. Belg.* VI. Gloss.), alsmede met *op.* Zoo MELIS STOKE, VII. 117:

hi wonde dat men beghere
Des orloghen, ende *mens bleve*
Op den coninc sinen here
Ende *op hem selven.* Met groter ere
Mochtment doen an beiden siden.
Hi soude soenen al dat striden.
Men worts te rade dat ment dede,
Ende makeden daer enen vrede,
So *datmens op den coninc bleef.*

Maar ook de constructie met *aan* bleef nog lang in gebruik, zelfs toen de genit. der zaak reeds verloopen was. S. COSTER, *Teeuwis de Boer*, bl. 36:

Of we *de zaek* nou *aen men Heer bleven.*

d. i. »aan hem ter beslissing overlieten."

Bliven van kinde, I. c. 26. v. 41 var., c. 47. v. 33, des kindes, II. c. 10. v. 41, *verlossen*, *bevallen.*

Bliven laten, II. c. 38. v. 80, *laten varen* (een gebruik), *nalaten*, *verzuimen.*

Bloot adv., I. c. 19. v. 52, II. Prol. v. 50 enz., *duidelijk*, *openbaar*, en bij gevolg *ten volle* (zeggen, hooren enz.). Elders, I. c. 29. v. 137, II. c. 36. v. 424, *zeker*, *stellig*. Zie Albloot.

Blouwen, *slaan.* Eng. *to blow.* Part. te blouwen, II. c. 53. v. 29, en geblouwen, ibid. var., *geslagen.* Ghi blout, III. c. 3. v. 476, (imperf. contr. uit blouwet), *gij sloegt.* Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 172, CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 118 enz.

Blusschen intr., I. c. 12. v. 14, (van vuur) *uitgaan*, *uitdooven.* Zoo ook *Rose*, 5450, enz.

Boerdekijn (var. buerde, burdeken), III. c. 15. v. 200, *boertig en verdicht verhaaltje.*

Boete, — en, I. c. 23. v. 134, *baat*, *hulp;* III. c. 9. v. 74, *beterschap*, *genezing*, ook, I. c. 23. v. 116, *geneesmiddel.* Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 196 vlg.

I. c. 25. v. 53 zou het zooveel als *herstel van vermoeijenis*, en dus *rust* of *verkwikking* aanduiden; doch daar is *beette* de ware lezing. Zie Beten.

Boghen intr., I. c. 18. v. 77, *buigen.* Zie HUYDEC., *Proeve*, II. 92. aant. en Mr. V. D. BERGH in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 32. Het komt ook als bedrijvend ww. voor. Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.*, bl. 158.

II. c. 45. v. 46 var. is de lezing stellig valsch.

Boy, in de spreekwijze: **en hadde hem twintboy**, II. c. 11. v. 27. Men vergelijke hiermede de plaats uit *Ferguut*, vs. 5106:

Fergunt groettene, ende loech,
Ende sprac: Naen! waers die tornoy?
Die naen sweech, *het haddem boy*,
Ende lìet over, hi was gram.

Tot verschillende verklaringen gaven deze beide plaatsen aanleiding. Zonder mij op te houden bij de vraag, in het *Instituut* (1841, bl. 151) gedaan, of in de plaats van den *L. Sp. boy* ook *domuncula* d. i. *huisje*, beteekene, verwijs ik naar Prof. VISSCHER, die *boy* door *boos*, *vertoornd* verklaart, en naar de Heeren HALBERTSMA (*L. Naoogst*, I. 14) en DE JAGER (*Verscheid.* bl. 259), die de woorden *het haddem boy* in den zin van *hij telde het niet* opvatten. Ik antwoord: eerstens, dat de dwerg het wel degelijk telde, want *hi was gram;* en ten tweede, dat de plaats in den *L. Sp.* de negatie *en* bij zich heeft, welke die van *Ferg.* mist, en dat die beide plaatsen dus niet in denzelfden zin *kunnen*, maar juist in tegengestelden zin *moeten* worden opgevat. Mij dunkt, de zamenhang wijst duidelijk aan, dat *het heeft mi boy* zooveel beteekent als *ik ben verdrietig* (*ik heb het land*). » De dwerg zweeg, want hij werd verdrietig over de vraag van F., en vertoornd ging hij voorbij." En: » de engelen bekommerden er zich niet om, noch waren er verdrietig over, dat JEZUS daar in 't hooi lag." Ten bewijze strekke *Lancelot*, vs. 37198:

Het sal hen hebben harde boy
Dat wi des tornoys dorren roeken....
Si selen verlisen ende wi winnen.

Moest dit beteekenen: »zij zullen het volstrekt niets tellen," dan, waarlijk, hadden de woorden geen zin. Neen: »zij zullen er verdrietig over zijn, het zal hun zeer doen; want hunner zal het verlies, onzer de zege zijn."

Wat de afleiding des woords betreft, zij is mij niet helder; maar allernaast zou ik aan ons *beu* denken. Ergens *beu* van zijn, wat wekt dat anders op dan *verveling* en *verdrietelijkheid?* Doch den zamenhang met het Eng. *boy* en ons *beuzeling* (door H. en D. J. gegist) kan ik niet inzien, en evenmin geloof ik dat *bois* (*boos* d. i. *vilis*) in *Ferguut*, vs. 5345 iets met ons *boy* te maken heeft.

De woorden *si bid des boye* in het *Belg. Mus.* 1845, bl. 95, betuig ik niet te verstaan. De verklaring van WILLEMS zal wel niemand bevredigen.

Bore. Sinen bore hebben van iets, III. c. 26. v. 38, *de vrije keus* of *volop van iets hebben*, van het ww. *boren* of *beuren*, bij KIL. te regt *accipere in promptu*, en nog heden bekend in de uitdrukking *geld beuren*, *eene erfenis beuren* enz. »Hij heeft er zijn beur van" is dus zooveel als: »hij heeft het maar voor 't beuren of nemen." In den *Caerl ende Eleg.* wordt gezegd, dat gedurende het nachtelijk uitstapje des konings de bewoners van zijn slot in diepen slaap hadden gelegen, en de dichter voegt er bij (vs. 1061):

Dat was hem een scone *boer*.

Althans zoo hebben de beide oude uitgaven. Maar HOFFMANN, die het woord niet begreep (zie aant. bl. 64), veranderde het in *voer*, dat hier volstrekt

niet te pas komt, en maakte zoo doende de plaats onverstaanbaar. *Boer* is hetgeen men *beurt* of *voetstoots ontvangt*, dus een *gelukje*, een *buitenkansje*. »Het was een buitenkansje voor KAREL, het kwam hem best te stade."

Born, borne (var. somtijds bor of borren) o., II. c. 18. v. 73 (waar 't m. gebruikt wordt), c. 26. v. 5, 7, 11, 13 (m.), 16, c. 36. v. 613 var., *water*. Door letteromzetting later *bron* geworden, van 't ww. *borren*, *borrelen*. Ook *fonteine* werd oudtijds voor *water* gebezigd. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 102 en Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, p. 100 vlg. Voor de spelling der var., *borre*, zie *Hor. Belg.* VI Gloss. Vandaar

Borne stope m., II. c. 26. Titel (vgl. vs. 5, 10, 17), *waterstoop*, *waterkruik*.

Bosine (var. basine, busine), IV. c. 10. v. 17, 27, *bazuin*. Oudtijds de gewone spelling. Zie HEELU, *Ferguut*, *Limborch* enz. Gloss. Busine vindt men o. a. in *Brab. Yeest.* II. 3085, 3759, *Leven van Jezus*, c. 42, 197 enz., en komt met den oorsprong, het Lat. *buccina*, best overeen, terwijl *bosine* aan het Duitsche *posaune* doet denken.

Bouf, III. c. 21. v. 26 var., c. 24. v. 12 var., contr. uit Behoef. Zie ald., en vgl. over deze zeer gewone zamentrekking (ook boef), HUYDEC. op STOKE, I. bl. 570 vlg., en de aang. in Gloss. op *D. Doctr.*

Breke, —en v., I. c. 21. v. 75, III. c. 1. v. 111, 114, c. 3. v. 893, c. 10. v. 77, c. 13. v. 65 var., c. 19. v. 67, *gebrek*. Zie Gloss. op *D. Doctr.*

Mijns en es daer ghene breke, III. c. 17. v. 20, *ik ontbreek daar niet, ik word daar niet gemist.*

Breken (brac) met den gen., III. c. 16. v. 156, *ontberen, gebrek hebben aan.* Zie Ghebreken. Zonder —, II. c. 5. v. 29, *zonder in gebreke te blijven, zonder mankeren.*

Breken (brac) intr. (in weene), II. c. 55. v. 48, (in geween, in tranen) *uitbreken, uitbarsten.*

Breken (brac) trans. (die aerde —, lant —), I. c. 24. v. 17, III. c. 18. v. 22, *omspitten, ontginnen.* Te lande breken, I. c. 35. v. 30, *tot goed land omspitten of ontginnen.*

Broec o., I. c. 43. v. 56, *gebroken, moerassig land.* STOKE, I. vs. 932, *Ferguut*, 135, het plur. *broeken* in *Floris e. Blanc.* 2858. Zie BILDERDIJK, *Gesl.* in v.

Broemen, III. c. 3. v. 1075, *vegen, uitvegen* (de oogen). Eng. *broom*, een bezem.

Broot bidden, III. c. 4. v. 148, c. 10. v. 89, c. 23. v. 221, broot zoekcn, I. c. 29. v. 138, III. c. 16. v. 159, gaen om sijn broot, III. c. 4. v. 148 var., *bedelen.* Zie Prof. JONCKBLOET, Gloss. op *Beatrijs.* In het Hamburgsche HS. van 't Schaakspel worden de *bedelaars* meermalen *broodbidders* en *broodganghers* genoemd.

Bu noch ba (var. no by no ba), I. c. 16. v. 45, thans *geen boe of ba* d. i. *geen enkel woord*, maar ook, bij uitbreiding, *niet het geringste*, als uitdrukking van volslagene onwetendheid of onvermogen. *Oud-Vl. Ged.* II. bl. 58. vs. 53:

Hine candere jeghen segghen *bu no ba.*

Limborch, III. 269:

Wine wetenre af *bu no ba.*

Vgl. DE JAGER, *Verscheid.* bl. 135.

Bulghen, III. c. 3. v. 343, en

Bulsen, ibid. var., *hoesten*, *kugchen* (KIL. *bulsen*, *tussire*), vooral van oude gebrekkige lieden. *Belg. Mus.* 1845, bl. 94:

Haer waer seer ongereet te stane
Hadsi niet crucken daer si op leende,
Si hulsde, si *bulsde*, si crochte, si steende.

Hulsen ende bulsen staat ook te zamen bij KIL. vermeld als *tussire vehementer.*

Busine. Zie **Bosine.**

Bussele (var. **busle** en **bundel**) v., II. c. 36. v. 71, 75, *bundel*, *bosje* (van biezen of stroo). Zie DE JAGER, *Handl. tot den Staten-Bijbel*, bl. 25 vlg. Het *Evangelium Nicodemi*, waaruit deze plaats vertaald is, heeft *fasciale involutorium.*

Wat het regtsgebruik betreft, dat hier bedoeld wordt, en ook hier te lande in de 14e eeuw in zwang was, t. w. het nederleggen van een stroobundel of strooahalm voor den persoon, dien men voor den regter riep, daarvan leest men bij Prof. VAN HALL in de *Bijdr. tot Regtsgel. en Wetgeving*, XI. 179: » De *halm* is het zinnebeeld van *vrede*, zoo als dezelve ook als *symbolum* vermeld wordt... in het geval, dat de Regter (dat is de Baljuw) met de Schepenen twistende partijen poogde te vereenigen, als wanneer deze soort van Regtshandel aanving, aan de zijde van den Regter met het *leggen van een' halm* op den dorpel van het woonhuis van hem, die getwist had, ten teeken, dat hij

tot vrede vermaand, en dit hem wettig aangezegd was.'' Zie verder over het zinnebeeldig gebruik van den *strohalm* (festuca) in het oude Duitsche regt de *Deutsche Rechtsalterthümer* van J. GRIMM, bl. 121—130.

Buten connen, Prol. v. 20, *van buiten*, *uit het hoofd kennen.* — *Der Ystorien Bloeme*, fol. 11. b:

Hi *can*, sonder waen,
Buten algader die scrifturen.
Waer dat mense wille ruren,
Daer antwoert hi sonder beiden.

Men ziet, dat de verwisseling van *kunnen* en *kennen* niet juist van onze dagen is.

C.

C = K. Zie K.

Cesseren, II. c. 17. v. 144, *ophouden.* Fr. *cesser.* Zie **Cissen.**

Cheins o., I. c. 35. v. 43, c. 44. v. 34, II. c. 15. v. 49 (m.), 59, *cijns*, *schatting*, *belasting.* Lat. *census.*

Chierheit, —**ede** (var. **sierhede**), I. c. 21. v. 28, II. c. 4. v. 41, c. 7. v. 19, c. 11. v. 33, III. c. 3. v. 740, c. 9. v. 131, *sieraad*, *kostbaarheid.*

Chierlijc, —**ikc** adj., II. c. 45. v. 198, *kostbaar*, *prachtig.*

Cissen intr. (**ciste**, **ghecist**), II. c. 11. v. 53 (var. **cesseren**), *ophouden*, *stilhouden.* **Zonder cissen** (var. **chissen** en **cessen**), II. c. 48. v. 240, *zonder ophouden;* **chissen** trans., II. c. 50. v. 56, *doen ophouden*, *ten einde brengen*

(een twist), ook, in zachteren zin, II. c. 60. v. 100, *doen ophouden*, *bijleggen*, waar de var. ghetsist heeft. Hiertoe behoort ook Ghcchissen (var. ghecissen), III. c. 3. v. 761, *doen ophouden, doen bedaren.* Zie ald. en vgl. VELTHEM, bl. 333:

Si was die hoveste die men wiste.
Alle quade dinge si *ehiste.*

Deze plaatsen zullen wel voldoende zijn, om den twist, over het woord *ghechis* tusschen de Heeren DE JAGER en LULOFS gevoerd, eens voor al te *cissen. Cissen* is niet anders dan het Lat. *cessare*, Fr. *cesser;* het *ghescessen* des harten in MAERLANT's *Wap. Mart.* is *stilhouden*, *bedaren*, *tot rust komen* (*); en het *ghechis* uit den *Spieg. Hist.*, waarover D. J. (*Verscheid.* bl. 273) handelde, is te regt door L. als *sacristitium* opgevat, eene verklaring, die te goed was, om straks gevolgd te worden door eene weifelende gissing, of het ook *uitsissing* zijn kon. Zie *Handboek*, bl. 420 vlg. en het antwoord van D. J. in zijne *Nalezing*, bl. 53.

Bij de uitdrukking, ook bij KIL. vermeld: *de kercke is in cesse*, vergelijke men de zegswijze bij BREDERO, *Moortje*, bl. 12, waar het van een bankeroetier heet: »hij loopt om een *ces*," d. i. eene acte, waarbij stilstand van zaken wordt uitgesproken, faillietverklaring.

(*) De Antw. Uitg., zegt men, heeft *ghctes* in plaats van *ghcsces*, en zoo heeft ook het Comb. HS. volgens den afdruk van KAUSLER (*Denkmäler*, II. bl. 656). Doch juist dit bevestigt mijne verklaring van *ghesces;* want ik twijfel niet, of bij naauwkeurig toezien zal men niet *ghctes*, maar *ghcces* lezen. — *Cesse* als *sacristitium* lees ik ook bij KAUSLER, *Rijmkr.* vs. 7982. En waarin die bestond, wordt vs. 7956—61 verklaard.

D.

Dade, plur. daden (var. daten), II. c. 18. v. 58, *dadel*, de vrucht van den dadel- of palmboom. Velthem, bl. 13:

> Bi Cadrus staet die palmbeem mede,
> Die onse vrouwe nigen dede
> Tot haren voeten, daer si met staden
> Pluete haer genuechte van *daden;*
> Ende doen si daer [*lees* der] *daden* had genoech,
> Rechti hem op na sijn gevoech.

Dadinghe, III. c. 3. v. 85, *contract*, *dading;* een bekend woord uit de vroegere regtstaal, sedert verouderd, doch door het Burg. Wetboek van 1838 weder in het leven geroepen en thans in den zin van *transactie* geldende.

Daer binnen. Zie Binnen.

Daerde, Daers, Daert. Zie Daren.

Dale. Te —, I. c. 3. v. 42, *beneden*, *op den grond.* Hier te dale, II. c. 30. v. 31, *hier beneden*, *hier op aarde.*

Dan conj., voorafgegaan door anders en gevolgd door een ww., I. c. 9. v. 45, c. 24. v. 35, c. 37. v. 78, III. c. 5. v. 71, 75 enz., verkorte uitdrukking, waar wij thans zouden zeggen: (*anders*) *dan dat*, of *dan alleen dat.* Zie clignett, *Bijdr.* bl. 407 vlg.

Danc, afkomstig van *dinken* of *denken*, beteekent oorspronkelijk *meening* en, bij toepassing, *wil.* Vandaar de gewone spreekwijze: an sinen (minen, haren enz.) danc, I. c. 41. v. 51, II. c. 46. v. 24, c. 61. v. 50, *tegen zijn wil*, *zijns ondanks.* Zie huydec. op stoke, II. bl. 221 vlgg.

Danc hebben van iets, III. c. 15. v. 337, *ergens wil of pleizier van hebben.* Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 26 vlg. **Te dancke**, III. c. 3. v. 716 var., *naar den wil*, *naar den zin*, *naar genoegen.* — *Walewein*, vs. 8799:

> Bede van ate ende van dranke
> Waersi ghefesteert *te dancke.*

Danckelike adv., III. c. 3. v. 317, *dankbaar.*

Danckelichede, III. c. 2. v. 99, *dankbaarheid.* Elders staat het ook in den minder gewonen zin van *hetgeen men iemand te wille of naar zijn genoegen doet*, *eene weldaad.* Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 144:

> Die vanden andren een ghenouchlike *dankelijchede* heeft ontfaen, die ea hem weder verbonden te zine willeste stane,

waar het bijgevoegde Latijn heeft: »*gratulationis beneficium* accepit."

Danen adv., I. c. 15. v. 25, c. 26. v. 150, II. c. 9. v. 9 enz., *vanwaar*, *waar van daan.* **Van danen**, II. c. 5. v. 12, ook **van daen** (var. **van dan**), II. c. 45. v. 125, *van daar*, *daar van daan*, of (van tijd) *van toen af.*

Dar, **Darstu.** Zie **Dorren.**

Daren met den dat., IV. c. 7. v. 32, *deren.* **Daers**, II. c. 61. v. 64, en **daert**, II. c. 28. v. 77, de 2 en 3 pers. enk. praes. conj., *deert*, *deret.* **Daerde**, II. c. 61. v. 66, *deerde.*

Darf. Zie **Dorven.**

Das, II. c. 9. v. 10, 66 enz., hetzelfde als **des**, gen. van **dat**, dus *daarvan*, of welke andere wijzigingen van beteekenis de gen. toelaat. Zoo, I. c. 25. v. 73,

daarin, *in dat opzigt.* Na das, I. c. 18. v. 105, *na dat*, *daarna.* Zie Gloss. op *Floris e. Blanc.*

Dat, achter een demonstr. of relat., I. c. 45. v. 118, I. c. 18. v. 90 enz. Vgl. Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 731 vlg. Als expletivum gebruikt en gevolgd door eene omgekeerde constructie, waar het werkwoord achteraan komt, I. c. 23. v. 29, II. c. 16. v. 60, c. 36. v. 876, c. 58. v. 186.

Dat met den conj., I. c. 1. v. 17, c. 3. v. 37, c. 12. v. 33, c. 28. v. 23, III. c. 23. v. 81, aan het hoofd van een conditionelen zin, *gesteld dat.* Zie *Minnen Loep*, Gloss. en Dr. BRILL, t. a. pl. bl. 750 vlg.; doch de pll. uit den *L. Sp.* (I. c. 17. v. 4 en c. 26. v. 148), daar aang., behooren hier niet toe. In de eerste is de lezing (van I. en H.) *daer* te verkiezen; de tweede verklare men naar hetgeen ik in mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 17 vlg. heb aangemerkt.

De, voor een comparatief, de minder, I. c. 13. v. 42, *te minder.* Eng. *the less.* Zie Dr. BRILL, t. a. pl. bl. 705. De door mij voorgestelde verandering in *te* was onnoodig.

Deduut, II. c. 57. v. 28, eig. *vermaak*, hier, in sterkere opvatting, *geluk*, *zaligheid.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 76 vlg. Het is 't Fr. *déduit*, van 't Lat. *deducere*, afleiden.

Deemster adj., II. c. 36. v. 1352, *duister.*

Deemsterheit, —ede, I. c. 13. v. 6, 102, c. 14. v. 49, II. c. 36. v. 1356, 1374, 1674, 1678, 1687 enz., *duisternis.* Zie de *Taalk. Mengel.* van CLIGNETT en STEENWINKEL, bl. 176—184 en mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 72 vlg.

Dey, I. c. 2. v. 60 var., *het ei.*

Decrete ende decretale, III. c. 14. v. 17, de gezamenlijke stof van het kanoniek of kerkelijk regt. *Literae decretales* noemde men de besluiten, uitwijzingen of beslissingen, door den Paus in twijfelachtige gevallen gegeven. Bekend is de verzameling daarvan, ten jare 1150 door GRATIANUS voltooid en doorgaans *Decretum Gratiani* geheeten, welke, vereenigd met vier latere verzamelingen, het *Corpus juris canonici* uitmaakt.

Denken (dachte), III. c. 15. v. 141 enz., *uitdenken*, *verzinnen.*

Derf, **Derven.** Zie **Dorven.**

Dichter, —tre, III. c. 14 en c. 15 (*passim*). Door VAN WIJN op HEELU, bl. 1 vlg. en anderen is reeds gezegd, dat *dichten* oudtijds eene andere beteekenis had dan thans, en niet meer was dan *opstellen*, *maken.* Een *dichter* was dus niets hooger dan wat wij *schrijver* of *auteur* noemen, zonder nog op de edele *poetrie* aanspraak te maken; zoodat zelfs hij, die in proza schreef, niettemin *dichter* heette. Maar *scriver* heette bepaaldelijk de *afschrijver*, gelijk uit III. c. 14. v. 25—34 overtuigend blijkt, waar *dichter* en *scriver* tegen elkander over worden gesteld. Zoo ook in 't slot van den in proza geschreven *Selen Troist* (zie bl. 321 aant.), waar drie personen onderscheidelijk genoemd worden:

> Ind bidde alle die ghene die dit boich liesent, dat sij Got bidden vur den die dit boich *dijchte*, ind ouch vur den die dit boich *schreiff*, ind die dit boich *schrijven deide.*

In deze opvatting mogt waarheidsliefde een der

eerste pligten van een *dichter* heeten, waarop de auteur van den *Leken Sp.* dan ook sterk aandringt. HILLEGAERSBERCH, fol. 29. c. zegt er van:

Want gherechte dichters zeede
Dat is die waerheit bringhen voert.

Die geheele plaats is zeer lezenswaardig, maar te lang om hier aangehaald te worden.

Die, I. c. 2. v. 7, c. 39. v. 175, III. c. 5. v. 66, c. 10. v. 84, 213, c. 12. v. 109, c. 23. v. 90, c. 24. v. 27, in elliptische spreekwijze, welker zin men kan wedergeven, door *die* in *indien men* te veranderen. Ik heb deze merkwaardige manier van uitdrukking reeds verklaard in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 164 vlg. Bij CATS was zij nog zeer gemeenzaam.

Dieden, II. c. 51. v. 14, *uitleggen*, *verklaren;* II. c. 51. v. 89, c. 52. v. 52, *beduiden*, *beteekenen;* IV. c. 10. v. 36 var., hetzelfde, in de gewijzigde opvatting van *invloed hebben*, *iets uitwerken.* Zie Bedieden.

Diefte, I. c. 28. v. 14, c. 30. v. 73, III. c. 2. v. 68, c. 16. v. 54, *diefstal.*

Dien, **Dyen**, I. c. 25. v. 27, c. 44. v. 85, III. c. 10. v. 276, c. 26. v. 115, Imperf. dijde, Prol. v. 85, II. c. 7. v. 135, c. 50. v. 7, Part. ghedijt, II. c. 3. v. 57, *groeijen*, *wassen*, *toenemen*, thans *gedijen.* Ter wijsheit dyen, II. c. 23. v. 24 var., te Gods eren dien, III. c. 9. v. 25, *opgroeijen* (*tot*). Zie Ghedien.

I. c. 16. v. 47 is *Dien* (zie de var.) de ware lezing, die door mij in den tekst had moeten op-

genomen worden. *Dienen* is onzin, ten ware men het als frequentatief kon opvatten, hetgeen ik niet geloof.

Dier, *duur*. Dier tijt, I. c. 10. v. 67, c. 46. v. 103, *dure tijd*, *duurte van levensmiddelen*.

Dier, I. c. 21. v. 78, c. 31. v. 23, c. 47. v. 76 enz., *kostbaar*.

Dierbaer, II. c. 45. v. 208, hetzelfde.

Dierne (var. deerne), II. c. 6. v. 118, c. 7. v. 100, *dienaresse*. Deernekijn, II. c. 7. v. 112, het dimin. Zie de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* D. III. bl. 341. Schijnbaar geeft deze oude beteekenis des woords een steun aan het gevoelen van hen, die *deerne* als eene zamentrekking van *dienerinne* beschouwen. Zie KIL., de aang. aant. op MAERLANT, het *Taalk. Mag.* III. 296, enz. Ik zeg schijnbaar, want hoe ligt de oorspronkelijke beteekenis van *puella* in die van *ancilla* kon overgaan, springt bij de vergelijking van *maagd* en *meid* terstond in het oog. Inderdaad zou eene dergelijke zamentrekking met alle klankwetten in openbaren strijd zijn. GRAFF (IV. 90) wist zich dan ook voor zulk eene verklaring te hoeden, doch brengt niettemin *diorna* tot denzelfden stam *deo*, *dio* (slaaf), van welken, langs een anderen weg, *dionôn* (dienen) afkomt. Doch, ondanks het gezag van GRAFF, kan ik mij met deze etymologie even weinig vereenigen, als met de overige gissingen, in het *Taalk. Mag.* III. 44 vlgg. en elders te berde gebragt. Reeds in 't Sanskrit heette een meisje *tarunâ* (van 't adj. *taruna* d. i. *jong*. Zie BOPP, *Gloss. Sanscr.* ed. 1847, p. 151); en ik twijfel niet, of het is

ditzelfde woord, dat in allerlei vormverwisselingen in alle Duitsche talen voortleeft, en het minst verbasterd in het Zweedsche *tårna* verschijnt, waar toch wel niet aan *tjenarinna* (van *tjena*, dienen) gedacht kan worden.

Dict o., I. c. 34. v. 68, c. 39. v. 46, II. c. 36. v. 684, c. 46. v. 4, c. 48. v. 766, *volk.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 314 vlg.

Dietsch, III. c. 15. v. 52 enz., *Hollandsch, Nederlandsch*, de toenmalige benaming onzer moedertaal.

Dicke adv., I. c. 26. v. 37, c. 27. v. 91 enz., *dikwijls.*

Dickent adv., I. c. 39. v. 23, II. c. 48. v. 1125 var. enz., hetzelfde. Deze vorm komt alleen in I. voor.

Dicst adv., III. c. 13. v. 20, superl. van dicke, *meestentijds, meestal.*

Dinghebanc (ook dingbanc, dincbanc) v., II. c. 36. v. 659, 2092, III. c. 23. v. 172, *regtbank.* Van

Dinghen, II. c. 36. v. 140, *vierschaar houden, regtspreken;* II. c. 38. v. 75, III. c. 3. v. 948, *een regtsgeding voeren.*

Disendach, I. c. 10. v. 28 var., *Dingsdag.*

Dit noch dat, I. c. 5. v. 4 enz., *in het geheel niet.*

Do adv., II. c. 11. v. 13, c. 25. v. 29, c. 26. v. 1 enz., (*doe*), *toen.*

Doch, Imperat. van doen, II. c. 36. v. 504, 1709, 1732, 1976, *doe.* Zie *Taalk. Mag.* IV. 691 vlg., DE JAGER, *Verscheid.* bl. 198, enz.

Doder, I. c. 11. v. 15, *dojer* (van een ei).

Doechdachticheit, III. c. 5. v. 43 var., hetzelfde als **Doghentheit.** Zie aldaar.

Doekeren, II. c. 11. v. 20, meervoud van **doec**, *doeken.* Zoo ook in den straks aang. *Selen Troist*, I. cap. 122:

Ind die vrauwen giengen dar zo dem bijlden mit *doicheren*, ind wuschden ir den sweys aff.

Maar de Hoogd. *Leken Sp.* heeft (te onzer pl.) *doechen.*

Doeme, —**en** v., I. c. 29. v. 71, *schande*, eig. *oorzaak of grond van verdoemenis.*

Doemen, **Domen**, I. c. 18. v. 102, II. Prol. v. 54, c. 36. v. 307, 310 enz., *oordeelen*, *vonnissen.*

Doemsdach, —**aghe** m., I. c. 18. v. 83 enz. *oordeelsdag.*

Doen, in de spreekwijze: **en dade** (ook **en daet**, vooral in de var.), I. c. 6. v. 9, c. 7. v. 72, c. 8. v. 23, c. 9. v. 5, c. 16. v. 41, c. 21. v. 19, 76 enz., **of en hadde** (**of hadt**) **ghedaen**, III. c. 3. v. 378, c. 15. v. 320, c. 23. v. 122, eig. *zoo het niet deed*, *tenzij het gedaan had*, gewone adversative spreekwijze, voor welke wij thans het voorzetsel *zonder* gebruiken.

Doen, in de vraag: **wat dedi?** II. c. 9. v. 95, *hoe vaart gij?* **wat ic dede**, IV. c. 11. v. 30, *hoe ik voer.* Vgl. het Lat. *quid agis?* Eng. *how do you do?*

Doerliden, II. c. 18. v. 90 var., Imperf. **doore leden**, II. c. 28. v. 5, *doorgaan*, *passeren.* Zie **Liden.**

Doghen trans., I. c. 6. v. 44, c. 12. v. 41, 50 enz., *lijden.*

Doghen intr., III. c. 15. v. 42, *deugen.* **Dooch**

(var. ook doech), I. c. 10. v. 8, II. c. 51. v. 26, III. c. 2. v. 171, 183, c. 5. v. 27, c. 17. v. 73, IV. c. 12. v. 30, derde pers. enk. praes., *deugt;* doghen, III. c. 4. v. 388, id. meerv., *deugen.* Dochte, I. c. 2. v. 43, II. c. 8. v. 5, c. 23. v. 29, c. 31. v. 19, c. 57. v. 39, III. c. 14. v. 25, 29, c. 18. v. 7, Imperf., *deugde.* In vele dezer plaatsen heeft *deugen* meer bepaald de kracht van *waarde hebben*, *iets beduiden.*

Over de spreekwijze: die daer van enen haer toe dochte, I. c. 2. v. 43, zie bij Haer.

Het imperf. *docht* voor *deugde* is in de gewone spreektaal nog hier en daar in zwang. Het is analoog met *mogt* (*mocht*) van *mogen* (*meugen*).

De eenvoudige vervoeging van dit ww., dat bij onze ouden schier op elke bladzijde voorkomt, bleef voor de Proff. MEIJER en LULOFS zoodanig een raadsel, dat zij een bekend verbum voor een ongehoord substantief aanzagen, terwijl de laatste vier regels lager nog in de beteekenis mistastte. Doch die fout is reeds door den Heer DE JAGER verbeterd (*Nalezing* enz. bl. 22 vlg.).

Doghentheit, III. c. 5. v. 43, eig. *de hoedanigheid van iets te deugen*, vandaar *waarde*, *deugdelijkheid.* Het oppos. *ondeugendheid* is nog in volle gebruik, schoon in eenigzins gewijzigde opvatting.

Doghet (var. docght) v., I. Prol. v. 24, 45, c. 2. v. 15 enz., *deugd.* Bij uitbreiding ook (even als het Fr. *vertu*) in den zin van *weldoende kracht*, *weldadige invloed*, als I. c. 9. v. 5. *Deugd doen* voor *weldoen*, *weldaden bewijzen* is van elders

bekend, en vandaar de spreekwijze: (daer an) sijns selfs doeght doen, III. c. 9. v. 116, (*daarmede*) *in zijn eigen belang handelen.*

Domen. Zie Doemen.

Dommen (var. dummen), III. c. 15. v. 162, *dom of dwaas zijn.*

Door praep., I. c. 14. v. 37, c. 37. v. 43, c. 46. v. 153, II. c. 14. v. 82, III. c. 22. v. 33, c. 23. v. 202, 227 var. enz., *om*, *ten gevalle* of *om den wille van.* Zie Gloss. op *Floris e. Blanc.* (Dor) en de ald. aang.

Door al dat met den indic., II. c. 38. v. 22, c. 48. v. 723, met den conj., II. c. 23. v. 50, *ofschoon*, *hoezeer ook.* In *Floris e. Blanc.* 3709 verklaart HOFFMANN het onjuist door *wegen alles dessen.* Nog hoort men in denzelfden zin van 't Fr. *quoique* soms *met al dat* gebruiken.

Dooreliden. Zie Doerliden.

Doorentoor, II. c. 9. v. 6, contr. uit door ende door. — Doorentoor aertrike, *over de geheele aarde heen.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 182, enz.

Doot hebben (iemand), II. c. 46. v. 85, gewone spreekwijze, niet geheel hetzelfde als *gedood hebben*, maar veeleer ziende op het gelukken van den wensch naar iemands dood. Nog heden zegt men: »*hij heeft den vijand dood*," als iemand er eindelijk in geslaagd is, zijn vijand te doen sneven. Maar vroeger was die uitdrukking meer algemeen in gebruik. *Ferguut*, 3620, 3849 enz.

Dore subst. m., III. c. 25. v. 144, *dwaas.* In II. c. 52. v. 42, met het bijdenkbeeld van *ligtzinnig*, *slecht.*

Dore subst. v., II. c. 36. v. 845, c. 48. v. 20 enz., *deur.*

Dorper, Dorpre, III. c. 5. v. 40, 56 enz., eig. *dorpsbewoner*, vandaar *een gering*, *onaanzienlijk mensch.* Nog sterker is de overgang van beteekenis in

Dorperheit, III. c. 2. v. 106, *slechtheid*, *snoodheid.*

Dorperlije, —ike adv., I. c. 41. v. 100 var., *dom*, *dwaselijk.* Als adj., III. c. 3. v. 102, *slecht*, *snood.*

Dorpman, III. c. 26. v. 194, *dorpsbewoner.*

Dorren, IV. c. 2. v. 92, c. 5. v. 33, 52, *durven.* Praes. ic dar, II. c. 20. v. 63, *ik durf.* Imperf. dorstu, II. c. 36. v. 1757, *dorst gij* (enkelv.). De lezing der var. (darstu) is hier misplaatst; het zou een praes. zijn.

In verschillende Gloss. (van WILLEMS, BLOMMAERT, CLARISSE, JONCKBLOET, LEENDERTZ enz.) vindt men *darren* of ook wel *derren* als ww. opgegeven. Ten onregte; het ww. was nooit anders dan *dorren*; *dar* (bij klankverwisseling *der*) is de tegenw. tijd met de vocaal van 't Imperf., zoo als de regel bij hulpwerkwoorden eischt (*ik kan*, *zal*, *mag* enz.). Zie ook bij Bederven, Dorven, Gans, Jonnen, Onnen enz. Bij HOOFT en zijne tijdgenooten, 't is waar, is *darren* als Infin. zeer gewoon, doch even verkeerd, als thans *kannen* en *maggen* in de dagelijksche spreektaal; een bewijs te meer, hoe de fijnheid en zuiverheid der oude taal reeds in de 17e eeuw aan 't versterven waren.

Dorven (3. p. praes. enk. darf, ook derf), I. c. 37. v. 133, II. c. 10. v. 34, III. c. 12. v. 58 var., c. 13. v. 64 enz.; Praes. meerv. wi dorven,

(var. derven), I. c. 27. v. 80, si dorven, III. c. 10. v. 78; Imperf. dorfte (var. dorste), I. c. 35. v. 41, *behoeven*, *noodig hebben.*

Over den zin van III. c. 12. v. 58 var., zie bij Bederven.

Draghen, in de uitdrukking: doe droech hem also die zin, II. c. 5. v. 40, c. 36. v. 1092, *toen kwamen zij tot dit besluit.* Over een draghen. Zie O.

Dranc, I. c. 23. v. 128 enz., Imp. van drinken, *dronk.*

Drievoudicheit, —ede, I. c. 3. v. 20, II. c. 39. v. 216 enz., *drievuldigheid*, *drieëenheid.*

Drochte (in den tekst verkeerdelijk o., doch in de var. I. H. te regt m.), I. c. 29. v. 43, *heer.* De oude vorm was *drochtijn*, die allengs in *drochten*, *drochte* verliep. *Caerl ende Elegast*, vs. 53:

Ay! hemelsche *drochtijn!*
Wat node soude mi sijn
Te stelen? ic ben so rike.

Zie HOFFMANN ald. bl. 52. *Leven van St. Amand*, I. 3453 (er wordt van een »viand van der hellen" gesproken):

Daer naer sprac hi, die helsche *drochten:*
Ghi goede lieden, dese quale
Comt hu van den kerstinen altemale.

d. i. de helsche heer, de heer der helle. Maar BLOMMAERT (in Gloss.) maakt er, op den klank af, een »*bedrieger*" van, »die met *bedrog* omgaet, doch hier in den zin van *helgedrocht;*" eene verklaring, die, op de beide andere plaatsen toegepast, tot heiligschennis leiden zou.

Drochtijn is een zeer oud woord, in het Oud-Hoogd. doorgaans *truhtin* luidende en steeds in den zin van *heer*, gewoonlijk in godsdienstige opvatting, gebezigd. Zie GRAFF, V. 517—519 en vgl. Prof. CLARISSE in *Taalk. Mag.* IV. 230 vlg., die verschillende losse gissingen omtrent de afleiding vermeldt. De ware etymologie staat echter bij GRAFF en andere Duitsche taalkenners reeds vast: het is van *truht* (contubernium, familia), en beteekent dus eig. *heer des huizes.* — *Drost* of *drossaard*, door sommigen met *drochten* vergeleken, is een geheel ander woord. Zie Drossate.

Droef, —ve adj., II. c. 36. v. 1482, c. 48. v. 345, *bedroefd.*

Droeven intr., I. c. 24. v. 20, II. c. 17. v. 13, c. 55. v. 59 enz., *bedroefd zijn.*

Drossate m., II. c. 49. v. 90, in de oorspronkelijke beteekenis, *tafelmeester*, Hoogd. *truchsess*, Middel-Latijn *dapifer*, een der hooge ambten aan het keizerlijke hof, het attribuut van den keurvorst van de Paltz. In dien zin wordt *drossate* ook gebruikt in den *Floris e. Blanc.* (zie Gloss.), ofschoon daar van een ander hof sprake is; en vandaar ook de naam van *Keye den drossate*, dien ridder aan het hof van ARTUR gegeven (*Ferg.* 2829, 4965).

Later echter, toen de oorspronkelijke beteekenis der hooge hofambten allengs verloren ging, toen de *maarschalk* (stalmeester) een opperkrijgsbevelhebber werd, veranderde ook het ambt van den *drossaat*, en allengs ging die naam over op den

landvoogd of *stedehouder*, die uit naam en vanwege den opperheer een gewest bestuurde. Zoo in *der Ystorien Bloeme*, fol. 17. d.:

> Doen quam daer ant lant mettien
> Sconinx *drossate* Abbanes
> Van Indien, des sijt gewes.

En later (fol. 23. d.) leest men van: »sconinx *drossate* van Babilonia" (zie ook drie pll. bij VELTHEM, bl. 62); eene beteekenis, die nog in ons verbasterd *drossaard* en *drost* flaauwelijk voortleeft.

Straks lag eene nadere wijziging voor de hand: en al wie uit naam van zijn heer eenig hem toevertrouwd goed bestuurde, werd nu *drossate* geheeten. In dien zin versta men I. c. 19. v. 6, 15, 23, alsmede de pll. in het Gloss. op de *D. Doctr.* vermeld, en niet anders is het in 't *Leven van Jezus*, c. 150, waar Prof. MEIJER (bl. 342) het te regt door *rentmeester* verklaart.

Wat de afleiding betreft, lang is die een raadsel gebleven, zoodat zelfs ADELUNG, na het opnoemen van een aantal gissingen, schier wanhoopte of zij ooit zou kunnen opgespoord worden. Thans echter denkt men er vrij eenstemmig over. Op het spoor van *discophorus*, *dapifer*, zoo als het Ohd. *truhsazo* in oude glossen vertaald wordt, acht men het zamengesteld uit *truh*, bak, diepe schotel (ons *trog*) en *sazjan*, zetten, zoodat het dan letterlijk *trogzetter* of *schotelzetter* zijn zal (GRAFF, V. 511 en VI. 304 vlg.). Inderdaad was het de post van den *truchsess*, bij feestelijke gelegenheden den eersten schotel op 's keizers tafel te zetten. Som-

migen evenwel (als HOFFMANN in Gl. op *Fl. e. Bl.*) zijn hiermede niet voldaan. Welligt zou men, niet *truh-sazo*, maar *truhs-azo* kunnen afdeelen, en dan aan ons *torschen*, dragen, en *ate*, spijs (Ohd. *az.* GRAFF, I. 528) denken, als ware het *torsch-ate*, etendrager, dus letterlijk *dapifer*.

Druust v., II. c. 36. v. 587, *aandrang*, *geweld.* Met eenre —, *met ééne drift*, *als uit éénen mond.* Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 110 vlg.

Dubbeleren (ghedubbeleert), I. c. 18. v. 114, *verdubbelen.* Fr. *doubler.*

Ducht m., IV. c. 5. v. 35, *vrees.* Vgl. *duchten. Walewein*, 9291, enz. STOKE gebruikt het nu eens m. (IX. 792), dan eens v. (III. 418).

Dullike adv., III. c. 3. v. 429, *zot*, *dwaselijk.*

Duren intr., I. c. 15. v. 12, II. c. 41. v. 155, *duurzaam verblijven.* Daer in duren, III. c. 3. v. 1114, *er bij blijven*, *er in volharden.* Daer op duren, I. c. 2. v. 83, *er op aanhouden*, *er voortdurend over nadenken.*

Dusghedaen (var. dusdaen), I. c. 14. v. 12 enz., ook aldus ghedaen, II. c. 36. v. 1731 enz., *dusdanig.*

Duust, I. c. 33. v. 98, c. 37. v. 85, II. c. 48. v. 5, c. 54. v. 43, III. c. 23. v. 118, IV. c. 1. v. 21 enz. (allen in var. I.), *duizend.*

Duvelheit, III. c. 27. v. 41, *duivelachtigheid*, *duivelsch gedrag.*

Dwaen, I. c. 39. v. 162, II. c. 9. v. 61, c. 19. v. 108, c. 48. v. 231, c. 51. v. 171, c. 57. v. 88, III. c. 4. v. 108, Imperf. dwocch, II. c. 19.

v. 104, c. 36. v. 650, 830, Part. ghedwegen, II. c. 57. v. 91 var., *wasschen.* Of dwaen, I. c. 23. v. 90, IV. c. 1. v. 35, ofdwaen, II. c. 16. v. 52, *afwasschen.* Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 178 vlgg., enz.

Dwoech. Zie Dwaen.

E.

Echt adv., I. c. 9. v. 81, c. 30. v. 69, II. c. 5. v. 75, 84, c. 24. v. 27 enz., *wederom, andermaal.* Elders gewoonlijk in den zin van *daarna*, doch hier, bij kleine uitbreiding, *daarna nog eens.*

Echter (var. echt), I. c. 30. v. 69 var., II. c. 22. v. 1, c. 24. v. 1, c. 31. v. 1, hetzelfde.

Edt. Zie Et.

Eechenen (var. eechghenen), I. c. 26. v. 105, *eigenen, toeëigenen.*

Eeghde, II. c. 29. v. 3, *egge.*

Eeghden ww. (tekst egghen), III. c. 26. v. 133 var., *eggen.*

Eemperlike. Zie Eenpaerlike.

Een, III. c. 27. Titel. var., *iemand.*

Eenparlijc adv., III. c. 4. v. 330, *eenparig*, naar de tegenwoordige beteekenis, maar doorgaans

Eenpaerlike of Eemperlike, I. c. 29. v. 117, II. c. 17. v. 35, 175, *aanhoudend, voortdurend.* Fragm. van *Barl. en Jos.* (*Taalk. Mag.* IV. 21), I. vs. 13, wordt gesproken van twee muizen,

> Die sboemkens, daer hi op sit,
> Wortel *eenpaerlike* knaghen gaen.

Walewein, vs. 9924:

> Waleweine hi lettel spaert,
> Maer *eenparlike* sonder faelgen
> Slouch hi up Waleweine.

Leven van St. Amand, I. 432:

> Ende ghi waert conijnc van hemelryke
> Oynt ende sult bliven *eenpaerlike*.

En II. 1198:

> Maer Amand hleef *eenpaerlike*
> Meersende in aelmoesenen voort an.

Blommaert (in Gloss.) verklaart het door *gestadig*, maar voegt er terstond bij: *gezamenlijk*, als ware dat zoo maar synoniem. Het eerste is juist, het tweede valsch.

Zie ook *Vanden houte*, vs. 458 var., en de vier pll. uit *Theophilus*, door Prof. Jonckbloet aangewezen in *de Gids*, 1845, I. 68.

Eer, III. c. 4. v. 259, als voorzetsel gebruikt, *voor*.

Eer yet lanc, II. c. 36. v. 503, *eerlang*, *weldra*.

Eerachticheit, —eide, III. c. 15. v. 221, *eerzaamheid*, *deugd*.

Eerlijc, —ike adj., IV. c. 12. Besluit. v. 25 var. Zie Heerlec.

Eerlijc, —ike adv., II. c. 36. v. 1134, c. 48. v. 1078, III. c. 3. v. 373, *eervol*, *met onderscheiding*. Eerlike leven, III. c. 19. v. 59, ook eerlijc ghedoen, III. c. 13. v. 63, *met eere*, *deftig*, *fatsoenlijk leven*.

Eerne (ook eerine) adj., II. c. 36. v. 1617 var., c. 48. v. 1165 var., op welke beide pll. de tekst coperen heeft, en Eernen, I. c. 41. v. 87,

koperen. Eigenlijk luidt het adj. *eerijn*, en *eerne* is eene zamentrekking van den cas. obl. *eerine*. De lezing *eernen* t. a. pl. deugt niet, want het staat daar in acc. Zij sproot voort uit het onjuiste denkbeeld, alsof het grondwoord *eern* ware. Maar het was *ere*, vanwaar regelmatig *eerijn*, *eerine*. Zie Ere.

Eersamelijc, II. c. 49. v. 18, c. 55. v. 64, *eervol*, *met onderscheiding*. Zie Eerlijc. Elders (III. c. 26. v. 7, 14, 27, 72 en passim) staat het in de hedendaagsche beteekenis.

Eersatrie. Zie Arsatrie.

Eerselen, III. c. 3. v. 500 var. Zie Aerselen.

Eesch, eessche (var. heesch), I. c. 39. v. 163 (vgl. v. 174), III. c. 19. v. 97, *eisch*.

Eest, Eist (passim), *is het*.

Eewe, Ewe, —en v., Prol. v. 108, I. c. 31. v. 75, c. 48. v. 184, II. Begin. v. 59, Prol. v. 5, c. 38. v. 47, *wet*, in den zin van *godsdienst*. Die oude eewe, *de oude of Joodsche wet;* die nuwe eewe, *de nieuwe of Christelijke wet*, ook gezegd van den tijd, die gedurende het bestaan der Joodsche of der Christelijke godsdienst verloopen is. Zie HUYDEC., *Proeve*, I. 485, op STOKE, III. bl. 159 en *Minnen Loep*, Gloss. op Ee.

Ey. Slaen na tey, I. c. 2. v. 60, *naar het ei slaan*, een blindemansspelletje.

Eyghen adj., ook als subst., I. c. 48. v. 79, II. c. 48. v. 214, III. c. 3. v. 121, *lijfeigen*. Eyghen dienst, II. c. 48. v. 816, hetzelfde als

Eyghendoem, I. c. 45. v. 54, *lijfeigenschap*

slavernij. Zie VAN WIJN op HEELU, bl. 20 en *N. W. d. M. v. N. Lk.* III. 2. bl. 170. Het daar besprokene »zeer duistere" vers uit *Wap. Mart.* is met eene enkele komma in orde:

Die is zijns selves, niet eyghijn.

Ook de Antw. Uitg. laat de negatie *en* weg. Vreemd is het, dat ook KAUSLER (II. 621) dit niet gezien heeft.

Einde o., II. c. 48. v. 1123, 1127, *achtereind*, *aars*. Het hier vermelde mirakel van St. GANGOLF wordt ook verhaald bij BUDDINGH, *Mirakel-geloof* enz. bl. 126, en daar heet het *aers*.

Eynde, Ende. Zinen eynde doen, II. c. 48. v. 532, c. 56. v. 70, *sterven*.

Eyselijc, —ike adj., I. c. 7. v. 21, c. 13. v. 58, 88, c. 17. v. 11, IV. c. 9. v. 93 (waar de var. eynselike en eyslike heeft) enz., *afschuwelijk*, *vreeselijk*. Ons *ijselijk*, als ware het van *ijs*, is eene wanspelling: tot in de 16e eeuw was de echte schrijfwijze *eiselijk* in gebruik, eene zamentrekking van 't oude *egislich* (GRAFF, I. 104). Zie HUYDEC., *Proeve*, II. 340—344, *Taalk. Mag.* IV. 179 vlg., enz.

El, *ander*. Niement el (ook els), I. c. 32. v. 89, 91, II. c. 36. v. 888, c. 39. v. 56, c. 41. v. 62, c. 61. v. 32, *niemand anders*. Niet el, II. c. 24. v. 57, *niets anders*.

Elder. Zie Elre.

Ellende, I. c. 44. v. 41, II. c. 44. v. 351, 431, c. 48. v. 94, *ballingschap*. In dit ellende (ook elleynde, ellint), II. Prol. v. 12, c. 39. v. 243, c. 57. v. 60, III. c. 19. v. 46, *in deze*

(*aardsche*) *vreemdelingschap*, *in dit arme leven op aarde.* Zamengesteld uit *el* en *land*, dus eig. *anderlandigheid.*

Elre (var. elder, eldere) adv., II. c. 45. v. 58, III. c. 4. v. 192, *elders.* Eig. dat. fem. (*te*) *elre* (*stede*). Elder omme, I. c. 38. v. 81, *elders om*, *om iets anders.*

Elwaert adv., I. c. 10. v. 80, *elders heen.*

Emmer, III. c. 4. v. 207, c. 12. v. 108 enz., *in allen gevalle*, *ten minste;* III. c. 9. v. 103 enz., *in allen gevalle*, *stellig.* In soortgelijken zin wordt *immers* nog wel gebezigd.

Erdersch adj., I. c. 28. v. 29 var. (Bijl. A.), III. c. 4. v. 392 enz., *aardsch.* Een vorm, alleen in H. voorkomende, doch ook elders niet ongewoon, schoon kwalijk te verdedigen. Genoeg echter, om den twijfel van Prof. CLARISSE (*Heim. d. Heim.* bl. 440) op te lossen.

Ere, II. c. 36. v. 619 var., 1622, eig. *metaal*, maar in 't bijzonder, *koper.* Lat. *aes*, *aeris.* Zie Eerne. Het wordt ook wel met *coper* te zamen genoemd, gelijk men in 't Fr. *de cuivre et d'airain* zou zeggen. *Oud-Vl. Ged.*, II. 21. vs. 1661 (en I. 114. vs. 1597):

Daer waren ghegoten inne,
Bi meesterliken zinne,
Van copere ende van *eere*,
Meneghérande diere.

Vgl. BILDERDIJK, *Geslachtl.* op Erts.

Erghentwaert adv., I. c. 5. v. 20, *ergens heen.*

Ernstech adj., III. c. 3. v. 1015, *naarstig.* Zie Aernst, Naerste, Neerste enz.

Erre adj., II. c. 3. v. 132, *verdrietig*, *treurig;* II. c. 3. v. 191, c. 14. v. 88, c. 36. v. 294, 483, 597, c. 46. v. 31, III. c 3. v. 672, c. 7. v. 36 enz., *vergramd*, *vertoornd.*

Errescap (var. cerscip) of Erscap, II. c. 48. v. 467, III. c. 3. v. 674, *gramschap*, *toorn.*

Ersatrie. Zie Arsatrie.

Erselen, III. c. 3. v. 500 var. Zie Acrselen.

Et, III. c. 26. v. 21, 126, *eet*, 3. p. enk. praes.; I. c. 27. v. 99 (var. edt), hetzelfde, in den zin van *verteert*, *verslindt.* Zoo ook *Kar. de Gr.* II. 3307.

Evel subst., II. c. 36. v. 1554, *euvel*, *kwaad.*

Evel adj., *kwaad.* Evele moet, II. c. 20. v. 67, *gramschap;* maar II. c. 22. v. 8, naar de tegenwoordige beteekenis, *euvelmoed.*

Evenkersten, I. c. 26. v. 10, c. 45. v. 89, III. c. 16. v. 42, c. 20. v. 48, 55, eig. *evenchristen*, doch, bij uitbreiding, *evenmensch*, *naaste.* Zie Prof. LULOFS, *Handboek*, bl. 246.

Ewe. Zie Eewe.

F.

Fadde (var. vadde) adj., III. c. 12. v. 184, *laf-hartig*, eig. *traag*, *lui*, nog *vadzig.* Vandaar *vadde cokiin*, voor *laf hartige schelm* in *Limborch* (zie Gloss.). Vgl. DE JAGER, *Verscheid.* bl. 174 vlgg., die thans niet meer ontkennen zal, dat *fadde*, *vadde*, als adj. moet opgevat worden.

Faelgie (var. faelie). Zonder faelgien (of faelgie), II. c. 18. v. 33, IV. c. 3. v. 8, *zonder missen*, *zonder mankeren.* Van

Failgicren, Failgeren of Faelgieren, II. c. 54. v. 87, 91, III. c. 12. v. 162, 163, *feilen*, *missen*, en dus *in de war raken*, *bezwijken*. Zonder failgeren, II. c. 36. v. 1905, *zonder missen*, dus *bestendig*. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Feeste v., II. c. 28. v. 55, *vreugde*, *feestvreugde*. Met feesten, I. c. 26. v. 56, en met feesten groet, II. c. 58. v. 58 (vgl. v. 55), *feestelijk*, *plegtig*.
III. c. 9. v. 121 staat feeste in den zin van *ongeoorloofde vreugde of mingenot*, *wellust*. Zie *Minnen Loep*, Gloss.

Feesteren intr., IV. c. 5. v. 17, *feestvieren*.

Fierter m. (var. fiertre, fiertere v.), II. c. 55. v. 71, *lijkkist*, inzonderheid van heilige personen. Van het Lat. *feretrum*. — *Brab. Yeesten*, II. 4131, waar van KAREL DEN GROOTEN gesproken wordt:

(Men) gae tote Aken in die stat,
Daer hi selve in de *fiertre* leghet.

Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 60.

Fijn subst. m., I. c. 40. v. 54, II. c. 13. v. 34, c. 40. v. 100, *einde*. Lat. *finis*, Fr. *fin*.

Fijn, fine adj. Dit woord, dat bij de ouden in allerlei wijzigingen voorkomt, had tot grondbeteekenis, waaruit zich alle andere laten afleiden, die van *voldoende aan de eischen zijner natuur*, dus *in zijne soort voortreffelijk*. Vandaar God fijn, Gods zone fijn, II. c. 6. v. 2, c. 36. v. 1461, of tgheloeve fijn, II. c. 17. v. 169, c. 39. v. 217, *de waarachtige God of Gods zoon*, en *het ware*, *echte geloof*. Maghet fijn, II. c. 3. v. 122, c. 37. v. 11, c. 39. v. 10, ook die fine,

c. 57. v. 71 enz., *ware*, *echte*, dus *reine*, *onbevlekte maagd*. Fijn int ghelove, I. c. 21. v. 122, c. 38. v. 28, *opregt*, *getrouw* (*echt goed*), zonder de hatelijke beteekenis, die er thans aan verbonden is. Zoo ook, in goeden zin, mit herten fijn, III. c. 1. v. 129, c. 17. v. 7, c. 19. v. 92, c. 22. v. 14, c. 27. v. 36, *met een vroom* of wel *met een goed hart*, *met hartelijken zin*. Eindelijk, in 't algemeen, I. Prol. v. 8, c. 14. v. 5, c. 18. v. 88, c. 25. v. 42, II. c. 6. v. 109, III. c. 3. v. 1106 enz., *voortreffelijk*, *uitmuntend*.

Finament (var. finement) o., III. c. 26. v. 44, *opbrengst van geldmiddelen*. In het Middeleeuwsch Latijn werd de *compositio* in regtszaken ook *finis* of *finatio* geheeten. Daar nu (volgens het oude spreekwoord: *quand argent faut*, *finaison nulle*) zulk eene *finis* of *beëindiging* doorgaans met eene somme gelds gekocht werd, zoo hechtte zich aan *finis* ook de beteekenis van *geldsom*, hetzij die bij de overdragt van eigendom, hetzij als boete of anderzins betaald werd; gelijk dan ook beide beteekenissen nog in het Eng. *fine* bewaard zijn. Vandaar het ww. *finare*, eene som gelds (in regten) betalen, en *finamentum* of *financia*, de aldus betaalde som (»*pecunia*, *qua exsoluta lis finitur*"). Ziedaar dus den oorsprong van het thans zoo gebruikelijke *financien*. Zie DU CANGE, enz. Waarom berustte MÉNAGE niet in deze zoo natuurlijke verklaring, door DU CANGE met tal van plaatsen bevestigd?

Finament is dus de benaming der gelden, die de landsheer, als hoofd van het regtswezen, trekt of geniet.

Elders in 't Mnl. komt *finement* ook voor als *einde*, b. v. *Brab. Yeesten*, VI. 4939. Van 't oud-Fransche *finer*, *finement*. Zie LACOMBE, *Dict. du vieux langage franç.* p. 217 sq.

Foreest, II. c. 16. v. 76, *bosch*. Fr. *forêt*.

Forfeit (tekst **voorfeit**), I. c. 35. v. 69 var., *boete*. Eng. *forfeit*.

Fornays, —**se**, I. c. 20. v. 41, *fornuis*, *smeltoven*. Lat. *fornax*.

Fortse (var. **forche**), —**en**, I. c. 35. v. 39, II. c. 43. v. 37, *geweld*. Fr. *force*.

Froyt, I. c. 24. v. 47, en

Fruut, **frute** o., ibid. var., III. c. 18. v. 26, c. 25. v. 60, c. 26. v. 109, *fruit*, *ooft*. Lat. *fructus*.

G.

Gaden, 3. p. enk. praes. **gaet** (var. I. H. **gaedt**) met den gen., I. c. 48. v. 64, eig. *gadeslaan*, *acht geven op*, vandaar *zich bekommeren om*, *zich bekreunen over*.

Gaden (**gaedde**) met den dat., I. c. 4. v. 24, *gelegen komen*, *lusten*, *behagen*. — *Brab. Yeesten*, VI. 6964:

> Ridende van stede te steden,
> Daer hem dat *guedde* ende vuegbde
> Ende tsijnre herten best ghenueghde.

Aldaar, vs. 8035:

> alsoet hem ghenoeghde
> Ende tsinen profite *gaedde* ende voeghde.

Zie ook *Limborch*, I. 1231, *Sacr. van Aemst.*

373, enz. Vandaar nog ons *gading* en 't adj. *gadelijk*, *galijk*, *ongalijk*, waarover HUYDEC., *Proeve*, III. 219—223 handelt.

Gaderen, Gaederen, III. c. 25. v. 112 var., c. 26. v. 186 var., *vergaderen*, *verzamelen*.

Gadoot v., IV. c. 8. v. 40, *schielijke*, *plotselijke dood*, *apoplexie*. Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 86 vlg. Sedert kwam mij het woord nog voor in *Vanden levene ons heren*, vs. 791:

God, die duecht ende evel can versien,
Gaf hem de *gadoot* daer hi sat.

Over 't adj. *ga* is vooral GRAFF (IV. 129—133) na te zien.

Gaen, Ganc (van den zondvloed). Zie Rinnen.

Gaen. Mit kinde gaen, I. c. 26. v. 1, of zwaer gaen mit (kinde), III. c. 19. v. 42, *zwanger gaan*.

Gaert, II. c. 36. v. 1637, *geeselroede*, *prikkel*. *Der Ystorien Bloeme*, fol. 3. a.:

Saulus, waer omme bestu mi
Soe fel? nochtan seggic di
Datti es al te haert
Te stridene jegen den *gaert*.

»Het is u hart de versenen tegen de prickels te slaen" (Hand. IX. 5). Zie verder mijne aant. op *Warenar*, bl. 193.

Galt. Zie Gout.

Ganc, Imperat. van gaen, II. c. 36. v. 504, 1597, 1600 enz., *ga*. Zie de aang. bij Doch.

Gans, II. c. 37. v. 97, contr. uit gan des. Van gonnen. De zin is: *gunt mij des*, of *indien mij dat gunt*. Zie Ans, Jans enz.

Gansen (ganste) trans., I. c. 37. v. 119, II. c. 11. v. 79, c. 36. v. 37, 38, 1454, 1487, *gene-*

zen, *herstellen*. Van *gans* of *gansch*, gelijk *heelen* van *heel*. Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 435 en de ald. aang.

Gapen na iets, III. c. 26. v. 84, 126, om iets, III. c. 26. v. 93, (*er naar*) *begeerig zijn*, *dorsten*. (Lat. *inhiare*).

Gare m., II. c. 13. v. 59, *begeerte*, hier in de bepaalde opvatting van *ijver*, *aandrang*. Elders *ghere*, even als *gaarne* en *geerne*. Zie Ghere en

Garen (gaerde) met den gen. of acc., II. c. 21. v. 17, c. 36. v. 1661, *begeeren*. Zie Begaren.

Gat. In sinen gate trecken (var. te s. enz.), I. c. 34. v. 64, *tot zich trekken*, *voor zich inpalmen*.

Gaut. Zie Gout.

Geeste, in plur. geesten, I. c. 39. v. 37, II. c. 38. v. 79 var., *gebeurtenissen*, Lat. *gesta*. Die geeste, I. c. 41. v. 4 var., II. c. 36. Titel. var., *de geschiedenis*, *het geschiedverhaal*. Zie Jeeste.

Ghebaren (ghebaerde) intr., II. c. 22. v. 73, *geraas*, *opschudding maken*. Eig. *zich aanstellen*, en, in verschillende opvatting, hetzelfde als

Gheberen intr. Laten —, I. c. 6. v. 16, c. 7. v. 50, *laten begaan*, *zijn gang laten gaan*.

Gheblusschen trans., II. c. 14. v. 56 var., *uitblusschen*, *uitdooven*, hier in den zin van *overschijnen*.

Gheboornesse v., IV. c. 4. v. 80, *geboorte*.

Ghebreken (ghebrac) intr., met den dat., I. c. 9. v. 45, c. 21, v. 88, 96, c. 28. v. 25, II. c. 48. v. 189 (waar men met de var. *wien* leze), *ontbreken*. Ook als onpers. ww. met den gen.: en

ghebrac nie nijts, I. c. 34. v. 15, *er ontbrak nooit nijd*, ghebrake sijns, III. c. 12. v. 159, *zoo hij ontbrak.* Hiertoe behoort ook III. c. 2. v. 139, waar de zin is: »*Van hem mankeert het nooit, of, wanneer hij door den een belasterd wordt, verdedigt hem een ander.*" Vandaar, als intr., II. c. 8. v. 49, *in gebreke blijven*, en II. c. 5. v. 80, c. 61. v. 50, *missen, feilen, mislukken*, ook, II. c. 22. v. 42, als onpers. ww. met den gen.

Ghebreken trans., I. c. 32. v. 90, III. c. 2. v. 176, *breken, verbreken.*

Ghebruken met den gen., I. c. 3. v. 14, II. c. 4. v. 69, *genieten.* — *Bediedenisse van der missen*, fol. 9. a.:

> Die glorie, die euwelike
> Die heilegen *gebruken* in hemelrike.

Ibid. fol. 9. c.:

> Dat hi ons moete geven
> Na dit leven hemelrike
> Ende dat *gebruken* ewelike.

In het Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 252, wordt zelfs den lezer toegewenscht, dat hij moge: »*Gode* naer volghen, hem gheliken ende eeuwelijc *ghebruken.*" Men ziet tevens uit deze pll., dat het zoo juiste gebruik van den genit. reeds vroeg is verloopen.

Ghebruuc o., I. c. 21. v. 91, *genot.*

Ghebughen (gheboghen) intr. (tote hem), II. c. 36. v. 1315, (*voor hen*) *buigen.*

Ghechissen. Zie Cissen. Ik verwijs nog naar *Limborch*, VI. 1906, waar *ghesissen* intr. voor *ophouden, eindigen*, voorkomt.

Ghec.... Zie Ghek....

Ghedaecht. So out —, II. c. 5. v. 67, *zoo bedaagd*, *zoo oud van dagen*. — *Beatrijs*, vs. 17: » een *out ghedaghet* man."

Ghedaen (als dit of dat), I. c. 3. v. 6, 16, c. 10. v. 63, II. c. 36. v. 1402 enz., (*gedaante hebbende*), *er uitziende als*. Eens ghedaen, I. c. 36. v. 26, *gelijkvormig*. Na Cristum ghedaen, II. c. 45. v. 170, *op C. gelijkende*. Vgl. bij Dusghedaen.

Ghedaghen (var. I. H. bedaghen) intr., I. c. 25. v. 83, *zich voordoen*, *gevonden worden*, eig. *opdagen*. Ook de var. *bedaghen* is in dien zin niet ongewoon. HEELU, vs. 5770:

Her grave
Van Luthseuborch! n es *bedaget*
Dat ghi lange hebt ghejaget.

» Voor u is opgedaagd, verschenen," zegt WILLEMS te regt.

Ghedane v., I. c. 2. v. 34, 57, 65, c. 17. v. 19 enz., *gedaante*.

Ghedeghen, IV. c. 12. Besluit. v. 35, *opgegroeid*, part. van dighen, dat een andere vorm is van dien, part. ghedijt. Zie Dien.

Ghedichte adv., II. c. 8. v. 14, c. 34. v. 25, *digt ineen*, hier ziende op het licht, dat niet in verspreide stralen, maar in een digten stroom zich uitgoot. Elders staat het ook van digt op elkander volgende slagen, van een digten zwerm van pijlen, of van onafgebrokene tranen en zuchten, enz. *Lancelot*, vs. 46008:

Doe waeude die verman weven doet,
Ende versuchte harde *gedichte*.

Zie voorts het Gloss. op *Floris e. Blanc.* — In een anderen zin leest men in *der Vrouwen heimelijkheid*, uitg. door BLOMMAERT, vs. 1548:

Alse dat wijf anesiet *gedichte*,

d. i. »*van digt bij* beziet."

Ghedien, Ghedyen, I. c. 29. v. 13, *groeijen, voortspruiten;* III. c. 4. v. 356, 382, hetzelfde als ons *gedijen* d. i. *voorspoedig zijn.* Ter wijsheit ghedien, II. c. 23. v. 24, *tot wijsheid opgroeijen;* te clercscape ghedyen, II. c. 48. v. 215, *tot den geestelijken stand geraken.* Zie Dien.

Ghedijt. Zie Dien.

Ghedinc, —nke, III. c. 3. v. 783, *gedachte.* Van enen ghedinke, *met eene enkele gedachte.*

Ghedinkelecheit, III. c. 14. v. 10, *geheugen.*

Ghedinckenes, —nisse v., II. c. 40. v. 95, c. 44. v. 480, *gedachtenis.*

Ghedoen (ghedede), I. c. 21. v. 52, II. c. 20. v. 36, c. 32. v. 17, c. 41. v. 127, c. 46. v. 55, III. c. 4. v. 500, c. 26. v. 46, IV. c. 10. v. 83, *doen.* Eerlijc ghedoen, zie E.

Ghedoochlike adv., II. c. 28. v. 57, *gedwee.*

Ghedout o., III. c. 3. v. 564 var., *geduld.* Zie *Limborch*, Gloss. op Ghedoude (cas. obl.) en Onghedout.

Ghedraghen trans., II. c. 31. v. 58 var., *verdragen.*

Gheduren intr., I. c. 15. v. 12 var., *duurzaam verblijven;* III. c. 15. v. 339, *het uithouden, volharden.* Zie Duren.

Ghedwade adj., III. c. 10. v. 169, hetzelfde als *gedwee*, dat uit dezen oorspronkelijken vorm des

woords bij zamentrekking ontstaan is. Den tusschenvorm *ghedwaey* vermeldt KIL., en zoo leest men: »so *ghedwa* als een schaep" in de *Spreuken* enz. uitg. door Prof. MEIJER, bl. 80. Reeds het Ohd. kende het adj. *giduadi*, in eene oude glosse door *modestus* vertaald, door GRAFF (V. 268) met een twijfelend vraagteeken opgenomen, maar thans door ons *ghedwade* volkomen bevestigd. De afleiding is onzeker, vooral zoolang het Ohd. WW. *dwadjan* nog duister blijft; doch dit althans staat vast, dat de vele gissingen, hier te lande omtrent de etymologie van *gedwee* geopperd, voor den ouden vorm *ghedwade* als kaf verstuiven.

Ghedwas maken, IV. Begin. v. 26, *tot dwaasheid, te schande maken, aantoonen dat iets leugenachtig en valsch is.* Vgl. IV. c. 8. v. 13—17. Ofschoon BILDERDIJK (*Verscheid.* I. 164) het door *te niet doen* verklaart, en er bij aanteekent: »het is niet, als men zou mogen meenen, van *dwaas*, maar van *dwaën*, dat is *wegvagen*, *afwisschen*," zoo is het niettemin wel stellig van *dwaas*, en heeft met *dwaen* niets te maken. *Ghedwas* voor *dwaasheid, zotte praat* of *ijdel droombeeld*, is genoeg bekend. *Brab. Yeesten*, II. 1554:

Dits al loghene ende *ghedwas.*

Der Ystorien Bloeme, fol. 24. b.:

Dunket mi seker ende goet,
So salicker ane keren minen moet;
Ende ic saelt laten, eest *ghedwas.*

Doch waartoe meer voorbeelden? Voldoende is het te verwijzen naar Prof. MEIJER op het *Leven van*

Jezus, bl. 329 vlg. en naar de Gloss. op *Hor. Belg.* VI, *Limborch* en *Minnen Loep*.

Ghedwegen. Zie Dwaen.

Gheerde (tekst scherde, var. screde), II. c. 47. v. 78 var., *schrede*, als lengtemaat. In dien zin is het woord mij elders nog niet voorgekomen, maar het hangt noodwendig te zamen met het ww. *gerden*, ook *gerdebeenen*, d. i. *schrijden*, *met de beenen vaneen staan.* Zie DE JAGER, *Handl. tot den Staten-Bijbel*, bl. 43 vlg.

Gheert, II. c. 44. v. 180, c. 48. v. 98, III. c. 5. v. 41, c. 8. v. 21, c. 10. v. 99, c. 23. v. 140 var., contr. uit *geëerd.*

Gheescht, III. c. 4. v. 514, *geëischt*, in den zin van *ontboden*, *opgeroepen.* Zie Heeschen.

Ghegaden. Manlike —, I. c. 42. v. 11, *teelballen*, *klooten* (*testiculi*). — *Rose*, vs. 5274:

Doe Satnrnns conine was,
Dien Jupiter beede gader
Af sneet, al was hi sijn vader,
Sine *ghegade*, al deet hem wee.

Vs. 8229 (er wordt van PIETER ABAILARD gesproken):

Daer na quam een ongheval
Daer meester Pires zeere of qnal,
Want hem worden bi waerheden
Sine *ghegaden* af ghesneden
Up eenen nacht te Parijs,
Doe wart hi moeno tSente Denijs.

En vs. 6447 gewaagt de dichter van:

den vede ende cullen ende *gegaden*,
Dat sijn dinghen, die staen in staden
Der naturen cracht te ontfane.

Zie ook vs. 6623, enz. In de *Heimelijkheden van Man en Vrouw* (meermalen aang. door Prof. CLA-

RISSE op de *Natuurkunde*, enz.) komt het woord ontelbare malen voor, en o. a. vs. 601 vlgg. eene beschrijving, die omtrent de beteekenis geen twijfel overlaat, maar te uitvoerig is om hier aangehaald te worden. Dat de auteur ook (vs. 583 en elders) van vrouwelijke *gegaden* spreekt, zal wel eene anatomische vergissing zijn.

De vermelde beteekenis des woords is echter niet de oudste en echte: zij is afgeleid. Oorspronkelijk één met *gade*, waaraan het voorvoegsel *ge-* de nadere kracht van *te zamen* bijzet, duidt het in den grond datgene aan, wat wij thans *wedergade* heeten. Zoo leest men b. v. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 74:

Wijnbrauwen bruin zonder *gegade*.

Gegaden zijn dus eigenlijk de ballen, als wedergaden van elkander (*les pendants*).

Ghegripen (ghegreep), II. c. 36. v. 1744 var., 2041, III. c. 16. v. 88 var., *aangrijpen*.

Ghehat adj., met den dat., I. c. 24. v. 24, II. c. 31. v. 68, c. 40. v. 80 var., III. c. 23. v. 191, *vijandig*. Het staat tot *haten*, als *ghedwas* tot *dwasen* enz. Elders geldt het ook wel voor het part. *gehaat*. Zie *D. Doctr.* Gloss., DE JAGER, *Verscheid.* bl. 294, enz. Vgl. ook Hat.

Ghehaven (var. gheheven), part. van heffen, II. c. 23. v. 52 var., c. 36. v. 1156, *geheven*.

Ghehebben, I. c. 16. v. 50, *hebben*, *bezitten*.

Gheheelt, I. c. 19. v. 80, *tot één geheel vereenigd*. Hiertoe behoort de plaats uit den *Claren Spieghel* enz., aang. in de *Fragment-Woordenlijst der M. v.*

N. Lk. bl. 80, waar gesproken wordt van een bebloed kleed, dat, droog geworden, »aan 't lijf is aangebakken ende *geheylt.*"

Gheheert, III. c. 23. v. 140 var., *geëerd.*

Ghehelen, III. c. 4. v. 276, *helen, verzwijgen.*

Ghehelpen (var. **ghehulpen**), II. c. 41. v. 174, c. 59. v. 98, *helpen.*

Ghehinc o., I. c. 7. v. 85, c. 18. v. 64, II. c. 1. v. 113, *toestemming, verlof, wil.* Der naturen ghehinc, II. c. 4. v. 30, c. 7. v. 78, *hetgeen de natuur toelaat, de natuurlijke gang van zaken.* Sijn ghehinc, II. c. 37. v. 21, *al wat hij wilde*, en, bij uitbreiding, I. c. 48. v. 107, *hetgeen hij wilde en dan ook vermogt uit te werken.* Zoo ook, II. c. 36. v. 1757, in dijn ghehinc, *in uwen wil, in uw raadsbesluit* (eig. »hoe dorst gij te gehengen, hoe kondt gij het van u verkrijgen, te" enz.). Vandaar eindelijk, I. c. 19. v. 86, II. c. 44. v. 418, (sijn) ghehinc doen tot iets, *iets toelaten*, of liever, *door zijnen wil tot stand brengen.* Van

Ghehinghen (part. **ghehingt**) met den dat., I. c. 7. v. 77, c. 30. v. 31, c. 35. v. 13, II. c. 36. v. 1347, *gehengen, toestaan;* I. c. 48. v. 151, *willen, goedvinden, besluiten.*

Ghehoren (**ghehoirde**) met den acc., I. c. 22. v. 53 var., (*naar iemand*) *hooren*, (*naar zijn raad*) *luisteren.* Vgl. *gehoorzaam.*

Ghehouden trans., III. c. 20. v. 79 var., *houden, nakomen;* II. c. 36. v. 1563, *tegenhouden.* Hem ghehouden, I. c. 40. v. 32, *zich inhouden, zich bedwingen.*

Ghehout. Na desen ghehoude, I. c. 10. v. 37, *op deze wijze, naar deze schikking.* Van *houden* in den zin van *zich voordoen*, Lat. *sese habere*, vanwaar ook *houding*. *Ghehout* is dus zooveel als *gesteldheid*.

Gheins. Zie Haer.

Gheit, 3. p. enk. praes. van gaen, III. c. 10. v. 114, *gaat.*

Ghejonnen (hem des), I. c. 46. v. 6 var., *gunnen.* Zie Jonnen.

Ghekeren trans., I. c. 35. v. 22, *keeren, te keer gaan.*

Ghecreet. Zie Creten.

Ghecrighen (ghecreech), III. c. 2. v. 132 var., *krijgen, verkrijgen;* II. c. 36. v. 1039, (*iemand tot iets*) *krijgen, overhalen.*

Ghecrijsch (van tanden) o., I. c. 13. v. 10, 96, *gekners.*

Ghecrisel, I. c. 13. v. 10 var., hetzelfde.

Ghecrite o., I. c. 14. v. 43, *gekrijt, gekrijsch.*

Ghelaeschvensteren, II. c. 51. v. 69 var., *glazen vensteren*, gelijk de tekst heeft. *Ghelas* voor *glas* was destijds de gewone vorm, en bleef nog tot in de 17e eeuw in gebruik.

Ghelaet, —ate, *uiterlijk voorkomen.* Met ghelate, II. c. 59. v. 89, ook met ghelaten, II. c. 28. v. 38, 87, *met uiterlijke teekenen, door houding en manieren uitgedrukt.* In ghelate, III. c. 12. v. 100, *in houding en manieren.* Van wijfliken ghelate, III. c. 4. v. 475, *die zich verwijfd aanstellen.* Van het ww. (zich) gelaten, d. i. *zich voordoen, zich aanstellen*, dat, van elders genoeg bekend, ook III. c. 4. v. 217, 223,

464 enz. voorkomt. WEILAND leidt *gelaat*, in den hedendaagschen zin, van *glad* af. Had hij Mnl. verstaan, dan had hij die fraaijigheid, met zoovele andere, voor zich gehouden.

Ghelaten intr., II. c. 56. v. 12, *nalaten, zich bedwingen (van iets).*

Gheleghen (van gramschap), III. c. 4. v. 428, *bedaard.* Eig. van den wind, die is gaan liggen, zoo als men zegt.

Gheleren trans., II. c. 23. v. 31, *leeren, onderwijzen.*

Ghelesen, IV. c. 12. v. 17, *lezen.* Vgl. bij Lesse.

Gheliden (den tijd), II. c. 41. v. 42, *doorbrengen, passeren.* Zie Liden. De var. gheleeden levert geen zin op.

Ghelieven intr., met den dat., III. c. 3. v. 12, *lief zijn, behagen.*

Gheligghen (ghelach), I. c. 38. v. 80, van een datum gesproken, waar wij thans *invallen* bezigen. Desgelijks, II. c. 3. v. 158, c. 7. v. 140 var., c. 39. v. 114, 206, »opten achtenden dach, die in December *ghelach*" enz., d. i. *op den achtsten dier maand*, enz. Zie Ligghen.

Gheligghen (ghelach), in de spreekwijze: dat aen Cristum vele ghelach, II. c. 36. v. 1226, *dat aan C. veel gelegen was.* Zoo ook: het ghelach (hem) daer aen, II. c. 8. v. 60, c. 46. v. 87, c. 47. v. 46, *het was (hem) daaraan gelegen, het was er (voor hem) aan verbonden.* Zie Ligghen.

Gheligghen (ghelach) van een kind, II. c. 10. v. 74, 98, *verlossen, bevallen.* Zie Ligghen.

Ghelijc adv., met den dat. gebruikt, volgens de bestendige gewoonte der ouden, die echter tot heden toe door niemand opgemerkt is, I. c. 2. v. 62, c. 3. v. 12, II. c. 17. v. 106, c. 36. v. 1260, c. 39. v. 64, c. 41. v. 160, c. 48. v. 124, c. 59. v. 66, III. c. 11. v. 39, c. 15. v. 3, c. 20. v. 49, IV. c. 11. v. 22.

Ghelijt. Zie Lien.

Ghelike, —en v., I. c. 11. v. 16, II. c. 35. v. 86, III. c. 7. v. 8, c. 19. v. 6, *gelijkenis*, *welgelijkend beeld;* I. c. 5. v. 25, *afbeelding*.

Gheliken. Te —, adv., III. c. 11. v. 55, *gelijkelijk*, *met een gelijken maatstaf voor allen*.

Gheliken intr. (daer bi), I. c. 21. v. 132, (*daarop*) *gelijken*, (*er mede*) *vergeleken kunnen worden*. Hem — (daer met), I. c. 39. v. 92, hetzelfde. Doch de var. (Bijl. A.) heeft het ww. als trans. en met de praep. *bi*.

Gheliken trans., met dubbelen dat., I. c. 21. v. 81, 105, (*iets met iets anders*) *vergelijken*. Doch de vergelekene zaak zal wel in acc. moeten staan. In vs. 105 leze men dan: *die fonteyne*, ofschoon ook de var. (Bijl. A.) den dat. heeft.

Ghelinghen trans., I. c. 27. v. 87 var. (Bijl. A.), II. c. 29. v. 27, *verlengen*.

Ghelof o., II. c. 3. v. 154 var., III. c. 3. v. 114 var., 231 var. enz., *belofte*. Sijn —doen (met den dat.), II. c. 17. v. 126, vgl. III. c. 3. v. 111, *zijne belofte vervullen* (*jegens iemand*). II. c. 6. v. 102, c. 49. v. 101, *gelofte*.

Gheloven, II. c. 4. v. 9, c. 9. v. 43, c. 36. v. 1365, III. c. 3. v. 107 var., c. 4. v. 171, IV. c. 7. v. 7, *beloven*.

Ghemaecht (var. ghemaghet), I. c. 24. v. 73, *met magen of bloedverwanten bedeeld.*

Ghemac. Te ghemake zijn, III. c. 23. v. 13, *in zijn schik, tevreden zijn.* Zie *Hor. Belg.* VI. Gloss., enz.

Ghemanc. Mans —, II. c. 7. v. 49, *het te zamen zijn, de omgang met een man.* De Heer DE JAGER (*Archief*, I. 48) vat *ghemanc* als een adv. op, en verklaart het: »maagden hadden zich te wachten voor mans en mans aanschouwen *te gader.*" Doch, ofschoon het gebruik als adv. in een aantal plaatsen door D. J. voldingend bewezen is, meen ik toch het woord op *deze* plaats als subst. te moeten opvatten. Mij dunkt, zoowel het enk. *zoude*, dat zich met het meerv. *mans* niet laat vereenigen, als ook de zin, die naar de verklaring van D. J. in tautologie zou vervallen, laat naauwelijks twijfel over. Doch er zweeft over dit geheele woord nog iets nevelachtigs, dat voor het licht van nadere plaatsen zal moeten wijken. Misschien kom ik er elders op terug; doch voeg hier alleen nog bij, dat ik ook in den *Reinaert*, vs. 2308, *ghemanc* als subst. opvat, in den zin van *te zamen zijn, bijeenkomst, oploop.* Vgl. D. J. t. a. pl. bl. 52.

Ghemartelijt, Ghemartilijt. Zie Martilien.

Ghemeen adj., Prol. v. 13, I. c. 44. v. 61, 68, 72, 76, 81, 94 enz., *algemeen*, vooral in de spreekwijzen: ghemene oorbaer, ghemene bate enz. Een ghemene ghesellc, I. c. 27. v. 39, *een gezel, waarvan niemand verschoond blijft.* Int ghemeen, III. c. 4. v. 551, IV. c. 2. v. 84,

in het algemeen of *door elkander*. Valt in dat ghemeen, III. c. 4. v. 308, *val tusschen de beide partijen in*, *verzet u tegen beide te zamen.*

Ghemeen, Ghemenc adv., I. c. 29. v. 64, II. c. 19. v. 11 enz., *in het algemeen*, *allen te zamen;* I. c. 22. v. 5, *gezamenlijk*, *door elkander;* II. c. 35. v. 72, *allen te zamen*, hier dus *achtereenvolgens.*

Ghemeenlijc, —ike adv., I. c. 25. v. 37, c. 34. v. 2, IV. c. 3. v. 9 enz., *algemeen*, *allen te zamen.*

Ghemerken, I. c. 10. v. 26, c. 28. v. 33, II. c. 19. v. 120, niet *toevallig bespeuren*, zoo als *merken* thans, maar *nagaan*, *opmaken*, *inzien.*

Ghemic. Mijn —, III. c. 6. v. 19, c. 17. v. 11. Dezelfde verzen, die blijkbaar spreekwoordelijk waren, leest men in de *D. Doctr.* II. 275:

Mijn vrient hi es *mijn ghemic*,
Want hi es een ander ic.

waarachter in HS. R. nog vier verzen volgen, die uit den *Leken Sp.* ontleend zijn. Desgelijks wordt II. 1018 ook van een getrouwen vriend gezegd:

Wats beter, seght mi dat,
Oft wats beter *mijn ghemic*
Dan te hebbene enen anderen ic?

De beteekenis kan niet twijfelachtig zijn. Bekend is het adj. *ghemic* in den zin van *juist van pas*, *geschikt*, en dus, *naar iemands zin.* Zie b. v. *Vanden houte* en *Minnen Loep* Gloss., *D. Doctr.* II. 3013, enz. *Mijn ghemic* is dus *hetgeen mij te pas komt*, *voor mij geschikt* of *mij naar den zin is.* Zoo *Karel de Gr.* II. 386:

Dat wale was *sijn gemic*
Dat hi daer ontfoer alsoe.

»Het kwam hem best te pas, was hem naar den zin." *Limborch*, XII. 953:

Here, u kint ben ic,
Wat ghi beghert es *mijn ghemic.*

»Uw wil is ook mijn verlangen." Zie verder 't Gloss. ald. Zoo ook *der Vrouwen Heimel.* vs. 761:

tGhenoeten es wel *haer ghemicke*,
Want zij ghenoechte daer in ontfaen.

Ten onregte vat BLOMMAERT dit als *doel*, *doelwit* op. De auteur meent: »de *coitus* is haar naar den zin, zij scheppen er behagen in." Dat voor 't overige *ghemic* van *micken* d. i. *bedoelen* afkomt, lijdt wel geen twijfel.

Ghemissen met den gen., II. c. 35. v. 98 var., (*ergens in*) *missen*, *feilen.*

Ghemoet. In hoer — comen, II. c. 36. v. 1916, *hun te gemoet komen.*

Ghenaem, —ame adj., III. c. 4. v. 460, *aangenaam.* Hoogd. *genehm.* Vgl. Gloss. op *Flor. e. Blanc.*, *Minnen Loep*, enz.

Ghenant, I. c. 44. v. 23, III. c. 14. v. 121, IV. c. 4. v. 11, 31, *genaamd*, *geheeten.* Hoogd. *genannt.* Zie Gloss. op *Karel d. Gr.*

Ghenende. Zie Gheninde.

Gheneren (zijn leven), I. c. 16. v. 32, *onderhouden.* Ook hem —, I. c. 34. v. 5, III. c. 2. v. 85 enz., in den hedendaagschen zin, *zich onderhouden*, *den kost winnen.* Hoogd. *nähren*, ons *nering* enz.

Ghenesen intr., met den gen., I. c. 46. v. 108, (*bij iets*) *behouden blijven.* Zie *Limborch*, Gloss. en Prof. SIEGENBEEK op *Wap. Mart.* bl. 150.

Ghenesen (ghenas) intr., II. c. 9. v. 127, des kints —, II. Begin. v. 11, c. 8. v. 18, van enen kinde —, II. c. 3. v. 95, c. 6. v. 196, (daer of) II. c. 3. v. 161, *verlossen*, *bevallen*, als nog in 't Hoogd. Zie CLIGNETT, *Bijdragen*, bl. 58 vlg., Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 464 vlg., enz.

Gheneven, III. c. 4. v. 306, onderling *neven*. Vgl. *gebroeders*, *gezusters* enz.

Ghenieden, onpers. ww., met den dat. Mi gheniedt, III. c. 4. v. 321, *het behaagt mij*, *ik verwaardig mij*. BILDERDIJK, door de slechte lezing van HS. I. misleid, zag den datief voorbij, en schreef, op den klank af: »*genieden*, of *geneeden*, is verwant met *genade*, en beteekent *gunst of genade doen.*" (Zie *Verscheid.* I. 159). Buiten twijfel echter is deze verklaring valsch, en de vorm *geneeden*, die bij B. tot overgang dient, uit de lucht gegrepen. *Genieden* behoort tot het Ohd. ww. *nieden*, bij SCHILTER *oblectare*, en waarvan de Mnl. uitdrukking *met niede*, die ik in het *Taalk. Mag.* IV. 79 vlg. toegelicht heb. Met *genade* heeft het niets te maken, want dat is van een geheel anderen stam. Men vergelijke slechts GRAFF, II. 1048 vlg. met II. 1025 vlgg.

Gheniet o., II. c. 36. v. 959, c. 37. v. 55, III. c. 5. v. 85, c. 10. v. 182, c. 11. v. 76, c. 13. v. 81, c. 15. v. 329, c. 17. v. 49, des ghelts gheniet, III. c. 26. v. 172, *hetgeen men geniet*, dus *loon*, *winst*. Veelal gezegd van het geld, dat tot prijs van omkooping verstrekt, of anders onbetamelijk gewonnen wordt. De verklaring van

Prof. JONCKBLOET in Gloss. op de *D. Doctr.* is niet volledig.

Ghenieten, III. c. 10. v. 178, c. 16. v. 129, *geld winnen*, *zijn voordeel doen.* Zie 't voorgaande. Elders (met den gen.), II. c. 36. v. 486, 801, 802 enz., in den hedendaagschen zin.

Gheninde (ghenende) o., II. c. 48. v. 8, III. c. 2. v. 123, *vertrouwen*, *moed*, *stoutheid.* Mit gheninde, II. c. 29. v. 26, c. 58. v. 37, IV. c. 3. v. 54, *met kracht;* III. c. 3. v. 356, *met spoed*, *met haast.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 328—336, enz. enz.

Ghenindich, —ighe adj., IV. c. 4. v. 17, *stoutmoedig.*

Ghenoechte v., III. c. 8. v. 32, c. 9. v. 107, *geneugte*, *wellust.*

Ghenoeghen intr., met den dat., I. c. 14. v. 14, *behagen.* Ook, III. c. 3. v. 287, *genoeg zijn*, *voldoen.* Hem laten —, III. c. 23. v. 99, *zich vergenoegen*, *tevreden zijn.*

Ghenoet, —ote subst., III. c. 4. v. 488, c. 12. v. 106, *gelijke*, in rang of stand enz. Hore ghenote, *huns gelijken*, als men thans zegt. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 197, enz.

Ghenoeten intr., met den dat., III. c. 10. v. 142, (*iemands*) *gelijke zijn.*

Ghent m., III. c. 26. v. 142, *manlijke gans.*

Gheonnen (hem des), I. c. 46. v. 6, (*hem dat*) *gunnen.*

Ghepassijt, II. c. 40. v. 103, c. 43. v. 8, *ter passie*, *ter dood gebragt*, als martelaar.

Ghepeins, —se o., I. c. 23. v. 19, c. 25. v. 82, *gedachte.*

Ghepeinsen trans., I. c. 12. v. 77, c. 19. v. 71, *zich voorstellen, zich een denkbeeld maken (van iets).*

Gheploen, II. c. 44. v. 482 var., III. c. 4. v. 424, part. van plien, dat evenzoo uit pleghen, als het part. uit gheploghen, is zamengetrokken. De beteekenis is dezelfde als ons *plegen*, *gewoon zijn.* Vgl. HUYDEC. op STOKE, III. bl. 297 vlgg.

Ghepointelic. Zie Pointelijc.

Gheprent, Gheprint. Zie Prenten.

Gheprijs, —ise o., III. c. 26. v. 73 var., *lof, lofspraak.*

Gheprisen, I. c. 21. v. 26, *prijzen.*

Gheraden met den dat., II. c. 36. v. 565, III. c. 12. v. 62, c. 22. v. 16, *raden*, *raad geven.*

Gheraect adj., II. c. 48. v. 723, 806, doorgaans wel gheraect, van een man gezegd, II. c. 44. v. 150, c. 48. v. 868, van een ridder, II. c. 49. v. 35, van een dichter of schrijver, II. c. 48. v. 126, III. c. 15. v. 241, van een leven, I. c. 25. v. 16, van wetten en zeden, II. c. 50. v. 121, van 't verstand, III. c. 14. v. 245, *voortreffelijk*, *uitmuntend.* Zie Prof. CLARISSE op dc *Heim. d. Heim.* bl. 257—261 en 473. Van

Gheraken trans., I. c. 2. v. 61, c. 15. v. 87, c. 17. v. 64, *raken*, *aanraken.* Elders, I. c. 5. v. 32, III. c. 11. v. 28, van een werk gesproken, *treffen*, *juist en naar den eisch klaar krijgen*, *er in slagen.* Vgl. Gloss. op *Karel d. Gr.*

Ghere, Gere m., II. c. 36. v. 1522, *begeerte.* Ook, I. c. 15. v. 93 (var. v.), II. c. 13. v. 59 var., c. 19. v. 33, c. 36. v. 703, IV. c. 1. v. 63, *ijver*,

aandrang, vooral in de spreekwijze: met groten ghere. Zie Gare.

Gherecht adj., I. c. 12. v. 55, c. 18. v. 88, c. 19. v. 55, c. 27. v. 98 enz., *regtvaardig;* I. c. 17. v. 4, c. 26. v. 43, 59, c. 29. v. 100, 137 enz., *geregtig*, *deugdzaam*, elders gherechtich (vooral in var. I.) en vandaar gherechticheit, beiden nog heden in gebruik. Ook, I. c. 14. v. 15, c. 19. v. 18 var., c. 26. v. 111 enz., *naar regt toekomende*, *regtmatig*, *wettig*. Verder, van 't geloof of van de waarheid gesproken, I. c. 14. v. 46, c. 27. v. 6 var., *regt*, *waarachtig*, *eeht;* gherechte balseme, II. c. 19. v. 94, *echt*, *onvervalscht;* gherecht vier, I. c. 17. v. 38, het *echte*, *ware vuur*.

Gherechtelike adv., I. c. 25. v. 89, c. 31. v. 77 enz., *geregtig*, *deugdzaam*.

Gherede. Zie Ghereet.

Ghereden. Zie Ghereiden.

Gherecken, Ghereiken trans., II. c. 29. v. 20 var., *reiken tot aan*, *bereiken*.

Gherect, Ghereit adv., I. c. 8. v. 15, *snel;* doch gewoonlijk, I. c. 11. v. 71 var., c. 42. v. 27, II. c. 3. v. 189, c. 5. v. 69, c. 6. v. 181, c. 9. v. 157 enz., *terstond*. Gherede, II. c. 17. v. 69, *gereedelijk*, *zoo terstond*.

Ghereiden trans., II. c. 16. v. 69, c. 36. v. 1517, III. c. 1. v. 82 enz., ook ghereden, II. c. 17. v. 176 var., c. 36. v. 1476 enz., *in gereedheid brengen*, *klaarmaken*, *bereiden*.

Ghereit adj., III. c. 27. v. 44 enz., *gereed*.

Ghereke. Te —, I. c. 15. v. 50, *in orde, in goeden staat*. In de *Brab. Yeesten* wordt gesproken van AMELIJS, die zijne beide kinderen vermoord had, kort daarna weder in hunne slaapkamer trad, en, bij mirakel (II. 601),

> Ende vant die kindere daer ter stat
> Spelende ende *te ghereke* bat
> Dan hise noit te voren sach.

Hij vond ze, juist niet »beter geraekt, beter getroffen, nog welgemaekter, naer den lichame, dan te voren," zoo als WILLEMS, naar eene verkeerde afleiding, het verklaart, maar *nog beter in orde, in nog volmaakter welstand.* Zoo ook in de *Cluyte van Playerwater*, vs. 186:

> Nu benic properlic recht *te ghereke!*

»Nu ben ik in orde, nu ben ik klaar" *Ferguut*, vs. 2687:

> Si waren *te gereke* saen,
> Ende gingen op Ferguut slaen.

»Zij waren spoedig in orde, klaar, uitgerust." Uit de laatste plaats ziet men, hoe gemakkelijk uit de grondbeteekenis van *te ghereke* zich die van *uitgerust, uitgedost* ontwikkelen kon, en hoe juist KILIAEN *ghereke* door *ordo* en *ornatus, apparatus* vertaalde. Kennelijk is de laatstgemelde kracht des woords b. v. in *Vanden derden Edewaert*, vs. 1141:

> Met vele volcx wel *te gereke.*

Zie ook *Limborch*, Gloss. Ook behoort hiertoe de spreekwijze *uten ghereke* d. i. *in onmagt, in flaauwte* (eig. *niet in orde, buiten welstand*), kortelijk vermeld in mijn *Brief aan Dr. J.* bl. 36, en door

Prof. MEIJER (*Leven van Jezus*, bl. 296) niet geheel naauwkeurig door *kwalijk*, *onpasselijk* verklaard.

Ghereken trans., II. c. 36. v. 358, *in orde*, *in goeden staat brengen*. Zie Reeken.

Gheren (gheerde), I. c. 48. v. 20 var., II. c. 28. v. 81, c. 44. v. 415, III. c. 4. v. 392 var., c. 23. v. 59, c. 24. v. 31, c. 26. v. 186, *begeeren*.

Gherinen (ghereen) trans., II. c. 14. v. 12 var. (var. I. ghereinen), c. 22. v. 78, c. 36. v. 610, *aanraken*. Tormente gherinen, I. c. 46. v. 152, *kwelling aanvaarden*, *op zich nemen*. Uitvoerig heb ik over dit woord gehandeld in DE JAGER'S *Archief*, I. 65—69. Vgl. ook *Limborch*, Gloss., *Rose*, vs. 1847, enz.

Gherisen, in de spreekwijze: te lanc gherisen, III. c. 18. v. 4, *te lang vallen*. Werkelijk was *vallen* de oorspronkelijke beteekenis van *rijzen*, en ook *stijgen* heeft dezelfde wisseling van *op* en *neder* doorloopen. Zie GRAFF, II. 536—539.

Gherne adv., III. c. 17. v. 58 enz., niet ons *gaarne*, maar het daaraan naauw verwante *ligtelijk*, en dus *veelal*, *doorgaans*. In III. c. 3. v. 156 b. v. is het alles behalve *gaarne*. Maar ook in 't Latijn worden *solet* en *amat* verwisseld.

Gheroen, III. c. 3. v. 844, gewoonlijk intr., *rusten*, *gerust zijn*, Hoogd. *ruhen*, doch hier trans., *geruststellen;* tenzij men *laet u* als een vorm van den Imperat. mag opvatten. *Laat mij*, *laat hem gheroen* is zooveel als *ik* of *hij moet rusten:* welnu, dan is ook *laet u gheroen* hetzelfde als *gij moet gerust zijn*, of *weest gerust*. Doch ik durf voorshands

niet beslissen, of die vorm wel met den 2den pers. bestaanbaar is. — Voorbeelden van *gheroen* bij HUYDEC. op STOKE, II. bl. 499, 526 vlg., *Limborch*, Gloss. enz.

Gheronnen. Zie Rennen en Rinnen.

Gheroven (iemand van iets), I. c. 27. v. 18, *berooven*.

Gherucht zijn, II. c. 50. v. 93 var., *ter sprake*, *in opspraak komen*. Doch de tekst heeft gheruert, en de lezing der var. is dus niet vrij van verdenking. Is zij houdbaar, dan vatte men *gherucht* als part. op, in den zin van *door 't gerucht verbreid*, gelijk inderdaad het subst. *gerucht* niet anders is dan een part. van *roepen*. Zie bij Berucht.

Gherwen (part. ghegherwet, var. ghegheerwet), II. c. 60. v. 50, *aankleeden*, met name het aantrekken van het misgewaad door den priester. Zie de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* III. Aant. bl. 20—22. Het *uitkleeden* heette *ontgherwen*. *Leven van S. Amand*, I. 2266:

> Amand, die helighe vader,
> Vulhende sijn messe algader,
> Ende daer hi hem *ontgheerwen* soude, Enz.

Gherwen, Hoogd. *gerben*, waarvan ook 't Eng. *a garb*, heette reeds in 't Ohd. *garawjan*, oorspronkelijk *toebereiden*, vandaar *uitrusten*, *uitdossen*. Zie GRAFF, IV. 243 vlgg. En nog wordt hier en daar de kleedkamer van den geestelijke de *garfkamer* genoemd. Zie *Taalk. Mag.* I. 95.

Ghesaedt. Zie Saden.

Ghesant. Zie Senden.

Ghescal o., II. c. 22. v. 70, c. 40. v. 121, IV. c. 9. v. 21, *geschreeuw*, *geraas*, *rumoer*. Zie

Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 261, die het echter in de pl. uit den *Lek. Sp.*, III. c. 15. v. 136, onjuist door *leugenachtig en lasterlijk verhaal* verklaart. Daar luidt de spreekwijze: ghescal maken, en dit staat altijd òf in den eigenlijken zin van *rumoer maken*, òf, zoo als hier, in den afgeleiden van *iets met ophef luide verkondigen.* Zoo ook in de pll. uit MAERLANT, door CL. aang.

Het *ghescal* bij STOKE (III. 465) staat met ons *gerel*, *gesnor* enz., in overdragt van beteekenis, op ééne lijn.

Ghescandelt, I. c. 22. v. 78, *geschandvlekt.*

Ghescant. Zie Schenden.

Ghescelt, Gheschelt, —lde o., II. c. 36. v. 1750, III. c. 3. v. 1118, *het uitschelden*, *smadelijke berisping.* Ghescelt houden (jeghen, of, op iemand), III. c. 3. v. 440, 1226, *iemand uitschelden*, *smadelijk berispen.*

Gheschint. Zie Schenden.

Ghescouwe o., I. c. 46. v. 44, *het aanschouwen.*

Gheseedt adj. Wel —, III. c. 14. v. 191, *goed van zeden.* Zie *D. Doctr.* Gloss. en Prof. SIEGENBEEK op de *Heim. d. Heim.* bl. 472.

Ghesegghen (gheseide), I. c. 21. v. 92, c. 41. v. 72, II. c. 9. v. 103 enz., *ten volle zeggen.*

Ghesellen (met iemand) intr., I. c. 18. v. 103, *in gezelschap treden van iemand*, *zich met hem vereenigen.* Zoo ook *D. Doctr.* II. 595, doch elders trans. *hem ghesellen.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 44, waar men echter in de pl. uit MAERLANT

niet aan het ww., maar aan 't meerv. van *ghesel* denke. Vgl. ook *Minnen Loep*, Gloss.

Ghesent. Zie Senden.

Ghesetten, II. c. 39. v. 87 enz., *zetten.* Zie bij Point.

Ghesien, II. c. 58. v. 10, III. c. 22. v. 30, *zien;* II. c. 24. v. 113, *inzien*, *begrijpen.*

Ghesijn, part. van sijn, met het hulpwerkwoord *hebben*, I. c. 25. v. 41, II. c. 24. v. 101, c. 44. v. 461 enz., *geweest.*

Ghesint. Zie Senden.

Gheslach (van handen) o., I. c. 13. v. 9, 95, *het slaan* (met de handen), als teeken van wanhoop.

Gheslacht, —te, I. c. 40. v. 34, *slagting*, *moord*, of wel naar de gewone beteekenis, zoodat de zin zij: »geslacht tegen geslacht, partij tegen partij."

Gheslaen, I. c. 37. v. 27 enz., *slaan.* Te gronde gheslaen, zie Gronde.

Ghesmaken met den gen., I. c. 21. v. 95, *smaken*, *proeven.*

Ghesmouten. Zie Smelten.

Ghesonde v., II. c. 36. v. 1634, III. c. 3. v. 390, IV. c. 12. Besluit. v. 42, *gezondheid.*

Ghespan o., IV. c. 1. v. 121, *zamenspanning*, *verbond.* Thans slechts in zamenstelling gebruikelijk, als *eedgespan*, *vloekgespan.* Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Ghespoeden intr., met den dat., III. c. 3. v. 871, *gebeuren*, *overkomen.* Vgl. *voorspoed*, *tegenspoed* enz.

Ghestade adj., III. c. 2. v. 14 var., c. 13. v. 2, *gestadig*, *standvastig.* Elders wordt het ook wel,

bij uitbreiding, gezegd van hem, die zich zelven gelijk blijft, dus bedaard, kalm of ingetogen is, en vandaar weder, III. c. 12. v. 88, *vriendelijk*, *minzaam*, bij gelijke overdragt van beteekenis als het Lat. *aequus*. Voorbeelden zie men in de Gloss. op *Floris e. Blanc.*, *Limborch*, enz. Vgl. ook Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde* enz., bl. 387 vlg. Doch Mr. V. D. BERGH (*N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 74) gaat te ver, als hij bij de woorden:

Die oghen blide ende *ghestade*,

aanteekent: »waarschijnlijk *mild*, *hulpvaardig*, van *stade*, hulp. Het komt ook voor in MAERL. *Heim. d. Heim.* 724." Ik heb daar drie dingen op aan te merken: 1°. Wat zijn *hulpvaardige oogen?* 2°. *Stade* heeft niet *per se* de beteekenis van *hulp*, maar neemt die slechts aan in de spreekwijzen: *te stade komen*, *in staden staen* enz. 3°. In de plaats uit de *Heim. d. Heim.* geldt, buiten allen twijfel, de beteekenis van *standvastig*.

Behoef ik er nog bij te voegen, dat de dichter van »vrolijke en *vriendelijke* oogen" spreekt, en dat *ghestade*, afkomstig van *stat*, *stade*, in den grond het *standvastige* aanduidt, d. i. *wat vast op zijne plaats staat?*

Ghestadelijc (var. —like) adv., III. c. 3. v. 23, *bedaard*, *kalm*.

Ghestaden, I. c. 44. v. 80, II. c. 53. v. 20, *toelaten*, *veroorloven*, een zeer gewoon woord, dat door alle uitleggers naar behooren verklaard werd (zie slechts de Gloss. op HEELU, *Limborch*, *Leven van Jezus*, enz. enz.), behalve door BLOMMAERT

(in Gloss. op *Theoph.*), die het door *helpen* vertolkt, en door BILDERDIJK (op HUYGENS, V. 190), die er de beteekenis van *bevestigen* aan toekent, ofschoon, blijkens het vervolg zijner aant., de ware opvatting hem voor den geest zweefde. Ons *ghestaden* beantwoordt ten volle aan het Hoogd. *gestatten*, en de beteekenis heeft zich uit de afleiding en oorspronkelijke kracht zeer natuurlijk ontwikkeld. Afkomstig van *stade* d. i. *de juiste plaats*, *gelegenheid*, duidt het in den grond aan: (*iemand tot iets*) *gelegenheid geven*, en in dien zin moet het ook, IV. c. 1. v. 98, worden opgevat. Vandaar dan ook de spreekwijze: des ghestaed sijn, *daarvoor de gelegenheid hebben*, als III. c. 4. v. 452, waar de zin is: »*of uwe komst hem gelegen komt.*" Zoo ook in de *D. Doctr.* II. 67:

Daer omme sal elc, eijds ghewes,
Gheven na dat hi *ghestaedt* es.

En straks, vs. 73:

Daer omme gheeft in alre tijt
Na dat ghijs *ghestaedt sijt.*

Prof. JONCKBLOET (in Gloss.) verstond die uitdrukking slechts ten halve, als hij het verklaarde: »*naardat zijne middelen het toelaten;*" maar als hij er bijvoegt: »misschien beteekent het ook: *naarmate hij van zekeren staat of stand in de maatschappij is;* van *stade* of *state*," dan dwaalt hij geheel af. Blijkbaar is de meening: »*naardat het hem* (of *u*) *gelegen komt.*"

Ghestaen (ghestoet) intr., *staan*, doch steeds met het bijdenkbeeld, hetzij van *bijeen staan*, als

IV. c. 10. v. 70, hetzij van voortduring en dus zelfstandigheid, als I. c. 25. v. 56, 70, II. c. 24. v. 126, en IV. c. 9. v. 50 var., waar het met ons *staande blijven* overeenkomt. Vandaar de gewone spreekwijze: ghestaen sijn, I. c. 13. v. 34, c. 21. v. 24, 42, II. c. 4. v. 13, c. 12. v. 6 var., c. 13. v. 7, IV. c. 1. v. 199, *staan*, in dezelfde opvatting als *gelegen zijn* en *gezeten zijn* tegenover *liggen* en *zitten*.

Ghesteken. Zie Steken.

Ghestelpen (eene behoefte) trans., III. c. 22. v. 26, *stelpen*, *stillen*, *doen ophouden*. Zie Stelpen.

Ghesterken trans., III. c. 10. v. 274, *sterken*, *versterken*.

Ghestoet. Zie Ghestaen.

Ghestoort, Ghestoert, II. c. 7. v. 43, c. 17. v. 45, III. c. 3. v. 20, c. 4. v. 425, c. 6. v. 3, *verstoord*, *vertoornd*.

Ghetaken, II. c. 16. v. 10 var., *nemen*, *vangen*, *in zijne magt krijgen*. Kil. *capere*. Het is het Eng. *to take*, en luidde later ook bij ons *taken*, dat in de kluchtspelen der 17e eeuw zeer gewoon is. Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 95 vlg.

Hier ter pl. verdient evenwel de lezing van E. en H., gheraken, de voorkeur.

Ghetal, in de spreekwijze: int ghetal, III. c. 21. v. 1, IV. c. 1. v. 196, *in het geheel*, *alles te zamen genomen*. Zonder ghetal, IV. c. 1. v. 74, c. 4. v. 5, c. 5. v. 31, *in tallooze menigte*, of ook, van niet telbare zaken gesproken (als wijsheid, jammer, leed), III. c. 12. v. 60, IV. Begin.

v. 15, c. 5. v. 56, *oneindig groot*, *eindeloos*, als adj. gebruikt.

Gheteghen. Zie Tien.

Gheten, III. c. 4. v. 318 var., c. 26. v. 140, contr. uit *gheëten*, thans *gegeten*.

Ghetes adj., I. c. 45. v. 48, waarschijnlijk *goedgunstig*, *genegen*. Meer gewoon is het woord als subst., in den zin van *verzorging*, *verpleging* (goedgunstige behandeling?). Zie DE JAGER, *Verscheid.* bl. 274 vlgg., die het t. d. pl. door *gewoon*, *gemeenzaam* verklaart, en een tweede voorbeeld van 't gebruik als adj. aanhaalt, dat met het onze moeilijk te rijmen is. Alles en alles wel beschouwd, blijft het woord in zijnen zamenhang mij nog duister, en ik waag het niet, daarover te beslissen.

Ghetympert, —rde, III. c. 19. v. 16, *getemperd*, *gematigd*.

Ghetoghe o., I. c. 5. v. 45, *het zich vertoonen*, *de vertooning*. Van *toghen*, hetzelfde als *toonen*.

Ghetoghen. Zie Uutghetoghen.

Ghetoghenlec, —like adv., II. c. 28. v. 57 var., c. 36. v. 67 var., *gedwee*, *bescheiden*. Bij GRAFF (V. 605 vlg.) *gazoganlih*, modestus, *ungazoganlih*, immodestus, indisciplinatus. Het is afkomstig van *ziuhan*, *gaziuhan* (Hoogd. *erziehen*) d. i. *opvoeden*, en duidt dus in den grond aan, zoo als ZIEMANN te regt opgeeft, *feiner erziehung gemäss*, dus *beleefd*, *hoffelijk*, of wel *ordelijk*, *ingetogen*, *bescheiden*. Zie verder Prof. JONCKBLOET, Gloss. op *Karel d. Gr.*

Ghetraecht (var. ghetraghet), II. Prol. v. 90, *vertraagd*, *langzamer geworden*.

Ghetroesten. Hem —, gevolgd door *te* met den dat., II. c. 36. v. 224, *vertrouwen* (*op iemand*). Ons *troost* is hetzelfde als het Eng. *trust*, en had dus oorspronkelijk de beteekenis van *vertrouwen*, waaruit zich alle verdere opvattingen des woords gemakkelijk laten verklaren. Zie TIDEMAN, Gloss. op *Vanden houte*, in v. Troest, enz.

Ghetroken. Zie Utetrecken.

Ghetrouwen ww., II. c. 7. v. 50 var., III. c. 3. v. 241, 475, ook ghetruwen, III. c. 3. v. 920, *vertrouwen.* Des wilt ghetrouwen, IV. c. 9. v. 13, of ghetrout dies, III. c. 3. v. 967, *vertrouw daarop*, *wees daarvan verzekerd*, gewone bevestigingsformule.

Ghevaen trans., II. c. 36. v. 910, *vatten*, *gevangen nemen.* Zie Vaen.

Gheval o., I. c. 10. v. 53, III. c. 10. v. 127, *geluk*, het tegenovergestelde van *ongeval.*

Ghevallen intr., IV. c. 9. v. 12 var. (Bijl. A.), *vallen.*

Ghevel, Imperf. van ghevallen, II. c. 10. v. 40, c. 25. v. 5 enz. enz., *geviel*, *gebeurde.*

Gheviande plur., III. c. 3. v. 1149, IV. c. 1. v. 119, onderling *vijanden.* Vgl. Gheneven en Ghevriende.

Ghevinden trans., II. c. 36. v. 300, *vinden.*

Ghevloen. Zie Vloe.

Ghevoech o., eigenlijk *wat voegt of te pas komt*, *wat dienstig of nuttig is.* Vandaar, II. c. 9. v. 14, *nooddruft*, *behoefte;* II. c. 8. v. 44, III. Prol. v. 52, c. 4. v. 542, c. 17. v. 74, c. 26. v. 20, *voordeel;* zelfs, I. c. 31. v. 11, *gemak*, of wel

sieraad. Op al deze pll. zou men het door 't Lat. *commodum* kunnen wedergeven. Zoo ook in de spreekwijzen: om haer ghevoech, III. c. 26. v. 131, *voor hunne behoeften;* na haer ghevoech, II. c. 19. v. 103, *naar hare behoefte, naardat zij het noodig had*, doch, II. c. 48. v. 1118, staat dezelfde spreekwijze meer in den zin van *naar hare begeerte, naardat zij het dienstig achtte;* sijn ghevoech, II. c. 18. v. 67, III. c. 26. v. 50, *zooveel hij noodig heeft, zijn genoegen, zijne bekomst*, vanwaar na sijn ghevoech, III. c. 9. v. 21, *naar hartelust.* Verder: int ghevoech, II. c. 17. v. 12, III. c. 16. v. 7, c. 23. v. 90, en in goet ghevoech, III. c. 3. v. 838, *gevoegelijk, naar behooren.* Doch in de var. op de laatste plaats vatte men het als *behoefte* op.

Ghevoechlijc adv., III. c. 24. v. 8, *naar de behoefte, naar de juiste maat.*

Ghevoechlijchede, in de spreekwijze: in goeder —, III. c. 20. v. 56, en met groter ghevoechlicheden, III. c. 21. v. 12, hetzelfde als Ghevoechlijc.

Ghevoeghen ww., hetzelfde als ghevoech, in de spreekwijzen: al haer —, II. c. 60. v. 97, *al wat zij noodig hadden, hun volle genoegen;* na sijn —, IV. c. 10. v. 88, *naar zijne begeerte, naar het hem goeddunkt.*

Het bovenstaande omtrent ghevoech enz. moge strekken, om de aantt. van CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 169, en Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 355—359, aan te vullen en in logische orde te rangschikken.

Ghevoelen ww., als subst. gebezigd, I. c. 18. v. 21, 32, *het gevoel*, als zintuig. Vandaar, van den wind gesproken, sijn ghevoelen, I. c. 17. v. 54, *het gevoel dat de wind veroorzaakt.* Wij zouden zeggen: »*hij is zacht op het gevoel.*"

Ghevout. Na desen ghevoude, I. c. 10. v. 37 var., *op deze wijze*, *naar deze schikking.* Van *vouden* d. i. *vouwen*, *plooijen*, *schikken.* Zie Voude.

Ghevreeschen (3. p. enk. praes. ghevreest) trans., elders gewoonlijk *vernemen*, *verstaan*, doch hier, I. c. 7. v. 63, in de gewijzigde opvatting van *op het denkbeeld komen*, *vermoeden*, en, III. c. 3. v. 827, in die van *inzien*, *erkennen.* Het part. ghevreescht, III. c. 4. v. 513, kan zoowel tot ghevreeschen als tot vreeschen behooren, doch altijd in den gewonen zin van *vernemen*, *verstaan.* Men zie over dit woord de aant. op de *Heim. d. Heim.* bl. 492 vlg. en HUYDEC. aldaar aang., alsmede 't Gloss. op *Floris e. Blanc.* enz. Vgl. ook Verheeschen, waaruit vreeschen bij zamentrekking ontstaan is.

Ghevriende plur., II. c. 40. v. 82, onderling *vrienden.* Vgl. Gheviande.

Ghevroeden intr., II. c. 11. v. 36 var., *redelijk verstand hebben.* Zie Vroeden.

Ghewaerden intr., II. c. 41. v. 15, *geschieden.* Klankwisseling van *ghewerden*, *gheworden*, ons *worden.*

Ghewaerdighen, Ghewerdeghen, gevolgd door *dat*, II. c. 36. v. 1099 (var. gheweerden), III. c. 7. v. 7, *zich verwaardigen*, *de goedheid hebben*

(*van iets te doen*). Elders *ghewerden*, ook gevolgd door *te* met den Infinitief. Prof. JONCKBLOET in Gloss. op *Karel d. Gr.* en Mr. V. D. BERGH op *Limborch* hadden niet aan *gheweren* behoeven te denken noch aan hunne verklaring te twijfelen. *Ghewerdediit* in den *Limborch* is *ghewerdet ghijt* (als *haddijt* = *hadt ghijt* enz.), en van het pron. *di* of van een onpersoonlijk ww. is hier dus geen spoor aanwezig.

Ghewaerlijc, —like adv., I. c. 2. v. 64, 72 enz., *waarlijk*, *inderdaad*.

Ghewaert, I. c. 9. v. 43, klankwisseling van ghewert, Imperf. van gheworden, in den zin van *worden* of *zijn*.

Ghewaghen, IV. c. 7. v. 51, part. van ghewaghen of gheweghen, eig. *bewegen*, of *op weg doen*, dus *zenden*, *wegsturen*. Zie Gloss. op *Limborch*, *Brab. Yeesten*, III. 1980, en de voorbeelden, door mij aang. in het *Taalk. Mag.* IV. 85. Ik heb daar echter verzuimd op te merken, dat in onze pl. het ww. sterk verbogen is, terwijl het overal elders als zwak gebezigd wordt, en werkelijk, als afgeleid, zwak wezen moet. Trouwens, ook *bewegen*, dat oorspronkelijk en te regt zwak was, wordt thans sterk gebruikt.

Over de vorming des woords en zijne aanverwanten zie men GRAFF (I. 655—663), die bij *arwagjan* de beteekenis opgeeft van *praecipitare*, *removere*, welke op onze plaats volkomen sluit.

Ghewan. Zie Ghewinnen.

Ghewant, III. c. 18. v. 38, *kleedingstof*, of ook

wel *kleed*, *gewaad*, als nog in 't Hoogd. De eerste beteekenis geldt hier, alsmede in de beide pll., aang. in het Gloss. op D. I. der *Brab. Yeesten.* Voor de tweede zie men KIL. en VAN HASSELT ald. Vgl. ook STOKE, III. 423 enz. Zoo in de boven (bij Alve) aang. verzen:

Nu trect hi ane een linen *gewant*,
Dat een alve es ghenant.

Belg. Mus., 1838, bl. 434, vs. 92:

Ic wille den wiele mijn,
Ende mijn nonne *ghewant*,
Ende cloester al te male
In gloede ware verbrant.

Vandaar het gewone *ridders ghewant* d. i. *ridderlijke kleeding*, *riddergewaad*, als in *Caerl e. Eleg.* vs. 107, 1285, enz.

Ghcwarich adj., I. c. 20. v. 25, II. c. 13. v. 28, *waarachtig*, *wezenlijk.*

Gheweerden. Zie Ghewaerdighen.

Gheweldelike adv., I. c. 44. v. 1, III. c. 23. v. 153, *magtig.*

Gheweldich adj., gevolgd door *van*, II. c. 40. v. 13, *magtig* (*over*).

Ghewelt v. (doch op de eerst aang. pl., o.), I. c. 41. v. 75, c. 42. v. 137, II. c. 23. v. 60, c. 39. v. 223, III. c. 3. v. 274, IV. c. 6. v. 45 enz., *magt*, volgens de oudtijds gewone kracht des woords, waaraan het denkbeeld van hevigheid en misbruik van magt nog niet verbonden was. Zamenhangende met *willen*, is het in den grond het vermogen om aan zijn wil te voldoen.

Gheworden intr., I. c. 32. v. 11 var., *worden.*

Gheworc, —rke, II. c. 49. v. 70 var., *werk.*

Ghewerpen trans., III. c. 7. v. 16, *werpen.*

Ghewes adj. (passim), *gewis*, *zeker*, veelal in de spreekwijze: sijts ghewes, I. c. 3. v. 35 enz. enz., *wees er verzekerd van*, gewone bevestigingsformule. Men maect ons ghewes, III. c. 8. v. 51 enz., *men verzekert ons.*

Gheweten ww., I. c. 23. v. 79, c. 29. v. 54 var., II. c. 47. v. 81, III. c. 6. v. 40, c. 15. v. 154 enz., *weten.*

Ghewijdt, I. c. 9. v. 84, *verwijd, wijder of breeder gemaakt.*

Ghewijst, I. c. 18. v. 86 enz., *verwezen*, *veroordeeld.* Part. van wisen. Zie aldaar en vgl. mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 72.

Ghewinnen (hi ghewan, ghi ghewont) trans., III. c. 22. v. 10, in den gewonen zin van *winnen*, *verdienen;* III. c. 4. v. 543, in dien van *winnen*, *gedaan krijgen;* doch doorgaans in den zin van *krijgen*, *verkrijgen*, in de algemeenste en ruimste opvatting, zoodat het de verschillendste objekten bij zich kan hebben, als b. v. niet alleen: magt, III. c. 12. v. 49; voorspoed, III. c. 14. v. 192; of wel, een advokaat, III. c. 3. v. 74; eene vrouw, III. c. 9. v. 60, IV. c. 1. v. 90; eene minnares, III. c. 15. v. 326; maar ook, een gebrek, I. c. 9. v. 44; eene smet, II. c. 58. v. 166; schuld, III. c. 15. v. 98; berouw, I. c. 47. v. 22; het martelaarschap, IV. c. 5. v. 2, enz. Verstand —, II. c. 11. v. 45, is zooveel als *verstand hebben*, *er mede bedeeld zijn.*

Ghewonse, III. c. 2. v. 132, staat voor ghewonne se, en is dus de 3. p. enk. imperf. conj. — Zie verder bij Winnen.

Ghewoeghe, 1. p. enk. imperf. conj. van ghewaghen, III. c. 4. v. 240, *gewaagde*. De zin is: » dan dat ik er ooit van zou gewagen." Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 36, enz.

Ghewout, III. c. 12. v. 48, *magt*, *gezag*. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 361, enz.

Ghewracht, rijmshalve voor ghewrocht, part. van werken, I. c. 8. v. 22, thans nog *gewrocht*. Hiertoe behoort ook

Ghewrochte, Imperf. van ghewerken, III. c. 1. v. 80 var., *wrocht*, *schiep*. Zie Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 607 en vgl. ook Wrachte, Wrochte.

Ghichte v., II. c. 10. v. 50 var., c. 12. Titel. var., c. 12. v. 9 var., c. 36. v. 1029, 1370, *gift*.

Ghichtech, —eghe adj., II. c. 35. v. 61 var., ook Gychtich, II. c. 36. v. 1486, *jichtig*.

Ghien, Ghyen ww., I. c. 36. v. 52 var., II. c. 13. v. 66, c. 36. v. 629 var., *erkennen*, een woord, door vele uitleggers verkeerd verklaard, doch uitstekend te regt gebragt door DE JAGER, *Verscheid.* bl. 278—282.

Ghier adj., III. c. 10. v. 195, c. 13. v. 81 (var. .ghierich), *begeerig*, *inhalig*, *hebzuchtig*. Zie mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 166.

Ghiericheit, —ede, III. c. 13. v. 85, c. 14. v. 251 enz., *inhaligheid*, *hebzucht*.

Ghile. Sonder ghilen, IV. Begin. v. 35, *zonder spot*, *zonder bedrog*. Over deze beteekenis van

ghile, die ook aan 't oud-Fr. *guille*, Eng. *guile*, *to beguile*, eigen is, zie men HUYDEC. op STOKE, II. bl. 208 vlgg., en de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* III. bl. 198. Dat echter aldaar in het vers van VELTHEM, II. c. 29. v. 14, *sine gile* door *zijne vrolijkheid* verklaard wordt, is even verkeerd als wat LELONG aanteekent: *synen ouden toon.* Ook daar is de zin: » hij bleef nog altijd den *spot* drijven."

Ghissen, II. c. 52. v. 5 var. Schrijffout voor hissen, gelijk de tekst heeft. Zie aldaar.

Ghone. Zie Gone.

Gijste, —en, II. c. 18. v. 84, *rustplaats.* Zoo ook in de *Brab. Yeesten*, II. 180:

> Die pelgrim is wech ghegaen,
> Van sinen cleede vroe ende blide,
> Ende quam ten avent tide
> In eene *gijste*, sijt seker das,
> Daer Amijs te herberghen was.

Althans zoo hebben de meeste HSS., en die lezing had in den tekst moeten opgenomen worden; terwijl het verschil der varianten, zoowel hier (*huse*, *geeste*), als in den *L. Sp.*, slechts bewijst, dat de afschrijvers het woord niet meer verstonden. Het is intusschen niets anders dan het Fr. *gîte*, dus *lig-* of *rustplaats*, *huisvesting*, *herberg.* Het Middelceuwsch Latijn kende *gista* of *gistum*, de benaming van het regt der leenheeren om in de woningen hunner vazallen hunnen intrek te nemen. Zie DU CANGE, ook in het Suppl. — Dat het een en ander, zoowel als het Fransche *gésir*, uit het Lat. *jacere* verbasterd is, behoeft geen betoog.

Gnoech, II. c. 17. v. 11 var., c. 24. v. 38 var. enz., *genoeg*. Alleen in HS. H.

Godermachte. Zie de aant. op II. c. 44. v. 168. Het is eene schrijffout.

Goeden (goedde) trans., I. c. 26. v. 143, *met goed begiftigen*, *van goed voorzien*. Vandaar nog ons adj. *gegoed*.

Gomen, I. c. 48. v. 132, *opmerken*, *acht slaan op*, hier in den zin van *er gewigt aan hechten*, *er geloof aan slaan*. Vandaar de gewone verzekeringsformule: alsiet gome, of, alsic gome, I. c. 41. v. 17, II. c. 44. v. 511, c. 48. v. 1158, 1192, c. 50. v. 141, c. 59. v. 40, III. c. 5. v. 37, IV. c. 2. v. 88, c. 9. v. 23, *zoo als ik bemerk*, *naar mijn bevinden*. Zie Begomen en Goom, en vgl. nog de aant. op HUYDEC., *Proeve*, II. 205 vlg.

Gone, ook Ghone of Ghene (de *h* kan hier voor *o* staan, omdat de *o* in dit woord met *e* afwisselt), gewoon aanwijzend voornaamwoord, steeds met het bepalend lidwoord verbonden, als: die gone, II. c. 6. v. 70, III. c. 5. v. 57, of die ghene, II. c. 61. v. 24, 36, 61 enz., *hij van wien gesproken wordt*, *die persoon*, Fr. *celui-là;* tgone, II. c. 36. v. 27, c. 48. v. 1071, *datgene waarvan sprake is*, *dat*, Fr. *cela;* aent ghone, II. c. 48. v. 75, *daaraan;* door dat ghone, I. c. 42. v. 25, of om dat gone, II. c. 37. v. 26, *daarom*, *om die reden;* na tghone, I. c. 42. v. 25 var., *daarna*.

Men ziet, dat het gebruik des woords aanmerkelijk verschilt van dat van ons *degene*, dat alleen als bepalend voornaamwoord gebezigd wordt.

Goom nemen, IV. c. 2. v. 90, met den gen., II. c. 15. v. 135, ook met *te*, gevolgd door den dat., II. c. 18. v. 58, III. c. 3. v. 654, IV. c. 3. v. 18, *acht slaan*, *de aandacht vestigen op*. Zie Gomen.

Gore (var. guere) m., II. c. 9. v. 102, *geur*.

Gout, I. c. 23. v. 112, c. 37. v. 57, II. c. 47. v. 118, in den conj. goude, I. c. 26. v. 79, Imperf. van ghelden, *betalen*, *voldoen*. Het staat voor *golt*, als *zoude* voor *zolde*, *smout* voor *smolt* enz. Elders luidt het Imperf. galt en de bijvorm gaut, als III. c. 4. v. 188 en var., waar de zin is: »Te huis moest hij zijne vertering betalen."

Gracht v., II. c. 44. v. 354, *grafstede*. Van *graven*, vanwaar ook *graf* en *groeve*.

Gramarie v., III. c. 14. v. 13, c. 15. v. 15, 40, *taalkunde*, met dien verstande dat er, volgens de verklaring van den dichter zelven, de *redekunst* onder begrepen worde.

Gramarijn m., III. c. 15. v. 11, 38, 46, 283, *taalkundige*, in den straks genoemden zin.

Graven (groef, ghegraven), I. c. 42. v. 156, II. c. 36. v. 817, c. 40. v. 105, c. 44. v. 491, c. 48. v. 800, 811, 970, *begraven*, *ter aarde bestellen*.

Grieken, IV. c. 5. v. 3, *Griekenland*. Nog tot in de 17e eeuw de gewone benaming.

Gronde. Van gronde, III. bl. 14. v. 27, c. 15. v. 103, *van binnen*, *in het gemoed*, *inwendig*. Nog bij CATS en zijne tijdgenooten was *grond* zeer gewoon in den zin van *gemoed*, *karakter*, eig. *de bodem des harten*. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Gronde. Te gronde slaen (of gheslaen), I. e. 2. v. 91, II. c. 60. v. 34, III. e. 14. v. 43, *doorgronden*, *tot den grond toe begrijpen.* De lezing *verslaen* in de var. op de laatstgen. pl. is aan misverstand te wijten.

Gronden trans., II. e. 36. v. 1811, *doorgronden*, *doorzoeken;* intr., na iets —, III. e. 3. v. 480, (*er naar*) *vorschen*, *onderzoek doen.*

Groot gaen (metten kinde), II. e. 9. v. 1, *zwanger gaan* (*van het kind*). Zie Gaen.

Gulde, III. e. 16. v. 133, hetzelfde als *gilde.* Zie KIL. Die stat gulde, *het stadsgilde*, is de vereeniging of het ligehaam der burgerij, met hare bijzondere wetten en voorregten.

Guldijn adj., I. c. 3. v. 17, *gouden*, *van goud*, hier, als meermalen, praedicatief gebezigd, in strijd met het tegenwoordige gebruik. Zie Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 383.

H.

Haehte v., II. e. 36. v. 1151, 1532, (*hechtenis*), *gevangenis.* Elders ook *achte* en nog in 't Hoogd. *haft.* Zie *Taalk. Mag.* IV. bl. 63 vlg. en 222 vlg., en, over de vorming en oorspronkelijke kracht des woords, GRAFF, I. 108 vlg.

Haechten (ghehacht, var. gheacht) trans., II. e. 53. v. 15, *in hechtenis nemen.*

Haechten intr., met den gen., III. e. 9. v. 94 var., *voor iets zorg dragen*, hetzelfde als Achten. Zie aldaar.

Hacnbilt. Zie Aenbilt.

Haer (var. her), voor een eigennaam, IV. Prol. v. 1, *heer.*

Haer, in de spreekwijzen: een haer (licghen), III. c. 15. v. 71, *het allerminste;* een haer crancker, I. c. 11. v. 28, *een ziertje zwakker;* niet een haer, I. c. 23. v. 38, II. Prol. v. 66, II. c. 60. v. 61, III. c. 3. v. 811, *geen zier, volstrekt niets.* Hiertoe behoort ook de uitdrukking: die daer van enen haer toe dochte (gevolgd door *dat*), I. c. 2. v. 43, *die er het allerminst toe zou deugen.* De zin is: »er is niemand, die zelfs maar in het allerminste daarvan zou vermogen te spreken." Vgl. bij Bast.

Haer (var. hare) adv., I. c. 21. v. 119, II. c. 57. v. 27 enz., *hier;* tote haer (hare), II. c. 23. v. 56, c. 45. v. 37, *tot hiertoe;* haer ende gheins, I. c. 35. v. 44, *hier en ginds, hier en daar;* harentaer of harentare (var. hare ende dare), I. c. 26. v. 116, c. 33. v. 55, II. c. 39. v. 210, *hier en daar;* harwaert, III. c. 3. v. 1098, *herwaarts.*

Haestclinghe adv., II. c. 3. v. 143, c. 36. v. 61, 132, 277, 994, 1239, c. 41. v. 130, 145, *haastelijk, terstond.*

Haghcdochte (var. haghedocht, haeghdocht), —en v., II. c. 13. v. 91 var., c. 18. v. 40, c. 28. v. 14, 23, c. 45. v. 78, *krocht, hol, spelonk;* ook, II. c. 45. v. 195, 199, 204, *grafkelder.* Na al wat over dit woord geschreven is, zeg ik met Mr. V. D. BERGH (in Gloss. op *Limborch*): »Ik houd het nog altijd voor het Lat. *aquaeductus*," zoodanig

als die afleiding door BILDERDIJK (*Geslachtlijst*, I. 284) ontwikkeld is. Tot hiertoe althans hebben mij noch de aanmerkingen van DE JAGER (*Verscheid.* bl. 243 vlgg.), noch die van Prof. LULOFS (*Handboek*, bl. 418) kunnen overtuigen.

Hal (tekst heelde), Imperf. van helen, II. c. 38. v. 21 var., *verheelde*, *verzweeg*. Nog is het sterke part. *verholen* in gebruik. Vgl. HUYDEC. op STOKE, II. bl. 420 en 585, Gloss. op *Floris e. Bl.*, enz.

Volgens BLOMMAERT (Gloss. op *der Vrouwen Heimel.*) is *hal* het Imperf. van *houden*, nu *hield!*

Hale v., III. c. 4. v. 204 var., *stilzwijgendheid*, *geheimhouding*. Hetzelfde als Hele (zie ald.), en daarmede afkomstig van *helen*, Imperf. *hal*. — *Der Ystorien Bloeme*, fol. 16. a.:

Noehtan willic u, sonder *hale*,
Te hemelrike doen comen wale.

» Ik zeg het u zonder geheimhouding." *Oud-Vl. Ged.* I. bl. 50, vs. 713:

Dit was den jongelingen goet,
Dien leet was dat men hare tale
Horde, dies si hadden *hale*.

» die zij geheim wilden houden." En zoo wordt in de *Clausule vander bible* (*N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 71) gesproken van eene poort,

Daer God door in stilre *hale*
Zoude liden altemale.

d. i. » in het verborgen, in het geheim."

Halp, I. c. 22. v. 44, Imp. van helpen, *hielp*.

Hande v., IV. c. 3. v. 39 var., slechte lezing voor Ande. Zie aldaar.

Handelen trans., II. c. 14. v. 9, *behandelen;* II. c. 34. v. 13, c. 44. v. 142, 234, c. 48. v. 231, hetzelfde, in den zin van *met de hand aanroeren, met de hand gebruiken.* Vgl. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 255 vlgg. Het primitive *handen,* in gelijken zin, lees ik in den *Walewein*, vs. 8547.

Handelinghe adv., II. c. 3. v. 143 var., c. 9. v. 81, c. 17. v. 43, c. 36. v. 61 var., 132 var., 277 var., 994 var., 1239 var., c. 41. v. 130 var., 145 var., III. c. 3. v. 807, *haastelijk, terstond.* Vgl. te Hant.

Hant v., *magt,* in de volgende spreekwijzen: (een lant besetten) van haerre hant, IV. c. 1. v. 76, *met hunne magt;* (enen) in hant gaen, IV. c. 1. v. 66, c. 4. v. 24, *in iemands magt vallen, zich aan hem onderwerpen;* (een lant) in hant hebben, IV. c. 1. v. 94, c. 5. v. 12 enz., in hant houden, IV. c. 1. v. 134, *in zijne magt hebben* of *houden;* (enen een lant) uter hant werpen, III. c. 16. v. 98, *een land aan iemands magt doen ontvallen, het hem doen verliezen.*

Hant. Te —, adv., I. c. 4. v. 45, c. 5. v. 21, 23 enz., thant, I. c. 45. v. 116, c. 46. v. 26, thands, I. c. 42. v. 116, tc hans, II. c. 36. v. 368, tc hande, I. c. 46. v. 59, te handen, II. c. 38. v. 109, c. 58. v. 196, IV. c. 3. v. 65, of ook, in verschillende varr., te hants, thans en thanden, *terstond.*

Hantghewerc. Sijn —, IV. c. 8. v. 2, *het werk zijner handen.*

Hantieren, Hanteren, een woord van veel uitgebreider toepassing dan ons *hanteren*. Nu eens drukt het objekt de eene of andere deugd of ondeugd, eene goede of kwade eigenschap, uit, als I. c. 24. v. 83, c. 29. v. 70, II. c. 1. v. 3, III. Begin. v. 4, c. 2. v. 44, c. 14. v. 184, c. 15. v. 231, c. 17. v. 56, c. 19. v. 3, c. 22. v. 23 enz., en dan is het zooveel als *plegen*, *in praktijk brengen;* dan eens is het objekt een beroep of bezigheid, als III. c. 10. v. 58, 69, en beantwoordt het aan ons *hanteren* of *(uit)oefenen;* of wel leest men, II. c. 56. v. 40, van eene uitvaart te hanteren, d. i. te *bezorgen*, te *verrigten;* of zelfs, I. c. 12. v. 70, van tormenten te hantieren, d. i. te *ondervinden*, te *lijden*.

In II. c. 44. v. 392 staat hanteren in den zin van *plegen (te doen)*, *gewoon zijn*.

Hantvane m., II. c. 51. v. 127, *breede band aan den linker arm des priesters, die de mis bedient*, in het Lat. *vexillum* of *labarum sacrum*, of wel *confanum* geheeten. *Bediedenisse van der missen*, fol. 2. b.:

Soe neemt hi ane die luchter hant
Een *hantvane* eist ghenant,
Bi gelike oft ware een scilt,
Die men vor den viant hilt,

waarbij dezelfde verklaring gevoegd wordt als in onzen tekst.

De Fransche benaming *fanon* is als diminutief uit ons *vaan* verbasterd.

Harde adv., III. c. 24. v. 30 enz., *zeer*. Zie Herde.

Hare v., II. c. 44. v. 523, *haren kleed.* Fr. *haire.* Zie Gloss. op *Beatrijs.*

Hare adv., Harentare, Harwaert. Zie Haer.

Hat m., III. c. 13. v. 68, c. 27. v. 38, *haat.*

Hat adj., met den dat., II. c. 40. v. 80, *vijandig.* Zie Ghehat.

Have subst., III. c. 12. v. 113, *bezitting.*

Hebben. Hem —, III. c. 3. Titel. var., *zich houden, zich gedragen.* Vgl. het Lat. *sese habere.*

Heelden, I. c. 21. v. 84, hetzelfde als *helden* of *hilden*, Imp. van *houden*, in den zin van *zich ophouden.* Zie ald. Doch men leze, volgens H. (Bijl. A.): »*In wien dat altoes h.*"

Heelt, Helt (tekst helft) v., I. c. 28. v. 24 var., c. 33. v. 92 var., *helft.* Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 240:

Ende al te hant doe Sinte Bernaerd wierp, spranc die een ternijnc [d. i. teerling] ontwee, ende tooghde up die een *helt* één oghe, ende up die ander *helt*... een cijs.

In den *Ferguut* wordt van eene prachtige fontein gezegd, vs. 3050:

Ie wane noit man en sach
Binnen der *helt* geene so diere.

d. i. *voor de helft*, of *half zoo kostbaar.* Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 217 vlg.

Heer. Zie Man.

Heercracht, —te, II. c. 48. v. 332, *legermagt.*

Heerleke ghewelt, IV. c. 12. Besluit. v. 25, *landsheerlijke magt.*

Heesch. Zie Eesch.

Heeschen (hiesch, gheheescht), III. c. 1. v.

64 var., *eischen;* II. c. 36. v. 84 var., 85 var., 152 var., 388 var., III. c. 4. v. 514 var., hetzelfde, in den zin van *ontbieden*, *oproepen.* Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 28.

Heffen (hief, gheheven) intr. (van een storm), I. c. 43. v. 57, *zich verheffen*, *opsteken;* trans. (een zang), II. c. 56. v. 103 var., *aanheffen*, (een strijd), III. c. 4. v. 305, *beginnen*, *aangaan.*

Heide v., I. c. 42. v. 158, *heide*, *wijd en woest veld.* Doch an die heide was de gewone uitdrukking, waar men geene zekere plaatsbepaling, maar in 't algemeen *zoo maar hier of daar* bedoelde. Zoo ook *achter heiden varen* d. i. *hier en daar heen*, *zoo maar rond rijden*, zonder bepaalde bestemming.

Heimelicheit, —ede, III. c. 4. v. 456, in den gewonen zin; maar, III. c. 3. v. 115, 127, *geheim.* Vgl. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 115 vlgg.

Helden intr., III. c. 3. v. 152, c. 23. v. 193, *hellen*, *overhellen.* Zie KIL. In de *D. Doctr.* komt hetzelfde woord tweemalen voor als grondvorm van *houden*, vanwaar het Imperf. *hilt*, *hield.* Ik zou die beteekenis echter niet (met Prof. JONCKBLOET in Gloss.) op *Ferguut*, vs. 2569, toepassen, maar vat het daar met Prof. VISSCHER als *hellen* op.

Hele (var. hale) v., III. c. 4. v. 204, *stilzwijgendheid*, *geheimhouding.* Van crancker hele zijn, *niet goed kunnen zwijgen.* Zie Hale.

Helsen (helsde) trans., II. c. 48. v. 382, *omhelzen.* — *Ferguut*, vs. 493, 3419, enz.

Helt. Zie Heelt.

Hen (passim), *het en.*

Henen comen met iets, I. c. 15. v. 56, *het ergens mede stellen, er mede volstaan.* Zoo werd het active *er mede doen volstaan, onderhouden,* ook henen bringhen genoemd. *D. Doctr.* II. 2973:

> Want men mach met cleinen dinghen
> Die nature *henen bringhen.*

En bijna dezelfde verzen leest men ook III. 1065 vlg., zoodat zij blijkbaar voor spreekwoord golden.

Hens (passim), *het en is.*

Herde subst. m., I. c. 42. v. 163, 169, 175, II. c. 3. v. 65, c. 11. v. 8 enz., *herder;* ook, in kerkelijken zin, van den Paus gezegd, II. c. 48. v. 1022, en vanden stoele —, ibid. v. 746, *herder op den pauselijken stoel.*

Het dimin. *herdekijn* in *Ferguut*, vs. 3282.

Herde adv., I. c. 7. v. 37, c. 10. v. 64 enz. enz., *zeer.*

Herdelijc adv., II. c. 23. v. 8, c. 30. v. 10, III. c. 3. v. 41, *hard, scherp, bits.*

Herden trans., I. c. 13. v. 78, (*volharden in*), *verduren, uitstaan.*

Heresye, —en, II. c. 44. v. 90, c. 48. v. 106, *ketterij.* Lat. *haeresia.*

Herie, —ien v., I. c. 35. v. 59, III c. 11. Titel, *heerschappij.*

Het, II. c. 36. v. 874 enz. enz., aankondiging van het later volgende subjekt, thans *er.*

Heten (hiet, gheheten), met den dat., I. c. 3. v. 31, c. 26. v. 107, c. 37. v. 6, II. c. 9. v. 60, c. 58. v. 136, III. c. 20. v. 49, *bevelen.*

Hier binnen, Hier en binnen. Zie Binnen.

Hiesch. Zie Heeschen.

Hiet. Zie Heten.

Hijs (passim), *hij des*, of ook *hij is.*

Hilt, hilden (passim), Imp. van houden, *hield*, *hielden.*

Hin, I. c. 10. v. 18, II. c. 11. v. 38, c. 17. v. 80, III. c. 14. v. 243, rijmshalve voor *hen.*

Hinderen intr., I. c. 12. v. 13, *hinder ondervinden;* doch, I. c. 26. v. 14, trans., met den dat., in den gewonen zin, *hinder aandoen.*

Hine (passim), *hij en*, of ook *hij hem.*

Hyraude, Hicraude, III. c. 4. v. 190 var. Zie Yraude.

Hire en Hise (passim), *hij er* en *hij haar* of *hij ze.*

Hissen. Henen —, II. c. 52. v. 5, *verjagen, wegdrijven. Hissen*, ook *hisschen* en *hessen*, bij KIL. *agitare, incitare*, is hetzelfde als ons *hitsen, ophitsen, opjagen*, en vandaar was *den haes hissen* een gebruikelijke jagtterm. Met *henen* verbonden staat het dus met *wegjagen* gelijk, en op dezelfde wijze wordt het gebruikt in de oude spreuk (bij Prof. MEIJER, *Spreuken* enz. bl. 4):

Men solde hem . . . . mit honden ***uut der stadt hessen.***

Vgl. ook *Minnen Loep*, Gloss. op Hesten.

Hoefsch. Zie Hovesch.

Hoesch, passim in var., als b. v. III. c. 12. v. 85, 88 enz., latere vorm voor hoefsch, hovesch, doch sedert in ons *heusch* heerschende geworden. De weglating der *f* voor *s* is van elders bekend. (Vgl. mijne aant. op *Warenar*, bl. 199). Zie Hovesch.

Hoet. Zie Hoot.

Hoeverde. Zie Hovaerde.

Hof. Luttel te hove bringhen, I. c. 7. v. 38, *weinig voordeel aanbrengen*, *weinig inbrengen ten gemeenen nutte.*

Hoghe. In hoghen sijn, II. c. 18. v. 102, *verheugd zijn.* Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 263 vlgg., enz.

Hoghen (3. p. praes. hoocht, hoeght) intr., I. c. 9. v. 26, 31, *hooger klimmen*, *stijgen;* II. c. 45. v. 46, c. 50. v. 7, *stijgen* of *rijzen* in magt en aanzien; trans., III. c. 3. v. 704, c. 12. v. 131, *hooger doen stijgen*, vanwaar het part. ghehoghet (var. ghehoecht, ghehoeght), II. c. 23. v. 51, *verhoogd.*

Honen (ghehoont) trans., II. c. 8. v. 82, III. c. 2. v. 150, c. 3. v. 76, 238, 1026, 1029, 1057 var., 1099, *bedriegen.* Zie *D. Doctr.* Gloss. en mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. bl. 184.

Hooftslop (var. hooftslope) o., II. c. 7. v. 9, *de opening in een vrouwenkleed*, *waardoor het hoofd gestoken wordt*, dus *de hals van het kleed.* KILIAEN: *orificium indusii aut tunicae*, *foramen vestis cui caput inseritur*, een getuigenis, dat ruim opweegt tegen de onbewezene uitspraak van BILDERDIJK (*Gesl.* op *Salope*), volgens welke het » een grooten sluier of mantel beteckende, die het hoofd en geheele lijf eener vrouw bedekte." Dit geldt van de *hoycke* of *huik*, maar kan hier onmogelijk van toepassing zijn. Eene vrouw met *hoornen* op het hoofdhulsel zal toch geen mantel daarover heen dragen! — *Slop* voor *opening* is buitendien een bekend woord.

De bedoeling is blijkbaar, dat vele vrouwen haar

kleed aan den hals wijd genoeg geopend dragen, om den boezem links en regts aan den blik der nieuwsgierigen te vertoonen. Vgl. bij Hoornen.

Hoonre (var. hoondere, hoendre) m., III. c. 3. v. 1099, (*honer*), *bedrieger*. Zie Honen.

Hoornen, II. c. 7. v. 8, *de twee omhoogstekende punten aan het hoofdhulsel der middeleeuwsche vrouwen*. Zoo werden ook de twee punten, die op den bisschoppelijken mijter omhoogsteken, *hoornen* genoemd. Zie HUYDEC., *Proeve*, I. bl. 264.

Men vergelijke bij deze geheele plaats van den *L. Sp.* de eerste de beste afbeelding van eene vrouw in middeleeuwsch kostuum, b. v. die in D. I. van de *Brab. Yeesten*, tegenover bl. 379, 386, 400 enz. Men kan daar ook den open boezem, als een gevolg van het wijde *hoofdslop*, duidelijk opmerken.

Hoosschede, IV. c. 12. Besluit. v. 6 var., hetzelfde als Hoveschede. Zie ald. en vgl. bij Hoesch.

Hoot (var. H. passim hoet) o., II. c. 15. v. 52, c. 18. v. 44, c. 24. v. 31, c. 28. v. 36, 56, c. 30. v. 17, c. 32. v. 19, c. 53. v. 38 enz., *hoofd*. Hoetkerke, II. c. 45. v. 162 var., *hoofdkerk*. Zie *Limborch*, Gloss. op Hoet, enz.

Hope. Te—, II. c. 26. v. 6, III. c. 10. v. 189, ook teenen—, II. c. 45. v. 7, c. 48. v. 67, 491, c. 56. v. 48, *te zamen*, *bijeen*.

Hore, Hoer, doorgaans in var. H., *hare*, *haar*.

Horeest. Zie Oreest.

Horen ww., als subst. gebezigd, I. c. 17. v. 72, *het gehoor*, als zintuig.

Houde subst., II. c. 44. v. 482, *gunst.* Zie **Hout** en **Hulde**.

Houde adv., in de uitdrukking: **also houde**, I. c. 33. v. 25, c. 46. v. 74, II. c. 9. v. 139, c. 13. v. 52 enz., *terstond.*

Houden (**hilt, heelt**) intr., I. c. 7. v. 47, c. 21. v. 84, *zich ophouden, zich voortdurend bevinden.* Over de laatst aang. pl., zie bij **Heelden**.

Houden intr., I. c. 32. v. 7, ook **'t houden**, I. c. 2. v. 3, c. 21. v. 41, *het er voor houden, gelooven.* **Ic hout in dien**, III. c. 15. v. 87, *ik houd het daarvoor.* Vandaar, als trans., **dat die kerke hout**, II. c. 10. Titel, v. 2, 60 enz., *hetgeen de kerk gelooft, aanneemt, als waarheid heeft vastgesteld;* **onse wet hout**, II. c. 36. v. 36 enz., *onze wet stelt vast, bepaalt.*

Houden trans., I. c. 33. v. 92, *inhouden, omvatten.*

Houdt, Hout adj., met den dat., I. c. 4. v. 28, II. c. 36. v. 921, *getrouw*, als nog in *houw en getrouw;* doch doorgaans, I. c. 27. v. 84, III. c. 1. v. 59, c. 2. v. 137, c. 12. v. 34, c. 18. v. 47, c. 20. v. 46, c. 23. v. 137, in den zin van *gunstig*, even als 't Hoogd. *hold.* Zie **Hulde**.

Hovaerde, —en v., I. c. 4. v. 24, 45, c. 28. v. 1 enz., **hoeverde** (H.), II. c. 36. v. 1807, *hoovaardij, hoogmoed.*

Hoveren intr., IV. c. 5. v. 18, *feestvieren, vrolijk zijn.* Zie *D. Doctr.* en *Minnen Loep* (op **Hoven**), Gloss.

Hovesch (var. **hoefsch, hoesch**) adj., III. c. 2. v. 84, c. 3. v. 411, c. 4. passim, enz., *welgemanierd, wellevend, beleefd, heusch.* Vgl. Prof.

30 *

JONCKBLOET op *Beatrijs*, bl. 38, Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 202 vlgg., enz.

Hovescheit, —ede (var. hoofschede, hoefshede enz.), —eden, II. c. 48. v. 323, III. c. 3. v. 82, 84, c. 4. passim, enz., *wellevendheid*, *beleefdheid*, *heuschheid.*

Hoveschelike (var. hoefschelike enz.) adv., II. c. 36. v. 1315, III. c. 3. v. 3, 904, c. 4. passim, enz., *beleefdelijk*, *heuschelijk.*

Huden adv., I. c. 21. v. 130, II. c. 36. v. 726, *heden.*

Hulde v., III. c. 1. v. 75, c. 2. v. 38, c. 14. v. 254, c. 16. v. 134, c. 26. v. 202, *gunst.* Zie Houde en Hout, en vgl., over het een en ander, HUYDEC. op STOKE, I. bl. 366—368, III. bl. 19, CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 147 vlg., enz.

Hurten intr., IV. c. 9. v. 43 var., *horten*, *stooten.*

Husch, plur. husche (var. Bijl. A. huischen), I. c. 30. v. 66 var., *huisgezin*, *familie.* In dien zin wordt ons *huis* ook wel gebezigd, en toch, ondanks die schijnbaar ontwijfelbare gelijkheid, toch heeft *husch* met *huis* volstrekt niets te maken. Het laatste is het Ohd. *hûs* (GRAFF, IV. 1050 vlgg.) en neemt nimmer de keelletter aan; maar *husch* beantwoordt aan het Ohd. *hiwiski* of *hiwisca*, ook, bij zamentrekking, *huske* (*) en *husche*, dat *familia* beteekent, en regtstreeks afstamt van *hiwjan*, ons *huwen.* Zie GRAFF, IV. 1068, waar men zelfs *hus unde husce*, huis en familie, vindt aangeteekend.

(*) GRAFF t. a. pl. gist, bij middel van een vraagteeken, of men ook *hiiske* lezen moet. Onze Mul. vorm strekke ter bevestiging van *huske*.

Husch is dus een onderdeel van een geslacht, een huisgezin door het huwelijk gevormd, uit man, vrouw en kinderen bestaande. Ik herinner mij het woord meer te hebben aangetroffen, maar het destijds nog met *huis* verwarrende, heb ik daar, helaas! geen acht op gegeven en verzuimd het op te teekenen.

I. Y.

Ydel adj., I. c. 6. v. 64, *ledig.*

Ye adv., I. c. 1. v. 56, c. 16. v. 66, c. 17. v. 2, *immer*, *ooit;* ye zint, I. c. 26. v. 28, *ooit sedert*, *immer daarna.*

Elders, II. c. 36. v. 1729, *immer*, *altijd;* yesint, II. Prol. v. 29, of ye zeder, II. c. 49. v. 71 enz., *steeds daarna*, *altijd sedert.*

Ye lanc zo mee (mere), I. c. 13. v. 98, c. 34. v. 41, elders, II. c. 22. v. 71, in lanc zo mere (var. ie l. z. m. en zo l. zo m.), *hoe langer hoe meer.*

Yesch, II. c. 36. v. 152, 371, 388, Imperf. van eeschen, eischen, in den zin van *ontbieden*, *tot zich roepen.* Zie Heeschen.

Yet adv., II. c. 36. v. 1543, 1737 enz., eig. *eenigzins*, vandaar, *welligt*, *bij geval*, *soms*, juist als het Hoogd. *etwa.*

Yewerincs, Yewerincx adv., I. c. 11. v. 73, IV. c. 4. v. 27 var., *ergens.*

Yewers adv., I. c. 11. v. 73 var., hetzelfde; yewers wert, I. c. 5. v. 20 var., *ergens heen.*

Ymnen, II. c. 48. v. 450, *hymnen.*

In (passim), *ic en.*

In dien, III. c. 9. v. 91, c. 14. v. 200, c. 15. v. 87 enz., *in dier voege, alzoo.*

In lanc zo mere. Zie Ye.

Inden intr., II. c. 44. v. 39 enz.; trans., I. c. 48. v. 169 enz., *eindigen.* Int, II. Prol. v. 5, III. c. 5. v. 101 enz., derde pers. enk. praes., *eindigt.* Gheïnt, II. c. 36. v. 2057 enz., of gheënt, I. c. 13. v. 86 enz., part., *geëindigd.*

Ingaen intr. (van een bisschop), II. c. 48. v. 1181, c. 50. v. 66, *zijn ambt aanvaarden.*

Ynghelheit, III. c. 27. v. 42, *engelaardigheid.*

Ynghelijc, —ike adj., I. c. 7. v. 65, *engelaardig.*

Inne. In inne wesen, II. c. 47. v. 2, *weten, kennis dragen.* Elders ook *in inne worden*, merken, gewaar worden, *in inne maken*, doen weten, bekend maken. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 253 vlg. en vooral DE JAGER, *Verscheid.* bl. 263—268, waar de afleiding en het gebruik van *herinneren (iemand aan iets)* zegevierend gehandhaafd worden tegen hetgeen WEILAND, naar eene valsche etymologie en in strijd met het vaste gebruik in de volkstaal, had opgeworpen. Vreemd, dat ook na dit betoog van DE JAGER velen nog niet overtuigd zijn, en zelfs Prof. LULOFS (*Handboek*, bl. 423 vlg.) daartegen opkomt met eene »woordenfabrijk" (gelijk hij het zelf noemt), die evenmin iemand begrijpen zal, als hij zelf DE JAGER begrepen heeft.

Innicheit, —ede, —eiden, II. c. 44. v. 18, c. 55. v. 28, III. c. 1. v. 23, c. 8. v. 3, c. 10. v. 211, *vrome, godsdienstige overdenking*, het Hoogd. *andacht.*

Innichlike, Innechlec adv., II. c. 41. v. 164, c. 51. v. 48, c. 60. v. 114, III. c. 1. v. 89, *met vromen zin, met godsdienstigen ernst.*

Intsel (var. eyndsel) o., I. c. 39. v. 152, IV. Prol. v. 20, ook insel, ibid. var., III. c. 3. v. 296 (var. eynsel), *einde.* Zie *D. Doctr.* Gloss., enz.

Yraude (var. yeraut, yraut, hyraude en hieraude) m., III. c. 4. v. 186, 190, 193, (*heraut*), *speelman*, *muzikant.* Zie de Gloss. op *D. Doctr.* en *Karel d. Gr.*

J. Y.

Jammerhede (var. H. jammerechede), —en, I. c. 19. v. 50, c. 20. v. 62, c. 22. v. 35, c. 23. v. 75, II. c. 17. v. 99 enz., *jammer*, *groote smart.* Elders ook als *deernis*, *medelijden.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 279 vlg.

Jan. Zie Jonnen.

Jans, II. c. 37. v. 97 var., III. c. 14. v. 38 var., contr. uit jan des. Zie Jonnen.

Jarech adj., III. c. 12. v. 129, *eenjarig*, *een jaar oud.*

Yechtich (var. ghichtich), —ighe adj., II. c. 35. v. 61, c. 36. v. 1486 var., *jichtig.*

Jeeste. Die —, I. c. 41. v. 4, 10, II. c. 36. Titel, *de geschiedenis*, *het geschiedverhaal.* Oude jeesten, I. c. 42. v. 1, *oude geschiedverhalen.* Zie Geeste.

Jeghen, voorzetsel, oudtijds veel ruimer van toepassing dan tegenwoordig, doch altijd het *vergelij-*

ken of *tegen elkander opwegen* van twee verschillende zaken uitdrukkende. Zoo b. v.

Bastaerde jeghen hare, III. c. 14. v. 51, *bastaarden bij haar, in vergelijking van haar.*

Goet sparen jeghen sine ghesonde, III. c. 3. v. 390, *geld sparen ten koste zijner gezondheid.*

Daer jeghen copen, III. c. 24. v. 53, *voor*, of *tegen dien prijs koopen.* Hemelrike copen jeghen die arme, III. c. 21. v. 5, *den hemel verwerven (door weldoen) aan de armen, den hemel aan hen verdienen.*

Verzoenen jeghen, I. c. 29. v. 28, *verzoenen met.* Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 108 vlg., die echter al te sterk zegt, dat »*jeghen met* beteekent." Hij bedoelde: *jeghen* werd oudtijds in vele gevallen gebezigd, waar wij thans *met* gebruiken: op andere plaatsen echter moeten wij het door andere voorzetsels wedergeven.

Joghet (var. joeght, juecht) v., II. c. 3. v. 83, III. c. 2. v. 18, 19, 21 enz., *jeugd.* Doch elders,

Joghet (var. joecht) v., II. c. 4. v. 1, of joocht, II. c. 7. v. 55, *jeugdig persoon, jong meisje, maagd.* Vgl. *Limborch*, Gloss., STOKE, III. vs. 876, enz. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 333, zegt: »Elders, naar ik mij herinner, heb ik het ook gebruikt gevonden van een' *jong* en schoon *manspersoon.*" Hij bedoelde STOKE, IV. vs. 122, 144.

Joye v., *vreugde, vermaak* (Fr. *joie*), vooral in de spreekwijze: sinc joyen setten in, III. c. 25. v. 93, of sine joye legghen aen, III. c.

26. v. 95 vlg., *vermaak scheppen in.* Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 342.

Jolijf, —ive, II. c. 57. v. 67, hetzelfde als

Jolijt, III. c. 4. v. 17, *vreugde, vermaak.* Jolijt hebben in, Prol. v. 51, III. c. 3. v. 981, *vermaak scheppen in.*

Behalve deze beide vormen, *jolijf* en *jolijt*, was nog een derde, *jolijs*, in gebruik. *Jolijf* komt echter zeldzamer voor, ofschoon ook het oud-Fransch het subst. *joliveté* kende.

Joncwijf, —ive, I. c. 46. v. 45, *dienstmaagd, kamenier.*

Jonnen, met den dat. des pers. en gen. der zaak, Prol. v. 6 var., II. c. 17. v. 18 var., III. c. 3. v. 562 var., *gunnen.* Jan, I. c. 5. v. 40 var., c. 48. v. 186 var., II. c. 45. v. 134 var., III. c. 15. v. 97 var., 3. p. enk. praes. (met de vocaal van 't Imperf.), *gunt.* Vgl. Jans. Ghi jont, III. c. 3. v. 104 var., 2. p. meerv. praes., *gij gunt.* Jonste, I. c. 30. v. 58 var., c. 38. v. 9 var., II. c. 47. v. 113 var., Imperf., *gunde.* Vgl. Onnen.

Jonste, —en v., II. c. 11. v. 39 var., c. 61. v. 10 var., III. c. 3. v. 322 var., c. 11. v. 76 var., c. 14. v. 211 var., c. 15. v. 103 var., *gunst, genegenheid.* Vgl. Onste.

Joocht. Zie Joghet.

C. K.

Cade, I. c. 12. v. 46, *korstje van geroost of gebraden vet.* KILIAEN: »Kaeye, Kaede, *frustula*

frixa sive adusta ex arvina: adustae et exuccae pinguedinis crustae." In de beschrijving der helsche tormenten in *Tondalus Visioen* (bij BLOMMAERT, *Oud-Vl. Ged.* II) wordt het, juist als in den *L. Sp.*, in vergelijking met de door het vuur gefolterde zielen, gebezigd. Daar heet het (bl. 35. a.):

Up dat gloyende decsele so lach eene menichte keytivigher sielen, ende daer up brieden si tote si waren versmolten, ghelijo eender *caden* te siene [d. i. zieden] in eene panne, dat si droopen door 't decsele.

In denzelfden zin is *kaaijen* nog heden te Breda in gebruik, volgens HOEUFFT, *Bredaasch Taaleigen*, bl. 277.

Caf. Een —, Prol. v. 38, *het allerminste*, *zoo goed als niets.* Niet een —, I. c. 1. v. 22, c. 12. v. 35, III. c. 3. v. 917 enz., *geen zier*, *volstrekt niets.* Elders vindt men zelfs: *niet twee cave*, als in den Haagschen bundel van HILLEGAERSBERCH, fol. 26. a. Vgl. bij Bast.

Caytijf. Zie Keytijf.

Camerraet (var. beter cameraert), II. c. 49. v. 87, *aartskamerheer*, Lat. *camerarius*, een der hooge ambten aan het keizerlijke hof, het attribuut van den keurvorst van Brandenburg.

Kapen ende kipen (var. kwalijk gapen ende kyken), Prol. v. 33, *rondkijken en op de loer liggen.* In den *Teuthonista* wordt *capen* gelijk gesteld met *umbsyen*, en door *visere*, *circumspicere*, *respicere*, *lustrare* vertolkt; eene beteekenis, die blijkbaar geldt in het subst. *aencape* (*Minnen Loep*, I. 2593):

Daer benck die eersaem hoefsche knape,
Alle der werlt *te aencape*.

» daar hing hij *tot bekijk* van iedereen." *Kipen*, dat hier bij *kapen* gevoegd wordt, en zich alleen door de gewone klankwisseling onderscheidt, is derhalve hetzelfde, en vereenigd duiden de beide woorden het *aanhoudend rondzien en loeren* uit.

Vgl. DE JAGER, *Verscheid.* bl. 147, die echter (gelijk, naar ik meen, uit het bovenstaande blijkt) minder juist aan *ons* ww. *kapen* en *kippen* denkt, als ware het: *vatten, vitten, er op uit zijn om te vangen.*

Caproen (var. ook capruin) m., I. c. 24. v. 50, *muts, hoofddeksel*, hier bepaaldelijk voor mannen. Den caproen afdoen, II. c. 52. v. 70, III. c. 4. v. 101, en —ofstriken, III. c. 23. v. 180, *de muts afnemen*, uit eerbied of beleefdheid.

Caproen, het Fransche *chaperon*, is afkomstig van *caput*, en dus geenszins » eene soort van mantel," gelijk het verklaard wordt in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 133. Dat KIL. er *humerale* voor opgeeft, is alleen omdat de afhangende slippen van den *caproen* ook de schouders bedekten. Zie verder VAN WIJN, *Avondst.* II. 132 en op HEELU, bl. 206.

Carnacioen o., I. c. 38. v. 73, III. c. 16. v. 122 enz., *de menschwording van Christus, het begin onzer jaartelling.*

Castien (van iets) trans., II. c. 23. v. 23, c. 48. v. 943, III. c. 3. v. 216, 395, c. 17. v. 82, c. 18. v. 16, niet ons *kastijden, straffen*, maar *bestraffen* (met woorden), *berispen, vermanen, te regt wijzen* (over iets). Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 396—398, enz.

Casufle (de var. casule is eene schrijffout) v., II. c. 51. v. 133, *kazuifel*, *priesterlijk misgewaad*, ook *casughele* geheeten.

Keefsdoem (var. keesdoem), —me o., II. c. 36. v. 216, 227, 240, *hoererij*, *overspel*. Zie KIL., het *Leven van Jezus*, uitg. door Prof. MEIJER, in Gloss., enz.

Keefskint (var. keeskint), II. c. 36. v. 232, 564, *hoerenkind*.

Keelct, Kelct (tekst kelc) m., II. c. 51. v. 143 var., 148 var., 162 var., *kelk*, bij de mis. *Kelect*, schrijft de auteur van *Karel d. Gr.* II. 164.

Keer, Oghe keer. Zie Oghe.

Keytijf (var. ook caytijf), —ive adj., I. c. 13. v. 24, 99, c. 14. v. 50, c. 18. v. 100, c. 22. v. 66 enz., *ellendig*, *rampzalig;* elders, als I. c. 16. v. 71, c. 20. v. 55, c. 28. v. 52, c. 44. v. 92 enz., *ellendig*, *nietswaardig*. Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 511—513, enz. enz.

Keytivechede, III. c. 5. v. 99, *ellende*.

Kempe m., II. c. 36. v. 1696, of Kimpe, ibid. var., II. c. 50. v. 131, c. 52. v. 96 (var. kampioen, kempioen), *kemper*, *kampioen*.

Kenlijc adj., III. c. 14. v. 231, *kenbaar*, *bekend*. Nog gebruikelijk in de onderteekeningsformule van eenen stedelijken secretaris: »*Mij kennelijk*."

Kennen, Kinnen intr., I. c. 18. v. 49, *begrip hebben;* I. c. 8. v. 41, c. 19. v. 83 enz., *inzien*, *begrijpen;* I. c. 25. v. 5, *weten*.

Elders trans., als I. c. 18. v. 96, c. 19. v. 53,

c. 23. v. 2, c. 48. v. 86, 163, II. c. 36. v. 1097 enz., *inzien*, *erkennen*, *bekennen.*

Kinnen (iets aan iemand), III. c. 12. v. 14, is ons *toekennen*, *toewijzen.*

Kere (cas. obl. van keer). Buten kere (minnen), I. c. 22. v. 56, *bovenmate* en als *buiten zich zelven*, als bedwelmd van liefde; uten kere gheKeert, II. c. 24. v. 84, *buiten zich zelven* van schrik. *Uten kere* of *buten kere* wordt doorgaans gezegd van hem, die òf ligchamelijk door een zwaren slag, òf geestelijk door drift, hartstogt of schrik, *bedwelmd*, *buiten zich zelven*, of, in één woord, *van zijn streek* is. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 428 vlgg., *D. Doctr.* Gloss. op Buten en Uten, enz.

Iets anders is de spreekwijze: in allen keren, III. c. 26. v. 59, *in elk geval*, *in elk opzigt.* Zie daarover mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 76 vlg.

Keren, hetzelfde als ons *keeren*, maar met zeer gewijzigde toepassing in verschillende spreekwijzen:

Intr., van Gode keren, II. c. 9. v. 38, *zich van God afkeeren;* uter waerheit keren, II. c. 38. v. 105, III. c. 15. v. 95, *van de w. afwijken;* ten ghelove keren, II. c. 9. v. 42, c. 17. v. 172, *zich tot het geloof bekeeren;* ter wijsheit keren, III. Prol. v. 35, *zich tot de w. wenden*, *naar w. streven;* ter archeit keren, III. c. 3. v. 572, *zich aan de ondeugd overgeven;* ter werelt keren, III. c. 10. v. 48, *zich aan wereldsche zaken wijden;* maar vander werelt keren, III. c. 3. v. 736, *de w. verlaten*, *sterven;* daer uut keren, I. c. 4. v. 11,

IV. c. 12. v. 22, en daer of keren, III. c. 3. v. 214, *zich daarvan afwenden, er mede ophouden.*

Trans., (een kint) te Gods dienste keren, I. c. 25. v. 91, *leiden, sturen;* ter scolen keren, II. c. 23. v. 11, c. 31. v. 3, *naar school zenden;* sijn gheven te Gods eren keren, III. c. 23. v. 223, *zijne giften tot Gods eer doen strekken;* int quade keren, II. c. 21. v. 24, *ten kwade duiden*, elders in arghe keren (zie Arch); van hem keren, III. c. 23. v. 16, *van zich afzetten, zich er aan onttrekken;* iets aan iemand weder keren, II. c. 48. v. 1191, III. c. 1. v. 70, *teruggeven;* (van de eene taal in de andere) keren, II. c. 34. v. 32, *overbrengen, vertalen;* al aertrike in een rike keren, II. c. 15. v. 47, *de geheele aarde tot één rijk brengen* of *vereenigen;* buten zinne ghekeert worden, III. c. 3. v. 68, *buiten zich zelven vervoerd worden, van zijn streek raken;* uten kere ghekeert, hetzelfde, zie Kere.

Hem keren (ter leren, ter archeit enz.), I. c. 29. v. 31, III. c. 3. v. 572 var. enz., *zich begeven tot, zich overgeven aan*, enz.

Kerse v., I. c. 17. v. 22, *kaars.*

Kersten, plur. kerstene, kerstine, I. c. 48. v. 139, 148 enz., *Christen;* iemand kersten doen, II. c. 44. v. 283, 364 enz., (*tot Christen maken*), *doopen.*

Kerstendom. Dat— ontfaen, I. c. 39. v. 161 enz., *het Christendom ontvangen, gedoopt worden.*

Kerstenheit, —ede (var. I. meermalen kersti-

nede), I. c. 48. v. 147, II. c. 43. v. 19 enz., (— ontfaen), II. c. 39. v. 236, 260 enz., *Christendom.*

Kerstenrijc, II. c. 50. v. 5, *het Christelijk rijk, de heerschappij der kerk.*

Kerven, I. c. 17. v. 49, thans alleen voor *insnijdingen maken* gebezigd, oudtijds ook voor *doorsnijden, hakken.* Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 211, *Vanden houte*, vs. 556 enz. Hier is ontwee kerven zooveel als *in stukken scheuren, uiteenslaan.*

Chore. Zie Core.

Kimpe. Zie Kempe.

Kinnen. Zie Kennen.

Kint (var. Bijl. A. kinder) plur., I. c. 21. v. 121, *kinderen.*

Kipen. Zie Kapen.

Claer, clare adj., I. c. 4. v. 22, c. 5. v. 61, c. 7. v. 19, c. 9. v. 43, c. 21. v. 104, III. c. 23. v. 97 enz., *luisterrijk, schitterend, heerlijk*, ook *helder* (van een licht, eene fontein enz.), of (van een zin), III. c. 15. v. 196, *duidelijk, klaar*, Lat. *clarus.* Elders, I. c. 47. v. 105, III. c. 8. v. 19, doorgaans gevolgd door *van*, II. c. 45. v. 142, III. bl. 23. var. v. 26, c. 3. v. 586, 708 enz., *zuiver, rein*, en vandaar claer int ghelove, I. c. 39. v. 182.

Claer. Al claer adv., III. c. 26. v. 206, IV. c. 2. v. 64, clare, I. c. 18. v. 25, II. c. 47. v. 81, c. 48. v. 443, *klaarblijkelijk, zeker.*

Claerheit, —ede, I. c. 5. v. 58, c. 9. v. 41,

49, c. 11. v. 70, c. 13. v. 44 enz., *licht*, *luister*, *glans*.

Claerlijc, —like adv., I. c. 5. v. 55, c. 39. v. 181, II. c. 46. v. 6, *klaarblijkelijk*, *zeker*.

Claghe v., II. c. 20. v. 51, c. 22. v. 58, c. 25. v. 18, *klagt*, *aanklagt*.

Clam, I. c. 31. v. 62 enz., Imp. van climmen, *klom*.

Clanc, II. c. 56. v. 104 enz., Imp. van clincken, *klonk*.

Clene adj., III. c. 10. v. 137, 141, 145, *klein*, in den zin van *nederig*, *bescheiden*.

Clergie, —en v., II. c. 39. v. 157, c. 48. v. 1206, III. c. 10. v. 65, c. 14. Titel. en passim, *godgeleerdheid*, in den zin van dien tijd.

Clerc, plur. clerke, subst., Prol. v. 18 enz., *geestelijke*.

Clerkelijc adv., III. c. 14. v. 268, *zoo als 't eenen geestelijke betaamt*.

Cleven (*an* of *in* iets) intr., I. c. 20. v. 52, II. c. 5. v. 18, III. c. 10. v. 260, *vastkleven*, *vasthouden*, (*er in*) *volharden*. An enen wech cleven, II. c. 16. v. 3, *een weg houden*, *er op voortgaan*. De var. laat daar ten onregte de praep. *an* weg, hetgeen BILDERDIJK (*Geslachtlijst*, II. 82) tot eene min juiste verklaring verleidde.

Die dorst cleeft an hem, III. c. 4. v. 402, is zooveel als *zijn dorst houdt aan*, *blijft hem bij*, en alse deen mitten andren cleeft, III. c. 14. v. 248, *als het een bij het ander komt en zich daarmede vereenigt*.

In een anderen zin echter moet de uitdrukking te hogheren state cleven, I. c. 4. v. 25, wor-

den opgevat. Daar kan *cleven* wel niet anders zijn dan hetgeen gewoonlijk *cliven* heet, d. i. *klimmen*, *stijgen*, eene beteekenis, over welke men Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 458 vlgg. en het Gloss. op *der Minnen Loep* nazie. De verwisseling dier beide vormen (*cliven* en *cleven*) laat zich te eerder denken, daar ook de eerstvermelde en gewone zin van *cleven* (die van *vastkleven*) eigen is aan

Cliven, in de uitdrukking: daer in ghecleven sijn, I. c. 28. v. 72, waar de var. becleven heeft, dat volkomen hetzelfde is. Ik heb de plaats reeds verklaard op Becliven.

Cloot, *bal.* Mit cloten rollen, III. c. 25. v. 122, een balspel. Vgl. *Hor. Belg.* VI. 177.

Knaghen. Van eren gheknaecht worden, III. c. 3. v. 184, *zijne eer trapsgewijze verliezen.* De ledigheid *knaagt* aan 's menschen eer, en vreet die allengs weg.

Knapelijn (var. knapelen). Een — kint, I. c. 26. v. 27, *een kind van 't manlijk geslacht.* — *Brab. Yeesten*, IV. 985:

> Ende om dat hem niet was bleven
> *Knapelen kint*, soe wart ghegheven
> Sijn hertoghedom Gocelone.

(Var. *knapelijn*). *Der Vrouwen Heim.* vs. 597:

> Alexander seghet alleene
> Dat men in die rechte zijde *knapelen* draecht;
> Van der slinker hi oec secht
> Dat men wijf draecht daer inne.

Men zeide ook *knapelinc* (zie KIL.), als in het *Leven van S. Amand*, II. 2783:

So was die Vransche coninghinne,
Daghebeerts wijf, elc versinne,
Van eenen *knapelinghe kinde* ghenesen.

en *kneplekijn* in 't *Leven van Jezus*, c. 13. Voor 't overige was *knapelijn*, vooral later, ook als subst. in de gewone opvatting van *knaapje* in gebruik. Zie HUYDEC., *Proeve*, I. bl. 38.

Coemanscap, III. c. 10. v. 69, *koopmanschap.*

Coeren, III. c. 26. v. 52 var., alleen in I. en daar de plaats vervangende van *zorghe*, zoo als de tekst heeft. Inderdaad komt *coren* ook elders voor in de beteekenis, zoowel van het intr. *bezorgd zijn*, *zich kwellen* (*met iets*), als van het trans. *bezorgd maken*, *kwellen.* Het eerste in *Limborch*, III. 1273:

O wi, wat maken die!
Si pinen ende *corens* alle drie.

het andere ald. IV. 1275:

(Ic) seggn van Echites voert,
Dien de minne sere *cort.*

Mr. V. D. BERGH in Gloss. verklaart het te regt door *kwellen;* doch minder juist leidt hij er het subst. *coringhe* van af, dat op de beide door hem aang. pll. en overal elders, niet *kwelling*, maar *verzoeking* beteekent. Evenwel hangt dit laatste met het eerste zeer naauw te zamen. De gang der beteekenissen zal deze geweest zijn: *beproeven*, *verzoeken*, dus intr. *moeite doen*, *zich kwellen*, trans. *iemand moeite verwekken*, *hem lastig vallen*, *kwellen.* Het Lat. *tentare* vertoont denzelfden overgang.

Coetse (var. coetche) v., II. c. 9. v. 68, *koets*, *bed.* Fr. *couche.*

Kockijn, —ine, I. c. 35. v. 7, *lui*, *vadzig schep-*

sel. Het Fr. *coquin*, een algemeene schimpnaam, dien men zoowel aan een *armen drommel* (*Hor. Belg.* VI. Gloss.) toewierp, als aan een *loozen en boozen schelm* (*Reinaert*, 5128, 6426), aan een *luijaard*, of aan soortgelijke wezens.

Compleeten. Ten —, II. c. 53. v. 75, *in den avond*, op den tijd der *Completa*, in de R.C. kerk de benaming van de dienst, »met welke alle de diensten van den dag *vervuld* en besloten werden." Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 497 en III. bl. 140, waar men tevens ziet, dat het in goed Hollandsch *te vollen tide* heette. Elders werd het ook *te complien* genoemd, als in het *Leven van S. Amand*, II. 919, welke geheele plaats met die van den *L. Sp.* mag vergeleken worden.

Conduut, —dute, II. c. 20. v. 27, *waterleiding*, *goot.* Fr. *conduit.*

Conroot, Conroet o., I. c. 20. v. 5, II. c. 58. v. 197, IV. Begin. v. 11, c. 5. v. 26, *troep*, *schaar*, *bende;* elcx gheslachte[n] —, I. c. 39. v. 108, *de geheele menigte*, *het gezamenlijke aantal der personen tot ieders geslacht behoorende.* Het is een zeer gewoon woord (zie VAN WIJN op HEELU, bl. 162), en luidde in 't oud-Fransch *conroy*, doch de afleiding blijft onzeker.

Cont adj., I c. 2. v. 54, c. 8. v. 1 enz., *bekend.* Cont maken, IV. Prol. v. 5 enz., *berigten*, *melden*, thans nog *kond doen.*

Convent o., II. c. 36. v. 673, en II. Prol. v. 17 var., waar de tekst covint heeft, *gezelschap.* Lat. *conventus.*

Core ww., I. c. 46. v. 103, 104 enz., Imperf. Conj. van kiesen.

Core, Chore subst. m., II. c. 49. v. 76 en var., ook kuere (var. coere), I. c. 46. v. 92, 101, *keus*, *keur*.

Vandaar de spreekwijze: ter core (var. ook ter cuere), I. c. 19. v. 43, II. c. 9. v. 101, c. 48. v. 895, of ter cure, I. c. 15. v. 73, eig. *naar keus*, *naar wensch*, dus *ten volle*, *ter deeg*, *zeer*. Doorgaans wordt het bij een adj. of part. gevoegd, om de beteekenis te versterken: ter core goet is dus *zoo goed als men maar wenschen kan*, *zeer goed*, ter cure besloten, *ter deeg ingesloten*, enz. Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 402—404, Prof. SCHRANT op HARDUYN, bl. 23, enz.

Coren (ghecoort) trans., II. c. 36. v. 1512, *in verzoeking brengen*, *verleiden*. Uut coren (die duvele), ibid. v. 515, (door tooverij) *uitlokken*, *belezen om uit te komen*. Zie Becoren.

Coringhe, II. c. 41. v. 21, 146, 153, 158, 166, III. c. 8. v. 37, *verzoeking*, *verleiding*.

Coronike (var. cornike) v., II. c. 44. v. 288, c. 45. v. 140, *kronijk*, en

Coroniste m., III. c. 15. v. 277, *kronijkschrijver*. Zie mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 184 vlg.

Corporael o., II. c. 44. v. 137, c. 51. v. 155, *heilige altaardoek*.

Cort adv., III. c. 14. v. 11, en corts, ibid. var., c. 6. v. 52 var., *spoedig*, *weldra*, *eerlang*. Lat. *brevi*.

Cortelike (var. cortelinghe) adv., II. c. 39. v. 122, hetzelfde.

Cost enk., III. c. 22. v. 32, *onkosten.*

Costelijc sijn, III. c. 3. v. 684, *onkosten maken, uithalen.* KILIAEN geeft voor 't adj. niet alleen *pretiosus, sumptuosus*, maar ook *luxuriosus, profusus* op.

Costelijcheit, III. c. 26. v. 75, *kostbaarheid.*

Covint. Zie **Convent.**

Cracht, —te, I. c. 28. v. 14, c. 30. v. 73 enz., *geweld, gewelddaad.*

Craijeren, IV. c. 4. v. 40 var., *uitroepen, afkondigen.* Fr. *crier.* Doch deze lezing kan hier niet bestaan: die van den tekst is de ware.

Craken over iemand, III. c. 4. v. 522, *op iemand losbarsten, op zijn hoofd nederkomen*, van tegenspoed gesproken. Ook gevolgd door *op*, als *Karel d. Gr.* V. 184.

Cranc adj., I. c. 11. v. 28, c. 15. v. 9, II. c. 50. v. 82, III. Begin. v. 18, c. 3. v. 339, 954 enz., *zwak;* ook, I. c. 7. v. 37, c. 26. v. 67, II. c. 22. v. 16, III. c. 3. v. 296, 297, *gering, onbeduidend, slecht.*

Cranken (ghecranct) trans., III. c. 23. v. 158, *verzwakken, krenken.*

Crancheit, III. c. 10. v. 236 var., *zwakheid.*

Cranclijc adv., III. Prol. v. 27, *slecht, kwalijk;* doch, I. c. 16. v. 48, (*zwakjes*), *zachtjes aan, langzaam.*

Crepel, Cropel adj., II. c. 35. v. 61 en var., c. 36. v. 39 en var., IV. c. 6. v. 50 en var., enz., *kreupel.*

Creten (ghecreet) trans., II. c. 36. v. 1511, *tergen, sarren.* KIL. heeft drie vormen, *graeten*,

kreyten en *kreten*, allen in den zin van *provocare*, *irritare*, *exasperare*, en zoo wordt ook *creytzen* in den *Teuthonista* (op *Bedroeven*) met *tergen*, *verstoeren* gelijkgesteld en door dezelfde en meer dergelijke Latijnsche woorden vertaald. Hiertoe behoort ook het spreekwoord: »Als de hond onderligt, al de wereld wil hem *kreesten*," door CATS gebruikt in het derde deel van zijn *Spiegel v. d. o. en n. tijd.*

Elders staat *creten* ook in den zin van ons *krijten*, *weenen*, als in *Karel d. Gr.* I. 1053.

Criselinghe (van tanden), I. c. 13. v. 96 var., *gekners*. Zie Ghecrijsch, Ghecrisel.

Crisma o., I. c. 39. v. 91, II. c. 44. v. 391, c. 48. v. 1142, *heilige olie*, het Gr. χρῖσμα.

In den *Floris e. Blanc.* vs. 980, 984, las HOFFMANN V. F. *crisine* en *crisivier*. Hij verklaart het eerste door *chrisma*, vermeldt bij het tweede het Fransche *cresmier*, en nog ziet hij niet, dat hij *crisme* en *crismier* had moeten lezen! Verdiende zóó iets door Prof. LULOFS onverbeterd te worden nageschreven (zie *Handboek*, bl. 171 en 389)?

Crocht (komt in alle drie geslachten voor), I. c. 8. v. 5, II. c. 9. v. 64, 69, 88, II. c. 13. v. 5, 9, c. 45. v. 77 enz., hetzelfde als ons *krocht*, *spelonk*.

Croec, II. c. 44. v. 68, 216, *haarlok*. Zie *Limborch*, Gloss. op Croke, *Ferguut*, vs. 2410 enz. Op de laatst aang. pl. verklaart Prof. VISSCHER het door *staf*, maar is deswege reeds teregtgewezen door Dr. HALBERTSMA, *Lett. Naoogst*, I. 20—22.

Cropel. Zie Crepel.

Cuelne, cas. obl. van **cuelen** intr., III. c. 6. v. 76, *koelen*, *verkoelen*.

Cume adv., I. c. 15. v. 12, c. 22. v. 52, c. 28. v. 62, 63 enz. enz., *naauwelijks*. Hoogd. *kaum*. Over de etymologie, zie bij **Becumen**.

Cure, —**en**, I. c. 32. v. 18, *kuur*, *genezing*. Lat. *cura*.

Cureit, —**te**, II. c. 48. v. 369, *parochiepriester*, *pastoor*. Fr. *curé*, van 't Lat. *curatus*.

Curen ww., III. c. 7. v. 21. Dezelfde gedachte met hetzelfde woord uitgedrukt leest men in het *Sacr. van Aemst.* vs. 360:

> Voer die doot en is gheen *curen*,

waar LEENDERTZ in Gloss. het te regt verklaart door: »*middelen ter genezing aanwenden*." Het naast beantwoordt het aan ons *verhelpen*. Vgl. **Cure**.

L.

Lach, II. c. 36. v. 1211 var., 1392 var., 1669 var., tweede pers. enk. Imperat. van **laten**, *laat*. Deze merkwaardige vorm, waarop het eerst de aandacht gevestigd werd in de *Holl. Spraakleer* van Dr. BRILL, bl. 817 vlg., is te regt aldaar verklaard uit den door synkope ontstanen Infin. *laen* (voor *laten*), als *doch* van *doen* enz. Zij kwam mij ook voor in *der Ystorien Bloeme*, fol. 14. b.:

> Doen sprac Andries sonder waen:
> » Egeas, *lach* varen dafgode
> Ende houti an die Gods ghebode."

Ook het Ohd. kende, nevens *laz*, nog de vormen *lazh* en *la*. Zie GRAFF, II. 303.

Lachter m., I. c. 23. v. 28, *schande*, *schuld*, *misdaad*. Iemand lachter doen, III. bl. 15. v. 46, *schande aandoen;* lachter spreken van iemand, III. c. 2. v. 140 var., *schande* of *kwaad spreken*, gelijk het ook, III. c. 15. v. 203, als *schande*, *kwaadspreking*, bijna ons *laster*, moet worden opgevat. Inderdaad is *lachter* etymologisch hetzelfde als *laster*, ofschoon men ziet, dat de oude beteekenis noch aan den Hoogduitschen zin des woords, noch aan den bij ons gewonen, ten volle beantwoordt, maar tusschen beiden in dobbert. Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 86—90.

Laden trans., *overladen*, *overlast aandoen*, in de spreekwijze: die twater laedt (var. laet), I. c. 28. v. 41, III. c. 4. v. 399, *wien het water* (*de waterzucht*) *overlast aandoet* of *kwelt*. Dat de auteur *die* voor *dien* schreef, is te wijten aan de zamensmelting van Nom. en Acc., want voluit moest het *die*(*gene*) *dien* luiden. Voor den zin vgl. men III. c. 10. v. 186 vlgg.

Te meer was hire gheladen mede, II. c. 5. v. 34, is zooveel als *des te meer was hij er mede bezwaard*, *zat hij er mede verlegen*.

Laye v., I. c. 17. v. 39 var., IV. c. 9. v. 74 var., *vlam*, als nog in ons *lichterlaaije*. Vgl. Loghe. Het woord is te bekend om er lang bij stil te staan. Ter loops zij echter de Heer OUDEMANS opmerkzaam gemaakt, dat hij, zijne etymologie uit het Maleisch bij tijds herroepende, van kwaad tot erger vervallen is, door een zestal plaatsen van CATS geheel verkeerd te verklaren. Zie het *Mag. v. Ned. Taalk.* I. 160—162.

Lac, II. c. 53. v. 40, Imperf. van **leken**, *vloeide.*

Lake, II. c. 48. v. 2. Elders is dit woord zeer gewoon in den zin van 't Lat. *lacus*, Fr. *lac*, dus ons *meer;* doch hier ter plaatse geldt eene zeer bijzondere opvatting. De schrijver namelijk vertaalt insgelijks het Lat. *lacus*, maar hier als benaming van de vijvers of waterkommen, die in zoo grooten getale te Rome gevonden werden, en die, later uitgedroogd, allengs modderige kuilen, diepten of holen werden, maar desniettemin den ouden naam van *lacus* behielden. In zoodanig een kuil of hol, slechts door de verbeelding wat heel diep uitgegraven, lag de draak, dien SYLVESTER bedwong.

Laken met den dat., III. c. 12. v. 203, *ontbreken.* Ik haast mij, de grove vergissing te herroepen, die mij (tijdens het drukken van deze plaats) aan de var. *wie* boven de ware lezing *wien* de voorkeur deed geven. Ik vatte toen *laken* in den tegenwoordigen zin van *berispen* op, maar had beter kunnen leeren uit KILIAEN, die het door *deficere*, *deësse* vertolkt, en te regt naar het Eng. *to lack* verwijst. Die beteekenis geldt ook in de *D. Doctr.* III. 53:

> Gheen dinc nes eersam no volmaect,
> Daer gherechtecheit iet in *laect.*

Prof. JONCKBLOET in Gloss. vat dit ook als *laken*, *afkeuren* op, hetgeen werkelijk een tamelijken zin zou opleveren. Doch bij nader inzien zal hij voorzeker toestemmen, dat wij beiden misgetast hebben, en dat ook hier de beteekenis van *ontbreken* geldt.

Ik heb over dit woord nog het een en ander aan te merken (ook naar aanleiding van het Gloss. op

Limborch), maar, om ruimte te winnen, bespaar ik dit liever voor DE JAGER'S *Archief.*

Lampte, —en, II. c. 56. v. 91, *lamp.* Elders ook *lampde*, als in het *Leven van Jezus*, c. 201.

Langde v., II. c. 29. v. 30 var., *lengte.*

Langhen trans., II. c. 29. v. 27 var., *verlengen.*

Langhen (langhede, ghelangt), onpers. ww., met den dat. Mi langhet, II. c. 55. v. 51, III. c. 3. v. 907, *ik verlang.* Vgl. mijne aant. op *Warenar*, bl. 238.

Lant. Te lande, II. c. 20. v. 6, 9, III. c. 3. v. 899, *naar zijn eigen land, naar zijn vaderland.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 408 vlg.

Lantwinninghe, III. c. 14. v. 115, *landbouw.* Zie Winnen.

Laten (lict) trans., II. c. 53. v. 64, III. c. 1. v. 40, *nalaten, staken.*

Lazarie, Lazerie, —ien v., II. c. 45. v. 20, 143 enz., *Lazarusziekte, melaatschheid.*

Lazersch, Lazers adj., II. c. 35. v. 56, c. 36. v. 40, 530 enz., ook lazarsçh, II. c. 48. v. 782, *melaatsch.*

Leden part. Zie Liden.

Leden trans., III. c. 15. v. 124, *leiden, beleiden*, hier zooveel als *vergezeld doen gaan.*

Leec adj., I. c. 2. v. 1, *ongeleerd, dom*, een complimentje, door de geestelijken van dien tijd aan hunne leeken gemaakt. Vgl. *D. Doctr.* Gloss. Elders staat het in den gewonen zin.

Leellijc adj., III. c. 15. v. 230, *smadelijk, schandelijk.*

Leellijc, —like adv., I. c. 42. v. 143, c. 44. v.

45, IV. c. 2. v. 82, *smadelijk*. Zamengetr. uit *leedelijc*. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 326 vlg.

Leet, Leit adj., III. c. 3. v. 1022, c. 10. v. 122, c. 16. v. 104 enz., het opp. van *lief*, dus *onlief*, *onbemind*, *ongevallig*. Vandaar (iemand, of, iets) leit hebben, II. c. 1. v. 115, III. c. 4. v. 154, het opp. van *liefhebben*, dus *haten*.

Legghen (gheleit) trans., I. c. 14. v. 66, IV. c. 4. v. 54, *vaststellen*, *bepalen* (eene straf, een dag). Elc selt opten andren legghen, IV. c. 4. v. 46, is zooveel als *elk zal het aan een ander willen opdragen*.

Leie plur., II. c. 49. v. 79, 86, *leeken*, van de vier wereldlijke keurvorsten gesproken. Hoogd. *laien*. Waarschijnlijk is het gebruik van dezen Duitschen vorm met de zaak zelve uit Duitschland tot ons gekomen.

Leit subst. o., IV. c. 5. v. 53, *leed*.

Leit adj. Zie Leet.

Lenghe v., II. c. 29. v. 30, *lengte*.

Lesen. Zie Lesse.

Lesse v., I. c. 23. v. 135, c. 38. v. 87 enz., *het gelezene*, *het gesprokene*, eene benaming waarmede de auteur zijn eigen werk aanduidt, of wel de bron waaruit hij putte, als in de uitdrukking: seit die lesse, II. c. 48. v. 866, 1145, IV. c. 4. v. 79. De destijds algemeene gewoonte van het voorlezen der boeken (een gevolg van het geringe aantal personen, die lezen konden) gaf hiertoe aanleiding, gelijk ook de auteurs, waar zij naar het vroeger of later door hen behandelde verwezen, dit behande-

len niet alleen, gelijk thans, *spreken*, *zeggen* enz., maar doorgaans lesen noemden. Zoo b. v. Prol. v. 39, I. c. 26. v. 18, c. 42. v. 140, c. 48. v. 122, II. c. 39. v. 82, III. c. 15. v. 45, IV. c. 5. v. 80, c. 12. v. 17 enz.

Vandaar dan ook uitdrukkingen, als: dit is een ghemeine lesen, I. c. 22. v. 84, *dit is een algemeen zeggen;* die daer meest na lesen, I. c. 2. v. 58, *die dit onderwerp het meest behandelen*, *er het meeste onderzoek naar doen*, enz.

Let o., I. c. 18. v. 19, III. c. 3. v. 523, c. 7. v. 17, c. 11. v. 21, c. 17. v. 28, *lid.*

Lette, II. c. 9. v. 124, *letsel.* — Zonder lette, zie Letten.

Letten intr., II. c. 39. v. 88, *wachten*, *vertoeven*, of, I. c. 29. v. 74, *ophouden*, *verwijlen*, (*er bij*) *stilstaan.* Veelal in de spreekwijze: zonder lette of zonder letten (het laatste meest in de var.), I. c. 46. v. 79, II. c. 3. v. 11, *onverwijld* (vgl. Onghelet); of wel, I. c. 21. v. 115, c. 33. v. 73, II. c. 10. v. 27, c. 40. v. 157, c. 44. v. 526, c. 48. v. 1084 enz., *zonder verzuim*, *zonder mankéren.*

Letten met den dat., II. c. 36. v. 861, c. 52. v. 18, *hinderen*, *letsel aandoen;* met den acc., II. c. 50. v. 86, *beletten.*

Leventheit, II. c. 24. v. 127, *leven*, *levenskracht.*

Leveren, I. c. 14. v. 33, *overgeven.* De zin is: » omdat zij hun geheele leven aan het bedrijf der onkuischheid overgaven." Vgl. HUYDEC., *Proeve*, II. bl. 271 vlg.

Lichte adv., III. c. 19. v. 54 enz., *welligt*, *misschien.* De uitdrukking: met lichten, I. c. 31. v. 34,

is niet duidelijk. Men zou *lichte* als subst., in den zin van *ligtheid*, *ligtzinnigheid*, kunnen opvatten. Maar liefst denk ik, dat het *ligtelijk*, *zonder bezwaar*, beteekent.

Lide. Ter lide, III. c. 3. v. 466, *in het voorbijgaan.* Ter lide slaen is dus *een lossen klap geven.*

Liden (hi lijdt, leet, is leden), volkomen het Fransche *passer*, als:

Intr., I. c. 11. v. 38, 60, 71 var., c. 32. v. 75, II. c. 36. v. 99, c. 53. v. 88 enz., *voorbijgaan;* II. c. 28. v. 74, *overgaan;* I. c. 18. v. 79, c. 19. v. 44, *doorgaan;* I. c. 3. v. 41, *duren*, voorbijgaan van tijd.

Leden, I. c. 38. v. 85, II. c. 36. v. 848, III. c. 3. v. 1212, c. 25. v. 17 enz., *voorbijgegaan*, *voorbij*, of wel, als het thans heet, *geleden*, *verleden.*

Laten liden, I. c. 29. v. 67, c. 44. v. 72, III. c. 16. v. 73, *laten varen*, *laten loopen.* Ic latet te zachter liden, Prol. v. 41, *ik laat het des te geruster loopen*, *ik neem het des te minder kwalijk.*

Trans., I. c. 9. v. 48, 80, 83 enz., *voorbijgaan;* ic lijdt, II. c. 13. v. 124, *ik ga het voorbij;* I. c. 5. v. 8, II. c. 6. v. 181, *doorgaan.*

Lidenesse, III. c. 3. v. 1013 var., en

Lidentheit, ibid. tekst, *het laten voorbijgaan en geen gebruik maken van de omstandigheden*, dus *werkeloosheid*, *slofheid.*

Liebaert (var. lybaert), —rden, II. c. 18. v. 11, doorgaans een *leeuw*, maar hier, met *leeuwen* te zamen genoemd, kan 't wel niet anders dan *luipaard* zijn. Misschien vergiste zich de dichter bij

de vertaling van *leones et leopardi.* Doch ook SPIEGHEL (*Hertsp.* II. 93) noemt *leuw en lyberts* bij elkander.

Liefghetal adj., soms gevolgd door *met*, III. c. 2. v. 159, c. 3. v. 460 var., 885, c. 4. v. 193, c. 10. v. 45, 147, c. 12. v. 93, *aangenaam*, *welgevallig*, *bemind*, *gezien* (*bij* de menschen), steeds van personen gezegd.

Liefghetalhede (var. liefghetallichede), III. c. 2. v. 36, 128, *het aangenaam of gezien zijn bij de menschen.*

Lieftal adj., III. c. 3. v. 460, hetzelfde als Liefghetal. Niet te verwarren met ons *lieftalig.*

Lien, Lyen, II. Begin. v. 1, c. 45. v. 144, III. c. 9. v. 26, c. 14. v. 109, IV. bl. 231. var. v. 1, c. 6. v. 69, derde pers. enk. praes. lijt, II. c. 1. v. 73, Imperf. lide, II. c. 52. v. 50, Part. ghelijt, III. c. 3. v. 118, *melden*, *verhalen*, *zeggen.*

Ook, II. c. 17. v. 30, c. 36. v. 262, 629, c. 45. v. 29, 73, c. 48. v. 105, III. c. 14. v. 188 enz., tweede pers. plur. praes. Conj. lijt, II. c. 36. v. 266, plur. Imperat. lijdt (var. lijt), II. c. 36. v. 992, Imperf. lijdde, III. c. 3. v. 639, *belijden*, *erkennen.* Lijs, II. c. 36. v. 702 var., contr. uit lie des, sing. Imperat., *beken het.* Die gen. *des*, *dies* staat veelal bij *lien*, eenmaal ook, II. c. 36. v. 992, de gen. *der waerheit*, anders doorgaans de acc.

Wildijs lien, II. c. 54. v. 63, *wilt gij het erkennen*, d. i. *men moet het erkennen*, is niets anders dan eene verzekeringsformule.

Lieve (tekst kwalijk m., doch var. Bijl. A. v.), I. c. 22. v. 25, *liefde*. Iemand lieve doen, I. c. 27. v. 51, III. c. 4. v. 423, c. 5. v. 60, c. 17. v. 9, c. 19. v. 73, *liefde bewijzen*, *genoegen aandoen*, *doen wat hem lief is*.

Ligghen (leecht) in een boek, II. c. 57. v. 3 enz., *staan*, als men thans zegt.

Ligghen (leit of leecht, Imp. lach), II. c. 7. v. 140, c. 39. v. 114 var., 206 var., c. 45. v. 139, 166, c. 48. v. 845, 930, c. 49. v. 5, van een datum gesproken, *invallen*. Zie Gheligghen.

Ligghen, in de spreekwijze: het leecht (leit) daer aen, I. c. 10. v. 52, II. c. 36. v. 1504, III. c. 16. v. 62, *het is daaraan gelegen*, *hangt daarvan af*, of *is er aan verbonden*. Zie Gheligghen.

Ligghen van kinde, III. c. 15. v. 172, *verlossen*, *bevallen*. Zie Gheligghen.

Lijdde, Lijdt. Zie Liden, Lien.

Lijf, live o., dikwijls in den nog heden gewonen zin van *ligchaam*, maar ook, I. c. 14. v. 31, c. 35. v. 35, 88, II. c. 48. v. 948, c. 50. v. 40 var., III. c. 15. v. 140, IV. c. 12. Besluit. v. 42, 44 enz., in dien van *leven*, het Eng. *life*. Te live bliven, I. c. 30. v. 64, II. c. 54. v. 9, III. c. 16. v. 17, IV. c. 4. v. 20, of —houden, I. c. 42. v. 161, *in het leven blijven*, of *behouden*. Vanden live bliven, I. c. 42. v. 109, *om 't leven komen*, *sneuvelen*, of —scheiden, II. c. 44. v. 270, III. c. 25. v. 28, —varen, II. c. 56. v. 55, *sterven*, vanwaar vanden live alleen, I. c. 47. v. 35, *gestorven*, *dood*.

Lijfnere (var. lijfneringhe), —en v., III. c. 1. v. 94, *levensonderhoud.* Zie Nere, en vgl. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 276.

Lijm, lime o., I. c. 15. v. 7, *leem*, *klei.* Vgl. Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.* bl. 335.

Lijs, Lijt. Zie Lien.

Lingde v., II. c. 29. v. 30 var., *lengte.*

Linghen (linghede, var. lenghde, lingde) trans., II. c. 29. Titel, *verlengen.*

Linten, II. c. 54. v. 65, *lente.* Elders *lentijn.*

Liselike adv., II. c. 56. v. 7, *zachtjes*, *stilletjes.* Hoogd. *leise*, vgl. ook 't Fr. *lisse*, zacht, glad. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 233 vlg.

List, —te, —ten v. (soms m.), I. c. 26. v. 5, II. c. 13. v. 54, c. 46. v. 13, c. 48. v. 396, IV. Begin. v. 38, *verstand*, *schranderheid*, *kennis.* Zie GRAFF, II. 282 vlgg., *Minnen Loep*, Gloss., enz.

Litteiken o., I. c. 42. v. 81, littéken (var. lijcteeken), II. c. 52. v. 95, *herkenningsteeken.* Zie Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.* bl. 409 vlg.

Livereert. Te — (var. gedelivereert), II. c. 61. v. 34, *bevrijd.* Lat. *liberatus*, Fr. *délivré.* Vgl. bij Te.

Locht, —te v., I. c. 8. v. 6, III. c. 4. v. 43 enz., *lucht.*

Loech, II. c. 16. v. 83, c. 42. v. 22 enz., Imp. van lachen, *lachte. Lachen op iemand*, d. i. hem *toelagchen.*

Loedt, II. c. 16. v. 72, Imp. van laden, *laadde.*

Loec, II. c. 59. v. 20, Imp. van luken intr., *(zich) sluiten.*

Loeken intr., II. c. 7. v. 4, *zien*, *kijken.* Eng. *to look.* — *Karel d. Gr.* I. 451:

(Si) *loecto* in hare entare,
Maer si en warter niet geware.

Belg. Mus., 1846, bl. 74, vs. 170:

Die dief saecht; hi sprac: » *Looc!*
Gheselle, mijn moeder . . . . ."

hetgeen straks (vs. 177) aldus herhaald wordt:

Sie, gheselle, waer si staet!

Loenlijc adj., III. c. 6. v. 9, *loonwaardig, verdienstelijk.*

Loesten trans., II. c. 36. v. 1580 var., c. 41. v. 22 var., *verlossen.* Vgl. Verloosten.

Loghe v., I. c. 17. v. 39, *vlam.* Zie *Minnen Loep*, Gloss. en vgl. bij Laye.

Loy. Dat —, III. c. 14. v. 18, *de verzameling van wetten.* Fr. *loi.* Zie KIL. en V. H. ald.

Lossen trans., II. c. 41. v. 22, *verlossen.*

Loven (ghelooft), III. c. 3. v. 225, *beloven.* Elders *prijzen.*

Lude ende stille, I. c. 6. v. 13, c. 22. v. 60, c. 23. v. 49, c. 25. v. 87, III. c. 4. v. 433, c. 5. v. 22, c. 9. v. 5 enz., lude of stille, I. c. 48. v. 149, II. c. 10. v. 36, III. c. 16. v. 131, ook stille ende luut, IV. c. 1. v. 107, algemeene spreekwijze, welke men nu eens door *geheel en al*, *volstrekt*, dan eens door *in elk geval*, *in elk opzigt* moet wedergeven.

Zoo ook lude noch (no) stille, II. c. 36. v. 771, III. c. 9. v. 99, c. 14. v. 61 enz., *in het geheel niet*, of *in geen geval*, *in geen opzigt.*

Ludeke (eigennaam), II. c. 48. v. 937, 940, *Luik.* Hoogd. *Lüttich.*

Luut, II. c. 48. v. 862, *geluid.*

Luxure, —en v., III. c. 24. v. 33, of
Luxurheit, —eden v., II. c. 44. v. 18 var., of
Luxurie, —ien v., I. c. 14. v. 32, c. 43. v. 49, III. c. 3. v. 983, 985, c. 8 passim, enz., *geilheid, onkuischheid*, waarmede het soms verwisseld wordt. Zie bl. 336 en vgl. *D. Doctr.* Gloss., enz. Fr. *luxure.*

M.

Maghedoem, **Maghedom** (var. maechdom), —me, I. c. 25. Titel, v. 19, 41, 79, *ongehuwde staat.*

Maisniede, —en v., III. c. 5. v. 94, *huis- en hofhouding;* plur. m., III. c. 12. v. 90, *de personen daartoe behoorende, het gevolg.* — Van het Midd. Lat. *mansionada*, Oud-Fr. *maisnie.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 256 vlgg., de Gloss. op *Floris e. Bl.*, *Limborch*, enz., en de schier bij allen aang. verh. van Mr. ACKERSDIJCK.

Maken intr., III. c. 15. v. 93, in den zin van *dichten, schrijven.* Vgl. het Gr. *ποιεῖν, ποιητής.*

Male. Te —, adv. III. c. 9. v. 34, c. 14. v. 124, *te gader, te zamen*, en vandaar, III. c. 26. v. 68, *geheel en al.*

Mamme v., III. c. 10. v. 11 var., *voedster, minne.* KIL. en V. H. ald.

Man. Een merkwaardig gebruik van dit woord in den *L. Sp.* en elders verdient hier aangeteekend te worden. Wanneer er namelijk van eene deugd, ondeugd of gemoedsaandoening gesproken wordt, en men dengenen wil aanduiden, *die ze bezit* of *bij*

wien zij huisvest, dan wordt die persoon kortweg haer man geheeten, als zijnde de vazal, die zich aan hare dienst heeft toegewijd (b. v. miltheit bidt voor haren man). Zoo I. Prol. v. 25, III. c. 3. v. 704, c. 23. v. 135, 138, 145, 179 (in de laatste pl. merke men op, dat *haren man* niet in acc., maar in dat. staat. De zin is: »Mildheid maakt dat men voor haren man (d. i. voor den milde) wijkt").

Men vgl. ook II. c. 60. v. 90, waar tote sinen man zooveel is als *tot dengenen die zijne partij gekozen had*, dus *tot zijn aanhanger*.

Ook heer wordt op dezelfde wijze gebruikt, als I. c. 27. v. 42 (nijt en spaert sinen heer niet), waar het straks afgewisseld wordt met diene draecht.

Man plur., I. c. 26. v. 142, *mannen*, *lieden*.

Maniere (ook mainiere), —ren v., I. c. 4. v. 2, c. 18. v. 33, 39, 47, c. 20. v. 21, 47, II. c. 18. v. 9, c. 59. v. 100, III. c. 4. v. 403 enz., *soort*. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Manslacht, —te, II. c. 36. v. 577, *manslag*, *moord*. Vgl. Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.* bl. 396, het *Uitl. Woordenb.* op HOOFT, enz. Men had er ook het adj. *manslachtich* van.

Marche (tekst onjuist marthe), III. c. 26. v. 183 var., *mark*, gewone benaming der *grenslanden* in het Duitsche rijk, vanwaar de titel van *Markgraaf*, *Markies*. Zie VAN WIJN op HEELU, bl. 184.

Mare subst. v., II. c. 48. v. 444, *vermaardheid*,

faam. Van quader mare sijn, *in een kwaden naam staan, slecht befaamd zijn.*

Mare maken, II. c. 1. v. 109, c. 36. v. 951, 1031, *ruchtbaar maken, het gerucht verspreiden.* Men zou *mare* in deze spreekwijze als subst. kunnen opvatten, als ware 't *het gerucht maken;* doch liever houd ik het voor een adj., en verklaar het door *ruchtbaar maken, rondvertellen,* in overeenstemming met mare worden, IV. c. 7. v. 59, *ruchtbaar, vermaard worden.* Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 86.

Mare sijn met Gode, III. c. 3. v. 707, is zooveel als *Gode lief en welgevallig zijn,* volgens de afgeleide beteekenis, reeds verklaard door DE JAGER, *Nalezing op 't Gloss. van Prof.* LULOFS, bl. 28 vlg. Het opp. *ghehadt met Gode* d. i. *bij God gehaat, Gode ongevallig,* leest men in de *D. Doctr.* III. 372.

Marthe. Zie Marche.

Martilie, Martelie, —en v., II. c. 44. v. 352 var., 481 var., *martelaarschap.* Martilie ontfaen, ibid. v. 101, 125, of martelie ghewinnen, IV. c. 5. v. 2, *den martelaarsdood sterven,* hetgeen als een zegen werd aangemerkt, vanwaar ook de uitdrukking: martelie wart hem ghegheven, II. c. 44. v. 394, *hij stierf als martelaar.*

Martilien (ghcmartilijt) trans., II. c. 44. v. 179, c. 48. v. 1003, *als martelaar ter dood brengen.*

Mate adj., I. c. 34. v. 88 var., II. c. 9. v. 149, c. 12. v. 50, c. 16. v. 87, c. 44. v. 346, III. c. 3. v. 277, 315, c. 10. v. 145, c. 11. v. 42, c.

12. v. 55, c. 17. v. 6, 23, 25, c. 22. v. 8, IV. c. 7. v. 10, *arm*, *gering*. Zie Prof. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr.* en de aldaar aang., alsmede DE JAGER, *Nalezing op 't Gloss. van Prof.* LULOFS, bl. 30 vlg.

Of in I. c. 44. v. 67 deze beteekenis geldt, of wel *mate* als subst. staat in den zin van *gematigdheid*, is niet te beslissen.

Mate subst. Te maten, III. c. 3. v. 7 var., c. 10. v. 43, eig. *naar de juiste maat*, dus *van pas*, *behoorlijk*, niet te veel noch te weinig. HUYDEC. op STOKE (III. bl. 129) verklaart het door *zeer*, CLIGNETT (*Bijdr.* bl. 73 vlg.) door *tamelijk*, *matig*, *niet zeer*. Het eerste zegt te veel, het laatste te weinig: de waarheid ligt in het midden. Vgl. ook *Minnen Loep*, Gloss.

Maten intr., III. c. 3. v. 7, *zich matigen*, *zich inhouden*; trans., III. c. 3. v. 37, *matigen*, *inhouden*, *bedwingen*. Vgl. *Limborch*, Gloss.

Mee adj., I. c. 33. v. 4 enz., adv., I. c. 13. v. 98, c. 16. v. 7 enz.; *meer*. Zoo *ee*, *bet*, *min*, voor *eer* (*eerder*), *beter*, *minder*.

Meensaemheit, —ede, II. c. 41. v. 55, c. 43. v. 20, III. c. 3. v. 458, c. 26. v. 174, *gemeenzaamheid*, *gemeenschap*.

Meer, Meere o., IV. c. 1. v. 64, 158, *zee*. Hoogd. *das Meer*.

Meer, meerre adj., II. c. 40. v. 144, *grooter*, tegenover minder, ibid. v. 143, *kleiner*. Elders staan die beide woorden veelal in den zin van *ouder* en *jonger*, vanwaar de twee gelijknamige

Apostelen doorgaans ter onderscheiding **die meerre Jacob**, II. c. 2. v. 40, en **Jacob die minder**, ibid. v. 30, geheeten worden. Zoo ook **meere ende minder**, I. c. 19. v. 64, c. 29. v. 83 enz., *ouderen en jongeren*, d. i. *allen te zamen*.

Meerren (meerrede, meerde) intr., II. c. 15. v. 34, 36, c. 45. v. 149, *vermeerderen*, *zich uitbreiden*, *toenemen* in bloei en luister; trans., I. c. 25. v. 28, II. c. 15. v. 39, c. 48. v. 808, *vermeerderen*, *uitbreiden*.

Meerren, II. c. 34. v. 19. Zie **Merren**.

Meest adj. **Die meeste**, I. c. 7. v. 5, c. 24. v. 30, c. 41. v. 3 enz., *de voornaamste*, *grootste*, *magtigste*; **dat meeste**, I. c. 39. v. 168 enz., *het voornaamste*. Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 266 vlgg.

Meyen. Hem—, II. c. 36. v. 1776, *zich vermaken*, *zich verlustigen*. Zie DE JAGER, *Verscheid.* bl. 238.

Meyer, III. c. 4. v. 176, c. 26. v. 55, *pachter*, *rentmeester*. Midd. Lat. *major*. Zie *D. Doctr.* Gloss. en WEILAND in v.

Mekel. Zie **Michel**.

Mecken, **Micken**, eig. *zijne gedachten op iets*, *als op een mikpunt*, *vestigen*. Vandaar de volgende wijzigingen:

Intr., I. c. 30. v. 21, *opletten*, *nagaan*; III. c. 10. v. 101, *inzien*, *begrijpen*; I. c. 22. v. 67, III. c. 15. v. 265, *toezien*, *zorgen*; II. c. 1. v. 107, ook gevolgd door *te* met een ww., II. c. 13. v. 72, *plan maken*, *beramen*, of wel, II. c. 17. v. 49, *het er op toeleggen*.

Met den gen., III. c. 4. v. 422, *opletten*, *opmerken; op* iets— (in de var. ook *om* iets), I. c. 19. v. 88, c. 46. v. 121, II. c. 7. v. 18, c. 38. v. 30, *opletten;* I. c. 33. v. 23, *oplettendheid betoonen* of *zorg dragen* voor iets.

Trans., I. c. 11. v. 39, *nagaan*, *inzien*, *begrijpen.*

Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 306 vlg., Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 446 vlg., enz.

Melt, Melde adj., III. c. 12. v. 22, 111 enz., *mild.*

Meltheit, ibid. v. 113 enz., *mildheid.*

Menich. **Die menighe**, gevolgd door een enk., III. c. 15. v. 308, c. 18. v. 27, c. 23. v. 191, **den menighen**, I. c. 28. v. 16, III. c. 20. v. 51, c. 23. v. 177, *menigeen.*

Menichfouden intr., I. c. 25. v. 10, *zich vermenigvuldigen*, of, III. c. 4. v. 407, *grooter worden*, *toenemen;* trans., I. c. 30. v. 56, *doen vermenigvuldigen.*

Menichfout, adv., II. c. 3. v. 133, *grootelijks*, *zeer.*

Menighertiere, III. c. 23. v. 68, *menigerhande*, *velerlei.*

Menistreel, —**ele**, bekende benaming der Middeleeuwsche zangers en muzikanten in het gevolg der edelen, van 't Lat. *ministeriales.* Zie vooral HOFFMANN V. F., *Hor. Belg.* VI. 193 vlg. **Des duvels menistrele**, III. c. 4 v. 440, noemt onze dichter diegenen, die zich op hunne zonden beroemen; omdat de lofzang op het kwade een zang des duivels is.

Menschelicheit, —ede, Prol. v. 69 var., I. c. 16. v. 40, II. c. 19. v. 71, III. c. 19. v. 102 var., c. 27. v. 43, *de menschelijke natuur*, of wel, I. c. 1. v. 34, c. 15. v. 9, *het menschelijk geslacht*, *het menschdom.*

Merken, in de spreekwijze: alsic merke, III. c. 14. v. 235 enz., *zoo als ik kan nagaan*, *gelijk mij gebleken is.*

Merre v., II. c. 3. v. 131, *vertoef*, *uitblijven.* Van

Merren (merrede, ghemerret) intr., I. c. 8. v. 14, II. c. 16. v. 24, III. c. 1. v. 43, c. 3. v. 906, c. 4. v. 210 enz., ook meerren, II. c. 34. v. 19, *marren*, *toeven*, *talmen*, *uitblijven.* Zonder merren, I. c. 46. v. 70, II. c. 12. v. 28 enz., *onverwijld.*

Mes, —sse, I. c. 23. v. 89, III. c. 19. v. 50 var. (waar de tekst misch, —ssche heeft), *mest*, *drek*, *vuil.* Vgl. VELTHEM, bl. 12, 13, *Ferguut*, vs. 401, 545, enz. Een mes, I. c. 2. v. 39, gelijk 't art. *een* bij stofnamen plagt gebruikt te worden. Vgl. Messen.

Mesgaen, —ane, intr., III. c. 10. v. 26, *den verkeerden weg opgaan*, *zich slecht gedragen.*

Mesgripen (mesgrepen) intr., I. c. 46. v. 25, *zich vergrijpen*, *misdrijven*, *misdoen.*

Meshopen intr., III. c. 3. v. 581, *wanhopen.*

Mescomen intr., met den dat., III. c. 4. v. 229, *overkomen* (van kwaad), *wedervaren.* Vgl. Mesquame.

Meslijc (var. messelijc), of Misselijc adj., III. c. 3. v. 417, c. 13. v. 58, en adv., III. c. 15.

v. 94 var., eig. *wat missen of falen kan*, dus *onzeker*, *hagchelijk*. Zie DE JAGER, *Taalk. Mag.* IV. 353 vlg.

Meslove o., II. c. 9. v. 152, *ongeloof*.

Mesnieden (var. meysniede, maisniede) plur., I. c. 35. v. 65, *de personen tot de hofhouding behoorende*, *de hofstoet*, *het gevolg*. Men rangschikke den zin aldus: »dat hij zelf en zijne *mesnieden* van zijne renten zouden leven." *Zine* staat in nom., tegenover *sinen* in dat., als voorafgegaan door *van*. Zie verder bij Maisniede.

Mesquame v., I. c. 23. v. 116, *ongeval*, *wedervaren*. Zie Mescomen.

Mesraect, II. c. 21. v. 10 var., slechte lezing voor messaect, van

Messaken (messaecte, messaect), met den gen., I. c. 48. v. 11, II. c. 21. v. 10, *verzaken;* II. c. 38. v. 59, c. 44. v. 550, *verloochenen*. Reeds STOKE (VI. 332, VIII. 899, IX. 455) en anderen gebruiken het ook in verzwakten zin, als niet meer dan *loochenen*, *ontkennen*, en als zoodanig bleef het nog lang in gebruik, doch met verloop van den gen. Zie *Uitl. Woordenb. op* HOOFT, en DE JAGER, *Handl. tot den Staten-Bijbel*, bl. 67 vlg.

Messchien, onpers. ww., met den dat. Mi messchiet, I. c. 5. v. 36, II. c. 18. v. 16, c. 56. v. 110, III. c. 3. v. 874, c. 4. v. 496, c. 19. v. 28, *mij geschiedt iets kwaads*, *mij overkomt een ongeval*. Vgl. *D. Doctr.* Gloss. Latere schrijvers kennen ook het subst. *misschienis* voor *ongeval*.

Messelgicr, I. c. 15. v. 90, *bode*. Fr. *messager*.

Messen (tekst **misschen**) trans., III. c. 18. v. 23 var., *mesten*.

Mesval, III. c. 3. v. 291, *ongeval*, *tegenspoed*.

Mesvallen, onpers. ww., met den dat. **Mi mesvalt**, I. c. 5. v. 36, *mij overkomt een ongeval*, *mij treft tegenspoed*. Zie **Messchien**.

Mesvaren (hi heeft **mesvaren**) intr., III. c. 3. v. 1206, c. 16. v. 77, *kwalijk varen*, *ongeluk of tegenspoed ondervinden*.

Meswende v., I. c. 19. v. 89, III. c. 4. v. 19, ook **meswinde**, II. c. 6. v. 198, of **meswint**, II. Prol. v. 14, eig. *slechte wending van zaken*, *ommekeer ten kwade*, dus *ongeval*, *onheil*. Zie CLIGNETT, Voorrede voor den *Teuth*. bl. XXXVI, *Beatrijs*, *Limborch*, *Minnen Loep* enz., Gloss.

Meswrachte (beter ware **meswrochte**), II. c. 19. v. 170 var., Imperf. van **meswerken** (iemand iets), *misdoen*. Vgl. bij **Ghewracht**.

Met desen. Zie **Mittien**.

Metael, III. c. 14. v. 119, hier in den bijzonderen zin van *koper*, terwijl het algemeene begrip, dat men gewoonlijk aan *metaal* hecht, door *mine* wordt uitgedrukt. De *Teuthonista* (bl. 90) geeft niet alleen *metallum*, maar ook *aes*, *chalcus* op.

Meter, plur. **metren**, II. c. 44. v. 186 var., *peet*, *doopmoeder*. Lat. *mater*. Nog niet geheel in onbruik.

Mettenen (var. **mettenne**, **mattencn**) plur., II. c. 53. v. 7, 13, 21, *de vroegdienst* in de R.C. kerk. Lat. *matutinae* (*horae*). Vgl. HUYDEC.

op STOKE, II. bl. 497. Het leeft nog in onze spreekwijze *korte metten maken.*

Mettien. Zie Mittien.

Michel (var. mekel) adj., II. c. 51. v. 151, bijna niet verschillende van het volgende *groot.* De meest gewone vorm was *mekel*, doch men zeide ook *mechel* en *migel.* Het woord is in alle Duitsche talen bekend, en volkomen hetzelfde als het Gr. *μεγάλ-η.* Uitvoerig handelde daarover CLIGNETT, Aant. op MAERLANT'S *Spieg. Hist.* II. Aant. bl. 87—93; vgl. ook *Taalk. Mag.* I. 97 vlg., Prof. MEIJER op het *Leven van Jezus*, bl. 309 en 322, *Reinaert*, vs. 718, enz.

Middelen (een gedicht) trans., III. c. 15. v. 23, *tot het midden brengen*, een middelwoord tusschen *beginnen* en *eindigen.*

Middelheit houden, III. c. 20. v. 66, *de middelmaat houden.* Zie *D. Doctr.* Gloss.

Midel adj., II. c. 7. v. 52, *bedeesd, ingetogen*, van *miden, vermijden.* Met *schamel* verbonden komt het ook voor in de *Spreuken* enz. uitg. door Prof. MEIJER, bl. 71:

De schamele ende *midele*
Gaet altijts ydele.

» Om het rijm, voor *midere*, vermijder," zegt M., alsof het rijm elke taalverkrachting wettigde. Doch de adj. op *—el* zijn te bekend om hier langer bij stil te staan.

Mids (passim) praep., *met, door, ten gevolge van*; mids dat, *omdat, dewijl.*

Miede subst., I. c. 28. v. 10, c. 34. v. 36, c. 35.

v. 72, IV. c. 7. v. 6, *loon*, *betaling*, vooral gezegd van den prijs der omkooping. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 52—55.

II. c. 40. v. 138 is het woord misplaatst. Men leze naar de var. *met niede*, en het vorige rijmwoord *liede*. Zie Niede.

Micken. Zie Mecken.

Minder. Zie Meer.

Mine, III. c. 14. v. 120, *metaal*, of liever *erts*, uit de *mijn* opgegraven.

Minghen (gheminct) trans., I. c. 16. v. 64, III. c. 10. v. 264, *mengen*.

Mincke, I. c. 9. v. 44, *gebrek* of *mankement*, als men thans zegt. Zie

Mincken intr. Zonder—, I. c. 13. v. 68, *zonder ophouden*, *zonder mankéren*. Klankwisseling voor mencken, van *mank*, het Fr. *manquer*, Lat. *mancus*.

Mis..... De woorden, met dit voorvoegsel beginnende, zijn in den *L. Sp.* nu eens mis..., dan eens (en wel meestal) mes... gespeld. Gemakshalve heb ik ze alle onder Mes... gerangschikt.

Misch, Misschen. Zie Mes, Messen.

Misselijc. Zie Meslijc.

Mittien adv., I. c. 36. v. 34, c. 37. v. 21 enz., mettien, II. c. 6. v. 119, 121, mit dien, II. c. 9. v. 52, ook met desen, II. c. 9. v. 48, c. 33. v. 14, c. 36. v. 1131, 2081, of met deser dinc, II. c. 36. v. 626, eig. *te gelijk daarmede*, dus *terzelfder tijd*, *terstond daarop*, *meteen*.

Moeden (3 pers. enk. praes. moet, Imp. moeden of moedden), met den gen., I. c. 16. v.

9, II. c. 4. v. 20, iets *vermoeden*, (er op) *bedacht zijn.*

II. c. 40. v. 121 staat moeden (iets op iemand) als trans., in den zin van *toepassen*, eig. *vermoeden dat iets op iemand van toepassing is.* De zin is: »De Christenen vermoedden, dat dit geroep hunne Apostelen betrof."

Moeyen (var. moyen) trans., III. c. 14. v. 151, *vermoeijen.*

Moet, moede m., I. c. 19. v. 19 (waar de cas. obl. moete rijmshalve staat voor moede), c. 24. v. 64, c. 32. v. 94, c. 39. v. 98 enz., *gemoed.* In moede, III. c. 3. v. 898, *in de gedachten*, doorgaans in sinen (minen enz.) moede of moet, II. c. 36. v. 138, c. 37. v. 70, III. c. 4. v. 206, c. 5. v. 28, *in zijne (mijne) gedachten, bij zichzelven.*

Sinen moet setten, gevolgd door *te* (ook *om te*), I. c. 26. v. 44, II. c. 15. v. 16, III. c. 10. v. 97, c. 25. v. 111, eig. *zijne gedachten vestigen* (op iets), dus *zich toeleggen op, streven naar*, en vandaar: mi staet die (of mijn) moet daer toe, I. c. 28. v. 30, III. c. 23. v. 55, *ik leg mij daarop toe, ik streef daarnaar.*

Moete v. Mit goeder moeten (ook moete), II. c. 6. v. 54, c. 28. v. 31, c. 39. v. 69, *op zijn gemak*, bij KIL. *otiose, cunctanter, commode;* van *moete*, bij KIL. *otium*, het Hoogd. *musze.* Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 58, de aant. op de *Proeve*, I. bl. 10, en vgl. GRAFF, II. 907. Men zeide ook *met groter moete*, als in *der Ystorien Bloeme*, fol. 20. c.:

Doen Matheus begonste naken,
Doen vielen die draken *met groter moete*
In slape vor Sint Matheus voete.

Moete, afkomstig van *moeten* in den ouden zin van *mogen* (zie het volgende art.), beteekent dus eigenlijk *licentia*, *otium*.

Moeten (in den conj.), Prol. v. 6, II. c. 53. v. 93 enz., bij wenschen, waar wij thans *mogen* bezigen. Graff (II. 905) geeft als oorspronkelijke beteekenis *possum*, *licet mihi* op, en nog heden worden *moeten* en *mogen* in sommige dialekten, met name in het Zeeuwsche, verwisseld. In het Mnl. beantwoordt *moghen* doorgaans aan ons *vermogen*, *kunnen*, vanwaar

Moghentheit, —ede, I. c. 2. v. 27, c. 3. v. 19, c. 29. v. 28, c. 32. v. 46 enz., *magt*. Uwe —, II. c. 36. v. 60, c. 37. v. 66, als eeretitel.

Moghentlike (var. ook moghendelike) adv., I. c. 40. v. 4, II. c. 36. v. 1741, c. 48. v. 1042 enz., *met magt*, *magtig*.

van Monde slaen. Zie Slaen.

Monighen (monichde, var. muenechde) trans., II. c. 38. v. 8, 24, 42, *de communie toedienen* (aan iemand); van het Lat. (*com*)*municare*. Zie huydec. op stoke, III. bl. 143, de aant. op maerlant, *Sp. Hist.* II. bl. 238, enz.

Moordelike slaen (var. mordelinghe), III. c. 3. v. 627, *doodslaan*, *vermoorden*.

Moort, III. c. 15. v. 175, *doodschuldige* en dus *zware misdaad*, *schanddaad*. Vgl. *D. Doctr.*, *Karel de Gr.*, *Minnen Loep*, enz. Gloss.

Morghen. Ghenen —hebben, III. c. 3. v. 305, *niet verzekerd zijn van den dag van morgen.* Vgl. *D. Doctr.* Gloss.

Morseel o., I. c. 28. v. 62, III. c. 4. v. 504, *stuk*, *brok.* Fr. *morceau.*

Mortere (var. moertre), II. c. 48. v. 398, *kalk*, thans *mortel.* Fr. *mortier*, van 't Lat. *mortarium.*

Moude v., I. c. 37. v. 89, II. c. 39. v. 14, *stof*, *aarde*, vooral van het graf gezegd. Zoo is in de eerst aang. pl. zonder moude zooveel als: *zonder dat er aan begraven behoefde gedacht te worden.* HUYDEC. op STOKE, II. bl. 418 vlgg. en CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 38 hebben over dit woord en zijne verwanten uitvoerig gehandeld. Daartoe behoort ook

Mul, II. c. 43. v. 43, *stofje* (in het oog). In den *Reinaert* leest men *mul* en *mol* beide, vs. 7108 en 6999.

N.

Na dat adv., IV. c. 1. v. 69, 161, *daarna.*

Naernstelike, **Nernstelike** (var. neerenstelike, neerstelike) adv., II. c. 3. v. 33, c. 13. v. 76, c. 44. v. 274, c. 48. v. 403, in het algemeen gezegd van al *met ernst* en dus *met ijver*, *inspanning of aandrang* geschiedt; derhalve ons *ernstig* en *naarstig* beide, die dan ook etymologisch niet van elkander verschillen.

Naerste adj., II. c. 45. v. 147, *naarstig.*

Namaels adv., I. c. 7. v. 56, II. c. 49. v. 73, *later*, *naderhand.*

Namecont (var. naemcont) adj., III. c. 15. v.

328, *beroemd;* van *naem* en *cont*, bekend. Zie *Karel de Gr.* Gloss., *Renout*, vs. 316, *Walewein*, vs. 8266, enz. HOOFT gebruikt in dien zin *naamhaftigh*, maar neemt *naamkundigh* in de beteekenis van *bij name bekend.*

Namelike, Namelic adv., I. c. 26. v. 99, III. bl. 23. var. v. 47, *met name, vooral.*

Bij STOKE, IV. 1403 en in de daarbij (II. bl. 576) door HUYDEC. aang. pl., is 't adj. *die namelike* niet anders dan 't Hoogd. *der nämliche*, dus *dezelfde*, eig. *de genoemde.*

Naspreken met den dat., III. c. 15. v. 227, (iemand) *berispen, de waarheid zeggen.* Elders ook *kwaadspreken* (van iemand), als *Gloriant*, vs. 165, 167. Nog zegt men in dergelijken zin: *iemand te na spreken.*

Nauwe adv., III. c. 2. v. 89, c. 3. v. 940, c. 15. v. 92, 294 enz., *naauwkeurig, naauwlettend*, en vandaar, II. c. 61. v. 1, *schrander, slim, fijn.* In III. c. 15. v. 94 zou men 't door *fijn, moeilijk te onderscheiden*, kunnen wedergeven, doch de lezing der var. (*meslijc*) verdient de voorkeur.

Ten nausten niet betruwen, III. c. 17. v. 78, eig. *ten naauwkeurigste* (d. i. *met de strengste behoedzaamheid*, en dus *in het geheel*) *niet vertrouwen*, is eene uitdrukking, die ook in de *D. Doctr.* II. 3740 (te n. niet gheloven) en III. 1704 (te n. niet ghetruwen) voorkomt, en derhalve spreekwoordelijk was. Prof. JONCKBLOET (in Gloss.) had echter het *nauwer* van HILLEGAERSBERCH in den zin van *nergens* daarmede niet moeten vergelijken. Dat is niet anders dan

nieuwer: een dialektverschil, ook bij KIL. opgeteekend.

Neder adj., II. c. 36. v. 1701, c. 48. v. 1155, III. c. 3. v. 485, c. 4. v. 522, c. 25. v. 66, *laag, gering;* III. c. 3. v. 51, *nederig.* Mit nederen moede, II. c. 7. v. 114, *met een nederig gemoed, ootmoedig;* ook als adv. neder ghemoet, II. c. 7. v. 32, *nederig van gemoed* of *van zin.* Zie Prof. SIEGENBEEK in den *Konst- en Letterbode* van 26 Julij 1839, bl. 58.

Neder cleet o., I. c. 33. v. 9, *onderkleed.*

Nederen intr., I. c. 9. v. 26, 31, *naar beneden gaan, dalen.* Elders ook trans., *doen dalen, vernederen,* als *Rose*, vs. 5630, *Karel de Gr.* I. 1857, STOKE, I. vs. 65, enz. Vgl. Hoghen.

Nederlegghen (een onderwerp), I. c. 17. v. 85, II. c. 17. v. 184, III. c. 12. v. 135, *laten staan, (er mede) uitscheiden;* (de afgoden), II. c. 19. v. 130 var., *laten varen, afschaffen;* (goed en eer), III. c. 20. v. 13, *laten varen, afstand doen (van).*

Nederre adv., I. c. 45. v. 28, *lager.* Zie Neder.

Nederste adj., I. c. 13. v. 21, II. c. 36. v. 1751, *laagste, onderste.*

Neerenstich, Neernstich adj., II. c. 45. v. 147 var., III. c. 3. v. 1015 var., *naarstig.* Vgl. Naernstelike.

Neernst, III. Prol. v. 69 var., c. 3. v. 621 var., 1227 var., en

Neerst, II. c. 47. v. 37 var., *ernst.* Zie Aernst.

Nemmee adj. en adv., I. c. 29. v. 106, nemmeer, II. c. 36. v. 1768, nemmer, II. c. 19. v. 86 var.,

nemmere, I. c. 44. v. 51, niemere, II. c. 20. v. 80, nimmere, III. c. 13. v. 24, *niet meer*.

Nerc subst., III. c. 3. v. 143, *nering*, *inkomsten*, *middelen van bestaan*. Vandaar het spreekwoord: *den teer naar den neer zetten*, thans *de tering naar de nering*. Vgl. Gheneren.

Nerghen, Nerghent adv. (passim), *nergens*.

Neringhe. Scalke —, III. c. 16. v. 55, c. 26. v. 87, *kwade nering*, *oneerlijke geldwinning*.

Nernstelike. Zie Naernstelike.

Nie, Nye adv., I. c. 24. v. 22, 45 enz. enz., *nooit;* ook als negatie, waar wij het bevestigende *ooit* gebruiken: die felste strijt die nye gheviel, IV. c. 2. v. 48 var., *qui eut jamais lieu*. Vgl. Noyt.

Niede. Met —, II. c. 40. v. 138 var. (de ware lezing: vgl. bij Miede), met groten —, II. c. 55. v. 23, *met (grooten) ijver*, *met aandrang*, *met hart en ziel*, wat men in 't Fr. *avec empressement* noemt. Heelu, vs. 4398:

Knapen, ridderen ende heeren
Daden daer als die vroede,
Ende ontfingen, met oetmoede,
Al meest als kerstene liede,
Dat hoege sacrament, *met niede*.

Reeds vroeger heb ik deze plaats aangehaald in het *Taalk. Mag.* IV. 79 vlg. en te kennen gegeven, dat bilderdijk *met niede* te regt verklaart door *met innige gretigheid*, *cum fervore animi*, doch verkeerdelijk aan het subst. *nijd* denkt, waarmede het niets te maken heeft. *Niede* is de dat. van *niet*, het Ohd. *niot*, bij graff (II. 1048 vlg.) door *desiderium* vertaald, en in 't Mnl. gebruikelijk in

de spreekwijze *sijn niet* d. i. *zijne volle begeerte*, *zijne bekomst*, *volop*. — *Ferguut*, vs. 2301:

Oft u wille si,
So comt vechten jegen mi:
Ic saels u leveren *uwen niet.*

en hetzelfde, vs. 4701:

Laet ons vechten *onsen niet.*

d. i. *naar hartelust. Met niede* is dus eig. *met begeerte*, *gretigheid*, *ijver* enz. Zie ook de verzen door mij in het *T. M.* t. a. pl. bl. 80 aang.

Er is eene andere plaats van HEELU, die tot hiertoe duister bleef. Zij luidt aldus (vs. 930):

Want si wisten wale,
Dat men den hertoge weder *nieden*
Niet en mochte, met even vele lieden.

WILLEMS verklaart het, zonder eenigen grond, door *niden*, *steken*, maar voorzigtiger zegt VAN WIJN (bl. 184): »*Weder nieden*. De zin schijnt te zijn *wederstaan*. Ik vinde het nergens." VAN WIJN had zich in den zin niet bedrogen: *nieden*, als ww. van *niet* afgeleid, is *ijveren*, *streven*, en *weder nieden* niet anders dan *wederstreven*. Ik verwijs hierbij nog naar het *Leven van St. Franc.*, waar van den held des gedichts gezegd wordt, dat hij, bij het zien van iemand die armer was dan hij, zich zelven aanporde om dat voorbeeld na te volgen (vs. 3712),

Als of hi *nijdde* hertelike
Te stridene om de armoede.

Kon dit voor *niedde* of *niede* staan, en dus zooveel als *ijverde*, *streefde* beteekenen, het zou best

in den zin passen. Maar naar den vorm behoort het tot *niden*, en zal dus aan *aemulabatur* beantwoorden.

Men vgl. ook boven bij Ghenieden, waar ik verzuimd heb hierheen te verwijzen.

Niemare v., II. c. 5. v. 123, 136, c. 9. v. 80 var., c. 11. v. 10 enz., ook nuwe mare, II. c. 36. v. 871, III. c. 3. v. 93, eig. *nieuwe mare*, dus *tijding*, *gerucht*.

Niemere. Zie Nemmee.

Niewelinghe adv., II. c. 37. v. 3, *onlangs*.

Nyewerinc adv., II. c. 36. v. 1076 var., III. c. 14. v. 56 var., nieuwerincx, III. c. 2. v. 139 var., IV. c. 5. v. 14 var., en

Niewers, II. c. 11. v. 54 var., *nergens*.

Nighen (Imperf. neech, neghen, Part. gheneghen) intr., met den dat., II. c. 28. v. 58, c. 36. v. 73, 151, 159, 177, 183, c. 48. v. 328 enz., *nijgen*, *buigen* voor iemand.

Als trans. gebruikt, thooft nighen, II. c. 18. v. 19, 44, ook met den dat., II. c. 28. v. 28, *het hoofd buigen* voor iemand.

Over het gebruik van den dat. bij dit ww., vgl. mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 171 vlg. — De transitive opvatting wordt door Mr. v. d. bergh (in Gloss. op *Limborch*) in 't algemeen te regt afgekeurd; doch *thooft nighen* is niettemin volmaakt goed gezegd. Het is de acc. bij intr. ww., als in *den dood sterven* enz. In de pl. uit den *Limborch* houd ik het woord stellig voor intr., in de ironische bedoeling, door v. d. b. gegist.

Nijt. Mit nide, II. c. 48. v. 343, *met heftigheid, met verbittering*. Zeer gewone uitdrukking van vechtende partijen, vanwaar de strijd zelf ook *nijtspel* heette. Men wachte zich, dit *nide* met het boven behandelde *niede* te verwarren.

Nicken. Hem —, I. c. 16. v. 55 var. (in var. Bijl. A. intr., zonder *hem*), *zich nederbuigen, bukken*. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 197, enz.

Nimmere. Zie Nemmee.

Nochtan adv., I. c. 12. v. 65, c. 28. v. 29, II. c. 15. v. 141, c. 44. v. 325, III. c. 19. v. 79, c. 25. v. 117, *daarenboven*, volgens de oorspronkelijke kracht des woords (*noch dan*). Elders zeer gewoon in de hedendaagsche opvatting van *nogtans, echter* (Hoogd. *dennoch*). Het verband der beide beteekenissen heb ik aangewezen in de aant. op *Warenar*, bl. 235 vlg.

Noene, —en v., II. c. 53. v. 55, eig. (*hora*) *nona*, dus de *negende ure* des dags, ook de benaming van de dienst, die in de R.C. kerk op dat uur verrigt werd. Volgens de oude tijdrekening begon de dag met *priemetijt* (zie ald.) d. i., naar onze telling, des morgens te zes ure, den gemiddelden tijd van den opgang der zon. De *noene* komt dus overeen met ons *'s namiddags drie ure*, en dus vatte men het, II. c. 47. v. 84, c. 54. v. 76, III. c. 4. v. 259, in den algemeenen zin van *namiddag* op. Die hoghe noene, II. c. 36. v. 730, *hoog op den namiddag*. Later bleef het woord, even als 't Eng. *noon*, nog lang in gebruik voor *middag*. Vgl. Prof. VISSCHER, Gloss. op *Ferg*.

Noetdorfste, Noetdorftecheit. Zie Noodtorfte.

Noyt adv., II. c. 3. v. 103 var., bij eene vraag, op welke men een ontkennend antwoord wacht. Thans gebruiken wij daar alleen het bevestigende *ooit:* destijds zeide men even goed *ie* of *nie*, *oit* of *noit*, gelijk men in 't Fr. zeggen zou: *qui fut jamais* etc.? Vgl. Nie.

Noodtorfte, Noodtorft (var. nootdorste) v., I. c. 16. v. 20, c. 24. v. 18, c. 35. v. 42, of nootdorftc, nootdorft (var. noetdorfste, nootdorst), II. c. 41. v. 57, 94, III. c. 5. v. 18, c. 19. v. 8, *nooddruft*, *behoefte*. Van dorven. Zie aldaar.

Nootdorfticheit (var. nootdorsticheit),—ede, III. c. 26. v. 113, of noetdorftecheit (var. noodtdorstheyt), III. c. 4. v. 393, hetzelfde.

Nopen, II. c. 36. v. 1784, eig. *raken*, *stooten*, *steken*, en vandaar *aanporren*, *aansporen*, *opwekken*, veelal van het aanzetten der paarden gezegd. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 377 vlg., *Karel de Gr.*, *Limborch*, enz. Gloss.

Hier is de zin: »Zij die altijd hopeloos waren, mij dunkt dat het (hetgeen gij gedaan hebt) hen thans anders *opwekt*," d. i. »mij dunkt dat zij nu geheel bemoedigd zijn." Het pron. *'t* of *het* is in *dunct* ingesmolten.

(In den *Walewein*, vs. 10025, lees ik *nopen* als intr., in den zin van *zich bewegen*).

Nose v., II. c. 36. v. 1913, *schade*, *ongemak*, *verdriet*. Zie CLIGNETT, Aant. op MAERLANT's *Sp. Hist.* II. Aant. bl. 132 vlg., *Vanden houte* enz. Gloss.

Het is van het ww. *nosen*, oorspronkelijk één met het Latijnsche *nocere*. CLIGNETT t. a. pl. zegt, dat dit ww. zeldzaam voorkomt: men vindt het in den *Theoph.* vs. 924, *Leven van St. Amand*, I. 1119, *Belg. Mus.* 1845, bl. 96, vs. 1003, enz. Vgl. ook *Floris e. Bl.* Gloss. en Prof. JONCKBLOET op den *Dietscen Catoen*, bl. 41.

Nosel adj., I. c. 23. v. 20 var. Bijl. A. (de ware lezing), *schuldig*, *slecht*, het opp. van *onnoozel.* Van hetzelfde *nosen*, waarvan bij Nose. Een voorbeeld van *nosel* in den zin van *schadelijk* haalt Prof. CLARISSE aan in zijne aant. op de *Natuurkunde enz.* bl. 421; zie ook het *Uitl. Woordenb.* op HOOFT, op *Noosselijk.*

Nuwe mare. Zie Niemare.

O.

Ocht, II. c. 36. v. 1359 var., enz. enz., *of.*

Oefenen. Afgode —, II. c. 19. v. 122, *afgoderij plegen* of *(uit)oefenen.* Zoo in den *Delftschen Bijbel* van 1477, aang. bij Prof. LULOFS, *Handboek*, bl. 246:

> Du en sulste dij gheen beelde maken: noch ghene ghelikenisse...... en sultstu niet aenbeden noch *oeffenen.*

Men zeide ook *den acker oefenen*, voor *bebouwen.* In beide zinnen is het 't Lat. *colere.*

Oer. Zie Oor.

Oert. Zie Oort.

Of, Off, Oft, Ofte, I. c. 24. v. 65, c. 25. v. 103, 108 (en var.) enz. enz., *indien.*

Ofbreken (andren sijn lant —), III. c. 25. v. 96, *een ander afbreuk doen ten opzigte van zijn land, hem daarvan gedeeltelijk berooven.*

Ofdwaen. Zie **Dwaen.**

Officiale m., III. c. 14. v. 194, *die een geestelijk ambt* (officium) *bekleedt.*

Ofgaen. Zie **Afgaen.**

Ofkeren intr. **Ghevens** —, III. c. 23. v. 47, *zich van het geven afwenden, zich daaraan onttrekken.* Zie bij **Keren.**

Oflegghen, ook **Aflegghen** en **Avelegghen** trans., I. c. 35. v. 39, II. c. 19. v. 130, *in onbruik brengen, laten varen, afschaffen*, zoo als men nog van *eene gewoonte afleggen* spreekt. Vandaar **of gheleit** (var. **gheleeght**), III. c. 14. v. 241, c. 26. v. 185, *in onbruik geraakt.* Vgl. **Nederlegghen.** Ten naauwste hiermede verwant is

Oflegghen trans., III. c. 4. v. 136, (*iets*) *afslaan, van de hand wijzen, zich er van afmaken.* Doch vgl. **Omlegghen.**

Ofweghes adv., II. c. 45. v. 78, *van den weg af, op eene heimelijke plaats.*

Oghekeer, I. c. 3. v. 44, *oogwenk*, als aanduiding van het kortstmogelijke tijdsbestek, gelijk ons *oogenblik.* In dezelfde opvatting staat ook **een oghe opslaen**, I. c. 2. v. 26, II. c. 54. v. 82, **en also zaen, alsc een oghe toe soude slaen**, I. c. 5. v. 38. Vgl. hierover DE JAGER, *Verscheid.* bl. 254 vlg.

Oyt adv., II. c. 36. v. 32, 601, III. c. 23. v. 89 enz., *altijd, steeds.* Vgl. **Ye** en ons *immer*, dat

desgelijks de beteekenissen van *umquam* en *semper* vereenigt.

Occusoen, Ocsuin (var. ook **occasoen, ockyzoen** en **ockisoen**) o., III. c. 4. v. 288, c. 9. v. 23, *aanleiding*, *oorzaak*, *beweegreden*, of wel, III. c. 23. v. 18, *verdichte beweegreden*, *voorwendsel.* Om dit occusoen, I. c. 42. v. 155, *naar deze aanleiding*, *om deze reden*, *op grond hiervan*, om docsoen dat, II. c. 52. v. 3, *om reden dat*, *omdat.* Het is 't Lat. *occasio* in ruimere toepassing.

Om dat conj., zeer gewoon in den zin van ons *opdat.* Waar een praesens voorafgaat, wordt het òf met den praes. conj. geconstrueerd, I. c. 42. v. 82, c. 48. v. 75, III. c. 11. v. 81, òf met het fut., I. c. 6. v. 3, òf met *moghen*, I. c. 24. v. 90; waar een imperf. voorafgaat, met den condit. (*zoude*), I. c. 17. v. 31; bij een imperat., met praes. conj., III. c. 4. v. 247, enz.

Omberecht (var. **onberecht**), III. c. 4. v. 59, *onbediend*, *zonder bij zijn sterven de genademiddelen der kerk* (*het kerkelijk regt*) *ontvangen te hebben.*

Ombesceden (ook **onbescheeden**) adj., III. c. 12. v. 79, *zonder juist oordeel*, *onverstandig*, en vandaar, I. c. 31. v. 35, II. c. 30. v. 28, *onbeschoft*, *overmoedig*, niet in de zwakke opvatting van ons hedendaagsche *onbescheiden*, maar veeleer de krachtige uitdrukking der plompe ruwheid, die het gevolg van onverstand is. Zie bij **Bescheden**, waar ik dit woord, in de ontwikkeling zijner be-

teekenis, nader verklaard heb. Hiertoe behoort ook

Ombescheidenheit, —**eden**, I. c. 32. v. 98, *onmatigheid*, *redelooze zwelgzucht.*

Omelie, —**ien**, II. c. 48. v. 691, *leerrede*, *preek.* Gr. ὁμιλία.

Omlegghen trans., III. c. 4. v. 136 var., niet hetzelfde als **oflegghen** (zie ald.), zoo als de tekst heeft, maar *inkleeden*, *bemantelen*, om de hardheid der weigering te verzachten. Het is dezelfde metaphora als *er doekjes om winden* enz. Hier houd ik het voor de ware lezing.

Ommate (var. **onmate**) v., I. c. 29. v. 132, *overmoed*, *buitensporigheid.* Zie mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 175. Doch III. c. 26. v. 11 staat het in de bijzondere opvatting van *ijdel gezwets* of *snoeverij.* Kortom, die de *maat* te buiten gaat, hetzij in daden of woorden, die pleegt *onmate.*

Ommegaen. **Der werelt** —, I. c. 40. v. 21, *de geheele omvang*, *de gansche uitgestrektheid der aarde.* Hiertoe behoort ook het adv. **ommegaende**, I. c. 8. v. 2, c. 43. v. 22, *in omvang*, *in omtrek.*

Ommenschelijc, —**like** adj., II. c. 15. v. 147, *bovenmenschelijk;* doch, IV. c. 5. v. 27 (**onm.**), in de hedendaagsche beteekenis.

Ommerinc, II. c. 54. v. 84, *kring*, *cirkel*, *omtrek*, hier dus *het uitspansel.* Vgl. *omringen.*

Omsaten, III. c. 12. v. 181, bl. 143 var. v. 10, *de bewoners der omliggende landen.* Vgl. *landzaten*, *onderzaten* enz.

Omtrent adv., I. c. 11. v. 14, c. 14. v. 29, II. Prol. v. 26, *in de rondte*, *rondom.*

Onbelet (ook **ombeledt**), II. c. 41. v. 103 var., *ongehinderd*, *ongedeerd*, *zonder letsel*. Zie **Letten**.

Onbescheeden. Zie **Ombesceden**.

Ondadich, —**ighe** adj., I. c. 41. v. 113, II. c. 50. v. 31 var., c. 59. v. 66, *misdadig*. *On* heeft hier de kracht van *wan*, als in *onkruid*, *ondier*, *onmensch*, enz.

Ondanc hebben, III. c. 15. v. 173, (*van iets*) *verdriet of berouw hebben*, *geregte vergelding* (*daarvoor*) *ontvangen*, *boeten*. Zie **Danc**.

Ondanckelicheit, III. c. 1. v. 135, c. 2. v. 105, *ondankbaarheid*. Zie **Danckelichede**.

Onder, gevolgd door **ende**, I. c. 29. v. 49, *beide* —*en*, *zoowel* — *als*. Zie mijne breede verklaring van deze zegswijze in DE JAGER's *Archief*, I. 69—72. Ten overvloede voeg ik er nog een paar nieuwe bewijsplaatsen bij. In de fragmenten van *Huon de Bordeaux* (*Nieuwe reeks van W. d. M. v. N. Lk.* V), bl. 285, vs. 29:

> Maer wel .V^C^. der verrader
> Die so waren daer te gader,
> *Onder* rudders *ende* knecht.

Lancelot, vs. 45660:

> Ende *onder* te watere *ende* te lande
> Soe eest .XV. milen tot daer.

Karel de Gr., II. 730 (vroeger door mij voorbijgezien):

> Menegen versloeghi in there,
> *Onder* Persine *ende* Affricane.

Onderhalf, II. c. 48. v. 12 var., *anderhalf*. Deze vorm komt niet alleen voor in *Karel d. Gr.*

(zie Gloss.) en in de var. op de *Natuurkunde enz.* vs. 525, maar staat ook bij KIL. opgeteekend. Men denke noch aan schrijffout, noch aan dialektverschil, maar verklare het op dezelfde wijze als *ondertusschen* en *onderwijl* uit de bovengenoemde kracht van *onder.* 1½ staat tusschen 1 en 2 in: het is hun *'onderling* middelpunt. Het is dus een geheel ander woord dan *anderhalf*, ofschoon daarmede in beteekenis geheel, in klank bijna, overeenstemmende.

Ondermoeten. Hem—, II. c. 3. v. 147, *elkander ontmoeten.*

Ondersteken. Hem—, IV. c. 9. v. 43 var., *elkander stooten.* Zie Steken.

Ondertusschen adv., I. c. 48. v. 179, II. Prol. v. 57, *er tusschen in*, *tusschenbeiden*, het Lat. *passim.*

Ondervinden (ondervant) trans., II. c. 7. v. 63, c. 12. v. 26, c. 48. v. 422, 690, c. 49. v. 25, III. c. 15. v. 291, c. 20. v. 15, *bevinden*, *te weten komen*, *leeren kennen*, het gevolg van *onderzoeken.* Nog in de 17e eeuw was het in gebruik, doch in den verder afgeleiden zin van *kennen.* » *God, die alle harten ondervindt*," is bij CATS eene niet ongewone uitdrukking. Zij komt ook reeds voor in *Karel d. Gr.* I. 840.

Onderwinden. Anders mans wijf —, I. c. 45. v. 95, en hem onderwijnden van a. m. w., ibid. v. 99 var., *zich inlaten*, *het houden met de vrouw van een ander.*

Ondrachticheit, I. c. 40. v. 46. Men leze, met

de var. (Bijl. A.), oneendrachtecheit, dus *tweedragt*. Ondrachtich, van eene vrouw gezegd, staat altijd in den gewonen zin van *onvruchtbaar*, als II. c. 3. v. 98, 107, 110, c. 24. v. 119. Op de laatste pl. heeft de var. ongedrachtich.

Ongave adj., I. c. 32. v. 15, van wijn gezegd, *onzuiver*, *slecht*. Thans wordt het van geene vloeistof meer gebruikt, maar oudtijds was de beteekenis zoo ruim, dat b. v. in de *Brab. Yeesten* (II. 5499) zelfs van » een verradere ende een *ongave*" gesproken wordt, d. i. *een valsch*, *slecht man*, die niet is wat hij schijnt, maar op de proef evenveel walging wekt als *ongave* wijn aan den disch.

Onghedaen adj., IV. c. 1. v. 68, *onverrigter zake*, *zonder gedaan te hebben wat men wilde*. Dezelfde active opvatting van een part. pass. treffen wij aan in onghecocht. Zie aldaar. Doch dit punt hoop ik elders opzettelijk te behandelen.

Onghedeghen adj., III. c. 3. v. 1186, *klein*, *gering*, *onbeduidend*, van ghedeghen (zie ald.), het part. van dighen, dien, ons (*uit*)*dijen*. *Ghedeghen* is dus *gegroeid*, *onghedeghen* oorspronkelijk *onvolgroeid*, *onvolwassen*. In dien eigenlijken zin zegt de auteur van *der Vrouwen Heimel*. vs. 634:

Van eenen droeghen melancolijn
Comt een clene mensohelkijn ,
Onghedeghen ende droeve van sinnen.

» een *onvoldragen* kind." En niet anders in *Limborch*, IV. 1006:

Maer Morant scoet op doe
Ende gino Echites jeghen ,
Die jeghen hem sceen *ongedegen*.

Noch het *deformis* van KIL., noch het *onbestand, niet opgewassen* van Mr. V. D. BERGH in Gloss., komt hier in aanmerking. » De reus MORANT kwam op ECHITES af, die in vergelijking van hem een *onvoldragen kind* scheen." Daarom noemt hij hem straks (vs. 1025) met minachting *ene poppe*, gelijk ook elders (VI. 1106 en 1174) *onghedegen vorme* en *onghedegen poppe* de schimpnamen zijn, waarmede een overmoedig strijder de nietigheid zijner partij bespot.

Ook LEENDERTZ (in Gloss. op *der Minnen Loep*) heeft het woord niet helder begrepen. Zijne verklaring door *improbus* is kennelijk het uitvloeisel eener verwarring met het adj. *ondeghe*, waarmede het niets te maken heeft. *Dese vule onghedeghen* (*M. L.* II. 3952) is een plomp scheldwoord: *dit verachtelijke miswas*, *dit wanschepsel.* En langs dezen weg komt men tevens tot het begrip van *deformis*, waarmede KIL. het vertolkt.

Onghehier (var. onghier) adj., Prol. v. 68, I. c. 12. v. 4, c. 13. v. 26, 38, 58, II. c. 46. v. 33 var. enz., *akelig*, *vreeselijk*, *schrikwekkend*, veelal van de hel of van verschrikkelijke beesten. Het Hoogd. *ungeheuer*, ons *onguur.* Zie mijne breede verklaring in het *Taalk. Mag.* IV. 67—71, en vgl. de aant. van Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.*, bl. 419—425.

Onghecocht adj., III. c. 3. v. 233, *zonder iets gekocht te hebben.* Zie Onghedaen.

Onghelet adv., II. c. 5. v. 107, c. 16. v. 72, c. 20. v. 11, 49, c. 22. v. 26, c. 23. v. 33, *onverwijld.* Zie Letten.

Onghelt gheven, III. c. 23. v. 189 var., *schatting betalen.* Zie KIL. Het komt dus met *boeten*, of *ontgelden*, zoo als de tekst heeft, vrij wel overeen, maar is toch stellig de ware lezing niet.

Onghemac. Tonghemake zijn, I. c. 6. v. 40, II. c. 19. v. 28, c. 23. v. 6, c. 30. v. 22, c. 36. v. 1141, III. c. 17. v. 66, *bedroefd*, *misnoegd zijn.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 99 vlg. en vgl. Ghemac. In II. c. 36. v. 380 is het *ongesteld*, *ziek zijn*, even als bij STOKE, VI. vs. 1303. De var. *tonghereke*, hoe gepast ook, behoeft dus nog niet voor de ware lezing te gelden.

Onghemicke adj., met den dat., I. c. 5. v. 5, II. c. 6. v. 179, eig. (*voor iemand*) *niet van pas*, *niet naar den zin* (zie Ghemic), en dus *te groot*, *te dik*, *te zwaar*, *te hoog* enz. voor hem. Zoo in den *Minnen Loep*, II. 1000, vgl. Gloss. Doch, bij uitbreiding, ook zonder den dat. gebruikt, II. c. 4. v. 16, en dan *groot*, *zwaar*, *lomp* in 't algemeen. Zie Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 110, *Karel d. Gr.* II. 622 enz. De verklaring van BILDERDIJK (*Verscheid.* III. 20) is onjuist; die van WILLEMS (*Brab. Yeesten*, III. vs. 1140) geheel verkeerd.

Ongheraect adj., van het ongeloof, II. c. 9. v. 152, van een mensch, III. c. 3. v. 87, 933, het opp. van wel gheraect (zie Gh.), dus *slecht*, *schandelijk*, *onhebbelijk.*

Ongherecht adj., II. c. 36. v. 196, *ongeregtig*, *slecht.* Zie Gherecht.

Onghereet zijn, III. c. 26. v. 51, *niet voorhan-*

den, niet te verkrijgen zijn. Zie *Karel d. Gr.* en *Minnen Loep*, Gloss., mijn *Brief aan Dr. J.* bl. 29, *Walewein*, vs. 1225, 1230, enz.

Ongherec. Tonghereke zijn, II. c. 36. v. 380 var., *niet in orde*, dus *ongesteld*, *ziek zijn.* Elders, in ruimeren zin, *in slechten staat*, *er slecht aan toe zijn*, kortom, het opp. van te Ghereke. Zie ald. en vgl. Prof. JONCKBLOET, *Spec. d. Velth. l. III*, bl. 88, *Limborch*, Gloss. enz. Den Nom. *ongherec* vindt men in *Reinaert*, vs. 1201.

Onghesonde v., III. c. 24. v. 21, *ongesteldheid*, *ziekte.* Vgl. Ghesonde.

Onghespaert adv., I. c. 3. v. 40, II. c. 20. v. 59, *zonder ophouden*, elders ook *zonder verwijl*, dus *onverwijld*, *terstond.* Zie Sparen en vgl. DE JAGER, *Verscheid.* bl. 254 vlg.

Onghestade adj., I. c. 48. v. 59, en

Onghestadich, —ighe, I. c. 22. v. 13, niet in den hedendaagschen zin, maar in dien van *onstandvastig*, *onzelfstandig*, dus *niet bestand tegen verleiding.* Zie Ghestade.

Onghetelt, —lde adj., I. c. 24. v. 43, *ontelbaar.*

Ongheviert adv., II. c. 36. v. 255, IV. c. 2. v. 29, eig. *zonder rusten*, dus zoowel *zonder ophouden*, *onophoudelijk*, als *zonder oponthoud*, *onverwijld*, *terstond.* Van *vieren*, rusten, *viere*, *vierte*, rust, rustdag. Zie *D. Doctr.* Gloss., HUYDEC. op STOKE, III. bl. 55 vlg., enz.

Onghevoech o., I. c. 29. v. 10, II. c. 36. v. 1520, c. 48. v. 1014, eig. *wat niet voegt*, doch in versterkten zin, dus *kwaad*, *schanddaad* of *schan-*

delijke behandeling. Des honghers —, III. c. 24. v. 25, *de kwaal*, *de kwelling van den honger*. Vgl. Ghevoech en zie Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 108, VAN WIJN op HEELU, bl. 50 vlg., *Minnen Loep* Gloss., enz.

Onghewaent adv., II. c. 3. v. 161, c. 40. v. 50, c. 44. v. 62 enz., *stellig*, *voorzeker*, bevestigingsformule. Vgl. (zonder) Waen.

Onghewedere (var. Bijl. A. onweder), I. c. 21. v. 30, niet ons *onweder*, maar *slecht weder* in 't algemeen. Hoogd. *ungewitter*.

Onghier. Zie Onghchier.

Ongoet. Tongoede maken, I. c. 6. v. 10, *nutteloos maken*, *verderven*. Zie KIL.

Onheymelijc adj., II. c. 17. v. 17, *niet heimelijk*.

Onhoefscheit (var. onhoescheyt), III. c. 4. v. 316, *onwellevendheid*, en

Onhovesschelike (var. onhoefschelikc, onhoeschelijc) adv., III. c. 3. v. 626, *onbeleefd*. Zie Hovesch enz.

Onlanghe, Onlanghen adv., I. c. 10. v. 70, c. 41. v. 97 enz., *niet lang*, *kort*.

Onlant, I. c. 35. v. 29, *onbebouwd*, *woest land*. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 23.

Onlede, —en v., eig. *onledigheid*, dus òf, II. c. 4. v. 66, *bezigheid*, *drukte*, *gewoel*, òf, III. c. 25. v. 45, 50, 72, 119, *bezigheid*, *arbeid*. Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 54 vlg. Prof. JONCKBLOET (Gloss. op de *D. Doctr.*) gaat te ver, als hij het door *tweedragt* verklaart. Het verband van de pl. der *D. Doctr.* laat die verklaring vol-

strekt niet toe, maar eischt de bet. van *drukte*, *gewoel*, waaruit dan verder *perlament ende onminne*, twist en tweedragt, ontstaat.

Onleren, III. c. 10. v. 176, voor ontleren. Tonleerne, *te ontleeren.*

Onneeren (var. Bijl. A. ontderen) trans., I. c. 29. v. 134 var., *schande aandoen*, *onteeren.*

Onnen, met den dat. des pers. en gen. der zaak, Prol. v. 6, II. c. 17. v. 18, III. c. 3. v. 562, *gunnen.* An, I. c. 5. v. 40, c. 48. v. 186, II. c. 45. v. 134, 3. p. enk. praes. (met de vocaal van 't Imperf.), *gunt.* Vgl. Ans. Ghi ont, III. c. 3. v. 104, 2. p. meerv. praes., *gij gunt.* Onste, I. c. 38. v. 9, II. c. 46. v. 26, c. 47. v. 113, Imperf., *gunde.* Vgl. Jonnen.

Onnere v., I. c. 28. v. 78 enz., *oneer*, doch in de sterkere opvatting van *schande.* Hi laet die scande voor donnere gaen, III. c. 16. v. 63, *hij pleegt schande voor en schande na*, *hij stapelt schanddaad op schanddaad*, een spreekwoord.

Onnosel adj., I. c. 23. v. 9, 12, II. c. 16. v. 40, c. 36. v. 1817, III. c. 12. v. 192 enz., *onschuldig.* Zie Nosel.

Onnoselheit, —ede, II. c. 16. v. 35, c. 36. v. 1795 enz., *onschuld.*

Onraet, III. c. 3. v. 78, *gebrek aan raad*, *aan goed overleg.* Leendertz, in Gloss. op den *Minnen Loep*, verklaart het door: *onbedachtzaamheid*, *gevaar*, *schade.* Het eerste is goed en geldt op al de drie pll. van den *M. L.*; doch wat die bei-

de andere geheel verschillende woorden hier te maken hebben, begrijp ik niet.

Onraste, —**en** v., III. c. 4. v. 526, 531, *onrust*, *zorg*, *kommer*. Zie **Raste** en vgl. mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 37, *Limborch* Gloss., enz.

Onrustelijc (var. Bijl. A. **onrasteleec**) adj., I. c. 44. v. 10, *onrustig*, *oorlogzuchtig*.

Onscone adv., II. c. 48. v. 1029, *op eene schandelijke wijze*, een gewoon euphemismus, thans met zoovele andere geheel verloren. Men doorloope slechts de in dit Gloss. met **On**— beginnende woorden, en elk lezer, die voor fijnheid van taal een open oor heeft, zal beseffen, hoeveel wij hebben laten versterven.

Onscout (ook **Onscult** en **Ontscout**) **gheven** (var. —**doen**), I. c. 23. v. 52, *zich verontschuldigen;* —**doen omme** iemand (var. iemands —**doen**), II. c. 58. v. 97, iemand *verontschuldigen*, *zijne voorspraak zijn*, *hem verdedigen;* —**soeken**, III. c. 23. v. 30, *zich zoeken te verontschuldigen*, *uitvlugten zoeken*.

Onsienlec adj., III. c. 4. v. 413, *gevaarlijk*, *hagchelijk*. Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 104 vlgg. en 364, *Karel de Gr.*, *Limborch* enz., Gloss. De verklaring van V. H. op KIL. is valsch.

Onsluten, IV. c. 1. v. 38 var., *ontsluiten*.

Onsoete adv., I. c. 48. v. 49; II. c. 47. v. 105, c. 53. v. 49, *op eene onzachte*, *harde wijze*.

Onspienen. Zie **Ontspienen**.

Onspoet, III. c. 10. v. 163, *ongeluk*, *ramp*, hier tevens eene woordspeling, want men kan het ook

als oppos. van *spoed*, dus van *haeste*, opvatten. De bedoeling van het spreekwoord is dubbel: »kwade haast is geene haast, maar brengt ongeluk aan."

Onstade, II. c. 44. v. 502, *ongemak*, *schade*, *nadeel*, het opp. van Stade. Zie aldaar.

Onste, —en v., II. c. 11. v. 39, c. 61. v. 10, III. c. 3. v. 322, c. 11. v. 76, c. 14. v. 211, c. 15. v. 103, *gunst*, *genegenheid*. Vgl. Onnen en Jonste.

Ontbaren met den gen., II. c. 4. v. 6, klankwisseling van ontberen, dat hier zoowel in den hedendaagschen zin kan opgevat worden, als in den oudtijds gewonen. Zie het volg. art.

Ontbeeren met den gen., III. c. 3. v. 214 var., verkeerde schrijfwijze voor ontberen, *nalaten*. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 548, CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 69 vlg.

Ontbieden (ontboot) iets aan iemand, I. c. 46. v. 87, II. c. 36. v. 188, c. 55. v. 68, III. c. 3. v. 722, 724, *doen weten*, *aanzeggen*. Het tegenwoordige *ontbieden* is elliptisch voor »*ontbieden dat hij kome*." Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 244 vlg.

Ontbinden (ontbant, ontbonden) trans., II. c. 13. v. 55, c. 36. v. 114, c. 45. v. 10, c. 48. v. 689, 694, c. 52. v. 134, III. c. 4. v. 256, c. 12. v. 25, c. 14. v. 96, c. 18. v. 11, IV. c. 7. v. 23, *uitleggen*, *ontvouwen*, *verklaren*.

Ontbiten (ontbeet) trans., I. c. 28. v. 62, (eene spijs) *nuttigen*, *gebruiken*. Men zeide het ook van dranken, als bij MAERLANT, *Sp. Hist.* D. II. bl. 170, vs. 31:

Ne waent niet dat wi dronken sijn,
Wine *ontbeten* noch heden *wijn*.

Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 206, *Hor. Belg.* V. bl. 53, vs. 266, *Reinaert*, vs. 611, enz., waar men ook de spelling *onbiten* en *ombiten* vindt.

Deze ruimere beteekenis des woords is de oorspronkelijke: de tegenwoordige slechts eene bijzondere toepassing.

Ontdaen part., II. c. 36. v. 909, *ontsteld, verschrikt;* III. c. 12. v. 161, *in de war gebragt.* Elders, in een anderen zin, van

Ontdoen (ontdede, var. ook ondede en ontdade) trans., I. c. 23. v. 129, II. c. 36. v. 703, c. 59. v. 21, III. c. 23. v. 133, *openen.* Ontdaen part., II. c. 36. v. 1292, IV. c. 5. v. 24, *geopend.*

Ontdraghen. Sijn lijf —, I. c. 46. v. 111, *het leven er af brengen, zijn leven behouden* (uit een gevaar). Maar elders, in afgeleiden zin, dlijf —, II. c. 41. v. 115 var., III. c. 5. v. 87 var., *zich onderhouden, zich het levensonderhoud verschaffen.* Op beide pll. heeft de tekst bedraghen. Zie aldaar.

Voor de eerste spreekwijze, die zich van zelf uit de oorspronkelijke kracht des woords ontwikkelde, zie men CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 308, *Limborch* Gloss. (ondr...), *Ferguut*, vs. 2445, 3593 enz. De laatste wordt te regt verklaard door HOFFMANN v. F. op *Caerl ende Eleg.* bl. 54, die tevens van de pl. uit den *Esopet* eene betere uitlegging geeft dan CLIGNETT t. a. pl. gedaan had. Zoo luidt ook

het opschrift van een hoofdstuk in de *D. Doctr.* bl. 179:

Hoe men lichte die nature mach *ontdraghen*.

d. i. *onderhouden.*

Ontfacht. Zie Ontvechten.

Ontfaen (ontfinc, cas. obl. ontfane), IV. c. 9. v. 86, 104 enz., Infin., en, I. Prol. v. 13, c. 4. v. 44 enz., Part., *ontvangen.* Ontfaet, I. c. 9. v. 81 enz., 3 pers. sing. praes., *ontvangt.*

Dat, I. c. 9. v. 53 (vgl. 81 vlg.), de maan gezegd wordt te *ontfaen*, d. i. »*na eenige oogenblikken van verduistering, door de zon weder met licht bestraald te worden:*" zie daarover de aant. van Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.* bl. 360 vlgg.

Ontfanclijc adj., IV. c. 12. Besluit. v. 26, *welgevallig.* Lat. *acceptus.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 409.

Ontfermherticheyt, I. c. 2. v. 19 var., *barmhartigheid.*

Ontfermich, —ighe adj., I. c. 39. v. 71, *barmhartig.*

Ontfermicheit, —ede, I. c. 2. v. 19, c. 13. v. 118, c. 14. v. 83, c. 24. v. 88 enz., *barmhartigheid.*

Ontgoeden. Hem—, III. c. 20. v. 18, *zich van zijn goed ontdoen.* Het part. *ontgoet* bij STOKE, I. vs. 1208. Vgl. Goeden.

Ontgout, II. c. 16. v. 29, c. 47. v. 118 var., Imperf. van ontghelden, voor *ontgold.* Zie Gout.

Onthoopt van ghenaden, II. c. 36. v. 1783, *beroofd van hoop* (*op genade*). Over den zin de-

zer pl., zie bij **Nopen.** *Onthopen* met den gen., voor *wanhopen aan iets*, lees ik bij HEELU, vs. 7575.

Onthouden trans., II. c. 14. v. 54, *omvatten*, *bevatten.*

Hem—, IV. c. 5. v. 38, *zich ophouden*, *zijn verblijf houden;* II. c. 16. v. 74, *zich onderhouden.* Beide beteekenissen nog in de 17ᵉ eeuw zeer gewoon.

Onthout, —**oude** o., I. c. 35. v. 32, III. c. 10. v. 21, c. 24. v. 42, c. 26. v. 136, *levensonderhoud*, *voedsel.*

Onthout, II. c. 36. v. 1509 var. Zie **Behout.**

Ontkeert, II. c. 36. v. 866, *buiten zich zelven gebragt* van verwondering en schrik. Zie (**buten**) **Kere.**

Ontkeren iets aan iemand, II. c. 48. v. 1190, *afhandig maken*, *ontnemen*, gelijk **wederkeren** (zie **Keren**) *teruggeven* beteekent. In het Gloss. op *Partonopeus und Melior*, bl. 242, vertaalt MASSMANN het door *» verkehrt*, perversus," woorden, die men op deze zijne vertaling zou kunnen toepassen. De ware verklaring van dezelfde plaats had hij kunnen vinden bij BILDERDIJK, *Verscheid.* III. 159, die te regt het Hoogd. *entwenden* ter vergelijking aanvoert. Zie ook de aant. van LELYVELD op HUYDEC. *Proeve*, I. 499.

Ontcleet van Gods gracien, I. c. 23. v. 5, *van de genade Gods verstoken.* Men wachte zich, *ontcleet* hier met de naaktheid (vs. 2) van het eerste menschenpaar in verband te brengen.

Vanden gelde ontcleet, zegt MAERLANT in het

Leven van St. Franc., vs. 715, en *zich uitkleeden*, voor *al zijn goed te koste leggen*, is nog eene gemeenzame spreekwijze.

Ontcrechten, Ontcrachten iets aan iemand, II. c. 36. v. 1818, c. 48. v. 1189, *met kracht d. i. met geweld ontrukken*, *ontweldigen*. Men schreef ook *ontcrichten*. Zie de aant. van LELYVELD op HUYDEC. *Proeve*, I. 497 vlgg. De fout van Prof. LULOFS (*Handboek*, Gloss.), die aan een frequent. van *ontcrighen* denkt (op gezag eener losse gissing van WILLEMS op HEELU, vs. 25), is reeds aangewezen door DE JAGER, *Nalezing* enz. bl. 34 vlg.

Ontladen. Des kinds — worden, I. c. 26. v. 24, *verlossen*, *bevallen*.

Ontleggen, III. c. 4. v. 136 var., Imperf. ontleide (iets aan iemand), II. c. 44. v. 401, »eigenlijk, wat een ander grijpen wil, *verleggen*, en alzoo hem mis doen grijpen; van daar, door eene uitvlugt, eene slimheid in woorden of daden, *ontwijken*, *onthouden*;" zoo luidt de juiste verklaring van dit woord in het *Uitl. Woordenb.* op HOOFT, ook aang. in mijne aant. op *Warenar*, bl. 216.

In de eerstgenoemde pl. geeft zoowel deze var. als het oflegghen van den tekst een zeer goeden zin; doch de andere var. (omlegghen, zie ald.) houd ik voor de ware lezing, gelijk ik reeds boven gezegd heb.

Ontleiden (var. ontleedden), II. c. 36. v. 1583, 1708 var., *ontvoeren*, *wegleiden*. Part. ontleedt

(van Gods gracien), I. c. 23. v. 6 var., (*van Gods genade*) *door verleiding afgebragt*, *afgetroond.*

Ontliven, II. c. 12. v. 42, III. c. 2. v. 114, Part. ontlijft, II. c. 17. v. 89, *van het leven berooven.* Zie Lijf.

Ontmaken, I. c. 2. v. 25, II. c. 19. v. 136, c. 51. v. 132, III. c. 3. v. 835, c. 4. v. 8, *vernietigen*, *doen ophouden te bestaan.* Zie Gloss. op *Karel d. Gr.* en *Minnen Loep.*

Ontploec, II. c. 17. v. 21, Imperf. van ontpluken intr., *zich openen;* ontploken, II. c. 13. v. 109, Imperf. plur., en, II. c. 15. v. 90, c. 24. v. 82, Part. van hetzelfde ww., doch trans., *openen.* Sine redene —, III. c. 26. v. 156 var., *zijne bewijsgronden blootleggen*, *openbaren.* Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 453, Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 72, enz.

Ontpluckcn iets aan iemand, I. c. 45. v. 24, *ontnemen*, *ontrooven.*

Ontrechten iets aan iemand, II. c. 36. v. 1818 var., door *regterlijke uitspraak ontzeggen.* Doch de lezing van den tekst verdient de voorkeur. Het schijnt, dat *ontcrechten* al vroeg verouderd is: althans meermalen treft men *ontrechten* (of *ontrichten*) als variant aan. Zie de aant. op HUYDEC. *Proeve*, I. 500.

Ontsculdighen iemand van iets, III. c. 3. v. 1245, (*iemand in iets*) *verontschuldigen*, (*het hem*) *niet ten kwade duiden.*

Ontsetten, II. c. 48. v. 1138, (een besluit, eene

verordening), *intrekken*, *afschaffen*, het oppos. van Setten. Zie aldaar.

Ontsiene adj., I. c. 26. v. 125, hetzelfde als onsiene, *leelijk*, *schandelijk*. Zie de aang. bij Onsienlec. Doch de lezing der var., tontsiene d. i. *te ontzien*, zal wel de ware zijn.

Ontsinnen intr., II. c. 24. v. 98, *buiten zijne zinnen geraken* van toorn. Vandaar ontsint (var. onsint) op iemand, II. c. 22. v. 59, *zeer vertoornd*, *verwoed;* elders ook in de hedendaagsche opvatting van *zinneloos*.

Ontslaen. Wijn—, III. c. 3. v. 909, *het wijnvat openen*, *de spon van het bomgat afslaan*, of wel, *wijn opdoen*, *aanschaffen*, wat onze koopliedcn nog *inslaan* noemen. Is dit laatste het ware, dan hangt het te zamen met de uitdrukking *de tenten ontslaen*, d. i. *opslaan*, vermeld bij v. H. op KIL.

Ontsparen, III. c. 3. v. 146, c. 21. v. 25 var., *opsparen*. Zie KIL., *die Dietsce Catoen*, vs. 393, enz.

Ontspienen (tekst onspienen), II. c. 53. v. 48 var., Imperf. plur. van ontspannen intr., *zich ontspannen*, *los raken*, *vaneengaan*. — *Spien* was het regelmatige Imperf. van *spannen:* zie Dr. HALBERTSMA, *Lett. Naoogst*, I. 43, VELTHEM, bl. 204, *Ferguut*, vs. 365, *Walewein*, vs. 11107, enz.

Ontspringhen intr., III. c. 1. v. 78, 145, Imperf. ontspranc, I. c. 39. v. 55, eig. *uit den slaap opspringen*, dus *wakker worden*, *ontwaken*. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 392, enz.

Ontvechten intr., met den dat., I. c. 6. v. 41,

(*iemand*) *ontworstelen, zich met geweld van hem losrukken, ontgaan;* vandaar (Imperf. ontvacht of ontfacht), II. c. 61. v. 53, III. c. 4. v. 373, *ontgaan, mislukken.* Uitvoerig handelde hierover de Heer DE JAGER in het *Letterlievend Maandschrift*, 1845, Boekbeoord. bl. 265—267. Ziehier tot nadere bevestiging nog een paar voorbeelden. *Der Ystorien Bloeme*, fol. 9. c.:

Want hi [*S. Johannes*] die scrifture heeft onthonden
Ende Gods verholenheit voert bracht,
Datten andren al *ontvacht*
Ende besloten bleef, dats waer.

Lancelot, vs. 31139: »In eene andere kamer lag"

die coninginne,
Diere dat slapen al *ontfacht*,
Want si weende al den nacht.

Walewein, vs. 8330:

Met dusghedaenre sericheit
Daden si claghe, eert hem *ontfacht*,
Al tote over die middernacht.

d. i. *voordat het hun ontging, voordat er een einde aan kwam.* Zie ook *Belg. Mus.*, 1846, bl. 51, vs. 5 enz.

Ontwee adv., I. c. 17. v. 49, II. c. 22. v. 9, c. 36. v. 1623, 1766, c. 55. v. 108, III. c. 4. v. 372, IV. c. 9. v. 46, niet juist *in tweeën*, maar *in stukken, kapot*, even als het Lat. *dis.* Die zide met enen spere — steken, II. c. 36. v. 1522, is zooveel als *doorsteken* en dus *vaneenrijten;* tlijf — gheeselen, II. c. 51. v. 117, *het ligchaam aan flarden geeselen.*

Ontweeght, III. c. 6. v. 80, *van den weg afgedwaald, het spoor bijster.* Men gebruikte *ontweghen* zoowel trans. als intr., dus *van den weg af-*

brengen en *afdwalen* beide. Zie Prof. SIEGENBEEK op de *Heim. d. Heim.* bl. 443 vlg.

Ontwecken intr., IV. c. 10. v. 18, *ontwaken.* Al de drie HSS. stemmen hier overeen; doch al stond het ook in duizend HSS., en bij welken schrijver ook, nooit zou de vorm te regtvaardigen zijn, die trans. is en blijven moet. Beter gebruikt het de auteur van *der Ystorien Bloeme*, fol. 18. c.:

Daer si in slape laghen beide:
Doen *ontwecte* hise ende seide.

Ontwisen. Enen sijn lijf (of dlijf) —, I. c. 35. v. 88, *iemand ter dood veroordeelen*, eig. *hem zijn leven door een regterlijk gewijsde ontzeggen.*

Onverbeidentheit, —eden, I. c. 32. v. 98 var., *ongeduld*, van 't ww. *verbeiden*, wachten. Doch de lezing van den tekst is de ware.

Onvergouden (loon), III. c. 1. v. 64, (*onvergolden*), *onbetaald.*

Onvermoghen adj., III. c. 3. v. 339, *onvermogend*, *zwak*, *gebrekkig.* Men had ook *vermoghen* als adj., d. i. *vermogend*, *magtig:* beide nog later in gebruik. Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 87.

Onversocht, III. c. 3. v. 1218, *onverleid*, *vrij van verzoeking.*

Onversterfelijc, —like adj., II. c. 13. v. 36, *onsterfelijk*, *eeuwig.*

Onvertellijc, —like adj., I. c. 19. v. 68, *onuitsprekelijk.*

Onvrame v., I. c. 24. v. 4 var., *schade*, *nadeel.* Gewone klankwisseling voor onvrome. Zie ald. en vgl. Vrame.

Onvrede, II. c. 48. v. 480, IV. c. 5. v. 14, *twist.*

Onvro, Onvroe adj., III. c. 9. v. 108, in den eigenlijken zin van *niet vrolijk*, en dus *bedroefd.* Vandaar, met een oudtijds zoo gewoon euphemismus, de spreekwijze: onvro maken, I. c. 41. v. 12, c. 48. v. 48, *in het ongeluk, in het verderf storten*, en (des) onvroe worden, III. c. 4. v. 396, *treurige gevolgen (er van) ondervinden, (er door) in het ongeluk geraken.* Elders, III. c. 3. v. 1058, staat diezelfde spreekwijze weder in zwakkere opvatting, want de zin is: »dat hij van den koek *geen pleizier* zou *hebben*, dat hij er van verstoken zoude blijven."

Onvrome subst., III. c. 20. v. 52, *schade, nadeel.* Zie Vrome.

Onwaerde (var. onweerde, onwerde), —en v., I. c. 26. v. 74, II. c. 58. v. 77, *verachting, smaad.* Den ynglen tonwaerden, I. c. 15. v. 8, *den engelen tot smaad;* in sijnre groter—, II. c. 36. v. 818, *tot zijn grooten smaad, om hem zwaar te honen.* Iemand —doen, II. c. 38. v. 64, *smaad* of *hoon aandoen.*

In I. c. 27. v. 4, IV. c. 8. v. 27, geldt de afgeleide beteekenis van *gevoel van geleden hoon, wrokkende spijt*, en beantwoordt het derhalve bijna aan ons *verontwaardiging.*

Onwaerde adv., II. c. 44. v. 555, *smadelijk.*

Onwaert (var. onweert, onwert), —rde adj., I. c. 16. v. 65, III. c. 3. v. 147, 387, 701, 993, c. 5. v. 52, *veracht.* Onwaert hebben (ie-

mand), III. c. 4. v. 35, *verachten*, even als *lief hebben*, *leed hebben*, enz.

Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 145, 196, en vgl. bij Waerde en Waert.

Onwette, II. c. 48. v. 1132, *onwettigheid;* maar elders, I. c. 48. v. 6, *ongodsdienstigheid*, *afgoderij*, namelijk *wet* in den gewonen zin van *godsdienst* genomen.

Onwille (ook onwil), I. c. 21. v. 32, c. 27. v. 48, eig. *wat men niet wil*, dus *onaangenaamheid*, *verdriet.* Zeer gewoon met het bezitt. voornw.: sijn—, I. c. 23. v. 72, c. 27. v. 48 var., *wat hem onaangenaam of verdrietig is.*

Oor, Oer, —re, m. en v., I. c. 42. v. 115, *erfgenaam*, hier *erfdochter;* doch doorgaans (onz.), I. c. 29. v. 12 var., v. 62, 63, 103, 130, II. c. 1. v. 72, c. 49. v. 54, 57, III. c. 4. v. 147, *nakroost*, *nakomelingschap.* Recht oor, II. c. 48. v. 1090, *afstammelingen in de regte lijn.* Van oor thoore (var. van ore te ore en van oere toere), II. c. 49. v. 75, *bij erfopvolging.*— Fr. *hoir*, Lat. *haeres.*

Oorbaer, —are m. (var. orbare, n.), Prol. v. 13, I. c. 14. vs. 41, c. 31. v. 31 enz., orbaer, I. c. 7. v. 40, c. 22. v. 61, 62 enz., orboer, orbore, I. c. 31. v. 70 var., III. c. 6. v. 41 enz., *nut*, *voordeel.*

Oorbaerlijc, of —lic adj., II. c. 48. v. 1175, III. c. 3. v. 212, c. 4. v. 5, *nuttig*, *dienstig*, *voordeelig.*

Oordene. Van oordenen, IV. c. 4. v. 16, *ge-*

ordend, tot eene geestelijke (ridder)orde behoorende.

Oorconde, Orconde v. en o., I. c. 45. v. 98, c. 46. v. 22, II. c. 36. v. 298, 1245, IV. c. 7. v. 44, *getuigenis*, in ruimeren zin dan het tegenwoordige *oorkonde.*

Oorconden, Orconden trans., I. c. 2. v. 17, III. c. 3. v. 578 enz., *getuigen, vermelden.*

Oorcontscap, Orkontscap, —pen of —pe, II. c. 36. v. 2029, 2035, *getuigenis*, doch niet geheel hetzelfde als oorconde. Het laatste is *het getuigde*, het eerste *de daad van getuigen.* Thans behooren wij deze beide denkbeelden door het geslacht, *het getuigenis* en *de getuigenis*, te onderscheiden. Dat velen dit voorbijzien, en het woord ook in den eersten zin vrouwelijk gebruiken, is eene miskenning van het logisch beginsel, dat toch bij de geslachtsbepaling eene hoogere kracht heeft dan het grammatische.

Oorlof nemen, II. c. 5. v. 9, c. 28. v. 86, (aan iemand) II. c. 5. v. 104, *afscheid nemen (van iemand).* Vgl. bij An.

Oort, Oert m. en o., II. c. 54. v. 80, eig. *een vierdedeel*, maar, bij uitbreiding, *een zeer klein onderdeel* in 't algemeen. Vandaar, in nog ruimere beteekenis, mar een —, II. c. 46. v. 28, *slechts eene kleinigheid, zoo goed als niets*, niet een —, Prol. v. 36, III. c. 6. v. 41, c. 14. v. 29, c. 15. v. 214, 272, *geen zier, volstrekt niets.* Vgl. bij Bast.

Ootmoet m., III. c. 27. v. 50, *genade*, het gevoel

van den vergevingsgezinden regter, niet (gelijk thans) van den berouwhebbenden zondaar. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 514, CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 80, enz.

Op (ook wel **Up** gespeld). Geen voorzetsel in onze taal was oudtijds ruimer van toepassing. De verschillende wijzigingen, die in den *L. Sp.* voorkomen, kunnen gevoegelijk tot drie hoofdbegrippen gebragt worden, die natuurlijk ten naauwste zamenhangen, of liever, uit elkander voortvloeijen:

1°. *Plaats- en tijdsbepaling*, als: Op drie milen, II. c. 48. v. 1073, *op drie mijlen afstands;* op dat dorp (op dorpe) wonen, III. c. 26. v. 103, 165, 199, *in het dorp* (*dorpen*); optie zee, II. c. 31. v. 67, *aan de zee;* op dat bederven, I. c. 41. v. 111, *op den rand des verderfs*, op dat breken, II. c. 36. v. 1524, *op het punt van te breken*, gelijk men nog heden zegt: *op zijn vertrek staan*, *op sterven liggen* enz.

2°. *Bepaling eener betrekking tusschen personen of zaken*, als: Op Gode roepen, II. c. 47. v. 72, *God aanroepen;* iets op iemand begeeren, I. c. 27. v. 52, thans *van;* op iemand lachen, II. c. 42. v. 22, *hem toelagchen;* op iemand striden (orloghe, ghespan), I. c. 26. v. 137, c. 41. v. 109, III. c. 13. v. 74, IV. c. 1. v. 122, thans *met* of *tegen*.

3°. *Bepaling eener voorwaarde of verpligting, die eene betrekking tusschen personen doet ontstaan*, als: Op haer hooft of te slane, II. c. 36. v. 169, *op straffe van onthoofding;* op ghehoersam-

heit ghebieden, III. c. 3. v. 808, (*iemand iets*) *bevelen op grond van de door hem verschuldigde gehoorzaamheid.*

Op ende neder, II. c. 48. v. 286 enz., gewone spreekwijze voor *aan alle kant*, *overal.*

Deze verschillende opvattingen zouden uit andere schrijvers nog veel vermeerderd kunnen worden (vgl. mijne aant. op *Warenar*, bl. 116). Ik kom er elders op terug, vooral ook om het logisch verband aan te wijzen, dat ze alle aaneensnoert.

Op dat, I. c. 37. v. 134, II. c. 10. v. 38, c. 41. v. 176, c. 60. v. 113, III. c. 15. v. 203 enz., *mits maar*, *indien maar;* I. c. 27. v. 12, III. c. 1. v. 64, 114 enz. in zwakkere opvatting, *indien.* De oorspronkelijke beteekenis is *op voorwaarde dat:* zie Op, 3°.

Openbare adv., I. c. 22. v. 11, c. 29. v. 75, ook al —, I. c. 10. v. 15, *zeker*, *stellig.* Wat openbaar en algemeen bekend is, daar kan geen bedrog mede plaats hebben: dus wordt uit de openbaarheid tot de stellige waarheid besloten.

Opgaen, III. c. 23. v. 163, IV. c. 9. v. 66, *opengaan*, *zich openen.*

Opghehaelt, II. c. 36. v. 1249, 1251, *ten hemel gevaren.* Ibid. v. 1256, 1925, 1928, wordt van ENOCH en ELYAS gezegd, dat zij op derde ghehaelt en vervolgens ten hemel gevoerd waren. *Uphalen* voor *ten hemel optrekken* lees ik ook in 't *Leven van St. Franc.* vs. 1742.

Opheffen (hief op). Den sanc —, II. c. 56. v.

103, *aanheffen;* die ghebode —, I. c. 48. v. 44, *herstellen*, *weder in* eere *brengen*.

Opcomen (opquam), I. c. 42. v. 171, *volwassen worden*, *den manlijken leeftijd bereiken*. Prof. MEIJER (Gloss. op *Leven van J.*) en Prof. JONCKBLOET (Gloss. op *Karel d. Gr.*) verklaren het door *opgroeijen:* minder juist evenwel, want het wordt nooit van kinderen, maar steeds van jongelingen gezegd, en beantwoordt dus veeleer aan *opgegroeid zijn*. Zie slechts de tegenstelling in het *Leven van J.*, c. 7.:

Dar na so segt dewangeliste dat dat kint *opwis* beide na den lichame ende in den gheeste. Ende alst *opquam*, so ghingt in der wustine.

Opwassen is dus. *adolesco*, opcomen *adolevi*.

Oplegghen. Dach—, II. c. 60. v. 87, *een dag bepalen*. Lat. *diem dicere*.

Oplopen met den dat., III. c. 26. v. 152, (*iemand*) *heftig aanspreken*, *driftig aanvallen*, hetzij, gelijk hier, met woorden, hetzij metter daad, als in *Ferguut*, vs. 3558, waar de zin is: »hij liep met drift op den reus aan." Het is dus eene versterking van Angaen (zie ald.). Wij hebben er nog het adj. *oploopend* van.

Oprechten intr., I. c. 29. v. 56, (*zich oprigten*), *oprijzen*, *opkomen*, *voortkomen*, van een geslacht gesproken (vgl. Opstaen). Of moet men hier aan het ww. *opgaen* denken, en *rechten* als adv., rijmshalve voor *rechte*, opvatten, zoodat de zin zij: »die hier nu in eene regte lijn opkomen"? Ik durf niet beslissen.

Oprinnen met den dat., IV. c. 2. v. 25, (*op ie-*

mand aanrennen), *bespringen*, *aanvallen*. Zie Rinnen.

Opstaen, II. c. 3. v. 111, *ontstaan*, *voortkomen*, van de geboorte eens kinds gesproken.

Opverstaen part., II. c. 36. v. 889, c. 37. v. 45, *opgestaan*, *verrezen*.

Opverstaen infin. als subst., II. c. 36. v. 1346, *opstanding*.

Opverstandenisse (var. opverstannisse), —en v., I. c. 48. v. 115, opverstannesse, II. c. 36. v. 2016, *opstanding*.

Orbaer, orbore enz. Zie Oorbaer.

Oreest (var. horeest) o., II. c. 6. v. 15. In de verklaring van dit woord heerscht nog verwarring, die gemakkelijk weg te nemen is, wanneer men op den gang der beteekenis let. HUYDEC. op STOKE, III. bl. 396 vlg. en 473, verklaart het door *gemor*, *geroep*, en daarmede vereenigt zich Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, p. 111. Beiden verwerpen de beteekenis van *onweer*, door LELONG opgegeven en klaarder uitgedrukt door KILIAEN, bl. 852: »Oreeste, oragie. *Horrida tempestas*, *vis major*." Zij deden dit te regt, voor zoo ver de door hen behandelde plaatsen betreft: doch niettemin is *oreest* wel stellig het Fr. *orage*, en beteekent het oorspronkelijk *onweder*, *storm*. In het *Esbatement van den Visscher* (*Belg. Mus.* 1842, bl. 56) hoort men van achter de schermen »een rommelinghe als een donderslach," en daarop wisselen man en wijf de volgende woorden:

M. Wat hooric daer? W. Een donderslach,

Alzoo my dochte, met fellen *oreeste.*
M. Godt wil ons bescermen van *tempeeste!*

Deze beteekenis nu ging eerlang over, niet tot *gemor*, *geroep*, maar tot *opschudding*, *getier*, *geraas*, de uitdrukking zoowel van levendige feestvreugde, als van wanhoop, woede enz. Doch de oorspronkelijke kracht des woords werd daarbij niet terstond uit het oog verloren. Daarom zegt VELTHEM (III. c. 34. vs. 17):

Si hadden spel ende feeste,
So dat van desen groten *oreeste*
Dwoud daer *verdonderen* dochte.

Bij het verhaal van een onverhoedschen aanval door den vijand, heet het in de *Reimchronik von Flandern* (in KAUSLER's *Denkmäler*), vs. 9225:

Ende verloren in dien *oreeste*
De soffisantste ende de meeste
Van hare lieder compaengyen.

»in den storm, in het gewoel van den strijd." In den *Lancelot*, bij de vermelding van rouwmisbaar, dat buitenshuis gehoord wordt (vs. 44272):

Die here van daer in hi geboet
Datmen gevreisce om die niemare,
Wat *horeeste* daer buten ware.

Op dezelfde wijze verklare men ook al de vijf pll. bij HUYDEC. t. a. pl. En zeer natuurlijk vloeide hieruit de verder afgeleide beteekenis voort, die in den *L. Sp.* geldt: *in dit oreest* is zooveel als *in deze onrust*, *in deze woeling* van het leven op aarde, in tegenoverstelling der hemelsche rust.

Orghene plur., II. c. 48. v. 862, '*orgel.* Van 't Gr. *τὰ ὄργανα.*

Orisoen (plur. —oene of —one) o., I. c. 47. v. 99, II. c. 17. v. 73, c. 36. v. 1154, c. 41. v. 189, c. 48. v. 449 enz., *gebed.* Lat. *oratio*, Fr. *oraison.*

Orconde. Zie Oorconde.

Orlof, II. c. 36. v. 2046, *oorlof*, *verlof.*

Orloven, Oorloven, I. c. 22. v. 3, c. 32. v. 2, II. c. 45. v. 93, *veroorloven.*

Ostelier (var. ostelgier), III. c. 4. v. 178, *logementhouder*, *herbergier.* Fr. *hôtelier.*

Oude v., I. c. 1. v. 50 var., II. c. 6. v. 112, III. c. 3. v. 366, c. 4. v. 123, *ouderdom.*

Ouden intr., I. c. 1. v. 50, c. 21. v. 34, III. c. 4. v. 408, *oud worden.*

Oudervader, I. c. 42. v. 179, II. c. 2. v. 9 (waar kwalijk oudevader gespeld is), c. 48. v. 950, III. c. 15. v. 151, *grootvader;* ook, I. c. 39. v. 126, *overgrootvader.*

Outhaer, —are m. (var. o.), I. c. 2. v. 70, II. c. 3. v. 47, 52, c. 44. v. 455, c. 45. v. 80, 89, *altaar.*

Outheit, II. c. 3. v. 83, III. c. 10. v. 10, *ouderdom.*

Over, in de spreekwijze: iemand of iets houden over dit of dat, I. c. 46. v. 65, II. c. 37. v. 63, c. 45. v. 136, III. c. 3. v. 158, c. 5. v. 49 var., c. 16. v. 140, IV. c. 10. v. 58 var., c. 12. v. 9, waar wij thans *voor* gebruiken. Dezelfde opvatting geldt ook in de uitdrukkingen: over goet nemen, II. c. 41. v. 83, *voor goed opnemen*, *als goed beschouwen;* over sculdich proeven,

II. c. 36. v. 664, *voor schuldig bewijzen*, *van schuld overtuigen;* over recht setten, II. c. 48. v. 213 var., *voor regt* of *als wet instellen;* over doot slaen, III. c. 4. v. 50, *bijna* of *zoo goed als dood slaan;* vgl. ons *voor dood laten liggen.* Vandaar ook over waer als adv., II. c. 48. v. 1217 enz., *voorwaar*, eig. *pro vero*, dus *vere.*

Gelijk in het bovenstaande onze praep. steeds aan het Lat. *pro* beantwoordt, zoo komt zij elders met *super* overeen in de volgende spreekwijzen: over iemand gaen, III. c. 4. v. 497, en over iemand craken (zie Craken), ibid. v. 522, *op iemand nederkomen*, *hem treffen* (van tegenspoed); dat u vrient over u quame, ibid. v. 459, *bij u overkwam*, *u kwam bezoeken* (vgl. *supervenire*); daer over sijn, III. c. 14. v. 143, *daarmede bezig zijn* (vgl. »*super vinum et epulas*"); datmen hem over seide, II. c. 48. v. 494, *dat men van hem zeide*, *tegen hem inbragt* (vgl. »*Multa super Priamo*" enz.).

Zeer uitvoerig is over de verschillende opvattingen van dit voorzetsel gehandeld door STEENWINKEL in de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* I. Aant. bl. 4—14. Doch ten onregte beweert hij, dat *over* oudtijds ook de beteekenis van *ante* en *post* had, en zoekt hij daarvoor een bewijs in het zeggen: *over vele jaren.* Daar geldt de gewone beteekenis van *super:* de afstand van tijd, waar*over* men, voorwaarts of achterwaarts, heenblikt. Ook de Heer OUDEMANS (*Mag. van Ned. Taalk.* I. 113)

gaat te ver, als hij het oude *over* kort en goed met ons *voor* gelijkstelt, en daaruit afleidt de verklaring van *overgrootvader* als *vader vóór den grootvader.* Neen, het oude *over* beantwoordt steeds aan *pro* of *super* (Fr. *pour*, *sur*), nooit aan *ante* (*avant*). *Overgrootvader* is hij, wiens leeftijd *over* dien des grootvaders heenreikt, dus, die *verder* of *hooger* staat dan deze, de PRO*avus*.

Overaet ende overdranc. Zie Aet.

Overdaet, —ade v., I. c. 35. v. 62, c. 45. v. 6, III. c. 11. v. 81, c. 12. v. 190, c. 16. v. 15, c. 18. v. 17, IV. c. 2. v. 8, *moedwil*, *geweldenarij*. Prof. CLARISSE, op de *Heim. d. Heim.* bl. 270, voert te regt het woord *insolentie* aan, dat de beteekenis het best en kraehtigst uitdrukt.

Overeen adv., II. c. 25. v. 9, c. 36. v. 544, *met elkander*, *te zamen;* al—, II. c. 17. v. 105, (*alles*) *gezamenlijk*, *gelijkelijk*, dus *geheel en al.* HUYDEC. op STOKE (passim) geeft enkele andere wijzigingen op.

Overeendraghen, I. c. 40. v. 27, *eensgezind zijn.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 272, Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 286 enz.

Overliden trans., II. c. 52. v. 135, *voorbijgaan*, *doorgaan*, hier in den zin van (een onderwerp) *ten einde toe afhandelen*, *er doorheenkomen.* Zie Liden.

Overste adj., I. c. 13. v. 16, II. c. 6. v. 106, c. 7. v. 80, *bovenste*, *opperste*, *hoogste.* Zoo wordt God, II. c. 7. v. 85, die overste, en CHRISTUS, II. c. 11. v. 4, die overste conine genoemd.

Ten oversten boven (var. Bijl. A. tovers b.), I. c. 39. v. 53, *bovenaan, in de bovenste hoogte.*

Overtallich, Overtallic (var. overtollech) adv., eig. *het bepaalde getal of de juiste maat te boven gaande,* in welken zin het woord bij HOOFT niet ongewoon is (zie het *Uitl. Woordenb.*). Vandaar, —spreken, II. c. 9. v. 23 (vgl. v. 30), *te veel,* en dus *ijdele taal spreken;* sijn goet —verteren of verdoen, III. c. 24. v. 14, 38, *bovenmatig, overdadig, verkwistend.* Dezelfde beteekenis geldt ook van 't adj. *overtellich* bij VELTHEM, III. c. 52. vs. 32:

> Si hadden wel haren gere
> Van wine ende van goeder apisen;
> Dit es aldat si sere prisen.
> Oec sijn si so *overtellich* daeran,
> Datse vervullen en can geen man.

Het verband laat geen twijfel over, dat er aan *onmatigheid, overdaad,* moet gedacht worden.

Overtollijc, —ike als adj., I. c. 20. v. 36, is misschien de ware lezing niet; althans de var. (Bijl. A.) heeft onvertellike, en voor die lezing pleit de vergelijking van I. c. 19. v. 68. Niettemin levert *overtollike* een even goeden zin op, dien van *bovenmatig of uitermate groot.* Zoo leest men in het *Leven van J.* (c. 195) van »*overtolleghe* quaetheit," en in denzelfden zin versta men de beide pll. van den *Limborch* (VII. 445 en 896). Het eerste werd door Prof. MEIJER (bl. 369) zeer onjuist verklaard door *ontelbaar.* Waarom hebben Prof. JONCKBLOET (*Spec.* p. 126)

en Mr. V. D. BERGH (Gloss. op *Limb.*) die verklaring overgenomen en zelfs op de straks aangehaalde plaats van VELTHEM toegepast?

Overtallicheit (var. **overtollijcheit**), III. c. 21. v. 13, *onmatigheid, overdaad.* In vs. 16 wordt het afgewisseld met »*boven mate verdoen.*"

P.

Paelgien plur., II. c. 18. v. 34, *stroo.* Lat. *paleae*, Fr. *paille.* Vgl. *Brab. Yeesten*, II. 5230.

Paes m., II. c. 48. v. 207, 888, *de vredekus*, bij de mis. Lat. *pax*, Fr. *paix.*

In de *Bediedenisse van der missen* wordt er over gehandeld op fol. 8. c. d.

Pays, Paeys m., I. c. 10. v. 49, c. 23. v. 104 enz., *vrede.* Lat. *pax*, Fr. *paix.*

Paysen trans., III. c. 13. v. 71, *bevredigen, tot vrede brengen.*

Pale plur., I. c. 11. v. 78, c. 42. v. 118, III. c. 25. v. 97, eig. *grenzen*, en vandaar de geheele *uitgestrektheid van land*, of *het gebied.*

Pant doen aan iemand, IV. c. 1. v. 80, *schade toebrengen, overlast aandoen.* Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 460 vlg., Prof. CLARISSE in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* III. 2. bl. 159 vlg., Gloss. op *Ferguut* enz. Hoe kwam WILLEMS er toe, deze spreekwijze door *aenvatten* te verklaren (*Reinaert*, Gloss. ad vs. 1269)?

Parten, II. c. 48. v. 1200, III. c. 15. v. 47, wat

wij nog in de Latijnsche scholen *partes* noemen, ontleding der rededeelen, hier dus *spraakkunst*, *grammatica* in den beperkteren zin, tegenover Gramarie (zie ald.), dat zich wijder uitstrekt. Het woord wordt op beide pll. voorafgegaan door het pron. *zijn*, *sine*, juist als wij nog heden zeggen: »hij kent *zijne grammatica* niet, hij is *zijn Latijn* vergeten," enz.

Partye, Pertie, —ien v., II. c. 54. v. 64, *deel;* te sire pertien, te horre partie, thaerre pertyen, II. c. 48. v. 692, c. 54. v. 68, IV. c. 1. v. 127, *voor zijn* (*haar*, *hun*) *aandeel.*

Gelijk *partye* in het bovenstaande aan het Fr. *partie* beantwoordt, zoo komt het elders met *parti* overeen, en beteekent dus *de partij*, *het gezamenlijke aantal der tot iemand behoorende personen*, als: hare partyen, I. c. 25. v. 28, *hun geslacht;* met sijnre partien, I. c. 30. v. 4., *met zijn huisgezin*, *met de zijnen;* Salomons pertie, II. c. 1. v. 80, *het nageslacht van S.;* van Cristus pertyen, II. c. 45. v. 74, *tot de partij van C. behoorende*, *een aanhanger van C.;* die Joodsche pertyen, II. c. 31. v. 1, en die Noordsche pertie, IV. c. 1. v. 140, kortweg *de Joden* en *het Noordsche volk* (d. i. *de kruisvaarders*).

Pas m., I. c. 41. v. 50, *overtogt* (over eene rivier), het Fr. *passage;* I. c. 9. v. 65, van de zon gesproken, *weg*, *koers*, *loop;* den pas winnen, II. c. 48. v. 346, *den doortogt veroveren*, *zich een weg* (*door de vijanden heen*) *banen.*

Passen (eene rivier of zee), I. c. 41. v. 47, IV. c. 1. v. 74, 123, *overtrekken* Fr. *passer.*

Patene v., II. c. 51. v. 149, *de schotel, die tot deksel op den miskelk dient en waarop de hostie gelegd wordt.* Lat. *patina.* Zie de *Bediedenisse van der missen*, fol. 7. b. c.

Pauwelioen, III. c. 12. v. 118, *tent.* Lat. *papilio*, Fr. *pavillon.*

Peinsen (var. peysen), I. c. 16. v. 73, c. 23. v. 10, 20 enz., *denken*, het Fr. *penser;* III. c. 15. v. 173, in den zin van *uitdenken, verzinnen* (vgl. Denken).

Peysinghe, III. c. 3. v. 85 var., *gedachte:* eene lezing, die hier volstrekt niet te pas komt.

Perlement, I. c. 34. v. 16, c. 43. v. 51, II. c. 36. v. 599, III. c. 3. v. 441, *twist.* Yeven perlemint, II. Prol. v. 7, *de twist door Eva verwekt, de strijd der zonde, die het gevolg was van den val van Eva.* Oorspronkelijk beteekende het *gesprek, zamenspraak*, en vandaar *raadsvergadering* of *teregtzitting:* beide maar al te dikwijls eene bron van hevige woordenwisseling, van twist en tweedragt. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 395 en het Gloss. op *Floris e. Bl.*

Persem, Perseme, III. c. 16. v. 54, c. 25. v. 104, c. 26. v. 87, *woeker*, en

Persemier, III. c. 4. v. 177, *woekeraar.* Zie de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* III. bl. 292, CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 263 vlg., *D. Doctr.* Gloss. enz., en over de afleiding het *Taalk. Mag.* III. 159 vlg. Vgl. ook GRAFF, III. 369.

Pertie. Zie Partye.

Pete, II. c. 44. v. 186, *peet*, *doopmoeder*.

Peter (petren, peterne), ibid., *peet*- of *doopvader*. Lat. *pater*. Vgl. Meter.

Pine v., I. c. 42. v. 48, 78, II. c. 45. v. 82, c. 46. v. 62 enz., *moeite*; iemand — doen, II. c. 48. v. 79, *moeite baren*, *overlast aandoen*. Nog zeggen wij: *'t is de pijne waard!*

Pinen (hi pijnt, pijnde) intr., I. c. 16. v. 31, III. c. 2. v. 131, c. 19. v. 54 enz., *moeite doen*.
Hem pinen, gevolgd door *te* met een Infin., II. c. 48. v. 901, III. Prol. v. 50, c. 4. v. 156, door *te* met den dat., III. c. 16. v. 162, door den gen., I. c. 29. v. 104, *zich moeite geven* (*voor*), *zich bevlijtigen* (*op*).

Pinen trans., I. c. 14. v. 71, *pijnigen*.

Piscine, II. c. 51. v. 169, *de plaats*, *waar men het waschwater der gewijde vaten uitstort*. Lat. *piscina*, vijver, in welken zin *piscine* meermalen voorkomt in *Dboec vanden houte*: zie Gloss.

Plaetse. In plaetsen brenghen (een verhaal, gevoelen enz.), III. c. 15. v. 142, *ter neder* of *op het papier stellen*, eig. *zijne plaats in het geschiedverhaal aanwijzen*.

Plaghen. Zie Plien.

Plac, I. c. 23. v. 109, Imp. van pleken, hetzelfde als *plukken*. Er is mij geen tweede voorbeeld van bekend, maar het is analogisch met *helen* (*hal*), *hullen*; *zelen* (*zal*), *zullen*; *reken* (*rac*) *rukken* (zie R.); *wreken* (*wrac*), *wrokken* enz.

Planteyt, I. c. 21. v. 76, *overvloed*. Oud-Fr.

plenté, Eng. *plenty*, van 't Lat. *plenitas* d. i. *plenitudo.*

Plechten (ghcplecht) intr., *zich verbinden.* Aen die quaetheit —, I. c. 6. v. 42, *zich aan de ondeugd verbinden, de partij der snoodheid kiezen;* mede —, II. c. 36. v. 770, *zich met iemand verbinden, zijne partij kiezen*, dus *mededoen*, vanwaar ons adj. *medepligtig.* Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 382, Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 124, VAN WIJN op HEELU, bl. 30.

WILLEMS op de *Brab. Yeesten*, V. 417 en 1513, en LULOFS, Gloss. op *Handboek* enz. (ad bl. 133) dwaalden in de verklaring van dit woord, doordien zij het met *pleghen* verwarden. Aan dezelfde verwarring heeft men meer dan eene verkeerde uitlegging van het subst. *plecht* te danken. Zie slechts de Gloss. op *Brab. Yeesten*, D. II, op *Reinaert* en op het *Leven van Jezus.* Gelukkig dat Dr. VERMEULEN in 't Gloss. op *Vanden levene o. h.* iets beters geleverd heeft.

Pleyn, Plein m., I. c. 21. v. 63, II. c. 19. v. 99, c. 48. v. 1113, *vlakte, plein.* Fr. *plaine.*

Plien, doorgaans met den gen., III. c. 10. v. 54, 124, c. 15. v. 55, 220, derde pers. enk. praes. pliet, I. c. 27. v. 42, II. c. 48. v. 218, 546, III. c. 3. v. 1176, c. 4. v. 160, 355, c. 5. v. 35, c. 6. v. 76, c. 14. v. 125, c. 25. v. 64, meerv. plien, III. c. 10. v. 62, c. 15. v. 91, Imperf. plach, I. c. 29. v. 68, c. 41. v. 92 enz., meerv. plaghen, II. c. 36. v. 1770 enz., Imperf. Conj. ploghe, I. c. 46. v. 78 var., *plegen*, in

de beide opvattingen van *doen* en *gewoon zijn*. Het part. was gheploen. Zie aldaar.

Ploechde, II. c. 29. v. 3, *ploeg*.

Poente. Zie Point.

Poenten trans., III. c. 14. v. 33, *punt voor punt vaststellen, bepalen.* Zie mijn *Brief aan Dr. J.* bl. 30. Ten naauwste hangen hiermede zamen de gewijzigde opvattingen in den *Limborch:* zie Gloss.

Poghen, gevolgd door *hoe hi mach doen*, I. c. 7. v. 9 vlg., c. 15. v 13 vlg., II. c. 43. v. 41 vlg., IV. c. 1. v. 45 vlg., 96 vlg. enz., ons *pogen (te doen)*; gevolgd door *om* met een acc. of infin., III. c. 12. v. 123, c. 27. v. 32, *streven naar.*

Poyen (ghepoyt), II. c. 7. v. 6, 7, *opsieren, uitdossen.* Men had ook het subst. *poye* d. i. *dos, opschik*, vanwaar de uitdrukking *ter poien staen* d. i. *naar opschik staan, op een kostbaar toilet uitzijn.* In de *Oud-Vlaemsche Ged.* (I. bl. 83, vs. 731) geeft een vader aan zijnen zoon raad over de keuze eener vrouw, en zegt:

Hoet u ooc van hen allene,
Die legghen haer goet ane diere stene,
Ane diere striketten ende ane langen aloien,
Ende altoes *staen ter poien*,
Ende an andren diere saken,
Die die liede aerm maken.

Vermakelijk is de verklaring van BLOMMAERT in Gloss.: »Bij KIL. puye, puyde, *podium, suggestus lapideus.*" De vader zegt dan: »Zoon, neem geene vrouw, die altijd op de pui van het huis staat!" en tevens wordt de pui gerekend onder de »kostbare zaken, die de lieden arm maken!"

Point (ook poent). Te pointe, III. c. 3. v. 716, c. 12. v. 109, 116, 132, c. 14. v. 72, 76, eig. *tot op een punt toe*, *od een prik*, dus *juist*, *naar behooren*, *van pas*, Fr. *à point*. Te pointe ghesetten (een kind), II. c. 39. v. 87, *op zijne plaats zetten*, *doen bedaren*. Inden pointe van dertich jaren, IV. c. 10. v. 22, *in den staat van 30jarigen ouderdom*. Ook in het Fransch is *point* in den zin van *état* zeer gewoon (*il est toujours au même point*).

Pointelijc (var. ghepointelic, pointelike) adv., III. c. 14. v. 74, c. 15. v. 20, *stiptelijk*, *naar behooren*. Zie Point.

Poort v., I. c. 34. v. 38, c. 44. v. 62, II. c. 11. v. 74 enz., *stad*.

Poorter, Portere (plur. poorteren en poorters) m., I. c. 34. v. 43, c. 40. v. 52, III. c. 26 passim, enz., *stedeling*, *burger*.

Porren intr., III. c. 12. v. 150, ook hem—, IV. c. 5. v. 34, *trekken*, *optrekken*, *op marsch gaan*. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 399 en 585.

Prant, II. c. 56. v. 4, Imp. van prinden, *aangrijpen*, *opnemen*, het Fr. *prendre*. Het part. was *ghepronden*, ofschoon, naar ik meen, het ww., als hoogstdenkelijk uit eene vreemde taal overgenomen, de zwakke buiging had behooren te volgen. Voorbeelden bij HUYDEC. op STOKE, II. bl. 347 vlg., Prof. MEIJER op het *Leven van Jezus*, bl. 362 vlg., *Minnen Loep*, Gloss., enz.

Predecade v., II. c. 44. v. 88, *predikatie*, *preek*.

Predicaren (var. predekeren), IV. c. 7. v. 31,

Dominicanen, eig. *predikers*, thans nog, bij verbastering, *Predikheeren* genoemd.

Prenten, Printen (gheprent, gheprint) trans., II. Prol. v. 25, e. 46. v. 78, eig. *drukken*. Aen dat cruee gheprint is dus zooveel als *tegen het kruis aan gedrukt, er aan vastgenageld.* Het is van 't Lat. *premere*, door middel van den Franschen vorm *preindre*.

Elders vindt men ook het part. met gewijzigden klank, *gheprant* (vgl. hetzelfde bij Senden), als in der *Vrouwen Heimel.* vs. 1103, waar het *gedrukt*, *beklemd* beteekent. Ik merk dit aan, omdat BLOMMAERT in Gloss. het door *geprangd*, *gepraemd* verklaart: beide woorden, het is waar, van dezelfde beteekenis en oorsprong als *gheprant*, maar hier toch berustende op een misverstand van den grammatischen vorm; want *gheprant* is een part. van *prenten*, geenszins uit *geprangd* zamengetrokken.

Priemetijt. Te priemetide, II. c. 53. v. 23, *des morgens te zes ure.* Eig. *de tijd der prima* (*hora*), volgens de oude verdeeling van den dag: zie bij Noene en vgl. HUYDEC. op STOKE, II. bl. 496. Ziedaar tevens den oorsprong van het adj. *priemdonker*.

Prijeh. Met prighe, IV. c. 2. v. 45, *met ijver, met geestdrift.* Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 36, CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 119 en 205, die echter het ww. *prighen* wat al te sterk vertolkt door *wangunstig*, *nijdig zijn*. Beter ware *ijveren*, of wel, om het met een germanisme uit te drukken, *ijverzuchtig zijn*.

Waarom zegt Mr. v. d. bergh in Gloss. op *Limborch* twijfelende: »Prighen, *streven?"* Het woord is toch bekend genoeg en de beteekenis op geene der beide aang. pll. twijfelachtig. Men zou ze daar wel het best wedergeven door *zich beijveren.*

Prijs, —ise m., III. c. 3. v. 244, 249, c. 5. v. 30, *lof;* III. c. 26. v. 73, *lofspraak.* Van prise, I. c. 23. v. 120, eig. *prijzenswaardig*, dus *heerlijk*, *voortreffelijk;* van groten prise, I. c. 31. v. 24, *van groote waarde.* Beide spreekwijzen worden als adj. gebruikt, gelijk wij nog zeggen: *van waarde*, *van gewigt* enz., en oudtijds *van love*, in denzelfden zin als *van prise*, zeer gewoon was.

Prighe. Zie Prijch.

Prime (van de maan) v., II. c. 44. v. 279, *de derde dag na nieuwe maan.* Zie kil. Het is 't Lat. *prima* (*luna*).

Prise. Zie Prijs.

Prochie, —en v., II. c. 44. v. 467, 468, c. 48. v. 364, III. c. 4. v. 260, *parochie*, *kerspel.*

Proeven (gheproeft en gheproevet) intr., II. c. 23. v. 31, *beproeven*, *de proef nemen;* I. c. 34. v. 24, *de bewijzen voor iets overwegen*, dus *onderzoeken*, *nagaan;* trans., I. c. 37. v. 7, III. c. 4. v. 207, *beproeven*, *op de proef stellen;* II. c. 9. v. 129, 138, *onderzoeken;* II. c. 24. v. 9, c. 36. v. 664, c. 48. v. 119, c. 60. v. 6, *bewijzen.* Vgl. het Fr. *prouver* en ons *probéren:* beiden van 't Lat. *probare.*

Provende (var. provene), III. c. 14. v. 218,

255, c. 23. v. 161, *kerkelijk inkomen.* Lat. *praebenda.* Vandaar onze *provenieren.*

Puer, Puur, Pure adj., II. c. 10. v. 98, III. c. 9. v. 3, *zuiver, rein.* Elders zooveel als *louter, onvermengd,* niet *purus,* maar *merus.* Zoo: in sijnre puerre kintschede, II. c. 10. v. 91, *toen hij nog maar louter een kind was;* een puer mensche, II. c. 36. v. 1495, c. 39. v. 14, IV. c. 10. v. 58, *niets meer dan een mensch;* een puer leke man, III. c. 14. v. 250, *een eenvoudige leek.* Hiertoe behoort ook als adv. puer valsch, I. c. 31. v. 40, *louter* d. i. *door en door valsch.*

Puerlijc (of —lec, —lic) adv., III. c. 9. v. 17, c. 23. v. 72, 86, 88, *louter, alleen.*

Q.

Quaderhande als adj., I. c. 29. v. 19, *slecht, kwaadaardig.*

Quadertieren adj., III. c. 3. v. 87, hetzelfde.

Quadyen. Zie Quaet.

Quaet subst. Een—, II. c. 44. v. 263, *een booswicht.* Het meervoud was quadyen, quadien, I. c. 29. v. 14, c. 44. v. 86, II. c. 43. v. 8, III. c. 12. v. 196, soms, III. c. 2. v. 116, in de bijzondere opvatting van *lafaards.* Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 425. Wij hebben nog twee zulke meervoudsvormen van woorden op *d (t): sieradiën* en *kleinodiën.* Maar een enkelvoud *quadie,* dat Prof. JONCKBLOET in Gloss. op de *D. Doctr.* onderstelt, bestaat niet.

Q u e l l e n intr., I. c. 20. v. 64, III. c. 3. v. 662, IV. c. 11. v. 54, *in kwelling zijn*, *gekweld worden*.

Q u i c, —c k e o., I. c. 35. v. 5, II. c. 44. v. 572, *klein vee*. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 556 en 589, *D. Doctr.* Gloss., en DE JAGER, *Verscheid.* bl. 295 vlg.

Q u ij s q u a n s, Q u i s q u a n s adv. A l s e —, II. c. 28. v. 34, III. c. 3. v. 1073. »Men bezigde deze uitdrukking in die gevallen, als men te kennen wilde geven, *wat de persoon, van wien men spreekt, bij het verrigten zijner handeling, bij zich zelven dacht.* De woorden, die men hem dan in den mond (of liever in het hart) legt, volgen dan terstond, en *alse quisquans* kan dus omschreven worden door: *als dacht hij bij zich zelven*, of *als wilde hij zeggen*." Ziedaar de slotsom der breedvoerige verklaring van dit woord, door mij gegeven in DE JAGER's *Archief*, I. 72—76. Ik heb daar ook de beide pll. uit den *L. Sp.* opzettelijk behandeld.

Q u i s t e. T e — g a e n, I. c. 26. v. 128, c. 29. v. 136, *verloren gaan*, *tot armoede vervallen*; t e — m a k e n, III. c. 4. v. 539, *verloren doen gaan*, bijna ons *verkwisten*. Zie 't Gloss. op de *D. Doctr.* en de ald. aang., en vgl. over de afstamming des woords in de oudere Duitsche taaltakken, het Gloss. op ULFILAS van DE GABELENTZ en LOEBE, bl. 54 vlg., alsmede GRAFF, IV. 680—682. Jammer echter, dat de laatste het Hollandsche woord niet kende! Hij had zich anders stelliger en klaarder kunnen uitdrukken.

Quisten laten (var. te quiste l.), I. c. 34. v. 106, (geld) *verloren laten gaan.*

Quite adj., met den gen. of de praep. *van*, II. c. 36. v. 1913, (*kwijt*), *vrij*, *bevrijd.* Quite worden, I. c. 14. v. 44, II. c. 45. v. 142, III. c. 5. v. 78, (*iets*) *kwijt raken*, (*er van*) *bevrijd of ontheven worden.* Quite zijn, I. c. 23. v. 92, c. 30. v. 49, II. c. 4. v. 64, c. 36. v. 1726, *vrij zijn* (*van iets*), *niet* (*aan iets*) *onderworpen zijn.* Quite maken, II. c. 36. v. 1457, III. c. 18. v. 18 var., (*iemand van iets*) *bevrijden*, *ontheffen.*

III. c. 4. v. 189 staat quite zijn (zonder naamval) in de bijzondere opvatting van *vrij zijn van betaling*, *vrijgehouden worden.*

Quiten iemand van iets, I. c. 37. v. 116, *bevrijden.*

Elders staat quiten in den gewonen zin van *kwijten*, *voldoen*, als: si quiten hare (hoer) scout, III. c. 1. v. 60, c. 12. v. 47, *zij voldoen hunne schuld* (vgl. I. c. 24. v. 16); maar, III. c. 12. v. 33, si quiten sine scout, *zij betalen hunne schuld aan hem* (*aan God*). Men ziet, dat *scout* in het eerste passief, in het tweede actief genomen is. Zie Scout.

R.

Rabat. Zie Rebat.

Raeye, IV. c. 9. v. 74, *straal.* Lat. *radius.* Zie Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 125 vlg. Het ww. *rayen* voor *stralen* vindt men in het *Belg. Mus.* 1845, bl. 59 en 117.

Raet m., I. c. 46. v. 102, II. c. 36. v. 1101, *besluit*, *voornemen*, de vrucht van beraadslaging. **Den ract doen**, gevolgd door *dat*, I. c. 46. v. 54, III. bl. 22. var. v. 3, c. 3. v. 74, 666, *de zaak zoo inrigten* (*dat*), *het zoo overleggen* (*dat*), eig. het genomen besluit ten uitvoer brengen. Voorbeelden bij CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 296 vlg.

Raetgave m., III. c. 13. v. 94, *raadgever*, *raadsman.* Het woord komt een paar malen voor in een charter in den *Codex diplom.* achter de *Brab. Yeesten*, D. I. bl. 823.

Rac, **Raken**. Zie **Reken**.

Rake v., III. c. 3. v. 486, *geluk*, *voorspoed.* **Grote rake hebben**, *er goed aan toe zijn*, *een groot geluk deelachtig zijn.* Zie *Minnen Loep*, Gloss. en HUYDEC. daar aang. In den grond is het eene *vox media. Raken* is *treffen*, een *raak* dus wat wij een *tref* noemen, een *geval;* derhalve, ten goede, *geluk:* ten kwade, *ongeval*, *ongeluk.* De laatste opvatting past op STOKE, IX. 884.

Ran. Zie **Rinnen**.

Rancbraken (**gherancbraect**, doch in den tekst verkeerdelijk **gheranbraect**). **Hem** —, III. c. 3. v. 1074, *zich uitrekken en geeuwen*, bij het ontwaken. Er is mij geen tweede voorbeeld van bekend, maar de beteekenis is niet twijfelachtig. KIL. vertaalt het door *pandiculari*, en geeft in denzelfden zin ook *rancken*, *ranghen* op, hetgeen hem doet denken aan de afleiding van het subst. *rank*, blijkens zijne verklaring: *extendere brachia velut palmites.* Hoogstdenkelijk ligt dan ook aan

rank, *ranken* enz. het denkbeeld van uitrekking of uitstrekking ten grondslag, waarmede het Hoogd. *ringen* (*brachia exserere*, dus *worstelen*) overeenstemt. Het tweede deel des woords moet buiten twijfel vergeleken worden met *braecken*, bij KIL. *frangere membra vigiliis* (zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 440, HUYGENS, *Korenbl.* I. bl. 608, vs. 1), met het gelijkbeteekenende hedendaagsche *nachtbraken* en het oude *voghel-braecken*, bij KIL. *dormitare instar avium*, *leviter dormire*. — Ziedaar stoffe ter verklaring van de beide deelen des woords, welker zamenstelling mij echter nog niet helder is.

VAN HASSELT (op KIL.) vergist zich, als hij in de spreekwijze *honger leert ranken* het woord *ranken* als ww. opvat in den bovengenoemden zin van *de armen uitsteken*. Het is niet anders dan het gewone subst. *ranken* d. i. *streken*, *listen*, uit CATS te over bekend.

Ranspoet, III. c. 6. v. 12, c. 10. v. 126 enz. (in HS. H.), *rampspoed*.

Rasen intr., III. c. 26. v. 141, *dol* of *bezeten zijn*.

Raste, —en v., II. c. 9. v. 62 var., c. 11. v. 52 var., c. 17. v. 145, c. 36. v. 447, 538, III. c. 9. v. 70, 93, 110, 132 enz., *rust*. Hem te rasten setten, ibid. v. 111, *zich gerustsstellen*, *kalm blijven*. — HUYDEC. op STOKE, III. bl. 399, zegt dat hij »niet weet het elders gevonden te hebben, dan bij Kakolijn:" thans kent men het als een der gewoonste woorden.

Rau (tekst rouwede, var. beroude), II. c. 48. v. 293 var., Imperf. van rouwen, *berouwde*. Denzelfden vorm vindt men in *Limborch*, II. 1890, en

berau in *Esopet*, Fab. 54 vs. 6, *Leven van Jezus*, c. 168, 226, waar men ook (c. 179, 226) *spau* en *spowen* voor *spuwde*, *spuwden* aantreft, op dezelfde wijze gevormd van *spouwen* of *spuwen:* vgl. Bespouwen. Doch men zeide ook *rieu* en *berieu:* zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 461 vlg. en III. bl. 256, waar nog eene variant *rou* vermeld wordt.

Rebat (var. rabat, tebat) o., III. c. 26. v. 16, *gekijf*, *twist*. VELTHEM, bl. 268:

> Dit oreest ende dit *rabad*
> Liep al dorentore in tlant.

»deze opschudding en dit twist-alarm." In het Spaansch heeft men nog *rebate* en *rebato* voor *twist* en *opschudding*, *alarm* beiden. De eerste dezer beide opvattingen schijnt afgeleid, de laatste oorspronkelijk te zijn. Althans het Oud-Fr. ww. *rabaster* of *rabater* wordt bij LACOMBE verklaard door »*faire un tapage épouvantable*," bij DU CANGE (Suppl. D. IV) door »*lutiner*, *faire un bruit extraordinaire*." Dat *lutiner* bij DU CANGE behelst eene etymologie, want *rabat* was eene Oud-Fr. benaming, die hij door *lutin*, *esprit follet* vertolkt, en waarover hij in het Suppl. D. III, in v. *Rabes*, handelt. Ziedaar dan tevens de verklaring van de woorden *die wrede rebas* in den *Minnen Loep*, II. 1535, van welke LEENDERTZ zich met een vraagteeken afmaakte. »*Die wreede kwelgeest*," meent de dichter; want *rebas* of *rabat* is *een spook*, *een kwelgeest*, het ww. *rabater* niet anders dan *den boozen drommel spelen*, dus eerst *geraas*, *alarm maken*, vervolgens *kijven*, *twisten*.

Rechenen, II. c. 48. v. 675 var., *regenen.* Vgl. Sechcnen voor *zegenen.*

Recht adj., I. c. 26. v. 111 var., hetzelfde als gherecht (zie ald.), zoo als de tekst heeft, dus *naar regt toekomende*, *regtmatig*, *wettig.*

Recht subst. Van rechte, I. c. 3. v. 10, *naar eisch*, *naar behooren;* van allen rechte, III. c. 25. v. 69, *naar alle regt*, *naar regt en pligt.*

Rechten intr., I. c. 35. v. 96, *regtspreken;* trans., I. c. 35. v. 76, c. 39. v. 60, 81 enz., *oprigten.* In de eerst aang. pl. is de zin: »Op deze voorwaarden werd de heerschappij opgerigt of gevestigd."

Redene, —en v., thans *rede* of *redelijkheid*, in de volgende spreekwijzen: te redenen, III. c. 20. v. 78, te redenen waert, III. c. 4. v. 531, met redenen, III. c. 11. v. 14, also verre alse redene si, III. c. 19. v. 87, *naar rede en billijkheid*, *voor zoover de redelijkheid het veroorlooft;* onscout gheven, dat redene gave, I. c. 23. v. 52, *zich op redelijke gronden verontschuldigen*, *zich zoodanig vrijpleiten*, *dat het zich hooren liet en wat beteekende.*

Redene tonen (in plur.), III. c. 26. v. 17, *redenen* of *bewijsgronden* (*voor zijn gevoelen*) *bijbrengen.*

Reeken trans., II. c. 36. v. 358 var., *in orde*, *in goeden staat brengen.* De ware spelling is *reken*, bij KIL. *reparare*, *reficere.* Vgl. Ghereken en Ghereke.

Reimeren trans., III. c. 25. v. 91, *op rantsoen*

stellen, *schatting doen betalen.* Het is van 't Lat. *redimere*, dus *loskoopen* of *los doen koopen*, iemand dwingen om eene geweldaadige behandeling voor geld af te koopen, dus *rantsoeneren*, *brandschatten*, of zelfs, *afzetten.* De onjuiste verklaring van HUYDEC. op STOKE, I. bl. 126 vlg. is reeds verbeterd in het Gloss. op *Limborch.* Voorbeelden in de aant. op de *Heim. d. Heim.* bl. 475 vlgg., *Brab. Yeesten*, III. 741 enz. Zie ook vooral DU CANGE, Suppl. in v. *Redimere.*

Reynen, II. c. 48. v. 675 var., zamengetrokken uit *regenen*, als *zeil*, *dweil* uit *zegel*, *dwegel* enz. Eng. *to rain.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 106, *Brab. Yeesten*, I. Gloss. enz.

Reken (rac, plur. raken, var. ook reecte) trans. In dasschen —, III. c. 3. v. 1042, *onder de asch steken;* uut —, ibid. v. 1064, *uit (de asch) halen;* tfier toe —, ibid. v. 1068, *het vuur met asch bedekken*, *inrekenen.* De oorspronkelijke beteekenis is *harken*, *schrapen* of *schroffelen*, gelijk nog het Eng. *to rake*, en het Fr. *racler* duidelijk vertoonen. Wij hadden er ook het subst. *reek* of *raak* van, voor *hark* en *pook* beiden, en nog zijn de freq. ww. *rakelen* en (*het vuur*) *inrekenen* in dagelijksch gebruik. De grondbeteekenis blijkt duidelijk uit de volgende plaats uit het HS. van HILLEGAERSBERCH, waar hij zegt dat de edele heeren dikwijls den havik slachten (fol. 111. d.),

Want sijn bec is voren crom,
Hi mach schoren ende breken.
Oec willen die heren *tsamen reken*
Groten schat, alsmen ons seit.

»*te zamen schrapen*," zou het thans heeten. Doch gelijk ik straks *uutreken* door *uit* (*de asch*) *halen* verklaarde, zoo vindt men ook elders de beteekenis op dezelfde wijze tot eene algemeene opgelost: b. v. *Walewein*, vs. 3312:

Doe ghinc die coninc daert (*het zwaard*) lach
Met enen pellele bewonden,
Ende *reket voort* ten selven stonden.

Voortreken is daar *voor den dag halen*, niets meer. Eerst was het derhalve *halen*, door middel van schrapen, als vuur, asch enz., later *halen*, op welke wijze dan ook.

Het Italiaansche *recare* beteekent *halen*. Is de gelijkheid toevallig? — Vgl. verder Uutreken.

Recoevereren (var. recovreren) intr., IV. c. 1. v. 175, c. 2. v. 33, 75, *zich herstellen*, eig. (*zijne magt*, *zijne krachten*) *terugkrijgen*. Fr. *recouvrer*, van 't Lat. *recuperare*, dat bij DU CANGE in den zin van *convalescere* voorkomt. Volkomen gelijke beteekenis en bijna gelijken klank heeft het ww. *vercoeveren*. Men heeft het laatste dan ook steeds met het eerste verward; want niet alleen WILLEMS (op HEELU, bl. 281), Prof. JONCKBLOET en Mr. V. D. BERGH (Gloss. op *Karel d. Gr. en Limborch*), verklaren *vercoeveren* door *recouvrer*, maar uit de varianten op den *Lek. Sp.* is het duidelijk, dat reeds de ouden in die verwarring zijn voorgegaan, zoo zelfs dat zij van *vercoeveren*, naar aanleiding van het Fransche woord, het dwaze *vercoevereren* smeedden. Intusschen is alleen *recoevereren* van *recouvrer* afkomstig; *ver-*

coeveren daarentegen van het oude subst. *coever*, gelijk reeds te regt is aangemerkt door BILDERDIJK, *Gesl.* I. 134. Zie Vercoeveren en Vercoevereren.

Rennen. Zie Rinnen.

Respijt, I. c. 46. v. 62, *uitstel*, *vertoef*; — maken aan iemand, II. c. 48. v. 440, *uitstel geven*. Zie de aang. door Prof. JONCKBLOET, Gloss. op *Karel d. Gr.* — Oud-Fr. *respit*, van 't Lat. *respectus*. Zie DU CANGE aldaar, onder N°. 4.

Rewaert. Zie Ruwaert.

Riden (twijf den man) trans., I. c. 32. v. 54, *ringelooren*, *kwellen*. Zoo vindt men in *Walewein*, vs. 6164, de verwensching: »*die corts ridene!*" d. i. *de koorts kwelle hem!* gelijk wij thans zeggen: *eene koude koorts rijdt mij door de leden.* Zoo hoort men nog wel: *het is of de drommel hem rijdt* en dergelijke spreekwijzen; en zoo is eindelijk *iemand oprijden* in den zin van *ringelooren* nog heden in gebruik.

Ries adj., II. c. 7. v. 24, c. 36. v. 1753, III. c. 25. v. 100, *dwaas*, *ligtzinnig*, steeds in het handelen. Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 166 vlgg. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 324 vlgg. Vandaar

Riesen intr., I. c. 22. v. 69, II. c. 7. v. 27, III. c. 3. v. 379, c. 4. v. 22, c. 6. v. 84, *dwaas of ligtzinnig handelen*, en

Riesheit, III. c. 3. v. 877, 924, *dwaasheid*, *ligtzinnig gedrag.*

Rijcheit, —ede, III. c. 5 passim, enz., *rijkdom.*

Rinnen intr., I. c. 15. v. 32, II. Prol. v. 28, c. 36. v. 1463, Imperf. ran, I. c. 41. v. 70, II. c. 36. v. 705, c. 48. v. 676, c. 51. v. 164, *vloeijen*, *stroomen*. Vaudaar het gewone zeggen: doe die diluvie ran, I. c. 30. v. 60, 83, c. 31. v. 2, c. 33. v. 58, eig. *toen de zondvloed stroomde*, dus *tijdens den zondvloed*. Elders, I. c. 32. v. 1, vindt men in denzelfden zin: dat die diluvie ghinc, vanwaar weder, I. c. 33. v. 81, der diluvien ganc, kortweg *de zondvloed*.

In het bovenstaande zagen wij rinnen alleen van vloeistoffen gebezigd. Doch men zeide het ook van menschen, en dan beantwoordde het aan *loopen*, *gaan*, zonder het minste bijdenkbeeld van snelheid, dat aan ons *rennen* verbonden is. Zoo: (een onderwerp) over rinnen, II. c. 35. v. 21, *er over heen loopen;* uut rinnen, I. c. 48. v. 133, *ontkomen*, *er uitkomen*; an haer ghelove rinnen, IV. c. 5. v. 62, *tot hun geloof overgaan*, *hun geloof omhelzen*.

Eindelijk vinden wij het ww., I. c. 8. v. 8, 42, ook van den *loop* des firmaments gebruikt. Op beide pll. is daar rennen gespeld; doch dit is niet meer dan eene gewone klankwisseling, blijkens het part. gheronnen, I. c. 9. v. 35, d. i. *geloopen*, *gewenteld*, van de maan gesproken, hetwelk noodwendig op den grondvorm rinnen wijst. Datzelfde part. wordt, II. c. 28. v. 27, insgelijks in den zin van *geloopen*, ook van leeuwen gezegd, en is bij andere schrijvers veelvuldig in gebruik. Vgl. GRAFF, II. 513—521.

Rint o., III. c. 26. v. 32, *rund.* Vandaar, II. Prol. v. 20, zotter dan een rint, *zotter dan een rund, dommer dan een os.* De var. heeft kint, dat even goed is; want beide *rund* en *kind* golden destijds als sterker of zwakker zinnebeeld van *domheid* of *zotheid.* Voor het eerste zie men Prof. SIEGENBEEK in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* III. 2. bl. 162; het laatste vindt men in de *Oud-Vl. Ged.* I. bl. 12. vs. 1004, *Walewein*, vs. 9078 enz. HILLEGAERSBERCH gebruikt beiden: fol. 58. c. zegt hij:

Hij donct my sotter dan een *kint.*

Maar fol. 85 d.:

Dat sij leefden als een *rint.*

Risere (var. risers), II. c. 36. v. 95, plur. van rijs, *rijsjes, takjes.* Zie Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 124 en Gloss. op *Karel d. Gr.*

Rive (grondvorm rijf) adj., III. c. 12. v. 22, *mild.* De verklaring van dit woord gaat nog mank aan een groot gebrek: men verwart het namelijk met het straks volgende *Riveel*, waarmede het niets te maken heeft. WILLEMS (op HEELU, bl. 195 en *Reinaert*, bl. 191) is met deze dwaling voorgegaan, en werd gevolgd door Prof. JONCKBLOET (*Spec. de Velth. l. III*, bl. 82) en Mr. V. D. BERGH (Gloss. op *Limborch*). Vandaar de uitlegging door *verheugd, blijde, feestelijk* zelfs: beteekenissen, die het woord nooit gehad heeft. *Rijf* (*rive*) beteekent oorspronkelijk: *ruim, overvloedig* (zie KIL.), alles wat niet spaarzaam, maar uit de volle hand geschiedt. Doelt het derhalve op het *geven*, dan is het niet anders dan *mild*, en wordt van eenige

andere handeling gezegd, dat men ze *rivelike* verrigt, dan wil dat zeggen: *met volle ruimte, onbekrompen, fiks, zonder schroom of aarzelen, fluks.* Met dezen sleutel in de hand zal men alle pll., door de genoemde schrijvers aang., gemakkelijk en zeker verklaren. Men vgl. ook LEENDERTZ in Gloss. op den *M. L.;* doch de beteekenis van *koen, stout,* daar op gezag van den *Teuthonista* opgegeven, is al te sterk, en past zeer gebrekkig op de beide pll. van den *M. L.* In de plaats van HEELU, vs. 5215 (ook bij VELTHEM, III. c. 6. v. 47), is de verklaring van LELONG kennelijk de ware (*mirabile dictu!*). De zin is: »*Rijkelijk of ruim zoo lang als*, enz." — Van het oude *rijf* hebben wij nog *gerijf, ontrijven* en het adv. *grif* d. i. *gerive.*

Riveel (var. reveel) o., I. c. 28. v. 61, *blijdschap, feestvreugde.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 303 vlg., en Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III,* bl. 82 vlg. Het was een zeer gebruikelijk woord, dat b.v. alleen in den *Walewein* acht malen voorkomt. Het merk zijner vreemde afkomst draagt het op het voorhoofd. Werkelijk was *revelles* dan ook eene Midd.-Lat. benaming voor een vrolijk feest of spel in den nacht (zie DU CANGE, ook in het Suppl.), en bijna gelijke beteekenis leeft nog in het Eng. *revel.* Maar onzeker is het, naar welke oorspronkelijke etymologie dit een en ander heenwijst. BILDERDIJK (*Gesl.* II. 423) denkt aan 't Fr. *réveil*, en zegt: »'t Is eigenlijk de feestmorgen: want de feesten vingen aan in of met de nacht." Ik twijfel, maar weet niets beters.

Roden intr., I. c. 25. v. 114, *rooijen*, *planten uit den grond trekken*, *wieden*. Vandaar **uut roden** (Imp. **roodde**), II. c. 50. v. 57, III. c. 25. v. 59, *uitroeijen*, dat vroeger ook *uitrooijen* heette.

Roe adj., III. c. 3. v. 1067, *ongaar*, thans *raauw*. Het werd ook *ro* gespeld. Zie de aant. van Prof. SIEGENBEEK op de *Heim. d. Heim.* bl. 374, *Reinaert*, vs. 7517, enz.

Roeken intr., *zorgen*, *zorg dragen voor*, *zich bekommeren om*. **Om meer —**, I. c. 28. v. 27, *voor meer zorgen*, *naar meer streven;* **dinc die ghi te doene roect**, III. c. 4. v. 132, *iets wat gij plan hebt of u voorstelt te doen;* **hem en roect (niet)**, I. c. 32. v. 74, III. c. 16. v. 61, *hij bekommert er zich niet om*, *het kan hem niet schelen;* **ons en derf roeken**, I. c. 37. v. 133, *wij moeten er ons niet aan storen*, *het moet ons niet kunnen schelen*.

Dat in het Gloss. op de *D. Doctr.* *roeken* met *raken* verward wordt, zal wel een *lapsus calami* zijn.

Roere, ook **Ruere** en **Rure**, *beweging*, in de volgende spreekwijzen: **in roere (roeren) zijn of worden**, II. c. 20. v. 81, c. 36. v. 1515, c. 58. v. 52, III. c. 4. v. 266, *in beweging zijn* of *komen*, *in rep en roer*, als men nog heden zegt; **in roeren staen**, III. c. 26. v. 180, *in beweging*, *aan den gang zijn;* **in ruren bringhen**, I. c. 32. v. 42, *in beweging*, *op de been brengen*.

Roeren, **Rueren**, **Ruren** intr., I. c. 7. v. 88 var., c. 8. v. 25, 27, 46, c. 15. v. 22, II. c. 11.

v. 54, 58, III. c. 14. v. 158, *zich bewegen*, *zich verroeren;* onser herten overste ruren, III. bl. 13. v. 1, *de voornaamste beweging van ons hart*, *hetgeen ons hart het meest in beweging brengt of bezighoudt;* sijn godlike milde rueren, I. c. 1. v. 3, *zijne goddelijke en milde (gemoeds)beweging*, d. i. *de opwelling zijner goddelijke mildheid.*

Elders, ook intr. en gevolgd door *uut*, I. c. 2. v. 51, c. 16. v. 21, c. 24. v. 80, c. 39. v. 75, II. c. 41. v. 40, c. 52. v. 129, III. c. 24. v. 34, *zijnen oorsprong nemen*, *ontspringen*, vanwaar sijn rueren als subst., I. c. 1. v. 53, *zijn oorsprong.* Bij het *point de départ* begint de beweging eener zaak; van dat punt wordt zij dus beschouwd haren oorsprong te nemen. Vgl. het Hoogd. *herrühren.*

Hiertoe behoort ook gheruert worden als trans., II. c. 50. v. 93, van een twist gesproken, eig. *in beweging komen*, *ontspringen*, dus *ontstaan.*

Trans., (een onderwerp) roeren, I. c. 45. v. 104, III. c. 14. v. 95, c. 15. v. 209, ook als intr., gevolgd door *van*, II. c. 53. v. 1, *aanroeren*, (*er van*) *spreken.* Zie *Minnen Loep*, Gloss.

Royen intr., II. c. 7. v. 5, *rondzwieren*, *joelen*, bij luidruchtige feestvreugde. Het werd gemeenlijk met *dansen* te zamen genoemd. Zoo vindt men in eene oude keur, aang. door VAN HASSELT op KIL. (in v. *Roden*): »So wie bi dage off by nacht *royde of danste.*" En zoo getuigt Prof. CLARISSE (*Heim. d. Heim.* bl. 418), dat het uitgelatene dansen en joelen van het gemeen op de straat, nog

heden te Rotterdam *ruijen* genoemd wordt. Elders kent men ook de uitdrukking: *aan de rooi zijn*, en wij hebben er nog ons *rinkelrooijen* van, dat niet (gelijk BILDERDIJK wil, Aant. op HUYGENS, VI. 257) van *ring*, *rink* komt, dus »*in 't rond dansen of springen;*" maar eigenlijk beteekent: *met gerammel van rinkels en belletjes rondzwieren*, een gewoon spel op de middeleeuwsche dansfeesten. Denk slechts aan de *rinkelbom*, echt-Hollandschen naam voor de Fransche *tamboerijn*. En wie onzer heeft zich als kind niet op allerlei wijzen met rinkels vermaakt?

In de pl. van den *L. Sp.* heeft de var. I. *reyt*. Het is van *reijen* of *dansen*, nog heden in gebruik.

Roven (roofde) iemand van iets, I. c. 42. v. 10, II. c. 36. v. 220, *berooven*.

Rude. Zie Ruut.

Ruere, Rueren. Zie Roere, Rocren.

Rumen (ruumde) trans., I. c. 17. v. 69, c. 20. v. 22 enz., (eene plaats) *ontruimen*, *verlaten;* intr., I. c. 17. v. 70, II. c. 19. v. 11, *heengaan*, *vertrekken*. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss. De intransitive opvatting, een gevolg der ellipse van het woord *stad* of *plaats*, was nog in de 17ᵉ eeuw zeer gewoon.

Runen (var. ruynen) intr., III. c. 3. v. 140, 866, *fluisteren*, *in het geheim spreken*, nog in 't Hoogd. *raunen*. Zie CLIGNETT, Voorrede voor den *Teuthon.* bl. XXXV vlg., de aant. op de *Heim. d. Heim.* bl. 481 en HUYDEC. daar aang. Vgl. ook GRAFF, II. 523—527.

Rure, Ruren. Zie Roere, Roeren.

Rusten trans., I. c. 16. v. 17, *doen rusten*, *te ruste leggen*. Hem —, II. c. 18. v. 56, *zijne rust nemen*, *uitrusten*. Fr. *se reposer*. Deze transitive opvatting bleef nog tot in de 17[e] eeuw in gebruik. Het *gerust* voor *overleden* op de grafsteenen is er nog een getuige van.

Ruut, rude adj., II. c. 44. v. 34, IV. c. 10. v. 25, *ruw*, *onbeschaafd*, *dom*. Lat. *rudis*. Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 83 vlg.

Ruwaert (var. rewaert), III. c. 16. v. 102, *ruwaard*, in de gewone beteekenis van *gouverneur eener provincie*, *plaatsbekleeder van een afwezigen vorst*, bijna hetzelfde als *stadhouder*. Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 118, geeft eenige andere beteekenissen op, en toont aan, dat de oorspronkelijke kracht des woords die van *bescherming*, *hoede* is; iets wat mij te meer doet twijfelen aan de buitendien reeds zeer verdachte afleiding (van *ruwe*, rust, en *waren*, bewaren), die men op het voetspoor van KILIAEN vrij algemeen aangenomen heeft.

S. Z.

Saden (ghesaedt) trans., III. c. 5. v. 32, *verzadigen*. Het Imperf. was *saedde*. Het subst. *sade* voor *verzadiging* lees ik in *Reinaert*, vs. 5493.

Zaecht (var. sachtet), III. c. 11. v. 80, derde pers. enk. praes. van zaechten, ook zachten trans., dus *verzacht*, hier in den zin van *bedaart*, *stilt*.

Zaechte adv., III. c. 10. v. 250, *zachtelijk*.

Zaen, adv., I. c. 9. v. 39, c. 10. v. 71 enz. enz., *terstond*, *spoedig;* also zaen, I. c. 4. v. 20, 32 enz. enz., *terstond;* also zaen als, I. c. 4. v. 17, 43 vlg. enz. enz., *zoodra als*. Eng. *soon*.

Zaet. Niet een —, I. c. 28. v. 20, III. c. 4. v. 418, *geen zier*, *volstrekt niets*. Vgl. bij Bast.

Saghe, I. c. 48. v. 135 var., III. c. 26. v. 10, *valsch verhaal*, *leugen;* zonder —, II. c. 44. v. 12, c. 45. v. 187, c. 48. v. 194 enz., gewone verzekeringsformule.

Zac m., I. c. 16. v. 61, c. 37. v. 53, benaming van het *ligchaam*, met minachting gesproken. Vandaar, II. c. 10. v. 81, de uitdrukking: den zac der menscheit an doen, van de menschwording waartoe CHRISTUS zich verwaardigde af te dalen. Noemde men daarentegen het ligchaam (b. v. dat der H. Maagd enz.) met eerbied en achting, dan was *vat* de gewone naam.

In den mond van het gemeen leeft nog het zeggen: »*ik zel je op je zielzak komme!*" d. i. *afranselen*.

Zake v., I. c. 9. v. 85, II. c. 3. v. 79, c. 48. v. 297, III. c. 3. v. 568, c. 23. v. 14, *oorzaak*, *reden*. Vgl. het Lat. *causa* met het Fr. *chose*.

Elders, naar de hedendaagsche beteekenis van *zaak*, *geval*, in de gewone spreekwijze: ware dat zake dat, I. c. 8. v. 34 vlg. enz., *als 't het geval ware dat*, dus *indien*.

Saken (saecte, ghesaect) trans. Aen hem—, I. c. 37. v. 67, II. c. 1. v. 6, *tot zich trekken*,

tot zijne partij overhalen, zich meester maken van; een dinc in een ander dinc —, II. c. 6. v. 158, *overbrengen, verkeeren, veranderen*, hetgeen in vs. 156 *trecken* heette; die dinc wart so ghesaect, II. c. 48. v. 482, *de zaak werd zoo geschikt, geregeld;* doch daar heeft de var. ghesaet, dat de voorkeur schijnt te verdienen. Zie Saten.

Ik zou te ver uitweiden, wanneer ik dit woord in den oorsprong en zamenhang zijner beteekenissen behoorlijk wilde ontwikkelen, en de dwalingen uit den weg ruimen, waartoe het aanleiding heeft gegeven. Liever bespaar ik dus die taak voor DE JAGER'S *Archief*.

Salm, Zalm m., II. c. 48. v. 136, plur. zalme (—en), II. c. 4. v. 27, c. 48. v. 242, 248, *psalm*. Bekend is *souter* voor *psouter*, *psalter*, (*psalmboek*): de *ps* als aanvangsletter was te scherp voor de zoetvloeijende taal onzer voorouders. Vgl. ook

Salmodie, —en, II. c. 48. v. 39, *psalmodie*, *psalmgezang*.

Zamen adv. Te — doen, II. c. 48. v. 490 enz., *vergaderen*, *bijeenroepen*.

Samen (ghesaemt) trans., I. c. 43. v. 13, (*verzamelen*), *vereenigen*. Elders gewoonlijk *samenen*, vanwaar

Sameninghe, —en v., II. c. 39. v. 256, c. 45. v. 93, c. 51. v. 6, III. c. 3. v. 714, 977, *verzameling*, *vereeniging*, *vergadering*.

Sande, Sanden. Zie Senden.

Saten (ghesaet) trans., II. c. 48. v. 482 var., doch denkelijk de ware lezing. Het is oorspronkelijk niet verschillend van *zetten*, en geldt nu eens in den eigenlijken zin van *zetten*, *stellen*, dan eens in den afgeleiden van *vaststellen*, *regelen*, *bepalen*, of wel van *nederzetten*, *doen bedaren*, *bevredigen*. Hier is de meening, dat de zaak in geschil door eene schikking geregeld en alzoo de vrede hersteld werd. Voorbeelden van *saten* vindt men in de Gloss. op de *D. Doctr.*, HEELU, *Brab. Yeesten* II, *Hor. Belg.* V en VI (waar het echter met *saden* verward wordt), enz.

Saterdach m., II. c. 20. v. 22, c. 21. v. 5, c. 25. v. 5, c. 36. v. 31 enz., *sabbath*.

Scade v., II. c. 36. v. 1679 var., IV. Prol. v. 10, *schaduw*. Hoogd. *schatte*, Eng. *shade* zoowel als *shadow*. Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 73 vlg.

Scaert, I. c. 9. v. 44. Nog heden is *schaarde* in gebruik voor een kerf of breuk in een mes of zwaard: vroeger noemde men zoo elke opening, gat of bres, veroorzaakt door het wegnemen van een stuk des geheels, de schending derhalve van een gesloten geheel door het verlies van een gedeelte. Zoo is hier de zin, dat de zon noch mankement krijgt, noch een stuk verliest, al schijnt door de eklips een gedeelte van haar weggenomen. In den *Caerl ende Elegast* leest men, vs. 1022:

Die coninc es te mi so gram,
Om dat ic hem eens nam
Van sinen scatte sulke *scaerden*,
Dat cume ghedroech twe paerden.

»omdat ik hem eens zulke stukken van zijnen schat heb afgenomen (zulk eene gaping daarin gemaakt), dat twee paarden ze naauwelijks konden dragen (*)". Hiertoe behoort ook de uitdrukking: *enen scaert maken* in een leger, d. i. eene opening, eene gaping in de troepen maken, door vele manschappen te verslaan. Zie Mr. v. d. BERGH in het Gloss. op *Limborch*. Zoo in den *Walewein*, vs. 10640:

> Die hertoghe hadde greet vele te veet....
> Maer enen harden greten *scaert*
> Heveter Walewein in gheheuwen.

Scalc, —lke adj. I. c. 23. v. 19, c. 48. v. 60, III. c. 2. v. 64 enz., *loos*, *bedriegelijk*, *slecht*. Als subst. die scalke, III. c. 4. v. 160, *de loosaard*, *de bedrieger;* doch, II. c. 44. v. 89 (in plur.), meer in den zin van *looze bespieders*, *slimme gasten die altijd loeren of zij iemand ook op eenige fout kunnen betrappen*.

Scalke neringhe, *kwade nering*. Zie Neringhe.

Scalcheit, —eiden v., II. c. 46. v. 89, III. c. 2. v. 55 enz., *loosheid*, *slim bedrog*. In I. c.

(*) HOFFMANN v. F. verklaart den laatsten regel: »*quod vix pretium duorum equorum explebat*," het ww. *ghedraghen* als *bedragen* opvattende. Hij werd misleid door den afschrijver van het HS., waarnaar de oude uitgave B. is afgedrukt. Deze had *ghedraghen* even verkeerd verstaan en nu het vers verkneeid door te schrijven: »*daſ cume waerdich was twe paerden*." Dat de door mij gegevene uitlegging de ware is, zal naauwelijks aanwijzing behoeven. Het was een spreekweerdelijk gezegde, o. a. ook voorkomende in *Ferguut*, vs. 3523 vlg. (vgl. ook *Caerl e. Eleg*. vs. 589.) *Ghedroech* staat in sing., omdat het volgende subjekt als maatstaf van kracht in 't algemeen, dus als eene eenheid, gedacht wordt.

23. v. 21 leze men met de var. *scamelhede*, en dezelfde lezing herstelle men aldaar in vs. 3, ondanks de overeenstemming der drie HSS., die *scalchede* hebben, hetgeen hier volstrekt niet te pas komt.

Scame, —en v., IV. c. 1. v. 112 var., *schaamte.*

Scamel adj., II. c. 7. v. 52, III. c. 2. v. 25, c. 26. v. 191, *gevoel van schaamte hebbende, eerbaar, ingetogen.* In III. c. 12. v. 111 versta men scamel ende melde als *ingetogen en matig voor zich zelven, mild jegens anderen.* De dichter behandelt hier de punten, die hij (vs. 21 vlg.) als het vijfde en zesde genoemd had, in omgekeerde orde: eerst de mildheid, dan de dapperheid.

Scamelheit, —ede, —eden v., I. c. 23. v. 21 var., c. 24. v. 87, III. c. 2. v. 33, 95, 109 enz., *gevoel van schaamte.* Doch die scamelheit, I. c. 33. v. 24, 66, *de schaamdeelen.*

Scandeleren (tekst scandaliseren) trans., II. c. 38. v. 16 var., (*iemand*) *schande aandoen.*

Scaper, II. c. 44. v. 131, *schaapherder.* Zie KIL. en *D. Doctr.* II. 2212, waar de var., even als in onze plaats, *scepper* heeft. Vgl. Scepper.

Scaut. Zie Scout ww.

Scheerne. Te —. Zie Scheren.

Schelden trans., III. c. 4. v. 309, c. 9. v. 77, c. 15. v. 121, *berispen, bestraffen.* Zie DE JAGER, *Handl. tot den Staten-Bijbel*, bl. 92 en de ald. aang. Elders evenwel geldt de hedendaagsche opvatting van *smadelijk berispen, uitschelden*, als III. c. 3. v. 1116 enz.

Schenden, met klankwisseling Schindcn, van

waar de 3 pers. enk. praes. schint, III. c. 20. v. 64, het part. gheschint, II. Prol. v. 8, c. 50. v. 96, III. c. 3. v. 156, c. 4. v. 386, ook ghescant, IV. c. 2. v. 96, *in het ongeluk storten, verderven.* De zwakke buiging (*schendde, geschent*) was nog in de 17e eeuw in zwang; en te regt, want *schenden* is een afgeleid actief ww. van het subst. *schande.* De vormen *gheschint* en *ghescant* zijn uit *gheschent* met gewijzigden klank vervormd. Vgl. hetzelfde bij Prenten en Senden.

Scepinghe, III. c. 14. v. 116, *scheepvaart* (vgl. v. 146). Elders ook *het inschepen* of *scheepsuitrusting*, als *Walewein*, vs. 9481, 9528, *Floris e. Bl.* vs. 1761 enz.

Sceppen (sciep) trans. Hem als here —, III. c. 10. v. 155, *zich als heer aanstellen of gedragen;* hem te wighe waert —, III. c. 12. v. 142, *zich ten strijde toestellen of uitrusten*, hetgeen VELTHEM (III. c. 5. v. 57) *hem te stride werd sceppen*, en STOKE (VI. 53) *hem ter weren sceppen* noemt.

Over de oorspronkelijke beteekenis en aanverwanten van dit woord is meermalen uitvoerig gehandeld. Ik verwijs slechts naar HUYDEC. op STOKE, II. bl. 458 vlg., Prof. CLARISSE, *Natuurkunde enz.* bl. 337—340, *Taalk. Mag.* II. 170—172, enz. Vgl. GRAFF, VI. 442—454.

Dat onze dichter sciep, II. c. 26. v. 12, ook gebruikt als Imperf. van *sceppen* in den zin van *haurire* (iets wat ook voorkomt in *Walewein*, vs. 9647 en meermalen bij CATS enz.), moge destijds

goed geweest zijn: thans is het stellig af te keuren. En toch, een onzer keurigste schrijvers liet zich nog onlangs ontvallen: »*hij schiep er vermaak in!*"

Scepper, II. c. 44. v. 131 var., *kleedermaker*. HUYDEC. (op STOKE, II. bl. 586 vlg.) haalt eene plaats aan, waar *scepper* de benaming is van een *schoenmaker*. Gewoonlijk echter heette deze *scoesutter* (vgl. Lat. *sutor*), en was *scepper* de naam van den *kleedermaker*. Dit strookt niet alleen met het getuigenis van KILIAEN, maar blijkt overtuigend uit het werk van FÉLIX DE VIGNE, getiteld: *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers* (Gand, 1847). Daar vindt men als wapen van het *sceppers-gild* nu eens drie scharen, dan weder eene schaar, naald en vingerhoed, terwijl elders de *causescepperen* voorkomen, met drie kousen in hun wapenschild (zie Plaat 9 en 25). DE VIGNE vertaalt den naam dan ook door *tailleur* (bl. 50 en 60). Evenzoo wordt in den *Ferguut* (vs. 74) de vrouw, die den mantel der koningin gemaakt had, *die scepsterigge* genoemd. Ook was het ww. *sceppen* de gewone benaming van het kleedermakershandwerk. *Beatrijs*, vs. 273 (van een kleed):

Wel *ghescepen* int ghevoech.

wat thans *welgemaakt* heet. Vgl. nog *Belg. Mus.*, 1840, bl. 41, 50, en 1846, bl. 21, Plaat 2.

Maar welke is nu in de pl. van den *L. Sp.* de ware lezing, *scaper* of *scepper?* Was de vader van SIXTUS I. een schaapherder of een kleedermaker?

De liefhebber moge dit in de oude kronijken en legenden opsnuffelen.

Scherde, II. c. 47. v. 78, *schrede*, als lengtemaat. Zie KIL. en V. H., *Ferguut*, Gloss. enz.

Scheren, *schertsen*, doorgaans als subst., I. c. 9. v. 75, II. c. 36. v. 1755, III. Prol. v. 69, c. 3. v. 959, in dat. scherne (scheerne), III. c. 3. v. 6, 150, 621, 1227, *scherts*, *gekheid*, *spot*; iemand te scheerne (var. tscerne, dscerne) driven, II. c. 16. v. 4, c. 24. v. 100, *voor den gek houden*, *den spot drijven* (*met*). Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 10 vlg., 93, enz. In het Gloss. op *Limborch* vindt men *scerne* als grondvorm opgegeven, in strijd met de grammatica: als casus rectus staat de Infin. *sceren*, maar *scerene*, *scerne* is een dativus.

Scheren (ghescheert) trans., II. c. 16. v. 94, *beschikken*, *bepalen*, *verordenen*. Men zeide ook *bescheren*, vanwaar, met sterke buiging, het gewone *beschoren*. Zie BILDERDIJK, *Gesl.* I. 64. *Scheren* is eigenlijk *spannen*, dus *de draden van het weefgetouw* (*de schering*) *opspannen*, vervolgens, naar het bekende zinnebeeld der Parcen en Nornen, *het lot of de toekomst beschikken*, *bepalen*. Ten bewijze strekt het ww. *beweven*, dat ik elders hoop te verklaren.

Scerien, III. c. 14. v. 32, *rangschikken*, hetzelfde als ons *scharen*, het Ohd. *scerian* bij GRAFF, VI. 532. *Scheren*, spannen, is ook hier weder het gronddenkbeeld: wat op eene lijn gespannen is, is in orde gerangschikt.

Bescheerrien voor *bespotten*, *beschimpen*, dus

van *scheren* in den bovenvermelden zin, lees ik bij VELTHEM, I. c. 39. vs. 27. *Scheeriaer* voor (*wolle*)*scheerder*, en *speeliare* voor *speler*, vermeldt HUYDEC. op STOKE, III. bl. 265.

Sciep. Zie Sceppen.

Schiere adv., I. c. 20. v. 29, c. 41. v. 41 enz., *spoedig*, *aanstonds*, ons *schielijk*; also schiere, I. c. 12. v. 19 enz., *terstond*.

Schiet (plur. schieden), I. c. 22. v. 8, II. c. 19. v. 170 enz., Imp. van scheden of scheiden intr., *scheidde*, *vertrok*. Elders trans., II. c. 48. v. 363 cnz., *scheidde*, *verdeelde*.

Schijn m., I. c. 9. v. 37, 45, 62, 68, c. 17. v. 23, III. c. 1. v. 40, *schijnsel*, *licht*, als nog in *zonneschijn*, welk woord, I. c. 11. v. 58, ook als onz. voorkomt.

Schinen (scheen) met den dat., II. c. 45. v. 35, *blijken*. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 168 vlgg.

Schinke (tekst scincker), II. c. 49. v. 89 var., *schenker*, een der hooge ambten aan het keizerlijke hof, het attribuut van den keurvorst van Bohemen. Vgl. de lijst der keurvorsten bij STOKE, I. vs. 968—994, en zie HUYDEC. ald. op vs. 990.

Schint. Zie Schenden.

Scoe, I. c. 24. v. 50, *schoen*.

Sconfieren (var. scoffieren) trans., III. c. 12. v. 161 var., IV. c. 1. v. 109, 171, 179, c. 2. v. 30, c. 3. v. 69, ook scouffieren, II. c. 58. v. 197, III. c. 12. v. 161, *geheel en al verslaan* (den vijand). Hem— (var scoff—, scouff—), III. c. 3. v. 27, c. 4. v. 138, *zich verslaan*, ge-

lijk men vroeger zeide, thans *beschaamd worden*, vanwaar ghesconfiert, ibid. v. 140, *verslagen*, *beschaamd*, *onthutst*.

Van *sconfieren* had men ook het subst. *sconfelture* voor *zware nederlaag*. Het een en ander is van het Oud-Fr. *desconfire*, Midd.-Lat. *disconficere*. Dat ons *schofferen* er nog een overblijfsel van is (ofschoon in eene andere opvatting), zou WEILAND gezien hebben, indien hij Mnl. verstaan had. Zie voorts HUYDEC. op STOKE, II. bl. 196 vlg. en III. bl. 100 vlg., *Limborch*, Gloss., enz.

Scop, *spot*, in de spreekwijze: sijn scop maken met iets, I. c. 33. v. 14, II. c. 58. v. 191, *den spot drijven*, *den gek steken*. Zonder scop, I. c. 8. v. 4, *zonder spot*, dus *naar waarheid*, *zeker*, bevestigingsformule. Zie de Gloss. op *Ferguut*, *Hor. Belg.* VI, enz.

Score v., II. c. 17. v. 156, *scheur*, *spleet*, *kloof*.

Scoren intr., I. c. 30. v. 14, II. c. 36. v. 732, *scheuren*; I. c. 40. v. 40, *verbroken worden*; trans., I. c. 41. v. 100, 103, II. c. 17. v. 100, c. 36. v. 1675, 1676, III. c. 11. v. 38, *verscheuren*; I. c. 17. v. 34, II. c. 1. v. 19 var., c. 5. v. 128 var., c. 39. v. 248, IV. c. 1. v. 37 var., *verbreken*, bij de verschillendste objekten gebezigd, als: vriendschap, overeenstemming, de magt des duivels, de hel. Ghescoort, van de deugd gezegd, I. c. 43. v. 52, is zooveel als *vernietigd*, *te gronde gerigt*. Vgl. Storen, eene zeer gewone variant van dit ww.

Scouffieren. Zie Sconfieren.

Scout, plur. scoude en scouden v., I. c. 23. v. 53, c. 24. v. 16, 28, II. c. 41. v. 18, III. c. 1. v. 60 (waar het verkeerdelijk m. gebruikt is) enz., *schuld;* die — verdienen, I. c. 23. v. 118, *de schuld op zich laden* en dus *de straf* (*de betaling der schuld*) *verdienen;* van rechter scouden (scout), II. c. 49. v. 97, III. c. 22. v. 3, c. 24. v. 41 enz., *naar regtmatige verpligting, volgens billijke schuld.*

Ik heb reeds elders (bij Quiten) aangemerkt, dat scout, III. c. 12. v. 33, actief staat, in den zin van *schuld, die men in te vorderen heeft,* dus wat men thans *inschuld* noemt. Daartoe zou men ook kunnen rekenen de uitdrukking: dies noit scout en ghewan, III. c. 15. v. 98, van iemand gezegd, die eer geniet, welke men hem niet verschuldigd is, dus *die er nooit aanspraak op had.* Maar eenvoudiger, geloof ik, is de passive opvatting: *die er nooit schuld aan had,* d. i. *die nooit iets had bedreven om die eer te verdienen,* de *schuld* dan natuurlijk in een goeden zin genomen. Doch stellig actief is *scout* in het zeggen van VELTHEM, bl. 78:

Doe gaf hi der doet *haer scout.*

»hij gaf aan de(n) dood het haar verschuldigde, wat zij in te vorderen had, d. i. hij betaalde den tol der natuur."

Scout of Scaut, II. c. 36. v. 716 en var., plur. scouden (var. scolden), II. c. 48. v. 407, Imperf. van schelden, *berispen, schelden.* Zie aldaar en vgl. Gout.

Scouwe, I. c. 46. v. 44 var., *het aanschouwen.* Men denke bij dit vers aan ons *oogenschouw.*

Scouwen (scoude, ghescout) trans., Prol. v. 50, I. c. 5. v. 18, 53, II. c. 3. v. 109, 134, c. 36. v. 1382, c. 60. v. 56 enz., *aanschouwen.* Alsic(t) scouwe, II. c. 60. v. 71, III. c. 6. v. 15, c. 17. v. 1 enz., *naar mijne beschouwing, naar mijn inzien.*

Scriben, II. c. 13. v. 57, *schriftgeleerden.* Lat. *scriba.*

Scricht, II. c. 48. v. 130, *geschrift.* Vgl. Ghichte.

Scrine, II. c. 45. v. 81, *schrijn, kastje*, in de var. te regt vr. gebruikt: zoo ook STOKE, IV. 457. Lat. *scrinium.*

Scriven trans., I. c. 5. v. 25, 30, II. c. 60. v. 65, *schilderen, afbeelden;* ghescreven, II. c. 45. v. 171, *geschilderd*, vanwaar ghescreven vier, I. c. 13. v. 28, *geschilderd vuur.* In *die Rose*, vs. 137, vind ik *bescreven* zelfs van beeldhouwwerk gezegd. Vgl. het Gr. γράφω.

Sculdare (var. sculdere), II. c. 41. v. 20, 122, *schuldenaar.* Zie *D. Doctr.* Gloss.

Scutten ('t licht), I. c. 9. v. 37, 72 var., *onderscheppen, afweren.* Doch in vs. 37 leze men, niet *scudt*, maar *scut*, volgens de betere spelling der var. in Bijl. A.

Sechenen, III. c. 1. v. 104 var., 140 var., *zegenen*, door het teeken des kruises te maken. *Theoph.*, vs. 562, *Limborch*, Gloss., enz. In het *Belg. Mus.*, 1846, bl. 54, vs. 99, verklaart WILLEMS *sechende* door *noodigende*, als ware het een

part. praes. van *sechen!?* Het is niet anders dan *zegende*, in de ironische bedoeling van *vervloekte*, *verwenschte*.

Zede m. en vr., I. c. 3. v. 10, c. 18. v. 46, c. 25. v. 4, c. 26. v. 58, 70 enz., plur. I. c. 26. v. 94, *gewoonte*, *gebruik*.

Zeder adv., I. c. 30. v. 26, 28, 68, c. 31. v. 20 enz. enz., *sedert*, *naderhand;* zeder dat, I. c. 34. v. 12 enz., *sedert*, *sinds dat*.

Zeent (var. ook zent) m., II. c. 48. v. 65, 147, 490, 1032, 1166, 1172, ook sint, ibid. v. 834, verbasterde uitspraak van *synode*, dat reeds in het Ohd. *senod* heette. Zie GRAFF, VI. 245. Voorbeelden bij MAERLANT, *Sp. Hist.*, D. II. bl. 377, vs. 3, 4, 21, *Brab. Yeesten*, I. 1611 var., IV. 506, *Reinaert*, 2738 (cas. obl. *seende*). Eenige wijzigingen der oorspronkelijke beteekenis vindt men bij LAURMAN, *Taalk. Bijdr.* bl. 80 vlg.

Zeer, zere subst., I. c. 12. v. 64, c. 46. v. 136, III. c. 14. v. 223, *verdriet*, *droefheid*.

Seerech adj., II. c. 36. v. 1482 var., *bedroefd*.

Zeericheit, —ede, I. c. 19. v. 49, 57, IV. c. 9. v. 99, *verdriet*, *droefheid*.

Seindde. Zie Senden.

Sekeren. Den huweleec —, II. c. 44. v. 95, *het huwelijk verzekeren of bevestigen*, *het echtpaar plegtig verloven*, het Lat. *spondeo*. Vgl. HUYDEC. op STOKE, III. bl. 416.

Zekerheide doen met den dat., II. c. 5. v. 16, *de plegtige verzekering geven*, *de gelofte afleggen*.

Selc. Zie Sulc.

Zelsien, —ne, —nre adj., II. c. 36. v. 939, 993, 1302, ook selsen, ibid. var. en II. c. 3. v. 90, c. 58. v. 190, III. c. 4. v. 412, *ongehoord*, *vreemd*, *wonderlijk*. Zie Prof. SIEGENBEEK, op *Wap. Mart.* bl. 212, die het kortweg verklaart door *zelden gezien*, *zeldzaam*, eene verklaring waarin men tot nog toe berust heeft. De etymologie ligt dan ook zoo voor de hand, dat het bijna jammer is haar licht te moeten verwerpen, om tot duisternis terug te keeren. Doch de onverbiddelijke grammatica zit liever in het duister dan een schijnlicht aan te gapen. En een schijnlicht is het inderdaad, dat de genoemde afleiding over *zelsien* verspreidt. Reeds in het Ohd. bestond het adj. *seltsâni*, bij GRAFF (VI. 216—218) *rarus*, *insolitus* en het subst. *seltsânî* voor *raritas*, *novitas*, *miraculum*, *prodigium*. Vandaar, in gelijken zin, het Mhd. *seltsaene* (bij ZIEMANN, 380). Dat het eerste lid der zamenstelling het adj. *selt* (*rarus*) is, vanwaar ons *zelden* enz., lijdt geen twijfel. Maar het tweede lid *sâni* met het part. (*ge*)*sehan*, of *saene* met (*ge*)*schen* te rijmen, is wat al te forsch, en daarvan kwam bij GRAFF zelfs de gedachte niet op. Hij laat *sâni* twijfelend in het midden, en vermeldt alleen nog (VI. 239) het adj. *unsâni* d. i. *deformis*. Dit helpt ons althans op het spoor, want aanstonds denken wij aan de bekende Mnl. adj. *onzien*, leelijk, en *zien*, schoon, bij welke de etymologie van HUYDEC. (op STOKE, I. bl. 105): »'t geen men gaarne of noode *ziet*," meer een spel dan eene waarheid oplevert. Het Ohd. *unsâni*

leert ons thans, dat *zien*, *onzien* en *zeltsien* op ééne lijn staan, en allen tot het grondwoord behooren, waarvan in de eerste plaats het adj. *sâni* gevormd is. Dat grondwoord is tot nog toe duister: welligt wordt het later opgehelderd. Kon het zooveel als *forma* beteekenen, dan ware *zien* formosus, *onzien*, informis, *zeltsien*, rariformis.

Zeltsien verliep weldra tot *zelsien*, *zelsen*. Later begreep men het tweede deel niet meer. Men wist er toen niets beters op dan het met *zaam* gelijk te stellen, en zoo vormde zich ons *zeldzaam*.

Sen, III. c. 3. v. 992 enz., rijmshalve voor *sin*. Zie Zin.

Senden, naar de zwakke buiging, die het oudtijds volgde en ook volgen moest, omdat het een afgeleid ww. is. Het intr. *sinden* was *gaan*, *reizen*, (GRAFF, VI. 234), het trans. senden dus *doen gaan*. Vgl. *liggen* en *leggen*, *zitten* en *zetten*, *drinken* en *drenken* enz. Vandaar: Imperf. seindde of seinde (var. zende), II. c. 36. v. 185, 1730 enz., door klankwisseling ook sinde, II. c. 13. v. 85, 108 enz., of sande, II. c. 16. v. 60, c. 19. v. 127, III. c. 16. v. 81, *zond;* het Part. ghesent, II. c. 6. v. 34 enz., ghesint, I. c. 37. v. 52, II. Prol. v. 11, c. 3. v. 74 enz., of ghesant (thans nog als subst. in gebruik), I. c. 5. v. 22 enz., *gezonden*. Volgens diezelfde klankwisseling (vgl. bij Prenten en Sehenden) vindt men ook zanden, IV. c. 3. v. 66, in den Infin. voor *zenden*.

Serieheit. Zie Zeericheit.

Sét (var. ook zedt), I. c. 32. v. 35, II. c. 43. v.

14 var., III. Prol. v. 20, c. 4. v. 32, c. 26. v. 102, voor *zit*, derde pers. enk. praes. van *zitten*, meest rijmshalve.

Setten trans., I. c. 3. v. 46, c. 12. v. 40, c. 25. v. 15, II. c. 48. v. 1139 enz., (eene wet, een gebruik enz.) *instellen*, *verordenen*.

Hem setten, II. c. 50. v. 32, *zich aanstellen*, *zich gedragen;* hem ter doghet setten, I. c. 29. v. 107, *zich op de deugd toeleggen*, *het pad der deugd betreden*, en hem ter quaetheit (of na die quaethede) setten, I. c. 30. v. 70, c. 33. v. 95, *het pad der zonde betreden.*

Sextentijt, II. c. 36. v. 728, *des middags te twaalf ure*, eig. *de tijd der sexta* (*hora*), hetgeen elders, II. c. 53. v. 45, ter sester uren heet. Zie bij Noene.

Sich, I. c. 22. v. 35, II. c. 47. v. 38, *zie*, tweede pers. enk. Imperat. van zien. Vgl. Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.* bl. 354 vlg. en de aldaar aang.

Zicht, —te o., I. c. 5. v. 58, *gezigt.*

Zider adv., I. c. 26. v. 94 enz., *sedert*, *naderhand.*

Sierheit. Zie Chierheit.

Symoniake, III. c. 14. v. 216, die zich schuldig maakt aan

Symonie, ibid. v. 220, *simonie.* De dichter verklaart er zelf den oorsprong en de beteekenis van.

Zin m., I. c. 17. v. 66, *zintuig;* maar doorgaans, in ruimere opvatting dan thans, de zetel van het *denken* zoowel als van het *gevoelen*, van het *weten* zoowel als van het *willen*, dus *hoofd* en *hart*

beiden. Zoo, I. Prol. v. 15, 47, c. 10. v. 17, II. c. 19. v. 67, c. 44. v. 34, III. c. 6. v. 90, c. 14. v. 55, 244 enz., *verstand*, mit zinne, III. c. 3. v. 23, 84, *met verstand;* elders *gevoel*, als in de uitdrukkingen: met zinne groeten, II. c. 13. v. 100, *met hartelijkheid*, *met warmte;* met zinne bidden, IV. c. 4. v. 57, *met gevoel*, *met aandrang;* met groten zinnen (of mit allen zinnen) minnen, I. c. 6. v. 47, III. bl. 13. v. 5, *van ganscher harte*. Hiertoe behoort ook het zeggen: daer toe staet sijn sin, III. c. 26. v. 86, *daarheen is zijn wil gerigt*, *daar is hij op uit*, of *daar heeft hij zin in*, als men thans zegt.

In allen zinnen, I. c. 24. v. 89, II. c. 23. v. 21, III. c. 4. v. 299, c. 9. v. 1, 35, c. 17. v. 79, IV. c. 7. v. 21, *geheel en al*, *ten eenenmale*, of wel, *in elk opzigt*. Fr. *en tous sens*.

Sindael, I. c. 31. v. 13, ook in plur., II. c. 11. v. 32, *zijden stoffe*, ons *taf*. Zie *Limborch*, Gloss. en HUYDEC. ald. aang., DU CANGE in v. *Cendalum* en *Sindalum* enz.

Sinde. Zie Senden.

Sinder adv., I. c. 34. v. 15 var., en sindert, I. c. 26. v. 94 var., c. 30. v. 26 var., 28 var., 68 var., c. 31. v. 20 var. enz., *sedert*, *naderhand;* sindert dat, I. c. 34. v. 12 var. enz., *sedert*, *sinds dat*.

Zinghen. Zulken zanc — (alse dandre zonghen), I. c. 35. v. 74, *hetzelfde liedje zingen*, d. i. *hetzelfde lot ondergaan*, *op gelijke wijze behandeld worden*, spreekwijze.

38*

Sint subst. Zie Zeent.

Zint adv., I. c. 26. v. 28, c. 34. v. 15, c. 42. v. 114 enz., *sedert*, *naderhand;* sint dat conj. III. c. 3. v. 552 enz., *daar*, *omdat*, het Eng. *since*.

Sire en Sise (passim), *zij er* en *zij haar* of *zij ze*.

Slaen intr., zeer gewoon ww. om eene beweging in eene bepaalde rigting uit te drukken. Zoo zegt men nog heden: *hij sloeg op den grond*, *de vlam slaat het dak uit*, *een weg inslaan*, *een hoek omslaan*, enz. Oudtijds strekte dit gebruik zich nog wijder uit. Vandaar de volgende spreekwijzen: tote den viant slaen, II. c. 58. v. 196, *op den vijand aanrukken*, *hem aanvallen;* tote op derde slaen of toten voeten slaen, II. c. 51. v. 104, 120, van een kleed gesproken, *tot op den grond* (*de voeten*) *nederhangen;* te hemel waert slaen, I. c. 26. v. 65 (vgl. v. 73), van rook, *ten hemel stijgen;* toten hemel slaen, I. c. 47. v. 85, van eene ladder, *tot den hemel reiken*. Uit deze laatste plaats blijkt overtuigend, dat ook I. c. 39. v. 51 *slaen* voor *staen* moet gelezen worden, gelijk ik boven (bl. 328) reeds aanduidde. Ook de var. Bijl. A. heeft *slaen*, ofschoon met het volgende rijmwoord *gaen* van plaats verwisseld. Een dergelijk zeggen vind ik bij JACOB VILT, aang. door DE VRIES, *Gesch. der Nederd. Dk.* I. 24:

De mensche, die *upwaert* heeft *slaende*
Den lechaem recht ten hemelwaert staende.

Opwaarts slaan en *tot den hemel slaan* geven beiden de rigting te kennen, zelfs zonder beweging. Vgl. ook *Minnen Loep*, Gloss.

Slaen trans. Van monde —, I. c. 27. v. 12, II. c. 38. v. 89, III. c. 2. v. 142, c. 15. v. 104, 108, *van zich afwerpen*, *ontkennen*, *tegenspreken*. Elders ook in de gewijzigde opvatting van *daarlaten*, *er niet van spreken*, als *Karel de Gr.* I. 1346. Te gronde —, zie Gronde.

Slecht adj., IV. c. 4. v. 89, c. 9. v. 56, *effen*, *vlak*, vanwaar het ww. *slechten*.

Sleet, *slaat*. Zie Slaen.

Slijc. Een —, I. c. 2. v. 38, c. 7. v. 22, gelijk 't art. *een* bij stofnamen plagt gebruikt te worden, waar men niet zoo zeer de stof zelve *in abstracto*, als wel een deel daarvan *in concreto*, een voorwerp dus, bedoelde. Zoo zeide men: *het veld is bedekt met sneeuw*, maar: *het kleed is wit als een sneeuw* (Vgl. Atremint, Mes, Snee en Vee). Alweder eene van die fijne schakeringen der gedachte, door welke de oude taal zich zoo gunstig boven de hedendaagsche onderscheidt.

Inden helschen slike, III. c. 14. v. 182, *in den helschen poel*.

Slinc, —ke adj., II. c. 51. v. 128, c. 52. v. 52, 60, *linker* (arm, zijde). Vandaar het adj. *slinksch*.

Sliten (sleet, ghesleten) trans. Te niete —, I. c. 34. v. 66, *vernielen*, *te gronde rigten;* intr., te niete ghesleten, I. c. 45. v. 4, *te gronde* of *te niet gegaan*.

De oorspronkelijke beteekenis was *scheuren*, gelijk ik heb aangetoond in het *Taalk. Mag.* IV. 52 vlg. Bij uitbreiding werd het *verscheuren*, *verbreken*, *vernielen*, een overgang, die ook in

het Ohd. plaats had. Zie GRAFF, VI. 815—818. Ons *(ver)slinden* staat tot *slijten*, als *splinter* tot *splijten*, *blinken* tot *blijken*, *zinken* tot *zijgen* enz. Vgl. ook het Eng. *to rend* met ons *rijten*.

Sloyen, II. c. 7. v. 8, *de slippen of strooken, die van achteren bij wijze van vleugels of waaijers uitstaken aan de zoogenaamde hoornen, en met deze het hoofdhulsel der middeleeuwsche vrouwen uitmaakten.* Zie de platen, aang. bij Hoornen. Dergelijke hoofdsieraden treft men bij de boerinnen in Braband en Vlaanderen nog wel hier en daar aan.

De *sloye* verschilt in aard en gebruik, maar niet in naamsoorsprong van den *sluijer:* beiden zijn van 't ww. *sloyen* (zie 't volg. art.), het eerste als *sleep*, *slip*, het tweede als *sleper*.

Een voorbeeld van *sloye* vindt men in de pl. uit de *Oud-Vl. Ged.*, aang. bij Poyen.

Sloyen (sloyde) trans., II. c. 48. v. 604, *slepen, sleuren.* Het werd ook intr. gebezigd, als bij VELTHEM, bl. 188:

Dese halseherch was groet ende stranc
Ende swaer ende harde lanc;
En was niemen int lant here
Hine *sloyde* hem twee voete oft mere.

»Er was niemand, of het harnas zou hem wel een paar voet achterna *gesleept* hebben, zoo groot was het." Van *sloyen* is, gelijk ik straks zeide, ons *sluijer*, en *sleuren* is er de frequentative vorm van. Zoo beantwoordt het adj. *reurig*, levendig, woelig, aan het ww. *royen* (zie R.), enz.

Smaken ww., I. c. 15. v. 47, *de smaak*, als zintuig.

Smaken trans., in ruimere opvatting dan thans, en

met zeer verschillende objekten, b. v.: wijsheid —, III. c. 14. v. 246, d. i. *proeven*, *genieten;* maar doorgaans van slechte of treurige zaken, en dus zooveel als *ondervinden*, *lijden*. Zoo: venijn, Prol. v. 45; pijn, I. c. 12. v. 38, of wel, den dood, II. c. 16. v. 37, c. 59. v. 58, 103, III. c. 3. v. 834, eene uitdrukking, die ook elders zeer gewoon is.

Smal adj., I. c. 10. v. 82, c. 33. v. 104 enz., *klein*, *gering;* III. c. 17. v. 30, *gering in getal*, *schaarsch*. Groot ende smal, Prol. v. 107 enz., *groot en klein*, *alles te zamen*, *in het geheel;* maar groot of smal (na eene negatie), Prol. v. 19 enz., ook, groot noch smal, I. c. 26. v. 85, *in het geheel niet* of *volstrekt niets*. — Eng. *small*.

Smeeds, III. c. 14. v. 189, genit. van smit, thans *smids*.

Smeetten, II. c. 18. v. 21, slechte vorm voor smeten, Imperf. van smiten, *smijten*, in den gewonen zin van *slaan* (zie mijne Aant. op *Warenar*, bl. 144). Er staat dus: »*zij sloegen met de staarten*," maar de lezing deugt niet. Zie het volgende artikel.

Smeken intr., I. c. 28. v. 15, III. c. 3. v. 1170, *vleijen;* trans., II. c. 39. v. 85, III. c. 4. v. 299, 507, *vleijend en zacht behandelen*.

Mitten sterte smeken, II. c. 18. v. 21 var. (de ware lezing: zie de aant. ald.), *met den staart vleijen; kwispelstaarten*. Ook de Nederrijnsche vertaling heeft *smeichden* (zie bl. 330).

Over *smeken*, nog in het Hoogd. *schmeicheln*, zie men HUYDEC. op STOKE, II. bl. 312, enz.

Smelten. Vandaar smoute, I. c. 12. v. 10, derde pers. enk. Imperf. Conj., *smolte* of *zou smelten;* part. ghesmouten, I. c. 12. v. 46, III. c. 16. v. 92, *gesmolten.* Vgl. bij Gout, Scout, enz.

Smitte, III. c. 23. v. 196, rijmshalve voor smit, *smid.*

Smoute. Zie Smelten.

Snee, I. c. 12. v. 11, II. c. 36. v. 881, *sneeuw.* Over het art. *een*, met dit woord verbonden, zie bij Slijc.

Sneven intr., I. c. 6. v. 24, II. c. 19. v. 19, III. c. 3. v. 302, 584, c. 6. v. 25, *vallen, ten val komen.*

So adv., als expletivum gebruikt, I. c. 7. v. 24, c. 17. v. 27 enz. enz., als nog in *hierzoo, daarzoo.*

Gevolgd door een vragend of betrekkelijk voornaamwoord of bijwoord, strekt het om de algemeenheid aan te duiden, die in 't Lat. door —*cunque* wordt uitgedrukt, als: so wanneer, I. c. 6. v. 24 enz., so welc, I. c. 7. v. 31 enz., so waer so, I. c. 5. v. 7 enz., in welke laatste pl. het tweede so de algemeenheid nog sterker uitdrukt.

So herhaald, bij een tweeledig voorstel, en in beide leden gevolgd door een comparativus, I. c. 6. v. 56 vlg., c. 22. v. 77 vlg., c. 27. v. 47 vlg., c. 28. v. 43 vlg. enz. enz., thans *hoe — des te.* De constructie is in beide leden: 1°. *so*, 2°. het subjekt, 3°. de compar.

So herhaald, bij eene tweeledige vraag of een twijfel, I. c. 1. v. 52 vlg., II. c. 6. v. 152 vlg.,

III. c. 27. Titel, v. 2 vlg. enz. enz., thans *òf — òf*, het Lat. *utrum — an*.

So, Soe, Zo, II. c. 6. v. 90 var., 92 var., 101 var., enz. enz., pron. pers. fem. sing., *zij;* sore, III. c. 3. v. 1114 var. enz., *zij er*.

Soch v., I. c. 42. v. 85, *zeug*, *wijfjes varken*.

Zocht adj., I. c. 9. v. 20, gewone klankwisseling voor *zacht*.

Zode, II. c. 33. v. 7, Imperf. Conj. van zieden trans., in den zin van *koken;* het part. ghezoden, I. c. 12. v. 45, nog heden in gebruik.

Solas, Solaes, II. c. 55. v. 56, *troost*, *verkwikking;* III. c. 3. v. 803, 822, 831, 849, *genoegen*, *vermaak*, *vreugde*. Zie ROQUEFORT en LACOMBE op *Soulas*, DU CANGE op *Solatium* en *Solatiari*, vanwaar nog het Fr. *soulager*.

Zome, Zomme adj., I. c. 10. v. 40, 45 enz. enz., *sommige;* ook gevolgd door *die* met een plur., als partitief, b. v. zomme die yngle (var. Bijl. A. som dingle), I. c. 7. v. 2, niet *sommige engelen*, maar *sommigen der engelen*, some die dinc, die, II. c. 10. v. 1, *eenige van de zaken*, *welke*, enz. enz.

Zom staat ook als adv. voor *gedeeltelijk* (*sommige deelen*), als II. c. 1. v. 123, vanwaar, bij herhaling des woords, I. c. 12. v. 45 vlg., 51 vlg. enz. enz., *deels — deels*.

Somme. Teenre —, I. c. 3. v. 1, *in éène som*, dus *in het geheel*, *totaal*, bij optelling. Zoo ook I. c. 43. v. 12, waar de zin is: »hij maakte om de elf steden één muur *in het geheel*, d. i. die ze

alle te zamen omvatte." In de *Natuurkunde enz.*, vs. 1677, verklaart Prof. CLARISSE het: *in een kort sommier*. Juister ware ook daar: *in één getal uitgedrukt*, *in het geheel*, *totaal.*

Sonder adv., I. c. 22. v. 6, c. 24. v. 31, c. 29. v. 58, 84, c. 30. v. 75, c. 31. v. 32 enz., *behalve;* conj., III. c. 3. v. 349, 1039, eig. *behalve alleen dat*, dus *maar*, *doch*, waar namelijk één enkel punt uit het vroeger algemeen gezegde wordt uitge*zonderd.* Vgl. het Hoogd. *sondern* enz.

Zonderlinc, —ghe adj., II. c. 13. v. 128, *afzonderlijk;* I. c. 23. v. 84, *bijzonder of bovenmate groot.*

Zonderlinghe adv., II. c. 36. v. 1240, 1343, *afzonderlijk;* Prol. v. 8, I. c. 16. v. 1, c. 26. v. 15, c. 27. v. 21 enz., *inzonderheid*, *bovenal;* als bepaling bij een adj., II. c. 17. v. 6, c. 18. v. 43 enz., *bijzonder*, *buitengewoon*, *bovenmate.*

Sore. Zie So.

Zorghen intr., I. c. 22. v. 55, *bezorgd zijn*, *vreezen.* Doch deze onzin van den tekst make plaats voor de lezing der var., die natuurlijk de ware is.

Sorcoers o., IV. c. 3. v. 73, *hulp.* Fr. *secours*, van 't Lat. *succursus.* Zie DU CANGE in v.

Soudsspel (var. soutspel) ende tsollen, III. c. 25. v. 121, twee spelen. *Sollen* luidt bij KIL. *in sublime jactare pilam*, en is volgens hem afkomstig van *solle* d. i. *pila amentata*, een bal die met een riem geworpen wordt. *Tsollen* is buiten twijfel hetzelfde woord, doch dat er niet het *omhoogwerpen*, maar het *voortstooten* van den bal

mede bedoeld wordt, maak ik op uit de volgende Brusselsche keur van d. j. 1360 (*Belg. Mus.* 1843, bl. 308):

Wie *met colven tsolt*, es om twintich scellinge.

Dit ziet natuurlijk op het *kolfspel*, en men zal dan aan *sollen* of *sullen* in den zin van *glijden* moeten denken, transitive opgevat als *doen glijden, voortrollen. Soutspel* is hoogstdenkelijk niets anders dan de zeer gewone klankwisseling van *soltspel* en schijnt op denzelfden oorsprong te wijzen. Waarschijnlijk heeft onze dichter *kaatsen en kolven* bedoeld. Althans het gebruik kon ligtelijk de beide oorspronkelijk gelijke, maar in vorm gewijzigde woorden, op twee wel verschillende, maar toch zeer na verwante zaken toepassen.

Sout, I. c. 44. v. 4 var. Zie Tsout.

Souter, —tre m., I. c. 38. v. 60, zouter, I. c. 46. v. 20, c. 48. v. 81, II. c. 19. v. 22, *het boek der psalmen.* Zie Salm.

Spanen (ghespaent), III. c. 9. v. 53, (eene vrouw) *kort houden, verstoken houden van geldmiddelen, schaars van 't noodige voorzien.* Vgl. ons *spenen.* Doch over dit woord elders nader.

Sparen intr. Sonder —, III. c. 3. v. 549, 733, *zonder uitstel, onverwijld.* Zie Onghespaert.

Spel, een woord van zeer ruime toepassing (zie *Minnen Loep*, Gloss.). Alles laat zich echter gemakkelijk afleiden uit de thans nog gewone beteekenis, die tevens de oorspronkelijke was (GRAFF, VI. 329—333) en ook in den *L. Sp.* doorgaans geldt, soms met de kleine wijziging van *vrolijk-*

heid, *vermaak*, als III. c. 3. v. 822 enz. (zelfs van het mingenot, I. c. 25. v. 6). Men vgl. de uitdrukking spelen varen, III. c. 3. v. 734, *een pleizierreisje doen*, vanwaar ons verbasterd *spelevaren*.

Spel van wapene, III. c. 26. v. 184, is zooveel als *wapenoefening*, *wapenhandel*, het liefste spel van den ridder. Vandaar die beste vanden spele, III. c. 20. v. 59, *de beste ridder uit het geheele tournooi of wapenspel*, dus *de beste van allen*, en daer ghedeelt waer tspel, III. c. 26. v. 154, *waar het wapenspel gedeeld of beslist werd*, *waar om den prijs gestreden werd*, dus in 't alg. *waar het er op aankwam.*

In allen spelc, I. c. 7. v. 42, of tallen spcle, I. c. 31. v. 56, II. c. 54. v. 94, III. c. 3. v. 505, *bij elke gelegenheid*, *in elk opzigt.* Eigenlijk *in elk wapenspel*, in elke kans die zich voor den ridder opdoet.

Tgaet uten spelc, I. c. 35. v. 18, (met hem) I. c. 27. v. 92, c. 33. v. 94, eig. *het houdt op spel te zijn*, *'t is geen gekheid meer*, *'t wordt ernst*, ridderlijk spreekwoord voor: *het loopt slecht af*, *het is er erg aan toe*, *de zaak komt tot het uiterste*, kortom voor elke ramp, nederlaag enz., zelfs voor den dood. Ziedaar, dunkt mij, de ware verklaring dezer veelbesprokene zegswijze, die uit het ridderwezen ontsproot en daarmede weder te niet ging. Ik mag mij hier niet ophouden met het wederleggen der verklaringen van CLIGNETT (Voorr. v. d. *Teuth.* bl. LXXVII vlgg.), HALBERTSMA

(*Lett. Naoogst*, bl. 77 vlg.) (*) en anderen, allerminst van BILDERDIJK (*Verscheid.* IV. 135).

Speltmaent (var. Spelmaent), II. c. 3. v. 162, *Herfstmaand*, *September*. Volgens sommigen van het inoogsten der spelt. Zie *Taalk. Mag.* III. 252, Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.* bl. 204, enz.

Spien intr., thans *spieden*. Om iets —, I. c. 34. v. 78, *er op loeren*, *op uitzijn;* na iets —, II. c. 9. v. 51 (var. om), c. 16. v. 5, *er naar omzien*, *naar zoeken*. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 16 vlg., CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 280 vlgg.

Spliten (spleet, ghespleten) trans., gevolgd door *van*, I. c. 26. v. 141, II. c. 10. v. 78, *afscheiden*, *afzonderen*, *vervreemden*, zeer natuurlijk uitvloeisel der gewone beteekenis van *splijten*. Elders treft men ook andere wijzigingen aan, doch die zich even gemakkelijk laten verklaren. VELTHEM, bl. 2:

desen boec willic heten
Die vifte pertie, *uutgespleten*
Allen den andren van selsenheden.

» *afgescheiden*, *uitgezonderd* van, d. i. *zich onderscheidende* boven al de anderen, in wondervolle zaken." *Vanden houte*, vs. 205:

Dit doet uwen vader weten,
Dat ghi saecht een kint *ghespleten*
Uter herten der godlijcheden.

(*) Één woord slechts over de meening van H., dat *spel* hier voor *nijdspel* staan zou en dus *strijd*, *gevecht* beteekenen. In *Ferguut*, vs. 3452 leest men: » *dat en dochte Ferguut gheen spel*," en die uitdrukking is ook elders zeer gewoon. *Dat en dochte hem gheen spel* en *tghinc met hem uten spele* zal wel 't zelfde zijn, dat is klaar. Welnu, meende F. dan dat het geen *gevecht* was? Dat ondervond hij anders. — In den *Minnen Loep*, I. 854 leest men: » *het ghinc uten spotte.*" Kan men krachtiger bewijs voor onze verklaring verlangen?

» *afgescheiden* van, dus *voortgebragt*, *ontsproten.*" Als intr. lees ik *spliten* in den *Reinaert*, vs. 4499:

(Si) at van den wormen so veel,
Dat si haer *spleten* uter keel.

» dat zij haar de keel *uithingen*," eig.: » dat zij zich van de keel afscheidden, omdat de keel al vol was."

Spoet m., III. c. 3. v. 267, 297, c. 14. v. 192, rijmshalve ook spoede v., I. c. 31. v. 45, *voorspoed;* men heefter toe soe cranken spoet, III. c. 4. v. 470, *men heeft daarin zoo weinig voorspoed*, d. i. *men slaagt er niet zoo ligt in* (een vriend te verkrijgen).

Spraeyen (spraeyde) trans., II. c. 36. v. 74, 98 var., c. 44. v. 522, III. c. 14. v. 263, IV. c. v. 9. 73, *spreiden.*

Spranc, I. c. 23. v. 127 enz., Imp. van springhen, *sprong.*

Springhen intr., ook gevolgd door *uut*, I. c. 8. v. 29, c. 9. v. 8, 11, 22, c. 21. v. 119, III. c. 23. v. 86, *ontspringen*, *ontspruiten.* Te niete —, I. c. 31. v. 72, *te niet gaan*, *op niets uitloopen.*

Stade v., oorspronkelijk hetzelfde als stat (zie ald.) en dus *plaats*, maar gewoonlijk, III. c. 1. v. 28, c. 3. v. 177, 750, c. 25. v. 35, *gelegenheid;* stede, stade noch ooc stonde, III. c. 25. v. 52, *plaats*, *gelegenheid noch tijd*, drie woorden van nagenoeg dezelfde beteekenis. Het is dus niet noodzakelijk, om met LEENDERTZ (Gloss. op

M. L.) de woorden *stade ende stede* in *Karel d. Gr.* I. 90 in *stonde ende stede* te veranderen; ofschoon anders stat ende stonde maken, III. c. 11. v. 49, d. i. *gelegenheid geven*, eene zeer gewone verbinding is.

Uit de grondbeteekenis van *juiste plaats*, *gelegenheid*, vormde zich het bekende *te stade komen*, d. i. *juist te pas komen*, en derhalve, *baten*, *helpen*, *bijstaan*. Dezelfde kracht hebben ook de spreekwijzen: stade doen, I. c. 12. v. 65, en in staden staen, I. c. 5. v. 39, c. 13. v. 116, c. 26. v. 23, II. c. 48. v. 416, III. c. 22. v. 15, beiden met den dat. des persoons.

Met staden, II. c. 48. v. 442, of met goeden staden, I. c. 33. v. 80, c. 46. v. 42, *op zijn* (*mijn*, *haar*) *gemak*, eig. *met gunstige gelegenheid.*

Men zie over *stade* enz. de uitvoerige aant. van den Heer DE JAGER en mij in het *Taalk. Mag.* IV. 57—62. Vgl. ook Ghestaden.

Staen als subst. In haren stane, I. c. 9. v. 23, vanden stane, I. c. 10. v. 77, *stand*, van de hemelbollen.

Staen, in verschillende spreekwijzen, als:

Uten zonden staen, I. c. 6. v. 20, *de zonden laten varen* (vgl. Afstaen); der zonnen nature steet dat si droghe is, I. c. 9. v. 13, *de natuur der zon staat daartoe*, d. i. *brengt mede* enz., gelijk wij thans zeggen: *het staat er zoo mede geschapen.* Vandaar: staen, gevolgd door *om te* met den Infin., II. c. 36. v. 442,

thans *er naar staan, zich er op toeleggen;* na iemands ruste staen, II. c. 9. v. 62, *voor iemands rust en gemak zorg dragen.*

Elders, met het bijdenkbeeld van voortduring en dus zelfstandigheid, I. c. 21. v. 17, 138, c. 25. v. 124, c. 33. v. 41, II. c. 36. v. 468, III. c. 2. v. 174 enz., *staande blijven, in stand blijven,* of wel, van een getuigenis gesproken, II. c. 36. v. 1245, *vaststaan, kracht van bewijs hebben.* Vgl. Ghestaen.

Staerblint adj., II. c. 48. v. 833, c. 58. v. 193, *stekeblind.* — *Der Ystorien Bloeme*, fol. 3. b. (bij de verschijning aan PAULUS):

Doen stont Saulus op met desen . . . .
Ende was al *staerblint.*

Reinaert, vs. 76:

Datter twee noint meer ne sagen,
Ende si worden *staer blint.*

Ziehier uit hetzelfde werk de etymologische verklaring (vs. 3572):

Daer lach gelijc enen doden kative
Reinaert de vos, op die heide
Sijn ogen stonden *te staer* beide,
Sijn tonge hinc ver uut sinen mont,
Recht gelijc enen doden hont,
Met opgelokenre wider kele.

Het ziet dus op het *starre*, *strakke*, *onbewegelijke* in de oogen van een blinde. Men denke aan ons *staroogen*, *staren* en aan de *staar*, als oogkwaal.

Stal m., I. c. 22. v. 82, (*inwendige*) *gesteldheid, aard, natuur.* Quaet inden stal is derhalve *van nature slecht* (vgl. v. 79). *Stal*, afkomstig van *staan*, beantwoordt geheel aan ons *stand*, en

deed op zijne beurt het ww. *stellen* ontstaan. *Toestand*, *gesteldheid*, dat is, *aard*, *natuur*, is dus de grondbeteekenis. Vgl. mijne aant. op *Warenar*, bl. 146.

Stan, III. c. 4. v. 216, Imp. van stenen, thans *steende*, *zuchtte*. Zie Gloss. op *Reinaert*, *Vanden houte*, enz.

Stanc, II. c. 35. v. 80, Imp. van stinken, *stonk*.

Stant, I. c. 42. v. 72, II. c. 20. v. 86, tweede pers. enk. Imperat. van staen, *sta*. Zie DE JAGER, *Verscheid*. bl. 198, enz.

Stapel m., II. c. 29. v. 20, een paal, die tot stut of steun dient, hier dus eene der opstaande *schragen* of *stijlen* aan de bedstede, in welke de dwarsbalken aan beide zijden sluiten.

Stappans adv., II. c. 24. v. 22 var. (v. 8), *terstond*.

Starf, II. c. 48. v. 606 enz., Imp. van sterven, *stierf*.

Stat v., I. c. 5. v. 3, c. 12. v. 32, c. 15. v. 4, IV. Prol. v. 12, 14 enz., ook stede, I. c. 13. v. 5, c. 36. v. 47 enz., *plaats*; bed stat (bedde staden), II. c. 29. v. 4, 6, *bedstede* (v. 31); in zine stat, I. c. 42. v. 178, *in zijne plaats*, *in stede van hem*; te sulker stat, I. c. 3. v. 47 enz., *op sommige plaatsen*, *hier en daar*; in enigher stede, I. c. 27. v. 58 enz., *ergens*, *in eenig opzigt*; optie stede, opter stat, II. c. 60. v. 64, III. c. 4. v. 214, IV. c. 1. v. 178 enz., *op staanden voet*, *terstond*; stede maken, III. c. 4. v. 119, ook stede gheven, II. c. 19. v. 20, beiden met den dat., *plaats maken* (*voor*);

dichters stede houden, III. c. 15. v. 14, *de plaats eens dichters bekleeden, den naam van dichter waard zijn.* Stat ende stonde, zie Stade.

Elders staat het woord ook in de hedendaagsche beteekenis van *stad* (*urbs*), en heeft alsdan gewoonlijk in plur. staden, I. c. 43. v. 9, c. 44. v. 11, 78, III. c. 12. v. 119, of stade, staede, III. c. 26. v. 199, IV. c. 1. v. 194 var., c. 4. v. 85 var. Doch op vele dezer pll. vindt men in de var. ook steden; het verschil in spelling is dus eene bloote klankwisseling, niets meer.

Stede. Zie Stat.

Steendoot adj., II. c. 46. v. 40, *morsdood*, zoodat men als een steen ter neder ligt. Zie KIL. Men zeide ook *steendoof*, wat wij thans *potdoof* noemen, dat op 't zelfde uitkomt (*Leven van St. Franc.* vs. 652).

Steenen trans., II. c. 8. v. 70, ook stenen (slechte spelling), II. c. 36. v. 413, *steenigen.*

Steenrootse (var. steenroke) v., II. c. 48. v. 455, *steenrots.* *Roke* voor *rots*, Fr. *roche*, is bekend.

Steet, *staat.* Zie Staen.

Steken (stac, ghesteken) trans., I. c. 7. v. 36 var., c. 42. v. 144 var., II. c. 25. v. 11, c. 26. v. 9, c. 36. v. 1623, c. 50. v. 88, IV. c. 9. v. 43, 46, *stooten;* I. c. 30. v. 13, meer in 't bijzonder *schudden, schokken.*

Ook, als intr., steken jeghen hem, III. c. 12. v. 183, *zich verzetten* (*tegen hem*), *in strijd koen* (*met*), eig. eene botsing veroorzaken. Besi-

den steken, III. c. 10. v. 174, eig. *op zijde stooten*, derhalve, naar ik vermoed, *wegmoffelen*, *verdonkeremanen*, *krabbedieven*. Dezelfde beteekenis moet liggen in het spreekwoord in vs. 172. Denkelijk is de meening: »*Waar zij niets nederleggen, daar ook niets vinden*, d. i. *niets nemen zonder betaling*," derhalve het zevende gebod.

Stelpen trans. Commer —, III. c. 5. v. 25, c. 17. v. 86, *stillen*, *doen ophouden*. Thans zegt men het alleen van den loop van vloeistoffen, vooral van het bloed, soms ook wel van den dorst; maar oudtijds *stelpte* men allerlei ongeval, verdriet, leed enz. *Leven van St. Amand*, I. 4606:

Ghine vint an niemende hulpe
Dan an uwen heere, hi mach *stulpen*
Al uwe mesqname ende deeren.

Spieghel (*Hertsp.* VI. 261) spreekt nog van »koud, honger en dorst stelping." Vgl. Ghestelpen.

Stenen. Zie Steenen.

Sterf, I. c. 13. v. 17 enz. enz., klankwisseling voor starf, Imp. van sterven, *stierf*.

Stichten trans. Eene stad —, IV. c. 7. v. 58, niet ons *stichten*, maar *versterken*, naar de afleiding van *stijf*, hard, sterk. In afgeleide beteekenis, I. c. 31. v. 33, overmoet —, d. i. *aanrigten*, *in het werk stellen*, gelijk men nog van *kwaad*, *tweedragt*, *brand stichten* spreekt. Een opmerkelijk gebruik van dit woord trof ik aan in het Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, als:

Fol. 98. Ende aldus es des verduldiehs menschen pine vele te mindre, ende hij es bet *ghesticht* omme ghesont te werdene.

Fol. 163 vlg. Starcheit es meer *ghesticht* te dienene, heerscepie te regierne.

Fol. 189. Hij viel van grooter rouwen te bedde, met zulke ziecten dat hij te male ter dood was *ghesticht.*

Ghesticht (*omme* of *te*) is dus zooveel als het Lat. *dispositus*, Hoogd. *beschaffen*, wat men in 't Fr. *de nature à* noemt, een natuurlijk uitvloeisel van de oorspronkelijke kracht des woords. De loop der beteekenissen was deze: 1°. *stijven*, *sterken;* 2°. (iets wat hecht en sterk is) *bouwen*, *oprigten*, *tot stand brengen;* 3°. *aanrigten*, *in het werk stellen;* 4°. *inrigten*, *toestellen.*

Stijf adj., II. c. 50. v. 40 var., III. c. 3. v. 675, c. 11. v. 15, *hard*, *streng*, *onverzettelijk.*

Stoele. Zie Stole subst.

Stoet, Stoeden, I. c. 28. v. 57, III. c. 26. v. 180 enz. enz., Imp. van staen, *stond*, *stonden.*

Stole subst., II. c. 51. v. 119, ook stoele, II. c. 36. v. 2038, *stool*, *lang priesterlijk opperkleed.* Lat. *stola.*

Stole ww., II. c. 48. v. 787 var., derde pers. enk. Imp. Conj. van stelen, *stale*, *zou stelen;* stolen, II. c. 40. v. 112, derde pers. meerv. Imp. Indic., *stalen.* In de eerste pl. heeft de tekst *stale*, de var. *steelde*, in de laatste de var. *steelden.*

Stont, *stond*, *tijdstip*, in de volgende spreekwijzen: die stont dat, III. c. 4. v. 311, *terzelfder tijd dat*, *terwijl;* onlanghe stont, IV. Prol. v. 6, *korten tijd;* te menighen stonden, III. c. 24. v. 22, c. 25. v. 33 enz., *dikwijls;* tallen stonden, III. c. 27. v. 45 enz.,

altijd; mit stonden, I. c. 30. v. 42, *met tijd en wijle, elk op zijn tijd.*

Sinen stont verliesen, III. c. 15. v. 164, *zijn tijd verliezen, verspillen.*

Stoppen trans. Armoede —, II. c. 48. v. 1107, *ondersteunen, te gemoet komen.*

Hem stoppen, I. c. 16. v. 69, *zich den neus toestoppen.*

Storen (ghestoort) trans., een rijk, I. c. 41. v. 104, overeenstemming, II. c. 39. v. 248 var., de magt des duivels, II. c. 1. v. 19, de hel, II. c. 5. v. 128, c. 39. v. 35, IV. c. 1. v. 37, *te gronde rigten, verbreken, vernielen.* De var. heeft doorgaans scoren (zie ald.): het een is zoo goed als het ander.

Hem storen, II. c. 36. v. 807, III. c. 3. v. 1209, *zich verstoren of vertoornen, boos worden.* Vgl. Ghestoort.

Stranc adj., I. c. 29. v. 81, *sterk, hevig,* ons *streng* in ruimere opvatting. Vgl. het Eng. *strong.* In den *Walewein* wordt het nu eens van eene weeklagt gezegd, dan eens van een leger, een slag, eene speer (vs. 9164, 10323, 10571, 10723), en beantwoordt dus geheel aan ons *sterk.* In het *Leven van St. Amand,* II. 5727 zou ik 't adv. *strange* niet (met BLOMMAERT in Gloss.) als *straks* opvatten, maar als *sterk, ernstig, ijverig,* welke beteekenis Mr. V. D. BERGH te regt toepast op *Limborch,* VIII. 1052.

Men vgl. ook DE JAGER, *Handl. tot den Staten-Bijbel,* bl. 105 vlg.

Strate, *weg*, vanwaar die langhe strate, II. c. 18. v. 76, *de lange weg*, *de lange reis*. Gewoonlijk in de uitdrukking: sijnre strate (straten), I. c. 11. v. 35, II. c. 8. v. 28, haerre straten, II. c. 4. v. 37, c. 28. v. 88, *zijns* (*huns*) *weegs* gaan, keeren enz. In de eerst aang. pl. is de zin: » hij zou niet verder vallen *op zijnen weg*, dan enz."

Striken (streec, ghestreken) intr., I. c. 21. v. 131, c. 29. v. 59, c. 30. v. 91, c. 33. v. 27, c. 39. v. 129, c. 41. v. 66, c. 48. v. 173, II. c. 44. Titel, enz., *in eene bepaalde rigting voortgaan* (op de eerst aang. pl. zooveel als *voortkomen*, het Hoogd. *hervorgehen*). Vandaar *gaan* in 't algemeen, gewijzigd door het volgende voorzetsel, als II. c. 17. v. 84, *binnentreden*, II. c. 18. v. 47 var., *heengaan*, *zich begeven*. Zie *Minnen Loep*, Gloss.

Striken met iemand, III. c. 4. v. 491, *gelijken tred houden*, d. i. *dezelfde levenswijze volgen;* te Gods ghenaden —, I. c. 47. v. 26, *zich tot Gods genade wenden*, *zich daaraan overgeven*.

In I. c. 48. v. 71 schijnt de zin te zijn: » dat zij zelfs van den geringste *verdreven* of *verjaagd* (dus *verstooten*) worden." *Striken*, nog heden *gaan strijken*, is dan *vlugten*, transitive opgevat, *op de vlugt jagen*, *verdrijven*.

Strueren (strueerde, struerde, ghestrueert, ghestruweert. Var. meermalen destrueren enz.) trans., I. c. 15. v. 58, c. 19. v. 16, c. 21. v. 54, c. 36. v. 20, c. 41. v. 117, II. c. 48. v.

284 var., 310 var., III. c. 3. v. 985, c. 24. v. 13, *vernielen*, *verwoesten*, *verderven*. Lat. *destruere*.

Stuer, Stuur, Stuere adj., van een mensch, II. c. 30. v. 9, III. c. 4. v. 535, c. 12. v. 188, *norsch*, *barsch*, *streng;* van woorden, II. c. 23. v. 9, III. c. 9. v. 73, *bits*, *hard*, *fel;* van een stroom, I. c. 41. v. 52, *fel*, *hevig*. Het woord bleef tot in de 17e eeuw zeer gewoon, en leeft thans nog in het afgeleide *stuursch*.

Stunen (daer jeghen) intr., III. c. 3. v. 865, *zich (daartegen) aankanten*, *verzetten*. — *Belg. Mus.*, 1842, bl. 63:

Hoe cuntger tjeghen *stuenen?*

In deze opvatting wordt het ww. steeds vergezeld van de praep. *jeghen;* maar even gewoon is de verbinding met de praep. *op*, en dan wordt het doorgaans gezegd van den vijand, die aandringt om zich duchtig te weren en een zwaren strijd te voeren. Maerlant, *Sp. Hist.* D. III. bl. 52, vs. 15:

Alse hi vernam Goten ende Hunen
Beede gader up hem *stunen*,
Coes hi eenen stonten man, Enz.

Limborch, VIII. 689:

Die Berberien entie Hunen
Die alle op her Heinrijc *stunen*
Met enen conroete swaerlike.

Als rijmwoord op *Hunen* kwam het den dichters heerlijk te pas, en zij hebben er ook rijkelijk gebruik van gemaakt. Zie de voorbeelden (maar niet de verklaringen) in de *Brab. Yeesten*, I. Gloss. Zie

ook Prof. JONCKBLOET, *D. Doctr.* Gloss. in v. *Ghestuin.*

Stuur. Zie Stuer.

Subtijl, —tile adj., van de ziel als stof, I. c. 18. v. 73, *fijn*, *ijl;* van een handwerk of kunst, II. c. 4. v. 49, III. c. 14. v. 129, *fijn*, *moeilijk;* maar veelal, I. Prol. v. 15, c. 5. v. 13, c. 6. v. 19, c. 32. v. 19 enz., *vernuftig*, *schrander*, *verstandig;* ook, I. c. 16. v. 8, *behendig;* of wel, I. c. 7. v. 41, 61 enz., *slim*, *listig*, *doortrapt.*

Subtijlheit, —eiden, I. c. 7. v. 68, IV. Begin. v. 24, c. 6. v. 65, c. 10. v. 35 enz., *slimheid*, *sluwheid;* in plur. subtijlheden, I. c. 6. v. 5, *listen.*

Subtijllic, —lijc adv., III. c. 4. v. 161, c. 15. v. 123, *behendig*, *slim.*

Sudare v., II. c. 51. v. 156, *lijkgewaad*, *doodskleed.* Eig. *zweetdoek*, van 't Lat. *sudarium.*

Sulc, Selc, —ken adj., met het subst. zoowel in sing. als in plur., I. c. 3. v. 47, c. 18. v. 1, 4, c. 24. v. 49, c. 30. v. 35, 36 enz. enz., *sommig.* Als subst., ook herhaald met het ww. in sing., I. c. 7. v. 78, c. 30. v. 34 enz. enz., *sommigen.*

Op sulc jaer, II. c. 36. v. 758, *in sommige jaren;* sulken tijt, I. c. 27. v. 33 enz., op sulke stonde, I. c. 19. v. 38 enz., of sulcstont (var. ook sulctijt), I. c. 9. v. 33, 88, c. 10. v. 61 enz., *somtijds.*

Ook met het pron. demonstr. die selc, gevolgd door een ww. in sing., I. c. 30. v. 34 var., c.

32. v. 72 var. enz., *sommigen.* — Men vgl. het Fr. *tel*, *un tel.*

Zuren intr., III. c. 17. v. 58, *zuur worden*, *verzuren.* Zie bij Besuren.

Zware (var. zwere), I. c. 18. v. 30, klankwisseling voor zwere, *zweer*, in den zin van *pijn.* Zie Sweren en vgl. KIL., die ook *hoofdswere* en *tandswere* opgeeft.

Zweer m., I. c. 42. v. 112, 118, *schoonvader.* Lat. *socer.* Zie IJPEY, *Taalk. Aanm.* bl. 113 vlgg., VAN WIJN op HEELU, bl. 67 vlgg. en, over de afleiding, mijne aant. op *Warenar*, bl. 195.

Sweren intr., I. c. 18. v. 20, *pijn doen*, ook als subst., ibid. v. 15, zooveel als *pijn;* bij uitbreiding, II. c. 41. v. 185 (met den dat.), *smarten*, *kwellen*, in 't algemeen. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 357. Ten onregte echter past CLIGNETT (*Bijdr.* bl. 94 en 172) deze beteekenis toe op de woorden *cranken ende swaren*, van den ouderdom gezegd. Dat *swaren* is niet anders dan *zwaar* of *bezwaard worden* door den last der jaren, eene letterlijke vertaling van het » *annis ingravantibus*" bij PHAEDRUS (V. 10. 3.).

Zwijn plur., I. c. 31. v. 6, *zwijnen.*

T.

Taelman, III. c. 4. v. 178, *advocaat.* Zie *D. Doctr.* Gloss., LAURMAN, *Taalk. Bijdr.* bl. 67, enz.

Tafelronde, III. c. 10. v. 52, c. 25. v. 94, *steekspel*, *waarin de ridders man tegen man streden*

(hetzelfde als *joeste*, *jostierspel*), in tegenoverstelling van het *tornooi*, in hetwelk troepsgewijze gestreden werd. De onderscheiding, door onzen dichter gemaakt, bevestigt de verklaring van DU CANGE, aang. bij VAN WIJN op HEELU, bl. 172 vlg. Zie ook ald. bl. 177, en vgl. het gedicht *Ene Tafelronde* in het *Belg. Mus.*, 1841, bl. 256—258.

Tamelijc, —like adv., I. c. 26. v. 99 var., II. c. 58. v. 1, III. c. 9. v. 48, *betamelijk*, *naar behooren.*

Tamen, III. c. 21. v. 23 var., *van zich verkrijgen*, *toelaten*, *gedoogen*. Elders *temen:* zie bij Betemen.

Tard, II. c. 36. v. 525 var., of tart, ibid. v. 1200 var., plur. torden, ibid. v. 226 var., 249 var., Imperf. van terden, gewone omzetting voor *treden*, dus *trad*, *traden.*

Targhe. Zie Arch.

Tassen (ghetast) trans., III. c. 10. v. 189, c. 26. v. 119, *ophoopen*, *opstapelen.* Fr. *entasser.*

Tasten (taste) trans., I. c. 17. v. 15, 44, 57, II. c. 9. v. 159, c. 36. v. 537, c. 39. v. 78 enz., *aanraken;* merken ende tasten, II. c. 36. v. 448, *opmerken en inzien*, als eene duidelijke, *tastbare* waarheid.

Ook als subst., I. c. 15. v. 47, *het gevoel*, als zintuig.

Tavaerne, III. c. 25. v. 108, c. 26. v. 90, *herberg*, *kroeg*. Lat. *taberna.*

Te praep. met den dat. (passim), *tot*, *naar.*

Te bij werkwoorden, met de kracht van het voorvoegsel *ver-* (het Hoogd. *zer-*), als: te gaen (te ghinc),

I. c. 41. v. 16, c. 44. v. 29 var., III. bl. 13. v. 12 var., bl. 14. v. 22 var., c. 4. v. 180 enz., *vergaan;* te varen ende te gliden, I. c. 11. v. 30 (tekst en var.), *vervaren en verglijden*, d. i. *van zijne plaats raken en afglijden;* te vallen part., II. c. 45. v. 130, *vervallen;* te broken, II. c. 24. v. 81, c. 48. v. 1156, *verbroken*, *gebroken.* Vgl. nog Barenteren, Blouwen en Livereert.

Te met dat, III. c. 4. v. 408, *naarmate*, *naar gelang dat.* Zie Altemet.

Tebat, III. c. 26. v. 16 var., schrijffout voor Rebat. Zie ald.

Teech. Zie Tien.

Teechenen (var. tekenen, Bijl. A. teghenen), I. c. 26. v. 106, (*teekenen*), *te kennen geven.*

Teelde, I. c. 21. v. 8, rijmshalve voor telde. Zie Tellen.

Teer (passim), *te eer;* tenen, teenre, tere enz., *te eenen*, *te eene.*

Teere v., III. c. 3. v. 144, *vertering.* Vgl. bij Nere.

Tey, I. c. 2. v. 60. Zie Ey.

Telgheren (tekst telghe), II. c. 22. v. 19 var., meervoud van telch, *uitspruitsels*, *takken.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 265 vlg., *Vanden houte* Gloss., enz.

Tellen trans., I. c. 13. v. 1, c. 24. v. 53, III. c. 3. v. 1032, 1080 enz., *vertellen*, *verhalen.*

Tenden praep., I. c. 39. v. 140, (*te enden* d. i. *aan het einde van*, dus) *achter*, *na;* tenden een, II. c. 47. v. 79, *achtereen*, *na elkander;* als adv. daer tenden, III. c. 1. v. 92, *na af-*

loop daarvan, *daarna*. Zie mijne uitvoerige aant. in DE JAGER's *Archief*, I. 76—78. Ik heb daar tevens mijne gissing op I. c. 39. v. 140 herroepen en *deen tenden andren* als de ware lezing aangewezen.

Hier tenden en *daer tenden* voor *hierna*, *daarna*, tref ik nog aan in de *Reimchronik* bij KAUSLER, vs. 4964, 7899; *tenden een* in *Limborch*, IX. 394.

Tennen adj., II. c. 44. v. 296, 318, *tinnen*, *van tin*. Vgl. bij Guldijn. De var., teenin, teenen (*vimineus*), komt hier natuurlijk niet te pas.

Tes (passim), *te des;* als conj., II. Prol. v. 81, in den zin van *totdat*.

Tghuent, I. c. 12. v. 76 var., (*het gunt*), *hetgeen*.

Thant, Thands enz. Zie Hant.

Thoore. Zie Oor.

Tidelike (var. ghetijdelike, Bijl. A. ghetidechlike) adv., I. c. 9. v. 21, *op zijn tijd*, *ter juister tijd*.

Tiden. Te —, I. c. 26. v. 146, *voor een tijd*, *tijdelijk*.

Tiden (hi tijdt) intr., I. c. 9. v. 47, c. 44. v. 71, II. c. 13. v. 14, c. 52. v. 136, III. c. 12. v. 149, *trekken*, *gaan*, *zich begeven*. Alse gheselscap ane u tijdt, III. c. 3. v. 236, *als g. zich bij u aansluit*. Het Imperf. was *tide* of *tijdde*, als bij STOKE, II. vs. 947, 1039 enz. Het part. luidt ghetiet, ghetyet, II. c. 14. v. 85, c. 20. v. 9, c. 36. v. 1441, III. c. 3. v. 771, c. 26. v. 171. Eigenlijk had het ghetijt moeten wezen, doch de verkeerde schrijfwijze ontstond denkelijk uit eene verwarring met het straks volgende

Tien, waarvan trouwens Tiden slechts een afgeleide en afwisselende vorm is.

Tien, Tyen (tiet of tyet, tooch, toghen, ghetoghen). Intr., I. c. 18. v. 23, III. c. 1. v. 87, c. 3. v. 231, 423, 631, c. 12. v. 168 enz., *trekken, gaan, zich begeven;* an hem tien, IV. c. 6. v. 24, c. 7. v. 14, *zich bij hem aansluiten, tot zijne partij overgaan;* uut tyen, II. c. 24. v. 56 var., *uitgaan, eindigen;* ter doeght tien, III. c. 13. v. 17, en ter archeit —, I. c. 29. v. 66, *het pad der deugd (ondeugd) inslaan.*

Trans., I. c. 11. v. 45, II. c. 29. v. 28, *trekken;* aen hem tien, I. c. 26. v. 134, II. c. 48. v. 337, *tot zich trekken, zich toeëigenen;* van Gode tien, III. c. 3. v. 710, 856, *van God aftrekken;* ter scolen tien, III. c. 10. v. 64, *naar school zenden;* ter archeit tien, III. c. 3. v. 928, *tot de ondeugd trekken, verleiden;* in arghe tien, zie Arch.

Hem tien (te penitencie, ter ledicheit), II. Prol. v. 81, III. c. 25. v. 67, *zich begeven tot, zich overgeven aan.*

Men vgl. Trecken, dat volkomen dezelfde wijzigingen der beteekenis vertoont, en ook wel als var. met tien afwisselt.

Tien, in de vermelde beteekenis, is eigenlijk eene zamentrekking van *tiegen*, en beantwoordt geheel aan het Hoogd. *ziehen*, *zog*, *gezogen*, dat reeds in het Ohd. *ziuhan*, *zoh*, *(ga)zogan* luidde. Men heeft het meermalen verward met het straks volgende Tien, doch de gelijkheid is slechts toe-

vallig en de verbogen vormen toonen het verschil aan. Het laatste is eene zamentrekking van *tigen*, Ohd. *zîhan*, *zêh*, *(ga)zigan*, Hoogd. *zeihen*, *zieh*, *gezieken*, thans bij ons *tijgen* luidende. Vgl. GRAFF, V. 600 vlgg. met V. 585 vlgg. en ZIEMANN, 686 met 688.

Tien, Tyen, (tiet, teech, gheteghen). An tien iets aan iemand, II. c. 8. v. 68, c. 48. v. 485, c. 49. v. 32 var., *aantijgen*, *te laste leggen*, *verwijten;* ook in een goeden zin, III. c. 15. v. 97, (eer) *toekennen*, *toezwaaijen;* of wel in de oorspronkelijke *vis media*, II. c. 57. v. 6, *toeschrijven.*

Zonder *an* lees ik *tien* (*teech*) bij STOKE, VI. 292, in het *Belg. Mus.*, 1846, bl. 86, vs. 89, *tighen* in *Theoph.* vs. 51, enz.

Tien, Tier (passim), *te dien*, *te dier.*

Tilde, III. c. 12. v. 112 var., rijmshalve voor telde. Zie Tellen.

Toebringhen (brochte, brachte, bracht) trans., III. c. 15. v. 282, c. 16. v. 35, 110, IV. c. 6. v. 48, 60 enz., *tot stand brengen*, *vervaardigen*, *verrigten*, *veroorzaken.* Iets *aen* iemand —, II. c. 48. v. 754 vlg., *iets bij iemand bewerken*, *van hem gedaan krijgen* (vgl. bij An).

Toebringhere, II. c. 36. v. 1754, *veroorzaker.*

Toecomen (quam) intr., Porl. v. 86, II. c. 7. v. 79, c. 48. v. 401, III. bl. 23. var. v. 60, *tot stand komen*, *ontstaan*, *volbragt worden*, zooveel als het passief van toebringhen.

Toelegghen (leide) trans., Prol. v. 30, III. c.

15. v. 287, *volbrengen*, *vervaardigen*, wat HOOFT *te werke leggen* noemt.

Toepsel, II. c. 44. v. 48, *het doopsel*, *de doop.*

Toghe. Zie Tooch.

Toghen, Toeghen (toocht, toeght, toechde, ghetoecht) trans., I. c. 12. v. 72 var., c. 46. v. 19 var., 35 var., 148 var., c. 47. v. 9 var., c. 48. v. 167, II. c. 7. v. 19 enz., *toonen*, als nog in ons *betoogen*. Alsmen toeght, III. c. 6. v. 17, *gelijk men aantoont*, *gelijk de schrijvers leeren*, bevestigingsformule.

Tomme (var. tumme) v., II. c. 36. v. 930, *tombe*, *grafstede*. Zie DE JAGER, *Archief*, I. 49. Ten Zeven Tommen, III. c. 15. v. 161, naam van eene plaats bij Leuven.

Tonghemake, Tonghereke. Zie O.

Tooch, toghe m. (van de zon), I. c. 9. v. 79, *togt*, *loopbaan*, *de weg dien zij beschrijft*. Eig. *een trek*, vandaar *de getrokken lijn*, *de beschreven loopbaan.*

Tooch, Toghen ww. Zie Tien.

Torden. Zie Tard.

Toren, I. c. 23. v. 66, c. 25. v. 94, c. 37. v. 92, c. 41. v. 55, c. 48. v. 41 enz., *verdriet.*

Torre m., II. c. 48. v. 386 var., 1164 var., c. 51. v. 41, *toren*. Lat. *turris.*

Torten (tortte), II. c. 45. v. 47, hetzelfde als ons *tarten*. Zie KIL. en PLANTIJN. De zin is: »de kerk steeg niet door hen, die aanvallend en uittartend te werk konden gaan, d. i. niet door de overmagt der grooten, maar enz."

Tortise (var. tortijs) v., III. c. 13. v. 37, c. 22. v. 28, *toorts*, *fakkel*. Fr. *torche*, van 't Midd.-Lat. *torticia* of *tortisius*, dat van *torquere* komt, en dus eig. een *gedraaid en bepikt touw* aanduidt. Bij DU CANGE (Suppl. D. IV) vindt men het Oud-Fr. part. *torticié*, hetzelfde als *tortillé*.

Trac, Traect, Traken. Zie Trecken.

Tracten (var. tracte) plur., II. c. 48. v. 450, *kerkelijke gezangen* bij de mis; dus genoemd, omdat zij op een slependen toon (» *trahendo*, *id est tractim*") gezongen worden. Zie DU CANGE.

Trecken, Treken (hi trac, ghi traect, si traken, ghetreken). Intr., II. c. 18. v. 41, 47, c. 28. v. 84, c. 36. v. 1299, III. c. 3. v. 817, c. 4. v. 209 enz., *trekken*, *gaan*, *zich begeven;* aen hem treken, II. c. 14. v. 22, *tot hem overgaan*, *zijne partij omhelzen;* ter doghet (ten duechden) trecken, I. c. 29. v. 57, c. 39. v. 18, en ter archeit —, toten zonden —, I. c. 29. v. 66 var., c. 33. v. 64, *het pad der deugd* (*ondeugd*, *zonde*) *inslaan;* te huwelike trecken, II. c. 10. v. 17, III. c. 4. v. 327, c. 9. v. 19, *zich in het huwelijk begeven;* te paepscape trecken, II. c. 48. v. 190, *zich in den geestelijken stand begeven;* van nieute op ghetreken, III. c. 13. v. 9, *van niets opgekomen*, *van lage geboorte* (*parvenu*), in tegenoverstelling van vs. 4.

Trans., (iets) an hem treken, III. c. 3. v. 136, *zich aantrekken*; sine gheboorte trecken van iemand, I. c. 29. v. 78, *zijn geslacht*

afleiden; sijn beghin trecken uut iemand, I. c. 30. v. 90 vlg., *zijnen oorsprong ontleenen;* den stoel te Ludeke trecken, II. c. 48. v. 939 vlg., *den bisschopszetel naar Luik overbrengen;* niet in yet trecken, II. c. 6. v. 156, *niets in iets overbrengen, verkeeren, veranderen.* — Vgl. Tien, Tructe en Uuttrecken.

Tricht (eigennaam), II. c. 2. v. 12, c. 48. v. 938, ook Tricht optie Mase, II. c. 2. v. 10, en Maestrecht, II. c. 48. v. 936, *Maastricht.*

Troon, ook Throon, —one m., I. c. 2. v. 42, 79, c. 5. v. 59, II. c. 15. v. 98, c. 36. v. 1360, III. c. 16. v. 44, *het uitspansel, het firmament;* ook, II. c. 10. v. 76, c. 22. v. 66, *de hemel.* Zie Prof. CLARISSE, *Heim. d. Heim.* bl. 503—507.

Trouwe. Op trouwe (ook trouwen) aanbevelen, bidden, I. c. 6. v. 23, 30, II. c. 55. v. 85 enz., met trouwen raden, II. c. 61. v. 69, *op grond van de verschuldigde trouw*, dus *met vertrouwen* (dat het bevel enz. volbragt zal worden).

Tructe, I. c. 6. v. 37, Imperf. van trucken, klankwisseling voor trecken, dus *trok.* Doch de var. (ook in Bijl. A.) heeft trocke, dat de voorkeur verdient. Trucken, II. c. 54. v. 23 var., staat als Imperf. voor trocken, gelijk de tekst heeft. De gewone buiging was *trac*, *ghetreken*, doch men zeide ook *troc*, *ghetroken*, of gebruikte het als zwak ww. *trecte*, *ghetrect* (STOKE, V. 55, 61, 398 enz.).

De uitdrukking: ter quaetheiden trecken

is zooveel als *den kwaden weg opgaan*, *zich aan het kwaad overgeven.* Zie Trecken.

Tsaerter, III. c. 14. v. 22 var., *charter*, gelijk de tekst heeft.

Tseren, III. c. 16. v. 134 var., *des heeren.* Voor een eigennaam luidde het bij verkorting tser, II. c. 1. v. 72, elders veelal *ser*, gelijk wij nog van het dorp *Seer-Arends-kerke* spreken. Voorbeelden bij HUYDEC. op STOKE, II. bl. 150.

Tsollen. Zie Soudsspel.

Tsop m., II. c. 5. v. 87 var., c. 18. v. 64 var., hetzelfde als *top*, gelijk de tekst heeft. Zie KIL. en *Limborch*, Gloss. op *Tscop.* Het staat ook in *Ferguut*, vs. 1579, althans in het HS.; maar Prof. VISSCHER schijnt met die *s* geen weg geweten te hebben. Ondertusschen was die schrijfwijze oudtijds zeer gewoon, en daarom van belang, omdat zij ons wijst op den uitheemschen oorsprong des woords. *Sop* of *tsop* komt van 't Lat. *caput*, door middel van de Fransche *ch.*

Tsout (var. sout), I. c. 44. v. 4, *soldij*, eig. *sold.* Zie VAN WIJN op HEELU, bl. 46—48. *Sout* was de gewone spelling, doch ook *tsout* is niet zeldzaam; men vindt ook *saut* (*Belg. Mus.*, 1840, bl. 69, 199).

Twaren (var. I. doorgaans te waren) adv., I. Prol. v. 21, c. 17. v. 9 enz. enz. enz., *in waarheid*, *waarlijk*, *voorwaar.*

Twent. Zie Twint.

Twi adv., II. c. 56. v. 50, *waarom?* Zeer uitvoerig is daarover gehandeld in de *Taalk. Mengel.* van CLIGNETT en STEENWINKEL, bl. 158—175.

Twien (twide) intr., I. c. 40. v. 33, III. c. 26. v. 3 var., *twisten*, gelijk ter laatst aang. pl. de tekst heeft. Zie V. H. op KIL. in v. *Twist*, waar hij echter uit het Imperf. *twijden* ten onregte tot een ww. *twyden* besluit. Het door V. H. vermelde subst. *twij* of *twy*, voor *twist* of *geschil*, lees ik ook in een charter in den *Codex Diplom.* achter de *Brab. Yeesten*, D. II. bl. 683, en elders vindt men in denzelfden zin *twyunge*, d. i. *twi-ing* (zie WILLEMS op de *Brab. Y.* VI. 10675). Het laatste lost tevens de zwarigheid op, die IJPEY (*Gesch. d. Ned. tale*, I. 382) in het woord *twynighe* vond, door hem in een oud HS. aangetroffen. Hij had *twyinghe* moeten lezen.

Ten naauwste hiermede verwant is het bekende *twien* als onpers. ww. (*mi twiet*), in den zin van *twijfelen* (zie b. v. LEENDERTZ, Gloss. op *Sacr. v. Aemst.*), vanwaar de uitdrukking *sonder twi*, d. i. *zonder twijfel*, in *Reinaert*, 4678, *D. Doctr.* II, 44, enz. Dat het een en ander zijn grond heeft in het telwoord *twee*, is reeds dikwijls opgemerkt.

Twint, voorafgegaan door de negatie *en*, I. c. 2. v. 13, c. 5. v. 28, c. 21. v. 56 enz. enz., *niets;* I. c. 13. v. 42, c. 15. v. 31, c. 17. v. 44, c. 18. v. 12, 87 enz. enz., rijmshalve twent, IV. c. 10. v. 36, of wel en twint (bij anderen veelal *een twint*), I. c. 12. v. 13, *in het geheel niet;* anders twint, I. c. 11. v. 69 enz., ook zonder de negatie, I. c. 1. v. 43, c. 18. v. 81 enz., *niets anders.* — Over de afleiding zie men DE JAGER, *Verscheid.* bl. 251—259.

Twivelijc adj., II. c. 5. v. 42, *twijfelachtig*.
Twivuldich adj., I. c. 27. v. 66, *tweevoudig*, *dubbel*.

U.

Ulen intr., II. c. 36. v. 1786, *huilen*.
Up, Up dat. Zie **Op, Op dat.**
Ute..... Zie **Uut.....**
Uterlijcheit, —eiden, II. c. 7. v. 26, *uitwendige pracht*, *kostbare opschik*. Zoo leest men in den *Walewein*, vs. 10988:

> Men brochte een paer cledre saen
> Dat *uterlijc* was ende diere.

en kort daarna van het schaakspel, dat met zijnen glans de geheele zaal verlichtte (vs. 11143):

> So *uterlijc* waest ende so diere.

Het is dus niet anders dan *prachtig*, eigenlijk ziende op het heerlijk uitwendig voorkomen. *Uutwendich* zelf werd in gelijken zin gebezigd.
Uutgaen, II. c. 27. v. 5, van gezaaide tarwe, *opkomen*, *opgroeijen*.
Uutghenomen van iets, II. c. 23. v. 39, *ontheven* (*van*), *niet onderworpen* (*aan*). Bekend is *uutnemen* in den zin van *uitzonderen:* ook hier is de meening, dat CHRISTUS, bij uitzondering, van de wereldsche zaken ontheven, dus in een *exceptionelen* toestand geplaatst was.
Uutghetoghen (armen), IV. c. 3. v. 46, *uitgestrekt*, *wijd opengeslagen*, part. van **Tien**. Zie ald.

Uutgheven intr., gevolgd door *dat*, II. c. 44. v. 406 enz., *uitspraak doen;* ook trans., III. c. 26. v. 160 enz., *uitwijzen.* Vgl. het Lat. *edere.*

Uutlede (var. utlede) v., II. c. 55. v. 98, c. 56. v. 40, c. 57. v. 2, ook uutleede, II. c. 58. v. 103, (*uitgeleide*), *uitvaart*, *begrafenis.* In den *Limborch* is op twee plaatsen (VI. 1478 en VIII. 999) *vlede* gedrukt, en Mr. V. D. BERGH heeft aan dit woord in het Gloss. eene plaats op de *V* aangewezen. Doch reeds het woord *uutlede* (IX. 876), dat hij weinige bladzijden vroeger door *begrafenis* verklaarde (gelijk nu *vlede* door *uitvaart*), had hem moeten waarschuwen, dat het niet *vlede* was, maar *ulede*, een verkorte vorm voor *utlede*, met wegwerping der *t* voor de *l.*

Wat hij er verder bijvoegt: » van het oude *vleen?* In de *Doctr.* III. 696 (C.) is het *vlade*," dit heb ik vergeefs getracht te ontcijferen. Wel weet ik, dat *vleen* vleijen, smeeken, en *vlade* vleijerij, beteekent; maar hoe dat met eene uitvaart in verband staat, is mij niet al te helder.

Uutlegghen. Vele spraken ute legghen, III. c. 3. v. 935, kortweg *veel praten. Uitleggen* (exponere) is eig. *ontvouwen*, *verklaren:* vandaar *redeneren*, *spreken* in 't algemeen.

Uutreken (sin ende woort —), III. c. 14. v. 72, den zin en de woorden *voor den dag brengen*, *uiten.* Gelijk ik boven aantoonde, heeft *reken* (zie ald.) de algemeene beteekenis van *halen. Uutreken* is dus eig. *uithalen*, en dit laatste werd inderdaad op dezelfde wijze (van taal, spraak, woor-

den enz.) gebruikt, in den zin van *expromere*, *in medium proferre*, zoo als KIL. het te regt vertaalt. Volkomen hetzelfde geldt ook van het ww. *voortreken*. *D. Doctr.* II. 1262 (volgens var. C.):

> Al eest dat si u smeken
> Ende scone tale *voirt reeken.*

»*voor den dag brengen*," zou men ook daar kunnen zeggen, gelijk ik hetzelfde ww. in den *Walewein* door *voor den dag halen* verklaarde, waar het van een zwaard gezegd werd. — Vgl. nog bij Uuttreeken.

Uutscheiden intr., van de ziel gesproken, I. c. 12. v. 15, *scheiden*, *henengaan* (uit het ligchaam).

Uuttrecken, Utetrecken (trac) trans., II. c. 13. v. 3, III. c. 15. v. 266 (van eenre spraken in dander sprake), *overbrengen*, *vertalen*, gelijk meermalen: uten Ebreeusche(n) in Latine treeken, II. c. 10. v. 9 vlg., III. c. 15. v. 255 vlg. enz.

Sine redene uuttreeken (part. uut ghetroken: zie bij Truete), III. c. 26. v. 156, *zijne bewijsgronden voor den dag brengen*, *aanvoeren*. In dezen zin staat *uuttrecken* volkomen gelijk met *uuthalen* en *uutreken*: zie Uutreken.

V.

Vadde. Zie Fadde.

Vaen (vine, ghevaen) trans., passim, *vangen*, ook, II. c. 44. v. 575 enz. enz., in den zin van *gevangen nemen*, *vatten*.

Vaen intr., gevolgd door *te* met den dat., (*aan*

vangen), *aanvatten*, *aangrijpen*, als: ic salre toe vaen, I. c. 28. v. 84, *ik zal het* (dit onderwerp) *aan- of opvatten*, *ter behandeling opnemen;* te penitentien vaen, II. c. 36. v. 2051, *boetedoening aanvaarden*. Bekend is de uitdrukking *ten swerde* (of *ant swaert*) *vaen*, enz.

Vaer, vare m., I. c. 5. v. 50, c. 12. v. 21, c. 14. v. 81, c. 19. v. 68, c. 42. v. 6, 26 enz., *vrees*. Vgl. ons *vervaard*.

Vaersekijn, —ine, III. c. 17. v. 94, *versje*, *dichtregel*.

Vaert, Vert, Veert, —rde v., passim, *reis*, *togt*, *weg*, vooral in de volgende spreekwijzen: sine vaert setten (var. ghereden) te enz., IV. c. 2. v. 9, *den togt ondernemen*, *zich op weg begeven naar;* sire vaerde (varen, trekken, gaan, zijn enz.), II. c. 61. v. 65 enz., sire verde, II. c. 44. v. 57, III. c. 5. v. 80 enz., sire veerde, I. c. 38. v. 53 enz., sijnre vaerde, I. c. 30. v. 1 enz., hare vaerde, I. c. 4. v. 46 enz., beter haerre vaerde, I. c. 17. v. 80, c. 18. v. 71, c. 23. v. 78, II. c. 6. v. 135, c. 47. v. 34 enz., dijnre vaerden, II. c. 61. v. 63, *zijns*, (*huns*, *haars*, *uws*) *weegs*, *heen*, *weg;* ter vaert, I. c. 18. v. 60, c. 47. v. 51, II. c. 11. v. 132 enz., ter vaerde, III. c. 15. v. 323 enz., of mitter vaerde, I. c. 24. v. 1, II. c. 13. v. 9, *terstond*.

Vallen (viel of vel), onpers. ww., I. c. 9. v. 33, 51, c. 38. v. 29, *gevallen*, *gebeuren*. Op de laatst aang. pl. staat Abraham in den dat.;

de var. Bijl. A. heeft dan ook te regt Abrahame.

Vallen (viel of vel) intr. In een scip —, II. c. 48. v. 352, *zich in een schip werpen;* an tghelove —, IV. c. 2. v. 65, c. 3. v. 82 enz., ook in tgh. — (doch de var. an), IV. c. 7. v. 62, *het geloof omhelzen;* aen hem —, IV. c. 1. v. 42 enz., *hem toevallen, tot zijne partij overgaan;* (des) mit iemand —, III. c. 26. v. 205 vlg., 208, *iemands gevoelen omhelzen, hem (daarin) bijvallen*, als men thans zegt. Vgl. Anvallen.

Vane, I. c. 6. v. 7 enz., verbogen naamval van vaen. Zie aldaar.

Vant, I. c. 14. v. 78 enz., Imp. van vinden, *vond.*

Vant, IV. c. 9. v. 13 var., tweede pers. Imperat. van vanden, *willen.* Vant is dus juist hetzelfde als wilt, gelijk de tekst heeft. Doch het woord is minder gewoon, en juist daarom hier voor de ware lezing te houden.

Voorbeelden van *vanden*, vooral van den Imperat. *vant*, bij HUYDEC. op STOKE, II. bl. 557 vlg. en 589. In den grond is het niet verschillende van het gewone *vanden* d. i. *bezoeken.* De loop der beteekenis was deze: *gaan vinden*, *bezoeken*, *zoeken*, *trachten*, *willen.* Men houde hierbij in 't oog, dat *vanden* niet *per se* hetzelfde als *willen* beteekent, want dat het geen subst. als objekt bij zich duldt, maar alleen in verbinding met den Infinitivus die beteekenis aanneemt.

Varen (voer) intr., II. c. 61. v. 63, 65, III. c. 10. v. 59, 70 enz. enz., *gaan.* Hoe dat vaert,

I. c. 28. v. 45, III. c. 4. v. 532, c. 15. v. 309, c. 17. v. 46 enz., ook hoe soot vaert, III. c. 14. v. 179, *hoe het ook ga*, niet veel meer dan eene bevestigingsformule.

Vat, vate o., II. c. 45. v. 208, hier in den zin van *lijkkist* van heilige personen, hetzelfde wat anders *casse*, *scrijn* of *fierter* heet.

Elders, I. c. 19. v. 58, c. 20. v. 22, II. c. 24. v. 112, c. 35. v. 60, III. c. 3. v. 18, is het eene benaming van het *ligchaam*, als receptakel van de ziel, van goede of kwade geesten, enz. Als zoodanig werd het vooral met eerbied van de H. Maagd gezegd, II. c. 55. v. 88, III. bl. 23. var. v. 34, die ook, II. c. 58. v. 164, vat des levens genoemd wordt. *Der Ystorien Bloeme*, fol. 26. b.:

Doen ghebodense optie stat
Den duvelen, dat si ruumden *vat*
Van den beelden daer si in waren.

En fol. 23. a. (CHRISTUS is door God gezonden):

Hier neder in onse arme stat,
In der reinre maghet *vat*.

Vgl. LEENDERTZ, Gloss. op *Sacr. v. Aemst.* en Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.*, bl. 389 vlg. Zie ook bij Zac. »*'t Is een zwak vat*," voor *een zwak mensch*, is nog een gewoon zeggen.

Vaten trans., I. c. 15. v. 57, *vatten*, *bevatten*.

Vee. Een —, I. c. 15. v. 66 var. (ook in Bijl. A.), *een stuk vee*. Zie bij Slijc.

Veede v., I. c. 34. v. 48 var., *veete*, *haat*, *vijandschap*.

Veelijc adj., III. c. 27. v. 40, *dierlijk*, *beestelijk*.

Veert, veerde. Zie Vaert.

Vel, I. c. 33. v. 6 enz., Imp. van vallen. Zie aldaar.

Vele adv., I. c. 10. v. 52, c. 25. v. 5, c. 30. v. 72 enz., *grootelijks*, *zeer.*

Vellen. Iemands ere —, III. c. 3. v. 1216 var., *ter nederslaan*, *te gronde rigten*; gramschap of toorn —, II. c. 3. v. 190, IV. c. 1. v. 120, *te niet doen*, *doen ophouden*. Zoo in *Vanden levene o. h.*, vs. 1226:

> *Vellet* evel ende strijt
> Over al daer ghi sijt.

Zie Bevellen.

Vente. Alle die — verliesen, II. c. 46. v. 30, *de partij verliezen*, spreekwijze aan het schaakspel ontleend. *Vent* (Ohd. *fendo*, GRAFF, III. 540; Mhd. *vende*, ZIEMANN, 539), het Ital. *fante*, is oorspronkelijk *een voetknecht*, en vandaar *de boer* of *pion* (*piéton*) in het schaakspel. *Floris e. Bl.*, vs. 2743:

> Binnen der wilen hi een dracht vercoos,
> Daer die portwerder bi verloos
> Een riddere ende enen roc van sinen spele
> Ende ooc van sinen *venden* vele.

Venden is hetzelfde als *venten*. In het Hamburgsche HS. van 't Schaakspel heet het altijd *vinnen*; ook KIL. heeft *veyn* zoowel als *vent*. Zie voorts HOFFMANN v. F. Gloss. t. a. pl.

Ver (genit. veren in var. H.), voor een eigennaam, I. c. 23. v. 61, c. 25. v. 2 var. Bijl. A. (veren in dat.), c. 26. v. 19, c. 37. v. 3, II. c. 2. v. 46, c. 3. v. 18, 93, 97, of voor een naam ij personificatie, II. c. 36. v. 1637, 1639, 1644 enz., *vrouw*.

Verbernen (verbernde) trans., I. c. 26. v. 57 vat., II. c. 1. v. 104 enz., *verbranden.*

Verbidden (verbat) trans., II. c. 36. v. 776, 784, 808, (*iets*) *afbidden*, *door bidden verkrijgen;* Moyses verbadse, II. c. 36. v. 622, *M. bad voor hen en verkreeg hun vergiffenis.* Eig. *impetravit eos* (i. e. *eorum veniam*) *a Deo.*

Verbieden iets aan iemand, I. c. 7. v. 72, c. 41. v. 44, *beletten.* Zie STOKE, III. vs. 392, *Ferguut*, 2380, *Caerl e. Eleg.* 616, enz.

Verbien, I. c. 37. v. 123, Imp. van verbannen d. i. *in den ban doen.* — *Die Rose*, vs. 11189:

> Ghi waert wale
> Werdich dat men hu al te male
> Jaechde of *biene* uten lande.

Bekend is *spien* van *spannen*, *stiep* van *stappen*, enz. Vgl. Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 598.

Verbinden (de oogen), III. c. 3. v. 810, *toebinden*, *blinddoeken.*

Verbiten (3 p. enk. praes. verbit, Imp. verbeet, part. verbeten) trans., II. c. 28. v. 41, III. c. 4. v. 246, 263, *doodbijten*, *verscheuren*, van een wild dier. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 289.

Bij uitbreiding wordt het ook overdragtelijk gezegd van menschen onderling, I. c. 34. v. 65, en dan is het zooveel als *dooden*, *verdelgen;* of wel wordt de dood gezegd den mensch te *verbiten*, I. c. 23. v. 76, III. c. 7. v. 24, d. i. te *verslinden*, als ware zij een wild dier. Elders leest men zelfs van CHRISTUS, dat hij met ere doet, die hi leet, dewelike doet verbeet, II. c. 53. v.

73 vlg., d. i. *door den eenen dood, dien hij onderging, den eeuwigen dood te niet deed* (hetgeen in Jes. XXV. 8 en I. Cor. XV. 54 *verslinden* heet). Volkomen dezelfde wijziging en toepassing van beteekenis zagen wij boven bij Scoren en Sliten.

Verbliden (verblijdde) intr., I. c. 20. v. 18, II. c. 3. v. 133, c. 36. v. 1361, 1399, *zich verblijden.*

Verblusschen trans., II. c. 14. v. 56, *uitblusschen, uitdooven*, hier in den zin van *overschijnen.*

Verboren, Verbueren (verboorde, verboort) trans., I. c. 14. v. 10, c. 17. v. 33 enz., *verbeuren*, in den gewonen zin, vanwaar zijns lijfs verboort hebben, II. c. 36. v. 378, *het leven verbeurd hebben, den dood verdienen* (v. 383).

Bij uitbreiding, zonder objekt en dus als intr., I. c. 29. v. 133, *misdoen, zondigen*, waardoor men den zegen verbeurt en straf verdient. Zie KIL., *Minnen Loep*, Gloss., enz.

Merkwaardig is de spreekwijze: die doot verbueren, I. c. 35. v. 83, die juist hetzelfde beteekent als des lijfs verboren, eig. het leven verbeuren en dus den dood verdienen. *Verbeuren* staat hier dan bijna gelijk met het vlak tegenovergestelde *verdienen*, zoo echter dat er steeds mede bedoeld wordt het verdienen van iets kwaads door verbeurte van het goede. STOKE, VI. vs. 323:

> Wies mesdaet ic vinde so groot,
> Dat hi hevet *verboert de doot*,

Esopet, Fab. II. vs. 18 (de wolf verscheurde het lam,):

Dlam nochtan hads niet *verboert.*

»Het had niets misdreven dat zoo iets waardig was, het had dat niet *verdiend.*" De verklaring *verbeurd* (in Gloss. op 't *Handboek* van Prof. LULOFS) is voor deze plaats al zeer onvoldoende.

Nog heden zegt men, in gelijke opvatting, *eene boete verbeuren.*

Verchieren trans., I. c. 16. v. 42, c. 21. v. 112, *versieren.* Dat verchierste, I. c. 41. v. 22, van een koningrijk gezegd, is zooveel als *het luisterrijkste, weelderigste, in pracht meest uitmuntende.*

Hem verchieren, III. c. 20. v. 62, *zich aan een kostbaar en weelderig leven overgeven, goede sier maken.*

Verc.... Zie Verk....

Verdaert, IV. c. 9. v. 61, *ontroerd, ontsteld, verbijsterd,* part. van *verdaeren,* bij KIL. *stupefacere.* Het is denkelijk niet anders dan *verderen,* van *deren,* dus *getroffen, ter nedergeslagen,* even als *vertaert* (zie ald.) het part. was van *verteren.* In het *Leven van Jezus* komt de freq. vorm *verdarnt* en het subst. *verdarntheit* voor (c. 30, 234, 240), beiden reeds door Prof. MEIJER te regt verklaard.

Verde. Zie Vaert.

Verdeelt, III. c. 11. v. 90, *veroordeeld.* Zie KIL. en V. H. ald.

Verdiente, —en v., I. c. 4. v. 55, *verdienste,* of wel, III. c. 3. v. 531, van iets kwaads gezegd, *schuld.* Elken sine — gheven, II. c. 19. v.

150, *aan ieder geven hetgeen hij verdiend heeft*, *loon naar werk geven.*

Verdiepen trans. (eene rivier), I. c. 23. v. 132, *de diepte* (*er van*) *meten*, *peilen;* (een mensch), II. c. 36. v. 124, *doorgronden*, *uitvorschen.* Het *Evangelium Nicodemi*, waaruit deze plaats vertaald is, heeft dezen regel niet; maar hoogstdenkelijk is de zin: »Gij hebt gehoord wat uw eigen volk riep: wat tracht gij nu angstvallig dezen man *uit te hooren* (die een vreemdeling is en er niets naders van weet)?"

Verdinghen (verdinghede) trans., II. c. 16. v. 38, *vrijmaken*, *verlossen.* Eig. *vrijpleiten* (met woorden), maar hier (met daden, en dus) *bevrijden.* Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 55 vgl.

Verdoen (passim), *slecht besteden*, *verkwisten*, als nog heden, maar, (den tijt nuttelijc —), III. c. 25. v. 136, in een goeden zin, *besteden*, *gebruiken.*

Verdooft, Verdoeft (var. verdovet), I. c. 48. v. 119, II. c. 58. v. 126, IV. c. 2. v. 71, *verdwaasd.* Eig. *verdoofd* of *bedwelmd* (van een slag), dus *zijn verstand bijster* of *doof voor rede.*

Verdoort, Verdoert, III. c. 3. v. 1163, c. 9. v. 119, IV. c. 9. v. 61 var., *verdwaasd.* Zie Dore.

Verdrach, III. c. 3. v. 1005, *het verdragen*, *verdraagzaamheid*, *geduld* (vgl. v. 997, 1002); elders, II. c. 36. v. 575 var., *kwijtschelding*, vanwaar zonder verdrach, ibid. v. 1955, *zonder genade*, ook, III. c. 6. v. 32, c. 15. v. 109, *zonder ophouden*, *zonder verpoozing*, of wel, II. c. 36. v. 1589, 1647, *zonder uitstel*, *terstond.*

Verdraghen en *verdrach* komen in alle wisseling van beteekenis overeen met het Lat. *remittere* en *remissio*. De gang der gedachten was in beide talen dezelfde, in beide even geleidelijk. Vgl. voorts *Minnen Loep*, Gloss.

Verdraeyen intr., II. c. 50. v. 48, *van den regten weg afdwalen.* Maar verkieselijk is de lezing der var., volgens welke het ww. transitief is, en dus *af doen dwalen* beteekent.

Verdraghen trans., I. c. 34. v. 39, (*iemand*) *vrijspreken, verschoonen, hem zijne schuld kwijtschelden.* Zie Verdrach.

Verdranc, I. c. 29. v. 82 enz., Imp. van verdrinken, *verdronk.*

Verduldelijc, Verduldichlijc, —like, —liken adv., I. c. 46. v. 129, III. c. 3. v. 539 en var., *met geduld, met lijdzaamheid.*

Verduldich adj., III. c. 3. v. 532, *geduldig, lijdzaam.*

Verduldicheit, —eide, ibid. v. 560, *geduld, lijdzaamheid.*

Verduwen (gramschap), III. c. 7. v. 1, (*wegduwen*), *verdrijven.*

Vererren trans., I. c. 39. v. 99 enz., *bedroeven;* I. c. 46. v. 69 enz., *vertoornen.* Zie Erre.

Vergadren tenen wighe, II. c. 48. v. 349, of — te wighe, IV. c. 2. v. 46, *ten strijde bijeenkomen, handgemeen worden*, vanwaar: int vergadren vanden stride (var. wighe), I. c. 46. v. 80, *in het digtste gewoel, in het heetst van den strijd.* Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 252 vlg.

Uit hetzelfde gronddenkbeeld van *bijeenkomen*, doch in vredelievende opvatting, spruit de beteekenis van *zich vereenigen* (in het huwelijk), *eene echtverbindtenis aangaan*, als II. c. 44. v. 96, vanwaar, als trans., thuwelijc vergaderen, ibid. v. 98, *het huwelijk sluiten*, het werk van den priester.

Vergaen (verghinc) intr., I. c. 44. v. 29, *omkomen*, *gedood worden.*

Vergheefs. Te —, I. c. 45. v. 92, *zonder geldige reden*, *ligtvaardig*, *onbedacht.*

Vergheven, in den wensch: vergave God!, II. c. 56. v. 36, hetzelfde als *geven.*

Elders, nagenoeg in den hedendaagschen zin, *kwijtschelden*, *vergiffenis schenken*, in de zegswijze: God vergheeft ons sinen hat, III. c. 27. v. 38, *God laat zijnen haat* (*zijne gramschap*) *jegens ons varen*, *hij vergeeft ons onze zonden.* Thans *vergeeft* men iemand zijn misdrijf, oudtijds *vergaf* men iemand zijne eigene gramschap over dat misdrijf, d. i. men *schonk* hem die gramschap, *stond* ze *af*, *liet* ze *varen.* — *Ferguut*, vs. 1936:

Hine sal u niet wesen wreet,
Hi sal u vergeven sine gramheit.

Ibid. vs. 2854:

Om dat u hier sende Ferguut,
Vergevic u minen evelen moet.

Zoo ook *Reinaert*, 2506 vlg., *Theoph.* 692, enz.

Vergouden (loon), III. c. 1. v. 64 var., (*vergolden*), *betaald.* Zie Gout. Doch de lezing van den tekst is de ware.

Vergronden trans., II. c. 14. v. 65, *doorgronden.* Zie Gronde en Gronden.

Verhalen (den tijt), III. c. 25. v. 18, *terughalen, terugroepen.*

Verhaven (var. verheven), part. van verheffen, II. c. 36. v. 1940, c. 50. v. 23, III. c. 3. v. 496, c. 5. v. 55, c. 26. v. 167, *verheven.* Vgl. Ghehaven.

Verheeschen trans., III. c. 3. v. 827 var., *inzien, erkennen.* Het is niet anders dan *vereeschen*, *vereischen*, dus: *door eischen of vragen te weten komen, vernemen, verstaan.* Zie verder Ghevreeschen.

Over de uitdrukking: diet wel verheest (var. Bijl. A. vereest), I. c. 2. v. 7, c. 39. v. 175, *indien men het wel inziet*, of *goed begrijpt*, zie het gezegde bij Die.

Verhinc, II. c. 36. v. 2031 var., *verlof.* Vgl. Ghehinc.

Verhoeden trans., II. c. 44. v. 88, *behoeden.*

Verhoghen trans., III. c. 20. v. 82, *verheugen;* part. verhoghet, I. c. 9. v. 6, *verheugd.* Als subst., een groot verhoghen, III. c. 25. v. 23, *eene groote vreugde.*

Verholentheit, Verholenheit, —ede, I. c. 5. v. 15, II. c. 2. v. 42, c. 36. v. 2011 var., *verborgenheid.*

Verhoopt worden, II. c. 36. v. 1428, *hoop opvatten.* Elders *hem verhopen* (*op*) voor (*al te zeer*) *zijne hoop stellen:* zie de *Taal- en Dichtk. Aanm.* achter FORTMAN's *Dichtl. Mengel.*, bl. 18.

Verhoren trans., I. c. 32. v. 9, II. c. 6. v. 57 var., *hooren*, *vernemen.*

Verkeert adj., I. c. 48. v. 96, *van den regten weg afgedoold*, *spoorbijster*, part. van

Verkeren trans., IV. c. 6. v. 66, *misleiden*, *op een dwaalspoor brengen.*

Verclaren trans., II. c. 36. v. 1717, *verhelderen*, *verlichten.* Van *klaar*, het Lat. *clarus.*

Hem —, I. c. 10. v. 80 var., *helder schijnen*, *lichten.* Doch de lezing van den tekst is de ware.

Vercoenen intr., III. c. 12. v. 144, *koen of dapper worden*, *moed scheppen;* trans., ibid. v. 147, *moed doen scheppen*, *bemoedigen.*

Vercoeveren intr., I. c. 41. v. 115, III. c. 2. v. 157, *zich herstellen.* Van het oude subst. *coever*, dat in beteekenis geheel overeenstemde met het Lat. *copia*, en dus zoowel *voorraad*, *overvloed*, als *kracht*, *vermogen* (tot iets) aanduidde. *Floris e. Blanc.* vs. 1843:

Van so scoonre herberghe ende so goeder
Vant men quaden *coever* daer.

» Men vond er geringen *overvloed* (parvam copiam) van, zij waren schaarsch." *Limborch*, I. 2674 (reeds aang. door BILDERDIJK, *Gesl.* I. 134, die het echter in plaats van *veel*, liever *zelden* voorkomende had moeten noemen):

(Ic) hadde beghert
Dat mijn jonfrouwe bleef op doever
Ende mijns beide, want *coever*
En hadde si niet wel te gane.

» Zij had geene *kracht* om mede te gaan (non erat ei copia eundi)," een woord, dat wel eene plaats in het Gloss. verdiend had.

KIL. kent *koever* slechts als adj. en adv. in den zin van *abundans(-de)*, *copiosus(-se)*, maar vermeldt nog het ww. *koeveren* d. i. *verkrijgen*, dat dan ook reeds in het Ohd. *koborôn*, *arkoborôn*, in het Mhd. *koberen*, *erkoberen* luidde (GRAFF, IV. 357 vlg., ZIEMANN, 190 en 81). *Voorraad verkrijgen* en *kracht bekomen* is dus de grondbeteekenis, en *vercoeveren* kan niet anders zijn dan *zijne krachten herwinnen*, *zich herstellen.*

Aan eene afleiding van *copia* valt natuurlijk niet te denken, maar hetgeen DU CANGE aanteekent op *Comparatum*, maakt het niet onwaarschijnlijk, dat het Ohd. *koborôn* eene verbastering is van *comparare*. Het ww. *coeveren* zou dan het oudste zijn, *coever* als subst. daarvan ontleend, *vercoeveren* eindelijk hieruit ontsproten, en vandaar

Vercoevereren intr., I. c. 41. v. 115 var., IV. c. 1. v. 175 var., c. 2. v. 33 var., 75 var., hetzelfde als vercoeveren, een dwaze vorm, die zoo wat luidt als *verhinderéren*, *verzilveréren* enz.! Zie Recoevereren.

Verladen part., I. c. 26. v. 139, *beladen*, *bezwaard*, *verlegen*, door geldgebrek; (mit kindren), III. c. 3. v. 323, *belast*, *bezwaard.*

Verlanghen (verlanct), onpers. ww., met den dat. Mi verlanghet, I. c. 6. v. 63, III. c. 3. v. 907, *ik verlang*. Vgl. Langhen.

Verlanc o., I. c. 18. v. 108, *verlangen;* tferlanc (van), II. c. 55. v. 49, *het verlangen (naar).*

Verlasten trans., III. c. 4. v. 421, *overladen*, *bezwaren.*

Verlatenisse (var. verlanesse), —en, II. c. 43. v. 21, c. 48. v. 706, *vergiffenis*. Van *verlaten* in den zin van *vergeven*, *kwijtschelden*: zie Prof. SIEGENBEEK in den *Konst- en Letterbode* van 2 Aug. 1839, bl. 77.

Verlesen trans., III. Prol. v. 51, *overlezen*, *herlezen*.

Verletten (zijn dagloon), III. c. 1. v. 44, *door letten* (*vertoeven*, *van 't werk blijven*) *verloren laten gaan*, dus *verzuimen*, *verluijeren*.

Verlien (verlijde, var. verlide, verlijdde) trans., II. c. 44. v. 520, 553, *belijden*, *bekennen*. Zie Lien.

Verloos, III. c. 16. v. 111, Imp. van verliesen, *verloor*.

Verlooste, IV. c. 11. v. 45, of verloeste, I. c. 20. v. 66, *verlossing*.

Verloosten, Verloesten trans., I. c. 26. v. 10, II. c. 36. v. 1580 var. (tekst verloossen), *verlossen*.

Verloostenesse, Verloestenesse, II. c. 44. v. 178, *verlossing*.

Verlooster, Verloester, II. c. 14. v. 26, c. 36. v. 1856, *verlosser*.

Vermaen, —ane o., I. c. 6. v. 19, *vermaning*, *waarschuwing*.

Vermaledien (vermaledide, vermalendijt) trans., I. c. 29. v. 12, III. c. 4. v. 446 var., *vervloeken*.

Vermanen met den genit., III. c. 3. v. 266, 1144, c. 6. v. 5, *melding maken*, *gewagen* (*van iets*).

Deze beteekenis geldt ook in *Karel d. Gr.* II. 1619., op welke plaats de Heer DE JAGER (*Nalez. op het Gloss. van Prof.* LULOFS, bl. 47 vlg.) het minder juist door *ondernemen* verklaart. Het pron. *mi* aldaar behoort niet bij *vermanen*, maar bij *vermiden*.

Vermeensamen (var. vermeesamen) trans., II. c. 44. v. 543, c. 48. v. 1039, 1185, *in den (kerkelijken) ban doen*, *vervloeken*. Zie DE JAGER, *Verscheid.* bl. 302—304, die zich echter in de afleiding vergist, door aan het adj. *mein* (vanwaar *meineed* enz.) te denken en daaruit de verklaring *kwaad toewenschen*, *verwenschen* te ontleenen. *Vermeensamen* is eene letterlijke vertaling van het kerkwoord *excommunicare*. Het adj. *meensaem* of *ghemeensaem* was *communis*, dus *catholicus*, lid der katholieke kerk. *Excommunicare*, bij ons *vermeensamen*, was dus *uit de gemeenschap der kerk verbannen*, *ontkatholieken*, om zoo te zeggen. GRAFF, naar wien de Heer DE JAGER verwijst, onderscheidt ook *mein* (II. 779—782) naauwkeurig van het daaruit afgeleide *gamein* (782—785), en rangschikt *gameinsam*, *farmeinsamôn* enz. te regt onder het laatste.

Vermeyen. Hem —, II. c. 36. v. 1776 var., *zich vermaken*, *zich verlustigen*. Zie Meyen.

Vermen trans., II. c. 44. v. 47, thans verbasterd *vormen*, *het vormsel toedienen*, van 't Lat. *(con)-firmare*.

Vermeten adj., I. c. 45. v. 3, eig. *die zich veel durft vermeten*, zoowel in goeden als kwaden zin,

dus *stout*, *moedig*, ook *sterk*, *krachtvol*, zoo als hier, of *al te stout*, *laatdunkend*, ons *vermetel*. Voorbeelden van 't eerste in *Karel d. Gr.* Gloss., *Walewein*, vs. 7953, STOKE, I. vs. 648, II. vs. 491, 675, enz.

Vermiden. Zonder —, II. c. 13. v. 13, *zonder schroom*, *zonder te ontzien* (hetgeen de welvoegelijkheid eischte). *Ontzien* en *vermijden* zijn zoodanig zinverwante woorden, dat het niet bevreemden kan, het laatste in de beteekenis van het eerste aan te treffen. Als zoodanig vindt men *vermiden* in *Walewein*, vs. 10742, *Partonopeus und Melior* (uitg. van Prof. MASSMANN), bl. 79, vs. 12; of wel *hem vermiden* voor *zich ontzien*, *zich sparen*, *het gevaar ontwijken* (*Limborch*, X. 1070), of *zich ontzien* (iets te doen), *er voor schromen*, *het nalaten*, als *D. Doctr.* II. 3435, waar Prof. JONCKBLOET (in Gloss.) het half en half met *vermieden* (*verhuren*) verwarde. — Vgl. Midel (*ontziende*, *schromende*, dus *bedeesd*).

Vermoghen adj., II. c. 8. v. 63, *vermogend*, *magtig*. Zie het Gloss. op *Karel d. Gr.* en vgl. bij Onvermoghen.

Vernaemt een wijs man, III. c. 5. v. 65, *vermaard*, *beroemd*, (*gerenommeerd*), als een wijs man.

Vernemen trans., II. c. 4. v. 18, *hernemen*, *weder opnemen*.

Vernoy, —ye o., Prol. v. 74, I. c. 5. v. 50, c. 21. v. 97, c. 26. v. 3, 11, c. 32. v. 103, c. 46. v. 124, 131, c. 48. v. 41, 53 enz., *verdriet*.

Vernoyeert, Vernoyiert, II. c. 36. v. 243,

256, *die het geloof* (doorgaans het Christelijke, hier het Joodsche) *verzaakt heeft*, *afvallige*, *renegaat*. Zie Prof. JONCKBLOET, Gloss. op *Karel d. Gr.* Doch de daar aang. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 351 vlg., verstond het woord niet, blijkens zijne verklaring door *kwaad*. Reeds *die vernoyerde Juliaen* (Apostata) had hem moeten waarschuwen.

Men wachte zich, dit woord met het voorgaande *vernoy* te verwarren: het laatste is van *nocere* (Fr. *ennui*), het andere van *negare*.

Verre m., II. c. 46. v. 32, 34, 40, 65, *stier*. Zie KIL. en *D. Doctr.* III. 817, waar het staat ter vertaling van *taurus* bij OVIDIUS. Wij hebben er nog *vaarkoe* en *vaars* van.

Verren (gheverret) trans., I. c. 39. v. 100, III. c. 6. v. 74, c. 19. v. 95, *verwijderen*, *afwenden*, *verdrijven*; hem —(van), III. c. 3. v. 1115, c. 7. v. 18, c. 9. v. 83, 90, *zich verwijderen*, *zich ontdoen* (*van iemand of iets*). — Van *ver*, dus eig. *verre afzetten*.

Verrieken trans., IV. c. 3. v. 78, *bemerken*. Eig. *er de lucht van krijgen*, van *rieken*, *ruiken*, oorspronkelijk dus van honden gezegd, als in *Ferguut*, vs. 106.

Verrostecht, II. c. 48. v. 920 var., (*verroestigd*), *verroest*.

Versamen (versaemde, versaemt) intr., II. c. 36. v. 1839, *zich verzamelen*; trans., I. c. 43. v. 13 var., (*verzamelen*), *vereenigen*. Ook staat dit ww. steeds als var. van

Versamenen (versament) trans., I. c. 32. v.

43, II. c. 36. v. 440, c. 39. v. 116, 246, c. 44. v. 404, c. 47. v. 10, *verzamelen*, *vergaderen*.

Verscapen, III. c. 4. v. 243, part. van versceppen, *herschapen*, *van gedaante veranderd*, *gemetamorphoseerd*.

Verscheden intr., II. c. 48. v. 553, *zich afscheiden*, *zich afzonderen;* ook trans., hem —, III. c. 4. v. 381 var., *zich scheiden*, *zich verdeelen*. Part. verscheeden, II. c. 40. v. 145 var., *gescheiden*, vanwaar vanden live verscheden, III. c. 25. v. 28 var., *uit het leven gescheiden*, *gestorven*. Hiertoe behoort ook

Verschiet (plur. verschieden), II. c. 32. v. 6, c. 36. v. 1289, III. c. 4. v. 360 enz., Imp. van verscheden intr., ons *verscheiden*, dus *stierf*.

Verscoven adj., I. c. 47. v. 11, c. 48. v. 5, *verachtelijk*, *slecht;* I. c. 36. v. 55, II. c. 46. v. 96 var., *verachtelijk*, *ellendig*, als scheldwoord. Eig. part. van *verscuven*, ons *verschuiven*, beteekent het oorspronkelijk *verstooten* (zie *Vanden houte*, Gloss.), maar gewoonlijk, bij overdragt, *verworpen*, *verachtelijk*, letterlijk het Lat. *abjectus*. Dat HOFFMANN V. F. (*Hor. Belg.* VI. Gloss.) en Mr. V. D. BERGH (*Limborch*, Gloss.) het door *dom* en *verdwaasd* verklaren, steunt, mijns inziens, op geen genoegzamen grond.

Verscroven adj., II. c. 46. v. 96, hetzelfde als verscoven, waarmede het ook meermalen als variant afwisselt. Het is van 't ww. *scruven* (*schruiven*), dat insgelijks *verstooten* beteekende (zie *Vanden houte*, Gloss. op *Scruiven*), en werd niet

alleen voor *ellendig*, *beroerd* genomen, als in *Reinaert*, vs. 925, maar ook voor *ellendig*, *rampzalig*, als in *Walewein*, vs. 8858.

Verseert, I. c. 6. v. 25, c. 19. v. 81, *bedroefd*, van Verseren.

Verségghen trans., III. c. 3. v. 116 var., 254 var., 517, c. 4. v. 441, *oververtellen*, *ruchtbaar maken.*

Versent, II. c. 44. v. 51, c. 48. v. 104 var., waar de tekst versint heeft, v. 115 enz., part. van versenden, *verzonden*, *in ballingschap gezonden.* Zie Senden.

Verseren ww., als subst., I. c. 46. v. 131, II. c. 3. v. 77, *verdriet*, *droefheid.* Zie Zeer.

Versien trans., III. c. 26. v. 158, *zien*, *bezien.*

Versien trans., I. c. 37. v. 22, (*iets*) *bezorgen*, (*er in*) *voorzien.* Iemand — van iets, III. c. 9. v. 43, c. 23. v. 208 var., c. 24. v. 44 var., hem —, II. c. 8. v. 4, III. c. 26. v. 105 var., hetzelfde als *voorzien.*

Versinnen (versinde) trans., I. c. 2. v. 86, II. c. 24. v. 53, 65, III. c. 3. v. 487 enz., eig. *met den zin vatten* (zie Zin), dus *begrijpen*, *kennen;* I. c. 34. v. 56, c. 48. v. 164, II. c. 13. v. 74, c. 51. v. 72 enz., *bedenken*, *nagaan;* iemand —, I. c. 16. v. 19, c. 34. v. 22, (*om iemand*) *denken*, (*op hem*) *letten;* hem —, III. c. 3. v. 446, *zich bedenken*, *zich bezinnen*, of wel, II. c. 39. v. 84, *zich zelven kennen*, *verstand hebben.*

Na onse versinnen, I. c. 48. v. 85, *naar onze overtuiging*, *zoo als wij het begrijpen;*

alsict versinne, I. c. 29. v. 24, II. c. 3. v. 163, *zoo als ik wel weet*, *gelijk mij bekend is*, bevestigingsformule. — Vgl. *D. Doctr.* Gloss.

Versint, II. c. 48. v. 104. Zie Versent.

Verslaen (verslouch) trans., II. c. 36. v. 845 var., 923 var., (eene deur) *beslaan*, gelijk de tekst heeft, d. i. met spijkers, bouten enz. *vastslaan*, *vernagelen*.

Verslaen. Hem —, III. c. 9. v. 106, *verslagen* of *neerslagtig worden*.

Verslint, II. Prol. v. 30, part. van verslinden, *verslonden*. Het ww. zelf wordt ook, I. c. 23. v. 76 var., verslijnden gespeld.

Versoec hebben, III. c. 5. v. 95, *aanzoek krijgen*, *door verzoeken lastig gevallen worden*.

Versoeken (versochte) trans., II. c. 48. v. 390 var., *onderzoeken*.

Versparen trans., III. c. 21. v. 25, *opsparen*.

Verspreken (versprac) trans., II. c. 21. v. 12 var., c. 36. v. 716 var., *berispen*. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 261 vlgg. en mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 157 vlg.

Verstaen, als subst., II. c. 11. v. 45, doorgaans redelijc —, I. Prol. v. 14, c. 1. v. 25, IV. c. 9. v. 102, c. 10. v. 68, *verstand;* tferstaen, I. c. 18. v. 5, *het verstand*.

Haer (onse) verstaen, I. c. 2. v. 3, II. c. 41. v. 151, *hunne opvatting*, *hunne wijze van de zaak te verstaan*.

Verstaen (verstont) intr., II. c. 36. v. 1642, *ontstellen*, *versteld staan*. Eig. *van zijne plaats*

gaan, *achteruitdeinzen* (vgl. *verzitten*, *verliggen* enz.), van schrik en ontsteltenis. In *versteld* vertoont zich eene dergelijke beeldspraak.

Verstandel adj., III. c. 2. v. 84, *verstandig*.

Verstandelhede, II. c. 48. v. 172, *verstand*, *rede*.

Verstandenesse, Verstandenis, I. c. 23. v. 44, ook verstannesse, ibid. var. en IV. c. 9. v. 102 var., *verstand*.

Elders, II. c. 41. v. 27, *beteekenis*, *meening*, *zin*; II. c. 24. v. 46, *verstaanbare uiting* (van gedachten); of wel, III. c. 15. v. 26, *kort begrip*, *inhoudsopgave*, waarin de zin van het volgende ligt opgesloten.

Tot eene andere opvatting van *verstaen* behoort

Verstannesse, II. c. 36. v. 2016 var., *opstanding*.

Verste, Versten. Zie Vorste, Vorsten.

Versteken trans., III. c. 10. v. 194, *treffen*, *nedervellen*. Eig. van den ridder, die zijne partij doodelijk treft en ter aarde doet zinken; hier overdragtelijk van den dood gezegd.

Verstoren trans., III. c. 3. v. 1234, *vergoeden*, *herstellen*. Deze merkwaardige beteekenis vind ik ook in het *Leven van Jezus*, c. 156:

> Here, ic wille half mijn goet gheven den armen; ende hebbic imene veronrecht, ic wilt hem virvout *verstoeren*.

Waarbij Prof. MEIJER (bl. 348) verwijst naar NIJHOFF's *Gedenkw. uit de Gesch. van Geld.*, I. 362 en 435. Vermoedelijk behoort hiertoe ook de plaats uit den *Ferguut*, waar deze den overwonnen zwarten ridder voorwaarden van lijfsbehoud oplegt. Wilt gij die voorwaarden vervullen, zegt hij (vs. 1912),

So moghedi wel *verstoren*
U lijf, ende quite gaen:
En doedijs niet, ic sal u slaen.

» zoo kunt gij uw leven, dat nu zoo goed als verloren is, *herstellen*, *herwinnen*." Prof. VISSCHER (in Gloss.) verklaart het door *verlengen;* misschien zweefde hem het Deensche *stor* (d. i. *groot*) voor den geest. Doch die verklaring vervalt bij vergelijking der andere plaatsen.

Wat de afleiding betreft, de zamenhang met het Lat. *restaurare* is niet te miskennen, en het Ohd. *stuorrên*, bij GRAFF (VI. 712) *adjuvare*, dus *helpen*, *verhelpen*, zal wel denkelijk hetzelfde zijn.

Dat voor 't overige *verstoren* in den gewonen zin een geheel ander woord is, gelijk het ook lijnregt in beteekenis verschilt, behoeft niet gezegd.

Versumen intr., II. c. 37. v. 71, niet ons *verzuimen*, *verwaarloozen*, maar, bij uitbreiding van beteekenis, *zich vergrijpen*, *misdoen*.

De lezing der var., verswijmt, is niet, gelijk ik vroeger vermoedde, eene verkeerde spelling voor *versuymt*, maar een ander woord van gelijke beteekenis, misschien wel de ware lezing. *Verswimen*, *verzwijmen*, afkomstig van *zwijm*, is oorspronkelijk *buiten zich zelven* of *van zijn streek zijn*, dus *feilen*, *mistasten*, *zich vergrijpen* (bij KIL. *hallucinari*), een zamenhang van beteekenis, die zich ook vertoont in het Fr. *défaillir* en *faute*, beiden van het Lat. *fallere*. In de *D. Doctr.* III. 1319 leest men (volgens de var. H.):

Die wise duchtet nacht ende dach
Datti yet *verswimen* mach.

Hetgeen zeer wel beantwoordt aan de andere lezing *mistreden*. Ook in het Hamburgsche HS. van 't Schaakspel trof ik het meermalen aan.

Verzweren (verzwoer). Gods name —, I. c. 37. v. 71, *Gods naam afzweren, zich aan de dienst van God onttrekken, Gode de gehoorzaamheid weigeren*, eene spreekwijze uit het leenregt. Vs. 69—73 wijzen terug op hetgeen vs. 36—38 gezegd was. — Vgl. HUYDEC. op STOKE, II. bl. 545.

Vert. Zie Vaert.

Vertaren (vertaert) trans., III. c. 3. v. 145, c. 14. v. 180, c. 21. v. 26, IV. c. 4. v. 48, *verteren*. Het part., IV. c. 9. v. 61 var. (Bijl. A.), in den zin van *verteerd, uitgeput*.

Vertien intr., met den gen., III. c. 3. v. 711, *zich aftrekken, afzien (van iets), het nalaten, laten varen*. Zie *Minnen Loep*, Gloss., v. H. op KIL. (op *Vertijden*) en vgl. VELTHEM, bl. 57, *Esmoreit*, vs. 813, en *hem vertien* bij STOKE, III. vs. 43. Tien (zie ald.) is *trekken*, vertien dus *vertrekken, zich aftrekken* enz. Het Hoogd. kent nog den afgeleiden vorm *verzichten*.

Van vertien in eene andere opvatting is ook

Vertoghen part., II. c. 36. v. 792, *vermeld, verhaald*. De Infin. *vertien* in dien zin bij STOKE, VIII. vs. 1272.

Vertoghen trans., II. c. 36. v. 1350, *vertoonen, openbaren;* IV. c. 4. v. 61, *aantoonen, aanwijzen*. Hem —, I. c. 5. v. 42, c. 17. v. 18, c. 36. v. 49 enz., *zich vertoonen, zich laten zien*. Vgl. Toghen.

Vertraghen intr. Tonswert —, III. c. 3. v. 820, (*jegens ons*) *verflaauwen*, *verkoelen* in liefde of vriendschap.

Vertrecken iets aan iemand, I. c. 42. v. 130, II. c. 13. v. 125, c. 35. v. 20, c. 60. v. 36, Imperf. vertrac, I. c. 14. v. 87, c. 20. v. 67, Part. vertroken (var. vertrocken), II. c. 3. v. 149, of vertrect, II. c. 56. v. 73, *vertellen*, *verhalen*. Uwes vrients woort vertreken (var. vertrecken), III. c. 3. v. 58, *voor uwen vriend het woord voeren*.

Vervaren (vervoer, vervaren) intr., I. c. 11. v. 30, *van zijne plaats gaan*, *uitwijken*; I. c. 30. v. 11, c. 37. v. 37, 72, *vergaan*, *te niet gaan*. Zie Varen. Maar

Vervaren intr., I. c. 16. v. 68, *verschrikken*. Zie Vaer.

Vervollen (vervolt) trans., I. c. 18. v. 74, IV. c. 12. v. 34, *vervullen*. Ghi vervollet, Imperf., IV. c. 12. v. 12, *gij vervuldet*. Vgl. Vollen.

Vervorren, Vervorsen, II. c. 17. v. 87 var., *vervrozen*, *stijf bevrozen*.

Verwaent, Verwaenthede. Zie Verweent.

Verwandelen intr., I. c. 7. v. 66, c. 38. v. 39, c. 39. v. 8, II. c. 36. v. 2068, c. 39. v. 163, III. c. 3. v. 780, *veranderen*.

Verwandren trans., II. c. 44. v. 371, *verplaatsen*.

Verwanen. Hem —, I. c. 31. v. 51, II. c. 36. v. 823, *zich aan eigenwaan toegeven*, *zich laten voorstaan*, *zich trotschelijk inbeelden*, vanwaar ons *verwaand*. Zie HUYDEC., *Proeve*, II. 154.

Verweent adj., IV. c. 5. v. 16 var., ook **verwaent**, III. c. 9. v. 54, *weelderig*, *dartel*, *brooddronken*. Zie

Verweenthede, —en, I. c. 14. v. 22 var. (tekst **verwaenthede**), c. 31. v. 36, *weelde*, *dartelheid*, met het bijdenkbeeld van overmoed en trots.

Verweend komt zoowel in goeden als kwaden zin voor, zoowel voor *heerlijk*, *prachtig*, *kostbaar*, als voor hem, die zich aan heerlijkheid en pracht te veel toegeeft, dus *weelderig* enz. Op het voorbeeld van KIL. stelt men het doorgaans met *verwaand* gelijk, en de verwisseling der beide woorden in de verschillende HSS. van den *L. Sp.* (als ook in de var. op de *D. Doctr.* III. 450) schijnt dit te bevestigen. Doch, hoezeer ik erken, dat *weelde* en *trots* zinverwante woorden zijn, en dat aan *verweend* meermalen het bijdenkbeeld van hoogmoed verbonden is, zoo komt mij toch de afleiding van het ww. *verwanen* daarom hoogstonwaarschijnlijk voor, omdat de oudste beteekenis buiten twijfel die van *heerlijk* was, en de uitdrukkingen *verweende Here*, *verweende Joncfrouwe* enz. (van Heiligen gezegd), alle verwantschap met *verwanen* buitensluiten. En dat deze of gene afschrijver uit misverstand der bijna gelijkluidende woorden het eene voor het andere schreef, kan toch wel geen degelijk taalkundig bewijs heeten. Doch, hoo 't zij, om gelegenheid tot nader onderzoek te geven, verwijs ik naar FORTMAN's *Taal- en Dichtk. Aanm.* achter zijne *Dichtl. Mengel.*, bl. 37—40, Prof. MEIJER op het *Leven van Jezus*, bl. 292 vlg. en

301 vlg., Prof. SIEGENBEEK in den *Konst- en Letterbode* van 15 Jan. 1836, bl. 41, de Gloss. op de *D. Doctr.*, *Limborch*, enz.

Verwerf, I. c. 13. v. 18, klankwisseling voor verwarf, Imp. van verwerven, *verwierf.*

Verwerken (verwrachte, verwrocht) trans., I. c. 6. v. 50, c. 23. v. 48, c. 48. v. 47, III. c. 3. v. 427, c. 17. v. 96, 100, *zich door zijne werken (iemand) afkeerig maken*, *(iemands gunst) door eigen schuld verliezen*, *verbeuren.* Zie Prof. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr.* en *Karel d. Gr.*

Verwillen intr., III. c. 3. v. 507, *zich aan zijnen wil toegeven*, *te veel willen of begeeren;* op dezelfde wijze gevormd als *verhopen*, *vertwijfelen*, *verwanen* enz.

Verwinnen (verwan) trans. Eenen strijd —, I. c. 46. v. 8, *winnen.*

Verwisen (verwijsde) trans., II. c. 47. v. 104, *aanwijzen.* Het part. verwijst, III. c. 11. v. 90, 92, in den gewonen zin van *verwezen*, *veroordeeld.*

Verwrachte, Verwrocht. Zie Verwerken.

Vessemen. Omme — trans., IV. c. 3. v. 45, *omvademen. Vessem*, *vasem* staat tot *vadem*, als *asem* tot *adem.*

Veste v., IV. c. 1. v. 198 var., *vesting.* Binnen vesten, III. c. 26. v. 144, 149, krijgsmansuitdrukking, het tegenovergestelde van *in het veld*, dus *binnenshuis*, *in rust* en *veiligheid.*

Vesten (ghevest) trans., I. c. 3. v. 52, *vaststellen*, *verordenen ;* I. c. 16. v. 73, *bij zich zelven*

vaststellen, *zich eene gevestigde overtuiging verschaffen;* III. c. 3. v. 1240, *zich vast in het geheugen prenten.* Zie *Minnen Loep*, Gloss.

Vestkijn, IV. c. 1. v. 198, diminutief van **Veste**.

Veteren plur., I. c. 44. v. 41, *boeijen.* Hoogd. *fessel*, Eng. *fetter*, nog heden bij ons in gebruik in de verzwakte beteekenis van *rijgsnoer.* Zie V. H. op KIL. en Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 103 vlg.

Viant. Die —, I. c. 6. v. 5, II. c. 36. v. 40, c. 55. v. 89, c. 61 passim, enz., *de duivel;* plur. **viande**, I. c. 12. v. 19, II. c. 3. v. 183, c. 36. v. 547 enz., *duivelen, booze geesten.* Eng. *fiend.*

Vichtach, II. c. 48. v. 1169 var., *vijftig.*

Vier o., I. c. 12. v. 6, c. 13. v. 25, 27, 28, 31 enz., *vuur.*

Vierich, —**ighe** adj., I. c. 24. v. 2, 11, *vurig, vlammend.*

Vierte, —**en** v., II. c. 21. v. 8, 10, *rustdag, feestdag, sabbath.* Men schreef ook *viere*, vanwaar het ww. *vieren*, rusten. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 55 vlg. Het is 't Hoogd. *feier*, Ohd. *fîra* (GRAFF, III. 665—667), van 't Lat. *feriae.*

Vilt. Een —, I. c. 19. v. 74. Zie bij **Slijc**.

Vingherlijn, II. c. 50. v. 64, *ring.*

Viseie v. **Die —houden**, II. c. 49. v. 80, naar ik vermoed, *het oog (op iets) gerigt houden, (het) in acht nemen.* Thans zou men zeggen: »zoo als men nog *in het oog houdt.*" Het is het Fr. *visée*, van *viser*, bij ons

Visieren, Viseren (**gheviseert**) intr., I. c. 35.

v. 21, II. c. 36. v. 853, *bedenken*, *overleggen*; trans., I. c. 30. v. 44, c. 44. v. 40, III. c. 15. v. 122, *bedenken*, *uitdenken*; I. c. 10. v. 38, II. c. 44. v. 26, III. c. 12. v. 151, *beramen*, *bepalen*, *schikken*, van het Lat. *videre*, *visus*.

Mr. V. D. BERGH (Gloss. op *Limborch*) bestrijdt eene meening, die, geloof ik, door niemand verdedigd wordt. Men beweert niet, dat *visieren* van *verzieren* (wel te onderscheiden van *versieren*) afkomt, maar integendeel houdt men het laatste voor eene verbastering van het eerste; en na al wat de Heer DE JAGER bij herhaling daarover gezegd heeft, is dat boven allen twijfel verheven.

Visike, II. c. 33. v. 36, III. c. 14. v. 14, *geneeskunst*. Eig. *physica*, als nog in 't Eng. *physician*. Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 74.

Vitaelge, Vitaelgie (var. vitalien plur.), IV. c. 2. v. 61, c. 3. v. 7, *victualie*, *levensmiddelen*.

Vite v., I. c. 25. v. 96, III. c. 4. v. 190, *leven*, *levenswijze*; II. c. 44. v. 37, 373, c. 48. v. 631, 646, III. c. 15. v. 211, *leven*, *levensbeschrijving*. Lat. *vita*. Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 75 vlg.

Vlauwer. Zie Vloe.

Vlederike, —en, I. c. 5. v. 26, *vleugels*, ons *vlerken*. *Ferguut*, 1575, enz.

Vleesschelkijn, II. c. 7. v. 133, dimin. van vleesch.

Vlessen (var. vlassin) adj., II. c. 44. v. 138, ook vlassijn en vlassen, II. c. 48. v. 30, 31, *vlassen*, *van vlas*. Vgl. bij Guldijn.

Vlisheit, III. c. 2. v. 21, ook **vlijfsheit**, III. c. 10. v. 236 (doch het is in het HS. niet duidelijk: misschien is de *f* doorgeschrapt, en staat er **vlijsheit**), *ongestadigheid*, *losheid*, *dartelheid*, de eigenschap der onbezonnen jeugd. Het verband laat omtrent de beteekenis geen twijfel over, maar het woord is mij van elders niet bekend, en het verschil der (deels zeer dwaze) varianten toont duidelijk, dat de afschrijvers er geen weg mede wisten. Voor 't overige laat het zich vergelijken met *vlieden*, *vliegen*, *vlieten* enz., allen uitdrukkingen van het *bewegelijke*, *onvaste*, *ongestadige*.

Vloe, I. c. 42. v. 49, II. Begin. v. 18, 22, c. 17. v. 4, c. 36. v. 222, c. 48. v. 599, *vlood*, *vlugtte;* met een enclit., **vlauwer**, II. c. 17. v. 4 var., verscherpte uitspraak van **vlower** (**vloe er**), *vlood er;* Part. **ghevloen**, I. c. 42. v. 8, 14, II. c. 36. v. 14, *gevloden*, *gevlugt*.

Het ww., waartoe dit een en ander behoort, was *vlien*, het Ohd. *fliuhan* (GRAFF, III. 764), Hoogd. *fliehen*, thans bij ons *vlieden* luidende. Voor het part. *ghevloen* (vgl. *gheploen* van *plien*) vindt men ook *ghevlouwen*, met dezelfde verscherping als wij straks in *vlauwer* zagen. Elders treft men in Imperf. ook *vlou* en *vlau* aan.

Vluchten trans., II. c. 17. Titel, *doen vlugten*.

Vluchtich, —**ighe** adj., III. c. 12. v. 171, *vlugtende;* I. c. 42. v. 147, *voortvlugtig*.

Vocht adj., I. c. 9. v. 19, *vochtig*. Hoogd. *feucht*.

Vochthede, II. c. 22. v. 18, *vochtigheid*.

Voeghen trans., I. c. 14. v. 13, c. 25. v. 43, *schikken*, *regelen*, *verordenen.*

Voere (var. vuere) v., III. c. 5. v. 50, c. 13. v. 36, *handelwijze*, *bedrijf.* Van wapenen die edele voeren, III. c. 26. v. 179, *de edele wapenfeiten of krijgsbedrijven.* Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 66 vlg., en vooral VAN WIJN op HEELU, bl. 191 vlg.

Voer—, Voert—. Zie Voor—, Voort—.

Voldoen trans., I. c. 6. v. 55, *aanvullen*, *volledig maken*, hetzelfde als volmaken in v. 52, 58; elders, I. c. 9. v. 28, 32, *geheel en al doen*, *volbrengen*, vanwaar, IV. c. 10. v. 40, *volbragt.*

Voldwoeghen, II. c. 57. v. 91, doch de var. heeft de betere lezing voldwaghen, Part. van voldwaen, dus *ten volle*, *geheel en al gewasschen.* Zie Dwaen.

Volen. Ten duvel —, I. c. 26. v. 122, *den duivel aanbevolen*, dus *vervloekt*, *verdoemd.* Elders vindt men gewoonlijk *duvelvolen* of *dievelvolen* en het opp. *godevolen* in één woord geschreven.

Volcomen intr. (van eene zaak), III. Prol. v. 11, *ten einde komen*, *tot voltooijing geraken*, zooveel als het passief van *volbrengen*, gelijk *toecomen* (zie ald.) van *toebrengen.* Ons adj. *volkomen* is er het part. van.

Van personen gezegd, was *volkomen* zooveel als *ten einde komen*, *klaar komen* (*met iets*), dus *volbrengen.* Doch ten onregte wordt het in de aant. op de *Heim. d. Heim.* bl. 338 een »bedrij-

vend ww." genoemd. Ik ontken niet, dat het hier en daar met den acc. gevonden wordt (als in *Walewein*, vs. 8593 vlg., *Leven van St. Amand*, II. 5723), doch dit is aan onkunde der afschrijvers of later misbruik te wijten. Het ware zeggen was: *hi volquam des*, gelijk dan ook te lezen staat in twee van de drie voorbeelden, in de *Heim.* t. a. pl. opgegeven, terwijl in het derde *sine dinc* kennelijk eene fout is voor *sire dinc*, gelijk MAERLANT schreef.

Vollen (ghevolt) trans., I. c. 2. v. 10, c. 5. v. 3, c. 6. v. 65 enz., *vullen.*

Vollic adv., I. c. 42. v. 72, II. c. 25. v. 31, c. 36. v. 1597, c. 61. v. 63, III. c. 4. v. 55, *terstond*, *dadelijk.*

Volsegghen (volseit) intr., III. c. 3. v. 9, *zijne rede voleindigen*, *uitspreken.* Zoo ook *volhoren* voor *ten einde toe aanhooren*, als *D. Doctr.* I. 300, *Karel d. Gr.* I. 1050, enz.

Volstaen (si sijn volstaen) intr., I. c. 12. v. 23, c. 37. v. 38, IV. c. 8. v. 36, *volstandig zijn*, *volharden.*

Volvullen (volvult) trans., II. c. 53. v. 79, III. c. 12. v. 43, IV. c. 12. v. 34 var., *vervullen.* Ghi volvullet, Imperf., IV. c. 12. v. 12 var., *gij vervuldet.*

Volweten trans., I. c. 2. v. 56, *ten volle weten.*

Volwondren intr., met den genit., I. c. 14. v. 89, *zich ten volle of genoeg verwonderen (over iets)*. Doch in de var. (Bijl. A.) staat te regt de

dat. *niemanne. Mi wondert des*, zegt men, dus ook *mi volwondert des*, en niet *ic volwonder.*

Voorbaer. Die voorbaerste, I. c. 4. v. 21, III. c. 23. v. 98, *de voornaamste*, *de eerste in rang.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 116 en 569, en de Gloss. op *Brab. Yeesten*, I. en *Limborch.*

Voordachtich adj., I. c. 32. v. 93, *bedachtzaam.*

Voordeel, Vordeel, —dele, *het deel dat iemand boven anderen vóór heeft*, *voorregt*, *onderscheiding*, zelfs *eer en aanzien*, als:

In voordele van ambachte setten, III. c. 16. v. 143, *met een* (niet juist *voordeeligen*, maar) *aanzienlijken post bekleeden;* Joden van vordele, II. c. 36. v. 2064, *J. van aanzien*, *aanzienlijke J.*

Voordeel doen aan iemand, II. c. 58. v. 23, (*hem*) *een bijzonder voorregt schenken*, *eene bijzondere gunst bewijzen*, hier in een goeden zin, doch elders veelal van partijdigheid, als: daer en sal sijn gheen vordeel, III. c. 11. v. 53, *daar moet geene bijzondere gunst gelden*, *daar mag niemand iets vóór hebben*, *daar moeten allen gelijkstaan.* Zoo zegt STOKE bij het verhaal eener loting, dat de beide balletjes, die men trekken zou, volkomen gelijk er uitzagen, opdat men niet zeggen mogte (VI. 252):

Hier is ghesciet
Vordeel of valsheit inne.

Voorders, II. c. 11. v. 136, c. 49. v. 64, vorders, II. c. 36. v. 605, c. 47. v. 27, 57, 68, vordren, II. c. 36. v. 245 var., 599, c. 47. v.

42, vordre, III. c. 10. v. 210, of ook, in verschillende varr., vorderen, voerderen, vordere, *voorouders*. Het is de compar. van *voor*, dus *anteriores*, *majores*.

Voorfeit. Zie Forfeit.

Voorcoop, III. c. 26. v. 87, ook als ww. voorcopen, III. c. 25. v. 104, *het* (*te voren*) *opkoopen*, *in het groot inkoopen*, *om het gekochte in een slechten tijd met woekerwinst af te zetten*. Zie KIL. in v. *Veurkoop*. Het werd veelal met *persem* of *woeker* te zamen genoemd. Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 188:

Stelen, moorden, woukeren, *voorcopen* ende al dat antieren, daer zij ghelt, goud, selvere mede mueghen vereryghen.

Zie ook het Gloss. op de *D. Doctr.*, waar het wat al te onbestemd door *woeker?* verklaard wordt.

Voormaels, Vormaels adv., I. c. 26. v. 40, c. 32. v. 55, c. 48. v. 9, II. c. 36. v. 1794 enz., *voorheen*, *voordezen*. Vgl. *voormalig* en *namaals*.

Voorsienech adj., III. c. 12. v. 19, (*vooruitziende*), *welberaden*, *wijs*.

Voorsienicheit, —eiden, III. c. 2. v. 88, *overleg*, *wijsheid*.

Voorste. Zie Vorste.

Voort ende weder. Zie Weder.

Voortbringhen (brachte, brochte) trans., van een schrijver of spreker, Prol. v. 35, II. c. 46. v. 27, c. 50. v. 46, III. c. 15. v. 5, 293, (*iets*) *voor den dag brengen*, *te boek stellen*, *uiten* enz.

Voortgaen intr., III. c. 6. v. 42, c. 23. v. 185,

vervuld worden, zijn beslag krijgen. Nog zegt men: *geen voortgang hebben.*

Doen voertgaen (het regt), III. c. 11. v. 63, c. 13. v. 51, (*het*) *zijn loop laten, ter uitvoering brengen.*

Voortmeer adv., III. c. 23. v. 109, voert mere, III. c. 9. v. 69, *voortaan;* voort mee, III. c. 16. v. 25, *verder, daarenboven.*

Voortsetten trans., I. c. 25. v. 97, c. 44. v. 61, III. c. 1. v. 157, c. 4. v. 353, *op den voorgrond zetten, meer dan iets anders achten* of *bevorderen.*

Voortsteken trans., I. c. 44. v. 76, III. c. 11. v. 67, hetzelfde.

Voorwaert setten, III. c. 17. v. 75, hetzelfde.

Vor—. Zie Voor—.

Vorderen, Vordren trans., I. c. 34. v. 32, III. c. 4. v. 126, c. 12. v. 126, *bevorderen, vooruithelpen.*

Voreghereescap, II. c. 31. v. 63 var., *het te voren bereid of gereed zijn.* Zie Bereetscap.

Voren adv., III. c. 26. v. 73 enz., *voor, vooraan;* I. c. 33. v. 1 enz. enz., *te voren, vroeger, hierboven.*

Te voren bringhen, III. c. 15. v. 179, IV. c. 6. v. 4 enz., *te voorschijn, voor den dag brengen, verhalen, vermelden,* hetzelfde als Voortbringhen.

Vorste (var. verste) v., II. c. 15. v. 76, of voorste, ibid. v. 69 (var. vorste, verste), *uitstel.* Misschien geldt deze beteekenis ook I. c.

41. v. 48, zoodat de zin zij: »toen was daar een *opónthoud.*" In dat geval zou achter *vorste* eene punt, achter *man* (in vs. 49) een komma moeten staan. Doch *vorste* kan daar ook het gewone *vorst*, *prins*, *edel heer* zijn.

Vorsten (var. versten) trans., II. c. 16. v. 21, *uitstellen.* Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 468 vlgg., CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 403, enz. *Vorste* is eene klankwisseling voor het oudere *verste*, en dit eene omzetting van *vreste*, blijkens het Hoogd. *frist*, dat reeds in het Ohd. zoo luidde (GRAFF, III. 834) (*). Hierdoor vervalt de meening van Dr. VERMEULEN, dat het van *ver*, *verren* (verwijderen) zou afstammen. Zie Gloss. op *Vanden levene o. h.* in v. *Verre.*

Vort—. Zie Voort—.

Vorten (3. p. enk. praes. vordt) intr., I. c. 17. v. 79 var., *rotten* (gelijk de tekst heeft), *verrotten.* Zie KIL. en PLANTIJN. Men had ook het adj. *vort*, *vurt*, voor *verrot*, *vergaan*, als in de *Spreuken* enz. uitg. door Prof. MEIJER, bl. 77.

Liever op een *vurten* waghen, dan in een nieu schip.

En zoo leest men in het *Belg. Mus.*, 1838, bl. 128, van *vurte sleteren* d. i. *rotte*, *versleten lappen of vodden.* Doch dat het *vuurt scaepkin* (ald. bl. 315) hier ook toe behooren zou, trek ik zeer in twijfel.

(*) Volkomen dezelfde omzetting en klankwisseling heeft men in *frisch*, *versch* en *vorsch*, zoo als het in de volksuitspraak luidt. Men vergelijke ook *christen* en *kersten*, Lat. *crispus* en Mnl. *kersp*; *berste* en *borste*, *perse* en *porse*, *vermen* en *vormen*, *verder* en *vorder*, enz. enz.

Voude v. In deser vouden, I. c. 11. v. 47, III. c. 3. v. 1048, *in dezer voege*, *op deze wijze;* in allen vouden, III. c. 4. v. 71, *op alle wijzen.* Vgl. Ghevout. Bekend is het ww. *vouden* voor *vouwen;* het is synoniem met *voegen*, *plooijen* en *schikken*, en heeft met al deze woorden de overdragtelijke beteekenis van *regelen*, *verordenen* gemeen (*). *Voude*, *vouw*, is dus hetzelfde als *voege* (*plooi*, *schikking*), en werd eveneens opgelost in de algemeene beteekenis van *wijze*, *manier*, die nog in *eenvoudig*, *veelvoudig*, *menigvuldig* enz. doorstraalt. Zoo komen ook *simplex* en *multiplex* van *plicare.*

Vraey adj., II. c. 36. v. 1448, IV. Begin. v. 35, c. 1. v. 106, c. 3. v. 33, c. 4. v. 22, c. 7. v. 46, *waar*, *waarachtig.* Fr. *vrai.*

Vrame v., III. c. 12. v. 123 var., *voordeel.* Gewone klankwisseling voor vrome. Zie ald. en vgl. Onvrame.

Vreemden (ghevreemt) trans., I. c. 26. v. 121, *vervreemden*, *ontvreemden.*

Vreeschen. Zie Ghevreeschen.

Vreude, —en v., II. c. 4. v. 69 var., c. 36. v. 1799, c. 56. v. 13 var., III. c. 3. v. 822 enz. (alleen in HS. H.), *vreugde.*

Vri, Vry (die vrie, des vrien) adj., van God gezegd, I. Prol. v. 49, van CHRISTUS, I. c. 21. v. 82, c. 39. v. 64, II. c. 7. v. 116, c. 40. v. 70,

---

(*) Daarom is het ook onnoodig, in *Karel d. Gr.* I. 619 *vouden* als »eene schrijffout voor *wouden*" aan te zien, gelijk Mr. V. D. BERGH (Gloss. op *Limborch*) wil.

III. Prol. v. 63, van een keizer of het keizerlijke hof, II. c. 15. v. 124, c. 49. v. 91, bij andere schrijvers ook van alle hoogedele heeren en vrouwen, hetzelfde als *edel*, *vrijheerlijk*, een uitvloeisel van den maatschappelijken toestand der middeleeuwen, toen een groot deel der menschen nog in dienstbaarheid verkeerde, maar de *vrije stand* die der edelen en aanzienlijken was. Zie vooral VAN WIJN op HEELU, bl. 158—161.

Vrien, Vrijen (vrijde, var. vride) trans., I. c. 29. v. 46, (*van* iets) c. 35. v. 60, II. c. 41. v. 180, III. c. 12. v. 195, *bevrijden;* I. c. 48. v. 75, *beschermen;* II. c. 45. v. 13, 25, 160, *met vrijheden begiftigen.* Maar

Vrien intr., III. c. 17. v. 55, ons *vrijen*, meer bepaald *amourettes najagen.*

Vrient plur., III. c. 3. v. 816, *vrienden.*

Vro adj., III. c. 25. v. 148, ook vroe, I. c. 21. v. 100, II. c. 53. v. 94, *verblijd*, thans *vrolijk*, Hoogd. *froh.* Vandaar *vreude*, *vreugde*, enz.

Vroe adv., II. c. 56. v. 108, III. Prol. v. 38 var., c. 7. v. 12, ook vro, II. c. 17. v. 71, *vroeg*, dat eig. *vroe-ig* is. Hoogd. *früh.*

Vroedelike adv., III. c. 3. v. 679, *wijselijk.*

Vroeden intr., I. c. 37. v. 127, *wijs*, *verstandig zijn;* II. c. 11. v. 36, *redelijk verstand hebben.*

Vroescap, III. c. 12. v. 57, voor vroetscap, *wijsheid.* Van

Vroet, Vroede adj., I. c. 24. v. 63, c. 31. v. 74 enz. enz., *wijs;* aen die sterre(n) (of van sterren) vroet, I. c. 29. v. 38, II. c. 11. v. 135,

ervaren in de astronomie (*astrologie*); iemand vroet maken, I. c. 18. v. 7, II. c. 10. v. 88, *onderrigten*, *leeren;* vroet worden, II. c. 9. v. 111, *te weten komen*, *bevinden;* des zijt vroet, I. c. 17. v. 3, II. c. 61. v. 73 enz., *weet dat*, gewone verzekeringsformule.

Vrome, —en v., I. c. 19. v. 5, II. c. 8. v. 36, III. c. 2. v. 135, c. 3. v. 1024, c. 12. v. 123, c. 26. v. 119, IV. c. 3. v. 3, *voordeel*, *baat*, *nut.* Vgl. Vromen.

Vrome adj. Zie Vroom.

Vromelike adv., I. c. 20. v. 13, c. 26. v. 144, II. c. 41. v. 163, III. c. 3. v. 64, c. 16. v. 83, c. 20. v. 75, *dapperlijk*, *kloek.*

Vromen intr., met den dat., III. c. 3. v. 681, c. 16. v. 146, *tot voordeel strekken*, *baten.* Zie de schrijvers, aang. door Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 125.

Vromicheit, III. c. 15. v. 106, vromechede, III. c. 4. v. 483, *dapperheid*, *kloekheid.*

Vroom, Vrome adj., I. c. 26. v. 142, c. 41. v. 49, c. 46. v. 49, II. c. 36. v. 1498 enz., *dapper*, *kloek;* ook, III. c. 10. v. 10, 13, *kloek*, *sterk*, *krachtig.*

Vroude, —en v., I. c. 1. v. 8, II. c. 36. v. 1381, III. c. 23. v. 83 var. enz., *vreugde.*

Vrouwe, —en, II. c. 3. v. 185, III. Prol. v. 23, 26, 34, c. 14. v. 66, *meesteres.* — *Wijf* is het fem. van *man*, maar *vrouwe* van *heer.*

Vruchten intr., II. c. 36. v. 837, en trans., IV. c. 9. v. 94 var., *vreezen*, *duchten.* Hoogd. *fürchten.*

Vrucchdelichede, I. c. 5. v. 12, *vreugde*, *zaligheid*.
Vuere. Zie **Vocre.**
Vueren. Zie **Vuren.**
Vullen. **Te —**, I. c. 21. v. 26, *ten volle*.
Vuren, I. c. 47. v. 98, II. c. 40. v. 114, IV. c. 8. v. 32 enz., of **vueren**, I. c. 21. v. 22 enz., *voeren* als Infin. Ook, II. c. 12. v. 23, *voeren* als Imp. van *varen*, gelijk **vucr**, III. c. 15. v. 133 var., *voer*, *ging*.

W.

Wachte v. Iemand in sine — nemen, III. c. 19. v. 48, *hoede*, *bescherming*.
Wachten intr., III. c. 26. v. 84, *waken*, *op de loer zijn*; met den genit., III. c. 9. v. 93, c. 17. v. 88, *waken*, *zorg dragen* (*voor iets*); trans., III. c. 9. v. 70, hetzelfde; I. c. 42. v. 168, II. c. 11. v. 8, c. 36. v. 1606, *bewaken*, *oppassen*, *hoeden*.
Waen, in de gewone spreekwijzen: **na minen waen**, II. c. 11. v. 89 enz., *naar mijne meening*, *naar mijn gevoelen*; en **zonder waen**, I. c. 9. v. 75 enz., *stellig*, *voorzeker*, bevestigingsformule. Vgl. **Onghewaent.**
Waer adj., in de spreekwijze: **in ware dinc**, I. c. 38. v. 55 enz., **in waerre dinc**, I. c. 23. v. 126, II. c. 13. v. 27 enz., **in waren dinghen**, II. c. 39. v. 149, c. 46. v. 93, **in waren zaken**, II. c. 53. v. 79, *waarlijk*, *voorzeker*, be-

vestigingsformule. Elders ook in waerliker dinc, II. c. 32. v. 26 var.

Si waende waers, I. c. 22. v. 19, *zij hield het voor waar.* Dezelfde uitdrukking lees ik in de var. op *Reinaert*, bl. 87, vs. 9:

Nu wil hi so liegen uutter maten
Ende dat so schoon brengen voort,
Dat ellic sel *wanen waers*, diet hoort.

Buiten twijfel moet men *hier* de bekende woorden *jaes* en *neens* vergelijken. Nog heden zeggen wij: *hij meende van ja, hij zeide van neen*, enz. Doch men wane daarom niet, *jaes*, *neens* en *waers* als genitief-vormen te moeten opvatten: zij zijn dit evenmin als eene verkorting van *ja si*, *neen si*, gelijk HUYDEC. wil (op STOKE, II. bl. 519 vlg.). De *s* op het einde is niet anders dan de gewone aphaeresis van *des*, en *jaes* is dus zooveel als *ja daarvan*, d. i. *daarvan gesproken*, *zeg ik ja*, gelijk dan ook het zeggen *des ja*, *des neen* nog niet in onbruik geraakt is. En ook het oude *waers* is nog niet geheel verdwenen. De platte volkstaal bewaart er nog het spoor van in 't gewone: »*'t is niet wares! 't is wel wares!*", dat ook »*'t is nietes*, *'t is welles*" heet.

Waerde v., II. c. 13. v. 10, *opene plaats*, *plein.* Hier wordt de opene ruimte bedoeld, die voor de krocht gelegen was. Het is hetzelfde woord als ons *waard* (ook *woerd*), laag en vlak land aan den oever van rivieren en meren, veelal van bedijkt land gezegd. Doch oudtijds werd elke opene plaats voor een huis, in een bosch enz., *waerde* geheeten. Zie b. v. den *Walewein*, vs. 8581, 9634, 9790,

10056, terwijl de dichter het woord elders met *plein* afwisselt (vs. 8558, 8596 enz.), een blijk, dat de beide woorden hetzelfde beteekenden.

BILDERDIJK (*Gesl.* III. 234) haalt deze plaats van den *L. Sp.* aan, en verklaart *op die waerde* door *op de wacht*, eene uitlegging uit KIL. geput, maar hier niet van toepassing.

Waerde, —en v., I. c. 33. v. 40, II. c. 60. v. 95, *eer*, *achting*, *aanzien;* met waerden, II. c. 45. v. 157, c. 58. v. 4, of mit groter waerden, II. c. 13. v. 101, c. 36. v. 73, *met (groot) betoon van achting*, *met eerbied;* waerde doen aan iemand, I. c. 27. v. 51, III. c. 3. v. 375, c. 19. v. 24, *achting*, *eerbied betoonen.* Vgl. Waert adj.

Waarde is eig. de prijs, waarop men iemand schat of dien men iemand waard *acht*, dus de *achting*, die hij van anderen geniet of aan anderen betoont. HUYDEC. (op STOKE, I. bl. 109) drukt zich minder juist uit, als hij *met groter weerde* door *met luister*, *met pracht* verklaart. STOKE zegt slechts, dat DIRK III. met groot eerbetoon ter aarde besteld werd. Dat eerbetoon schitterde nu wel in luisterrijke pracht, maar de pracht was het gevolg der *waerde*, niet de *waerde* zelve.

Waerdelike (var. weerdelic, werdelijc) adv., II. c. 36. v. 1316, c. 40. v. 151, c. 56. v. 9, ook werdelike, II. c. 52. v. 15, *met eerbied.*

Waerden (var. weerden) trans., I. c. 33. v. 35, II. c. 23. v. 20, *hoogachten*, *met eerbied behandelen;* III. c. 3. v. 704, derde pers. enk. praes. werd, III. c. 12. v. 131, *doen hoogachten*, *doen vereeren.*

Waerden intr., I. c. 15. v. 36, II. c. 23. v. 51, klankwisseling voor werden, worden.

Waerdicheit, —eden, II. c. 55. v. 97, c. 57. v. 47, III. c. 3. v. 650, ook werdecheit, II. c. 44. v. 72, III. c. 10. v. 151, *eerbetooning*. Zie Waerde.

Waerlijc (var. werelec, weerlic) adj., II. c. 44. v. 505, c. 48. v. 624, *wereldlijk*, tegenover *geestelijk*.

Waernen iemand van iets, III. c. 19. v. 27 var., *waarschuwen* (*voor*), als nog in 't Hoogd. en Eng. Zie Prof. MEIJER op het *Leven van Jezus*, bl. 341, Prof. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr.*, enz. Het is een freq. van (*be*)*waren*, *behoeden*.

Waers. Zie Waer.

Waert (var. ook wart) o., II. c. 36. v. 2017, III. c. 10. v. 39, IV. c. 9. v. 62, *woord*.

Waert, —rde adj., III. c. 3. v. 460, c. 15. v. 254, c. 23. v. 139, *op prijs gesteld*, *hooggeacht*, *gezien*. Iemand waert hebben, I. c. 26. v. 66, c. 34. v. 92, II. c. 60. v. 5 (waar ten onregte de dat. staat), *op prijs stellen*, *hoogschatten*, *vereeren*, gelijk men nog *lief hebben* zegt. Vgl. Waerde.

HEELU (vs. 117) roemt Hertog HENDRIK II. van Braband als *melde ende wert* d. i. *mild en geëerd*, *gezien*. Volgens WILLEMS was hij » milddadig en toch *zuinig*", » ein *wirthschaftlicher* mann"!

Waert, II. c. 11. v. 23, c. 16. v. 79 enz., klankwisseling voor wart, wert, ons *werd*.

Wayen. Met scepen in die zee —, III. c. 14. v. 146, *te scheep varen*, volksspreekwijze.

Wal, m. Die helsche —, II. c. 45. v. 68, IV. c. 11. v. 48, *de helsche diepte* of *afgrond*. Kil. vertaalt *wal* en *walle* door *abyssus*, en *wael* door *gurges*, waarbij VAN HASSELT de volgende plaats van STOKE (II. vs. 644) aanhaalt:

Haer herte was een grondeloes *wael*
Van miltheit ende van ontfarme.

Wal in dien zin lees ik nog in de *Souter Liedekens* (Antw. 1564), Ps. LVI:

Voor mi si groeven eenen *wal*,
Daer si in vielen al.

waar de Staten-overzetting (Ps. LVII. vs. 7) *kuyl* heeft. *Wal* en *wael* zijn buiten twijfel hetzelfde woord, en afkomstig van **Wallen** (zie ald.). Zij beteekenen dus eigenlijk de diepte, waarin zich een stroom bruisend en kokend nederstort, dus *draaikolk*, of wel, *diepte*, *afgrond* in 't algemeen, later *kuil*, in verzwakte opvatting. Vgl. **Wiele**.

Wale adv., I. c. 3. v. 41, c. 13. v. 35 enz. enz., *wel*.

Wallen intr., I. c. 20. v. 41, II. c. 60. v. 58, *koken*, eig. *opbruisen en borrelen*. Zie daarover de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* I. Aant. bl. 82 vlgg., Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 436 vlg., op de *Natuurkunde enz.*, bl. 400 vlg. en DE JAGER, *Verscheid.* bl. 182 vlg.

Walsch, III. c. 15. v. 52 enz., *Fransch*.

Wan. Zie **Winnen**.

Wandelbaer, - **bere** adj., III. c. 4. v. 431, *veranderlijk*, als nog in 't Hoogd. Vgl. ons *wenden* (keeren, verkeeren) en *verwandelen*.

Wandelen met iemand, I. c. 22. v. 77, III. c. 3. v. 2, 154, 159, c. 4. v. 510 enz., *verkeeren*,

omgaan, als in 't Midd. Lat. *ambulare* (III. c. 3. v. 162). Men had ook het subst. *wandelinghe* voor *verkeer*, *omgang*, dat echter doorgaans niet de praep. *met* bij zich had, maar met het pron. poss. of met *van* verbonden werd. Zoo zeide men: *sine*, *hare wandelinghe* voor den *omgang met hem*, *met haar*, of *de wandelinghe van wiven* voor *het verkeer met vrouwen* (zie *Ferg.* 1040, *Karel d. Gr.* I. 1977, *Belg. Mus.* 1843, bl. 323, vs. 157).

III. c. 10. v. 58 staat wandelen in den zin van *zich her- en derwaarts begeven*, *rondzwerven*, het leven van eenen ridder. Zoo wordt in de *Samenspraek*, medegedeeld door WILLEMS in het *Belg. Mus.* 1843, bl. 318—324, het zwervend leven van eenen menestreel herhaaldelijk *die wandelinghe* genoemd.

Men zie over *wandelen*, *verwandelen* en al wat daartoe behoort, de zeer uitvoerige aant. van HUYDEC., *Proeve*, III. bl. 341—365.

Wanderen (var. wandelen) intr., II. Prol. v. 40, *wandelen*, *verkeeren*, gelijk men nog spreekt van 's menschen *omwandeling* op aarde. Vgl. HUYDEC., *Proeve*, II. bl. 471.

Wanen adv., I. c. 26. v. 114, c. 31. v. 48 enz., *vanwaar*.

Wanen intr., gevolgd door een Infinit., I. c. 4. v. 25, IV. c. 1. v. 184, *willen*. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 557 vlg. Het is niet anders dan het gewone *wanen*, meenen. *Hij meent dit of dat te doen*, of *hij wil het doen*, komt op hetzelfde uit.

Wanen intr., van de maan, I. c. 9. v. 31, *afne-*

men, het tegenovergestelde van *wassen*. Zie Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.*, bl. 373—378.

Wanhaghen, onpers. ww., met den dat. des pers. en gen. der zaak. Mi wanhaghet des, II. c. 47. v. 20, *dit mishaagt mij*.

Wanc. Zonder —, III. c. 27. v. 33, *zonder aarzeling*, *zonder weifeling*, naar de oorspronkelijke beteekenis, maar doorgaans afgeleid, I. c. 24. v. 47, II. c. 35. v. 91, III. c. 25. v. 127, *zonder twijfel*, *voorzeker*, zeer gewone bevestigingsformule. Prof. JONCKBLOET (*Spec. de Velth. l. III*, bl. 111) en HOFFMAN V. F. (*Hor. Belg.* V. 110) stellen het gelijk met *sonder waen:* te regt, in zoover de beteekenis vrij wel op hetzelfde uitkomt, doch men wachte zich, etymologisch eenig verband tusschen *waen* en *wanc* te zoeken. *Wanken*, ten naauwste verwant met *winken*, *wenken*, is het grondwoord van *wankelen*, en beteekent dus *weifelen*, *in onzekerheid zijn*. Vandaar het subst. *wanc* (reeds in 't Ohd., zie GRAFF, I. 691) voor *weifeling*, *wankelmoedigheid*. Zoo in *Reinaert*, vs. 1198:

> O wi, Tibert, twi sidi blode?
> Wanen quam uwer herten desen *wanc?*

Minnen Loep, II. 43:

> In deser minne van soeter roke
> Daer wy aff dichten dese sproke,
> Daer moet *wancke* sijn verdreven,
> In steder *truwen* moetmen leven.

waarvoor LEENDERTZ (in Gloss.) zonder grond *wanckel* wil lezen. Ook behoort hiertoe de uitdrukking in den *Ferguut*, vs. 5480:

> Ferguut sprac: » Mine lieghe mijn *wanc*,
> Ic en wane niet jeghen hem joesteren."

Prof. VISSCHER verklaart dit echt grammatisch: »*mijne aarzeling ligt niet aan mij*," maar FERGUUT bedoelde: *tenzij mijne onzekerheid mij liege*, *tenzij mijne weifeling mij bedriege*, d. i. *zoo ik mij in den persoon niet vergis*.

Wanc komt ook als adj. voor, als in *Esmoreit*, vs. 240:

Vrouwen sijn van herten *wanc*,

d. i. *wankelmoedig*, *onstandvastig*.

Want, II. c. 36. v. 779, c. 51. v. 157, Imp. van winden, *wond*.

Want conj., Prol. v. 21, I. c. 9. v. 13, II. c. 35. v. 109, c. 36. v. 465, 578, III. Prol. v. 33, c. 14. v. 241, IV. c. 12. v. 6, *omdat*.

Warachtich adj., III. c. 15. v. 12, 284, *waarheidlievend*.

Warachticheide, III. c. 15. v. 54, *waarheidsliefde*.

Ware nemen, gevolgd door *te* met den dat., II. c. 8. v. 38, c. 36. v. 902, III. c. 4. v. 56, *zorg dragen* (*voor*), *verzorgen*, *bewaken*. Het subst. *ware* voor *oplettendheid*, *zorg*, ook *behoedzaamheid*, leest men in *Beatrijs*, vs. 902, STOKE, III. vs. 11 enz., en de uitdrukking *ware nemen* met den genit. bij VELTHEM, I. c. 39. v. 15. Vgl. GRAFF, I. 907 vlg., ons *bewaren* enz. Het tegenwoordige *waarnemen*, als trans. ww., is er een verzwakt overblijfsel van.

Warem adj., I. c. 18. v. 55 var., *warm*.

Warich, —ighe adj., I. c. 29. v. 32, II. c. 6. v. 2, c. 7. v. 97 enz., *waarachtig*.

Warneren (ghewarneert) trans., II. c. 17. v.

128, *voorzien*, *uitrusten*, *verzorgen*, hier in het algemeen, maar doorgaans gezegd van krijgsuitrusting, waardoor men zich in staat van tegenweer brengt. Zie Prof. JONCKBLOET, Gloss. op *Karel d. Gr.* (op *Werneren*) en aant. op mijnen aan hem gerigten *Brief*, bl. 34. Vgl. ook VELTHEM, II. c. 20. v. 75, waar koning ARTUR zijne ridders met bepaling van plaats en tijd te velde roept,

Ende dat si *warneert* comen.

d. i. *ten strijde toegerust.*

Warp, I. c. 36. v. 80 var. enz., Imp. van werpen, *wierp.*

Warscapen (var. weerscapen, werscapen) intr., II. c. 59. v. 11, *feestvieren.* Zie *D. Doctr.* Gloss. Het is eig. *waardschappen*, een woord dat hier en daar nog wel gehoord wordt.

Wart, II. c. 53. v. 59, 71 enz. enz., Imp. van worden, *werd.*

Wartele, II. c. 24. v. 127 var., *wortel.*

Was m., II. c. 27. v. 5, *wasdom*, *groei.*

Wasdom, III. c. 16. v. 62, c. 26. v. 85, 126, *het groeijen* of *toenemen* in rijkdom, dus *winst*, *profijt.*

Weddespel (var. wedtspel, wedspel), III. c. 3. v. 966, 981, c. 25. v. 124, niet zoozeer ons *kans-* of *hazardspel*, als wel *het spelen om een prijs*, *om geld*, waaronder de dichter met name ook het kaatsen, kolven en schaken noemt. *Wedde*, hetzelfde als *pand*, was de benaming van het door beide partijen gestorte of ingezette geld, bestemd om aan den overwinnende geheel te worden uitgekeerd; dus niet alleen het *sacramentum* in regts-

zaken, maar ook de prijs van een spel of van zoodanig een geschil, als juist hieraan den naam van *weddenschap* ontleende. Men zie over dit woord en zijn verband met het Midd. Lat. *vadium*, het Fr. *gage* enz., de aant. van Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 478 vlgg. en de verh. van Mr. ACKERSDIJCK in het *Taalk. Mag.* I. 257—262 (vgl. ook 303).

Weder (var. weer) m., I. c. 37. v. 29, *ram.* Hoogd. *widder*, Eng. *wether*. In de beschrijving van ABRAHAM's offer treft men het meermalen aan, b. v. in de aan MAERLANT toegeschrevene *Nederd. Prozaïsche Bijbel-vert.*, bl. 31. Zie de aant. van v. HARDERWIJK aldaar. Nog veel later bleef men van *weervleesch* spreken.

Weder adv., in de spreekwijzen: weder ende wey, I. c. 2. v. 59, of wech ende weder, I. c. 11. v. 56, *her- en derwaarts*, *overal heen;* voort ende weder, II. c. 28. v. 30, c. 48. v. 390, of weder ende voort, II. c. 15. v. 122, c. 39. v. 213, *aan alle kanten*, *overal*, *alom*, ook, III. c. 14. v. 135, *naar elken kant heen*, *waarheen men ook wil*, dus *vrijelijk* (de meening is: »men kan aan zijne gedachten den vrijen loop laten").

Weder conj., gevolgd door of (oft, ofte), bij een tweeledig voorstel, I. c. 5. v. 48, c. 10. v. 53 vlgg., c. 15. v. 86, c. 22. v. 60 var. enz., *hetzij — hetzij*, Lat. *sive — sive.*

Gevolgd door of, bij een twijfel, II. c. 36. v. 72, III. c. 15. v. 155, thans *òf — òf*, Lat. *utrum — an.*

In beide gevallen zegt nog het Eng. *whether — or*, in het eerste het Hoogd. *entweder — oder*.

Wederkeren trans. Zie Keren.

Wederraden (riet) trans., II. c. 44. v. 360, *ontraden*, *afraden*.

Wedersake m., II. c. 16. v. 17, IV. c. 7. v. 39, *tegenpartij*, *tegenstander*. Hoogd. *widersacher*. Zie V. H. op KIL., Gloss. op HEELU, *Limborch*, enz.

Wedersegghen trans., III. c. 3. v. 862, *tegenspreken*, *zich verzetten* (*tegen iets*); IV. c. 4. v. 45, *weigeren*, *van de hand wijzen*, of (iets aan iemand —), II. c. 38. v. 14, *weigeren*, *ontzeggen*. Een bisschop —, II. c. 48. v. 1183, *wraken*, *zijne benoeming niet bekrachtigen en dus vernietigen*.

Wederstriden trans., I. c. 26. v. 145, *tegen* (*iemand*) *strijden*, *bestrijden*.

Wedertale. Tale ende —, II. c. 13. v. 126, *hetgeen men over en weder spreekt*, te zamen *gesprek*.

Wedertrecken iets aan iemand, II. c. 38. v. 29, *onttrekken*, *onthouden*.

Wedervechten trans., III. c. 8. v. 38, *bevechten*, *bestrijden*.

Weech m., II. c. 45. v. 170 var., ook weghe v., I. c. 5. v. 26 var., plur. weghen, II. c. 51. v. 31 var., *binnenmuur*, *wand* (gelijk de tekst telkens heeft), vanwaar nog ons *weegluis*. Ook STOKE, VIII. vs. 1308 gebruikt het woord manlijk, maar doorgaans komt het als vrouwelijk voor. Zie *Vanden levene o. h.* vs. 775, de plaats uit MAERLANT'S

Rijmbijbel, aang. bij CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 33, enz. Vgl. ook ald. bl. 74.

Weec adj., I. c. 2. v. 2, III. c. 4. v. 497, *zwak.* Voorbeelden bij CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 180 vlgg., die het echter min juist verklaarde door *arm*, *minvermogend.* Doch die verklaring werd reeds verbeterd door Prof. LULOFS, *Handboek*, Gloss. . .

Weelde, —en, II. c. 57. v. 73, *genot*, *wellust*, *zaligheid.*

Weelde, III. c. 8. v. 7 var., rijmshalve voor wilde.

Ween (m. en o.), II. c. 55. v. 48, c. 59. v. 89 var., *geween*, *droefheid.* Zie STOKE, II. vs. 50, *Karel d. Gr.* I. 1458, *Beatrijs*, vs. 787, enz.

Weer. Zie Weder.

Weerden. Zie Waerden trans.

Weerlijc, —like adj., I. c. 4. v. 16 var., *wereldlijk.* Doch de lezing van den tekst verdient de voorkeur.

Weernen iets aan iemand, I. c. 22. v. 27, *weigeren.* — *Der Ystorien Bloeme*, fol. 14. d. (het afgodenbeeld antwoordt niet, en daarop vraagt men):

Bi wat saken
Astragod *werende* siere spraken.

Ibid. fol. 24. a., in een dergelijk geval:

Ende vraechde hem, bi wat saken
Sijn God *werende* siere spraken.

Die Rose, vs. 11123:

Die herberghe die ghi hier siet,
Diene wert hu *gheweerent* niet.

Leven van St. Amand, I. 4461:

Bave sprac: » Ic ne dar niet *weernen*,
Helich vader, hu ghebod."

Vanden levene o. h. vs. 946:

Dies my wille *wernen*, hi es sot.

Taalk. Mag. III. 170, vs. 50: »De vrouwen"

volgen haers selfs wille gerne,
So wie dat hem verbiet of *werne*.

Op al de drie laatst aang. pll. wordt het door de uitgevers onjuist verklaard door *afweren* en *waarschuwen*. Men wachte zich, *waernen* en *weernen* te verwarren, al wordt het laatste dan ook in den *Walewein*, vs. 8756, insgelijks *waernen* gespeld. *Waernen*, waarschuwen, is het freq. van *(be)waren*, behoeden, van *ware*, zorg, hoede; *weernen* daarentegen het freq. van *weren*, dus wel eigenlijk *afweren*, maar steeds in de bepaalde opvatting van *afslaan*, *weigeren*, *ontzeggen*.

Zie voorts het Gloss. op *Limborch*, in v. *Wernen*.

Weert adj., I. c. 21. v. 79, *waard*, *kostbaar*. Zie **Waert**.

Weghe, Weghen subst. Zie **Weech**.

Weghen intr., I. c. 11. v. 20 var., *bewegen*, *verwegen*.

Weghen trans. Een kint ten dienste ons heren —, II. c. 3. v. 37, *den weg wijzen*, *leiden*, *opleiden*. Zie V. H. op KIL.

Wey adv., gewone bijvorm van *weg*, *heen*. Zie bij **Weder**.

Weken intr., met den dat., I. c. 48. v. 72, vermoedelijk *zich zwak en deemoedig aanstellen*, *zich vernederen* (voor iemand). Zie **Weee**.

Weken trans., IV. c. 10. v. 38, *week maken*, *vermurwen*.

Wele adv., III. c. 4. v. 203, rijmshalve voor wale, *wel.*

Welt, III. c. 3. v. 310, rijmshalve voor wilt, *wil.*

Welverdich adj., II. c. 35. v. 82 var., *welvarend.*

Wenden intr., IV. c. 11. v. 50, *omkeeren*, *veranderen*, het grondwoord van *verwandelen.* Vgl. Winden.

Wensch. Na wenschen, I. c. 1. v. 28, te wensche, II. c. 48. v. 869, III. c. 16. v. 149, van wensche, II. c. 36. v. 444, III. c. 2. v. 162, de twee eersten bij een verbum of adj., en dus als adv., het laatste bij een subst., en dus als adj. gebruikt, *zoo goed men immer wenschen kan*, *voorbeeldig*, *voortreffelijk.* Zie *Limborch* en *Minnen Loep*, Gloss.

Werd. Zie Waerden.

Werdecheit, Werdelike. Zie Waerdicheit, Waerdelike.

Weren trans., II. c. 36. v. 272, (een getuigenis voor den regter) *verwerpen*, *voor valsch verklaren.* Eig. *afweren*, *afwijzen.*

Werf. Ter selver —, IV. c. 1. v. 50, *ter selfder tijd*, *tevens.* Zeer gewoon is werf, achter getalnamen, ons *keer* of *maal*, als III. c. 9. v. 71 vlg. enz.

Wermheit, I. c. 9. v. 9, *warmte.*

Werp, I. c. 4. v. 34 enz. enz., klankwisseling voor warp, Imp. van werpen, *wierp.*

Werrachtech adj., II. c. 50. v. 98, (*warachtig*), *verwarring of onrust stokend*, *woelziek.*

Werre v., II. c. 36. v. 293, 598, *verwarring*, *opschudding.*

Werren intr., I. c. 10. v. 47, *in verwarring of opschudding geraken;* I. c. 32. v. 25, *verwarring stichten;* trans., III. c. 19. v. 96, *in de war, in verlegenheid brengen.*

Werven om iets, I. c. 27. v. 74, (*voor iets*) *moeite doen*, (*naar iets*) *streven.*

Wes (passim), hetzelfde als wies, *wiens.*

Wesen. Si —, derde pers. plur. Praes., I. c. 9. v. 34, c. 13. v. 72, c. 18. v. 48, IV. c. 1. v. 10 enz., *zij zijn.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 285.

Wete v., *kennis*, *wetenschap*, in de uitdrukking: na mine wete, II. c. 38. v. 107, *naar mijn weten, gelijk ik wel weet*, bevestigingsformule. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 400.

Wide (var. wijdde) v., II. c. 6. v. 211, *wijdte.* Zie KLUIT, Voorrede voor HOOGSTRATEN's Geslachtlijst, bl. LXIII vlgg. en DE JAGER, *Handl. tot den Staten-Bijbel*, bl. 62 vlg.

Wie adv., II. c. 56. v. 62 var., *hoe*, als nog in 't Hoogd.

Wiele. Die helsche —, III. c. 16. v. 14, *de helsche diepte* of *afgrond.* Eigenlijk is *wiel*, thans nog *wieling*, een *draaikolk*, van het ww. *wielen*, dat is *draaijen*, vooral van de draaijende beweging van borrelend kokend water gezegd. *Wielen* wordt niet zelden vereenigd met het gelijkbeteekenende *wallen*, en zoo zijn dan ook de subst. *wiele* en *wal* naauwelijks onderscheiden. Zie Wal, Wallen en DE JAGER, ald. aang.

Wien, Wyen (tekst wijen) trans., II. c. 45. v. 159 var., c. 48. v. 216, 271 var., 436 var., ook wyhen, II. c. 40. v. 152 (Imperf. wyhede,

var. wijde of wide), *wijen*, thans veelal *wijden*, kerkwoord. Zie *Taalk. Mag.* IV. 184 vlg. De oude spelling is hier, gelijk steeds, de oorspronkelijke: in ons *wijden* is de *d* evenzeer een euphonisch invoegsel als in *geschieden*, *spieden*, *vlieden*, *belijden*, *bevrijden*, *kastijden* enz. Zoo zagen wij boven ook Tiden, als afgeleiden vorm van Tien.

Wies (passim), *wiens*.

Wijch, wighe m., I. c. 46. v. 80 var., II. c. 48. v. 350, III. c. 12. v. 142, IV. c. 2. v. 46, *strijd*.

Wijle (var. wiele), II. c. 44. v. 235, *nonnensluijer*, van 't Lat. *velum*, Fr. *voile*.

Wijnghe (var. ook wyinghe), I. c. 47. v. 91, 94, 102, II. c. 45. v. 164, *wijding*, contr. uit *wi-inghe*. Zie Wien. De spelling *wihinghe* vind ik in de *Reimchronik* bij KAUSLER, vs. 1348.

Wijs maken, II. c. 39. v. 97, c. 40. v. 109, niet in de thans gewone opvatting van *op de mouw spelden*, *foppen*, maar in die van *onderrigten*, *leeren*, hetzelfde dus als vroet maken. Hiertoe behoort ook de verzekeringsformule: des sijt wijs, II. c. 48. v. 615, *weet dat*. Vgl. *Karel d. Gr.* Gloss.

Wijsdom, III. c. 3. v. 689 var., *wijsheid*. Eng. *wisdom*. Doch die lezing komt hier volstrekt niet te pas.

Wiket (var. wincket), III. c. 23. v. 165, *de kleine deur in de groote deuren der stadspoorten*, het Fr. *guichet*. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 110, waar insgelijks de beide spellingen *wiket* en *winket* voorkomen. De eerste vind ik ook bij MAERLANT, *Sp. Hist.* D. II. bl. 88, de laatste in de *Brab. Yeesten*, VI. 4896.

Wildijt (passim), *wilt gij het.*

Wile, *wijl*, *tijdsruimte*, in de spreekwijzen: te dier wilen, I. c. 41. v. 92, tiere wilen, I. c. 43. v. 21, *destijds;* die wile, III. c. 3. v. 976, *gedurende dien tijd;* doorgaans, als conj., die wile dat, I. c. 40. v. 25, II. c. 55. v. 87, III. c. 14. v. 143, c. 23. v. 212, c. 25. v. 21, 37, ook zonder dat, III. c. 3. v. 1052, *terwijl*, *zoolang als.*

Wilen adv., I. c. 10. v. 12 var., 38 var., c. 18. v. 2 var., c. 30. v. 24 enz., *weleer.* Nog in ons *wijlen*, van overledenen gezegd. Vandaar

Wileneer adv., I. c. 10. v. 12, 38, c. 18. v. 2 enz., ook wilenneere, IV. c. 1. v. 2, *weleer*, *oudtijds.*

Winden (hi wint) intr., ook Wenden, *zich wenden*, *keeren.* Buten sijnre naturen —, I. c. 31. v. 38, uut den ghelove —, II. Prol. v. 21, uter materien —, III. c. 15. v. 24, 273, *afwijken*, *afdwalen.*

II. c. 22. v. 40 is wint denkelijk ook van winden, doch trans., in den zin van *verkeeren*, *veranderen.* Althans de meening schijnt te zijn: » Waarom *verandert*, *herroept* het kind zijne woorden niet?"

Wenden, bij klankwisseling winden, beteekent hetzelfde als *keeren*, *draaijen*, en is dus in den grond niet anders dan een versterkte vorm van

Winden intr., I. c. 13. v. 62, 93, III. c. 10. v. 8, *zich winden*, *zich kronkelen*, *zich draaijen*, van een slang of worm gezegd.

Wine (passim), *wij en*, of ook *wij hem.*

Winken intr. Uut Gode —, III. c. 3. v. 784, uut Gods ghebode —, III. c. 1. v. 12, *afwijken.* De grondbeteekenis is *onvast zijn*, *wankelen* (zie *Karel d. Gr.* Gloss.), en het hangt derhalve met ons *wenken* (nutare) even zoo te zamen, als het *knikken* van hoofd of beenen met het *knikken* der oogen. Ondertusschen werden de beide woorden reeds vroeg onderscheiden: het laatste luidde in het Ohd. *winchjan* (GRAFF, I. 720), het eerste *wankôn* en *wenkjan* (GRAFF, I. 692—696). Wij kennen het nog in den afgeleiden vorm *zwenken.* Vgl. ook Wanc.

Wincket. Zie Wiket.

Winnen (wan) trans. Kinderen —, Prol. v. 77 enz. enz., nog heden in gebruik; lijf —, I. c. 24. v. 30, *leven ontvangen;* koren —, I. c. 25. v. 107, 110, een wijngaard —, I. c. 32. v. 5, c. 33. v. 2, c. 42. v. 21, het land —, II. c. 29. v. 2, III. c. 26. v. 194, *telen*, *bouwen*, een woord van den landbouw, ook thans niet geheel in onbruik. Zie *D. Doctr.* Gloss. op *Lantwinninghe* en vgl. de aant. van HINLÓPEN op HUYDEC., *Proeve*, III. bl. 233 vlgg.

Wire, Wise (passim), *wij er* en *wij haar* of *wij ze.*

Wisch m., II. c. 36. v. 1177, nog heden in gebruik voor een gedraaiden band van teenen of stroo, doch hier gezegd van den *bundel stroo*, dien men een' doode onder het hoofd leide. Het *Evangelium Nicodemi* heeft t. d. pl.: »*fasciale*, *in quo caput ejus involveram.*" Ofschoon nu het laatste gedeelte

dezer woorden wat vrij vertaald is, blijkt het toch, dat de dichter met *wisch* niet anders bedoelt dan *fasciale* (*involutorium*), dus juist hetzelfde als bussele. Zie ald.

KIL. kent ook het woord *hoofdwisch*, dat hij vertaalt door *cesticillus* d. i. een hoofddeksel, zoo als pakkedragers opzetten, om den last, dien zij op het hoofd torschen, minder zwaar te doen drukken. Een bundel stroo was daartoe het eerste en natuurlijkste hulpmiddel. Vgl. voorts DE JAGER, *Verscheid.* bl. 313—315.

Wisen (hi wijst) intr., IV. c. 10. v. 89, *uitwijzen*, *uitspraak doen;* trans., III. c. 11. v. 74, *uitwijzen*, *oordeelen*. Het part. was ghewijst (zie ald.), gelijk wij nog heden van een regterlijk *gewijsde* spreken.

Wissen trans., I. c. 48. v. 116, (*als gevolgtrekking*) *opmaken*, *besluiten*. In dien zin is mij het woord elders wel niet voorgekomen, doch het laat zich niettemin gemakkelijk verklaren. Van het grondwoord *weten* komt, behalve het adj. *wijs* d. i. *wetende*, ook *wis* en *gewis* d. i. *wat geweten wordt*, dus *zeker*, *stellig*. Van dit adj. *wis* vormde zich het ww. *wissen* d. i. *zekeren*, *als zeker aannemen*, dus *vaststellen*, *besluiten*, bijna ons *zich vergewissen*. Ten bewijze strekke het ww. *hem bewissen*, waarvan Prof. SIEGENBEEK in de aant. op de *Heim. d. Heim.* bl. 283 vlg. twee voorbeelden uit STOKE aanhaalt, en dat men wel het best verklaren zou door *een vast besluit nemen*, *zich vast overtuigen*, d. i. *zich vergewissen*.

Vgl. GRAFF, I. 1106—1112, die o. a. *gawissôn* als *gewissmachen* en *gawissunga* als *argumentum* opgeeft, volkomen in overeenstemming met onze verklaring: want wat is een *bewijs* anders dan eene zekering of bevestiging, als besluit opgemaakt uit eene voorafgaande redenering?

Er is dus geene reden om de lezing van den tekst te verwerpen ten behoeve der var. ghissen. Integendeel is dit laatste niets dan eene mislukte *gissing* van den afschrijver, die het oude *wissen* niet meer verstond.

Wittich, —ighe adj., II. c. 36. v. 236, 268, *wettig*. Doch I. c. 29. v. 37 geldt de beteekenis van *kundig*, *verstandig*, bij KIL. vermeld en nog in ons *verwittigen* kenbaar. Dat het eerste van *wet*, het tweede van *weten* afkomt, loopt in het oog: vandaar dan ook bij het laatste de var. wetich, die even goed is.

Wivekijn, II. c. 16. v. 87, c. 39. v. 9, diminutief van wijf, dus *vrouwtje*.

Woech, II. c. 48. v. 519, 590, Imperf. van weghen, *woog;* woeghe, I. c. 3. v. 38, hetzelfde in Conj.

Woeckener, III. c. 4. v. 175 (zie de aant. ald.), *woekeraar*.

Woet. Dic —hebben, III. c. 6. v. 38, *razend* of *dol zijn*. Blijkens het bepalend lidwoord, geldt *woet* of *woede* hier voor eene bepaalde kwaal of plaag, van hoogerhand toegezonden. Zoo lees ik in *der Ystorien Bloeme*, fol. 10. d.:

Wats u ghesciet?....
Ic wane u *die woet* es comen.

en in den *Limborch* (VIII. 916) de verwensching:

God gheve haer allen *de woet!*

Wollen (var. **wullen**, **wllen**) adj., III. c. 3. v. 615, *in wol gekleed, met eene wollen pij aan*, tot boetedoening. *Beatrijs*, vs. 510:

Al droghic alle daghe een hare,
Ende croeper met van lande te lande
Over voete ende over hande,
Wullen, barvoet, sonder scoen,
Nochtan en constic niet ghedoen
Dat ic van sonden worde vri.

Wonder. Mi heeft —, I. c. 11. v. 18, c. 26. v. 113, c. 37. v. 69 enz., *het verwondert mij*, of, wat thans hetzelfde is, *ik verwonder mij.*

Wonderen, onpers. ww., met den dat. **Mi wondert**, II. c. 56. v. 11 enz. enz., hetzelfde. **Te wonderen**, I. c. 17. v. 55 enz., *te verwonderen, wonderbaar.*

Wonderlijc, —**like** adj., II. c. 15. v. 150, *wonderdadig*, van CHRISTUS gezegd. Elders ook in den thans gewonen zin.

Wonc v. (**sine —hebben**), II. c. 15. v. 111, c. 19. v. 89, III. c. 26. v. 63, 66, *woning, woonplaats.*

Woort plur., I. c. 25. v. 98 enz., *woorden.*

Worpen, I. c. 41. v. 108 enz., klankwisseling voor **werpen** Infin.; doch II. c. 40. v. 129, het Imperf. plur., ons *wierpen.*

Wort, I. c. 26. v. 41, IV. c. 1. v. 49 enz., plur. **worden**, II. c. 40. v. 128 enz., klankwisseling voor **wert**, **wart**, **werden**, Imperf. van **worden**, dus ons *werd, werden.* Op de eerst aang.

pl. is de uitdrukking: wel worden van enen zone hetzelfde als ghenesen (zie ald.), dus *verlossen*, *bevallen*.

Wrachte, I. c. 11. v. 50, rijmshalve voor wrochte, zoo als het I. c. 12. v. 78, c. 25. v. 68 enz. luidt, Imperf. van werken, ons *wrocht*. Zie bij Ghewracht.

Wrac, I. c. 24. v. 40, c. 29. v. 10 enz., Imperf. van wreken, thans verbasterd *wreekte*, ofschoon het part. nog *gewroken* luidt. Voorbeelden bij CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 97 vlg.

Wrochte. Zie Wrachte.

Wroeghen (wroechde, ghewroecht, en wroeghde, ghewroeght) trans., II. c. 36. v. 23, 772 var., c. 44. v. 265, 501, c. 48. v. 439, c. 53. v. 26, c. 58. v. 99, IV. c. 10. v. 86, 87, *beschuldigen*, *aanklagen*. Uit deze oudste beteekenis is de tegenwoordige bij overdragt afgeleid: de *wroegingen* van ons geweten zijn niet anders dan de pijnigende *zelfbeschuldigingen* in ons binnenste. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 155 vlgg. en *Taalk. Mag.* IV. 144—148.

Wrocgher, II. c. 48. v. 443, *beschuldiger*, *aanklager*.

Wuwerkinc, II. c. 20. v. 26 var., schrijffout voor vivcrkine, *vijvertjes*, *putjes*.

BIJVOEGSELS

EN

VERBETERINGEN.

IN DEN TEKST (*).

In het eerste Boek staat telkens *Christus*. Lees *Cristus*.

I. c. 4. v. 3. *yngle*. Lees *Yngle*.

» » 7. v. 67. De lezing *wel om wee* schijnt toch de ware te zijn: althans ook H. heeft aldus en het *vreude umb wewe* der Nederrijnsche Vertaling wijst evenzeer daarheen. Men versta het dan op deze wijze: » *al is hun wel voor wee (weg)gegeven* " d. i. » *al hebben zij hun wel voor wee moeten verwisselen.*"

» » 9. v. 4. Lees *dier*, als in I. en H.

» » 10. v. 24. Lees *houden*, als in I. en H.

» » » v. 28. *Dinxdach*. Lees *dinxdach*.

» » » v. 68. *comen* moet wegvallen, als in I. en H.

» » 11. v. 71. De vier verzen, hier in I. bijgevoegd, komen ook in H. en in de Nederr. Vert. voor. Zij zijn dus werkelijk van den diehter: doch men leze dan ook (met I. en H.) in vs. 72 *dan* voor *daer*.

» » 13. v. 42. De verandering van *de* in *te* was onnoodig. Zie de *Verkl. Woord.* op De.

(*) Daar het Brusselsche HS. (H.) mij eerst na den afdruk van het eerste Boek ten dienste heeft gestaan, was ik buiten de mogelijkheid, daarvan voor de tekstkritiek hij tijds gebruik te maken. Ik heb getracht dit gebrek zooveel mogelijk te herstellen, *a.* door de opgave der varianten uit dat HS., in Bijlage A.; *b.* door deze korte aanwijzing van de voornaamste plaatsen, waar de lezing in ons tekst-HS. verbetering eischt.

I. c. 16. v. 47. Lees *Dien*, als in I. en H. Zie de *Verkl. Woord.* op Dien.

» » 17. v. 4. Lees *Daer*, als in I. en H.

» » 21. v. 83. Lees *paradijs.*

» » » v. 84. Lees *In wien dat a. h.*, als in H. en de Nederr. Vert.

» » 22. v. 55. Lees *ist sorchlijc herde zere*, als in I. en H.

» » 23. v. 3. Lees *scamelhede.* Zie de *Verkl. Woord.* op Sealcheit.

» » » v. 20. Lees *Dattie nosel.* Zie de *Verkl. Woord.* op Nosel.

» » » v. 21. Lees *scamelhede.* Zie de *Verkl. Woord.* op Sealeheit.

» » » v. 53. Lees *Ons selfs sijn scouden e. bl.* Zie I. H. en de Nederr. Vert.

» » » v. 130. Tusschen dit vers en vs. 131 in te voegen:
Ende hi was selve fonteine mede
Van alre ontfarmechede,
als in H. Ook I. en de Nederr. Vert. hebben die verzen, ofschoon in onjuiste volgorde.

» » 31. v. 33. De komma achter *stichten* moet wegvallen.

» » 38. v. 28. *fijn.* Lees *fijn*,

» » » v. 29. Lees *Abrahame.* Zie de *Verkl. Woord.* op Vallen.

» » » v. 44. *luttel* moet wegvallen, als in I. en H. Zie het gezegde aldaar, Bijl. A. bl. 302.

» » » v. 58. *meer dan* ontbr. te regt in H.

» » 39. v. 30. Lees *sijns*, als in H.

» » » v. 51. Lees *slaen.* Zie de *Verkl. Woord.* op Slaen.

» » » v. 69. Lees *priestren*, als in H.

» » » v. 70. Mijne gissing vervalt. *Maken* is de ware lezing: ook H. en de Nederr. Vert. hebben zoo. Hoe kon ik aan een zoo bekend kerkwoord twijfelen?

» » 40. v. 41. *Ende* moet wegvallen, als in H.

» » » v. 46. Zie de *Verkl. Woord.* op Ondrachticheit.

» » » v. 52 vlg. Lees, met H.:
Dat poorteren eendrachtigher waren
Inden steden dan si sijn,
zoo als het verband eischt. Ook I. heeft althans het laatste vers zoo.

II. c. 40. v. 138. Lees *met niede*, en het vorige rijmwoord *liede.* Zie de *Verkl. Woord.* op Miede.

» » 48. v. 987. Voor *zende* lees *seide*, als in H.

III. c. 5. Het begin van dit hoofdstuk aldus te herstellen (zie de Nederr. Vert., Bijl. C. bl. 335):

Een mensche vraeghde wilen ere
Enen clerc van groeter lere,
Welc dat alre beste were,
Soe rijcheit soe ere.
  Die clerc antwoorde ende seide
Van tweerhande rijeheide:
Deen ware rijeheit sonderlinghe
Die der zielen ane ghinghe:
Dat ware rijcheit ende oec ere, Enz.

III. c. 5. v. 93. Achter *heren* plaatse men eene dubbele-punt. Zie de *Verkl. Woord.* op B e d e r v e n.

» » 13. v. 85 vlgg. Deze verzen, met inlassching van vier regels, aldus te herstellen (zie de Nederr. Vert., Bijl. C. bl. 336):

Want ghierecheit maect soe ontsint
Dicke den man dat hi en kint
Trouwe noch waerheit, wats ghesciet,
Om dat hi hebben mach gheniet.
  Dat vierde poent, sonder waen,
Dats dat een raedsman sal bestaen
Met sinen here, wats ghesciet,
Die dinc daer hi hem toe riet; Enz.

De afschrijvers vergisten zich, doordat twee verzen op dezelfde woorden (*wats ghesciet*) uitgaan.

IN DE VARIANTEN.

Deel I. bl. 20. Voor 38 lees 39.
» » » 138. » 38 » 39.
» » » 180. » 13 » 12.
» II. » 82. Bij 50 is de letter H. uitgevallen.

IN DE BIJLAGEN.

Bijl. C. bl. 321. Aant. *Der Selen Troist* is hoogstdenkelijk, even als *der Leyen Spiegel*, eene vertaling uit het Nederlandsch. Althans er bestaat ook een Nederlandsch werk van dien naam. HUYDECOPER bezat daarvan eene uitgave van d. j. 1484, en haalt die meermalen aan (zie b. v. *Proeve*, 1. bl. 1 en 133).

IN DE VERKLARENDE WOORDENLIJST.

A b u u s. Zoo ook in de *Maghet van Ghend*, vs. 194:
Doen sagic dat mi dochte *abuus*.

Belg. Mus. 1842, bl. 63:

Dits ommers *aluus !*

De bedoeling is daar niet: » *dat hebt gij aluis !* ", maar » *dat is al heel vreemd* ", hetzelfde wat zoo even gezegd was:

Payt een ander met aulo een *clucht !*

Men ziet echter tevens, hoe naauw de oude beteekenis met de tegenwoordige zamenhangt; want *vreemde kluchten vertellen* en *het mis hebben* komt hier vrij wel op hetzelfde uit.

Achten. Deze beteekenis van *bestemmen*, *beschikken*, als intr. opgevat, wordt gelijkbeduidend met *eene schikking of een plan maken*, *voornemen*. Zoo lees ik in de *Bediedenisse van der missen*, fol. 9. b.:

Nu singt men: » *Ite*, missa est! "
Dat bediet in alder lest:
» Gaet daer gi hebt *geacht*,
Want die misse es nu volbracht."

d. i. » *werwaarts gij voorgenomen hebt te gaan.*" Zoo ook in *St. Franc. leven*, vs. 7086:

Ende hi adde na sijn gevouch
Gevast, als hi eerst *vor achte*,
In de woestine sine viertich nachte.

» *gelijk hij te voren plan gemaakt of voorgenomen had.*" En ziedaar tevens de verklaring van het *vorhacht* bij MAERLANT, dat aan Prof. LULOFS (*Handboek*, bl. 51) noodeloos moeite baarde.

Aerdsch bissoop. Zoo ook II. c. 50. v. 65 var.

(*) *Aflegghen. Zie Oflegghen.

Al in een, komt in den vermelden zin tallooze malen in den *Lancelot* voor.

*Alende, I. c. 44. v. 41 var. (Bijl. A.), hetzelfde als ellende. Zie aldaar.

Altenen. Ook Prof. MEIJER (*Leven van Jezus*, bl. 339) en WILLEMS (*Belg. Mus.* 1846, bl. 56, vs. 169) hebben zich in de opvatting van dit woord vergist. De eerste verklaart het door *alles tot een*, *alles te zamen*, de laatste door *geheel en al*, ofschoon op beide plaatsen de beteekenis van *aanhoudend*, *voortdurend* zeer kennelijk is. Ook in *die Rose* en elders trof ik het meermalen aan, en vond ik telkens de door mij opgegevene verklaring bevestigd.

Alve. Voor *aan heeft*, lees *aanheeft.*

Atremint. Vgl. bij Slije.

Bedraghen. Hem —, voor *zich behelpen*, lees ik ook in *St. Franc. leven*, vs. 2261:

Som wile was hem gevraget,

(*) De met * geteekende woorden zijn hier nieuw ingelascht.

Welker wijs hi *hem bedraget*
Vanden conden wintre wreet.

* Behonden trans., II. o. 14. v. 54 var., *omvatten*, *bevatten*.

Beiten. Vandaar het subst. *gebeet* in *Partonopeus und Melior*, bl. 7. vs. 8, dat MASSMANN in Gloss. te regt verklaart door *aucupium*, *venatio cum avibus*. VAN HARDERWIJK (*N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 207) dacht daarhij aan *gebit*, *beet*, van *bijten!!*

Becoren. Die doot —. Zie nog Prof. MEIJER, *Nalezingen enz.*, bl. 23.

Belanc sijn. Zoo ook *St. Franc. leven*, vs. 2518:

Want dat leven entie doot
Es vele ande tonge belanc.

d. i. »*komt veeltijds op de tong aan*, *hangt dikwijls van spreken of zwijgen af.*"

*Bendecheit, —ede, I. c. 41. v. 79 var. (Bijl. A.), *behendigheid*.

Bereetsoap. Vgl. *Belg. Mus.* 1845, bl. 81, vs. 615.

*Berespen trans., II. c. 21. v. 12, *berispen*.

Besponwen. Zie bij Rau.

Bestimmen. Vgl. *Vanden derden Edewaert*, vs. 423.

Besnren. Voor: Zie Snren, lees: Zie Znren.

Bevaen hebben, *inhouden*, *bevatten*. Zoo ook II. o. 40. v. 84.

Blaer. Die blare, de *bête noire*. De *zondebok*, zou men thans zeggen.

*Boeven, I. o. 26. v. 140 var. (Bijl. A.), *behoeven*. Vgl. Bonf.

Boy. In regel 17 staat: *eerstens*. Lees *ten eerste*.

Die. Zoo ook I. e. 25. v. 80, c. 32. v. 20, c. 37. v. 48, e. 47. v. 103, II. e. 48. v. 1213 enz.

*Drinken (ghedrinet, var. ghedranet) trans., II. o. 60. v. 60, klankwisseling voor drenken.

*Eren ww., I. c. 25. v. 106 var. (Bijl. A.). Zie Aren.

Ernsteoh, *naarstig*. Zoo ook II. c. 45. v. 147 var.

Ghehruken. Gods —, dns te regt met den genit. gehruikt, lees ik in *St. Franc. leven*, vs. 6868 vlg.

Ghcreke. Te —, *in orde* enz. Zoo ook *Lancelot*, vs. 11744:

Dat Lanceloet niet doet en es,
Maer gesont ende *te gereke*.

Ghetes. Deze heteekenis van *goedgunstig* heeft hoogstwaarschijnlijk haren grond in het Ohd. *zeso* d. i. *regts* (Goth. *taihsu*, Gr. δεξιός, Lat. *dexter*), vanwaar de comparatief-vorm *zesawa*, de regterhand, ook in 't Mhd. *zesewe* en *zeseme*. Zie GRAFF, V. 708—710 (waar men ook *kazeso* aantreft) en ZIEMANN, 684 en 685.

Ghewijst. Elders, III. c. 11. v. 89, in den zin van (*aan*)*gewezen*, hier wat wij *geteekend* noemen.

*Goensdaeh, I. c. 10. v. 32 var. (Bijl. A.), *Woensdag*. Zie KIL. en V. H. aldaar.

Gronden. Voor *doorgronden*, lees *trachten te doorgronden*.

Hal, *verheelde*. Het meervond halen komt voor in I. c. 14. v. 52 var. (Bijl. A.), waar de tekst bedooten heeft. Vgl. ook Prof. SIEGENBEEK in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* III. 2. bl. 168.

*Halen ww. Zie Opghehaelt.

*Jongheren, I. c. 42. v. 85, meervond van jonc, *jongen* van een dier.

Castien. Vandaar staat het ook, als intr., kortweg voor *prediken* in 't algemeen. Zie b. v. *St. Franc. leven*, vs. 6546, 6567.

Croton, *krijten*, *weenen*. Zoo ook *St. Franc. leven*, vs. 5475.

Laeh. De Infin. *laen* voor *laten* komt werkelijk voor, als b. v. in de *Spreuken*, door mij medegedeeld in onze *Verslagen en Berigten*, 1847, N°. 34 en 79.

Laden. In de spreekwijze: die twater laedt d. i. *die door het water (de waterzucht) gekweld wordt*, vatte ik *water* als Nom. op, en dus het pron. als Acc. Ik haast mij dit te herroepen. *Die* is inderdaad Nom. en *water* Acc., gelijk mij gebleken is uit eene plaats uit de *Vier Schriften von* JOHANN RUSBROEK *in niederdeutscher Sprache*, onlangs door A. VON ARNSWALDT, met eene voorrede van Dr. C. ULLMANN uitgegeven (Hannover, 1848). Daar lees ik, bl. 72:

Van quaiden humoren untarden etzliche mynschen ind *laden dat wasser*, da sy lange aff quellen ind bewijlen aff sterven.

VON ARNSWALDT verklaart dit te regt, naar eene aanwijzing van J. GR(IMM): » *die Wassersucht bekommen* (*eigentl. Wasser (in sich) schöpfen, füllen*). Mijne aanmerking over *die* vervalt dus geheel.

*Lecht, I. c. 9. v. 82, rijmshalve voor licht.

Locken. Vgl. nog *Vander drievoudichede* (bij Prof. MEIJER, *Nalezingen enz.*), bl. 125, c. 4, vs. 5.

Marche. De auteur van den *Ferguut* (vs. 5075) spelt *maertse*, hetgeen Prof. VISSCHER voor *moeras* en te gelijk voor *beemden* aanziet! Doch de bedoeling van ARTUR is: » Ik zal doen bekend maken door mijn geheele rijk, tot in alle *grenslanden* toe."

Mos. Eon —. Zie bij Slijo.

Nie, waar wij thans *ooit* gebruiken. Zoo ook II. c. 36. v. 1794.

Oflogghen, *afslaan*, *van de hand wijzen*, *zich er van afmaken*. Nog bij CATS komt *afleggen* in dien zin voor, als: *Trouwring* (Amst. 1643), bl. 107:

Veel die gegrepen zijn die poogen yet te seggen,
Om met een soet verset den grijper *af* te *leggen*.

Afschepen, zou men thans zeggen.

Onder—ende. Vgl. nog *St. Franc. leven*, vs. 5838.

O n g h e l t. De benaming van *ongelden* is nog heden bij de belastingen enz. in gebruik.

O n t w e c k e n. Als intr., dus even verkeerd, gebruikt ook MAERLANT het in *St. Franc. leven*, vs. 6471. Het was eene heerschende font, even als thans de verwarring van *liggen* en *leggen*.

O u d e r v a d e r, II. c. 2. v. 9. Op deze plaats had ik het woord niet door *grootvader*, maar door *voorvader* moeten verklaren. SINT SERVATIUS leefde in de vierde eeuw.

O v e r. De uitdrukking: a l s e u v r i e n d e n o v e r u c o m e n, voor *bij u overkomen*, staat ook in de var. op III. c. 3. v. 682.

P o i n t. In regel 3 staat *od*, lees *op*.

R i n n e n. Het Imperf. r i n d e n, in den zin van *liepen*, gebruikt de dichter in III. c. 4. v. 57.

* V a c h t, II. c. 48. v. 343 enz., Imperf. van v e c h t e n, *vocht*.

INHOUD.

